

**ACPL ITEM
DISCARDED**

83.082
22p
.54a
804505

BASEMENT STORAGE

REFERENCE

ACPL ITEM
3 7633 00257 5378
DISCARDED

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

EPISTOLÆ TIGURINÆ

DE REBUS POTISSIMUM

AD ECCLESIAE ANGLICANÆ REFORMATIONEM

PERTINENTIBUS CONSCRIPTÆ

A. D. 1531—1558.

EX SCHEDIS MANUSCRIPTIS

IN BIBLIOTHECA TIGURINA ALIISQUE SERVATIS

Parkerianae Societatis

AUSPICIIS EDITÆ.

CANTABRIGIÆ:

TYPIS ACADEMICIS EXCUDIT J. GUL. PARKER.

M.DCCC.XLVIII.

REPORT OF THE

COMMISSIONERS

OF THE LAND OFFICE

AND SECRETARY OF THE LAND OFFICE

FOR THE YEAR 1881

ALBANY, N. Y.

1882

3

BY ORDER OF THE COMMISSIONERS

OF THE LAND OFFICE

JOHN W. BROWN, SECRETARY

ALBANY, N. Y.

ALBANY, N. Y.

PRINTED BY THE STATE PRINTING OFFICE

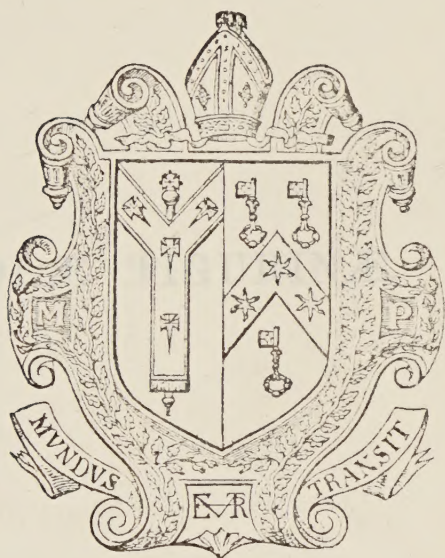
1882

1804505

The Parker Society.

Instituted A.D. M.DCCC.XX.

For the Publication of the Works of the Fathers
and Early Writers of the Reformed
English Church.

1864205

THE GREAT BRITAIN

GEORGE T. B. W. B. W. B.

From the collection of the Library of the
and the Library of the Library
George T. B. W. B.

EPISTOLÆ TIGURINÆ.

First reprinting, 1968, Johnson Reprint Corporation
Printed in the United States of America

LECTORI.

MONENDUS est Lector, multa in sequenti volumine, quæ in MStis manifesto vitiosa sunt, et de quorum remedio dubitari non potuit, hic sub silentio corrigi; alia autem non pauca, aperte corrupta, sed quorum correctio minus certa videbatur, corrupta relinqui.

ERRATUM.

Pag. 224. Thomas *Mortonus* corrige *Nortonus*.

SCRIPTORUM TABULA.

	PAG.
EDVARDUS Sextus - - - - -	1
Domina Jana Seymaura - - - - -	ib.
Henricus Suffolciæ Dux - - - - -	2
Domina Jana Graia - - - - -	3
Thomas Cranmerus, Archiepiscopus Cantuariensis - - - - -	8
Milo Coverdalus, Episc. Exon. - - - - -	20
Joannes Hoperus, Episc. Glocestr. - - - - -	21
Anna Hopera - - - - -	68
Joannes Ponetus, Episc. Winton. - - - - -	75
Maria Poneta - - - - -	77
Ricardus Coxus, Episc. Eliens. - - - - -	78
Ovinus Oglithorpus - - - - -	81
Robertus Horn, Episc. Winton. - - - - -	82
Jacobus Pilkintonus, Episc. Dunelm. - - - - -	88
Comes Bedfordiensis - - - - -	90
Antonius Cookus - - - - -	91
Joannes Checus - - - - -	92
Ricardus Morisonus - - - - -	96
Thomas Leverus - - - - -	99
Thomas Sampsonus - - - - -	112
Christophorus Halesius - - - - -	122
Ricardus Hilles - - - - -	130
Joannes Aelmerus - - - - -	181
Jacobus Haddonus - - - - -	184
Joannes Banchus - - - - -	200
Thomas Hardingus - - - - -	204
Henricus Sydallus - - - - -	205
Rodolphus Skinnerus - - - - -	206
Joannes Willockus - - - - -	208
Bartholomæus Trehernius - - - - -	209
Petrus Alexander - - - - -	217
Paulus Fagius - - - - -	219
Bernardinus Ochinus - - - - -	221
Wolfgangus Musculus - - - - -	222
Petrus Perusinus - - - - -	223
Thomas Nortonus - - - - -	224
Hieronymus Massarius - - - - -	226
Joannes Byrchmannus - - - - -	227
Gulielmus Salchinus - - - - -	228
Franciscus Dryander - - - - -	230
Franciscus Warnerus - - - - -	235

	PAG.
Thomas Knithus - - - - -	237
Ricardus Masterus - - - - -	ib.
Augustinus Bernerus - - - - -	239
Matthæus Parkerus et Gualterus Haddonus	ib.
Buccri Vidua - - - - -	240
U. Chelius et C. Hubertus - - - - -	241
Julius Terentianus - - - - -	242
Michael Renigerus - - - - -	247
Joannes ab Ulmis - - - - -	249
Conradus ab Ulmis - - - - -	302
Joannes Stumphius - - - - -	304
Petrus Martyr - - - - -	309
Martinus Bucerus - - - - -	340
Œcolampadius - - - - -	359
Simon Grynæus - - - - -	360
Philippus Melanethon - - - - -	362
Martinus Micronius - - - - -	363
Joannes Utenhovius - - - - -	379
Gulielmus Peterson - - - - -	392
Joannes Phynchius - - - - -	393
Nicolaus Partrigius - - - - -	395
Robertus Barnesius - - - - -	399
Nicolaus Elliottus - - - - -	400
Joannes Butlerus - - - - -	403
Joannes Burcherus - - - - -	413
Joannes Calvinus - - - - -	455
Senatus Bernensis - - - - -	465
Christophorus Froschoverus - - - - -	466
Franciscus a Burgundia - - - - -	474
Valerandus Pollanus - - - - -	478
Henricus Bullingerus - - - - -	479
Exules Angli - - - - -	487
David Whitehead - - - - -	489
Gulielmus Whittinghamus - - - - -	494
Joannes Foxus - - - - -	496
Christophorus Goodmannus - - - - -	ib.
Anonymus. De quibusdam Martyribus Anglis - - - - -	499

EPISTOLA I.

EDVARDUS VI. CONCILIO TIGURINO.

EDVARDUS Sextus, Dei gratia Angliæ, Franciæ, Hiberniæque Rex, fidei Defensor, Anglicanæque et Hibernicæ ecclesiæ supremum in terris caput, &c. Magnificis atque strenuis viris Dominis Tigurinensibus, amicis nostris plurimum dilectis, salutem. Postquam regnorum nostrorum avito hæreditarioque jure gubernacula suscepimus, nihil potius aut majori curæ nobis fuit, quam ut eorum principum amicitias nobis conciliaremus, et tenacissime conservaremus, qui felicissimæ recordationis serenissimo Parenti nostro erant quam maxime cari: quorum numero quum nobilissimam strenuissimamque istam nationem vestram, quoad vixit, semper habuerit, non possumus et nos quoque non vehementer vos amare, plurimique amicitiam vestram facere, ob id magis, quod ex fidelis atque dilecti familiaris nostri Christopheri Mont crebris literis intellexerimus amicum vestrum erga nos animum, et promptam de nobis bene merendi voluntatem. Ad hoc etiam accedit mutuus quidam christianæ religionis veræque pietatis consensus, qui amicitiam hanc nostram cum Deo conjunctiorem debet efficere. Ob egregium itaque et benevolum vestrum erga nos animum habemus vobis ingentes gratias, cujus vicissitudinem in nobis data occasione vos semper experiemini. In mandatis itaque dedimus eidem familiari nostro, ut quam ex corde vos salutet, de nostro affectu et benevolentia plura referat, aliaque nonnulla, quæ vobis nunc declaranda esse putavimus, nostro nomine exponat. Vos igitur impense rogamus, ut loquenti illi certam indubiamque fidem habere velitis. Et bene valete. Ex Regia nostra Westmonasterii die xx Octobris, Anno Dni. MDXLIX. regni vero nostri tertio.

Vester Bonus Amicus,

EDWARD.

INSCRIPTIO.

Magnificis atque strenuis viris Dominis Tigurinensibus amicis nostris carissimis. 1549.

EPISTOLA II.

JANA SEYMAURA DOMINO BUCERO ET PAULO FAGIO REVERENDISSIMIS IN DOMINO PATRIBUS SUIS.

LEGIMUS literas vestras, patres sanctissimi, quas non amavi solum, sed exosculata sum etiam. Ex illis enim facile perspexi singularem vestram

erga me benevolentiam, facundiam eloquentiamque Ciceronianæ parem, tum etiam constantissimam mei memoriam, quæ ut in multis sunt rarissimæ, ita in vobis non possum satis admirari. Quum dispicio unde vestrum candorem tam niveum compensem, penitus penitusque haud datum esse video: at quod unum possum tamen, gratias ago vobis, et actura sum, quoad vivam, maximas. Non audeo hic scribere, quam grati fuerunt libri illi, quos ad me et sororem dedistis, ne nostra parum fœcunda¹ commendatio haud apta esse videatur. Quod tam insigniter commendatis orationes meas et sororis meæ, quas verius eblateravimus quam pronunciavimus apud vos, hinc addisco benevolentiam vestram incomparabilem et amicitiam amice de nobis ubique mentientem. Nam neque soror mea, neque ego, vel scintillam quidem hujusce commendationis agnoscimus, nedum debemus agnoscere. Mater, gratia Superis, belle se habet, et utrique vestrum salutem plurimam annunciari jubebat; deinde diligenter agit vobis gratias pro salutationibus vestris, quas ejus dignitati adscribi volebatis. Optime valete faciteque, quæso, ut quam diutissime vivatis. Datum Sioni, xii Junii. (1549.)

Vestræ Salutis studiosissima,

JANA SEYMAURA.

EPISTOLA III.

HENRICUS SUFFOLCIÆ DUX HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino, &c. Quod literas antehac a me nullas accepisti, carissime Bullingere,—quibus et meam erga te benevolentiam, quam plurimis rationibus commeruisti, testificari, et pro tua incredibili erga me humanitate, quam habeo perspectissimam, gratias ex animo agere possem,—nihil aliud in causa fuit, quam reipublicæ nostræ negotia, quibus omne meum studium, labor et diligentia impendenda fuit, nisi vellem nec meo in Deum officio nec dignitati meæ nec multorum expectationi omnino satisfacere. Facile igitur hanc tantam perferes moram, scio, præsertim cum meum erga te amorem nullo modo, et tempore multo minus, minui posse confidas velim. De libello, quem mei nominis auspiciis edidisti, non solum mea ipsius sed totius etiam ecclesiæ christianæ causa quas debeo gratias ago, divinamque erga suam ecclesiam bonitatem et (ut apud Paulum est) *φιλανθρωπίαν* agnosco, quod hujusmodi luminibus suam ecclesiam ornare et illustrare voluerit, ut qui rudiores sumus eos in trita veræ religionis via sequamur duces, qui et possint pro iis quæ a Deo acceperunt donis, et velint pro sua in fratres pietate, sedulo qua insistendum via est præmonstrare. Actum siquidem de nobis esset, nisi hujusmodi in sua ecclesia parasset columnas, quæ

[¹ Facunda?]

eam alioquin absque omni dubitatione ruituram sustentare possent. Multum etiam me tibi debere fateor vel filiæ meæ nomine, quod sanctissimis tuis scriptis nunquam non ad veram in Christum fidem, sacrarum literarum studium, morum integritatem et vitæ innocentiam horteris; quod ut deinceps facias quam potes sapissime vehementer abs te contendo. Vale, ornatissime Bullingere, et tuos in ecclesia conatus bene fortunet Deus Optimus Maximus, teque semper tueatur. Ex ædibus meis, Londini, 21 Decembris, 1551.

HENRICUS SUFFOLCIÆ DUX.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ Ministro, hæc
tradantur literæ, a duce Suffolciæ.*

EPISTOLA IV.

JANA GRAIA HENRICO BULLINGERO.

IMMORTALES tibi ago gratias, agamque dum vivam, Vir doctissime; nam relaturam me affirmare non possum: tantis enim tuis officiis non videor mihi respondere posse, nisi forte ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cum memoria tenebo. Neque immerito: accepi enim a te literas gravissime et disertissime scriptas, quæ quidem mihi gratissimæ erant, tum quod rebus gravioribus omissis ad me, quæ tam eruditi viri litteris indigna sum, scribere e tam longinqua regione hac tua ingravescente ætate dignatus es, tum etiam quod ejus generis tua scripta sunt, ut non vulgaria quædam ad delectandum, sed pia et divina ad docendum, monendum et consulendum, ea præsertim, quæ et meæ ætati et sexui et familiæ nostræ dignitati inprimis conveniunt, continere videantur; in quibus, ut in aliis omnibus, quæ in summam reipublicæ christianæ utilitatem edidisti, non solum te exquisite doctum et singulari eruditione præditum ostendisti, sed etiam ingeniosum, prudentem, et pium consiliarium, qui nihil sapis nisi bona, nihil sentis nisi divina, nihil jubes nisi utilia, et nihil paris nisi honesta, pia, et tam observando patre digna. O me felicissimam! cui talis contigit amicus et prudens consiliarius, (nam, ut Schelomo habet, תשעה ברב יועץ Prov. xi. 14;) quæque jam cum homine tam docto, Theologo tam pio et veræ religionis acerrimo προμάχω, necessitudinis et amicitiae jure conjuncta sum. Multis de nominibus Deo O. M. me debere puto, et inprimis quod, postquam me pio Buccero, viro doctissimo et patre sanctissimo orbasset,—qui dies noctesque πύξ καὶ λάξ non destitit mihi quæ ad vitam instituendam et formandam necessaria essent suppeditare, quique meum in

omni probitate, pietate et literarum scientia cursum et progressus provehebat, et suis optimis consiliis adhibitis incitabat,—te, Vir colendissime, mihi ejus loco concessit, qui, ut spero, mihi tardanti et moram trahenti calcaria, ut cœpisti, addere volueris. Nihil enim mihi optatius evenire aut accidere potest, quam ut digna hujusmodi clarissimorum virorum, quorum virtutum nullus satis esse possit præco, litteris saluberrimisque consiliis ducar; utque idem mihi contingat, quod vel Blesillæ, Paulæ et Eustochio, quas divus ille (ut fertur) Hieronymus instituit, et suis concionibus habitis ad divinarum rerum cognitionem perduxit; vel quod mulieri illi ætate confectæ, cui divus Johannes epistolium quoddam hortatorium et vere theologicum conscripsit; vel quod Severi matri, quæ consilio Origenis usa est, ejusque monitis acquievit: quæ omnes non tantum sibi laudis et commodi ex corporis forma, generis nobilitate, et divitiarum copia comparaverunt, quantum gloriæ et felicitatis ex prudentissimorum virorum consiliis hauserrunt, eo quod non indignabantur homines illi tam singulari eruditione et admirabili pietate conspici eas quasi manu ad optima quæque ducere, et quæ ad salutem æternam et futuræ vitæ felicitatem maximum haberent momentum suggerere. Quod ut tu mihi facere digneris, cum neque ingenio nec eruditione nec pietate infimus inter eos omnes haberi debeas, iterum atque iterum a te peto. Audacula tibi videar oportet, quæ tam audacter hoc efflagito; sed si consilii mei rationem respicere volueris, nempe quod ex pietatis tuæ penu ea depromere cupiam, quæ cum ad mores formandos tum ad fidem in Christo Salvatore meo confirmandam conducere queant, hoc, quod facio, mihi vitio vertere nec pro tua humanitate poteris, nec pro tua prudentia volueris.

Ex libello illo veræ et non fucatæ religionis pleno, quem nuper ad patrem et me misisti, tanquam ex horto amœnissimo flores suavissimos quotidie colligo; et pater etiam, dum per gravissima negotia licet, in ejus lectione sedulo versatur: quem autem inde uterque reportabimus fructum, eo tibi et Deo propter te immortales gratias agere debemus. Non enim æquum esse putamus, ut per te tuique similes, quos non paucos hac in parte felicissima parit Germania, a Deo O. M. tot tantaque vere divina dona ingratis accipiamus animis. Solemus enim homines hominibus, ut par est, beneficiis beneficia compensare, et donorum collatorum memores nos præstare. Quanto magis igitur operam navare debemus divinæ bonitati, si non ex omni parte respondere, at saltem lætis animis, quæ confert, amplecti, et ex animo pro illis gratias agere!

Nunc ad laudes, quas mihi tribuunt tuæ literæ, venio, quas ut nec vindicare, ita nullo modo agnoscere debeo: sed quidquid mihi divina bonitas largita est, id omne acceptum illi refero, tanquam mearum rerum omnium, quæ virtutis aliquam speciem habent, auctori summo et soli; quem meo nomine roges velim, ornatissime Vir, assiduus tuis precibus, ut me hac in parte measque rationes omnes ita moderetur, ut tanta ejus benigni-

nitate non indigna reperiar. In animum induxerat illustrissimus pater meus ad tuam humanitatem scribere, pariterque gratias agere pro tuis præclaris susceptis laboribus et singulari illa humanitate, qua inductus es suo nomini quintam decadem inscribere ejusque auspiciis in lucem edere, nisi gravissimis regiae Majestatis negotiis in ultimos Britanniae fines fuisset advocatus; sed ubi per publicas occupationes vacabit, quam diligentissime ad te scribere se velle affirmat. Postremo Hebraicari jam incipienti mihi, si viam et modum aliquem ostenderis, quem in hoc studiorum cursu tenere maxima cum utilitate debeam, me longe tibi devinctissimam reddideris. Vale, totius ecclesiae christianae summum decus et ornamentum, et te diu nobis suæque ecclesiae superstitem servet Deus Optimus Maximus.

Tuæ pietati deditissima,

JOANNA GRAIA.

EPISTOLA V.

JANA GRAIA HENRICO BULLINGERO.

FACERE non possum, ni nimis ingrata, officii immemor et beneficiis tuis indigna videri velim, Vir ornatissime, quin in singulas res meritaque tua, quæ plurima fuerunt, gratias tibi ingentes agam. Quanquam mereretur et id cum pudore facio: neque enim tanta necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, neque tot beneficia a te in me his prorsus indignam collata, tantummodo gratiarum actionem videntur desiderare, neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili orationis munere defungor. Hoc etiam nonnihil angit animum meum, cum ad literas, quas tanto viro darem, excogitandas quam parum idonea sim, mecum perpendo. Neque certe meis naniis puerilibusque nugis tuam gravitatem perturbare, aut tanta barbarie tuæ eloquentiæ obstrepere, vellem aut auderem; nisi et nullo me alio modo tibi gratificari posse scirem, et de tua solita satisque perspecta mihi humanitate haud dubitarem.

De literis autem, quas proxime abs te accepi, sic habeto. Posteaquam semel atque iterum (nam semel non videbatur satis) eas legissem, tantum fructus reportasse ex tuis præclaris et vere theologicis præceptis visa sum, quantum ex diuturna optimorum auctorum lectione vix eram assecuta. Suades ut veram sinceramque in Christo Salvatore meo fidem amplectar. Tibi in hac parte, *ὅσον ὁ Θεὸς ζωσει*, enitar satisfacere; sed donum Dei agnosco eam esse, et proinde tantum polliceri debeo, quantum Dominus impertierit. Neque tamen cum Apostolis orare desistam, ut eam mihi sua benignitate indies augere velit. Huic etiam eam, Deo juvante, ut jubas, adjungam vitæ puritatem, quam meæ, heu! nimium

infirmæ, vires præstare poterunt. Tu interea pro tua pietate in oratione tua mei quotidie facias mentionem rogo. Ad Hebraicæ linguæ studium eam ingrediar viam, quam tu fidelissime monstras. Vale, et Deus te in hac suscepta a te provincia tueatur et provehat æternum. 1552.

Tibi ad omnia pietatis officia paratissima,

JOANNA GRAIA.

EPISTOLA VI.

JANA GRAIA HENRICO BULLINGERO.

SERA officii recordatio reprehendi non debet, præsertim si nulla negligentia prætermisisset, Vir doctissime. Longe enim absum, pauci sunt tabellarii, audio autem sero; sed jam cum eum habeam *γραμματοφόρον*, cujus opere et mea tibi et tuæ mihi tradi solent litteræ, officio meo deesse non debui, quin ad te scribendo et verbis optarem optime et re haberem gratiam quam diligentissime. Tanta enim tua apud omnes auctoritas, tanta in prædicando, ut audio, gravitas, tantaque, ut qui te norunt referre solent, vitæ integritas, ut tuis non solummodo dictis, sed etiam vitæ moribus, tam peregrinæ et exteræ nationes, quam etiam ea quam ipse incolis patria, magis ad bene beateque vivendum incitentur: non enim tantummodo, ut Jacobus habet, evangelii et sacrorum Dei mandatorum ebuccinator et prædicator diligens, sed ejus etiam effector et operator verus es; eaque vita præstas, quæ verbis imperas, minime temetipsum fallens. Nec equidem his similis es, qui externam suam faciem in speculo considerant, et quamprimum discesserint, qualis ejus forma fuerit, oblivioni tradunt; sed et vera et sincera prædicas, et vivendi ratione aliis, ut id sequantur quod et jubes et facis, exemplo et *παράδειγματι* es.

Sed quid hæc ad tuam gravitatem scribo, cum tanta mea barbaries sit, ut nec digne tuam pietatem laudare, nec satis vitæ integritatem encomiis celebrare, nec, prout convenit, suspiciendam et admirandam doctrinam enarrare possit? Opus enim esset, ut, si prout veritas postulat te collaudarem, vel Demosthenis facundiam vel Ciceronis eloquentiam haberem: tanta enim tua sunt merita, ut cum et tempus satis longum, tum etiam ingenii acumen et sermonis elegantiam plusquam puerilem ad ea explicanda desiderent. Tantum enim in te sibi, ut apparet, placuit Deus, ut et te suo regno et huic mundo adaptaverit: in hoc enim terreno vitæ ergastulo ætatis cursum transigis, quasi mortuus esses; cum tamen vivis, idque non solum primum Christo, sine quo nulla vita esse potest, et deinde tibi, sed etiam infinitis aliis, quos ut ad eam immortalitatem, quam ipse assecuturus es, posteaquam ex hac vita migraveris, diis volentibus per-

ducas, strenue laboras et assidue conaris: utque id tua pietas effectum reddat, quod cupit, Deum παντοκράτορα omnium rerum bonarum largitorem precari non cessabo; ejusque divinas aures, ut diutissime hac vita superstes sis, pulsare non desinam.

Hæc ad te audacius quam prudentius scripsi; sed tua in me beneficia tanta extiterunt, qui ad me tibi incognitam scribere, et quæ ad animum orandum et mentem expoliendam necessaria essent suppeditare, dignatus es, ut merito negligentiae incusari et officii oblita videri possem, si omnimodo me tui tuorumque meritorum memorem haud præberem. Magnaque præterea mihi spes est, te huic meæ plusquam muliebri audaciæ, quæ virgo ad virum et indocta ad eruditionis patrem scribere audeam, ignoscere, et meæ barbariei, quæ te gravioribus rebus occupatum meis tricis, næniis, et puerilibus literis perturbare non dubitem, veniam dare velle; quod si a te impetravero, me multis nominibus tuæ pietati debere plurimum existimabo. Si quid enim hac in parte peccatum fuerit, mei erga te tuasque virtutes amoris abundantiae potius tribuendum est, quam vel audaciæ, quæ in nostrum sexum cadere nullo modo debet, vel temeritati, quæ τῇ τῆς κρίσεως δύναμει valde adversari solet; splendor siquidem tuarum dotum ita mentis meæ aciem, vel cum tua lego, vel cum de te cogito, perstringit, ut non, quid meæ conveniat conditioni, sed quid tuæ debetur dignitati, in mentis meæ cognitionem veniat. Ceterum sic fluctuare animus solet, atque in diversas distrahi partes, dum quid mea ætas, sexus, et in litteris mediocritas, imo infantia potius postulat, mecum considero; quæ cum singula, tum universa multo magis a scribendi officio deterrent: contra autem cum tuarum virtutum præstantiam, famæ tuæ celebritatem et meritorum tuorum erga me magnitudinem intueor, superior inferiori cogitatio cedit, τὸ πρέπον μου dignitati tuæ; et plus apud me, quod tua postulant merita, quam quod alia suadent omnia, valere solet. Reliquum autem est, Vir clarissime, ut vehementer a te petam, meo nomine viro illi inclyto et eruditione, pietate, gravitateque antesignano Bibliandro, mihi tamen incognito, salutem ex animo dicere. Tantam enim ejus in nostra patria eruditionis famam audio, tamque illustre ejus nomen apud omnes ob singulares animi dotes a Deo illi concessas esse accipio, ut nolens volens hujusmodi viri, cælitus (ni fallor) nobis emissi, pietatem sinceritatemque amplecti, quæ paululum cognitionis ipsa consecuta sum, cogar, et ut diu hujusmodi ecclesiæ columnæ, quales vos estis, prospera sint valetudine Deum precor. Tuæ autem gravitati bene optare, ob humanitatem mihi ostensam gratias agere, et multum valere jubere, quamdiu spirare licuerit, non desinam. Vale, Vir doctissime.

Tuæ pietati deditissima,

JOANNA GRAIA.

EPISTOLA VII.

CRANMERUS JOACHIMO VADIANO.

TANDEM a negotiis consiliisque publicis missionem vel verius respirationem nactus, et inter ceteros doctos viros, quorum epistolis responsa jam diu debueram, tibi quoque, Vadiane vir illustris doctissimeque, nunc demum vertente anno respondere incipiens, (utpote cujus literas superiore hyeme acceperim, una cum munere literario; quod genus quidem soleo vel inter pretiosissima numerare,) illud inprimis mecum reputare pudibundus occœpi vererique, ne forte suspicionem aut etiam opinionem mihi aliquam sinistram apud animum tuum silentio meo tam diuturno contraxerim; quia sciam apud vulgus hominum fieri plerumque solere, cum hospes hospitem salutatur, ut in primo maxime aditu responsum sollicite exspectent; quod si differatur, superbiam aliquam, vel neglectum sui, vel, ut minimum, oblivionem intervenire suspicantur; qualemque in primo illo accessu invenere, talem in universam reliquam vitam erga se fore præjudicant: cum qui cito respondet, libenter et gratanter id facere judicatur, eumque proinde humanum, facilem, gratumque interpretantur; contra, qui tarde, fastuosus, difficilis, et incivilibus ac inamœnis moribus præditus existimatur. Usque adeo bis facit quod cito facit, quicquid quis cito facit. Verum ego de tua neutiquam vulgari prudentia et humanitate meliora mihi polliceor, confidoque te hanc meam non spontaneam tarditatem aut cessationem, sed necessariam dilationem benigne accepturum, eamque non tam moribus quam negotiis meis imputaturum: quæ qualia et quanta fuerint, puto rumores ad vos usque jampridem pertulisse, et ego de eisdem nonnihil ad Grynæum meum, imo nostrum, scripsi; cum quo pro amicitiae jure omnia tibi communia futura esse non ambigo. Ad illum igitur te remitto, siquid hac re offenderis, qui me tibi reddat excusatiorem.

Tuam erga me voluntatem et promptitudinem animi ad contrahendam mecum sanctiorem necessitudinem in literis tuis perspicio, et libens amplector osculorque. Virum enim dignum te judico, quem ego propter eximiam eruditionem, qua me quoque adiutum profecisse neutiquam dissimulavero, et propter morum probitatem, multorum gravissimorum virorum testimoniis comprobata, omni amore, favore, ac veneratione prosequar. Veruntamen ut animi mei sensum (sicuti inter bonos viros fieri oportet) ingenue tibi profitear, argumentum quod tractas in sex illis libris, quos mihi dono dederas, in totum mihi displicet; vellemque vigilias tuas tantas felicius collocasses, et mecum jucundæ amicitiae melioribus, aut certe minus improbatis, auspiciis fuisses usus. Nam ego nisi certiora asferri video, quam hactenus videre potui, sententiæ illius vestræ nec

patronus nec astipulator esse volo. Et plane mihi vel ex eo maxime persuasum est, causam esse non bonam, quod eam viri tam ingeniosi, tam disertī, tamque omnibus artibus et disciplinis instructi, non videamini satis valide tueri ac sustinere. Vidi pleraque omnia, quæ vel ab Œcolampadio vel a Zuinglio scripta sunt et edita, didicique omnium hominum omnia cum delectu esse legenda. Et fortasse illud D. Hieronymi de Origene elogium in illos quoque non absurde aliquis detorserit, "Ubi bene, nemo melius," &c. Nosti enim quod sequitur. Quatenus quidem papisticos et sophisticos errores et abusus indicare, convincere, corrigereque sunt conati, laudo et approbo. Atque utinam intra fines illos constitissent, neque fruges una cum zizaniis conculcassent, hoc est, veterum doctorum primorumque in ecclesia Christi scriptorum auctoritatem una violassent! Nam ut ingenia vestra quantumcunque versaveritis, mihi tamen certe nunquam approbaveritis, nec cuiquam, opinor, æquo lectori, veteres illos auctores in hac controversia pro vestra facere sententia. Fuistis nimirum in investigandis erroribus plus satis curiosi; et dum omnia purgare studetis, illic quoque errorem subesse putavistis, ubi nullus fuit: quando hic certe, si error est, jam inde a primordio ecclesiæ ab ipsis patribus et viris apostolicis nobis fuit propinatus. Quod quis pius sustinuerit vel audire, nedum credere? ut nequid interim dicam, quod bonus Dominus noster unice dilectam sponsam suam nunquam in tam pudenda cecitate tamdiu dereliquisset. Quamobrem quum hæc, quam tenemus, catholica fides de vera præsentia corporis tam apertis ac manifestis scripturis fuerit ecclesiæ ab initio promulgata, et eadem postea per primos ecclesiasticos scriptores fidelium auribus tam clare tamque studiose commendata; ne, quæso, ne mihi pergatis eam tam bene radicatam et suffultam velle amplius convellere aut subruere. Satis jam, satis tentatum est hactenus. Et nisi super firmam petram fuisset firmiter ædificata, jamdudum cum magnæ ruinæ fragore cecidisset. Dici non potest, quantum hæc tam cruenta controversia, cum per universum orbem christianum, tum maxime apud nos, bene currenti verbo evangelii obstiterit. Vobis ipsis affert ingens periculum, et ceteris omnibus præbet non dicendum offendiculum. Quocirca, si me audietis, hortor et suadeo, imo vos oro, obsecro, et visceribus Jesu Christi obtestor et adjuro, uti concordiam procedere et coire sinatis; in illam confirmandam totis viribus incumbatis; pacemque Dei tandem, quæ superat omnem sensum, ecclesiis permittatis, ut evangelicam doctrinam unam, sanam, puram, et cum primitivæ ecclesiæ disciplina consonam, junctis viribus quam maxime propagemus. Facile vel Turcas ad evangelii nostri obedientiam converterimus, modo intra nosmetipsos consentiamus, et pia quadam conjuratione conspiremus. At si ad hunc modum pergitur ad invicem contendere et commordere, timendum erit, ne (quod dicens abominor), juxta comminationem apostolicam, ad invicem consumamur.

Habes, optime Vadiane, meam de tota controversia illa neutiquam fictam sententiam, una cum admonitione libera ac fideli. Cui si obtemperaveris, non modo inter amicos, sed etiam vel inter amicissimos mihi nomen tuum ascripsero. Bene vale. [1537.]

T. CANTUARIENS.

*Illustri et erudito viro Joachimo Vadiano,
consuli apud sanctum Gallum in Hel-
vetia.*

EPISTOLA VIII.

CRANMERUS WOLFGANGO CAPITONI.

LIBELLUM tuum, amice Capito, regiae majestati, cui tu inscripseras, ipse manu mea porrexī. Accepit, ut mihi sane visus est, gratanter et libenter. Submonui quoque ut labores tuos respiceret. Annuit se visurum. Nec multo post tempore, Dominum Crumwellum privati sigilli custodem, qui ab intimis consiliis regi est, quique in his conficiendis, quæ hactenus circa religionis et cleri reformationem facta et transacta sunt, plus unus omnibus fecit, Harfordensis et ego, cum apud illum una essemus, una eum rogavimus ut regiam majestatem iterum tui admoneret: fecit, et tibi pro munere centum coronati deputantur, quos jussit et harum latorem secum delaturum. Scire adhuc desideras, ecquid munus tuum gratum fuerit? Age, dicam non quæ ipse scio vera esse, sed quæ ab aliis, qui in aula nuperius quam ego fuerunt, accepi. Solet rex (ut est acerrimus et ad omnia vigilantissimus) libros hujusmodi sibi oblatos, præsertim quos ipse non sustinet legere, suorum alicui tradere legendos, a quo ipse postea discat quid in illis contentum fuerit. Deinde resumptos eosdem mox alteri cuipiam, qui sit a priore diversissimi judicii, obtrudit examinandos. Ita cum ab ipsis omnia expiscatus fuerit, et quid laudent quidque vituperent sciverit ac satis expenderit, tum demum et ipse suam de eisdem palam profert sententiam. Sic et cum libello tuo actum fuisse intelligo; quodque, cum in illo multa valde approbaverit, fuerint etiam nonnulla quæ nullo pacto concoquere neque comprobare potuerit. Suspicio ea esse quæ de Missa adjunxeras. Habes quantum hactenus ego de libello illo potui vel præsens audire et cernere, vel absens ex aliorum relationibus excerpere atque colligere. De me hoc tibi persuadeto: te amo ex animo venerorque, et dignum judico cui ob insignem eruditionem cum pari morum probitate conjunctam omnes boni bene faciant. Atque utinam voluntati meæ erga te propensæ facultas responderet! tunc profecto, mi Capito, sentireis, quanti te facio. Interim te rogo ut hoc munusculum a me boni consulas, parum quidem si ad merita tua respiciatur, sed pro-

fecto non contemnendum, si vel animus meus dantis, vel sumptus necessarii ac multiplices, quibus propemodum vel supra facultates oneror, rite consideretur. Quod superest, oro ut hunc amicum meum Thomam Tybaldum, qui hasce ad te perfert, mea causa quantum potes foveas et adjuves. Vale.

T. CANTUARIEN.

EPISTOLA IX.

CRANMERUS JOANNI A LASCO.

ADVENTUM tuum ad nos alterius cujusdam negotii subito interventu impeditum esse doleo: non enim dubito, quin de tua vocatione facile tibi satisfecissem, si coram tecum mihi potestas colloquendi fuisset. Sed quia hoc tempore venire non potuisti, scribis tamen te venturum esse posthac, si prius ex literis nostris intellexeris, qualis vocationis tuæ ratio apud nos futura sit: literis tecum agam, et quod coram copiosius fortassis dicturus eram, id per literas explicabo brevi. Cupimus nostris ecclesiis veram de Deo doctrinam proponere, nec volumus cothurnos facere aut ambiguitatibus ludere; sed, semota omni prudentia carnis, veram, perspicuam, sacrarum literarum normæ convenientem doctrinæ formam ad posteros transmittere; ut et apud omnes gentes exstet illustre testimonium de doctrina nostra, gravi doctorum et piorum auctoritate traditum, et universa posteritas normam habeat quam sequatur. Ad perficiendam rem tantam eruditorum hominum præsentia nobis opus esse judicavimus, qui, collatis nobiscum judiciis, doctrinæ controversias tollant, et integrum corpus veræ doctrinæ extruant. Accersivimus igitur et te et alios quosdam doctos viros; qui cum non gravatim ad nos venerint, ita ut nullum fere ex iis præter te et Melancthonem desideremus, summopere te rogamus, ut et ipse ad nos venias, et Melancthonem, si ullo modo fieri poterit, tecum adducas. Tertiam nunc epistolam ad Melancthonem mitto, qua eum hortor, ut ad nos veniat; quibus meis epistolis si tuæ adhortationes accesserint, non diffido eum persuaderi posse, ut toties iteratam vocationem sequatur. Nullas, ut arbitror, insidias hostium, nulla itinerum pericula pertimescit, quæ si quæ sunt, minora tamen sunt iis, quibus nunc est. Adde, quod exigui temporis molestiis multorum annorum quietem sibi, reipublicæ vero utilitatem adferet æternam. Quod si ei commigrationem ad nos aut inutilem aut injucundam fore prospicerem, nemo certe me dissuaderet vehementius. Nunc vero, cum videam nihil ab eo aut ipsi aut reipublicæ posse fieri utilius, quam ut hoc tempore ad nos veniat, insto vehementius, teque hortor, ut omnem curam cogitationemque tuam in hoc unice convertas, ut Philippum nostrum plane nostrum facias. Qualis et tua et ipsius futura sit con-

ditio, paulo ante ostendi; ita tamen ostendi, ut experientia vestra potius quam prædicatione mea Angliam vobis placere cupiam. Bene et feliciter vale. Londini, die iv. Julii, MDXLVIII.

Tuæ præsentiae cupidiss.

T. CANTUARIENSIS.

*Illustri Viro D. Joanni a Lasco,
amico suo carissimo, S.D.P.*

EPISTOLA X.

CRANMERUS ALBERTO HARDENBERG.

Quod si noster Philippus videat ad quid vocetur, a quibus item hominibus, certe et ipsius et veræ religionis amantissimis, et quanto studio vocetur simul et expectetur; profecto nescio an vocationem hanc negligere possit, præsertim cum nullam pene certam se vocationem illic habere videat, quam huic merito opponere queat. Si in simili vocatione deesse noluit sanctissimo illi seni Electori Coloniensi, sane ne nunc quidem illi licebit, in causa multo graviore, et magis etiam necessaria. Inviti fortasse sui illum dimittunt, et ipse quoque invitus suos dimittet hoc potissimum tempore: sed interim metuo ne illum omnes istic pro eo ac vellemus audiant; et ut audiant, non scio an tanto cum fructu illic nunc esse possit, quantus ex sua præsentia in Anglia nostra nunc haberi possit, qui tamen negligendus nobis non est, siquidem nobis Christi Domini gloriam vere et ex animo quærendam esse putamus. Utinam semel aliquid statuatur et nos de animo suo certiores faciat, aut ipse mox accurrat omnesque nuncios prævertat. De sumptu prospiciemus vel apud te, vel alibi, modo sciamus quantum et quo loco curari velit.

Cantabrigiæ, 28 Julii, 1548.

EPISTOLA XI.

CRANMERUS MARTINO BUCERO.

GRATIAM et pacem Dei in Christo. Legi tuas literas ad Joannem Halesium, in quibus tristissimos Germaniæ casus commemorans, te in tua urbe verbi ministerio vix diutius præesse posse scribis. Gemens igitur

prophetæ illud exclamavi, "Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te a resistentibus dexteræ tuæ." Nec dubito quin Deus hoc et similes piorum gemitus exauditurus sit; et veram doctrinam, quæ hactenus in vestris ecclesiis sincere propagata est, et conservaturus et defensurus sit adversus omnes diaboli et mundi furores. Interim, sævientibus fluctuum procellis, in portus confugiendum est iis, qui vela in altum tendere non possunt. Tibi igitur, mi Bucere, portus longe tutissimus erit nostrum regnum, in quo Dei beneficio semina veræ doctrinæ feliciter spargi cœperunt. Veni igitur ad nos, et te nobis operarium præsta in messe Domini. Non minus proderis catholicæ Dei ecclesiæ cum apud nos fueris, quam si pristinas sedes retineres. Adde, quod afflictæ patriæ vulnera absens melius sanare poteris, quam nunc possis præsens. Omni igitur semota cunctatione, quamprimum ad nos venias. Ostendemus nobis præsentia Buceri nihil gratius aut jucundius esse posse. Sed cave ne quid ex itinere incommodi accipias. Nosti quos habeas vitæ insectatores: eorum manibus ne te commiseris. Est istic mercator quidam Anglus Ricardus Hilles, vir pius et summa fidelitate præditus, cum quo de tota itineris ratione te conferre velim. Præterea Deum æternum, Patrem Domini nostri Jesu Christi, toto pectore oro, ut in ira misericordiæ recôrdetur, et afflictæ ecclesiæ calamitates respiciat, et lucem veræ doctrinæ apud nos magis magisque accendat; apud vos vero jam multos annos præclare lucentem non extinguere patiatur. Is te quoque, mi Bucere, regat et servet, et incolumem ad nos traducat. Bene et feliciter vale. Londini, 2 Octob. anno 1548.

Tui ad nos accessus cupientissimus,

THOMAS CRANMERUS, Archiep. Cantuar.

EPISTOLA XII.

CRANMERUS PHILIPPO MELANCTHONI.

VERISSIMA esse experimur, Melancthon doctissime, quæ Dominus noster Jesus Christus de cruce ecclesiæ suæ prædixit: "sed fidelis est Deus, qui non patietur suos tentari supra id quod possunt, sed faciet una cum tentatione proventum ut possimus sustinere." Etsi enim odio Filii Dei diabolus horribilem tyrannidem exercet in membra Christi, tamen promisit Deus ecclesiam suam non interituram esse. Imo de ultimis temporibus diserte inquit: "Ego senescentem gestabo: ego feram: ego salvabo." Et semper Deus aliquas politias voluit esse hospitium ecclesiarum, et ali-

quot gubernatores fovere studiosos doctrinæ cœlestis, ut Abdias pavit auditores Heliæ, quos reges Israel undique pellebant. Quamobrem tibi, æterne Pater Domini nostri Jesu Christi, ingentes ago gratias, quod insulam nostram non aliter quam arcam Noë e fluctibus eripuisti, nobisque tales dederis gubernatores, qui tui gloriam quærunt, et suas aedificationesque ecclesiæ et studiis patere cupiunt, ut olim viduæ Sareptanæ casa præbebat hospitium Heliæ. Oroque Deum, ut nos regat, et colligat sibi inter nos perpetuam ecclesiam, non solum ex nostratibus, sed etiam ex peregrinis; id quod facere pro sua immensa misericordia jam incepit. Multi enim pii doctique viri, partim ex Italia, partim ex Germania, ad nos convenerunt, et plures quotidie expectamus; cujus ecclesiæ chorum si ipse tua præsentia ornare et augere non gravaberis, haud scio qua ratione gloriam Dei magis illustrare poteris. Scio te sæpius optasse, ut pii et sapientes viri, communicato consilio et collatis sentiis, gravi auctoritate opus aliquod conderent, quod præcipuas materias ecclesiasticæ doctrinæ complecteretur, et veritatem ad posteros incorruptam transmitteret. Hoc nos sedulo pro virili conamur. Quare te rogamus, ut præsens cum præsentibus sententiam tuam et consilium communices, et ne animum ita obfirmes, ut tuis ipsius votis deesse aut tam manifestæ Dei vocationi repugnare videaris.

Plurima hoc loco recensere poteram, quæ te in nostram sententiam flecterent; sed ea omnia non capit epistolæ brevitās. Proinde ex hoc tabellario, D. Joanne a Lasco, viro optimo, ea te cognoscere malim. Is enim mecum hosce aliquot menses conjunctissime et amantissime vixit, cui in his, quæ tibi meo nomine narrabit, fidem adhibeas oro. Dominus noster Jesus Christus, custos ecclesiæ, qui dixit, "Nemo rapiet oves meas de manibus meis," servet et defendat ministerium evangelii sui, et te ad ecclesiæ nostræ hospitium tuto deducat. Vale. Londini, 10. Februarii, 1549.

Tui ad nos accessus avidissimus,

THOMAS CANTUARIENSIS.

INSCRIPTIO.

*Viro tum eruditione tum pietate
clarissimo D. Philippo Me-
lancthoni dentur hæc literæ.*

Nostri Germani, qui nobiscum sunt, rogant, ut adducas tecum Doctorem Albertum Hardenbergium, ut Jonas referet tibi nostro nomine.

EPISTOLA XIII.

CRANMERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUOD ad literas tuas Tiguri datas 24 Februarii post annum respondeo, imputabis partim occupationibus meis, partim indiligentiæ cuidam meæ in hoc officii genere, quam in me hære ingenue confiteor. Sed quia præstat sero quam nunquam officium facere, nunc ad omnia accipies responsum.

Duas apud me causas agis, publicam et privatam. Quod ad publicam attinet, nempe ut consultor esse velim, ne regia majestas legatum ad concilium Tridentinum mitteret, non fuit opus me consultore ad dissuadendum ab eo, quod nunquam illi in mentem venit: sed potius consilium dandum esse duxi, ut quemadmodum adversarii nostri nunc Tridenti habent sua concilia ad errores confirmandos, ita ejus pietas auxilium suum præbere dignaretur, ut in Anglia aut alibi doctissimorum et optimorum virorum synodus convocaretur, in qua de puritate ecclesiasticæ doctrinæ et præcipue de consensu controversiæ sacramentariæ tractaretur. Ad quod institutum, quia reipublicæ christianæ utilissimum esse judicavit, animum majestatis illius admodum propensum esse sensi. Quare non est nobis committendum, ut ecclesiæ Dei in re tam ardua deesse velimus. Scripsi hac de re ad D. Philippum et ad D. Calvinum, oroque ut consultetis, qua ratione synodus hæc aut in Anglia aut alibi congregari commodissime possit.

Privata causa, de qua ad me scripsisti, fuit, ut controversiam inter D. Londinensem et D. Hoperum Gloucestresem componerem, de qua nunc nimis serum est respondere: nam diu abhinc audisse te sat scio controversiam illam compositam et penitus sublatam fuisse. Et D. Hoperus ea est apud nos æstimatione, ut Wigorniensis episcopus jam sit designatus; et hoc tempore, quo comitia apud nos Londini congregantur, in ædibus meis mecum conjunctissime vivit. Dominus Jesus Spiritu suo sancto te gubernet et tueatur. Vale. Lambethi, 20 Martii, 1552.

Tuæ paternitatis studiosissimus,

THOMAS CANTUARIENSIS.

INSCRIPTIO.

*Eximio Viro D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ ministro fidelissimo,
dentur hæc literæ.*

EPISTOLA XIV.

CRANMERUS JOANNI CALVINO.

S. P. Ut nulla res ecclesias magis dissipat, quam hæreses et dissidia circa dogmata religionis, ita nihil efficacius ecclesias Dei congregat, et potentius ovile Christi munit, quam incorrupta evangelii doctrina et dogmatum consensus. Quare sæpius optavi atque etiamnum opto, ut docti et pii viri, qui alios antecellunt eruditione et judicio, in tutum aliquem locum convenirent, ubi communicato consilio et collatis sententiis capita omnia ecclesiasticæ doctrinæ tractarent, et non solum de rebus ipsis, sed etiam de formis loquendi, gravi auctoritate opus aliquod posteritati traderent. Adversarii nostri habent nunc Tridenti sua concilia, ut errores stabiliant; et nos piam synodum congregare negligemus, ut errores refutare, dogmata repurgare et propagare possimus? Illi *περὶ τῆς ἀπολατρίας* (ut audio) decreta condunt: quare nos omnem lapidem movere debemus, non solum ut alios adversus hanc idololatriam muniamus, sed etiam ut ipsi in doctrina hujus sacramenti consentiamus. Quantum ecclesiam Dei labefactarint circa hoc unitatis sacramentum dissensiones et opinionum varietates, prudentiam tuam latere non potest: quæ etsi nunc alicubi sublatae sint, tamen in hac doctrina consensionem optarem, non solum de rebus ipsis, sed etiam de verbis et loquendi formulis. Habes meum votum, de quo etiam scripsi ad D. Philippum et ad D. Bullingerum; oroque ut vos inter vos deliberetis, qua ratione synodus hæc congregari commodissime possit. Vale. Lambethi, 20 Mart. 1552.

Frater tuus in Christo carissimus,

T. CANTUARIENSIS.

INSCRIPTIO.

Th. Cranmerus Calvino.

EPISTOLA XV.

CRANMERUS PHILIPPO MELANCTHONI.

LEGIMUS in Actis Apostolorum, cum orta esset controversia, an ii qui ex gentibus conversi fuerant ad Deum, adigendi essent ad circumcisionem et observationem legis Mosaicæ, convenisse apostolos ac presbyteros ut dis-

picerent de hoc negotio, et, collatis inter se sententiis, decretum concilii sui epistola scripta edidisse. Hoc exemplum utinam et nos imitemur, in quorum ecclesiis evangelii doctrina restituta et repurgata est! Etsi autem omnes controversiæ in hoc mundo non possint dirimi, quia pars inimica veritati non adsentitur iudicio ecclesiæ; tamen optandum est ut veræ ecclesiæ membra de præcipuis ecclesiasticæ doctrinæ capitibus inter se consentirent.

Quantum autem ecclesiam dilacerarint dissensiones religionis, maxime in causa sacramentaria, prudentiam tuam latere non potest; quæ si antea compositæ fuissent, nunquam (opinor) Cæsar bellum vobis intulisset. Et dolendum sane est, sacramentum unitatis invidia diaboli factam esse escam dissidii, et veluti *μῆλον ἔριδος*. Quare optarem ut ii, qui alios antecellunt eruditione et iudicio, exemplo apostolorum congregarentur, et sententiam tum de aliis capitibus controversis, tum de hac controversia, mutuum exponerent, et consensum edito in publicum scripto testarentur. Sed fortasse dices: Idem et ego sæpissime optavi; verum hæc res sine principum ope ad effectum deduci non potest. Ego igitur hac de re cum regia maiestate . . . , quæ Angliam suam vobis apertam esse vult, et ad hos pios conatus non solum locum tutum et quietem, verum etiam operam et auxilium suum, benignissime pollicetur. Scripsi etiam ad D. Calvinum et ad D. Bullingerum, eosque hortatus sum, ne operi tam necessario adeoque utili reipublicæ Christianæ deesse vellent. In proximis ad me literis scripsisti Areopagitas concilii Tridentini *περὶ τῆς ἀπολατρείας* decreta condere. Quare cum adversarii evangelii tanto studio conveniunt ad errores stabiliendos, non est nobis committendum, ut illi sint diligentiores ad confirmandam impietatem, quam nos ad piam doctrinam propagandam et illustrandam.

Amori meo erga D. Georgium Majorem, quem merita illius apud me pepererunt, magnam accessionem attulit commendatio tua; cui si qua in re gratificari potero, citius facultatem quam voluntatem mihi deesse experietur. Bene et feliciter vale. Lambethi, 27 Martii a. 1552.

Tui aliquando videndi cupidissimus,

T. CANTUARIENS.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro et amico suo singulari D. Philippo Melancthoni dentur hæc literæ.

EPISTOLA XVI.

CRANMERUS BUCERI VIDUÆ.

S. P. Benevolentia singularis, qua virum tuum cum adhuc viveret sum prosecutus, post mortem ejus nequaquam est imminuta: siquidem egregia ejus pietas et insignis doctrina non momentaneos verum æternos fructus ecclesiæ attulit; quibus non tantum omnes pios, verum et me omnium maxime in perpetuum sibi devinxit. Quare a scribendo ad me ne ulla ratione patiaris te deterreri, si quid erit quod tibi aut rebus tuis adjumento esse possim. Nam literis tuis excitatus, et amici carissimi jucundam memoriam non absque voluptate mecum repetam, et tibi ejus viduæ propenso animo illa caritatis officia præstabo, quæ verbum Dei suadet impendenda, et pietati tuæ pro re nata exhibenda fuerint. Atque de eo quod mihi nuper significasti negotiis tuis expediendis opus esse, ut aliquo scripto certum ac testatum fieret summam illam centum marcarum, quam dono accepisti a majestate regia, cum hinc discederes, ad te ipsam proprie ac singulariter pertinere, literas ad tutores liberorum Bucerii dedi; ex quibus aperte cognoscere poterunt, quanam fuerit ea de re serenissimi regis nostri voluntas. Mitto ad te exemplar literarum a dominis consiliariis ad D. Joannem Hales, quæstorem regiæ majestatis, (qui nunc opinor est Argentorati,) aut eo absente ad ejus vicarium, Anglice scriptarum, quæ clare testantur tibi a regia majestate centum marcas dono datas, idque post obitum mariti tui, quod literæ illæ ultimo Martii fuerunt scriptæ, quum maritus tuus præcipitato Februario ex hac vita decesserit. Deus qui fons est et pater universæ consolationis te consolari dignetur, et in utroque nomine cum tota familia servet.

Vale. Lambethi, xx^{mo} Aprilis, a^o 1552.

Tuus quantum potest

T. CANTUAR.

EPISTOLA XVII.

CRANMERUS CONRADO HUBERTO ET ALIIS.

S. P. Quum nuper intellexerim ex literis quas vidua D. Bucerii piæ memoriæ huc scripserat, ad facultates viri ejus jam defuncti partiendas inter liberos opus esse certa notitia seu fide quoad summam pecuniæ centum marcarum quæ donata est a regia majestate, an ad viduam pertineat an ad liberos; ideo ut res liquida fiat, et ambiguitas prorsus tollatur, adfirmo

ac testor summam illam centum marcarum a serenissimo rege nostro post obitum D. Bucerī viduæ peculiariter fuisse donatam, ut ad ipsam proprie pertineret; ut ex literis quas domini consilarii ad quæstorem scripserunt manifeste liquet, quarum exemplar ad viduam D. Bucerī misi. Deus Spiritu sancto suo vos gubernet, et successum in laboribus vocationis vestræ vobis donet. Valete. Lambethi, xx^{mo} Aprilis, 1552.

Vester ex animo,

T. CANTUARIENS.

INSCRIPTIO.

*Viris eruditione et pietate præstantibus D.
Conrado Huberto verbi Dei ministro,
D. Quintero Andernaco et D. Hulrico
Chelio Medicinæ doctoribus, et ceteris
tutoribus liberorum D. Bucerī dentur
hæ literæ.*

EPISTOLA XVIII.

CRANMERUS PETRO MARTYRI.

Post plurimam in Christo Servatore nostro salutem. Quando tum deum necessariæ sunt literæ, quum aut non satis prudens est nuncius, aut rerum quas significare volumus ignarus, aut non fidus cui arcana credas; quumque mihi Dei benignitate sese obtulisset hic tabellarius, vir et prudentia (ut nosti) insigni, et qui rebus in credendis fidissimus sit, et nostrum utriusque amantissimus, et rerum nostratium scientissimus, e cujus ore quæ hic acta fuerint intelligas omnia; non necessarium existimavi ut prolixius ad te scriberem, præsertim quum scripturæ tot pericula damnaque afferre soleant. Illud tamen unum prætermittendum non censi, quod expertus didici, nunquam Deum splendidius illucescere, et clementiæ suæ, consolationis, aut roboris ac fortitudinis animi radios suorum mentibus clarius aut pressius infundere, quam in summis animi corporisque angoribus atque pressuris; ut tum vel maxime sese declaret suorum esse Deum, quum illos deseruisse prorsus videtur; tum erigere quum dejicere atque prosternere, tum glorificare quum confundere, tum denique vivificare quum occidere putetur. Ut cum Paulo dicere liceat, 'Quando infirmior tunc fortior sum, et si gloriari oportet, in infirmitatibus meis gloriabor, in carceribus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.' Faxit obsecro Deus, ut in finem perseveremus. Hodie nihil magis animum angit meum, quam quod hactenus M.A. nihil est responsum; ad

cujus astutias, præstigias, et insanias jamdudum non defuisset responsum, nisi mihi defuissent et libri et libertas. Præterquam tibi scripsi nemini, nec scire velim quenquam quod ad te scripserim: proinde nomine meo salutabis neminem.

THOMAS CRANMERUS.

INSCRIPTIO.

Hæc in manu Archiepiscopi Cantuariensis.

Scriptis hæc ex carcere ad D. Pet.

Martyrem. M.A. significant Marc.

Antonium, nimirum Wintoniensem.

1555.

EPISTOLA XIX.

MILO COVERDALUS JOANNI CALVINO.

S. P. in Domino. Oblata occasione, virorum clarissime, non potui integritatem tuam non salutare. Ante triduum allatus est huc in mediis nundinis libellus quidam Britannicus, illum sacræ communionis ordinem, quem regia majestas (pro temporis adhuc ratione) instituit, complectens. Cujus equidem rei cum plures viderem percupidos, traduxi statim in linguam et Germanicam et Latinam. Atque adeo cum intelligerem pium hunc hominem vestratem esse, arbitrabar me tibi rem facturum baudquaquam ingratam, si humanitatem tuam hoc qualicunque munusculo donarem. Alteram enim traductionem Germanis datam, alteram, nempe Latinam, humanitati tuæ transmissam ex animo cupiebam. Tu si hanc felicitatis rationem et pietatis initium aliis significare volueris (prout nunc Dominus religionem suam in Anglia vult renatam), prelo hoc mei in te amoris pignus committere poteris facilius. Ego nunc post octo annorum exilium vocatus rediturus sum in Angliam. Vale, præceptor integerrime, et uxorem tuam de me et mea, cum Argentoratum ascendimus, optime meritam benigne saluta.

E Franckofordia, 26 Martii, 48.

MICHAEL (alias Milo) COVERDALUS,

INSCRIPTIO.

Anglus.

Clarissimo viro D. Joanni Calvino,

Præceptorì suo eximio Generæ,

Coverdalus.

EPISTOLA XX.

MILO COVERDALUS PAULO FAGIO.

PACEM et gaudium in Spiritu Sancto. Literas tuas, virorum integritate, xxii. Augusti datas, ab uxore mea viii. hujus mensis accepi, vestri plurimum commiseratus, quos dira ista tyrannis tantopere exagitat. Scripta item tua heri reverendissimo Cantuariensi ostendi, qui ut carissimum filium tuum (quem etiam modo Cantuariam misit ob sævientem hic pestem) suscepit suis porro sumptibus et pietate et literis educandum, ita calamitatem ecclesiarum vestrarum animadvertens, vicem revera vestram dolebat maxime: quare et te præsertim nobis adesse maluit, quam vel in Turciam abire vel in Ungariam. O mi præceptor, si tu alio quam ad nos aufugeris, cum tanta sit hominum ubique perfidia, quam frigebit donum illud præstantissimum, quod reposuit in te Deus Optimus Maximus! Si reverendissimus tot ecclesiæ pericula prævidisset, cujus ego responsum literis meis ad te inserebam, revera mea tibi scripta nunquam fuissent impedimento. Cogita igitur utrumque nostrum facti pœnitere, etiamsi nihil sit in illis literis scriptum, quod tum non ferebat occasio. Ego sane, mi præceptor, et tibi et ecclesiis nostris atque scholis, felicissimo ministerio tuo destitutis, non parum timeo. Proinde etsi principes nostri te nominatim, qui clares inter Germaniæ studiosiores, non vocent ob latentes forsân causas, ut antea scripsi; nos tamen, qui te satis novimus, per immortalem Deum te obsecramus, ut huc te conferas, ubi te gratissimum fore, atque adeo humanissime tractatum iri, ne dubites. Bene vale. Ex arce Regia, quam vocamus Windsor, xxi. Octobris, a. 1548.

Tuus ex animo,

M. COVERDALUS.

EPISTOLA XXI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

Non multos ante annos, cum in aula regis nostri aulicus aulice plus satis vixerim, ornatissime domine et frater in Christo dilectissime, tum fausto et felici omnium¹ mihi obtulerunt sese quædam opera D. Huldrici Zuinglii, eximii viri piæ memoriæ, et commentaria in Paulinas epistolas quæ tua humanitas felicissime universo orbi dextre innotuisti in perpetuo tui nominis monimentum duraturum. Ista egregia Dei dona universo mundo per vos exhibita negligere nolui, cum in ip-sis præsertim de animæ meæ salute felicitateque perpetua serio agi videbam: omni itaque studio, et

[¹ Fors. *omine*; sed hoc et alia dat MS. ut hic exhibentur.]

veluti diligentia quadam superstitiosa, noctes atque dies operam vestris scriptis navare operæ pretium fore duxi; nec labor iste mihi unquam molestus fuit in ea re. Nam postquam excessi ex ephebis, et patris elementia liberius vivendi fuit potestas, cultu impio et quovis genere idololatriæ, majorum æmulatus impietatem, Deum prius cœperam blasphemare, quam quid Deus esset certe cognoveram: inde tamen Dei benignitate liberatus, quod Deo et vobis unice acceptum fero, jam nihil restat quod ad reliquum vitæ meæ et ultima fata spectat, quam ut Deum pura mente colam, sci-amque quid desit mihi in hoc corpore agenti, quandoquidem fallax est vitæ status, et nihil est omnis homo; et piis fratribus in Christo, impiis vero propter Christum inserviam: nam Christianum sibi esse natum non puto, neque sibi vivere debet; sed quicquid habet aut est, id omne non sibi tribuere debet, sed Deo auctori ferat acceptum, omnia sua bona omnibus existimet esse communia, prout postulet fratrum necessitas et inopia. Pudet supra modum profecto me, ista antea non præstitisse; sed velut brutum pecus, ut maxima pars hominum solet, affectibus servivi: sed melius est sero sapere quam nunquam sapere.

Propter meum erga vos amorem et reverentiam sæpius proposueram ad vos venire, licet adhuc semper impeditus, partim propter meam adversam valetudinem, partim quod fortunæ benignitatem habeo suspectam: nam pater, cui ego unicus sum filius et hæres, ita propter Christi religionem mihi adversatur, quod si illius consilio obtemperare noluero, non patrem, sed sævum potius tyrannum posthac illum me habiturum scio. Brevi tamen, post mensem, in patriam descendam, ut honoribus, voluptatibus, et hujus mundi amicis valedicam; et ibi curabo, si fieri potest, ut aliquam saltem partem de meo jure per amicos habeam, quo apud vos Tiguri tenuiter vivam: et si Deo aliter visum fuerit, meque premi placet pauperie et egestate aut alio quovis modo, æquo animo feram, et potius eligam cum populo Dei exul affligi, quam temporariis peccati commodis frui: majores arbitror (Pauli verbis utor) divitias probrum Christi, quam Ægyptiorum thesauros: respectu habeo remunerationes; vitam spero sempiternam, non meis meritis sed Christi sanguine partam. Obsecro itaque te, O vir Dei, per Dominum nostrum Jesum Christum, ut me in hoc itinere adjuves precationibus pro me ad Deum: timeo enim perfidos istos episcopos, et non frustra, quibus nihil magis est cordi, quam piorum hominum sanguinis effusio; quorum animos et ingenia sæpe ego sum expertus, et non sine magno vitæ periculo. Remediis igitur a Deo nobis datis contra illorum insidias et tyrannidem me munire cupio: suppetias vestræ ecclesiæ peto, ut ejus precibus adjutus solatium aliquod inde sentiam juxta Dei promissionem, qui semper adest omnibus qui illum invocant in veritate, a quo unice in omni periculo auxilium est petendum. Nam firmitus præsidium fidei oratione nihil potest esse: per eam Ezechias regem Assyriorum superavit, Elias ignem de celo evocavit, Josaphat admirabilem nactus fuit victoriam.

Sed longius non fluat oratio, ne vestris piis et doctissimis auribus hisce literis tam crassa Minerva excultis offenderem.

Quæ nova fert Anglia, paucis accipe, carissime domine. Quantum ad religionem veram spectat, nusquam gentium plus viget idololatria: Papam trucidavit rex noster, sed non papatum; omnes monachos et moniales expulit, illorum monasteria diruit, omnia bona illorum in suum fiscum asportari jussit; ipsi tamen ad perpetuam castitatem regis imperio obligantur, etiam fragilis ille mulierum sexus: decem millia ad minus monialium habet Anglia, nulli tamen contrahendi matrimonium datur potestas. Missa impia, sacerdotum turpissimus cœlibatus, divorum invocatio, auricularis confessio, superstitiosa ciborum abstinencia, purgatorium, in majori pretio nunquam antea a populo habebantur, quam hoc tempore.

Fœdus quod ante duos annos initum fuit inter Cæsarem et regem nostrum, jamjam (per literas accepi) innovatur: vertat Deus omnia in sui nominis gloriam. Inter Gallos et Anglos nulla spes est pacis, sed cruentum bellum indies expectamus.

Qui evangelio in Anglia maxime favent, in horas moriuntur: jam a duobus annis multi præclarissimi viri diem suum obierunt; D. Audleus, Cancellarius regni; Dux Suffolciæ; D. Baynton, primus a cubiculis reginæ; dominus Puneus, qui vicem regis gerebat in villa Boloniæ; D. Thomas Wyetus, universo orbi propter præclaras suas virtutes fere cognitus, vestræ et Christi religionis acerrimus defensor; doctor Butteus, medicus qui curam corporis regis semper habuit: omnes fuerunt a consiliis regis, et vere favebant evangelio, et quantum potuerunt gloriam Dei promovebant. Peste et febris jam cursum suum finierunt, ita quod terra est jam penitus relicta episcopis et iis qui Deum et omnem verum cultum contemnunt.

Episcopus Wintoniensis et episcopus Westmonasterii regis nostri legati jam agunt cum Cæsare in Brabantia. Alter episcopus Dunelmensis, qui fuit missus in Picardiam ut ibi de pace inter Gallos et Anglos tractaret cum oratoribus regis Franciæ, est jam tamen in Angliam reversus infecta pace.

Res inter Scotos et Anglos adhuc anceps et dubia manet: illorum tamen præcipuas urbes et pagos Angli expugnaverunt; sed quæ devastatio patriæ nuper proxima ætate facta fuit per comitem de Hartfordia, horresco referens. Regina Scotiæ una cum cardinali latitant in montibus, et hujusmodi habent castra quæ expugnari non possunt.

Colloquium Ratisbonense, quatenus per literas D. Buceri intelligo, est suspensum; res ita esse citius credo, atque Philippus Melancthon nondum ad eos venit neque est venturus. Et Bucerus, ut audio, celerius nostra opinione ad nos est venturus: adhuc nihil certi habemus; si quid erit certi, faciam tuam humanitatem statim certiore, et uberiores expectato literas si nostra nova illas expostulent. Comes Palatinus nuper evangelium in tota sua provincia prædicari curavit; sed quantum ad eucharistiam

spectat, descendit (ut est in proverbiiis) ab equis in asinos: nam ex papismo incidit Lutheranismum, qui pejus sentit in ea re omnibus papistis; et magis accedunt ad veritatem, qui panis substantiam in sacramento destruunt, et illius loco corpus Christi constituunt, quam qui cum pane in pane et sub pane naturale corpus Christi esse dicunt, tamen nullum locum occupare. Deus tandem, spero, dabit ei meliorem mentem.

D. Ricardus Anglus cum sua pia uxore plurimum te in Christo salutant: habet jam in suis ædibus duas sorores ex nobili familia natas; junior, cui nomen est Anna, veræ religionis amantissima, perpetuam tibi precatur felicitatem, et vestræ ecclesiæ precibus sese commendat, quam spero brevi videbis. Eximios viros D. Bibliandrum, D. Pellicanum, cum ceteris piis fratribus plurimum meo nomine jubebis salvere. Vale, doctissime et pie domine, et me inter eos annumerare precor ut patiari, qui vestræ religionis majestati vere et ex animo favent. Argentorati, 27 die Januarii.

Tuus quantus quantus est,

JOANNES HOPERUS,

Anglus.

INSCRIPTIO.

*Viro doctissimo, omni religione et pietate
prædito, domino Henrico Bullingero,
sanctæ ecclesiæ Tigurinæ antistiti
optime merito, dentur æ.*

EPISTOLA XXII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

Si liceret propter vestra negotia, vestram sententiam et judicium scire velim: credo certe non licere pio homini interesse missis et hujusmodi cultibus impiis in papismo; quædam tamen sunt argumenta quæ animum aliquantum urgent, et ad tempus suspensum tenent.

De ea re plura scripsit D. Calvinus, sed argumentis quæ possunt opponi vix ut mihi videtur satisfacit: unum aut alterum eruditioni vestræ proponam.

De Naaman Syro; licet fas non est privatam personam trahere in generale exemplum, ad hoc propositum plurimum spectat; nam propheta dixit, Vade in pace. Hanc particulam qui Hebraicæ linguæ sunt ignari interpretantur ac si propheta dixisset, Si velis reverti, tuo periculo fiat; factum tamen non probo. Illam interpretationem Hebraica vox non patitur, me judice; nam לָךְ לְשָׁלוֹם vade in pace, jubentis et confirmantis est particula, et ideo permisit illum in domo Rimmon verum Deum colere, spe

lucrandi regem Syriæ et ceteros ad Deum verum: et si recte hunc locum interpretor, cum hoc propheta pio homini permisit, et idem permittere debemus nos.

Tempore Eliæ, quum de Deo fuit conquestus se solum veræ religionis cultorem esse relictum, 7000 fuisse relictos certior factus fuit divino admonitu. Certe si tantus hominum numerus non interfuisset impiorum sacris, unus aut alter fuisset prophetæ Dei cognitus: nec video quis potest ire inficias, quum isti pii homines, de quibus Deus consolatur mæstum suum servum, aperte et publice cum majore impiorum multitudine in idolorum templis sæpe fuerunt, sinceram tamen et castam religionem de unico Deo in corde servabant. Nullum argumentum magis me movet isto.

Eadem ratione qua Deus idololatriam prohibet, tali ratione adulterium, stuprum, et cetera vitia prohibet; nec unum magis damnat quam reliquum: sed propter unum nemo patriam relinquere tenetur, quomodo dicunt, nec propter alterum.

Ista non scribo, ornatissime vir, ut vestram sententiam sciam, sed semel cognita absque omni fuce et simulatione Deo dante diligentissime sequar: nec ego de hac re dubito; piis hominibus tamen nondum satis in fide instructis satisfacere cupio. Dominus Jesus servet te diu incolumem. Amen.

Salutabis, quæso, uxorem vestram meo nomine, et alterum Anglum fratrem meum in Christo ac amicum qui vobiscum habitat Tiguri, Dominum Burcherum.

Tuus ad omnia paratissimus,

JOANNES HOPERUS, *Anglus.*

EPISTOLA XXIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. ARGENTORATI anno jam fere lapso, præstantissime domine atque in Christo colendissime, literas tuas æque doctas ac pias recepi, quibus mihi persuadere omnino voluisti verum cultum Dei cum externa idololatria nullam conjunctionem recipere; ideo consultius atque magis pium esse existimaveras jacturam patriæ et fortunæ pro Christo sustinere quam impiis missis interesse. Id consilii veneror et colo: in eandem sententiam lubens descendo. Tuæ dominationi meritas gratias referre nequeo: sed rogo ut is qui omnia in omnibus potest, et qui vera fide invocatus propter Filium suum Jesum Christum vult ultra quam credi potest, abundanter ut sua clementia et pietas sit merces tua atque remuneratio. De hoc non dubito, quin eris, hoc caduco plasmate soluto, æternus amicus Dei. In-

terim dum hoc vescaris ævo, serva tuas ecclesias, libera lupis et mercenariis, collige populum Dei, et gregem illius misere dissipatum ad Christum verum et unicum pastorem nostrum revoca; certa illud bonum certamen, reposita est tibi corona justitiæ, quam accipies in illo die a justo iudice.

De longo et periculosissimo itinere meo in Angliam viva voce coram præstantiam tuam alloquar: multa passus in terra, bis vincula et catenas sustinui; Dei clementia, magna tamen fortunæ jactura, mirabiliter liberatus, in mari per tres menses ab hostibus et undis misere vexatus; sed nondum finis: quod hujus calamitosæ vitæ restat, precor ut sit ad gloriam nominis Dei et ad ædificationem ecclesiæ suæ. Ex flammis et aqua liberatus in Martem veni: nihil video præter interitum omnis pictatis et religionis: hostis Dei interficiat (si fieri possibile sit ut fides Petri pereat) omne os sonans Christum et matrem cum filiis, hoc est universam ecclesiam; sed Dominus respiciet populum suum, non dubito, et non permittet crudelis hostis tyrannidem grassari quo voluerit. Interim convertamur ex animo et vere ad Dominum, et haud dubie suscipiet lacrymas nostras. Sed, proh dolor, optime Domine! in summo periculo in summa securitate stertimus, et ideo non mirum est si iram Dei et nostræ impietatis onera crudeliter sentiamus. Emendemus igitur, ne graviora nobis immittat, scilicet ut famus post hanc vitam æterni hostes Dei; ut tempus postulat, patienter feramus fortunam quam nostra peccata meruerunt: nam propter iniquitatem corripit filios hominum.

Quæ læta heri accepimus ex Argentina, iste nuncius dominationem tuam certiore faciet. In Anglia erit religionis mutatio, et rex suscipiet Christi evangelium, si in hoc pestilentissimo bello Cæsar fuerit victus: si evangelium cladem sustinuerit, tunc retinebit impias suas missas, pro quibus hac ætate quatuor pios et nobiles viros combussit. Jam rex noster tenet in carcere Londini ducem Norfolciæ atque filium illius majorem natu et hæredem: dicunt patrem et filium conspirasse mortem regis et principis nostri; horrendum facinus, si veræ sint meæ literæ. Uxor mea officiosissime tuam dominationem cum omnibus ceteris piis et doctis viris apud vos salutat. Brevi invisemus vos, Deo dante. Dominus de Valys et uxor illius cum tota sua familia precantur vobis omnia læta. In ædibus illius est juvenis quidam pius et doctus, quem mecum Tigurum deducam: rogo propter Christum, si fieri potest, ut habeat aliquam lectionem in aliqua classe vestræ scholæ. Est studiosus et diligens: non recusabit tristissimos labores, modo exiguum invenerit conditionem, qua sese sustentare potuerit: erit utilis ecclesiæ Dei: propter Christum sis memor illius, et si fieri possit, rescribat mihi tua dominatio: tuis literis nihil mihi venit amatius. Dominus Jesus servet te diu incolumem, ad gloriam nominis illius et ad utilitatem ecclesiæ suæ. Amen. Saluta meo nomine Dominum Bibliandrum, Pellicanum, Gualterum et reliquos omnes. Vestræ ecclesiæ precibus sollicite me commendo. Parce, precor, calamo nimium properanti.

Rogo dominationem tuam ut nomine meo et uxoris meae salutes piam matronam Falkner, quae nobiscum venit Basileam Argentina, quam ipsa reliquit virginem, sed jam cum consensu parentum eam duxi in uxorem.

Tuae praestantiae addictissimus,

JOANNES HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Piae ecclesiae Tigurinae ministrorum
praefecto, Domino Henrico Bul-
lingero, peritissimo ac vigilantis-
simo praesuli, domino suo in
Christo observandissimo.*

EPISTOLA XXIV.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

ORDO pugnae inter Scotos et Anglos in Scotia 10 die mensis Decembris [Sept.] 4 milliariibus a metropoli, quae vulgariter Edinboraghe vocatur.

Dominus Grey, Anglorum regis locum tenens in villa Bononiae, in isto praelio primus dux equitum Anglorum, extincto majorum bombardarum impetu, primam aciem Scotorum cum equitibus adoriebatur, ut ordinem inturbaret: frustratus sua spe coactus est retrocedere, caesis 48 equitibus. Comes de Warwicke, qui sagittarios duxerat, animadvertens equitum vires inclinare, cum 4000 sagittariis extemplo ac subito illam partem Scotorum exercitus oppugnavit, ubi majores bombardae et belli apparatus essent. Telorum ictu ita Scotos molestavit, ut a bombardarum custodia coacti sunt discedere: quibus potitus, bombardarum globulis ac sagittariorum telis coegit universum Scotorum exercitum a loco in quo prius erat discedere, ubi non tantum a facie et a tergo hostes habebat, sed etiam solem adversum illorum oculos radiis verberantem. Quod cum videret D. Grey, a latere cum equitibus iterum magno impetu tendit cum clamore ac sonitu magno, clamantes, "Scoti fugiunt, Scoti fugiunt." Scoti equitum viribus inferiores ordinem belli minime servare valebant, quo perturbato fugam sibi optabant: in qua ceciderunt 15000, et capti sunt 2000, inter quos et Dominus Huntley, primus cancellarius regni Scotiae. Eo die naves Angli appulerunt in varios portus Scotorum, ac ceperunt omnes naves quae vel ad mercaturam vel navale bellum erant idoneae; ceteras combusserunt. Regina, audito hoc infelici nuncio, obtulit sese Protectori ad quas conditiones ipse optaret. Protector acceptis sex nobilibus, qui pro fide reginae sunt obsides, relictis copiis in 5 locis regni Scotiae, ne in illius absentia

seditio oriretur, reversus est Londinum, ubi brevi expectatur synodus, in qua hæc discordia, si Deus velit, dirimetur. Hæc vera sunt; nam qui ad me scripserit interfuit bello, et exhaustam vidit pugnam.

Tuæ præstantiæ semper studiosissimus,

JOANNES HOPERUS.

EPISTOLA XXV.

JOANNES HOPERUS MARTINO BUCERO.

S. P. PRIDIE quam has literas scripsi, D. Pellicanum conveni, quem tuo nomine ac jussu salutavi: is recepit hospitio viduam D. Matthiæ, piam ac probam mulierem, ex quo intellexi te per illam ad me dedisse literas, ac jussit, si aliquid ad te rescriberem, in crastinum facerem; nam eo die vidua a nobis esset discessura. Nolui igitur ut ad vos sine meis literis rediret, ne pia tua epistola indignum me existimares, quam non sine summo desiderio ac animi voluptate legi. Bene dicis: in hoc cognoscuntur omnes, quod Christi discipuli sumus, si dilexerimus nos mutuo. Diligamus igitur non ore, non lingua, sed opere et veritate. Nam dilectio testimonium certissimum est justificationis nostræ et cœlestis sigillum acceptationis nostræ in Christo Jesu, ut Joannes dicit: "Omnis qui diligit ex Deo natus est, et cognoscit Deum; qui non diligit non novit, quoniam Deus caritas est." Siquidem gustavimus quod benignus sit Dominus, abjiciamus opera tenebrarum, induentes arma lucis, tanquam in die composite ambulantes, non contentione et æmulatione, sed induentes Dominum Jesum Christum; ut fratrum infirmitates spiritu mansuetudinis instauramus, vel patienter feramus. Exulet malitia, omnis dolus, simulationes ac invidentiæ; nam modo nati sumus, lac illud animi, quod dolum nescit, ut appetamus et per illud subolescamus. Mi domine, te oro in Christo Jesu, ne nimium tribuas invidis ac maledicis calumniatoribus. Non ignores, quod obtrectatio invidiæ semper solet lacerare plerosque, obtrectatores multa fingere, et fraternam caritatem invidia et obtrectatione impediri. Valeant qui inter te et istos homines dissidium volunt. Hoc tibi polliceor, quod amice ac cum honore sæpius mentionem tui faciunt. Et quanquam a tua sententia in causa *εὐχαριστίας* dissentiunt, uti et ego, non tamen a christiana caritate dissident, multo minus hostiliter odiunt; sed suis precibus et te et quos Dominus tibi in sua ecclesia commendavit sollicitè adjuvant, ut tu vicissim pro illis facias maxime sperant. Ne sitis igitur propter Christum, qui suo ipsius sanguine omnes inimicitias, infernum, et peccatum in cruce perlitavit, contentione et æmulatione discordes, ut ne amplius litigetis lingua, neque aures prebeas iis, quibus nihil abest nisi res

et virtus. Componatur dissidium auctoritate verbi. Nemo mordicus suam sententiam defendat: recurramus potius ad viam veritatis, et humiliter nostra errata agnoscamus, quam semper male currere et non pœnitere, ne errasse videamur. Meminerimus ad amicitiam et concordiam esse conditos, ut hic in tristissimo seculo mutuis officiis aliorum miseras sublevemus, et in futuro sempiterna felicitate cum Christo conregnemus. Quis enim est furor? quæ amentia aut insania, ut illum hic odio prosequamur, qui si in Christo diem suum obierit, transit a morte ad vitam, (quo etiam ego duce Christo post has tenebras evolare spero,) cum quibus perpetua caritate, perenni gaudio conglutinabimur?

Rogo, mi domine, ne propter Lutherum aliquid dicas vel scribas contra caritatem aut pietatem, et urgeas conscientias hominum verbis illius in sacra cœna. Quamvis lubenter cum gratiarum actione agnosco bona Dei in homine jam mortuo, tamen non carebat suis vitiis. Hoc non dico in contumeliam defuncti hominis, quia scio quod nullus vivus est ἀνθρώπων; omnes egentes sumus gratia Dei. Posteaquam inçaluit conflictio de cœna cum Zuinglio et Ecolampadio, multis locis scripturæ vim intulit, ut sunt isti: "Ascendit, ut adimpleret omnia." "Ego sum vobiscum usque ad consummationem seculi:" et, "Nos sumus caro de carne ejus, et os de ossibus ejus;" ut corporalem præsentiam corporis Christi in pane stanueret: quam perperam, status locorum indicat. Illos locos ad stabiliendam suam sententiam non esse efficaces facile omnibus probarem, si hoc nostrum tempus non potius consolatione quam disputatione indigeret. Quibus calumniis et convitiis etiam mortuos proscidit, nemo ignorat. Christus aliam doctrinam docuit suos. Increpavit Jacobum et Joannem, qui volebant ignem de cœlo cadere, ut consumeret Samaritanos; et jussit inimicis benefacere et bonum precari maledicentibus. Cujus spiritu, bone domine, fecit ut tanta ira in ministros verbi Dei accenderetur, judicet qui novit abscondita cordium. De morte tamen illius ministri hujus ecclesiæ omnes dolebant, non ac si adversarium aut obtrectatorem, sed socium potius ac consortem gloriosi laboris amiserant. Hæc mihi humanitatis et caritatis magna sunt et vera indicia. Hæc non scribo in contumeliam doctissimi, sed ut nemo juret in verba illius, ac si quicquid ille scripserit esset Apollinis oraculum aut Sibyllæ folium.

Scribis, colende domine, te non posse credere sacramenta nuda esse signa. Absit ut Christianus ineruditissimus crederet. Sacra cœna non est nudum signum, nec mihi in ea ullo modo supernaturali vel cœlesti exhibeatur verum ac naturale corpus Christi corporaliter: tamen religiose ac omni honore veneror et colo institutionem Christi propter alios fines; quod sit signum voluntatis Dei erga me et externum testimonium additum promissioni gratiæ: non quod per aliquod sacramentum applicetur mihi illa promissio, sed quod per illud promissio prius per fidem mihi applicata confirmetur. Sic ecclesia Dei baptismo publice

eum recipit, qui prius erat receptus per gratiam. Sic Abraham, inquit Paulus, accepit σημεῖον περιτομῆς σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ: hoc est, testimonium quo Deus testatus est, eum receptum esse in gratiam; non quod per sacramentum esset recipiendus, sed in ea potius confirmandus. Sic sacra cœna est testimonium gratiæ et mysterium redemptionis nostræ, in qua testatur Deus nobis donata beneficia Christi: non ut ibi applicetur remissio peccatorum, quæ in fidelibus omnem usum sacramentorum præcedere debeat; nec ut exhibeatur cum pane verum corpus Christi, quod in cœlis est et non in terris; sed ut confirmet illam fidem quam habeo in morte et passione illius corporis vivi, mortui, et resuscitati. Et minister dat quod est in sua potestate, nempe panem et vinum, et non corpus Christi; nec aliter in cœna exhibetur a ministro, et comeditur a recipienti, quam in verbo prædicato, lecto, vel cogitato. Et comedere corpus Christi nihil est quam credere, ut ipsemet docuit, Joann. 6. Oportet igitur in fide adferre Christum ad sacramenta, et non quærere illum ibi. Et sic promissio gratiæ fide accipitur, sic etiam sacramenta, cujus rei sunt testimonia et sigilla. Alii multi sunt fines, sed is est præcipuus. Qui sic utuntur sacramentis non faciunt ea nuda signa. Sic Joannes Baptista dicebat, se aqua baptizare, et qui¹ post illum venturus erat, qui baptizaret Spiritu Sancto. Habuit in manu sua aquam, per quam in credentibus confirmabatur remissio peccatorum; sed non habuit in manu Spiritum Sanctum, ut omnibus baptizatis daret remissionem peccatorum: nam multos hypocritas baptizavit. Ex istis ergo sensibilibus fides docet insensibilia et invisibilia cognoscere. Hæc pio animo suscipias quæso. Non disputationis gratia scribo, sed ut apud te testarer, quod sacramenta nobis non sunt nuda signa. Nam si fides in animo recipientis perluceat, sponsus sponsæ suberratur², ut nemo separet quod Deus conjunxit.

Quod de Calvino scribis, non recte intelligo. Ego nunquam in illum vel Pharellum cogitavi calamum movere, quamvis illius commentarii in Epistolam Corinthiorum priorem valde mihi displicuerunt. In Interim scripasissem meas cogitationes, nissi pro certo nobis fuisset dictum te hoc facturum; quod ut facias vehementer oro, qui habes dona Dei magna et insignia, et mille modis ad hanc rem magis idoneus es quam ego, qui sero ac cursim adhuc Græcas literas attigi. Dominus Jesus servet te semper ad gloriam nominis illius corpore et anima! Uxor mea te salutatur. Tiguri, 19 Junii, 1548.

Tui amantissimus,

JO. HOPERUS.

LOCO INSCRIPTIONIS.

*Exemplar literarum ad D. M. Bucerum,
ad verbum.*

[¹ Et qui. *Atqui?*]

[² Sic MS.]

EPISTOLA XXVI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. Pl. Salvi et incolumes Dei clementia, colendissime domine ac compater, venimus Basileam 27 Martii circa horam decimam, et cras mane, si nautis fas sit credere, hinc solvemus: ut sumptibus igitur parcam, expedio aurigam cum curru et equis. Cras vesperi dominus civis vester omnia spero sua denuo salva ac illasa recipiet. Quod longius in itinere suo incommodo et meis magnis impensis quam putaverat moram veximus, itineris asperitati imputari oportet, et non segnitiae meae vel equorum lassitudini. Huic optimo civi meo nomine referas gratias quam maximas rogo, vel hoc humanitatis officium meo nomine ac precibus injungas tui ac mei amantissimo D. Gualtero; nam is, ni fallor, vel affinitate vel sanguine domino equorum est junctus. Novi hic nihil adhuc nobis refertur, nisi quod pro certo asserunt, qui jam veniunt ab Argentina, missam nondum a civibus esse admissam. Hanc ob causam episcopus urbis non irascitur, sed insania et furore quodam furit, et instituit colloquium in sua civitate duobus miliaribus ab Argentina; et omnes qui hic me convenerunt amicitiae causa, dicunt illum parturire monstrum aliquod horrendum; sed faciet abortum, spero. Accipies etiam ab isto viro linteamen unum, pannum unum, et pulvinar unum cum maximis gratiis: praeterea omnia quae mutuo accepimus in expeditionem itineris nostri Basileam usque remittimus. Raptim Basileae. (1549.)

Intra triduum plura accipies Deo volente. Remittimus lagenam: ad quem pertineat, ignoramus. Posce, quaeso, ab hospite nostro, et ne graveris (omnia onera tuis humeris audacter impono) hoc mei causa suscipere.

Tui devinctissimus,

JO. HOPERUS.

P. S. Salutamus quam officiosissime caram tuam conjugem cum tua familia tota; D. Theodorum, D. Pellicanum, D. Gualterum, D. Butlerum, cum aliis omnibus.

INSCRIPTIO.

Ornatissimo Viro ac D. D. Henrico Bullingero, pientiss. ecclesiae Tigurinae antistiti vigilantissimo, domino ac compatri suo, omnibus nominibus optime merito. Tiguri.

EPISTOLA XXVII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Gratiam et pacem a Domino. Obtempero jussui tuo D. ac compater colendissime, quod de itineris nostri progressu facio te semper certiorum. Argentinam venimus 29 die mensis Martii, omnes salvi et incolumes, Dei beneficio et gratia: hic nobis sistendum opinor ad tertium diem Aprilis, ut nos adjungamus bonis ac probis comitibus, qui ad nundinas jam profiscuntur. Obstat itineri etiam aliqua ex parte filiolar nostrae Rahelis morositas: crescunt dentes, et aëris afflatus duplicant nascentis morbi molestias. Quæ feruntur de Hedione, credo non esse vera. 30 die Martii interfui lectioni illius, quæ erat ex x^o capite ad Romanos. Candide satis de dignitate verbi Dei et aperte multa dixit, et admonuit suos auditores, ut ab Interimeti lenociniis diligentissime caverent. Nimio terrore et metu, non odio, puto esse commissum, quicquid commissum. Non deest ei pietas, sed adversum Cæsarem nimium extimescit. Eodem die interfui concioni vespertinæ: inter cetera concionata¹ (quod ægre audieram) magno stomacho insulse invehebat in Suvermeros. Dominus ei ignoscat, et det ei mentem meliorem. Paulus Fagius discessit ante adventum nostrum. Bucerus credo hac nocte discedet, quo nescio adhuc. Vocatus est in Angliam, in Poloniam, et in Saxoniam. Excepit me heri convivio, ubi inveni Jo. Sturmium, Sapidum, Christophorum Monteum. Valde grata illis erat Helvetiorum concordia, quam Dominus semper ratam ac firmam velit esse precor. Ego, uxor, Rahel, Joanna tuam caritatem, ac totius familiæ tuæ incolumitatem, ac omnium aliorum vestræ ecclesiæ pientissimorum ministrorum salutem, Deo Opt. Max. sedulo nostris precibus commendamus, quos omnes vere et ex animo salutamus. Vale, vir præstantissime ac mihi semper colendissime. Argentinæ ultimo Martii.

Tui obsequentissimus,

JO. HOPERUS.

EPISTOLA XXVIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Spero, optime domine et compater, literas quas ad te in itinere dederim esse redditas, ex quibus intellexisse te cursum et progressum

[¹ Sic MS. Qu. concionator ?]

nostrum Argentinam usque. Inde solvimus secundo die Aprilis omnes prospera ac optima valetudine Dei munificentia et gratia. Primus dies navigationis Argentina felix erat, et vento et flumine utebamur secundo. Secundo die etiam non minus affuit nobis Deus. Hujus diei noctem duximus in pago quodam prope Spiram, ubi eodem die in prandio fuere treceni² sexaginta quatuor Hispanorum, omnes equites, qui ascenderunt versus ducatum Vuritimburgensem, ita stimulati fame ut nec carnes nec pisces hospitibus pro nobis reliquerunt: tenuiter nos viximus illorum reliquis satiati. Apud illos nullus est ciborum delectus nec dierum ratio, pro quibus tanta Christianorum sanguinis copia insania papistarum effunditur. Tertius dies navigationis læta omnia habuit, quartus periculosior. Ubi sumus adverso vento, fluctibus altis, imperitis et securis nautis; ita quod bis fuimus expositi magnis periculis, et nisi terram appulissemus, quod magna difficultate factum fuit, actum fuisset de vita nostra. Hoc contigit ad medium miliare a Moguntia: pedites venimus omnes in civitatem salvi et incolumes. Altera navis, quæ nos comitabatur, graviora est passa: merces multæ aquis contaminatæ; naclerus impetu tempestatis agitatus cum voluisset ancoram demittere, tibiam implicavit fune, qui ancoræ pondus sustinuit, ita ut jam graviter se sentit fuisse læsum. Moguntia divertimus ad aureum cygnum, ubi invenimus sex mercatores, qui venerunt ex Leodiocensi civitate. Ii narraverunt nobis Cæsarem cum filio suo Philippo agere jam Bruxellæ in magno triumpho et gloria. Referunt catum illum malum Landgravium detentum esse captivum prope Gandavum. Rogitabam an Cæsar præpararet ascensum denuo in superiorem Germaniam. Dicebant [se] nihil ea de re famæ apud illos spargi. Interrogabam de civitatibus Locustribus. Dicebant Cæsarem suas copias omnes hac æstate in illas ducturum. Stet victoria penes illos, qui maxime ecclesiam Christi optant incolumem. Deum precemur, et suos eripiet a tentationibus. Id futurum fore spem alo, modo sancta concordia (quæ sola Cæsaris vires franget) conglutinantur. Res Saxonica dubiæ sunt ac variæ et, ut fertur hic, in maximo discrimine positæ propter discordias intestinas; quod si non separantur³, peribunt mutuis vulneribus.

De Anglia nihil habeo quod scribam, nisi quod misere ac magno cum periculo obnoxia est cruento bello, nullo ex latere tuta. Gallus et Scoti aperti sunt hostes. Latet tertius utroque potentior: prodest illum temporis opportunitas, metuo. Sæpe enixe vos oravi, ut interponeretis vos medium inter Gallum et Anglum; et jam iterum atque iterum idem supplex propter Christum, pacis reconciliatorem, oro et obsecro. Mementote mercedis vestræ, quam pollicitus est, qui mentiri nescit: "Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur." Ne deterreat vos regii nominis majestas aut alterius tituli fumus. Præterea res et conditio regis ac regni Angliæ aliter jam se habet quam olim: frater vester est, eundem Deum

[² MS. *treremi*.][³ Sic MS. Forsan, *quæ—sedantur*.]

et, spero, eodem modo ut vos colunt. Quod si sic pergant et nullas admittant æquas conditiones, unus aut alter illorum succumbat oportet brevi. Excuditur jam nova moneta in Anglia ex auro præstantiori quam sub rege mortuo; sed quod augetur in uno, diminuitur in altero: diminuitur de pondere justo in coronatis quarta pars fere. De panno, quem vobis sum pollicitus, non ero immemor, sed mittam quam cito fieri possit.

Dum hæc scriberem, redditæ sunt mihi tuæ literæ, colendissime domine et compater, quas dederis 26 Martii. Nihil accipio vere lubentius, quam ea quæ tuam sospitatem testantur; quam Dominus omnipotens, celi ac terræ conditor, diu faciat salvam et incolumem. Utinam unum verbum scripsisses de pia matrona, commatre nostra, uxore D. Bibliandri. Spero in Domino Jesu illam feliciter peperisse: sin minus, vehementer dolerem. Jam scriberem ad D. compatrem meum Bibliandrum, si alicujus rei argumentum mihi suppeditaret occasionem scribendi. Cum venero inferius, plura ad te scribam. Interim vale, et ut semper valeas concedat indulgentissimus Pater cœlestis in sanguine Filii sui Salvatoris nostri Jesu Christi; et memineris, optime compater, ut strenue pergas, ut facis, in sancta et periculosa tua palæstra. Si vel minima suspicio de tua constantia cogitationes meas molestaret, adderem currenti equo calcaria. Sed novi te intus et in cute, et minime dubito, quin meam expectationem multis nominibus superabis. Hoc mihi de te ex animo polliceor, quod tanquam bonus pastor pones animam tuam pro ovibus tuis. Idem mihi persuasi de docto et vigilantī confratre nostro D. Gualtero. Dicant, extenuent, excusent ut velint alii, qui veniente lupo oves dilaniandas furibus ac latronibus permiserunt; nisi pœnitentiam egerint, in illo die, cum venerit verus pastor ut segreget oves ab hœdis, mercenariorum pœnas luent miserrime. Pro tua in nos pietate et singulari benevolentia, cum ad te venerit meus manuaris, quod describat mihi memorialia concionum tuarum, urgeas illum, ut diligenter scribat non solum in Epistola ad Romanos, sed in Esaia et sic in aliis prophetis, ut distans ego et alios adjuvem donis Dei in vos collocatis. Idem meo nomine exorabis dominos ac fratres meos D. Gualterum ac doctissimum Theodorum, viros mihi junctissimos [et] colendissimos. Reliqui satis pecuniæ Tiguri; liberaliter pensabo illorum operam, modo ipsi meas preces non spreverint. Rogavi, ut in hac re morem mihi gererent et omnem adhiberent diligentiam, ut conciones et lectiones meis impensis describerent. Tu tantum admone, pie compater. Ultro non peto: satis alias oneris humeris tuis incumbit. De civilitate hospitem ad hanc usque civitatem ab Argentina nihil scribam: sunt Scythæ barbari durique et inhumani Getæ. Iterum vale. Uxor mea, filia, Stumphius, Joanna et Martinus jubent te, uti et ego, cum tua cara sponsa et tota familia salvere; etiam D. Bibliandrum, D. Gualterum, D. Pellicanum, cum suis familiis, optimos viros et maxime de nobis meritos. Præterea commenda-

1902

mus Deo omnipotenti sanctam vestram ecclesiam et rempublicam et prudentissimum consulem Lavaterum, ut vos defendat ab hostibus nominis sui. Moguntiae raptim, 8 Aprilis, 1549.

Tuus mente et corpore,

JO. HOPERUS.

P.S. Sleidanus, Argentoratensis, scripsit librum Historiarum ad regem nostrum. Doctor Andernacus, medicus etiam Argentoratensis, de medicina aliquod opusculum de Græco in Latinum transtulit, et dedicavit episcopo Cantuariensi. Vides quomodo pergunt strenue ad lucrum omnes. Dubio procul, si nullum immineret illis periculum, et rex et regnum nostrum careret illorum gratia et suffragiis. Audio, quod uxor Bernardini incedit jam in Anglia vestitu et habitu tanquam nobilis Galla. Sed plura brevi de ea sciam, et tu scies. Rogo ut officiose salutes dominum Memingensem concionatorem ac hospitem et hospitam meam Zinchiam.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo Viro ac Domino, Domino
Henrico Bullingero, pietissimæ
ecclesiæ Tigurinæ pastori vigilantissimo.*

1804505

EPISTOLA XXIX.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et vitæ innocentiam a Domino. Si vales, colendissime domine et compater, cum sponsa tua cara et tota liberorum turba felicissima, bene est, et nos divina clementia omnes recte valemus. Spero te omnes nostras literas accepisse, quæ de itineris nostri successu te certiozem in omnibus fecerunt Moguntiam usque. Venimus Coloniam undecimo die Aprilis, nihil adversæ fortunæ navigando usi, nisi vento contrario et tempestatum procellis; appulimus feliciter tamen. 8° Aprilis aliæ duæ naves passæ sunt graviora, nempe naufragium, et homines omnes quos veherent aquis obruti. In bacchanalibus proxime præteritis duæ aliæ naves hic Coloniae idem infortunium sustinuerunt: in una fuerunt 28 homines, in altera 12. Nullus vivus evaserat ex aquis exceptis duobus nautis. De rebus Angliæ nihil habeo, quod scribam, nisi quod Christi Domini nostri evangelium indies altius agit ibi radices. Admiralis migravit ad superos. Plexus erat capite et postea divisus in 4 partes: quanta cum difficultate mortem sustinuit, D. Joannes Utenhovius, qui hæc literas tibi defert, viva voce rem omnem aperiet. Cum ad vos venerit, excipite illum cum pristina vestra humanitate, quam erga omnes peregrinos exhibere Helvetica terra ultro consuevit. Vir est præclarus genere ac virtutibus, candidissimus in vera religione, et ab omni sectarum perniciæ alienissimus, mihi et uxori meæ

longe carissimus ac longa consuetudine necessitudineque devinctissimus, præterea D. Joanni à Lasco familiarissimus. Non opus est ut illum vobis commendem pluribus. Satis illum commendabunt omnibus piis ac doctis suæ præclaræ virtutes et spectabilis doctrina: nostro saasu ad vos venit, ut audiat sacras conciones et lectiones theologicas, ex videat usum sacrae cœnæ qui apud vos ut est simplicissimus, sic et purissimus. Divertet apud D. Butlerum Anglum, veterem suum amicum. Quantum est passus ob Christi evangelium a Cæsare, non attinet impræsentiarum quicquam scribere. Dominus vos omnes servet, ecclesiam vestram et rempublicam. Uxor mea, filiola, Stumphius, Martinus et Joanna, tuam præstantiam, totam tuam familiam cum omnibus aliis piis viris vestrae ecclesiae officiose salutant.

Coloniæ, 14 Aprilis, (1549).

Tuæ præstantiæ studiosissimus,

JO. HOPERUS.

P. S. Mitto ad te compendium doctrinae de eucharistia, quod tibi perplacet scio. Vide ut is videat et ineat amicitiam cum D. Gualtero, D. Pellicano, D. Gesnero, et aliis. Scriberem communes literas ad totum cœtum doctorum hominum Tiguri, si vacaret, in gratias istius boni fratris.

INSCRIPTIO.

*Præclarissimo Viro ac Domino, D.
Henrico Bullingero, ecclesiae pi-
entissimæ præsuli vigilantissimo.*

EPISTOLA XXX.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. GRATIAM et vitæ innocentiam a Domino. Quam elementer hactenus adfuit nobis Deus, et iter nostrum prosperum fecit, colendissime domine et compater, ex literis nostris Dietikonæ, Basileæ, Argentinae, Moguntiae, et Coloniae Agrippinae factis te intellexisse speramus. Quas Coloniae scripsi, accipies per D. Joannem Utenhovium, virum præclarum et integrum, Gandensem, natum claris parentibus. Illum suscipite amanter, enixe precamur: præterea si contingat aliqua mentio sacrae cœnæ Domini, admonete, docete illum diligenter; nihil invenietis tractabilius, nec promptius ad discendum. Nos 14 Aprilis relicta Colonia iter versus Antverpiam per Campaniam Brabantinam, sterilem ex arenosam, instituimus; 18 ejusdem venimus omnes Dei gratia salvi et incoles Antverpiam: 20 die præcibus oratoris regis nostri, qui apud Cæsarem nunc agit, compulsus Bruxellam me contuli una cum Joanne Stumphio, ut videret mollitiem et miserias aulæ;

præterea servitutem bonorum civium Bruxellensium, qui jam Hispanorum imperium, latrocinium ac furtum, violationem filiarum, uxorum impudicitiam, minas denique ac plagas perditissimæ gentis ferre coguntur, ut statum ac conditionem suæ patriæ altius consideraret, ardentius pro illo oraret, et diligentius suos admoneret, ut alienis malis edoctos cautiores redderet. Cæsarem non vidimus, qui raro cubiculum suum egreditur, nec filium, qui Pascha suum egit extra civitatem in monasterio quodam. Ducem Saxonie Joannes Stumphius vidit per fenestram. Ego bis fui in ædibus illius valde humaniter acceptus a suis germanis, qui ei adhuc inserviunt ad numerum 30. Voluit dux bis vel ter me admittere ad colloquium, sed impedivit semper primi capitanei Hispanorum præsentia. Vivit constanter in sua fide, et valet quantum ad corporis valetudinem spectat; de liberatione illius nulla penitus effulget spes, nisi (quod absit!) religionem suam mutet, et male speret de verbo Dei. Catus Landgravius captivus detinetur Auldenardi, septem miliaribus a Gandavo, homo omnibus numeris miser et inconstans: nunc omnem obedientiam Cæsari ac fidem pollicetur, missam ac cetera impia sacra obviis ulnis amplectitur; nunc Cæsarem cum suo interdecreto execratur ac detestatur. Dominus misereatur illius! misere affligitur et meritas poenas perfidiæ suæ jam luit. Vidimus præterea Lazarum Suendiae, proditorem illum quem nostis.

De Brandenburgensi ac aliis Germanis Hispanorum mancipiis nihil opus est quod scriberem. Legatus Papæ per totam quadragesimam in sua aula est concionatus; quam impie, non scribam. Hoc tamen pro certo scio, non bene convenire inter Papam et Cæsarem, nec inter Gallum et Cæsarem. Uterque valde sibi timet a Cæsare. Cæsar vicissim a fulmine Papæ maxime timet. Jam agitur serio inter illos, an concilium generale Tridenti an Bononiæ sit celebrandum. Papa urget, mandat, rogat, ac jubet ut Cæsar consentiat de Bononia; is renuit, negat, ac pernegat omnibus modis, et potius dicit se omnes amicitias cum Papa dissuere quam illum locum (Coloniæ scilicet) admittere. Quid monstri in hoc ex parte Papæ lateat, facile divinare liceat; diffidit regno suo valde: nam hoc didici ab oratore nostro, quod si Cæsaris confessor esset mediocriter pius, esset maxima spes quod brevi in cognitionem Christi induceretur; nam aperte mihi retulit et Cæsarem et consiliarios suos omnes regi, impelli, duci et trahi per confessorem, qui omnia Papæ suasu et consilio agit. Et facile credo; nam ante 7 menses, cum Cæsar adhuc erat in superiori Germania, fuit derelictus a suo confessore, quod crudelius noluit sævire in pios viros, et in integrum papatum restituere. Cæsar obtulit ei episcopatum in Hispania ad 20 millia coronatorum per annum; neglexit Cæsaris liberalitatem et Cæsarem ipsum hisce verbis: "Ecclesiæ Christi me totum debeo, sed non tibi nec dono tuo, nisi ecclesiæ mavis majori studio inservire."

Jam de Cæsaris animo erga Helvetiam: omnes in hoc consentiunt illam vestræ libertati hostiliter invidere, propterea nullum non movere lapidem ut rumpat inter vos concordiam; si hac via res non succedat,

omnia aget pollicitationibus : cavete igitur ne lasset vos inani spe. Denique absque dubio vos aggredietur hostili manu, non ut sic vincat, vel multos ex suis exponat periculo, sed ut vobis incutiat timorem. Rogo itaque ut unanimiter ac mutuo vos diligatis : Deum timete, sancte vivite, strenuo pugnate, et expectate victoriam a Deo qui proculdubio vobis aderit ac defendet. Adhuc putant vobis non imminere periculum ; sed sitis semper parati, et absit procul omnis securitas, ne obruat inopinatos. Adhuc Cæsar bene scit se non posse pro voto uti rebus Germaniæ. Doluit illi sæpius (ut accepi a viris fide dignis) aliquid mutasse in religione, quam si Germanis promississet liberam maxime fuisse in re illius. Aiunt Cæsarem brevi profecturum Gandavum, et a Gandavo iterum petiturum Bruxellam vel ascensurum versus Spiram. Copias militum habet prope Bremam et civitates maritimas, sed otiosas : nihil proficiunt, nec a civibus multum timentur ; indies magis ac magis civitates suas muniunt, et commeatum habent ad quinque annos, nec multum Cæsaris gratiam amplius ambiunt. Quam graves exactiones a suis Cæsar jam exigit, credo te non ignorare ; dicam tamen tristem ac deplorandam orationem quam effudit pia mulier hospita nostra in Campania. “ Si,” inquit, “ ferre potuerim in sinu meo magnam ac jam mihi molestam turbam liberorum meorum, fugerem et per stipem victum quærerem ; nam Cæsaris et reginæ exactores labores sudoris nostri exantlant.” Hac ex parte Angli etiam jam valde laborant. Concessa est regi quinta pars omnium bonorum. Sed adhuc de Helvetia unum. Heri 25 Aprilis invitatus ad prandium a quodam cive Antverpensi, qui optime novit Helvetiam, et sæpe in omnibus civitatibus Helvetiorum exposuit merces suas, is mihi retulit se frequenter vidisse in aula Cæsaris, ex eo quod Cæsar superiorem partem Germaniæ reliquerit, publicos ministros civitatis Lucernanæ ; nam bene novit illos ex colore vestium : metuendum est ne arcana patriæ per hujusmodi patefiant, vel aliquid majus malum lateat.

Primo Maii agent Bruxellæ novum triumphum in gratiam principis Hispaniæ. De priore audivisti per D. Joannem Utenhovium, spero ; sed quod non vidit portas et columnas novas exstructas in civitate, scies quod in prima porta sit columna cui inscribitur, “ Beati qui ejus parent imperio.”

Quis genus Austriadum, quis stirpem Cæsaris altam
Herculei vere generis esse negat ?

Ex altera parte :

Alcidem jactant nugæ et fictitia monstra :
Caroleos ausus fortia gesta probant.

In porta secunda :

Sancta fides merito collaudat vosque patresque,
Auxilio quorum cœpit et aucta fides.

Ex alia parte :

Se ter felicem hoc fausto tempore clamat,
Prole quod Augusta vindice tuta manet.

Tertia porta imaginem habet Herculis navigantis cum suis columbis,

cui utrinque virilis statua apponitur. Prior inquit, Perge: Altera, Veni. Carmina sunt hæc:

Adsit Caroleo cælestis palma labori,
Et maneat soli gloria prima Deo.

Item:

Fida lacessiti cunctatio restituat rem,
Christicolamque fidem provehat ulterius.

Antverpiæ aquila est depicta expansis alis, sub cujus pedibus hæc impia sacrorum est applicatio subscripta: "Sub umbra alarum tuarum protege nos."

Primo Maii in triumpho Bruxellæ certabant primi hastis in equis princeps Hispaniæ et filius ducis de Arschot Brabantini: nescio quo fato quave negligentia galea principis male firmata non potuit sustinere ictum teli filii de Arschot, ita quod princeps fuit læsus bis in facie; semel in mento, secundo in fronte; sed nihil erit ex vulneribus periculi. Cæsar tamen timore percussus distulit certamen inceptum in octavum diem sequentem. De Frisia orientali audio admiserit interdecretum Cæsaris: si res ita se habeat, redibit in Angliam brevi D. à Lasco, cujus absentiam vehementer doleo, præsertim cum Petrus Martyr et Bernardinus mordicus defendunt Lutheranismum, et jam adest etiam tertius qui nullum non movebit lapidem ut locum obtineat: is est Bucerus. Angli omnes, ut audio, recte sentiunt de eo argumento. Si ad nos brevi non venerit D. à Lasco, mittam ei literas tuas cum scripto. Sed si Deus velit, optarem ut coram homines convenirem. Mansimus hic ad 14 dies, ut commodius hinc in Angliam trajiceremus cum docto et perito nauta Anglo, qui hic agit et onera exspectat: sed metuo ne ventus mutet se in contrarium; tunc et tempus et impensas perdemus frustra.

EPISTOLA XXXI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

VOLUI ad aliquot dies consulere viribus uxoris et filioliæ nostræ, quæ ut ex itineris labore utcumque fuerunt dissipatæ, ita jam ex otio easdem mediocriter rursus congregaverunt. Accipies cum istis literis pannum unum pro caligis meliorem quam prius a me enisti, eodem tamen pretio vel minori. Continet (æstimo) 20 ulnas Tigurinas ad minus: si plures vel minores contineat, hoc per proximas literas mihi significabis, quas mittas quæso ad Ricardum Hilles, veterem nostrum amicum; tunc spero bona fide mihi restituentur. Dividatur iste pannus inter D. Consulem et te: misissem secundum, si hic venalem invenissem. Quamprimum venero Londinum, mittam volente Deo non pejorem nec majori pretio. Omnes hic qui pannos ex Anglia transportant, vendunt pro luero, et difficulter hunc pannum inveni. Multa millia habent, sed non vendunt nisi iis qui 10 vel 20 integros una emunt, ne ordinem pannorum confundant, ut

meliores, mediocres, ac peiores adjuvent sese mutuo in pretio et distractione. Vel si tu tibi hunc pannum, vel D. Consul sibi servet; alteri vestrum qui caret mittam secundum. Hunc emi 40 solidis in albo, hoc est sex ducatis; ducatus facit 40 stuferos Brabantinos; 40 stuferi Brabantini faciunt 24 baziones Constantienses; pro tinctura panni dedi 8 solidos Brabantinos, qui constituunt 28 baziones Constantienses et parum plus: pro vectura Argentinam usque nescio adhuc quid sim daturus; sed subducta ratione omnium impensarum habebitis ulnam Tigurinam pro 10 batziis Tigurinis; si sint 20 ulnæ, faciunt vigesies decem batz, vigesies decem constituunt ducentos batzios, ducenti batzii faciunt 8 coronatos Gallicos solares, quod est pretium integri panni. Cum venero Londinum, forte mittam ad vos minori pretio; interim aequi bonique consulite meam operam, quam tibi ut patri ac domino maxime colendissimo debeo, debeboque dum vixero. Velim ut iste pannus partiretur inter D. Consulem et te, ut cum misero secundum, pares sitis in panni præstantia et pretii æqualitate. Et si posthac pro vestibus vel caligis placeat uti panno Anglicano (idem dices meo nomine D. ac fratri nostro Gualtero), meam operam vobis lubentissime semper impendam. Et vos ut me amatis, videte, ut qui meis impensis scribunt, diligentissime vestrarum concioforum memorialia accipiant; si ipsi non parcant laboribus, ego vicissim non parcam pecuniæ. Pecuniam pro panno isto servate apud vos, donec per literas te certiore fecero, in quem usum ea utar. Salutant tuam caritatem, uxorem tuam et totam tuam familiam, uxor mea et qui mecum sunt omnes, et nostro nomine omnium precaberis salutem D. Gualtero, D. Pellicano vero Israelitæ, ac omnibus aliis doctis ac amantissimis fratribus. Non gravaberis præterea summa reverentia ac honore meo nomine officiosissime D. Consulem salutare, cui omnia prospera et reipublicæ Tigurinæ summis votis opto. Dominus servet te suo Spiritu diu salvum, pium, et incolumem, et defendas ovile Christi lupis ac mercenariis usque ad adventum gloriæ Dei! Antverpiæ, 3 Maii, 1549.

Tuus mente et corpore semper,

JO. HOPERUS.

P.S. Curabis alias literas quas ad te mitto, quibus destinantur. quæso. Post Pascha uxor mea scripsit matri, quæ agit ab Antverpia 15 miliaribus. Nuntius invenit patrem mortuum; mater accepit literas ac dedit fratri uxoris meæ legendas, qui statim projecit illas non lectas in ignem. Vides verba Christi vera esse: Frater persequetur fratrem propter verbum Dei.

INSCRIPTIO.

*Servo Christi D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ pientissimæ
præsuli vigilantissimo, ac domino
suo in primis colendissimo.*

EPISTOLA XXXII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. IGNOSCAS brevitati literarum, amantissime domine et compater : intelliges per D. Butlerum fratrem nostrum, quibus rebus impediō, et cum quibus intra biduum certare oportet in causa repudiī. In commentariis meis, quæ in decalogum proxime scripserim, parem potestatem et viro et mulieri propter adulterium fecerim, si omnino velint ea libertate uti, de qua Christus in evangelio ecclesiæ suæ copiam fecerit, ubi fides conjugalī adulterio dissolvatur. Adversarii mei viro permittunt causā stupri divortium facere et alteri nubere, sed mulieri non item. In proximis tuis literis ut me diligas unico verbo vel patrocineris vel errorem corrigas velim. Omnes recte valemus. Joannem Stumphium Oxoniā misi per multos honestos viros commendatum, maxime per Trehernum tui valde studiosum. Cantuariensis, cum redderem tuas literas, non dignatus est vel de tua humanitate vel de pientissima vestra ecclesia verbum facere. Bucerus omnia apud illum potest, quem episcopus regiæ lectioni publicæ Cantabrigiæ præficiet. D. à Lasco abest, quod male habet omnibus piis. Cras per certum ac probum amicum mittam ei tuas literas cum libro et scriptis. Expectabis longiores literas, Deo favente, intra 14 dies, cum quibus pannum etiam accipies. Uxor mea semper tui mentionem facit in suis precibus, et jubet te cum cara tua conjuge et tota tua familia salvere : etiam filiola nostra Rachel in spiritu idem precatur cum Martino et Joanna. Tu, colendissime domine, nostro omnium nomine D. Gualterum, D. Pellicanum, D. Gesnerum et omnes alios salutabis. Londini, ultimo Maii (1549.)

Tui amantissimus perpetuo,

JO. HOPERUS.

EPISTOLA XXXIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUAM grata mihi fuere tuæ literæ, colendissime domine et compater, tui ingentis erga nos amoris certissimum pignus, dici non potest : ut idem semper facias vehementer oro ; nihil nobis letius evenire queat, quam de tua sospitate vestræque ecclesiæ ac reipublicæ incolumitate sæpius audire : tu vicissim per me semper eris certior factus de nostro ac ecclesiæ nostræ statu. Magna, magna inquam, dilectissime domine et compater, est messis, sed operarii pauci : extrudat indulgentissimus Pater operarios in messē. Talis est malitia et impietas episcoporum, quod pii ac docti viri, qui libenter operam suam navarent in messe Domini, per illos

impediuntur; nec ipsi concionantur, nec aliis permittunt concionandi munus: hanc ob causam sunt hic aliqui qui legunt et profitentur pro publica lectione sacras scripturas; duo in templo divi Pauli, qui quater in hebdomada legunt. Ego etiam pro mea tenuitate, fratrum meorum ignorantiae misertus, bis in die publice lego tam frequenti auditorio ut templum auditores capere non potest. Illuc confluant Anabaptistae, qui mihi multum facessunt negotii de incarnatione Domini; negant omnino Christum secundum carnem originem duxisse ex Maria Virgine. Volunt hominem Deo reconciliatum esse sine peccato, et liberum ab omni concupiscentiae macula, et nihil hærere in natura quod est veteris Adami; et talem hominem regeneratum dicunt non posse peccare. Addunt, qui post acceptum Spiritum Sanctum peccant, illis est adempta omnis spes veniæ. Urgent fatalem necessitatem, et Deum citra et præter voluntatem suam quam nobis patefecit in scripturis aliam habere voluntatem, qua necessitate quadam omnia agit. Quanquam non possum illorum pertinaciæ satisfacere, Dominus tamen per verbum suum os illorum ocludit; et populus magis ac magis detestatur illorum hæreses. Quam periculose nostra Anglia hujusmodi hæresibus sit afflicta, Deus solus scit; ego revera propter cordis mœstitiam tuæ pietati significare non possum: sunt qui negant hominem alia anima esse præditum quam bovina et mortali. Proh dolor! non tantum olim mortuæ ac sepultæ hæreses apud nos reviviscunt, sed novæ indies nascuntur: sunt tales libertini et nebulones, qui in suis conventiculis audent non tantum negare Christum esse Messiam et Salvatorem mundi, sed etiam vocant illud benedictum Semen nebulonem et seductorem mundi. Ex altera parte magna pars regni ita adhæret papisticæ factioni, quod Deum et legitimum magistratum penitus contemnunt; ita quod valde nobis metuendum est a seditione et intestina commotione. Dominus compescat irrequieta corda et destruat consilia Achitophelis: tu, mi venerande pater, fac ut nostrum regem ac consiliarios regni una cum nostra ecclesia Deo in tuis precibus commendes.

Ego adhuc parentes non vidi; brevi sum visurus, si Dominus voluerit: hætenus non licebat tum quod in horas exspecto mea vasa cum libris et aliis necessariis, quæ Antverpiæ servant propter ventum parum secundum; tum quod nuper in mea patria orta fuit diaboli instinctu ac hominum malitia commotio populi contra magistratum satis periculosa, nec adhuc omnino sedata. Non solum hujusmodi tumultus fiunt in mea patria, sed fere per totum regnum; populus mira tyrannide a nobilibus jacet oppressus: rogemus omnes ut tumultus occasiones pie tollantur, et populus compescatur ad gloriam nominis Dei. Plus satis misera est nostræ reipublicæ conditio; expectamus tamen eventum secundum, ut horum aliquando meminisse juvabit. Cum venero ad meos, emam tibi ac domino consuli alterum pannum quem pollicitus eram, (hic non emerem tuo pretio;) præterea alium pro D. Joanne Butlero.

Bucerus est cum Cantuariensi tanquam alter Scipio et individuus comes; etiam Paulus Fagius, et Petrus Alexander olim reginæ Mariæ sorori Cæsaris a concione: intra 14 dies plura scies volente Deo. Nostro omnium nomine D. uxorem tuam cum tota tua familia, D. Gualterum cum sua, D. Pellicanum cum sua, ac omnes alios vestræ ecclesiæ jubebis salvere plurimum. Utinam haberes nostram linguam, etiam dominus Gualterus haberet ad sex menses! non dubitarem quin Deus converteret multa corda ad cognitionem sui. Feliciter vale. Londini, 25 Junii.

Mitto hic exemplar panni quod prope vos vel in Suevia hujusmodi conficitur: scies hoc per uxorem domini Musculi. Rogabis D. Butlerum ut ad me mittat pro 4 vel 5 florenis, et quanti vendatur ulna. Ego sæpius dolui meum a vobis discessum; nam Dominus aperuit mihi oculos, ut videam quam gravis et periculosa sit ecclesiasticis conditio: illam tamen volente Deo patienter feram, quamdiu liceat pia conscientia.

Tuus in perpetuum devinctissimus,

JO. HOPERUS.

P. S. Martinus noster optimus juvenis tuam præstantiam plurimum salutat. Non dedignaberis nostro nomine prudentissimum consulem, dominum nostrum omnibus nominibus colendissimum, salutare. Spero vos accepisse unum pannum; secundum etiam brevi accipietis.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo Viro ac Domino, Domino
Henrico Bullingero, Domino suo sem-
per colendissimo, Tiguri.*

EPISTOLA XXXIV.

JOANNES HOPERUS JOANNI STUMPHIO.

S. P. Accipies per hunc tabellarium, carissime frater, libros tuos omnes, quos diu ac anxie expectasti, non dubito. Cui Argentinæ nostra commendavi, satis negligenter meæ expectationi hac in re satisfecit. De vectura ne sis sollicitus; aurigis et nautis satisfeci. Si pecunia fueris destitutus, hoc mihi per literas significare possis singulis hebdomadis: necessitati tuæ nunquam deero. Cogor hic Londini et in familia domini Protectoris hære, donec res fiant tranquilliores: ideo admoneo, ut certo scias, quo destinabis literas tuas. A discessu tuo binas accepi literas a D. Bullingero, ex quibus intellexi rem Helvetiorum incolumem ac prosperam ut olim manere. Nuper tamen ad nos ex Germania literæ venerunt, quæ testantur quinque pagos fœderis ac juramenti religionem cum Gallorum

rege contra Anglos inivisse; civitates evangelicas omnes istud fœdus pie ac fortiter contempsisse. Tu mihi, frater Joannes, pro tua erga patriam caritate tuos apud Dominum sedulo ac jugiter piis precibus adjuvabis, et qui incepit in Tigurinis pium opus, perficiet. Vale, et meo nomine uxorem D. Petri Martyris cum suo famulo officiose salutabis; etiam Joannem ab Ulmis cum Hesso qui nuper ad vos commigravit. Solutarem D. Garbrandum veterem meum amicum, sed¹ toties salutavi et nunquam resalutatus, ut nescio an æquo animo suscipiat a me salutari. Londini, 1 Augusti, raptim.

Tuus semper ad quidque paratus,

JOANNES HOPERUS.

P. S. Accipies etiam 3 indusia: quantum adhuc latet inter nostra suppellectilia quæ nondum disposuimus: mittam tibi sequenti hebdomada.

EPISTOLA XXXV.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. FAVOR ac benevolentia Dei tecum. Si adhuc meas literas cum duobus pannis integris, unum pro te, alterum pro D. Butlero, non acceperis, brevi accipies, domine ac pater colendissime. Diutius detinentur Antverpiæ propter tincturam. Salva tamen omnia ad vos Dei gratia perveniunt. Non est quod mireris, haecenus te pannum non² accepisse; tam arduis ac perpetuis negotiis, ex quo Angliam intraveram, sum oppressus, ut nunquam nec patriam nec parentes invisere licuit. Jam mutata est facies, et conditio rerum Anglorum aliqua ex parte mutatur. Dominus meus, qui primas erat ac protector, agit jam captivus in Turri Londinensi cum multis aliis, ut melius intelliges per literas, quas habes in itinere. Metuimus valde mutationem religionis, sed adhuc nihil mutatur. Adjuvate nos in Χριστῷ vestris precibus. Rex vivit ac valet elementia Dei, eruditissimus ac prudentissimus puer ac princeps. Papistæ sperant ac acriter contendunt pro suo regno. Episcopus Londinensis, infensissimus hostis evangelii, jam vivit in carcere, ac depositus ab episcopatu suo. Hoc factum erat, dum res et fortuna ducis Somersetensis rectius haberent quam jam habent. Cum isto episcopo acris ac periculosa mihi fuit pugna, tum publice ex suggestu per vices ad crucem Pauli, tum coram consiliariis regis. Si fuerit denuo restitutus suo muneri ac episcopali functioni, ego restituar patriæ ac Patri cœlesti, nihil dubito. Ante 14 dies silentium erat omnibus lectoribus ac concionatoribus mandatum ac injunctum. Sed hoc duravit ad 7 dies tantum: jam denuo facta est eis copia docendi. Ego singulis diebus lego publice in frequentissimo auditorio Londini, et per

[¹ MS. si.]

[² Non deest in MS.]

vices habeo Joannem et Danielem. Psalmos legebam, dum ducis fortuna ferebat, in aula regis: sed jam sepulta jacet illa lectio.

Mi colendissime domine, pro tuo erga Christum et me amore vide ut tua memorialia in Esaiam describantur, et ad me bona fide mittantur; nam valde indigeo tua opera: etiam alia omnia, quæ habes in aliis prophetis vel in novo testamento. Scio omnia esse pura, docta, ac sancta. Ego satisfaciam laboribus scribæ vel manuarii. Etiam idem peto a domino Gualtero et a D. compatre nostro Bibliandro in lectionibus suis, haud dubie sanctis, piis ac doctissimis. Disputationem Petri Martyris cum papistis Oxoniæ de causa eucharistiæ accipies cum panno. Joannes Stumphius valet ac honeste se gerit: dices parentibus ejus quod non deero unquam ei, si qua in re mea opera indigeat. Joannes ab Ulmis etiam valet. Bene facies, si scribas ei, ut diligenter studeat ac maneat domi: metuo, ne sæpius currendo inter Oxoniam et Londinum faciat jacturam non tantum temporis, sed et pecuniæ. Utere tua prudentia ea in re. Raptim. Salutabis omnes meos bonos dominos ac præceptores; amicos præterea omnes ac conjuges piissimas omnium nostrorum nomine.

Rogo, ut ames ac salutes optimum virum D. Butlerum, cui jam non licet aliquid literarum scribere; et roga illum, ut meo nomine det viduæ defuncti Zinkii duos florenos. Tu etiam dices afflictæ viduæ, quod dum vivimus erimus memores illius pietatis erga nos præstitæ.

Londini, 7 Novembris, 1549.

Tuæ præstantiæ studiosissimus,

JOANNES HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Domino suo longe colendissimo, D.
Henrico Bullingero, D. suo
peramantissimo.*

EPISTOLA XXXVI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

Quod tam raras ex me, colendissime domine et compater, recipis literas, temporis nostri calamitati ac rerumstrarum vicissitudini ascribas quæso, potius quam tuæ omnino mirificæ clementiæ ac humanitatis oblivioni, quæ procul a me et ratio et caritas et jubent et mandant. Magnus ceperat nos timor, magnus metus mentes piorum invaserat, qualem successum Christi religio adhuc herbescens in Anglia esset acceptura post lapsum ducis Somersetiæ, qui adhuc captivus in Turri Londinensi detinetur. Quid de eo futurum sit, nihil habemus adhuc certi. Speramus quod ejus vitæ parceretur. Concedat hoc Deus ad gloriam nominis illius et utilitatem

ecclesiæ: quamvis multa videmus ei imminere pericula, meliora speramus ac credimus. Credimus quidem facile quod optamus. De religione nihil apud nos mutatur, nec posthac mutari debere speramus. Quamvis periculose undique jactatur navis, Deus tamen providus temonem tenet, et plures in consiliis regiæ majestatis fautores verbi sui suscitât, qui strenue ac intrepide partes Christi defendunt. Episcopus Cantuariensis recte intelligit negotium Christi de cœna, et mei jam est valde studiosus. Habet articulos aliquot religionis, quibus omnes concionatores et lectores sacræ theologiæ subscribere coguntur, (alioqui non conceditur illis docendi facultas,) ubi pure et religiose ac Helvetice sentit de eucharistia. Nihil majus in homine desideramus, quam masculum ac fortem animum. Fortunis suis (ut ceteri episcopi hic omnes) nimium pertimescit. Sunt sex vel septem episcopi hic, qui tam dextre ac pie causam Christi intelligunt quantum ad cœnæ causam attinet, ut nihil in illis desiderari potest; et quod suas ecclesias ad normam verbi Dei non reformant, metus tantum bonorum prohibet. Altaria hic in multis ecclesiis facta sunt aræ. Usus cœnæ Domini publicus procul abest a forma et institutione Domini: licet sub utraque specie ministratur, tamen aliquibus in locis ter in die celebratur cœna. Ubi olim mane celebrabant missam apostolorum, habent communionem apostolorum; ubi missam D. Virginis, habent communionem quam vocant communionem Virginis; ubi altam vel summam missam, jam summam communionem, sic vocant. Vestes illas ac lumina ad altaria servant adhuc; cantant semper in templis horas ac alios hymnos qui ad cœnam spectant, tamen nostra lingua. Et ne pereat papatus: sacrificuli etsi Latinum idioma abrogare cogantur, tonum eundem ac musicam semper diligentissime observant, quem hactenus in papatu solebant. Quantis periculis ac molestiis hic versamur per hujusmodi homines, Deus scit.

Excusabis me apud D. Consulem de panno, et etiam apud D. Butlerum. Lapsi sunt tres menses quod itineri illos commiserim, sed Antverpiæ detinentur. Brevi tamen ad vos, favente Deo, deportabuntur, et forte priusquam ad vos istæ pervenerint. Jam veni a lectione; ideo rogo elementer interpreteris literarum mearum brevitatem. Bis in die cogor ad lectionem publicam. Cras et perendie (sit ad gloriam Dei)¹ absolvam sextum caput Joannis: eousque sanctum Joannem tractavimus. Pro alia lectione, tanquam nostro seculo aptissimum argumentum, Danielem doceo, et jam versor in 3° animali 7ⁱ capitis; in cujus argumenti enucleationem non parum emolumenti suppeditant tua in Danielem dictata ac memorialia.

Colendissime domine, pro tua immensa in me pietate cures omnia tua memorialia, maxime in Esaiam, omni festinatione describi, et ad me mitti curabis diligentissime. Ego impensas plene persolvam: nescis quam mirabiliter promovent gloriam Dei. Si quid possim et mea tenuitas ecclesiæ Christi sit usui, fateor fateborque dum vixero, sub sacri nominis adju-

[¹ Aliter interpungitur MS.]

vamine, tibi ac dominis meis et fratribus Tigurinīs debeo; quos semper servet Deus incolumes propter semetipsum. Præterea si quid habes quod cito prelo committas, id dedicabis regi nostro optimo principi Edwardo 6°. Hac de re etiam monebis dominum Bibliandrum, nostrum communem compatrem, ac D. Gualterum, viros doctissimos. Si meis votis hac in parte satisfacietis, non parum promovebitis gloriam Dei. Credite mihi, Angli omnes, qui a papistica tyrannide et fūco Romano sunt liberi, recte de cœna sentiunt. Aliæ sunt rationes variæ quæ me monent, ut hoc a vobis impetrarem, quas impræsentiarum propter itineris periculum sileo. Vivite, pugnate cum antiquo illo serpente. Ecce merces vestra copiosa est in cœlis.

D. Bibliandrum cum sua, D. Gualterum cum sua, D. Pellicanum cum sua, fidelissimum nostrum dominum Butlerum cum sua, ceterosque omnes Tigurinos mihi semper colendissimos, salutabis. Dices domino Gesnero optimo meo amico, quod habet in itinere lexicon Wallicum, et quædam scripta ex lingua Cornubica, vulgariter Cornwall.

Tuus nunc et in seculum,

JOANNES HOPERUS.

P.S. Uxor mea et tua filiola Rachel cum Martino et Joanna etiam tuam præstantiam cum domina et commatre nostra, uxore tua, et dominum Bibliandrum cum uxore, compadres nostros carissimos, cum ceteris omnibus jubent salvere.

Rachel est felicissima memoria prædita, ac facillime retinet omnia quæ ei dicuntur, et præ omnibus linguis Latinam melius intelligit.

INSCRIPTIO.

Generoso viro ac fidissimo amico D.

Joanni Butlero², Tiguri.

EPISTOLA XXXVII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. QUAS ad te, colendissime domine et compater, binas literas a festo Joannis Baptistæ misi, interceptas vel perditas, ut ex tuis intelligo, vehementer doleo: quod si ad tuam præstantiam pervenissent, nec nostri status nostrique erga te amoris fuisses nescius. Hoc tamen mihi omnibus modis persuasissimum habeo, tali nos necessitudinis vinculo conjunctos, quod nec literarum jactura³ in itinere nec ipsarum intermissio³ delere valeat. Sed posthac (volente Deo) taciturnitatis crimen literarum seduli-

[² Inscriptæ sunt hæ literæ Joanni Butlero, sed ex contextu patet eas revera Bullingero fuisse dedicatas.—Not. MS.]

[³ Jacturam, intermissionem, MS.]

tate compensabo. Quod sciam, etiam literæ uxoris meæ ad D. conjugem tuam ac conjugem compatriis nostri D. Bibliandri, commatres nostras longe carissimas, non sunt redditæ: ex illis saltem et nostri et regni conditionem utcumque intellexissetis. Sed quia et officium et operam jam polliceor hac in parte diligentiorē, quam hactenus omisimus, tuæ humanitatis erit benigne condonare. Quam justam excusationem laborum meorum gravitas ac periculum apud te, colendissime domine, mererentur, jam non dicam, sed ad ea quæ mandas descendam. Primum, quod me attinet, paucis accipe. Ex quo in Angliam venimus, nec patriam nec parentes vidi propter crebras ac periculosas turbas illic excitatas religionis ergo; et adhuc (Deus meliora det) res sedate ac placide non componuntur. Vivit adhuc pater ignarus veræ religionis, quem spero tandem gratia Dei meliora docebit. Hic Londini egi sacrarum literarum interpretem, et aliquando in aula regis jussu ducis Somersetiæ. In civitate absolvi Epistolam ad Titum, et ex Joanne fere 7 capita: (in aula sanctum Davidem interpretabar:) sed quam periculose sextum caput, Deus novit. In Daniele versor etiam jam circa finem 7 capitis. Per vices volui sextum caput Joannis proponere et 7 Danielis, ut populus ex uno vere Christum, ex altero vere Antichristum dignosceret. Hæc de me dicta sunt. Uxor mea, tui (ut tuæ caritati quod debet persolvat) in precibus suis memor, vivit ac valet, non ut olim Tiguri in Helvetia; sed ut fert aer Anglicus et cœli nostri ἀκολασία. Rachel nostra crescit utrinque, corpore et animo. Anglicanum, Germanicum, Gallicum et Latinum idioma medioeriter intelligit, præ ceteris tamen Latinum.

Dum hæc scriberem (quinto nimirum Februarii, quo tuas ultimas acceperim), vocaverat me episcopus Cantuariensis. Is mihi regis ac consiliariorum nomine injunxit, ut quadragesima sequenti coram rege (qui jam agit Londini, et non migrabit alio ante Pascha) concionatorem verbi Dei agam semel in septimana. Aperiat Dominus cor et os, ut cogitem et loquar quæ promoveant illius regnum. Eligam mihi (puto) argumentum valde commodum, quod singulorum officia pulchre perstringat, nempe Jonam Prophetam. Tu, venerande compater, fac ut, quamprimum liceat, rescribas et admoneas diligenter, quæ tibi videntur commodiora dicenda in tam frequenti auditorio. Magnum sit oportet coram rege: nam in civitate ad lectionem meam talis est concursus, qualem templum sæpius non admittit.

Jam quid agitur in Anglia. Episcopus Cantuariensis, Roffensis, Eliensis, Davidensis, Lincolnensis et Bathoniensis, Christi partibus favent, et, quod sciam, jam ipsi pure intelligunt causam eucharistiæ. Contuli libere cum omnibus istis ea de re, et nihil reperi nisi pura et sancta. Cantuariensis, qui primas tenet a consiliis regis, lectoribus et concionatoribus copiam legendi et concionandi facit; prius tamen subscribunt singuli aliquot articulis, quos ad te (si possum) aliquando mittam, inter quos unus est de eucharistia, qui plane verus et Helveticus est. Marchio de Dorcestria, Comes de Warwick, ac major pars consiliariorum regis adjuvant

quantum possunt causam Christi. Rex noster talis qualem totus orbis non vidit pro sua ætate. Dominus servet illum. Soror illius, quam rex defunctus acceperat ab Anna regina, eo zelo et religione Christi ardet. Non tantum scit, quænam sit vera religio, verum tantum Latinis et Græcis profecerit, quod æquissimis argumentis ac ingenio felicissimo defendere eam valeat; et paucos adversarios oppugnat, quos non evertit. Populus tamen multorum capitum bellua recalcitrat, partim ignorantia, partim lenociniis episcoporum et sacrificulorum malitia et impietate fasciatus. Hæc in Anglia aguntur. De statu sic accipe. Sexto Octobris fugerat rex cum protectore ab aula, quam vulgariter dicimus Hampton-court, ad aliud castrum, nostra lingua vocatum Winsor, eam ob causam, quod ceteri a consiliis Londini in rationem illius animadvertere (ut æquum erat) constituerant. Utrunque magnæ copię. Ego quia utrobique magnos inimicos habebam, nullius partis esse volui. In fuga regis aderant Dux Somersetiæ avunculus, Archiepiscopus Cantuariensis, conterallus aulæ, et alii a secretis cubiculis regis. Ceteri omnes nobiles ac potentiores vires conjunxerant consiliariis, qui Londini hanc causam egerunt: composita tamen res erat absque sanguine clementia Dei. 14 Octobris Dux Somersetiæ cum aliis ducebatur ad Turrin Londinensem, unde adhuc non exierat. Vesperi vel cras liberabitur per gratiam Dei.

Quod ad vos redit Dryander, mittite metum; sibi consulit, nec nostra plurimum curat, dempto lucro.

Dominus Coxus et literas et munus tuum honorificentissime accepit; putassem te ab eo hactenus responsum accepisse. Episcopus Cantuariensis nec literas tuas nec literarium munus multum curaverat, ut verum dicam. Sed jam, ut spero, D. Bullingerus et Cantuariensis idem sapiunt. Sin secus sit, brevi audies.

De Marchione Dorcestriæ quod scribis, quod habes prelo idoneum fac, rogo, ut ei dedices. Est pius, bonus, fortis et præclarus in causa Christi. Non parum promovebis gloriam Dei, si illum et alios tuis scriptis stimules. Mihi crede, honorifice (ut bene meritus es) apud omnes doctos et pios Anglos fama refert. Horriditatem literarum boni accipe. Post aliquot plura audies. Londini, 5 Febr., 1550.

Tuus in perpetuum,

JOANNES HOPERUS.

P.S. Admonebis D. Gualterum, D. Bibliandrum ac alios Tigurinos si quid habent ad imprimendum de religione, quod vel regi nostro, optimo puero ac doctissimo, vel alteri ex nobilibus dedicent. Tibi, doctissime compater ac omnibus modis colendissime præceptor, mando ac præcipio, ut aliquid ad me mittas impressum regi nostro. Curabo ut ad suas manus labor tuus perveniat, nec munus oratione nostra carebit.

Harum literarum nemini mentionem facias quæso. Scriberem D. Bib-

liandro, ut decet, D. Butlero, sed non vacat, Deus scit. Precor omnia felicia omnibus. Post triduum plura scribam.

De Interim et aliis post paucos dies audies. Jam exhibit Dux Somersetiæ Turrin, et intrabunt multi alii, quos jam non licet nominare.

INSCRIPTIO.

*Eximio viro D. Bullingero. Cito,
cito, cito. Tiguri.*

EPISTOLA XXXVIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et vitæ innocentiam a Domino. Ut literarum intermissionis crimen (de quo merito in proximis tuis literis graviter mecum es expositus, domine colendissime ac compater longe amantissime,) si non omnino purgem, extenuem tamen; en tertias meas literas a fine Januarii mensis per postam ad te mitti curavi. Spero et illas te accepisse, et istas accepturum quanta cum festinatione qua fieri potest. Res nostras privatas ac regni hujus nova ac sortem pluribus ipsis tuæ præstantiæ significaverim. Sed ne incuria vel potius perfidia tabellarii, ut sapius ac frequenter hactenus utrinque contigit, literæ nostræ in itinere perirent, operæ pretium duco paucis præcipua capita illarum repetere. De me et meis, quos nosti, scripsi nos omnes prospere valere. Uxor tamen, ut solebat, est debilis et valetudinaria, mortis tamen nihil gratia Dei est periculi. Rachel optima valetudine Dei clementia est prædita; crescit corpore et ingenio, et optimam spem profert felicissimæ memoriæ futuræ. Nullam linguam æque intelligit nisi Latinam. Ego adhuc nunquam fui in patria, unde fui natus: partim seditionis ac tumultus illic periculum, partim regis mandatum ut hic Londini Christi regnum promoverem, prohibuit; nec adhuc vel ad unum milliare (nisi bene comitatus) ab urbe discedere licet. In hoc tamen me consolet: negotium quod faustis ac arduis auspiciis inceperam a Deo indies magis magisque benedicitur, et satis amplum ac gloriosum incrementum dedit Deus semini a Paulo et Petro jactato. Non incassum rigamus et plantamus: nomen Dei semper sit benedictum. Sed jam creatus est novus episcopus Londinensis, pius et doctus vir; modo honores non mutant postea mores. Ipse, spero, destruet altaria Baal, quemadmodum antea fecit in suo templo, cum esset Rossensis episcopus. Vix dici potest, amantissime compater, quantis laboribus ac periculis laboramus et contendimus, ut expectoretur idolum missæ. Non parum conatibus nostris obstat, quod forma, quam senatus vel parlamentum (ut

vulgo dicimus) toto regno præscripsit, sit tam manca ac dubia, etiam aliqua in parte plane impia. Illam ante 4 menses misi ad D. Butlerum nostrum. Tantum eo libro offendor, nec sine gravi causa, ut si non corrigatur, nec possum nec volo cum ecclesia in usu cœnæ fieri particeps. Multa altaria in hac urbe, ex quo huc veni, sunt destructa. Incipiebam epistolam ad Titum, qua finita docui Joannis evangelium, et jam versor in octavo capite. In sexto capite, quod dedit Deus, libere proponebam auditorio de cœna Domini ad spatium trium mensium, et singulis diebus semel vel bis docui; nec Deus abfuit nostræ operæ. Mirabile ac frequentissimum comitabatur nos agmen populi, et Deus cum illis; nam corda illorum aperuit, ut intenderent iis quæ a nobis dicebantur. Sed ingens odium, nec minus periculum, ex sexto capite contraxi. Stat tamen melior causa; et hac quadragesima clare et aperte coram rege et principibus regni idem argumentum tractavi. In civitate ista opponit se nostræ sententiæ pro publica concione unus eximie eruditionis ac vitæ sanctimonie, cui nomen est Cromeus, doctor theologiæ, D. Butlero probe cognitus.

Feria sexta ante Pascha concionabitur episcopus Westchestriæ, et sententiam suam proferet de cœna, invocatione sanctorum, et auctoritate scripturarum. Deus det ut pure doceat. Nos omnes pie in una sententia de omnibus articulis coram rege convenimus hac quadragesima; quid erit factum statim in feriis Paschatis, tibi scribam. Episcopus Wintoniensis, Londinensis, Worcestriensis detinentur in carcere, et mordicus patrocinantur doctrinæ papisticæ. Wintoniensis, qui in Turri Londinensi agit captivus, obtulit se et provocavit ante mensem ad disputationem: promisit sibi dubio procul victoriam gloriosam, quam si non fuisset consecutus, submitteret se legibus et regi, ut in illum crudeliter animadverterent. Custos carceris primus acceperat conditionem. Dictus erat dies: episcopus cum pro certo accepisset me illam provinciam non delectaturum, sed constanter etiam periculo vitæ optimæ causæ adesse, mutavit sententiam et dixit, si rex ipsum liberum a carcere faceret, disputationem sustineret, fretus Dei auxilio, quod etiam victoriam reportaret. Quid tandem erit factum nescio. Interim rogemus, ut Deus nobis adsit, ut intrepide illius gloriam promoveamus.

Est nuper editus liber per episcopos hic pro institutione et inauguratione episcoporum ac ministrorum ecclesiæ, quem ad D. Butlerum misi, ut intelligas illorum fraudes ac ingenia, qua astutia antichristi regnum adjuvent, maxime in forma jurandi, contra quam formam pro publica lectione coram rege et proceribus totius regni multa protuli. Quam ob causam non parvas inimicitias contraxi. Quarto die a lectione accusatus eram per Cantuariensem apud regis consiliarios. Comparebam. Gravia in me dixerit Cantuariensis, quod formam juramenti spreveram. Rogabam ut iudices æquis auribus audirent, qua auctoritate hoc feceram. Diu ac acriter inter episcopos et me agitabatur quæstio; sed in fine catastrophe et exitus fuit ad gloriam Dei. Si sequens æstas non ferbeat

tumultibus, speramus multa bona in ecclesia nostra: nam pax inter nos et Gallos est composita; quibus conditionibus mihi adhuc non constat. Tantum rogo Deum Optimum Maximumque ne sub nomine pacis bellum lateat. Cæsar pridie quam has literas tuæ præstantiæ dedi dono misit regi nostro duos equos præstantissimos Hispanicos. Eodem die Germanus Lutheranus misit ad Checum regis præceptorem librum, nuper qui prodiit in lucem contra Anabaptistas et Sacramentarios; eundem librum dedit regi lectum, sed nullo modo regi placuit nec ipsius præceptoribus, hoc est Coco et Checo. Ii duo cum rege pie intelligunt eucharistiæ causam. D. Bucerus jam periculose decumbit Cantabrigiæ. Pro lectione tractat epistolam ad Ephesios, pro concione diebus festis sextum caput Joannis. D. Valerandus admonuit illum per literas ne turbas moveret in negotio eucharistiæ: respondebat se nihil docturum contra sententiam Petri Martyris, quam ad te manu scriptam misi sub medium mensis Januarii.

De Interim (scis quid dicam) adhuc nullis precibus impetrare potuerim, ut prelo committerem; sed ante paucos dies ob quædam negotia forte regem conveniam, cui dabo ut legat. Crede mihi, colendissime compater, tantam eruditionem cum pietate conjunctam et ingenii indolem ad mille annos nunquam vidisti in orbe. Si vixerit et his virtutibus adolescat, erit terrori omnibus principibus mundi. Ipsemet sua manu accipit omnes conciones quas audit, et illaram rationem post prandium ab iis qui secum student diligentissime repetit. Multi juvenes et pueri, qui ejus studii sunt socii, bene et fideliter in timore Dei et bonis literis instituuntur. D. Coxus non amplius regem docet. Eleemosynarius semper manet tui valde studiosus, et ingentes habuit gratias tibi pro munere, ut antea sæpe dixi. Cantuariensis accepit, ut nosti. Jam tamen mihi, quod sciam, favet. Marchio de Dorcestria tuam præstantiam plurime salutat. Optarem ut quod proxime sis prelo commissurus, vel regi vel ei dedices. Præterea, si quid D. Bibliander, optimus ac doctissimus compater noster, vel D. Gualterus, doctus ac fidissimus minister Christi, sint aliquid edituri, dedicent etiam vel regi vel duci Somersediæ, avunculo regis, domino meo, (qui jam vivit Sionæ octo milliaribus ab urbe Londinensi, ac valet; sed non adhuc est ex concilio regis; brevi erit, non dubito,) vel marchioni de Dorcestria, vel comiti de Warwick, fidelissimo ac intrepido militi Christi. Is jam decumbit, sed nullum, spero, imminet ei vitæ periculum: nisi ipse meis partibus in causa Christi astitisset, actum de me fuisset ante quinque menses, cum dux Somersediæ periclitaret. Trehernus valet. Puto te ab illo literas nuper accepisse. Dictata tua in Esaïam, quæ Christophoro Halesio commendabas, non sunt mihi reddita. Parcendum est hominis infortunio; nam cum ex Caletto in Angliam trajecerit, in mari periclitatus est per Gallos, ita quod onera navis in mare projiciebant. Rogo qua fieri potest festinatione ut omnia rescribantur, non tantum in Esaïam, sed in libros Itægum; et ego et prece et pretio labori-

bus scriptoris satisfaciam. Pro panno, quem audio tuam præstantiam accepisse, nihil ad me mittas; sed, ut me amas, ex pretio panni curabis mihi describi quæ jam a te peto, et cetera quæ posthac sum petiturus, donec a me plura cognoscas. Sed de hac re tuam præstantiam admonitam esse cupio, ut cum ad me posthac scripseris, includas tuas literas ad me in literis vel Ricardi Hilles vel Joannis Stumphii; alioqui vix vel nunquam ad manus meas pervenient; talis est invidia et odium hominum, ut si viderint ex superscriptione ad me esse datas, sibi servant. Ideo oportet, nisi fidus contingat tabellarius, ea suppressere quæ alioqui non essent tacenda. Tanta est hodie ingenii hominum perniciēs, ut nihil æquo ac dextro animo interpretari poterint. Fac me certiores quot literas a calendis Januarii a me accepisti. Non id peto, quasi vel tuæ præstantiæ vel mihi aliquod periculum ex jactura literarum immineret, (flocci facio in cujus-cunque manus inciderint;) sed ut postea fidelitatem melius habeam exploratam. Si consolatorias pro tua eruditione et pietate literas aliquando ad regem nostrum mittas, fac ut facias quam citissime, et ad comitem de Warwick, et marchioni Dorcestriæ: crede mihi, gratissimo animo acciperent; ad me mittas, et ego bona fide in manus illorum dabo.

Jam D. Consul alium pannum accipiet bonum, ut spero, solito pretio, nempe 10 batzionibus Tigurinis ulnam. D. Butlerus etiam unum accipiet, partim album, partim nigrum. Habemus tibi ingentes gratias pro munere, quod tuæ Racheli miseris. Ego vicissim in Christo tibi polliceor, tui liberi omnes, dum vixero, erunt mihi pro meis, si qua in re illis usui esse potero.

Joannes Stumphius agit semper honeste ac studiose Oxoniæ. Posses si placet in literis tuis admovere ei stimulos, qui illum incitent, ut egregie in incepto suo pergat. Si qua re indigeat, semper ei adero. Non est quod parentes ejus sint solliciti quacunque de re. Illos meo et uxoris meæ nomine salutabis. Uxor mea plurimum nostro Joanni Stumphio favet. Joannes ab Ulmis etiam valet, et studiose, ut audio, incumbit suo studio. Is a marchione Dorcestriæ splendide ac honorifice est adjutus ad 30 coronatos per annum. D. uxorem tuam cum tota tua familia, D. Bibliandrum cum sua, D. Gualterum cum sua, D. Pellicanum cum sua, D. Ottonem cum sua, D. Frisium cum sua, D. Sebastianum cum sua, nostrorum omnium nomine salutabis quam officiosissime. Martinus Micronius tuam præstantiam cum omnibus aliis Tiguri jubet officiose salutari. D. Hallerum, Bernensis ecclesiæ ministrum fidissimum, ac D. Musculum ex animo salutamus. Ubi literas ad D. Ambrosiam Blaurerum et ad D. Thomam ipsius fratrem miseris, utrumque nostro nomine salutabis. Dominus Jesus servet vestram ecclesiam et rempublicam, ut in pace, timore, et sanctitate vivatis omnibus diebus vite vestræ. Dies ac noctes vestri sumus memores in precibus nostris, ut Deus suo Sancto Spiritu regat, munit ac defendat adversus diaboli ac mundi insidias. Sitis etiam nostri minores ac laboris

nostri in vinea Domini; vestrarum precium subsidio gloriosius tropæum in ecclesia Dei de hostibus nostris constituemus. Excepta Tigurina ecclesia, et quæ cum illa in religione consentiunt, nusquam in orbe purius docetur verbum quam in Anglia.

Rescribas statim lineam unam aut alteram quæso. Donec a te aliquid accepero, putabo et hasce in itinere perire. Si semper roges D. Burcherum ut tuas literas per postam mittat, ego solvam impensas. D. Consulem in visceribus Jesu Christi religiose ac omni officio virum Dei jubeo salvere. Detinetur in carcere hic Tigurinus quidam, (nomen ei est Valentinus Warmulus;) ni fallor, sanguine junctus D. Othoni, ministro Tigurinæ ecclesiæ. Causas incarcerationis certas adhuc non scio: sive vim intulit mulieri, sive cum consensu ea fuit potita, me latet; hujus generis intentatur contra illum crimen. Præterea de aliqua minima summa pecuniæ furto ablata accusatur. Hodie mittam ad carcerem, ut plura sciam per D. Utenhovium. Rogo ut brevi significes, si sit Tigurinus an non. Si legi possit satisfieri pecunia, per tuam præstantiam admonitus illam lubenter exponam, modo Tiguri denuo mihi persolvetur. Vale, colendissime domine, et nos semper amato. Londini, 27 Martii, 1550. Die Mercurii proxime sequenti absolvam, Deo dante, Jonam prophetam coram rege.

Tuus perpetuo,

JOANNES HOPERUS.

P.S. D. Utenhovius tuam dignitatem officiose salutatur, qui vos omnes sedulis precibus apud Deum absque dubio adjuvat. Si scires, quoties mihi gratias egerit, quod miserim illum Tigurum, admirareris.

Unum est, quod abs te petam, fidissime amice, ut hisce lectis ad D. Cœlium Secundum, qui agit Basileæ, scribas, et me apud illum excuses, quod jam ei non scribo. Scripsi hactenus et illum certiore feci de omnibus rebus, quas meæ fidei commendaverat; nec illius unquam fui immemor, ut in feriis Paschatis per me cognoscet. Tentavi in gratiam hominis, quod postea scies. Illum precaberis, ut pergat in instituto, nec metuat. Deus vivit, a quo prospere, quod optet, assequatur. Viduam et hospitam nostram nostro nomine salutes, et si indigeat, non erimus immemores, quomodo in nostra peregrinatione pie nos tractaverit.

INSCRIPTIO.

Præclarissimo Viro ac doctissimo D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ pietiss. archiepiscopo fideliss. ac compatri suo colendiss. Tiguri.

EPISTOLA XXXIX.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S.D. QUAS ad me dedisti literas 13 Martii, Londini accepi ultimo Aprilis, ex quibus pristinum ac paternum tuum erga me amorem probe intellexi. Partim, quod vos vestraque ecclesia pristinam valetudinem et gloriam consequimini, gaudio afficiebar; quod literæ nostræ, tam crebre et diligenter conscriptæ, in itinere periere, dolenter fero: posthac diligentius nuntii probitatem perquiram. D. Butlerum tam raras ex me accepisse literas etiam admirari nequeo satis. De sororio suo scripsi sæpius, qui ut jam honestum locum in aula regis nostri occupat, ita et Christi causam honestissime in aula propugnat; nec est eo hac in causa ferventior, nec qui aliis verbum Dei ardentius impertit. Est unus ex quatuor œconomis regiæ familiæ. Uxor ejus defuncta ante annum ad cœlos migravit, quæ erat soror D. Butleri; et jam nupsit alteri piæ et religiosæ virgini, honesto loco et parentibus natæ. Is officiose jubet D. Butlerum salvere, et ei se totum pollicetur, si qua in re eo uti voluerit.

Hæc D. Butlero significabis. Jam redeam ad cursum et tenorem prioris tuæ epistolæ, ut per partes singulis respondeam. Primo de me et meis sic accipito: prospera valetudine valemus omnes. In feriis Pentecostes facta est mihi facultas invisendi patriam ac parentes ad 14 dies. Patrem inveni superstitem, et si non amicum, tamen non hostem evangelii reperi: avunculum præterea vivum et Dei partibus faventem inveni, patriam; si multitudinem spectes, promptam ac docilem. Rogandus est Deus, ut operarios extrudat in messem suam. Reversus Londinum ad diem decimum quartum, regio mandato cras vel perendie in Cantiam et Essexiam proficiscor ad D. Cancellarium regni, qui jam varias ob causas ruri agit. Ea pars maxime totius nostri regni anabaptistico furore molestatur. Adsit Dominus ut bonam operam ibi navemus. A Paschate finitis concionibus, quas D. Ponetus die Veneris et ego die Mercurii coram rege cum consiliariis quadragesima habuimus, placuit regiæ majestati et concilio, ut episcopatum Roffensem Poneto, et Glocestrensem mihi, detulerint. Meum multis rationibus impulsus detrectabam, tum propter juramenti fœdam et impiam formam, quam singuli qui episcopalis muneris functionem subire voluerint, admittere coguntur, tum propter Aaronicas illas vestes, quibus adhuc in ea vocatione utuntur non tantum in sacramentorum usu, sed etiam in publicis precibus uti solent. Hæc omnia ad aures regis pervenerunt, et scire voluit, cur in tam pia et sancta vocatione Deo inservire renuerem. Intellexit causas, quas hactenus scripsi, me omnino ab ea abducere. Die ascensionis proxime lapso fui vocatus, ut coram toto concilio rationem redderem, an juste et legitime regium munus declinarem.

Res quæstionibus serio agitabatur. Tandem propter Dei gloriam exitus quem ego et pii omnes optabamus disputationi nostræ contigit, sed non per me solum, sed per Dei gratiam et consiliarium animi promptitudinem et amorem erga Deum et nascentis ecclesiæ puritatem et candorem. Sed dices, exitum adhuc non habeo cognitum. Talis erat, quod liberum me servabunt ab omni superstitionis labe et juramenti impostura. Hac conditione injunctam mihi operam in me recipiebam. Succurrite mihi misero vestris precibus, ut Dei gloriam sedulo et vere quæram, ne pereat grex ille pusillus, pro quo Christus mortuus est. De me non multa inpræsentiarum exarabo, nisi ut intelligat tua præstantia, me jam versari in decimo capite D. Joannis pro lectione in novo Testamento, et in quarto capite Zachariæ pro lectione in veteri Testamento. Daniele m absolvì, Jonam præterea et suum interpretem Naum. Sic pergam, ut possum: possum quidem omnia per Christum, qui me confortat. Nisi adfuisset mihi illius benevolentia, retrospexissem sæpius ex quo inceperim ab aratro. Minime cogitasset tantis ac tam duris molestiis obnoxium fuisse concionandi munus.

Consensionem Calvinì et vestram de cœna, literas quibus strenua ad filiolam tuam Rachelem (sic illam voco, nam tui et tuæ mei sunt) fuit inclusa, accepi et ad singulas respondi. Librum tuum regiæ majestati destinatum una cum tuis literis me præsentè obtulit marquio de Northampton, vir strenuus in causa Christi. Egomet obtulissem, nisi nostris legibus esset cautum, ne quis vel literas vel quid aliud, quod ex peregrinis deferatur, regi afferat, nisi prius consilarii fiant conscii; et has leges nemo violare audeat, donec rex ad constantis ætatis gravitatem pervenerit. Sed quod literas et librum tuum attinet, gratissimo et humanissimo animo acceperit, nec sine ingentibus gratiis: nam et de tua humanitate et incolumitate ecclesiæ vestræ diligentissime est percontatus; præterea jussit D. marquionem in argumentum gratitudinis regium munus tibi destinare. Cum hoc intellexeram, rogavi marquionem, ut illius Majestati tuo nomine gratias ageret, et quod satis argumenti illius gratitudinis haberes, si ipse rex strenue ac pie in vinea Christi operam suam navaret; præterea te nunquam solere quicquam muneris a quoquam accipere: postremo sancitum esse vestris legibus municipalibus munera et principum et aliorum omnium recusare: sed si quid per literas suas vel per meas placeret commendare, hoc vobis esse gratissimum. Tunc rex jussit, ut omnibus nominibus te illius nomine salutarem et gratias agerem, deprecans ut illius memores sitis in vestris precibus et ipsum et regnum suum Deo commendaretis. Eodem animo et D. Coxus tua acceperit, quem per multas hebdomadas, aliis seriis negotiis impeditus, invisere non potui. Comites et marquiones omnes tuo nomine jussi officiose salutari resalutant omnes. Comes de Warwick jam diu ægrotavit, sed revaluit gratia Dei, et aderit in concilio die Mercurii proxime sequenti. Anglia non potest eo carere, ut verum fatear: sanctissimum organum et audacissimum est verbi Dei.

Dominus confortet illum. Multos alios optimos consiliarios habemus, ducem Somersediae, marquionem de Northampton et de Dorcestria. Cantuariensis multum (an totum nescio) Lutheranismi remisit, infirmior quam optarem, nec audet suam sententiam, metuo, in omnibus asserere. Quod consulis in proximis tuis literis, ut episcopos mihi amicos facerem; nisi omnibus modis id tentarem, modo id fiat salva et integra conscientia, graviter peccarem, et, ut verum fatear, sunt sex vel septem qui omnino cupiunt et optant gloriam Dei promovere. Illos veneror et colo ex animo.

Jam ut postulationibus meis pie concesseris, obnixè te oro. Si a D. Froscovo omnia opera Zuinglii, tui, D. Bibliandri, D. Pellicani, D. Gualteri, D. Ecolampadii, D. Gesneri in Bibliotheca sua et de Avibus, de quibus jam scribit (ut fama refert), mihi possis comparare typographico pretio, hoc est, eo pretio quo vendit bibliopolis in albis, faceres mihi rem valde gratam, et ubi animum illius intellexero, curabo ut habeat pecuniam in nundinis Franckfordiensibus proximis, nec libros petam nisi prius soluto pretio. Peto etiam, ut meo nomine D. Caelium Secundum salutes officiose, ejus perpetuo, ex quo huc migraveram, memor fuerim, quamvis hoc ei per literas non significaverim; et per proximas tuas literas mihi scriberes, qualemnam conditionem Basileae habeat: hominem scio profunde doctum, quem mihi lubenter adjungerem, ubi episcopatus mei conditionem probe intellexerim. Cum hujus conditionis bona ad ædificationem ecclesiae et puerorum educationem contulit antiquitas, utrumque restitutum per me optarem, quod fieri nulla ratione poterit, nisi piorum ac doctorum virorum præsidio fuero adjutus. De hac re lubenter audirem et obtemperarem tuo consilio. Ideo quamprimum fieri potest per literas tuas postulata mea remittas; nam scio te sapientem et mei amantem, præterea multum in posterum prospicientem. Non dubito quin olim pannum ad D. Consulem et ad D. Butlerum ad vos pervenisse. Rogo ut quam cito mihi describantur memorialia tua in Esaiam, in libros Regum, et ab initio 13 capitis epistolam ad Romanos ad finem. Satisfaciam manuario, nec humanitatis D. Halleri futurus sum immemor, quod antea tot labores in Esaiam pro me sustinuerit. Habes hic quomodo dedices librum tuum marquioni de Dorcestria: ubi rediero post 14 dies a D. cancellario, mittam stilum D. comitis de Warwick et marquionis de Northampton; tunc plura et certiora accipies. Interim rogo Dominum, ut te cum tota tua familia et ecclesia prospere vivat¹: et gratulor tibi ac filiabus tuis tam felix ac sanctum, spero, conjugium. Uxor mea et Rachel omnia læta vobis omnibus in Christo precantur. Excusabis me apud D. Butlerum, D. Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gualterum, quod nihil jam ad illos scribo. Hic fidus nuntius causas graves reddet. Tu, colendissime domine et compater amantissime, æqui bonique consulas, quæ properante calamo jam scripsi. Intra paucos dies plura scribam. Literas tuas optatissimas

[¹ Sic MS. Forsan servet.]

dulcissimasque ex 17 Maii scriptas accepi Junii 25, quibus proximis meis literis respondebo. Vive et vale in Christo diu et sancte. Londini, 29 Junii, 1550.

Tuæ pietatis studiosissimus,

JOANNES HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Insigni pietate et doctrina viro D. Henrico
Bullingero, pientissimæ ecclesiæ Tigurinae
antistiti, domino ac compatri
suo longe carissimo.*

EPISTOLA XL.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et pacem a Domino. Non solum tuæ pietati scio, compater colendissime, meum displicere tam diuturnum silentium, verum mihi ipso eo nomine valde displiceo. Sed ubi mea negotia intellexeris, illorum difficultate ac magnitudine facile ad ignoscendum inducaris, et me ipsum ab ingratitude ignominia erga te tam carum amicum liberem. Quamquam, ut tuæ ac D. Joannis Butleri, fratris et singularis amici, literæ testantur, omnes ex Anglia, qui ad vos proficiscebantur, inanes et varios¹ sine meis literis dimiserim, tamen sæpius ad te scripsi: sed quod in itinere vel interceptæ vel perditæ fuerint, tabellariorum negligentiam, quæ² non tantum labores meos verum etiam amici mei optimi expectationem fefellit, accusem. Etsi tamen rariores ad te dederim quam ingens tua in me benevolentia promeruerit literas, id non oblivione tui factum est³, doctissime compater, sed difficultate negotiorum meorum ac magnitudine: annum lapsum magnis, perpetuis, ac arduis negotiis laborabam, ut per alios absque dubio acceperisti. Graviter agitabatur vestiaria quæstio inter Londinensem episcopum et me, quod vehementer mihi semper displicuit. Ego enim illarum usum in ecclesia, ni fallar, merito reprehendebam, et illas tolli penitus ex ecclesia contendebam: ille vero instabat et illarum usum asserebat pertinacissime. Sed quia Dominus huic controversiæ finem imposuit, non puto operæ pretium infelicis tragiæ sepulcrum violare. Posthac, etiam si occupationes meæ non interquierint, in scribendo ad te officio meo satisfaciam, nec a me ad vos proficiscentes inanes ullos dimittam. Fretus jam tua qua præditus es ad ignoscendum facilitate, taciturnitatem meam diutius excusare intermitto. Mea familia tota, ut et tua speramus, valet; et ut utraque diu valeat, Deum assidue interpellamus. Prole tamen nulla nos auctos scias, ex quo sanctum vestrum consortium reliquimus. Si filiolum nostram Rachelem nobis conservet, ut Filium suum Jesum Christum am-

[¹ Vacuos ?]

[² MS. qui.]

[³ MS. esse.]

plectatur et promoveat, in senili ætate nostris votis abundanter satisfactum esse putamus, quamquam plures nobis non contingerent. Ipsa a matre sæpius audit commendari plurimum locum et patriam ubi nascebatur; et magna diligentia et cura instructa in fide, quam olim per tuam caritatem et uxorem D. Bibliandri ecclesiæ Christi promittebat, graviter de me conqueritur, quod tam sanctam ecclesiam et fidos Christi ministros crebrius literis non salutabam. Jam, tanquam reverentiæ et honoris pignus, pannum unum integrum mittit, unam medietatem tuæ pietati, alteram uxori D. Bibliandri; ex animo gratias agens Patri cœlesti, quod vobis testibus in illius sacræ ecclesiæ societatem fuerit accepta. Si ita tibi visum fuerit, ut filii tui studii causa Angliam videant, non est quod multum sis sollicitus, quo pretio hic vivant: ego illorum curam in me suscipiam, et id faciam bono et hilari animo.

Scripta tua, quæ mecum ex Tiguro ferebam, (scis quid volo,) nunquam potui impetrare ut excuderentur; non quod piis et doctis viris minus placent, (perplacent quidem omnibus quibus legenda dederim,) sed temporis calamitas, seu potius hominum metus, qui gloriæ Dei sua consilia anteferunt, impedit. Multi docti et summo loco habiti lectionem cupiebant illius libri, quibus ut debui feceram potestatem; et jam est penes D. Cecillum, regiæ majestati primarium secretarium, virum summa eruditione et pietate præditum, Deique Evangelio maxime faventem. Ceteros tuos libros, quos regiæ majestati miseris, summa diligentia tradidi marchioni de Northampton, magno cubiculario totius Angliæ, ut ipse regi tuo nomine exhiberet, quod fecit diligenter et libenter; per quem rex semper jussit te resalutari cum ingentibus gratiis: nec dubito, quin tui rex semper futurus sit memor. Tu vicissim, rogo, ut soles, bene currentem commendes, et ad perseverantiam tuis literis semper exhortari diggeris. Literas etiam tuas diligenter rex legit, et legendo magno desiderio earum lectione afficitur. Ideo ne putes operam tuam male collocatam, quamquam responsum illarum non accipis. D. Cantuariensis, tui profecto valde amantissimus, cum ultimas tuas literas acceperim in ædibus illius, et de illis illum certiore fecerim, vix lacrymas continere potuit, dum animum tuum erga regem et regnum, et ecclesiæ vestræ perseverantiam in hisce tristissimis temporibus intellexit. Honorificentissime et te et summam tuam eruditionem commendabat. Neminem habes, scio, ex omnibus tuis carissimis, qui anxius eo et avidius in Christo diligit. Scio et certus sum, illum te ex animo amare. Contuli cum illo et rogabam, ut Italiam, de quo scribebas, adjuvaret apud regem: pollicitus est omnem suam operam, et ne dubites. Si Deus optimus et clementissimus nos liberet semel ab ista difficili et dura tyrannide adversariorum Christi, qua undique periculose * * 4 omnibus piis et doctis viris erit pro nostra tenuitate prospectum. Rogabas ut agerem cum D. à Lasco pro octodecim coronis, quos mutuo Italo cuidam

contulisti: feci quod jusseras, sed an adhuc tibi sit satisfactum ignoro. Scio quod libenter nemini vis esse oneri, (quamquam quod tu onus, tui honorem judicent;) ita tua praeclarissima dona a Deo accepta reipublicae profuerunt, et maxime Christi ecclesiae, quod tibi nostra omnia debemus, ut experieris quod voles.

Postquam has literas incepti, uxor mea et quinque alii ex meis concionatoribus et domesticis inciderunt in novum nostri sudoris genus, et periculose ad viginti quatuor horas laborabant: egomet ex eodem morbo jamjam utcunque convalui. Rogate Dominum, ut nostri misereatur, et ut expectemus semper in timore Dei diem mortis. Severissima est hujus morbi lues in Anglia, et, quod est praestantissimum ultionis divinae indicium, homines subitanea morte corripuntur. Ad festum Michaelis proxime futurum, ubi mea negotia parum interquieverint, de meis rebus exactius plura cognosces. Uxor etiam et reliqui aegrotantes per gratiam Dei periculum morbi evasere.

Totam vestram ecclesiam et rempublicam Deo commendamus, maxime reverendissimum patrem D. Pellicanum. D. Rodolphum Gualterum, duos generos tuos, D. Gesnerum, cum suis uxoribus; omnes alios, qui vobiscum Christi religionem colunt; sororem nostram uxorem tuam cum tota tua familia, D. Bibliandrum cum uxore et totam familiam, vere et ex animo in Christo salvos esse precamur. D. Consulem Dominus etiam servet.

Dominum Coelum Secundum in tuis literis nostro nomine salutes rogamus quantum potes, potes autem quantum vis. Age cum D. Joanne Butlero nostro, ut in Angliam redeat: potest esse multis nominibus usui reipublicae et ecclesiae. Nosti, quod patriae sumus nati et non nobis ipsis: quod si res secus haberet, non fungerer episcopi munere. Saltem rogabis, ut semel nos in Anglia invisat, et per nos intelliget, qua via et ratione sibi et suis commode prospici possit. Dominus Jesus servet te diu ad gloriam sui nominis. Gloucestriae, calendas Augusti, 1551.

Tui, ut olim et diu, frater et compater amantissimus,

JOANNES HOPERUS,

Gloucestriae ecclesiae Epis.

P.S. Dedi huic studioso, qui literas meas ad te adfert, et socio suo, Tigurinis, quadraginta quinque coronas Anglicas mutuo. Si placet ut aequo pretio pro illis libros Tiguri impressos, maxime qui tua opera continent, ad me mittatis, faceretis mihi rem gratam. Si Tigurini, qui huc studii gratia migrent, mea opera indigeant, illis pro mea tenuitate adero. Pro tuis ad me libris et literis summas ac aeternas habeo gratias.

Ubi e periculorum fluctibus fuero emersus, colendissime ac doctissime compater, proprium nuntium, per quem mea omnia intelliges, mittam. Quod tuarum literarum, quas sapius deosculor, nullam facio mentionem, nulla admiratione ducaris, precor: nec tui nec tuorum in me beneficiorum

possem esse immemor. Qua de re et quomodo inter episcopos et me tam atrox lis et contentiosa incepta fuit, olim intelliges. Consentio ut dimicatio piorum hominum arbitrio componatur. In paucis causam ac campum litis expediam. Usus peculiarium vestium papisticarum in ministerio ecclesiæ magnum hic tumultum peperit. Solus D. à Lasco ex omnibus peregrinis, qui aliqua auctoritate valent, a meis partibus stetit. Vale. Precor Deum, ut diu et prospere valeas, valeantque in Χριστῷ omnes Tigurini. Amen. Quod possum scripsi: scis quid volo.

Totus tuus,

si tamen suus, et merito quidem.

INSCRIPTIO.

*Domino Henrico Bullingero, Viro
doctissimo dentur, D. D.*

EPISTOLA XLI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. Si accepisses literas quas sub finem Augusti et mense Septembris ad te dederim, colendissime compater, tuæ quas accepi Gloucestriae 22 Octobris, datæ Tiguri 29 Augusti, non fuissent tam plenæ querularum. Spero te jam certiore factum, quo animo et spiritu erga te sum præditus. Nihil respondebo, quo me apud te excusem, quamvis habeo (te etiam iudice) gravia et honesta, quæ apud te valerent. Sed alias intelliges, quæ adhuc reticere oportet. Tu et tua omnia non displicent nec Deo nec regi nostro, sed perplacent; et eo nomine utrique es gratus. Mihi dicis displicere, sed dicis tantum, scio; absit quod mihi sordescerent tua. Neminem habeo te cariorem in Christo inter omnes doctos sub cœlo, et merito: multis nominibus per te et tua fui et sum adjutus. Si Deo placuerit, et qua in re tibi usui esse potero, et memorem et gratum tibi et tuis habebis paratissimum. Habeo ingentes gratias quod dignaris cum literis tuas pias et doctas cogitationes, quas pro concionibus populo concinnas, ad me mittere; quamquam ex quo Tigurum reliqui, præter utiles et egregias tuas Decades manu scripti nihil accepi, nisi in Esaiam ad 40 caput et in epistolam ad Romanos. Cetera tua cupio, et scribæ satisfaciam abunde. Quæ restant in Esaiam nondum vidi: me miseret infidelitatis hominum, quibus gravia et honesta subinde commendamus. Sed hoc tibi inprimis persuasum esse volo: si singulis mensibus ad te posthac non scripsero, cogita vel ægritudinem vel mortem in causa esse. Nescis omnino, quod alte percellunt animum meum querelæ tuæ. Neminem habes in Christo, scio, tui magis amantem. Quod superest, ubi Londinum venero, curabo, ut possim, literas regis, quibus suum animum erga te testetur, mitti; et

curam pii Itali, qui duram exilii necessitatem sustinet, sedulo sublevare per regiam majestatem conabor; si quid possim, ei dubio procul meipsum debeo. De sumptibus in mittendis literis Argentina ne sis sollicitus: lubens illos sustinebo. Utinam ad me venissent omnia, quæ hactenus misisti vel dehinc missurus es! Valde doleo jacturam literarum in itinere mearum. Sed Deum et homines semper spectabant ut debebant: eo minus animum exerceant.

Quod de obitu D. D. Martyris spargebatur, vanum Dei gratia et fallax fuit; vivit et valet, statque fortiter in acie Domini pius et fortis miles. Si quid habeat, quod prelo committeret, scio quod ad vos mitteret. De annotationibus in Genesin, nondum decrevit publice edere: molitur aliquid in epistolam ad Romanos. Pro mea virili curabo, ne quid ex scriptis illius intercitat. Interim ut facis, facias semper ad Christi gloriam. Sunt mihi et omnibus, quibus Dei cultus verus est cordi, summopere grata. Te vero in his conatibus laborare vehementer, odium et invidiam complicitum diaboli et antichristi subire non dubito; sed felicia sunt pericula, quæ cum tanta Dei gloria conjunguntur. De meis laboribus, qui sunt exigui et tenues in Christi vinea, intelliges per Joannem Rodolphum, juvenem probum et pium, quem suscipias redeuntem paterne, quæso, et fac illum etiam tibi a me commendatum: tuo favore prosequaris: modeste, pie et studiose hic se gessit, ut postea intelliges, si placuerit, literis omnium doctorum et piorum qui student Oxoniæ; et, ut verum fatear, difficulter ejus abitum patior. Redeat, si magistratui Tigurino et tibi placuerit, ad nos ad annum unum et alterum, et partem impensarum in me suscipiam. Cum hinc discederent duo Tigurini, dedi quadraginta quinque coronatos Anglicos mutuo; si mihi satisfacient in libris Tiguri impressis, bene erit satisfactum. Inter ceteros opto biblia in magno volumine.

Quibus quam magnis et perpetuis negotiis obruor, coram ex nuntio isto intermeante disces. Parce rudi et minimum¹ properanti calamo, rogo. Saluta D. conjugem tuam cum tota tua familia, D. Bibliandrum cum sua, D. Gualterum cum sua, D. Pellicanum cum sua, D. Butlerum conterraneum meum cum sua, et quæso ex me dicas, illum non tantum sibi et amicis esse natum, sed etiam patria partem vendicat. Optarem ut saltem semel nos inviseret, et fortassis non pœniteret illum itineris. D. Consuli, toti senatui et reipublicæ vestræ, Dominus Jesus semper adsit, et protegat ecclesiam suam semper. Raptim, ut vides, Gloucestricæ, 27 Octobris, 1551.

Tui ut debeo semper studiosissimus,

JOANNES HOPERUS,

Gloucestricæ Episcopus.

P.S. Rogo memineris meo nomine ut salutes D. Gesnerum et magistrum Ottonem, optimos et doctos viros, quos plurimum in Christo diligo.

[¹ Fors. *nimum.*]

Et si placeret D. Gesnero aliquando ad nos venire, curarem probos comites qui flumina, pisces, animalia quæ apud nos habentur, ei significarent. Cetera quæ tibi communicarem differo. Iterum vale, et ut diu Christo valeamus preceris.

INSCRIPTIO.

Ornatissimo Viro D. Henrico Bullingero, compatri suo colendiss.

EPISTOLA XLII.

JOANNES HOPERUS JOANNI STUMPHIO.

S. D. Revertitur filius tuus ex peregrinatione faustus et incolumis, spero, eum ut dimiseris. Suscipe redeuntem paterne, quæso. Ejus discessum conabar propter anni et temporis longitudinem impedire, sed voluit omnino se itineri una cum reliquis Anglis qui ad nos studii gratia confluunt committere. Honestè, pie, et studiose se gessit, et si contingat huc redire, inveniet me patronum. Fac ut semper timeat Deum, cui te commendo: et nomine meo uxori tuæ salutem dicito.

Glocestriæ, 27 Oct., 1551.

Tui et omnium Tigurinorum amantissimus,

JOANNES HOPERUS,
Glocestriæ Episcopus.

EPISTOLA XLIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. D. Ricardus Hilles Anglus ante mensem pollicitus se bona fide meas literas ad te mittere: si accepisti, bene est; si non, spero te accepturum. Rogo ne imputes literarum intermissionem vel ingratitudei vel oblivioni, sed seriis et gravibus negotiis quibus distrahor perpetuo, et aliis causis quas supprimo, donec tempus aspiret, quo liberius literis tecum agere possem. Scio quod responsum tuarum petitionum, quas plurimum per literas petieras, exspectas. Exspecta paulisper; sat cito², si sat bene, quod optas obtinebis. Si Decades, quas a te pii multi singulis nundinis exspectant, præsto paratas habeas, rogo ut duci Northumbriæ illas dedices: te vehementer amat, et Christi gloriam promovet diligenter. D. Martyrem 20 hujus Februarii Oxonii febri decumbentem reliqui. Dominus adsit

illi, et restituat sanitati. Uxor illius 16 hujus mensis migravit ad Dominum. Uxor mea et tota familia mea tuam præstantiam salutatur. Meo ac illius nomine tuam salutabis, et omnia bona filiis et filiabus tuis precamur. Saluta D. Consulem, D. Bibliandrum, D. Gualterum, D. Pellicanum, cum suis conjugibus, D. Butlerum cum sua. Londini, ultimo Februarii, 1553.

Tui semper studiosissimus,

JOANNES HOPERUS,

Wigorniensis et Gloucestriensis Episcopus.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro D. Henrico Bullingero,
pientissimæ ecclesiæ Tigurinæ antis-
titi vigilantissimo, et compatri suo
amantissimo.*

EPISTOLA XLIV.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Solebas, compater carissime, graviter de me conqueri, quod tam raras scripserim ad te literas, et merito. Sed jam per annum unum plures ad te scripsi, et nullas a te recipere potuerim. Scio statum nostri regni tibi non esse ignotum. Rex noster propter nostra peccata fati concessit, non sine magno ecclesiæ nostræ periculo. Successit ei soror ejus, Maria nomine, cui Deus semper adsit suo Sancto Spiritu, ut regnet et regat omnia ad gloriam nominis sui. Altaria passim in regno denuo eriguntur, private missæ multis in locis crebro fiunt: jacet verus Dei cultus, vera invocatio, rectus sacramentorum usus; divina conculcantur solo, humana prævalent. Deus propter suum Filium unicum Je-sum Christum adsit ecclesiæ suæ. Omnes pii concionatores in extremo versantur periculo; qui carceris squalorem adhuc non senserunt, expectant in horas. Interea publica auctoritate omnibus interdicitur ne concionentur. In eorum loca constituuntur hostes evangelii, qui e suggestu humana et non divina populo proponunt. Jam in solo Deo confidimus; illum enixe oramus ut nos consoletur et corroboret ad quævis subeunda pro gloria nominis sui. Raptim ex carcere Londini, 3 Septembris, 1553.

Saluta carissimam conjugem tuam, dominum Bibliandrum cum sua, D. Pellicanum cum sua, D. Gualterum cum sua, et omnes alios pios fratres, conterraneum nostrum D. Butlerum cum sua.

Totus tuus,

JOANNES HOPERUS,

Wigorn. et Glouc. Episcopus.

EPISTOLA XLV.

JOANNIS HOPERUS JOANNI A LASCO.

S. D. Non opus est ut multis tuæ præstantiæ hunc nobilem commendem: puto illum et tibi et ceteris omnibus piis, qui nuper ex Anglia migrastis, esse cognitum. Tantum peto ut tuis auxiliis non destituatur, si opus hisce habuerit. Ex eo nostra omnia intelliges, et quo in loco ecclesiæ status fuerit: calamitose et misere. Dominus vultu suo placido benigne nos respiciat, et vires adversariorum debilitet! Fremunt et insultant indies magis magisque. Sed aderit tandem qui nunc nobis dormire videtur, et hostes suos prosternet. Si hac in vita misericordiæ Parens hanc gratiam nobis fecerit, laudetur nomen illius sanctum: sin secus, fiat voluntas illius. Jubet ipse ut pro gloria nominis illius moriamur. Det ipse quod jubet, et duriora, si velit, jubeat. Raptim et furtim ex carcere, jam qui arctior et durior quam cum tua præstantia a nobis abierit. Sed hæc et quæ ventura sunt duriora, Deo adjuvante, parati sumus subire. Saluta D. Martinum, pium et veterem amicum, nobilem virum D. Utenhovium, cum ceteris fratribus omnibus; et rogo ut me et concaptivos meos in Christo Jesu Patri summo coelesti religiose commendetis, ut nostra morte illius gloria mundo spurcissimo magis magisque illucescat. Ex carcere, xxv Novembris, CIOLOLIII.

Tuæ præstantiæ memoratissimus apud Deum,

JO. HOPERUS, *Glocestr. episcopus.*

EPISTOLA XLVI.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. Nontis jam agitur mensis, compater colendissime, quod carceris squalorem sustinui. Interim tamen per pios viros ad te literas scripsi plurimas, ut qui hinc abierunt religionis christianæ causa, mearum literarum obventu tuam pietatem et ceteros doctos omnes vestræ ecclesiæ erga illos miseros et calamitosos homines propensos ac clementes permoverem. Scripsi brevi ut potui, quia ut volui non licuit, nec jam licet; quod furtim scribo, ut nosti captivorum esse miseriam. Tu tamen nullas ad me literas vel brevissimas rescripsisti, quod sciam. Eo nomine doleo plurimum. Nosti, ni fallor, quanti te facio. Semper patris ac præceptoris colendissimi loco te habui. Ex omnibus tui studiosissimis me nunquam cariorem invenisti: nec¹ ego, ut verum tester, amicum candidiorem sum unquam assecutus. Qui hactenus a morte pientissimi regis ad te literas ex me detulerunt, amici ac fratres fuere carissimi; sed qui istas

[¹ MS. *Hæc.*]

ad te defert est D. Jacobus Haddonus, non solum amicus et frater in Χριστῷ carissimus, sed etiam quem omnibus modis semper ob eximiam eruditionem et virtutem colui. Neque in Anglia quemquam mihi videor aut candidiore erga Deum pietate præditum cognovisse, aut ab omni caducarum rerum, quas stulti homines admirantur, cupiditate remotiorem. Illum tuæ pietati officiosissime commendo. Saluta nomine meo uxorem tuam carissimam, liberos et totam tuam familiam, D. Gualterum, D. Pellicanum, et omnes ecclesiæ vestræ ministros, D. Lavaterum consulem et totam vestram civitatem. Scriberem apertius, si auderem; sed sæpius per amicos sum deceptus. Ex carcere, 23 Maii, 1554.

Brevi, nisi Dominus hostium nostrorum tyrannidem compescat, migrabimus in sanguine Christi ad cælum.

Tui ut hactenus et olim semper studiosissimus,

JOANNES HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro D. D. Henrico Bullingero,
sacratissimæ ecclesiæ Tigurinæ
antistiti.*

EPISTOLA XLVII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. SPERO, compater carissime, te accepisse priores meas literas, quas hactenus ex carcere piis viris, qui hinc ad vos migraverint, dedi reddendas: ut per illas solitam tuam humanitatem deprecabar erga meos conterraneos, sic per istas tantundem erga hunc tabellionem, Guidonem meum, evangelii laboris consortem meum fidelissimum. Neminem mecum habui Christi gregis tam studiosum, nec qui æquiore animo perpetuos labores sustinuit: illum tanquam socium omnium laborum meorum in vinea Christi tuæ caritati et omnibus piis vestræ ecclesiæ commendo, a quo nostram conditionem utcumque intelliges. Scriberem aliis piis viris, qui Χριστῷ vobiscum militant, in ejus favorem; sed obstat carceris custos quominus fiat. Difficulter has breves e carcere curare potui, unde intelligas nos in magno vitæ discrimine versari. Adjuvate nos vestris precibus apud Deum. Nos vestrum non sumus immemores. Saluto D. conjugem tuam, totam tuam familiam, ac ceteros omnes quos nosti. Ex carcere, 29 Maii, 1554.

Tui ut debeo amantissimus,

JOANNES HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. D. Henrico
Bullingero, Tiguri.*

EPISTOLA XLVIII.

JOANNES HOPERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et pacem a Domino. Literas tuas, compater carissime, datas Tiguri 10 Octobris, 11 Decembris accepi. Fuere mihi per jucundæ, quia plenæ consolationis; ex quibus animum, amorem, et pietatem tuam erga me pristinam facile intellexi. Habeo tibi gratias immortales, quod hisce temporibus difficillimis nostri non te capit oblivio. Semper te ob eximias tuas virtutes et præclara Dei in te dona præ ceteris amavi: et quod a me (uti scribis) hactenus per annum integrum nullas acceperis literas, hoc accidit non quia non scripserim, sed quas scripseram parum candidis reddendas commisi. Nec omnes quas ad me miseris accepi, sed vel incuria tabellarii perire, vel invidia malorum fuerunt interceptæ. Idem accidit et literis et libello domini Theodori: nam de concione Domini in monte, quam mihi destinavit, nihil intellexi usque ad aliquot dies post mortem sanctissimi regis nostri Edouardi, et id quidem in confinibus Valliæ in bibliotheca pii cujusdam viri, quem ecclesiis quibusdam decanum constitui. Sed quas nunc scripsisti omnibus conceptivis meis fratribus legendas curabo mitti.

Incolunitatem ac constantiam vestræ ecclesiæ vobis omnibus gratulor; et Deum precor, propter Filium suum Jesum Christum, illam contra tyrannidem antichristi semper muniat ac defendat. Apud nos in integrum vulnus quod accepit sanatum est, et pro capite ecclesiæ denuo habetur qui membrum ecclesiæ Christi non est. Ab aliis res nostras et statum reipublicæ intelliges. Versamur in maximis periculis, quemadmodum hactenus jam per sesquiannum ferme. Indies hostes evangelii magis ac magis negotium facessunt: in carcere seorsim servamur, et omnium ignominiarum fastidio afficimur. Mortem quotidie minitantur, quam nihili facimus; ferrum et flammæ in Christo Jesu fortiter contemnimus. Scimus cui credimus, et certi sumus quod animas nostras deposituri sumus bene faciendo. Interim adjuvate nos vestris precibus, ut qui in nobis bonum opus incepit, perficiat usque in finem. Domini sumus: faciat quod videatur bonum in oculis suis. Rogo, ut subinde digneris literis tuis uxorem meam, modestissimam ac piam mulierem, consolari et exhortari, ut studiose liberos nostros, Rachelam filiulam tuam, optimæ indolis adolescentulam, ac filium Daniele pie educat in cognitione et timore Dei. Præterea tuæ pietati jam mitto duos libellos legendos, judicandos, et corrigendos, si quæ occurrant cum verbo Dei parum convenientia. Uni¹ titulum feci, Hyperaspismus de vera doctrina et usu cænæ Domini: quem senatui Anglico dedicavi hoc nomine, ut publice in curia parlamenti adversariis nostris respondeamus. Alteri titulum feci, Syntagma de falsa religione dignoscenda et fugienda.

Et rogo, ut quam citissime fieri possit imprimantur. Illic apud omnes pios et doctos uterque liber est approbatus. Scripsi præterea multas literas alias ad episcopos, ut libros in parlamento promoverent; et illas imprimi etiam cupio, ut omnes intelligant, quam inique et injuste nobiscum agitur: non opus est ut multa hæc de re scribam. Ex ipsis libellis et literis facile intelliges quid volo. Et si Fro-covevus vester aliis gravioribus libris impediatur imprimendis, rogo ut Basileam mittat ad D. Oporinum, qui valde caste imprimit, et omnia nitide in lucem emittit. Hoc faciet, scio, modo libelli tuis literis ad se veniunt commendati: quod ut facias vehementer oro. Nihil est quod mihi metuatis, quasi propter libellos atrocius et severius hostes evangelii sævient. Habeo salutis meæ fidissimum custodem et propugnatorem Patrem nostram cœlestem per Christum Jesum, cui meipsum totum commendo. Illius fidei ac tutelæ meipsum commendo: si dies meæ elongaverit, faxit ut sint ad gloriam nominis sui; sin huic brevi et fragiliusæ viæ finem voluit, æque duco: fiat voluntas illius. Quia fortim scribo breviores et perturbationes literas tue præstantiæ facio, quas boni consule queso. Raptum ex carcere, 11 Decembris, 1554.

Saluta mihi officiosè castam tuam conjugem cum tota tua familia domi et foris, ac alios omnes, ut nosti.

Tuæ præstantiæ ut debeo studiosissimus,

J. HOPERUS.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro domino Henrico
Bullingero, compatri suo longe
carissimo. Tiguri.*

EPISTOLA XLIX.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

Accipis literas tuas, vir christianissime, quibus veluti in speculo, quantum pro nobis sis sollicitus, conspexi. Etsi vero me tuæ tam singulari in nos amicitie gratiis persolvendis longe imparam agnosco, agere tamen non desistam honoratæ, Deum ac Patrem Domini nostri Jesu Christi precata ex animo, ut quod hæc in parte præstare non possum, abundantissime penset. Causam vindictarum domini Hoperi tantisper per me non scies, donec illi tuas literas communicavero, quod nunc minime licet: abiit enim mox, ubi solutus fuit, in suum episcopatum. Non dubito quin ipsemet tuo desiderio sit satisfactorus, postquam illud compertum habuerit; atque id quidem mihi valde commodius videtur, quam si eo inconsulto hoc tentarem. Quia vero parentarum quomodo Rachel filia mea adolescat, officii mei esse judicavi mandavi de illa scribere. Inprimis scito illam esse

Anglici idiomatis peritam, tresque jam menses effluxisse, ex quibus formulam actionis gratiarum edocta, decem praecepta, orationem Dominicam, symbolum apostolicum, una cum primo atque secundo Davidis psalmi memoria tenet. Jam quia fere omnium literarum characteres agnoscit, instituitur in catechismo. Si Germanice scribere scirem, manum calamo admoverem frequentius. Verum si filium tuum in Angliam venire contingeret, major dabitur copia cum scribendi, tum paternum tuum in nos animum, quem pluris facio quam locupletissimos auri vel argenti thesauros, aliqua ex parte pensandi. De Hibernia nihil habeo quod scribam, praeterquam quod Gallorum regem classem aliquam, qua illam invaderet submitteretque suo sceptro, instruxisse dicunt, sed cujusdam fidelis Galli diligentia illius consilia detecta sunt. Mitto tibi nummulum aureum, in quo regis Anglorum effigies satis eleganter descripta est, pro pignore quod ad Rachelem legasti, propter quod ipsa quoque suo puerili eloquio gratias agit, ac te plurimum salutatur. Obtestor te ut dominum Hoperum quo suos labores temperet permoncas: nam quotidie quatuor vel ad minimum tres conciones habet; vereor autem ne immaturae plus satis vigiliae morbum illi conciliabunt, quo et doctore et doctrina orbentur complures divini verbi animae admodum esurientes, quarum nota est esuries ex crebra ipsius audiendi propensione. Plurimum nos hic divexat barbararum timor; nam periculo est, ne proxime ingentes tumultus excitentur propter annonae ceterarumque rerum caritatem, quamquam frumenti atque aliorum ingens sit copia; sed in quos rejicienda sit culpa, ipse me melius nosti. Misi literas tuas domino Hopero, quibus cum responderit, curabo ut tibi reddantur literae suae. Vale. Saluta dominum Bibliandrum et ejus conjugem, dominum Gualterum, dominum Pellicanum, una cum ipsorum uxoribus, dominum Zuinglium, et ejus uxorem, ad quam etiam mitto nummulum aureum regia effigie insculptum. Londini, 3° die Aprilis.

Tui observantissima,

ANNE DE TSERCLAS dict. HOPERA.

P. S. Salutatur te Joanna ancilla mea, ejusque maritus Gallorum ecclesiae minister. Si ad dominum Hoperum vel ad me scripseris, omni diligentia literas tuas obsignari cura; nam curiosuli quidam solent illas aperire ac perlegere, si quo pacto eas aperire possint.

INSCRIPTIO.

*Viro doctrina ac pietate insigni, domino
Henrico Bullingero, Tigurinorum ec-
clesiae pastori vigilantissimo. Tiguri.*

EPISTOLA L.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. Quo tempore tabellarius hujus nobiscum præsens fuit, duo propemodum in causa fuere quominus ad te rescriberem: unum, propterea quod lingua Germanica animi mei sensum exprimere non valeo; alterum, quia tot tantisque urgentibus negotiis implicita obruebar, ut vix suppeteret mihi otium. Ipse tamen amor, quo te prosequor ardentissime, a meis negotiis paulisper integram me abstraxit, ac eisdem penitus usque in aliud tempus supersedere coegit. Tum denique ad currentis calami assiduum commercium quam jucundissime memet accinxi, ut hac industria abjectissimis meis literulis animo tuo utcumque satisfacere possem. Te enim cum primis amo, diligo, exosculor; gratias quoque ago maximas, qui et elegantissimas et benignas literas ad me dare sis dignatus, cum hactenus in scribendo negligentior ac remissior fui. Sed accepta tua epistola omnem mihi excussit inertiam, quamquam hoc tempore non sinunt negotia: tamen omnia quæ ad te scribere decrevi, huic Mercurio evolvi, et quæso ei adhibeas fidem, quum pingere amplius prohibet tempus. Merito autem plango tuam absentiam, qui mihi extitisti amicus præstantissimus (imo dicam patronus), et adeo tuis beneficiis me tibi devinxisti: etiamsi vitam oppigneravero, minus bona, pares tibi referre gratias nequeo. Ideo cum vita et bona non respondeant referre gratias, licet tamen habere. O utinam aut distantia horum locorum tanto intervallo corpora nostra non disjunxerit, ut liceret nobis ea familiaritate uti, qua antea usi sumus! Spero tamen brevi te Angliam visurum; quod si præstare voluisses, me tunc fortunatissimam dicam, cui jam diu desiderata præsentia rursus frui liceat. Quæso, mi pater, meo nomine uxorem tuam, mei matrem, plurima impartias salute, et salvere jubeas alios meos amicos una salute omnes. Gloucestræ, 27 Octobris, 1551. Vale.

Rachel est optima valetudine (sint Deo gratiæ), et salutatur te et tuam uxorem, quæritque tuam benedictionem, et precatur, ut in benedictione tua dignetur illi Deus benedicere.

Vostre parfaict amie a jamais hobligee,

ANNE HOPERA.

INSCRIPTIO.

*Præclarissimo viro D. Henrico
Bullingero, ecclesiæ Tiguri-
næ episcopo.*

EPISTOLA LI.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

S. P. AGNOVI ex literis quas nuper ad me scripsisti, compater venerande, solitam benevolentiam erga me tuam; qui te tam sollicitum de me ostendis, ut si pater esses, nihil amplius sperare possem. Ac sane bis gratæ fuerunt hæ literæ: tum quod me abs te non negligi videbam, tum quod eo tempore Deus me in hanc calamitatem conjecerat, in qua non solum communem ecclesiæ sortem lugere cogerer, sed meam quoque privatam. His geminis arietibus percussa mens muliebris, quidni statim collapsura fuisse videatur? Sed adfuit mihi Spiritus Domini, qui excitavit suos prophetas ad consolandum me: in quibus tu fuisti unus, cujus literis fui cum primis recreata. Dominus Jesus rependat tibi suam benedictionem! Namque post acceptas et lectas illas cæpi adjuvante Deo paulatim meniet erigere adversus tantum calamitatum pondus: atque hactenus me quantum possum verbo Dei fulcio, sæpe tuas literas relegens, ut huic pigræ carni calcar addam. Facies itaque tua pietate dignum, si me frequentioribus literis pergas hunc in modum jam utcumque abs te excitatam sustentare. Quod enim istic me esse exoptare significas, gratiam habeo, neque ego usquam alibi malim. Sed cum me Deus jussu domini mariti mei et amicorum consilio ex Anglia tandem exegisset, salvamque Antverpiam adduxisset, nacta ego opportunitatem sodalitiî utcumque commodi cognatæ meæ Francofordiam accessi, ubi jam per Dei misericordiam senatus ecclesiæ peregrinæ libertatem concessit ad universum ministerium ecclesiasticum tam verbi quam sacramentorum. Quo factum ut hic libentius hæserim conductis ædibus privatis, donec videam quid Dominus Deus domino marito meo faxit. De quo cum nihil hactenus audiverim, non parum anxia sum. Sed tamen scio illum Deo curæ esse. Itaque in Dei mei providentia acquiesco: et quamvis grave sit hoc viduitatis onus, attamen quantum possum me consolor precibus et verbo Dei. Rogo te per Christum, ut me quoque tuis adjuves et precibus et literis. Saluta, obsecro, quam officiosissime carissimam com-matrem meam, uxorem tuam, cum tota familia. Salutem opto domino Bibliandro, D. Pellicano, D. Gualtero, D. Sebastiano ludimagistrò, et omnibus fratribus. Ego Deum Optimum Maximum oro, tibi sui Spiritus incrementa perpetuo largiatur. Bene vale, amantissime ac venerande in Christo compater Francofordia, 20 Aprilis, postridie quam templum albarum virginum nobis apertum est, ubi D. Valerandus Pollanus, cognatæ meæ maritus et ecclesiæ pastor primarius, concionem habuit, ac puerum in Rheno natum baptizavit. Deus det huic ecclesiæ justa et digna suo nomine incrementa. Vos orate pro illa. Ipse pater noster.

affinis meus, rogavit obnixe, ut suo nomine te salutarem, ac ministerium suum tuis precibus et reliquorum symmystarum commendarem. Iterum bene vale in Christo. A°. 1554.

Rachel tua salutem tibi precatur et uxori tuæ. Daniel adhuc est in Anglia, quem ego reductum mittam quandam honestissimam matronam, quæ mihi hactenus convixit. Ego dominum maritum meum vestris precibus commendo.

Tui amantissima commater,

ANNE HOPER.

INSCRIPTIO.

*Clariss. theologo Dno. Henrico Bullingero, ecclesiæ
Tigur. ecclesiastæ fideliss. ac vigilantiss. compatri
carissimo et primo in Christo venerando. Tiguri.*

EPISTOLA LII.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERÆ tuæ, compater amantissime, perjucundæ mihi fuerunt, et gratias ago, quod ita de me sollicitus esse pergis. De D. Hopero quoque quod sic sis sollicitus, magnam habeo gratiam. Is per Dei gratiam constanter et forti animo fert omnia, atque adeo mortis minas. Tuas literas scio illi pergratas fore, uti jam aliquoties mihi significavit. Rogo te et per Christum ne hoc illi deneges. Ego si literas tuas accepero, facile efficiam ut reddantur. Hactenus enim Dei beneficio semper illi fas fuit ad me scribere measque literas accipere. Fac tantum literæ tuæ Argentinæ reddantur D. Burchero aut D. Joanni Garnerio pastori ecclesiæ Gallicæ.

Ego hactenus valeo sic satis, et quam fortiter possum hanc calamitatem perfero. Dominus adjuvabit et succurret meæ imbecillitati. Precibus opus est bonorum amicorum et suavis consolationibus. Quare te vehementer rogo, ne me negligas. In novis rebus nihil est quod sciam, quin possis ex mercatoribus, qui hinc istuc redeunt, cognoscere. Salutem, rogo, meo nomine dicas optimæ commatri meæ, uxori tuæ castissimæ, D. Gualtero, D. Bibliandro, D. Pellicano, et eorum uxoribus. Resalutant te D. Cechelles et Valerandus Pollanus, qui tibi hunc libellum mittit, ex quo cognoscas nostræ ecclesiæ constitutionem et ordinem universum: in quo si quid erit, ejus monendum putes, feceris illi rem longe gratissimam; et te oro, ut id facias per Christum. Ego

me et meos liberos tuæ pietati et precibus sanctissimis commendo. Bene vale. Francofordiæ, 22 Septembris, 1554.

Tui amantissima commater,

ANNE HOPER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo theologo D. Henrico
Bullingero, compatri et amico
venerando. Tiguri.*

EPISTOLA LIII.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

IMMORTALES ego tibi, carissime et venerande compater, gratias ago pro suavis tuis literis, quibus me admodum es consolatus. Agnosco atque in me experior, et in multis aliis conspicio, quæ Dominus Christus prædixit: et sæpe animum doloribus saucium levo dulci illa cogitatione, quam verax sit Deus noster. Te itaque obnixè rogo, ne desinas me tuis precibus apud Dominum juvare, subindeque literis Spiritum in me excitare; quem sæpissime sentio (ut verum fatear) mœroribus tantum non extingui. Jamque piorum omnium opus est auxilio, tametsi nunquam ita sum a Domino derelicta, qui me aliquando melioris vitæ recordatione recreet. Verum tute nosti, quam sit animo ægro accommoda sinceri amici oratio. Confido in Domino, tuas literas, quas ad D. maritum scribis, non minus illi solatii allaturas quam mihi tuæ; et de eo officio tibi illius nomine gratias ago. Dignus est sane, cujus rationem habeant omnes pii. Utinam vero ego tibi possim aliquando digna hoc officio reponere! Non deesse animum gratum declararet ipsa promptitudo. Tu me vero nosti. In novis rebus nihil est magnopere te dignum. Jamdudum enim nihil est ab Anglia certi allatum: nisi nunc quod affirmant, qui istic veniunt ad 10 hujus mensis, comitia de coronando Hispano, et nuper uni manum exustam, quod recusaret missam audire; potius velle ignibus dari: deinde aliquot pii in carceres nuper conjecti religionis causa. Hoc si est, non mediocriter sum de D. marito meo sollicita. Dominus Jesus illum et me servet! Hic comitiolum est statuum Germaniæ cœptum 14 mensis Octobris: verum nihil hæc ad religionem spectant; ac ne verbum quidem hactenus inter ipsos de religione. Paci Germaniæ operam dant, uti tuta sit etiam ab incursionibus marchionis Brandenburgensis. Quid de Gallo deliberetur scribere non possum, quia nihil audio. Optarim Germanos non temere principibus externis a religione alienis credere: sed plura ex honestissimo viro, qui has tibi redditurus est. Salutem opto carissimæ commatri meæ

uxori tuæ et omnibus amicis. Meus Daniel cum Rachela vos etiam salutant. Resalutant te quos salvere jussisti, D. Valerandus Pollanus et D. Secelles. Pax Domini nostri Jesu Christi tecum. Ego me tuis precibus commendo. Francofordiæ, 12 Novembris, 1554.

Tui amantissima commater et soror in Christo,

ANNE HOPER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo theologo D. Henrico
Bullingero, compatri et amico
venerando. Tiguri.*

EPISTOLA LIV.

ANNA HOPERA HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUANDO accepi librum D. mariti mei, compater amantissime, cupiebam, sicut mihi mandabat per suas literas, ut ederetur ante has nundinas: quare misi illum D. Petro Martyri, ut hoc curaret Argentinæ. Hoc excusavit propter doctrinam de eucharistia, quæ non ibi est recepta. Possit hic imprimi cum bona venia senatus; sed melius est ut tu ipse librum prius revideas, atque istic imprimi cures. Quia autem non ignoro memoriam illius esse tibi sanctissimam, non dubito quin æque nunc sis illi hac in re gratificaturus, ac si viveret: imo vivit jam ille cum omnibus sanctis martyribus, et Christo suo martyrum capite; ego vero hic morior, donec Deus me rursum illi adjungat. Habeo gratiam pro sanctissimis tuis literis. Ego certe jam opus habeo talibus consolationibus et vestris precibus. Rogo te igitur per sanctam amicitiam sanctissimi martyris mariti mei, quo nunc orbata vitam hanc mortem esse duco, ne me deseras. Ego non sum illa, quæ possim reddere paria; sed Deo præstabis obsequium gratum, qui vobis viduas imprimis commendat. Ego et Rachela mea tibi agimus gratias pro elegante xenio misso in novo anno. Saluta optimam uxorem tuam, commatrem carissimam, et omnes amicos. Bene vale.

Francofordiæ, 11 Aprilis, 1555.

Tui amantissima commater et soror in Christo,

ANNA HOPERA.

P.S. Rachela tua mittit tibi nummulum Angli, in quo effigies sunt Ahab et Jezabel.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo theologo et fidelissimo Christi serco,
D. Henrico Bullingero, ecclesiastæ Tigurino,
D. compatri venerando. Tiguri.*

EPISTOLA LV.

JOANNES PONETUS HENRICO BULLINGERO.

MULTE a nobis exulibus habendæ sunt Domino Deo gratiæ, clarissime domine Bullingere, quod te talem ecclesiastem ecclesiæ suæ in seculo isto tam luctuoso præfecerit. Videmus enim te eum esse, qui isthinc afflictis membris Christi et velis omnem, et possis plurimam, consolationem afferre. Quam autem Anglos reliquos tibi merita in eos tua devinxerunt, mente quam calamo malo complecti, ne, dum officia quæ tua in eos fuerunt longe maxima exponere contendam, nimium videar vel eorum magnitudinem obscurare dicendo, vel leviter tractando imminuere dignitatem. Ut autem de me dicam, exule scilicet et multiplici cruce Domini oppresso, quantum me tua consolatione juveris, nec tacere possum nec gratias agere pro rei dignitate. Dixit sæpe salutes tuo nomine mihi D. Burcherus, dixerunt etiam alii. Checus item meus ostendit salutes mihi ex tuis ad eum literis, ostendit in suis Sampsonus etiam; in quibus ex tuo calamo legi de me multa mihi carissima. Vidi enim ibi dolorem tuum et vehementem animi cruciatum pro universo grege Christi. Vidi autem una insignem benevolentiae et studii erga me tui testificationem. Sustulit mihi, fateor, Dominus Deus omnia, quæ omnia erant certe amplissima; at quidni poterat? Qui dedit, sustulit. At quid? mundana, terrena, caduca; largiturus, spero, imo non dubito, cœlestia ac nunquam intermoritura. Exilium quid est? res certe sola imaginatione acerba, modo adsit unde vivas. Scio virgam esse Domini: quam tamen leni ac paterno affectu mecum agat, vel ex hoc libenter disco, quod consolatores adhibeat Bullingerum, Melanethonem, Martyrem, et id genus, præclarissima ecclesiæ suæ lumina. Felix Sareptana, quæ benignitatem Dei senserat et consolationem Heliæ: infelices et indignissimi leprosi, qui unicum solatium suum Christum non sunt amplexi. Quandoquidem autem visum est Deo meo te, talem Heliam, ut mihi in cruce adsis, excitare; scribo hæc ad te, non tam ut gratias tibi agam, quod tanta tamque vere Christiana te tangat mei cura (etsi illæ quoque a me tibi imprimis debentur), quam ut tibi identidem indicarem, et summam me ex illis tuis ad amicos tuos de me literis cepisse voluptatem, et ob eas agnoscere me tibi perpetuo obligatissimum.

Jussit me hinc abiens Antverpiani Checus meus suo tibi nomine salutem dicere: dixit etiam audivisse se Ignatium Græcum typographo cuidam Tigurino traditum esse excudendum: id si ita est, patere me queso eam tibi exhibere molestiam, ut locum mihi ex epistola ad Philadelphenses de Pauli et apostolorum conjugio cures describi. Est mihi jam de ea re negotium cum papista longe impudentissimo. Impedit verecundia ne verbis

pluribus te de hac re rogem. Scias tamen me huc necessitate quadam adductum: non enim aliam rationem assequendi quod volo potui invenire. Quoties autem considero qualis sit in ore omnium Bullingerus, præsagit animus non futurum hoc tibi quaecunque onus ingratum. Ignosce, quæso, audaciæ. Ignosce etiam tumultuanti calamo. Vale, et me, quæso, in numerum tuorum ascribas.

Argentinae, 14 Aprilis, 1556.

Tuus totus,

JOANNES PONETUS, *Anglus,*

Wintoniensis quondam episcopus.

INSCRIPTIO.

*Eruditione ac pietate clarissimo viro
D. Henrico Bullingero, Tigurinae
ecclesiae pastori vigilantissimo.*

EPISTOLA LVI.

JOANNES PONETUS HENRICO BULLINGERO.

Quod proximis tuis ad me literis non antea responderim, ne quæso ægre feras, clarissime D. Bullingere. Longa mora D. Martyris, qui meus voluit esse tabellarius, fuit certe in causa. Hujus hinc ad vos abitus testatur summum favorem Dei erga ecclesiam vestram. Utinam meæ res ita essent constitutæ, ut daretur eum comitari, non certe minus illius audiendi causa quam tui! Quod Ignatii locum per D. D. Gesnerum mihi curaveris exscribi, ago tibi gratias maximas. Ejus viri nomen in tanta est apud me auctoritate, ut ipsa charta, quam tuo testimonio sua manu sciam esse descriptam, reponatur mihi inter carissima. Sum etenim in monumentis talium virorum conservandis libenter quidem superstitiosus. Nihil audio cum majori voluptate, quam quod scribis te curaturum ut amicitia nostra in Christo confirmata durabilis maneat; hoc enim nomine videor mihi totus in te translatus. Quæ de D. Chæco scripsisti ad me, utinam non fuissent oracula! Non dubito quin sanguine suo testimonium evangelii consignabit. Quid non tentabit Phæro adversus Israel, præsertim a fuga reversum? D. Parkhursti Angli nomine, agnosco me tibi et vestræ ecclesiæ obligatissimum. Officia mea, tametsi quæ possum sint plane nulla, qualiacunque ea sint tamen, omnia tua sunt, si qua in re possum inservire. Salutabis, quæso, meo nomine D. D. Gesnerum, ad quem certe scripsissem, nisi pudor vicisset audaciam: si quid autem hic peccatum est, tu, quæso, excuses.

Spero autem brevi illum curaturum, ut Ignatius Græcus imprimatur.
Deus Opt. Max. vos utrosque ecclesiæ suæ diu conservet incolumes.

Tuus totus,

JOANNES PONETUS,

Winton.

INSCRIPTIO.

*Eruditione et pietate clarissimo viro D. Hen-
rico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ pastori
rigilantissimo, fratri imprimis caro.*

EPISTOLA LVII.

MARIA PONETA DOCTORI PETRO MARTYRI.

ORNATISSIME vir, non mea culpa est factum, quod libris tuis jam diu caruisti: bonus meus maritus mortem obiens reliquit me miseram mulierem, et harum rerum prorsus ignaram: reliquit etiam nescio quot aut quales libros, quos omnes, cum meos fuisse putassem, vendidi clarissimo viro et bono meo amico D. Coco; quod postquam fecissem, D. Juellus mihi per literas significavit, aliquot eorum ad tuam excellentiam spectare, teque eos repetere. Quam rem cum intellexissem, egi quam potui diligenter, et sæpe etiam, cum D. Coco, ut liceret mihi rursus ab eo mercari, vel maximo pretio, libros illos tuos, quos ignorans pro meis prius illi vendidissem. At non impetravi, nescio quæ causatus est. Ego igitur tua tibi restituere vel maxime cupiens, cum alia via non poteram, novos ex officina emi libros, quos tuæ pietati destinavi, et per bonum meum amicum Joannem Abelum tibi etiam transmittendos curavi. Quamvis enim paupercula sim et relictæ, mori tamen me malletm quam vel cuiquam injuriam facere, vel non omnibus, quantum in me sit, quod æquum est præstare. Multum profecto me angit, quod hanc rem ad hunc usque diem distulerim, sed tuæ caritatis erit mihi condonare: nam prius fecissem, si libros istos ullo in loco antea venales invenire potuissem. Bene vale, doctissime et carissime vir: rogo etiam te plurimum pro tua caritate, ut precibus tuis mei non obliviscaris; ego vero pro te perpetuo orabo. Argentinæ, 15 Julii, 1557.

Tuæ Pietatis studiosissima,

MARIA PONETA.

EPISTOLA LVIII.

RICARDUS COXUS HENRICO BULLINGERO.

MULTA sunt, mi Bullingere in Christo carissime, quæ me in tui venerationem merito trahere debent; nimirum singularis eruditio atque pietas toti fere christiano orbi longe notissimæ; multa et magnifica ingenii tui monumenta, quæ nusquam non Dei gloriam luculentissime illustraverunt. Sed illa licet maxima sint, communia tamen sunt, ac singulos minus movere solent: ista vero humanitatis tuæ ratio, qua me non ita pridem persecutus es, multo magis ac penitius animum meum perculit, qua nimirum dignatus sis me literis tuis doctissimis et libello vere gemmeo donare. Nitent enim in illo non terrestres sed cœlestes gemmæ; quæ non hisce oculis adblandiuntur, sed animum mira delectatione adficiunt. Proinde ingentes tibi gratias ago, precorque Deum Optimum Maximum, ut te tuique similes ecclesiæ suæ columnas solidissimas diutissime servet incolumes. Vale. Ex aula regis Westmonasteriensis, 22 Octob. 1549.

Tui studiosissimus,

RIC. COX.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo ac integerrimo theologo,
D. Henrico Bullingero.*

EPISTOLA LIX.

RICARDUS COXUS HENRICO BULLINGERO.

IMMENSEM videor divinæ benignitati debere, carissime in Christo frater, qui breves et steriles meas literas tanta scriptorum ubertate atque adeo amplissimo thesauro compensavit. Hic mos est Domini Dei nostri, qui ipsum studiose quærentibus adjicere solet omnia cumulatissime. Hunc tu secutus es: uberes ejus agros imitatus, qui plus referunt quam accipiunt, non sine magno fœnore ad me rescripsisti. Triplici nomine gratissimæ debent esse mihi tuæ literæ: primum quod omnis humanitatis et amoris erga me sunt refertissimæ et indices certissimi; deinde, quod pectus referunt omnis pietatis et divini amoris fervore flagrantissimum; postremo, quod tanto studio atque officio non solum regiam matrem, sed etiam alios nobiles hujus regni nostri, pietatis non parum studiosos, Bullingerum suum prosequi significant. Opusculum tuum regię matri donatum acceptum est ab ea humanissime et studiosissime amplexatum et perlectum. Nihil illi

gratius contingere potest, quam studiosi labores a piis hominibus perfecti. Quod iterum me munere jam altero, non tam chartaceo, quam cœlicam ambrosiam undique spirante, donaveris, gratias ago ingentes. Porro non est quod metuas de librorum tuorum præscriptione, quoad divina clementia sospitabit nobis nostrum regem, in quo etiam jam reluet incredibile (mihi crede) eruditionis specimen, pietatis studium, et tantum non maturum in rebus iudicium. Diligenter tuis verbis salutavi et reverendissimum Cantuariensem, et Warwici comitem, et Dorcestriæ marchionem, qui humanissime te resalutari jusserunt. Avide expectamus alia tua opera, quæ brevi te editurum es pollicitus, ut de nobis nunquam bene mereri cesses, et mercedem non a nobis, sed ab eo cui potissimum militas, reportes amplissimam. Vale.

Postquam hæc scripseram, quod tardius ad te mitterentur, vel propter meam negligentiam vel propter bajulorum raritatem, nuntiatum est mihi, quædam alia tua opuscula prodiisse, quam quidem tuam diligentiam et tibi nobis plurimum gratulor. Iterum vale, frater in Christo carissime.

Londini, calend. Novemb. 1550.

Tui studiosissimus,

RICARDUS COXUS.

INSCRIPTIO.

Eximio eruditionis et pietatis antesignano D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ præfecto.

EPISTOLA LX.

RICARDUS COXUS HENRICO BULLINGERO.

Quod tanto beneficiorum cumulo me exornare atque honestare digneris, Bullingere in Christo frater observandissime, ex devincto sane quam devinctissimum reddidisti. Laconicas et jejunas meas literas tantum non justo volumine, eoque ditissimo et legenti mihi jucundissimo, compensasti. Pergis præterea duplici munere me beare, nimirum tractatu D. Calvini de christianissima concordia inter vos in negotio eucharistiæ, et quinta sermonum tuorum decade, quam nocte hesternæ mihi porrexit Joannes ab Ulmis. Pro utroque munere quantas possum maximas ago tibi gratias. Utroque autem vehementer delector. O si det tandem aliquando clementissimus Deus, ut in sacræ cœnæ tractatione ad eundem veritatis scopum universa Christi collimet ecclesia! Inter legendum libros tuos, maxime cum occurrerit quod me pie affecerit, non desinam tui memor et Deum precibus meis pulsare, ut te ecclesiæ suæ diutissime servet et Spiritu suo sancto magis ac magis imbuat. Quod autem me tam candide et christiane de officio com-

monefacis, et ad munus obeundum tam serio exstimulas, et tam religiose adjuras; id ego interpretor a Domini sanctissimo Spiritu factum esse, ne quid in ipsius negotio languide aut negligenter agamus. Sentio enim indies quam simus in Domini rebus desides, et quam in nostris studiosi atque impigri.

Porro salubre et sanum tuum consilium in ecclesiæ Dei reformatione eo libentius amplector, quod cum fide mea, qua me benignus Dominus in hisce rebus donavit, per omnia consentit. Ego enim existimo in ecclesia omnia esse debere pura, simplicia, et ab hujus mundi elementis et pompis longe alienissima. Sed in hac nostra ecclesia ego et eruditione et auctoritate infimus quid possum præstare? Tantum conari et præsulibus nostris eandem mecum mentem et fidem optare possum, et Domino interim negotii sui curam et eventum committere.

Dignissimus es, mi Bullingere, in quem magna beneficia conferantur, qui tam grato animo accipis ea beneficia quæ vel omnino nulla sunt, vel certe levissima. Juvenes illi duo, qui apud nos aliquanto spatio degerunt, digni sunt sane ob pietatem et ardens in bonas literas studium favore et benevolentia omnium piorum. Reliquos duos, qui nuper huc adventarunt, et quos tantopere mihi commendaras, vel tua causa quanta possumus humanitate tractabimus. Non omittam tuo nomine salutem dicere magnis illis heroibus et tui studiosis. Dominus Jesus te diutissime servet incolumem, et ecclesiæ suæ restaurandæ animum addat et vires. Vale. Westminsterii, 5 Maii, 1551.

Tui studiosissimus et in Christo frater amantissimus,

RIC. COX.

EPISTOLA LXI.

RICARDUS COXUS HENRICO BULLINGERO.

ETSI nihil est alienius momenti, carissime in Christo frater, quod ad te jam scribam, tamen Joannem hunc nostrum sine literis meis omnino dimittere nolui; id quod ipse quoque ægerime tulisset. Quod ad sinceræ religionis negotium attinet, benedictus Dominus Deus, cujus gloriæ jubar mirifice nobis indies affulget. Jam iterum publicarum precum ritum atque ipsorum etiam sacramentorum immutavimus, et ad normam verbi Dei expolvimus; sed acerbis illas christianæ disciplinæ institutiones cane pejus et angue odimus. Volumus esse filii, quin et hæredes etiam, sed virgam exhorrescimus. Excita nos et optimates nostros per Spiritum, qui datus est tibi ad disciplinæ studium, quo sine (dolens dico) auferetur a nobis regnum, et dabitur genti facienti fructum ejus.

Sed unum est, mi Bullingere, quod penitus edoceri percipio. Lego in

libro tuo de Cœna Domini in quinta decade hæc verba : “ Quoniam non est publicus vel generalis cœtus, quando quatuor vel quinque cum ægro communicant, nihil dicunt qui aiunt apud ægros cœnam instrui posse, si alii quoque simul cœnent.” Quid si coacto publico cœtu tres, quatuor, aut quinque tantum ex multis centenariis (aliis omnibus recusantibus) percipere velint sacramentum eucharistiæ, annon aliis præsentibus, aut e templo discedentibus, id facere licet? Cur ergo ægrotus hoc beneficio fraudabitur? De hac re plenius instrui exopto, cum per otium tibi vacaverit. Dominus Jesus te nobis diutissime servet incolumem ad Christi gloriam et ecclesiæ suæ ædificationem. Windesoræ Anglorum, 5 Octobris, 1552.

Tuus in Christo frater,

RIC. COX.

INSCRIPTIO.

*Carissimo in Christo fratri D. Henrico
Bullingero, ecclesiæ Tigurinæ an-
tistiti.*

EPISTOLA LXII.

OVINUS OGLITHORPUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et Sancti Spiritus consolationem! Insignis nominis tui fama et singularis eruditio, vir ornatissime, jam multis abhinc annis animum meum in tui amorem excitavit; adeo ut nihil magis in votis diu habuerim, quam ut aliquando, si non coram loquendi, at saltem literas ad te scribendi, justa daretur occasio, quo mutuus inter nos conciliaretur amor. Atque huic meo tam ardenti desiderio utcunque satisfactum est, cum ante decennium forte fortuna Nicholaus Perdix, homo multis nominibus mihi conjunctissimus, in Italiam profecturus, in itinere mala usus valetudine, apud te in tuis ædibus diversatus, ac pristina nonnullis tuis sumptibus recuperata valetudine, in Angliam una cum Rodolpho tuo reversus, abs te literas ad me detulit. Quas ut apud me non minus libenter quam diligenter tanquam insigne amoris tui erga me pignus servo, ita tuam humanitatem vehementer amplector et veneror, qui cum omnes facile eruditione superes, ad me tamen homuncionem scribere dignatus sis, meam, ut ipse humanissime dixeras, amicitiam ambiens. Atque tum temporis felicem hanc scribendi occasionem arripiens, per eundem famulum tuum literas, agrestes quidem illas, ad tuam præstantiam scripsi, sæpius scripturus, si commodus intercessisset nuntius. Nunc vero eo audacius tuam dominationem rursus his scriptis interpello, quod non ita pridem Joannes ab Ulmis, bonæ spei adolescens, ex te salutem mihi dixit, cui tu per

litteras, ut ille mihi significavit, id in mandatis dederas; præsertim ne Joannes Rodolphus Stumphius, juvenis non minus probus quam studiosus, qui mihi humanissime suam operam exhibuit, inanis litterarum ad te rediret. Quem tibi libenter commendo: cujus si tu studia pro tua summa humanitate juvare velis, dubium non est, quin aliquando reipublicæ usui esse possit. Vale, vir insignissime, et Dominus Jesus diu te sospitet, ac tua studia secundet. Oxoniæ, e collegio Magdaleniano, tertio calendas Novembris.

Tuæ præstantiæ amantissimus,

OVINUS OGLITHORPUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ archiepiscopo,
domino ac fratri suo longe carissimo.*

EPISTOLA LXIII.

ROBERTUS HORN JOANNI WOLPHIO.

QUEMADMODUM nihil Christiano homine dignius, carissime Wolphi, quam animum erga omnes benevolum, erga misere exulantes propter veram religionem clementer ac benigne affectum habere, qualem in te omnes Angli, qui olim Tiguri agebant, agnoscere debent, et ego præter ceteros expertus sum; ita nihil minus decet eum, qui vel tantillam honestatis rationem teneat, [quam] immemorem accepti beneficii aut ingratum se ostendere: cujus vel leviusculam suspicionem quam longissime a me remotam in primis cupio. Ac propterea satius esse putabam hoc ipsum significare literis, licet brevioribus, quam meo silentio aliquam de me mali suspicandi occasionem præbere. Habeas itaque hoc epistolum, prompti animi ac parati indicium ad par officium præstandum, si fortuna facultatem animi promptitudini respondentem non negasset. Salutat te carissimus frater Ricardus, qui pari officio tibi se devinctum agnoscit. Salutes, quæso, nostro nomine in Christo carissimum D. Pellicanum, Gualterum, Bibliandrum, Simlerum, Zuinglium, Lavaterum, Hallerum, Frisium, Joannem ab Ulmis, Froschoverum et seniore ac juniorem. Ac imprimis meo nomine salutem plurimam dicas optime de me merito Petro Stainero cum honestissima conjuge; nec prætermisam velim nostram matrem familias, quæ, ut scripsit D. Ricardo, divendidit tua opera duos lectos pro 14 florenis, et nescio quas res alias; quam summam per Froschoverum vel alium fidum ad proximas nundinas Francfordienses transmitti percipimus,

una cum sarcinula quam etiam tua opera et Joannis ab Ulmis transmit-
tendam reliquimus. Valeas, optime vir. Francoforti, 2 Februarii, 1556.

Tuus quantus est in Christo,

ROBERTUS HORN.

P. S. Detur, quæso, ex illa summa, quam habet fœmina nostra,
illi pro labore unus florenus; reliquam mittas ad nos.

INSCRIPTIO.

*Optimo viro domino Wolphio, concionatori
peritissimo, hæ tradantur literæ. Tiguri.*

EPISTOLA LXIV.

ROBERTUS HORN ET RICARDUS CHAMBERS SENATUI TURICENSI.

HOSPITALITAS quidem in omnibus semper laudabilis, in vobis pene fuit
admirabilis, viri gravissimi et domini potentissimi: quos enim natura,
imo Deus, ad Martem fortes dedit et robustos, ad bella potius Domi-
nica (ut videri poterat) peragenda; vos (inquam) tanta misericordia man-
suescere, ut hospites jam efficeremini humilibus, vagis, dijectis et miseris
ecclesiæ membris, non potest plane sine aliqua, imo magna admiratione
præteriri; eoque maxime, quominus prius nullis infortuniorum et cala-
mitatum fracti procellis, nullorum hætenus operam desiderastis, ad nullo-
rum auxilia confugistis, nullorum denique hæc in re aliorum benevolentiam
experiri potuistis, ne ex lege talionis, aut quod similia estis passi, hoc
vestrum hospitalitatis officium dimanasse videatur. Similia enim passis
multi commiserationis officio succurrunt, et quasi jure talionis omnes
(quibus saltem vel minima est honesti ratio) devinctos se esse autumant,
ut semel in calamitate et miseriis positi, inque his aliorum munificentiam
experti, nolint similiter miseris et calamitosis suam, pro insita quadam
naturæ æquitate, operam denegare, quam sine detrimento ullo egentibus
jam magis fortunati possunt facile præstare.

Sed nolumus vos diutius admirari. Potentiam magis verbi ceu virtu-
tem Dei in verbo agnoscimus, quod efficax in vobis quoque fuit credentibus
ad salutem. Vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia, ut
inquit Psalmista, quæ certe innovandi et mutandi in alios viros vim habet.
Frequens illa D. Zuinglii vox ad aures etiam nostras pervenit, qua (expertus
loquebatur) affirmare solet, evangelicam doctrinam, si nihil aliud (multum
autem præterea), commodi tamen hoc attulisse, ut ejus prædicatione homines
moribus magis civiles, humanitate omnino magis urbani redderentur. Nunc
si excellentissimus vir ille, sempiterna piaque memoria dignus, superasset,
hoc illi occineremus, quod olim in evangelio Samaritanæ mulieri cives
Samaritæ objecerunt: "Jam non propter tuam orationem credimus: ipsi
enim audivimus et scimus," imo experti sumus, palpavimus. Quam enim,

quoad religionem, liberis conscientiis in quanta libertate apud vos sumus usi, quam nullis exactionibus tributariis imminuti, quas pro jure tamen vestro et publicis necessitatibus vel ab ipsis civibus requirere poteratis! Imo quam aucti vestrorum hominum et vestris muneribus! Quid consilia, consolationes ministrorum? Quid civium nostrum nobiscum statum condolentium suspiria? Quid gratuito ἀπὸ φαρμακοπωλῶν καὶ τῶν ἱατρῶν subministrata auxilia commemorem? Ut non jam pro hospitibus, sed pro civibus plane, et si quid magis, apud vos habiti æstimatique fuerimus. Quam magnæ vobis curæ fuit, nostras exquirere inopias, nostros defectus, ut vestra copia et abundantia his resarciendis prospiceretis! Quam denique discedentibus ultro obtulistis eandem, si postea forte necessarias haberemus revertendi occasiones, benevolentiam, eandem quietas manendi sedes, eandem libertatem, adeo ut nobis nostrisque hominibus quasi portas usque patentes habeatis! Plus omnino quam paternus hic vester in nos fuit affectus. Neque enim certe nos majorem in patria nostra unquam experti sumus clementiam, pietatem, munificentiam, ut pene pro proverbio nostri hoc omnes habuerint, “Bonum est hic esse.” Neque unquam a vobis abstrahi nos passi fuisset, nisi nimis importunis nostrorum hominum literis ad summam et fere jam labefactatæ hujus nostræ exulum in Francofordia ecclesiæ necessitatem vocati essemus, et tamquam violentia quadam impulsî. Parcite ergo quod non diutius vobis oneri esse potuimus, quibus honori esse cupimus. Et quoniam in nullo alio vobis gratificari possumus, quam acceptorum a vobis beneficiorum grata commemoratione; non desinemus illorum in gratiarum actionibus, vestrum in petitionibus nostris ad Deum continuam memoriam facere, ut cum ipsi solvendo aut reddendo non simus, ille rependat et solvat in Christo suo. Quinetiam et nos, ex superioribus hospitalitatis vestræ officiis novam ansam capientes, in hoc certe oratos vos atque adeo exoratos esse cupimus, ut si quæ forte gravior ab his nos, in quibus nunc sumus, sedibus causa exturbet, apud vos tamen adhuc aliquem locum nostris necessitatibus competentem reperiamus. Interim Dominus æternus Deus, Pater Domini nostri Jesu Christi, præbitor Sancti Spiritus, omni vos spirituali benedictione beatos reddat, Dei timentes, hostibus timendos et formidandos efficiat, perpetuos vos veritatis evangelicæ patronos firma fiducia, virtute, potentia adornet, perficiat, ad totius ecclesiæ suæ ædificationem, ad divini nominis gloriam et honorem. Amen. Tertia Februarii, anno 1556.

Vestrum observantissimi,

ROBERTUS HORN, *Anglus.*

RICARD. CHAMBERS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Illustrissimis Dominis consulibus et
senatoribus Tigurinis, dominis
suis colendissimis, hæc tradantur
literæ. Tiguri.*

EPISTOLA LXV.

ROBERTUS HORN ET RICARDUS CHAMBERS HENRICO
BULLINGERO.

Cum tuæ paternitati multo prius scribere statuissemus, per crebra et pene infinita negotia sumus præpediti, ut solent hi (quod nosti) qui frequentiores faciunt locorum mutationes: sed sic nos voluit Deus exercere, et hoc ipsum nostræ ecclesiæ postulavit necessitas, ut qui prius summa apud vos libertate cum non exigua literaria quiete usi fuerimus, nunc vicissim per magnitudinem negotiorum vix unicas literas scribendi otium nancisci queamus. Non ergo dubitabimus, quin æquo animo sis laturus nostram in scribendo tarditatem, posteaquamstrarum necessitatum expenderis gravitatem, animorum in te pro tenuitate nostra cognoveris dilectionem, amorem, caritatem: quam quia nullo alio modo, literis saltem et illis quidem ad te datis, sero quam nunquam tibi hanc quidem significare maluimus. Quod si hic niteremur omnia tua in nos collocata beneficia recensere, tibi fortasse, qui bene operando actuosus maioris esse quam famosus haberi, foret nimis ingratum, et nobis plus satis negotiosum. Quæ enim cōsilia, quantæ consolationes, quot auxilia essent hic nobis recensenda! Tu es, qui nobis populi vestri animos conciliaveris, magistratuum erga nos munificentiam extendendam effeceris. Nec Tiguri solum contentus domesticis nos et patriis officiis juvare, literis insuper procul missis aliorum ignotorumque nobis liberalitatem undique in nos diffundendam curabas. Quid quod tuis quoque scriptis in patriam nostram pertingere volebas ad patronos usque nostros, quorum opera sumus adjuti, ne illis in tam pio proposito instigator deesses, nec nobis, ne illorum opera destituamur, non fores adjutor? Commemorare profecto facilius ista possumus, quam ulla ex parte tibi respondere. Itaque te tuumque ministerium Deo commendamus, qui tibi rependet in die illa.

Interea hoc a te operæ nobis concedendum oramus, ut dignas tu et majores, quam quas nos in exili parvaque epistola comprehendere potuimus, toti senatui gratias agendas cures, cumque illis nostro nomine diligentissime agas, (non etenim hic tantam speramus et ita continuatam pacem, qua esse possit rerum aliqua vicissitudo, priusquam in patriam revertendi nobis libera detur potestas,) ut si forte talis contingat mutatio, qua hisce sedibus expellamur, sedem tamen apud vos quietam libere repetere liceat et obtinere. Sed neque de te nec de bonis illis hominibus metuimus, quin hoc sitis præstituri. Tu interim nostro omnium nomine sanctissimam tuam conjugem salutabis, omnesque una apud vos verbi ministros, præceptores nostros reverendos, dominos Pellicanum, Bibliandrum, Gualterum, Lavaterum, Simlerum, Zuinglium, Hallerum, Frisium, Joannem ab Ulmis, Stumpliū, et alios, ut poteris per negotia. Domi-

num Gesnerum, cujus erga nos infinita fuerunt beneficia, minime prætereundum putamus; utrumque Froschoverum, eorumque uxores, quorum officia summa erga nos literas potius nostras quam salutationes requirunt, hoc tempore salutandos putavimus tantummodo, quia per negotia plura scribere non potuimus. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis! Amen. 3 Febr., 1556.

Tui studiosissimi,

ROBERTUS HORN, et
RICARDUS CHAMBERS,
Angli.

INSCRIPTIO.

Reverendo patri domino Henrico Bullingero, viro pietate et eruditione integerrimo, hæc tradantur literæ. Tiguri.

EPISTOLA LXVI.

ROBERTUS HORN ET RICARDUS CHAMBERS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et pacem a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo! Accepimus, excellentissime domine Bullingere, literas tuas, in quibus, quanti nos facias quamque nostri non sis immemor, facile perspicimus. Nec certe de eo dubitassemus, si omnino nihil ad nos literarum dedisses. Nunc autem perlectis suavissimis illis quidem, quas ad nos misisti, habemus ut perspectissimum, quod non solum nostri sed et totius patriæ nostræ habeas curam, timorem, sollicitudinem; quibus tu magis incitatus ferventiorum etiam pro nobis orationem apud Deum facias pro reformatione ecclesiæ nostræ, de qua certe eo concipimus spes meliores, quo tu, tibi que similes viri Dei, magis in hoc ipsum precibus vestris intendatis; quorum propter Jesum Christum, unicum nostrum Mediatorem, invocationes non possunt esse inanes, sed acceptæ Deo, aspersæ scilicet Christi sanguine, et Spiritus Sancti suspiriis tanquam afflatæ. Agnoscimus studia, labores, negotia tua, et Dominum precamur, ut omnia dirigat, stabiliat, confirmet, ad ecclesiæ utilitatem, Dei honorem, et tuam ipsius consolationem.

Adhuc honorandus dominus à Lasco Francoforti manet; quotidie expectat nuntios, qui eum in patriam deducant. Huic literas tuas communicavimus. Quod ad causam Brentianam pertinet, hoc solum precamur, ut Dominus componat ecclesiæ discordias, pacemque ejus multiplicet. Neque enim desunt quotidie, qui veritatem novi homines novis erroribus impugnent. Mirum est sane, quanta loquacitate, quam superbis philoso-

phiâ ampullis, non certe scientificis (ut ipse loquitur) demonstrationibus, sed turgentibus Pelagii flatibus et inanibus humanâ sapientiâ conceptionibus, quidam Justus Velsius scholas nostras, nobis ex benignitate summorum, qui huic civitati præsunt, dominorum concessas, oppleverit contra Dei æternam prædestinationem. Hujus conceptiones ad te mittimus: blasphemias contra Deum, latratus et convicia in dominum Calvinum, satis acerba quidem illa, tacere maluimus, quam ita fœdis clamoribus nostram chartam turpificare.

Ab Anglia nihil boni expectamus: sic pergunt omnia in deterius. Martyrum, qui alacriter verbum Dei professi ad ignes et tormenta crudelissime rapiuntur, tantus est numerus, ut nequeant jam pii homines, studiose aliqui hoc ipsum indagantes, eorum vel numerum vel nomina assequi. Nec reginæ et Bonneri, Londinensis pseudo-episcopi, ceterorumque papistarum ferocitas domestico sanguine satiata sibi potest temperare, nisi insuper trans mare currat et sæviat adeo, ut jam Antverpiæ nemo pius tutus et sine periculo manere queat. Dominus Checus et dominus Carrous, utrique per insidias capti, ad reginam deportati, in carcerem detrusi sunt, sed liberati nunc, ut aiunt, aut brevi liberandi. Verum, proh dolor! fama est (falsa tamen, ut speramus), utrique iniquas esse propositas et admissas libertatis fruendæ assequendæque conditiones. Utcunque est hoc discimus, vanum esse sperare in hominem. Carolus, non satis adhuc morbo fractus, ejusque soror cum Philippo filio Angliam aggressuri (nescimus qua necessitate) in ipso itinere revocantur. Ingressum istorum principum nec nobiles nec plebei patienter ferunt, neque interim dissimulant suam in hac re impatientiam; quanquam nihilominus regina et qui ab illius stant partibus quidam nobiles huc omni studio et industria ferantur, ut hæreditario regni jure, regio diademate, ceterisque insignibus Philippum nobilitent, idque ex consensu parlamenti, ut vocant. Sudovolgæ dominam Elizabetham reginam proclamant, propugnatoremque ei dominum Curtneum adjungunt; quo ausu effectum est, ut sexaginta ad minimum aut octoginta læsæ majestatis nomine ignominiosam mortem obierint. Atqui de numero profecto nihil certi constat. Constat hoc potius, hinc non solum dominam Elizabetham, sed etiam dominum Curtneum Devonæ comitem, in proditionis suspicionem et vitæ non minimum trahi periculum. Sed Deus vertat omnia in melius. Atque hæc de rebus patriis. Nec tamen his adhuc contenti continemus nos: rem, licet optatam potius quam speratam illam quidem, tibi tamen eam communicabimus. Equidem optamus colloquium de rebus religionis. Sed an futurum hoc sit, certo affirmare non possumus. Tale quid si forte contingat, spes est dominum Calvinum denuo se versurum, teque et alios doctos in hoc negotio non solum itineris, verum etiam laboris, socios habiturum. Hoc Dominus æternus Deus per Christum præstet, ut aliquando in vero Dei timore collecti, Christo concilio præsidente, puram tandem sine omni erroris labe confessionem edatis ad confusionem adver-

sariorum, ecclesiæ concordiam, et Dei gloriam, cujus tutelæ te, uxorem, familiam, tuosque omnes commendamus. Vale, 19 Septembris, 1556.

Paternitatis tuæ observantissimi,

ROBERTUS HORN, et
RICARDUS CHAMBERS.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo ac doctissimo viro
D. Henrico Bullingero, ecclesiæ
Tigurinæ pastori vigilantissimo,
hæc tradantur. Tiguri.*

EPISTOLA LXVII.

JACOBUS PILKINTONUS RODOLPHO GUALTERO.

VENI, Domine Jesu, veni cito. Salus et pax in Christo Jesu. Cum Paulus in omnibus epistolis suis tam multus sit in salutandis fratribus, quos Christum amare sincere intellexerit, hoc officium, quod exiguum aut nullum potius esse multi existimant, (quod nihil præter nuda verba secum afferat,) ego tamen, vir clarissime, tam gravi exemplo commotus, nequaquam leve esse duco. Quod cum ita sit, quos potius nos Angli, quam vos bonos dominos Tiguri, quibuscum tanquam fratres sumus habiti, salutarem, et cui alii præ te præsertim ego, quem præ ceteris æqualibus meis tam liberaliter tractasti, literis crebris et humanissimis gratiam et vitam precarer meis? Novit prudentia tua res omnes ex animo dantis, non magnitudine muneris, ponderare; potes et vires cum temporibus sic comparare, ut non tam quid quisquis dederit, animadvertas: quod si verbis gratiosis ditari potuissetis, jam olim vos beassem; alio namque modo gratificari non possum.

Mirabimini multum nostrum a vobis discessum, et non immerito sane; mirabar enim et ego: sed postquam reputavi apud me, quinam sumus et quid de nobis ipsis proverbio jactamus, mirari statim desii. Sic namque de nobis ipsis vulgo dicimus: Angli, ubi est bene, ut bene sit non ferunt. Permite ergo nos Anglos esse, ut ubi nostro malo sapere didicerimus, quam constans malum sit inconstantia, sentiamus. Non hæc dico, quod aliquid nobis desit, aut vim aliquam perperissi simus: sed ut scias, nos expertos intelligere, quam beatum sit vivere Tiguri; et licet multos invenimus paratos satis, qui nobis consulant, paucos tamen, qui sic intime nos eurent, ut vos omnes deprehendimus. Atque cum miseris magna levatio sit deloris, molestias suas in sinum fidelis amici fundere, qui sano consilio et verbis mollibus tristitias lenire novit, ac precibus Dominum ardentibus exorare

velit; ego mallet, ut miserandam ecclesiæ nostræ faciem, tum quæ domi sub lupis pressa jacet, et foris dispersa oberrat, apud te mediteris, quam ego narrare tentarem, quæ narrari non possunt. Vos tragœdiam hanc olim sustinuistis, sed Dominus felicem dedit exitum: nos jam in scenam traducimur, ut quem in prosperis non agnovimus ut decuit patrem, adversis humiliati deprehendamus benignum et facilem.

Salutent, quæso, quam possunt humaniter hæ meæ literæ communem miserorum patrem D. Bullingerum, cui, prout optime commeritus est, bona omnia exopto; et cum Dominus dederit, ut spectatores essetis afflictionis nostræ, pergite, quod cœpistis, nos amare, consilio juvare, et precibus Deum fatigare, ut vobiscum una respirare, ubi illi visum fuerit, possimus. Gratias etiam agant D. Gesnero pro omni labore in me suo, et literis sano consilio plenis, quas nuper ab eo recepi: sic enim ejus unius opera (post Dominum qui operatur omnia) tormina mea sunt in dies minora, ut bonam antiquæ valetudinis spem concipiam. Nihil adhuc eorum tentavi, quæ postremo præscripserat: quod si necessitas urgeat ut probem, rescribam, ut quid effecerint intelligat. Commendo vobis D. Parkhurstum cum uxore, Spenserum meum et Frenchamum, et commendatissimum haberi vellem venerando Pellicano, doctissimo Bibliandro, D. Wolphio, Joanni ab Ulmis, ceterisque ministris singulis. Ego si quid possum, vobis possum. Dominus vos servet ab hoc seculo integros in diem suum. Amen. Vale. Geneva, 7 Aprilis, 1556.

Tuus tuo merito,

JACOBUS PILKINTONUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro et fidelissimo pastori,
domino Rodolpho Gualtero. Tiguri.*

EPISTOLA LXVIII.

JACOBUS PILKINTONUS HENRICO BULLINGERO.

VENI, Domine Jesu, cito. Cum inhumanitate nihil ab homine sit magis alienum, humanitasque hominem vel maxime ob affinitatem nominis et naturæ decoret; ne inhumanum me jure putes, quod nihil ad te scriberem, quem tam humaniter sæpe tractasti, humanitas tua effecit, ut literis te salutarem meis. Nam cum ingratos semper odit Dominus, qui beneficia suscepta non agnoscunt, ingrati que hominibus ipsis sunt molesti; ne in id vitii volens incurram, quod perpetuo in aliis oderam, ut verbis saltem debitas agnoscerem, cum re ipsa dignas referre non possum gratias, officium meum a me postulavit, dignitas tua flagitavit, utraque vero ad scribendum impulit. Vivas ergo diu, precor, cum tuis omnibus et feliciter, et pro jure

hospitii, quo tam benigne nos omnes exules tractastis, et cujus jucunda recordatione memet oblecto, vos Dominus pro sua benignitate perpetuo beet. Perge porro, quod cœpisti, et te ac tuos omnes benefaciendo missis orna: Dominus enim talibus hostiis placatur; memoriam reddit nunquam morituram, et beneficentiæ vestræ in proscriptos suos oblivisci nequit. Sed cum tua multa præclare facta cum multa gratulatione a multis citantur, nihil tamen est, in quo serio magis exultant, quam quod Petrum Martyrem ad vos pertrahere studeas. Quam indignum sit tali viro os obturari, his præsertim temporibus, multi animadvertunt; quodque magna accessio fiet eruendæ veritati in vestra liberrima libertate, cum vident, multi sibi magna de illo pollicentur. Et quamvis jucundum sit ac missis nostris prope necessarium, ut omnes Angli in unam ecclesiam conveniamus, mutuis querelis et ardenti prece Dominum pro collapsa ecclesia nostra fatigemus, supplicemus, exoremus; ad vos tamen redire, postquam cum ad vos venisse sensero, et animus cupit et levis occasio pertrahet. Quicquid de nobis scire desideras, hic bonus vir omnia fideliter renuntiare vult et potest. Salvare jubebis carissimum mihi D. Gualterum, cum ceteris symmystis vestris singulis, seorsim vero D. Gesnerum, cujus opera secundum Deum ego vivo et indies fio meliusculus. Dominus Jesus te cum tua ecclesia perpetuo servet, nostramque, nostri misertus, collapsam restituat. Amen. Genevæ, 27 Junii, (1556).

Tuus toto merito,

JA. PILKINTONUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro et vigilantissimo pastori,
domino Bullingero. Tiguri.*

EPISTOLA LXIX.

COMES BEDFORDIENSIS HENRICO BULLINGERO.

Cum meus in te amor singularis et perpetua observantia, qua te semper religionis causa sim prosequutus, tum tua erga me incredibilis humanitas multis modis a me perspecta, cum Tiguri fuerim, Bullingere doctissime, fecerunt, ut hæc literas, animi erga te mei pignus certissimum, et veluti tabulas obsignatas mei in te perpetui amoris quas exstare volui, huic adolescenti ad te darem: in quibus ita tibi gratias ago propter tuam humanitatem, ut etiam me tibi relaturum pollicear, si qua in re tibi unquam gratificari queam. Atque hæc ita a me dicta velim accipias, non sicut homines, qui hodie verborum quandam speciem inducunt et officiosam formam, magis id adeo ut videantur, quam quod esse velint id quod præ se ferant; sed potius ut ab animo sincero et prorsus tibi devinctissimo profecta certissimum tibi

persuadeas. Itaque si quid tua causa unquam facere possim (quod quam exiguum sit, non ignoro), illud tamen quantulumcunque erit, tuum erit totum. Sed de hoc satis, et fortasse superque; præsertim etiam quum adhuc mihi statutum sit (si alia non intervenerint, quæ inceptum iter alio avertere possint), ut vos obiter invisam, in Angliam reversuro, ubi id viva voce confirmabo, quod hic nudis verbis solummodo declarare possum. Juvenis, qui has literas perfert, mihi nuntiavit de obitu Conradi Pellicani, (quem honoris causa nomino;) quod ut audiui, sane quam pro eo ac debui graviter molesteque tuli, non tam sua quam ecclesiæ universæ causa. Is enim hujus vitæ curriculum in curis, vigiliis, assiduis studiis, literatis hominibus promovendis, gloriosissime confecit; ac denique moriendo, quemadmodum vivebat, ad meliorem vitam in cælum translatus est: at illa multum desiderabit plurimis nominibus virum absolutissimum. Itaque, ut illius causa lætor, ita hujus vicem non possum non magnopere dolere. At hujus mœstitiæ causam tui (ut spero et opto) præsentia facile mitigabit, quem ecclesiæ bonisque omnibus diu incolumem Deus Optimus Maximus per suam misericordiam esse velit. Venetiis, sexto calend. Maias, 1557.

Tui nominis studiosissimus,

F. BEDFORD.

P. S. Domino Gesnero, et domino Gualtero, meis amicissimis, diligenter a me, quæso, salutem dicito.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro domino Bullingero, sacræ
Theologiæ Professori eximio, Tiguri,
tradantur.*

EPISTOLA LXX.

ANTONIUS COOKUS PETRO MARTYRI.

Nisi firrior esset amicitia nostra, vir mihi semper ac plurimum observande, quam ut re levi moveri possit, negligentiae fortasse nomine suspectus sim, quod acceptis per D. Quncum¹ gratissimis et humanissimis tuis literis hactenus nihil rescripserim; quarum tamen admonitu magis officii mei recordor, ac subinde repetita lectione, hac nostræ calamitatis hyeme me ipse consolor. Sed et candorem tuum bene novi, et silentium non semper immemorem arguit. Nam quod est apud comicum de communicandis consiliis, apud alium pudor prohibet, apud alium dignitas, idem etiam in scribendo potest contingere. Si enim quoties te interpellare, te audire, tecum vivere cupio, toties ad te scribere non vererer, nullus epistola sua dies careret.

[¹ Sic MS.]

Huc accedit quod, cum duriora (ut ipse scribis) atque acerbiora nobis indies eveniant, non solum ea scribere, verum etiam de illis cogitare, vulnerat animos: quale est quod de Caeto proximis literis accepimus, quod oppidum vel raptum est a Gallo, vel in maximo versatur periculo. Si amiserimus, non libet ominari, licet non sit prospectu difficile, quæ mala consequentur; a quibus quam facile fuerat quiesci, si nos quiessemus! Sed O securitatem (an cæcitatem dicam?) nostram, qui cum Dominum deserimus perfidi, tamen digna scelere nostro et denunciata voce Dei supplicia non timemus! De his et aliis utinam liceret tecum coram pluribus, ut, dolore meo cum lacrymis effuso, tua me docta piaque facundia solari posset! Sæpe sane volui vos istic invisere, et hac proxima quadragesima fortasse mensem apud vos agam. Sed de hac re nemini quicquam: nondum enim satis constituere possum, et si hoc iter suscipiam, non multis erit ante cognitum. Precor Dominum nostrum Jesum, ut Angliæ miseris modis afflictæ misereri velit, et ecclesiæ laboranti subvenire *κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα*. Deus te piis diu servet incolumem. Argentinae, 20 Januarii, 1558.

Omnino tuus,

ANTONIUS COOKUS.

EPISTOLA LXXI.

JOANNES CHECUS HENRICO BULLINGERO.

Tunc a me contendere, Bullingere, ut in amicitiam meam recipiære, quam ego offerre debui, non exspectare dum rogaretur? Sed quod in te laudabile est, hoc in me puto reprehendendum: qui enim quærunt veras amicitias similes bonis agricolis sunt; qui accipiunt, bonæ telluri. Ego autem dum abs te antevertor, et tardior in colendis amicitiiis sum, deteriores partes habeo: quanto enim melior tellure agricola est, tantum ego abs te superor. Dare beneficium virtutis est, compensare officii; et longe beatius est dare beneficium quam accipere, imo vero quam gratum aut memorem, aut compensatorem esse. Cum autem doctrina, studium veræ religionis, et libri in lucem editi noti sint omnibus, et amor meus jamdiu conceptus minime eruperat; cogita tecum, queso, etiam si studium meum erga te incognitum tibi fuerat, me tamen esse tui jamdiu studiosum.

Libri, quos ad regiam majestatem scripsi-ti, ita grati fuerant illi ut debebant esse. Eorum bonam partem ego illi tradidi, et quam benigne atque humaniter acceperit, et quo loco eos habeat, exponere possum, et te in hac parte felicem judicare. Sed quoniam regia majestas, longa agitudine fractus, vix integre adhuc convaleuit, de literis illius ad te obtinendis vix tibi aliquid polliceri possum. Quod si illi longior vita suppetat,

quum spero illum lucis hujus usura diutissime fruiturum, auguror equidem, idque præcunte Domino, talem cum principem futurum, ut neque in vindicanda religione Josiæ, neque in constituendis rebus Salomoni, neque in pietate colenda Davidi cedat. Et si quid natura possit aut gratia, imo vero si quid horum auctor Deus, cujus providentia ne immensi quidem orbis finibus continetur, verisimile est illum non modo ad ecclesiæ conservationem maxima adjumenta allaturum, sed etiam doctos viros omnibus honoribus illustraturum. Signum autem harum rerum jamdiu sustulit, qui plura ac majora hac ætate gessit, quam ceteri in constanti et confirmata ætate poterant: legem sex articulorum sustulit: imagines e templis ejecit: idololatriam profligavit: missas exterminavit, omnia pene superstitionis genera delevit. Optimam communium precum formam sancivit: homilias bonas et pias ad rudium ministrorum incitiam minuendam promulgavit. Doctissimos viros ad academias docendas accersivit, et alia ejusdem generis permulta, quæ singula in aliis magna, in illo nulla, pro magnitudine rerum gerendarum, erunt. Nuper etiam J. Wintoniensis episcopi catechismum auctoritate sua scholis commendavit, et articulos synodi Londinensis promulgavit, quos tu si cum Tridentina compares, intelliges spiritus spiritui quid præstet. Quid plura? Eum ad te mitto libellum, amoris erga te mei monumentum; et puta me tuum in Christo esse. Optime valeas. Grenvici, 7 Junii, 1553. 7 Ed. VI.

Tuus in Domino,

JOANNES CHECUS.

P. S. Saluta, quæso, dominum Rodolphum Gualterum et dominum Conradum Gesnerum, ad quos brevi scripturus sum.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro D. Henrico Bullingero.

Figuri.

EPISTOLA LXXII.

JOANNES CHECUS JOANNI CALVINO.

Uno atque eodem tempore et adventum D. de Sancto Andrea intelligo et discessum: paucis tamen volebam te salutare. Ego hic quantum cogito hiematurus sum, in hoc exilio meo veterum amicorum societate usus, a quorum consuetudine non libenter abstrahor. Gaudeo quod Dominus te ex hoc incendio non modo valetudinis tuæ qua afflictabaris, sed etiam calamitatis eripuit, quæ universum civitatis et ecclesiæ vestræ statum consumpsisset. Hæc etiamsi temporibus jam vetera sunt, mihi tamen, qui hæc primum audio, sunt nova. Itaque magnas Deo gratias ago, cum

hæc inusitata et memorabilia providentiæ suæ testimonia ceteris ad excitandam fidem et venerationem ejus affert. Nihil est quod magis adversariorum animos ad veram de Deo cogitationem transfert, quam cum pii defensione ejus adversus insidias et machinationes improborum muniuntur. Precor autem ut in hac perturbatione et ruina rerum Dominus miseræ Angliæ aliquam opem et adjumentum adferat, cujus sunt gravissima iræ testimonia permulta, bonitatis et clementiæ perpauca. Boni enim viri, et, quod etiam magis lamentabile est, principes doctrina et auctoritate viri, quorum consiliis et ingeniis multæ magnæque res in ecclesia gestæ sunt, non modo in discrimen vitæ adducuntur, sed etiam condemnati sibi exoptatam, ecclesiæ luctuosam et miserandam, mortem indies expectant; qui etiam exemplo et constantia non viventes confirmare, sed etiam posteris præluce debent. In quibus D. Cantuariensis, Londinensis, et quondam Vigorniensis episcopi, Cranmerus, Ridleyus, Latimerus, cum constanter et animose in suscepta jam christiana doctrina permansissent, neque ab ea terrore judicii, mortis, ignium abduci poterant, condemnati, degradati, (sic enim vocant,) vel sunt, jam audio, concremati, vel brevi vim ignis et crudelitatem tyrannicam sensuri. Grave nobis et miserabile illis carere, quibus, si Deus aliquam conversionem rerum largiretur miseræ jam multumque vastatæ Angliæ, vel non omnino vel ægerrime careremus.

Sed quid ego hæc apud te, qui intelligis hoc constantiæ et fortitudinis exemplum ad universam longe lateque diffusam ecclesiam corroborandam pertinere, neque vivos tantum doctrina, quanto mortuos exemplo, illos prodesse posse? Ego vero id fateor, et in eo humanitus confirmor; sed quod Paulus de vita sua dixerat, hoc ego ad illos pertinere meo judicio putarem¹, si divina hæc severitas respiraret in Anglia et conquiesceret, et ab hoc nos impio cultu ad veram Christianitatem deduceret. Sed quid expectandum a Deo in hac cæde bonorum? Fortasse quod explere impietatem suam nostri quasi Amorrhœi debent, ut gravior divinæ justitiæ severitas in eos et maturius exerceatur. Ego quicquid Dominus facturum sit, cui parere, non imperare debeo, ita novi et credo facturum esse, ut ad electorum suorum utilitatem, quorum ille provisionem defensionemque suscipit, omnia pertineant. Quo minus angor animo cum quid evenerit, et mei officii judico ita de Domini consilio judicare, ut prudentia bonitateque refertum putem, nec posse aut debere nostris vel sententiis vel roboribus aut corrigi aut reprehendi. Vide autem, ad amicum dum scribo, ut quicquid in mentem venit, scribo. Sed dum longitudine fatigaris, condonato libertati meæ, qui minus curiosus sum, dum ad studiosos mei scribam, non veritus reprehensionem, ubi veniam potius offensio habet quam criminationem. Dominus te servet tibi, mihiq; et ecclesiæ suæ. Saluta, quæso, D. Staffordum, uxoremque familiamque ejus, tum hospitem ejus D. Sancti Hicormiæ, apud quem est, D. Marchionem

[¹ MS. *putare*.]

vestrum, si ad vos adhuc redierit, D. Normandiæ, dominos Budæum, Parrhum, fratremque tuum. Argentinæ, 20 Oct., 1555.

Tui studiosissimus,

JOANNES CHECUS.

INSCRIPTIO.

Ornatissimo et doctissimo viro D.

Joanni Calvino, pastori ecclesiæ Genevensis. Geneva.

EPISTOLA LXXIII.

JOANNES CHECUS HENRICO BULLINGERO.

FREQUENS est nostrorum hominum sermo de humanitate non tua solum, sed etiam omnium ordinum et reipublicæ totius vestræ erga Anglos, qui ibi tum propter religionis mutationem commorantur. Eam puto non humanitatem modo, sed hospitalitatem Deo imprimis gratam, hominibus probatam, et nunquam in ulla quidem memoria hominum apud nostros intermorituram. Ego, quod ad me pertinet, si quid tibi, si quid piis, si quid reipublicæ vestræ, præstare possum, ita me paratum ad id faciendum polliceor, ut grati animi studium et cupiditas referendæ gratiæ prompta appareat; quanquam aliis etiam nominibus tibi, D. Bibliandro, D. Bernardino tantum a me tribuendum est quantum doctis, piis, amicis, bene de Christi ecclesiæ meritis, tribuere debeam. Itaque non hæc τῆς φιλοξενίας hujus laus solum per se laudabilis est, sed etiam cum aliorum immanitate comparata admirabilior. Neque enim puto vobis ignotum esse, eos qui Christi corpus volunt ubique esse, nullo modo passos ut Christi membra alibi essent, quos omni genere feritatis atque immanitatis vexabant: ut cum opinionum absurditate, quam hauserunt, arripiant etiam morum diritatem et belluinam quandam in mansuetos Dei filios ferociam. Quod si ex fructibus opinionum veritates judicantur, et tantum inter opiniones intersit, quanta est in vita christiana differentia, næ illi jamdiu convicti de sententia tam præfracta discedere debent. Sed de istorum stupore alias, quorum occæcatam mentem luce Spiritus sui illustret Deus, et de tam crassa erroris quasi caligine deducat ad meliorem veritatis perceptionem et mitiorem animorum consensionem.

Audio ad vos illuc missum Ignatium, ut transferatur et translatus imprimatur, id quod quibusdam de causis consultum esse arbitror. Eum ego videram Augustæ, et quædam loca descriperam, ubi nomen missæ habebatur, et de Apostolorum uxoribus verba facit. Peto abs te, D. Bullingere, et etiam atque etiam contendo, ut Græcum librum simul cum translatione imprimendum cures: permagni enim doctorum interest,

auctorem ipsum sua lingua legere, ubi præsertim res graves et controversæ ponderandæ sunt. Ego nunquam translationem lego, quin auctorem ipsum quasi translationis explicatorem requiram. Utinam vero non in hoc auctore solum, sed etiam in ceteris omnibus, et in Procopio factum fuisset. Magnam detraxisset multarum rerum suspicionem, quæ videntur ab eo qui converterat injecta esse, ubi de quibusdam Hebraicis Latinisque ab homine Græco, harum linguarum rudi, disputatur. Nunc autem ita obtruduntur translationes, auctores ipsi abjiciuntur, ut hoc necessario incommodum sequatur, quod papistæ nobis in eucharistia objiciunt, ὥστε τοῖς ἀντιτύποις ἀντὶ πρωτοτυπῶν χρῆσθαι. Itaque si hoc apud vos futurum cures, ut auctores boni, qui literis et typis mandantur, vel cum translationibus imprimantur, ut recte in Stobæo aliisque curavit D. Gesnerus fieri, vel etiam seorsim, si ita melius feret, ne translationes venditentur, auctores ipsi pereant; magnas et multas utilitates et præsentis et sequituræ ætati apportabis. Vides ut hic te familiariter appellem: condona mihi; cogitabam tantum salutare te, de humanitate erga nostros agere, et ubi mihi in mentem venit Ignatii aliorumque scriptorum quibus orbat sumus, facere non potui quin tibi causam auctorum commendarem, et illorum quasi nomine precarer, ne sineres illos quasi per interpretes loqui, cum sua lingua libenter et viderentur a multis et audirentur, et ab interitus injuria, quæ consequi Græcos solet, vindicarentur. Ego in pietate tua sum: si quid sit in quo utilis tibi esse possum, impera. Quod idem precor D. Bibliandro et D. Bernardino meo nomine dicas: utinam ea mihi occasio daretur, ut faciendis promissis illis satisfacerem. Saluta, quæso, D. Pellicanum bonum senem, D. Rodolphum Gualterum, D. Conradum Gesnerum, et imprimis uxorem tuam. Dominus te servet. Argentinæ. 12 Martii, 1556.

Amicus et frater in Christo,

JOANNES CHECUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro et ecclesiæ Christi
fidei administro, D. Henrico
Bullingero, pastori Tiguri-
nensi. Tiguri.*

EPISTOLA LXXIV.

RICARDUS MORISONUS JOANNI CALVINO.

Si perinde peccat Checus in tuam humanitatem, atque ego me peccasse jam multos menses non fateri non possim, Calvine doctissime, culpam is meam geminare potest; a crimine nec ille me nec ego illum liberare ullo

modo possum. Imo est cur uterque nostrum metuat, ne tu posthac nolis tua hospitia in Anglos bene collocata male perire. An tu ideo cessisti nobis aedes tuas, domi tuæ hospes, ut in tot mensibus ab eo tempore ne γρὸς gratitudinis a me in te rediret? Scribo ad marchionem: si nihil illic est, quod me tibi purget, scio quicum mihi negotium est, maloque culpam agnoscere quam nova injuria afficere te, dum veterem frustra excuso. Et tamen scias volo, me nihil falsi ad eum scripsisse, imo me et mea etiamdum in maximo discrimine versari, neque deesse qui volunt aut me domum redire, aut, velut eversum, foris exulis vitam agere. Ut non desunt mihi amici, qui aliud polliceantur, ita vereor ne hostes acerrimi plus ad nocendum adferant, quam frigidi amici ad res recuperandas deferre velint. Quid domi nostræ agatur, cum omnes sciant, scio te nescire non posse. Illic noster Lucas quæ ego scio facile poterit tibi indicasse omnia. Postremum hoc est, me malle factis facta rependere quam verbis tantam humanitatem tuam compensare velle videri. Cetera Lucas. Vale, humanissime Calvine, et condona mihi, nescio dicam silentium an malignas has literas. Argentorati, 17 mens. Aprilis, 1555.

Ex animo tuus,

RICARDUS MORISONUS.

*Doctissimo viro D. Joanni Calvino,
amico meo carissimo.*

EPISTOLA LXXV.

RICARDUS MORISONUS HENRICO BULLINGERO.

INTELLEXERAM, doctissime Bullingere, nondum redditis tuis literis, et consulis auctoritate et senatus consulto decretum esse, novos inquilinos in vestram urbem non esse recipiendos; non ideo quidem quod homines exteri non benignissime a vobis suscipiantur, et suscepti non tractentur summa cum humanitate. Imo hujus edicti hæc una res necessitatem fecit, quod tantus eodem tempore Italorum numerus e Lucarno ad vos accessisset, ut novo hospiti vix ullus in vestra urbe relictus sit locus. Hæc cum mihi nunciarentur, et cum Bernardinus noster nihil tum ad nostros respondisset, hyeme jam minitante frigus plane Germanicum, visum est optimo proximum esse ultro hic oblatas aedes, easque ob conjunctum hor-tum commodas, non recusare. Videbatur enim plane tempus, ut ligna, fœnum, et cetera, vel alendæ familiæ vel propulsandis per hyemem injuriis necessaria, compararentur: nam apud Argentinenses, cum frigus lignorum pretia dictitat, ligna vix unciatim veneunt; et cum veneunt, vix maximis precibus obtines, ut tibi comparare ea liceat. Te proinde etiam

atque etiam rogarem, ut mihi quicquid in hac re est admissum criminis, condones, qui effecerim ut tu illustrissimum consulem pene frustra adieris, nisi certo scirem te et hæc et his majora facile mihi ignoscere velle; quamquam quod nunc non fit, potest statim ineunte vere fieri, si res nostræ non persuadeant reditum in Angliam. Tu interim apud consulem tantum agito mea causa, ut intelligat, nulla levitate me consilium meum mutasse, sed magnis necessitatibus coactum in aliud tempus distulisse. Quamquam et hæc est aliqua pars eorum incommodorum, quæ homines coacti voluntarium exilium suscipere pati soleant, ut cum maxime cupiant de rebus suis certo statuere, id aut raro aut nunquam rite facere queant. Sic solent ἐξ᾿απίνης τὰ συμβεβηκότα voluntates et consilia nostra omnia nullo negotio inturbare.

Hic ἀντιπαῦλος, Paulus ἀποστατικός, δοῦλος τοῦ διαβόλου, hic nuper Romæ creatus antichristus, prædam valde exigua sibi oblatam esse putat, quod rursus in Anglia illi liceat in conscientias nostras tyrannidem suam exercere, nisi reditus restituantur monasteriis, hoc est, porcorum stabulis, patrimonium (ut ille vocat) animarum, quæ nunc in purgatorii sordibus merent. Legati nostri, qui Romam profecti sunt, ut lupum postliminio in agnos Christi revocarent, nunc sunt apud Cæsarem, et hæc summæ et ponti et terræ fæcis¹ postulata ad nostros ferunt. Faxit Deus, ut ista modis omnibus urgeat. Fortassis, qui Christi evangelium, hoc est, sceptrum illud quo Christus et regnum suum gubernat et ejus fines amplificat, passi sunt per minas eripi, suos reditus, vitam et sanguinem mortalibus, ne per vim quidem auferri sinent. Fiet tandem, quod Deus Optimus Maximus suis optimum esse norit. Si Socrates nihil certi a Diis petere solitus est, nobis magnum erit, nos totos a Dei Patris voluntate pendere? Si Pater est, non potest perpetuo in filios suos animadvertere. Imo ubi spem certam conceperit nos frugi fore, tum plane cogitabit sumendum esse supplicium de hostibus ipsius, et sua causa nostris. Saul voluit Davidem² interficere, tantum est conatus hoc tantum scelus: apud nos quot viva membra Christi conjecta sunt in flammis! Saul, sui ipsius carnifex, vidit eodem die interfectos tres liberos suos; et vivet semper Wintoniensis? Vivet ad augendam audaciam, non ad deponendam? Vivit Deus, non minus scelerum hodie osor, quam unquam antehac. Sed finem facio. Vale, optime Bullingere, et me ama.

Argentorati, 23 mensis Augusti, 1555.

Tuus merito tuo,

RICARDUS MORISONUS.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro, domino Henrico

Bullingero, meo amico optimo.

[¹ MS. *feris*; sed luditur, ut videtur, in *pontificis*.]

[² MS. *Danielem*; ut videas quam oscitanter.]

EPISTOLA LXXVI.

THOMAS LEVERUS ROGERO ASCHAMO.

Ex quo tempore scripsi ad te, defuncti sunt hac vita ex amicis tuis D. Neveson, Alen, Billus regius medicus, et Redmannus. D. Billus, praefectus nostri collegii, benignitate regia succedit Redmanno in collegio Trinitatis, et ego Billo in collegio D. Joannis. D. Redmannus *φθίσει* corruptus longo morbo decubuit, certissimam mortem exspectans, semperque de Deo et vera religione sermonem instituens, tanquam ille qui vehementer concupisceret liberari ex carcere corporis hujus et esse cum Christo. Communicabo tecum, mi Aschame, partem illius sermonis quem Joannes Yongus (qui, ut tu ipse Cantabrigiae superiori anno audivisti, in publicis scholis magnis lateribus D. Bucero restitit) praesens ex ore D. Redmanni tum jam morientis accepit. Primum Redmannus (ut ipse Yongus mihi declaravit) rogatus est a Yongo, et aliis perdoctis viris adstantibus, ut judicium suum de certis religionis capitibus explicaret: et statim recepit, se responsurum veluti coram Deo iudice, quicquid ex animo sentiret in quavis re quae ab illis proponeretur. Rogatus quid sentiret de sede Romana, respondet, esse sentinam malorum, et inde derivari foedissimam eluviem, quae inundasset in ecclesiam Dei. Rogatus de purgatorio, dixit, nullum esse tale purgatorium quale scholastici commentiti sunt: sed cum Christus venerit, et ignis in circuitu ejus, tum omnes obviam facti purgabuntur, quemadmodum ego, inquit, credo, et quemadmodum complures prisci doctores intelligunt. De missa rogatus, dicebat, eos qui statuunt missam sacrificium pro defunctis, pugnare cum ipso Christo et beneficio mortis illius. Ad propositionem de sola fide justificante asserebat esse suavem doctrinam, plenam certe consolationis si intelligeretur de vera et viva fide; et quod nulla opera mererentur vitam aeternam, ne opera quidem gratiae in homine justificato. Interrogatus quid sentiret de transubstantiatione, dicebat se hos jam duodecim annos operam suam et studium collocavisse in illo negotio, et animadvertisse scripta Tertulliani, Irenaei, et Origenis aperte pugnare cum illa doctrina; et in aliis vetustis scriptoribus eam doctrinam nec defendi nec tradi: cumque diu et frustra exspectaret in scholasticorum libris aliquid certi et explorati de illa re, nihil omnino in illis sanum et solidum, sed meras imposturas et crassos errores reperisse. De praesentia, aiebat, Christum esse in sacramento realiter et corporaliter (ut Yongus mihi referebat); attamen cum interrogaretur an illud esset corpus Christi, quod videmus sacerdotem attollere, asserebat, Christi corpus nullis hominum manibus nunc posse nec sursum levari nec deorsum demitti. Et circumferre, inquit, sacramentum ut adoretur, valde depravata consuetudo est. Affirmabat etiam malos homines non recipere corpus Christi, sed sacra-

mentum illius. Sedulo hortatus est Yongum ut diligenter legeret ipsam scripturam, et caveret ab hominum doctrina. Præterea dicebat excellentem esse librum quem proximo scripsisset de eucharistia reverendissimus Cantuariensis, et dedit Yongo consilium, ut illum librum diligenter perlegeret. Ipse Yongus dicebat mihi, Quemadmodum, inquit, ego ipse olim libenter et prompte mortem adivissem propter transubstantiationem sacramenti, et id quidem alacrius quam propter ipsius Christi incarnationem, sic imposterum elaboraturus sum, ut universum meum studium et iudicium certiori nitatur fundamento, quam communi illo hominum consensu, quam falso nominaverunt ecclesiam. Spero, mi Aschame, non Yongum solum sed multos perductum iri ab hominum doctrina ad veram Christi religionem hec divino Redmanni sermone quem paulo ante obitum suum habebat.

EPISTOLA LXXVII.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo Jesu! In nostro itinere prima nocte Lentzburgæ pater Gervasius, lectis tuis ad illum literis, admirabilem pii animi benevolentiam in nos tanquam in carissimos effundere mihi videbatur. Nam vesperi e publico diversorio nos abducens, in suis ædibus ad suavissimam quietem perduxit: atque summo mane per duas horas nobiscum proficiscens tam exacte nos docuit viarum notas atque piorum virorum nomina, ut ex istorum consiliis et illarum signis nos semper deinceps admoniti de via facile recta pervenimus Bernam. Ibi intelleximus Musculum, Hallerum, et alios doctos valde benevolos fuisse atque propensos nobis juvandis effectos per tuas ad Hallerum literas. Nam plures pariter in unis ædibus congregati ad bonam cœnam nos invitarunt. Hallerus præterea trium dierum liberali hospitio nos gratis acceptos ducebat quotidie ad quæcunque videnda vel audienda desideravimus. Losannæ quoque Bæacus et Viretus tam verbis quam factis ostendebant per tuas ad illos literas nos et commendatos et gratos fuisse. Tandem vero septimo die Aprilis venimus Genevam, ubi, absente Calvino, ad quem dixi me tuas literas habere, statim recepit nos commensales vir pius et probus, qui nunc intra hos paucos dies Calvinum reversurum expectat. Intellexi igitur et agnosco, paternam tuam erga me providentiam mihi et consorti meo non solum in domo tua hospitium longe gratissimum gratis exhibuisse, verum etiam in aliis locis apud alios gratiam et benignitatem longe supra nostram expectationem nobis contulisse. Atque proinde, quod tibi secundum Deum acceptum fero, jamdiu est ex quo cupi cogitare me non tam exulem e patria

mea peregrinari, quam concivem sanctorum in domestica Dei familia nunc versari.

Nullam itaque nunc sentio meam miseriam, sed curam pene incurabilem pro eis, quos in patria mea suspicor gravissimis periculis jam esse immersos: nam Anglus quidam Bernam transiens scripsit ad conterraneos suos in Geneva, quod principes Bernenses accepissent, per literas ex aula regis Galliae ad eos missas, reginam Angliae occisam esse a plebe exasperata per ejus perfidam crudelitatem. Alius tamen, qui a Londino decessit 13 die Martii, hodie hic mihi retulit, quod in seditione per Voyetum concitata nulli sacrifici fuere suspensi, neque post captum Voyetum ulla multitudo morte fuit mulctata. Solos dixit ducem Suffolciae et filiam ejus D. Joannam atque maritum illius decollatos fuisse, et omnes constanter in professione verae religionis perseverasse. Atque praeterea asseverabat se pro certo audivisse, Cranmerum Cantuariensem episcopum, Ridleum Londinensem episcopum, Latimerum concionatorem celeberrimum, et Halesium legisperitum pium, omnes hos pariter traductos a Londino ad Oxoniam fuisse, ut ibi a dominis doctoribus illius academiae condemnati haereseos igni comburerentur. Ex istis omnibus nihil aliud possum ego colligere nisi aut vivente regina gravissimam ecclesiae persecutionem, aut grassante irrequieta multitudine irrecoverabilem dissipationem regni, in Anglia esse.

Verum enimvero cordis mei durities, qua neque istarum calamitatum commiseratione neque meorum commissorum poenitudine unquam possit in lacrymas resolvi, saepe solet mihi animum turbare, ingenium obtundere, et memoriam confundere. Quare te obsecro, mi pater in visceribus Christi Jesu, coelestem Patrem mecum pro me invoces, ut ipse respiciens nostras misérias, Christi merita, et suas miserationes, mihi condonet meam negligentiam et nequitiam, auferat cordis duritiam, et tribuat resipiscentiae atque sanctificationis Spiritum.

Dicito, quæso, a me atque a consorte meo Hugone salutem et gratias plurimas uxori tuae et omni familiae vestrae; atque te etiam rogo, ut meo nomine salutare venerandos senes, Pellicanum et Bibliandrum, et alios doctos piosque viros, Gualterum, Gesnerum, Lodovicum, Zuingleum, et Zuingleum. Conservet te Christus diu ad utilitatem ecclesiae suae. Vale. Geneva, 11 die Aprilis.

Filius tuus,

THOMAS LEVERUS.

Inscriptio deest.

EPISTOLA LXXVIII.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo! Ut antea scripsi, sic nunc etiam agnosco, me plurimum paternæ tuæ providentiæ debere, quæ per literas effecit, ut apud plurimos ignotos peregrinus præteriens magnam benignitatem invenirem. Ex Anglia recens nihil ad me pervenit, nisi redargutio illorum rumoribus quibus per aliquot dies hic dicebatur reginam interemptam fuisse: nam adhuc in vita perseverans in impietate crescit.

Audio Anglos quosdam cum viro valde pio, Ricardo Chamber, Tigurum ad vos venisse: quos ego sane doleo citius ad vos quam meas literas ad illos pervenisse. Nam Ricardus Chamber is est, qui se suaque omnia sedulo impendit, ut in hac persecutione salutem ministrorum consulere possit: cui cum mea peregrinatio labores minuere debuit, illi tum mearum literarum vana expectatio et curas et labores graviores adjecit. Sed Christus, per quem omnia cooperantur in bonum iis qui Deum diligunt, convertet hoc etiam in Dei honorem et consolationem eorum, qui Christi gloriam ex animo quærunt. Et proinde spero non ingrati a Deo vobis oblatam esse occasionem exponendi vestram benignitatem in veros Christianos, fideles ministros, et miseros exules; nec illis inutilem esse contemplationem vestræ ecclesiæ sanctissime et sincere Deum colentis. Literas superscriptione dicatas ad illum Ricardum Chamber Anglum, quæso, cures cito tradendas. Ne, quæso, mei sis oblitus in precibus tuis apud Deum. Ut alii, sic etiam D. Calvinus, tua causa in me propensior fuit: unde intelligas mea causa te nunc plurimis plurima debere. Ego quod solum possum, id semper faciam, Deum scilicet invocabo, ut te diu ad utilitatem ecclesiæ suæ custodiat. Vale. Genève, 23 Aprilis.

Tuæ paternitatis in Christo studiosus filius,

THOMAS LEVER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
fidei et pio ecclesiæ Tigurinæ pas-
tori. Zurich.*

EPISTOLA LXXIX.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo Jesu! Paterna illa tua benevolentia et benignitas, quam mihi præstitisti, ex quo e nativo solo in has regiones

religionis causa exul veni, dolorem relictæ patriæ lenivit, et alacritatem ad tolerantiam crucis Christi mihi dedit. Aliis quoque Anglis plurimis plurimum profuit; et de tua erga nos perseverantia non possum dubitare, quia non nostra merita, sed tuam pietatem in perpetuis tuis erga nos beneficiis videor mihi videre. Quando sane ego nuper libellum et literas abs te recepi, in quibus verba et vocem patris mei in Christo colendissimi quotidie legendo audire liceat, tunc probe me admonitum et incitatum iudicavi, ut in paterna illa tua pietate et doctrina ego filius sedulo insisterem et proficerem. Et certe libellus ille non mihi soli, sed aliis plurimis piis et doctis dignus videtur, ut in plures linguas transferatur. Atque in Gallicam linguam iste tabellarius, Petrus Tonvillanus, eum transtulit, et typis excudendum hic reliquit, vocatus hinc in Poloniam ad promovendum ibi evangelicum negotium. Et quoniam in familiari consuetudine illum esse doctum, pium, et honestum inveni, libenter has meas literas illi ad te dedi, quibus etiam sperat se notiozem et gratiozem tibi futurum. Quæ spes ne illum fallat, tu pro tua pietate in omnes tales curabis. Si Spenserus noster non redierit, spero D. Joannem ab Ulmis curaturum, ut memoralia tua in minores prophetas, aut si qua alia pro me illi commiseris, exscribantur. Nam nihil magis desiderans quam talia tua scripta, per literas sedulo egi cum D. Joanne ab Ulmis, ut operam suam in hoc negotio mihi accommodaret, et spero illum fideliter facturum. Ex Anglia nihil nuper accepimus, nisi crudelem persecutionem perseverare vel potius augeri. Deus misereatur nostri, et missa virtute sæpius e supernis extrudat operarios tales in messem suam, qui extrudant vulpes e vinea sua Anglia. Saluta, quæso, meo nomine uxorem tuam et reliquam familiam, quibus semper opto optima in Christo. Dominus te diu nobis et ecclesiæ Christi conservet. Vale. Genevæ, 28 Junii.

Tuus tui, ut patris sui in Christo, studiosissimus filius,

THO. LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*Colendissimo in Christo patri, D.
Henrico Bullingero, fidelissimo
ecclesiæ pastori. Tiguri.*

EPISTOLA LXXX.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo Jesu! Pro vera paterna pietate et beneficentia, quam et apud alios Anglos, religionis causa exulantes, et apud me, ut apud filium tuum, collocasti, dignas et debitas gratias referre non

possumus; sed, quantum possumus, sedulis precibus pro te, pro ecclesia tibi commissa, pro familia tua et pro tuis omnibus, Deum orabimus. Faxit Deus, ut semel factis declaremus nos a vobis didicisse pie et humaniter atque benigne peregrinantes Christi causa tractare.

Quoniam te patrem mihi exhibuisti, quæso accipias a me ut a filio tuo vivendi et studiorum meorum rationem. Solutus et liber ab omni publico munere dego: sermones et lectiones Calvini omnes et aliorum aliquas audio: in edendo libello vulgari nostro sermone Anglico, qui jam est sub prelo et, Deo volente, brevi in Angliam mittetur, quod reliquum est temporis adhuc impendo. Posteaquam hunc libellum emisero, decrevi legendis prophetis quantum potero temporis et studii tribuere. Sane majori cum alacritate et fructu in illo studio prophetarum proficiscerer, si te aliquando aliquo modo consulere liceret. Quare, colende pater, qui nunquam quidquam mihi negasti, nunc quæso aliqua tua scripta ad intelligentiam prophetarum conducentia, et adhuc non impressa, sic amico meo, magistro Spensero, communices, ut illa ille pro me exscribenda curaret, quemadmodum illa quæ scribis in Apocalypsin Joannis curat.

Res magnas aut novas ad te scribendas nullas jam habeo. Quicquid est rumorum, facilius, si placeat, ex hujus tabellarii verbis quam ex meis literis intelligas: ille enim, nomine Ricardus Harvelus, pius et probus, religionis et literarum causa patria sua Anglia carens, te videre et alloqui desiderat. Talis mihi cum illo fuit hic Genevæ consuetudo, ut optarem meam ejus apud te commendationem sibi posse prodesse.

Saluta, quæso, carissimam uxorem tuam ut matrem meam, et honestam illam matronam, quæ nobis Anglis ministravit, cum eramus pariter in unis ædibus, ut matrem familiæ nostræ. Deus te diu nobis ad ecclesiæ Christi utilitatem servet. Vale.

Genevæ, 17 Januarii.

Tuus tui in Christo studiosus,

THOMAS LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, viro doctissimo
et piissimo ac fidelissimo pastori
ecclesiæ Christi. Tiguri.*

EPISTOLA LXXXI.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM sempiternam in Christo Jesu! Quemadmodum ad meam magnam consolationem et commoditatem inveni apud te pietatis consilium,

doctrinam, et exemplum, cum præsens essem Tiguri; sic nunc, colendissime in Christo pater, ad ædificandam Christi ecclesiam Anglorum Frankfordii spero semper habiturum me adjutrices tuas pias preces. Et cum reliqui Angli multi te suum patronum habent, ego te mihi patrem etiam fuisse agnosco, et perseveraturum spero atque opto. Atque quoniam video me omni facultate et occasione referendi gratias esse destitutum, hæc nunc scribo, ut intelligas me nec immemorem esse nec ingratum.

Ex Anglia nihil certi; sed ex incertis rumoribus accepi, reginam non omnino fuisse gravidam; atque concilium, quod vocant parlamentum, subito fuisse finitum, idque propterea quod rex non solum negavit, verum etiam contempsit, tres petitiones a magistratibus propositas: quarum prima erat, ut veram religionem restauraret; secunda, ut pacem cum Gallis firmaret; et tertia, ut neminem extra Angliam natum sibi a conciliis esse admitteret. Intelligo plures ex vanis rumoribus quam ex vera resipiscentia consolationem querere.

Ne graveris, quæso, meo nomine salutare matrem meam uxorem tuam, reliquamque quoque vestram familiam, quibus omnibus optima precari nunquam desinam. Dominus Jesus te diu nobis custodiat ad ecclesiæ suæ utilitatem. Vale. Frankfordii, 12 die Februarii.

Tuus tibi in Christo deditissimus filius,

THOMAS LEVERUS.

INSCRIPTIO.

Colendissimo meo in Christo patri, D. Henrico Bullingero, doctissimo et piissimo ecclesiæ pastori. Tiguri.

EPISTOLA LXXXII.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo Jesu! Cum essem Genevæ sic incumbens lectioni in privatis studiis et audiens sermones concionatorum in publicis cœtibus, ut nihil mihi pro eo tempore videbatur posse esse optatius tam ad meam institutionem, quam ad ecclesiæ ædificationem; tum nonnulli Angli conterranei mei, religionis causa ex Anglia profligati et Veseliæ manentes, literas suas ad me miserunt, in quibus scripserunt, me majori parte suffragiorum et communi atque unanimo consensu omnium, in electione libera, electum esse illis in pastorem. Itaque enixe per literas rogabant, et in Christo obtestabantur, ut nec munus recusarem, quod Deus, exaudiens illorum preces et dirigens suffragia, mihi imposuisset, nec iter ad eos tardarem, qui me sollicitè expectabant. Nam

cum is, qui fuit pastor, jam antea sua sponte decesserat, et usus sacramentorum magistratus illis interdixerat; me veniente et pastorem habere et gratiam apud magistratum ad liberum usum sacramentorum recuperare, aut saltem consilium illis utile et necessarium audire posse se sperabant. Itaque hujusmodi literis perlectis, Deum invocans, post D. Calvinum atque fratres meos pios et doctos ecclesiæ nostræ Angliæ ministros consultos, nunc eo a Geneva versus Veseliam: sic illorum statum et conditionem atque meam tenuem facultatem reputans, ut nec munus pastoris suscipere nec ullam diligentiam aut laborem docendi recusare me debere mihi habeam persuasum. Munus enim pastoris nec mihi nec aliis, quos consului, videtur posse exerceri apud eos vel inter eos quibus ministerium sacramentorum prohibetur: et sane, quæ¹ Dei verbum docet debere esse in pastore, adhuc in me ego non reperi; quæ autem inveno mihi data esse a Deo, ea omnia fratribus in Christo rogantibus libenter diligenterque impendere, Deo juvante, nunquam negabo. Juxta igitur paternam tuam erga me benevolentiam, quam a primo nostro congressu hucusque sæpe expertus sum, in visceribus Jesu Christi, colende pater, te oro perseverare semper memorem mei in precibus tuis apud Deum, et aliquando etiam per literas tuas ad me monere et docere me ut filium tuum, quo melius discam Christo et ecclesiæ ejus humiliter, alacriter, et fideliter inservire. Ego autem non habens, quod tibi rependam, quotidianis precibus a Deo omnia bona tibi atque tuis impetrare sedulo conabor.

Oro etiam salutes meo nomine D. Petrum Martyrem, D. Bernardinum Ochinum, D. Gualterum, et reliquos vestræ ecclesiæ ministros, quibus omnibus pro vestris in me et in alios Anglos meritis agnoscam me debitorem omnium quæ¹ unquam potuero vobis præstare. Dicas etiam, obsecro, a me salutem in Domino uxori tuæ et toti familiæ, ac denique honestæ illi matronæ, quæ nobis Anglis ancillavit, vel potius in unis ædibus aluit. Deus te diu nobis servet ad ecclesiæ Christi ædificationem et ad antichristi regnum oppugnandum. Vale. Argentorati, ut eram in itinere, 4 die Januarii, 1557.

Tuus fideliter in Christo,

THO. LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*Suo in Christo patri colendissimo D. Henrico
Bullingero, viro doctissimo et fidelissimo
ecclesiæ Christi pastori. Tiguri.*

[¹ MS. quem.]

EPISTOLA LXXXIII.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM plurimam in Christo Jesu, cum summa gratiarum actione pro tua perpetua erga me paterna benignitate et benevolentia. Et cum sæpe multa valde grata mihi præstitisti, tum nihil unquam optatius aut magis gratum mihi contingere potuisset, quam quod tuis consiliis tuisque literis ego fretus et usus tandem inveni, ubi conterranei mei et carissimi fratres in Christo, qui ob liberam et sinceram professionem Christi patria sua sunt profligati, ob eandem professionem benigne et libenter recipiantur. Nam dominus Hallerus, visis tuis literis, sic causam nostram agebat primo apud plurimos senatores Bernenses sigillatim et seorsim, et tandem apud integrum cœtum in ipso senatu, ut hodie nobis concessa sit libertas habitandi per omnem Bernensium ditionem. Et jubet, vel potius consilium dat, D. Hallerus, ut, perlustratis plurimis, redeamus Bernam significaturi qui locus in eorum ditione nobis potissimum placuerit, ut ab ipsis dominis Bernatibus recipiamus peculiarias literas commendatitias ad præfectum et incolas ejusdem loci. Denique quod ad liberum usum verbi Dei et sacramentorum, quodque ad conficiendos pannos Anglicos attinet, cum de illis mentio facta fuerat, videbantur Bernates ingenue fateri, ista hujusmodi esse qualia illi optarent nos inter suos exercere; nedum ullam esse difficultatem nobis ista ab illis impetrandi. Exspecto itaque hodie literas a dominis istius civitatis generaliter ad omnes, qui sunt in illorum ditione, quibus acceptis decrevi cras iter instituere ad Anglos, qui sunt Basileæ, ut una cum illis consilium capiam de accelerandis omnibus reliquis, qui adhuc hærent in itinere versus Basileam, et de perlustrandis regionibus Bernensibus, ut commodissimus inveniatur et præparetur locus. Te igitur obsecro et obtestor in Christo, ut quemadmodum hucusque fecisti, sic semper pergere velis (quandocunque occasionem Deus dabit) mihi benignitatem paternam abunde effundere. Optabam sub alis tuis in ditione Tigurinensi me cum meis, si fieri potuisset, collocasse. Sed fiet non quod ego volo, sed quod Pater noster cœlestis: illi omnis honor et gloria, nobis misericordia et salus in Christo Jesu.

Obsecro, ne dedigneris si te rogem salutare uxorem tuam ut matrem meam et omnem reliquam tuam familiam, ut domestica caritate in Christo mihi carissimam. Non tam rogo, quam opto atque spero, te semper velle me admonere eorum, quæ moneris spectare ad Dei gloriam atque ad meam et meorum consolationem et ædificationem in Christo. Vale. Bernæ, 12 die Maii. Oremus pro invicem.

Tuus fideliter in Christo filius,

THOMAS LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*Colendissimo patri viroque doctissimo
D. Henrico Bullingero, vigilantissi-
mo pastori Christi ecclesiæ. Tiguri.*

EPISTOLA LXXXIV.

THOMAS LEVERUS RODOLPHO GUALTERO.

JESUS Christus nobiscum Deus! Salutem plurimam in Christo Jesu! Magnæ consolationi mihi fuit tuæ humanitatis benignitas et prudentiæ consilium Tiguri in ædibus tuis, et multum adjuvarunt nostram causam literæ tuæ ad D. Steigerum apud consules et senatores Bernenses; et ne deesset vobis occasio perseverandi in pia commiseratione et benigna diligentia erga nos, ecce quotidie in plures et majores difficultates atque tribulationes venimus. Nam post exilium ex Anglia, demigrationem a Wezalia, peregrinationem per omnem fere Germaniam, nos Angli, repulsam passi in Basilea¹, et tandem nunc ad aliquam gratiam inventam apud Bernates cogimur de longe respicere. Nam consiliarii regis Ferdinandi, qui sunt Emseniæ, non permittunt ullos Anglos religionis causa profugos libere transire per ditionem illam Ferdinandi, quæ late patet inter Argentinam et Basileam. Ex quibus facile videas, in quam longo, laborioso, sumptuoso, difficili et periculoso itinere laboramus, et quantopere multorum patrociniis, consiliis, benignitate et opere indigemus. Quare sis, quæso, memor nostri in precibus tuis apud Deum, et in literis atque colloquiis tuis apud eos homines, quos noveris tales esse, ut possint et velint nobis Christi [causa] prodesse. Vale. Saluta, quæso, D. Parkhurstum et uxorem ejus. TABELARIUS festinat: iterum vale. Basileæ, 27 Maii.

Tuus fideliter in Christo,

THOMAS LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*D. Rodolpho Gualtero, viro doctissimo
et fidei verbi Dei ministro.*

[¹ De recipiendis Anglis exulibus per fratres actum est, priusquam ego reversus sum Constantia; sed repulsam apud magistratum nostrum passi sunt, magno certe fratrum et omnium piorum gemitu ac ejulatu. Reversus ego denique fratrum consilio rem iterum tentavi apud senatum, ut saltem locus daretur his qui jam in itinere essent; crudelem enim fore inhumanitatem, si illi ejicerentur, et scandalum illud poneretur omnibus Christianis, &c. Sed frustra et hoc saxum volvimus: nam et his non plus datum quam quod permittitur turpissimæ hominum fæci huc concurrenti; scilicet ut non arcerentur a publicis diversoriis. O mi frater! quam cæci quamque impii prorsus ut sint oportet, qui tantam Domini benedictionem sibi oblatam cum tam gravi offensione ecclesiarum Dei, tam temere, tam irreverenter (ne quid aliud addam) a se ac suis repellunt! Quæ sane quod ad Bernates rediit, et ipsis et exulibus tam gratulamur, quam nostras miseras deploramus merito. Orate Deum pro nobis: nisi enim ipse succurrat rebus nostris afflictis, video in pejus ruitura omnia nostra. Bene vale, frater observande, ac Dominus rependat tibi largiter collatum in me nuper honorem ac beneficia: qui et ecclesiam et rempublicam vestram corroboret in omni bono. Amen. Basileæ, 17 Maii, 1557.

Tuus per omnia in Christo addictissimus,

JOANNES JUNGIIUS.

INSCRIPTIO.

*Pietate simul et eruditione præstantissimo viro
D. Henrico Bullingero, fratri suo venerando
et longe carissimo.]*

EPISTOLA LXXXV.

THOMAS LEVERUS HENRICO BULLINGERO.

JESU Christus nobiscum Deus! Salutem plurimam in Christo Jesu! Binas ego a dominatione tua nuper recepi literas, et librum tuum ad ecclesiam hic Anglorum, utilem sane et admodum gratum. Veram paternam affectionem erga nos tuam in istis plane videmus, et condignas gratias nos non posse referre ingenue agnoscimus tibi, cui pollicemur quantum unquam poterimus præstare. Et quoniam patris est gaudere, cum videat liberos suos suis institutionibus et beneficiis imbutos ad pietatem et felicitatem alacriter et feliciter contendere, sedulam certe navabimus operam ut nos ex tuis ad nos scriptis id commodi, et tu ex eo nostro commodo id gaudii percipias.

Atque ut de me ipse seorsum tecum familiariter agam, credas velim admonitionem tuam de non contendendo circa res indifferentes gratissimam mihi fuisse. Nam et antea ipse ita mecum decreveram, et nunc tua auctoritate confirmatus, multo constantius et alacrius perseverabo in sedula cautione evitandi offensiones et inutiles disceptationes, ut omnia ad pacem, concordiam, et ædificationem ecclesiæ facilius et melius accommodentur. Nam cum misi amicum meum D. Ricardum Burcherum Bernam, consulturum D. Joannem Hallerum de ritibus utendis hic in nostra ecclesia, significavi rationes quæ me impulerunt ut optarem fermentatum panem in administratione cœnæ Dominicæ: sed interim nec a magistratu quicquam petere, neque omnia quæ mihi licerent ipse facere volui, sed ea sola quæ ejus judicio et licere et etiam expedire viderentur. Et sane rescripsit ille ad me illud ipsum quod accepi a te in tuis literis. Quare libenter vestrum consilium sequar non solum in hac re, verum etiam in aliis, quæcunque vos pro vestra pietate et prudentia admonueritis aut consulueritis facienda aut declinanda: et te oro ut, quum primum vacaverit, ad me scribas, quid sentias faciendum. Si aliquis vir vellet uxoris mortuæ sororem in uxorem sibi sumere, aut si jam duxerit mortuæ uxoris sororem, num retinere aut dimittere oporteat? Rogo etiam ut libellum hunc de ecclesiastica administratione Anglorum Genève legas, ut judicium tuum de illo ingenue intelligam. Vides quam audacter fretus tua clementia et benignitate compellavi² dominationem tuam, quam novi gravissimis et plurimis rebus semper occupatam. Differas itaque liceat ista quæ ego nunc peto, donec per otium opportuna occasio contigerit. Omnes Angli qui hic sunt ex animo in Christo dominationem tuam salutant, et pro literis tuis atque libro ad eos maximas gratias debitas tibi agnoscimus omnes nos.

Saluta, quæso, meo nomine ministros ecclesiæ vestræ et familiam tuam omnem, pro quibus omnibus nunquam ego obliviscar orare Deum,

[² MS. *compellar.*]

et pro te potissimum, ut diu vivas et valeas illustrare ecclesiam Christi in confusionem antichristi, ad consolationem nostram. Vale. Aroviæ, 18 Septembris.

Tuus, tibi in Christo maxime devinctus,

THO. LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, viro insigni eruditione
atque pietate prædito, vigilantissimo ecclesiæ
Tigurinensis pastori, domino atque patri
meo in Christo colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA LXXXVI.

THOMAS LEVERUS RODOLPHO GUALTERO.

JESUS Christus nobiscum Deus! Salutem plurimam in Christo Jesu! Post longas laboriosasque agitationes¹ tandem Aroviæ cum aliquibus tamquam in portum aliquem videor mihi ipse appulisse. Nam omnem ditionem Bernensem tam Germanicam quam Sabaudicam lustravimus, et in utraque parte unum locum potissimum nobis Anglis religionis causa exulibus commodam habitationem exhibere posse et velle vidimus, Aroviæ scilicet in Germania vel potius in Helvetia, et Vivicum in Sabaudia. Atque in istis duobus oppidis oppidanos satis et supra expectationem nostram in nos propensos habemus. Sed Aroenses propter angustias loci ultra septem ædes adhuc nobis concedere et suppeditare non possunt. Et Vivicienses quamvis brevi omnes viginti quinque familias recipere possint et velint, longius tamen distant et difficilem ad eos accessum habent. Quare judicavimus longe melius et facilius esse, ut ex parvis initiis hic in propinquo aliqui pauci incipientes procederent, et novis incrementis quotidie coalescerent, quam ut omnes pariter ad ultima et maxima cum sumptibus, laboribus, et periculis statim contenderent. Itaque quot possunt septem illæ ædes, quas nobis suppeditat Arovia, recipere, tot nunc hic sunt cum suis uxoribus et liberis collocati. Reliqui, cupientes potius huc ad nos confluere quam Vivicum usque migrare, in aliis locis hærent aliam sperantes et optantes opportunitatem. Et sic Angli, qui ex nostra patria ob papismum et a Wezalia ob Lutheranismum solvimus, omnes plerique mutuis votis, consiliis, et auxiliis, ad unum aliquem locum, ubi adhuc liceat libere, sincere, et aperte Christum pariter profiteri

[¹ De Anglis nostris bona pars hic manet. Reliqui Aroviæ se conferent, nisi Vivici tolerabiliores offerantur conditiones. Ego septimana præterita cum illis Aroviæ ascendi, ac facile impetravi illis locum apud ipsos cives. Sed ædes et habitationes non potuimus invenire nisi pro septem familiis. Templum S. Ursulæ illis permissum, et exercitium lanificii, etiam reclamantibus aliquibus ditioribus. Laus Deo. Bene vale.— Jungius Bullingero, Aug. 5, 1557.]

et colere, contendimus. Atque ad talem locum tandem omnes simul veniemus, si Deo ita visum fuerit: sin minus, ejus voluntas et non nostra fiat. Certe quidquid tandem eveniet posthac, agnoscemus nos omnes plurimum debere D. Bullingero et tibi, quorum consiliis et literis ego usus pro nostratibus apud Bernates longe plures et majores commoditates inveni atque impetravi quam antea credidissem. Quare vos oro, ut pergere velitis literis, consiliis, atque admonitionibus vestris me adjuvare ad conservandam et augendam gratiam, benignitatem, et omnes aliis commoditates necessarias ad collectionem, consolationem, et ædificationem eorum, qui Christi causa patria relicta adhuc quærunt, ubi potissimum Deum sincere colere et sibi invicem ex mutuis caritatis officiis necessaria suppeditare possint. Salutes, quæso, cum gratiarum actione nomine meo D. Henricum Bullingerum, P. Martyrem, B. Ochinum, et alios pios viros, D. Parkhurstum et uxorem ejus. Vale. Aroviæ, 11 Augusti, 1557.

Tuus fideliter in Christo,

THO. LEVERUS.

INSCRIPTIO.

*Rodolpho Gualtero, viro clarissimo et
doctissimo atque fideli verbi Dei
ministro. Tiguri.*

EPISTOLA LXXXVII.

THOMAS LEVERUS, ETC. HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et pacem in Christo Jesu! Cum alii solent sua scripta principibus et magnis viris dicare, quo gratiam apud multos ineant, vel muneribus donentur amplissimis, tu solus, vir clarissime, nos pauperes ejectos exules tibi selegisti, quibus vigilias tuas et lucubrationes nuncupes, quos concionibus tuis exornes, et conditionem nostram (si mundum spectemus, miseram, si illum cui nos totos consecravimus, crucem Christi gloriosam) posteris omnibus memorandam efficias. Qua de causa id faceres, non minus mirari quam conjectare possumus. Nam nos omnes fere tibi sumus ignoti, et quod rependamus non habemus. Sed hic est zelus tuus erga domum Domini, ut non solum gregem tuum, cui Dominus te præfecit, diligenter pascas, alias ecclesias omnes eruditis tuis commentariis instruas, sed etiam exilium nostrum, quo a nostris deserimur, a multis irridemur, a nonnullis ejicimur, a quamplurimis conviciis et maledictis proscindimur, doctis tuis concionibus ne his malis pressi succumbamus leves, et tanquam bonus pastor nos omnes dispersos cures, corroboret, confirmes. Accipimus ergo munus regium, et quo decet animo complectimur;

mittimus vicissim, quod solum possumus, gratias, nempe animum benevolum, et crebram in precibus nostris tui, præceptoris nostri, mentionem. Pro munere divino, honorario, et quod nulla ætas oblivione sepeliet, accipe perituram hanc chartam immortalibus gratiis refertam : et quotiescunque librum tuum in manus nostras sumpserimus, toties te concionantem, vel potius Dominum ipsum ministerio tuo mysteria sua nobis revelantem, audire nos nobis videbimur. Vale, in Christo pater carissime et domine colendissime, et eo quo soles amore nos miseros exules semper persequere : tuo namque beneficio nos hodie, sed non soli, sentimus quam verum sit, quod tot historiæ testantur, hospitales Helvetios fuisse perpetuo. Perge itaque indefessis tuis laboribus et vigiliis ecclesiam Domini ædificare, Helvetiis tuis nos commendare et nullam benefaciendi miseris occasionem prætermittere. Dominus Jesus te diu in usum ecclesiæ suæ conservet. Amen. Aroviæ, 5 Octobris, 1557.

Exul Anglorum ecclesia Aroviæ, tibi in Domino devinctissima, reliquorum omnium nomine sequentes subscribere fecit.

THOMAS LEVERUS.
RICARDUS LANGHERNUS.
ROB. POUNALLUS.
WALTERUS KELLY.
JOH. PRETIE.
THOMAS TURPYN.
THOMAS ATTYN.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, viro doctissimo
et pientissimo, vigilantissimoque pas-
tori ecclesiæ Christi. Tiguri.*

EPISTOLA LXXXVIII.

THOMAS SAMPSONUS JOANNI CALVINO.

Quod Lausaniæ feci, etiam nunc facere non cesso, hoc est, tuæ humanitatis exspecto responsum ; et quidem eo¹ avidius illud exspecto, quo vehementius ignem accendi video inter nostros Anglos. Dum enim alii in universum volunt librum reformationis ecclesiæ Anglicanæ rejici, alii tantum quædam rejicienda æstimant, (utpote geniculationem in cœna, vestem lineam, et nonnulla hujusmodi,) cetera vero (scilicet preces, scripturarum lectiones, et formam cœnæ celebrandæ baptismique) retineri volunt, oritur nimis magna contentio. Ili de forma retinenda contendunt, tum quia Cantuariensis doctrinam² eam tuetur ut bonam, tum etiam, quia

[¹ MS. *ego*.]

[² MS. *cum doctrinam*.]

nullam possunt adversæ factionis homines assignare justam rationem mutandæ formæ. Illi clamant, hos hoc unum agere, ut constituent ceremonias. Ecce, optime Calvine, quomodo permissum est Satanae in Anglos et domi et foris sævire. Deus nostri misereatur, teque rogo per Christum nostrum communem Servatorem, ut velis has turbas nostras considerare, et quomodo huic sit succurrendum malo, significare. Novi ego, quantum ponderis habebit tuarum literarum auctoritas apud utrasque partes in hac lite sedanda.

De Angliæ rebus pauca et minus suavia hæc habeo. Finito parlamento convocari curavit Vintoniensis omnes Londini vinctos propter verbum Domini, numero 80, et cum iis pollicitationibus, præmiis, et minis egit, ut palinodiam canerent. Omnes perstiterunt constantissime, exceptis his duobus, Barloo Bathoniensi quondam episcopo, et Cardmakero ejusdem ecclesiæ (ut puto) archidiacono: hi enim illi cesserunt. Post paucos dies quinque ex istis iterum in judicium adducti, hæreseos condemnati sunt, et, ut nos dicimus, seculari tradebantur potestati comburendi. An sint adhuc mortui, nescitur; putant tamen omnes Angli eos certissime supplicio affectos. Eorum nomina hæc sunt: Hooper, Rogers, Taylor, Bradford, Saunders, omnes quondam insignes ministri verbi. Tres episcopi adhuc vivunt, et exspectatur colloquium habendum inter Polam et illos. Philippus coronam non obtinuit. Episcopis permittitur in omnes suspectos hæreseos pro libito suo grassari. Vides, optime vir, Angliæ statum. Orationibus tuis tuæque ecclesiæ illum commendo. Vale et rescribe. Raptim. Argentinae, xxiii. Februarii, (1555.)

Tuus,

THOMAS SAMPSON.

INSCRIPTIO.

*Viro doctissimo D. Joanni Calvino
dentur hæc. Geneva.*

EPISTOLA LXXXIX.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

S. Duo sunt, quæ me nunc ad scribendum impellunt: unum, ne ita officio meo deesse viderer, ut te, doctissime vir, non resalutarem ego, qui toties a te in alienis literis amicas salutationes acceperim. Salutes tibi et dico et opto, idque ex animo, æternas. Alterum, quia tuo volui uti nomine, sub quo tuto possem has literas et fasciculum, quem simul cum eis trado, ad D. Chamberum transmittere. Hac vero in parte si quid peccatum sit, tua in Anglos humanitas hanc dedit peccandi licentiam. Sed ego te æquo animo hoc laturum scio, eodem scilicet ipso, quo semper Anglos, Christi

exules, prosequi soles. Benignus certe et verax Deus noster, qui relinquentibus parentes naturales parentum tamen officia nobis non subtrahit. Utinam aliquando hæc serio ego recolerem: tum et Deo non prorsus ingratum et tibi tuique similibus patronis aliquo modo me gratum præstarem. Et quia (ut spero) hac in re me longe superant fratres mei Tigurini, ideo audeo ego te liberius in eorum negotiis quam in meis privatis interpellare. Vale. Salutat te D. Martyr, qui et bene valet. Nova Anglicana, quæ paucula habemus, accipies a D. Chambero. Iterum vale, mi pater et domine colendissime. Argentinae, 6 Augusti, (1555.)

Tuus,

THOMAS SAMPSON.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero
dentur hæc. Tiguri.*

EPISTOLA XC.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

LITERAS tuas, colendissime vir, accepi, quibus significas fasciculum literarum a me te recepisse. Gaudeo, quod ita fideliter fuerint traditæ illæ literæ. Præterea salutes, quas Anglis misisti, distribui, præsertim nostro episcopo. Morisinus jam mortuus erat. D. Chekus discessit hinc. Hæc volui tibi pro meo erga te officio significare. D. Crammerus xxi. Martii combustus est Oxonii. Recantatio quædam absurda et a papistis conficta cœpit eo vivente spargi, quasi ille eam palinodiam cecinisset; sed auctores ipsi eam eo vivo revocarunt, et ille fortiter reclamabat vivens pernegabatque. Dira et durissima in Angliam machinantur osores Dei. Deus Optimus Maximus avertat iram suam a nobis. Philippum suum Maria dicit coronandum vel omnibus invitis. Hoc audet illa dicere, etiam consiliariis id dissuadentibus. Maximum facit pecuniarum armorumque apparatus. Vides, quo hæc tendant: ora ergo Dominum.

Quod superioribus literis scripseram de antichristo D. Gualteri jam sic habet: dum ego pararem in nostram linguam transferre, accepi alium quempiam Anglum non solum laborem eundem suscepisse, sed etiam absolvisse. Puto igitur nunc aut sub prelo esse, aut impressum. Satan hic multa molitur, ut turbet pacem ecclesiarum; neque tantum Westphalos sui que similes turbulentos excitat, sed inter nos, qui exules sumus, semina sua spargit. Hoc nunc morbo laborat ecclesia Gallorum Francofordiæ: est enim magna inter pastorem et aliquot ex ovibus (si tamen oves veræ sunt) contentio. Tu, pater optime, quem consilia huiusmodi Satanæ non

latent, oppone illius insidiis tuas preces. Quod utinam nos tam serio præstaremus ac res postulet!

Unum tantummodo aliud volo. Cum essem Tiguri, licuit mihi (ea enim fuit singularis erga me tua humanitas) tecum agendo et conferendo a te audire et discere ea, in quibus et consilio et instructione opus habebam. Si hoc idem mihi licebit absenti per literas facere et experiri, rem mihi longe gratissimam facies. Polliceor neque me nimis molestum tibi futurum, neque ita acceleratas expectaturum responsiones, quin æquisimo semper animo tuorum negotiorum maximæ me subdem turbæ. Hoc autem, antequam perspectam habeam tuam voluntatem, tentare non audeo, ne impedimento esse videar tam strenue laboranti in vinea Domini. Dominus ipse, cujus es, cujusque negotia tractas, te diu ecclesiæ suæ conservet viventem et valentem. Raptim.

Tuus,

THOMAS SAMPSON.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro D. Henrico Bullingero.

Tiguri.

EPISTOLA XCI.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. LICET tibi non vacet, doctissime vir, in meis nugis perlegendis immorari, cum tamen essent mihi istæ literæ, quas a fratribus Franckfordiensibus accepi, papyro involvendæ, volui tamen, ut vacua ista papyrus, vel pro meo officio erga te, salutem tibi diceret. Sermo tuus diu jam versatus est inter Anglos Anglus, Anglis certe non ingratus, ut audio. Adhuc miseriam patitur persecutionum afflictus Christi grex; nam 27 Januarii, Londini, sunt septem igne absumti, eodemque die Cantuariæ quinque. Hæc illa potestas est tenebrarum. Hethus Eboracensis obtinet officium Cancellarii. Whitus Lincolnensis nunc factus est Vintoniensis episcopus. Penelope languens reditum sui Ulixis expectat; ille vero Antverpiæ pro fausto adepto ducatu orgia Bacchi celebrat. Incerta referuntur de induciis Philippi et Galli, sed horrenda de illius choreis, nocturnis ludicris, virginumque raptu, quibus nunc se Antverpiæ totum dedit. Aderit tandem Deus iudex et vindex, cui tu supplices manus pro Anglia ad lassitudinem usque cum Mose extende. Vale, pater optime. Saluta, quæso, optimum et Anglorum etiam amantissimum dominum Gualterum. Deus Optimus Maximus vobis omnibus rependat. Ego jam sub manibus habeo

illius Antichristum, ut Angli epitomen illius libri videant papam Anglice salutantem. Iterum vale, felicissimeque in Christo vive.

Tuus,

THO. SAMPSONUS.

Si quid aliud habeat Dominus Gualterus, quod intersertum nostro operi Antichristi illud possit promovere, rem longe gratissimam faciet, nostræque ecclesiæ utilissimam, si velit illud ad me mittere. Sin minus, Antichristum illius, ut est, licet paullo contractius, evulgabo, Deo favente. Jam tertio vale. Raptim.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullin-
gero. Tiguri.*

EPISTOLA XCII.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

S. LITERÆ, quas mihi deferendas D. Hallero tradidisti, Bullingere optime, mea multum juvarunt negotia. Cum enim Bernam venissem, et nullum meorum illic reperissem, ille omnia mea confecit. Nam et hospitio benignissime excepit, et comitem diligentissime quæsivit, qui me Lausannam comitaret. Hæc autem omnia, quia mei mentionem tu feceras in illius literis, ille fecit. Tibi igitur gratias ago, quod me benigne tam benigno viro commendare dignatus es, teque rogo, ut illi gratias agas pro præstita in me humanitate. Ego vero me utrique vestrum devinctissimum profiteor. Deus Optimus Maximus te diu conservet ecclesiæ suæ utilem ministrum. Saluta, quæso, meo nomine D. Joannem Jacobum Wickium, hospitem meum humanissimum. Vale. Raptim. Lausannæ, 12 Augusti (1556).

Tuus in Christo,

THOMAS SAMPSON.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Hienrico Bullin-
gero, dentur hæc. Tiguri.*

EPISTOLA XCIII.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

DEDI ad te literas, Bullingere optime, semel ex qua Lausanna veneram, quæ tamen utrum ad manus tuas pervenerint necne, dubito; ideoque repetendum nunc duxi, quod prius etiam scripseram, nimirum me mei erga te officii haudquaquam immemorem, quem et me multis tibi devinctum nominibus et sciam et profitear. Hoc tuæ humanitati, hoc et Halleri benignitati in tui gratiam mihi præstitæ debeo. Igitur, mi pater sancte, me in tuorum album adscribas. Ah, quantum debeo ego Deo Optimo Maximo, qui mihi ita prospicit, ut libere possim talibus nunc uti patronis, dum interim misere me serviat Anglia! De cuius servitute hæc ego a D. P. Martyre per literas accepi; Philippum jam Londinum petiisse, et cum magno populi applausu susceptum. Thomas Beckettus publice sanctus prædicatur. Nomina inquiruntur omnium eorum, qui missas non accedunt. Aliquot fratres minores appulerunt, et Vintoniæ resident. Hæc ille de publicis malis. De privatis addit, judicem Halesium sese in fluvium dejecisse, ac sic misere præfocatum esse: hæc, hæc apostasiæ poena. At ut ad Angliam revertar. Ecce, Hispanis omnium gentium pessimis, sanctis fictitiis, Antichristi filiis turpissimis et idolatriæ pessimæ servire cogitur Anglia. Sed non hæc sola lugenda servitus, cui inviti subjicimur, sed ea etiam qua nostræ impœnitentiæ servimus volentes. Hæc, hæc servitus nos misere premit, hæc nos intra parietes saxeos cordis tenet vinctos, porcisque immundissimis in dura servitute ministrare cogit, imo nos porcos canesque fere efficit; nec tamen est nobis mens revertendi ad Patrem nostrum: cumque hæc unica sit nobis salutis via, iratum Patrem lacrymis in Christo placare, hoc unum non curamus, qui alias in omnibus nimium curiosuli videri volumus. Hinc apostasia, hinc desperatio, aut desperata securitas in impietate.

De his ego apud te conqueror, vir optime, ut tu eo magis Deum pro nobis deprecaberis, quo nos sumus negligentiores; et etiam ut te, si tibi vacet, deprecari liberius liceret mihi, ut aliquam velles dare Anglis (apud quos multa est tua auctoritas) exhortationem et instructionem, qua possent instrui de seipsis melius gerendis in hac tempestate. Tu si Latine feceris, erunt sane qui in Anglicum eam transferant sermonem. Edidit piæ memoriæ M. Bucerus gratulatoriam epistolam Anglis, cum evangelium jam suscepisset Anglia. Edat et Bullingerus aliquid nunc, quo pii consolentur, impii admoneantur. Si in his petendis importunus videor, sane importunitatis notam apud te haud ingrâte subibo, modo tu nostram ecclesiam hoc affeceris commodo. Commodum dico, eo quod persuasissimum mihi habeam, multum hinc solidæ pœnitentiæ quam multos ex nostris hausuros. Hanc vero quamprimum Dominus apud nostros invenerit, sane et ille se misericordem præstabit Patrem, nobisque etiam evangelium et

patriam libere restituet. Hoc autem quale sit futurum commodum, quivis pius facile judicat. Age igitur, Bullingere optime, si per alia tua negotia ecclesiæ utilissima vacet, age, et id quod nostræ afflictæ ecclesiæ profuturum vides, tu cura. Æternus noster Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Spiritu suo Sancto te semper dirigat in omnem veritatem.

Tui observantissimus,

THOMAS SAMPSON.

Saluta, quæso, nomine meo D. Gualterum, cui etiam ego nostræ ecclesiæ curam opto. Curare eum sane scio illam, idque maxime; et curet et semper eam curet, Deumque enixe pro ea deprecetur, et languenti porrigat ille etiam manum suam. Saluta etiam D. Wickium, meum hospitem, nostrosque Anglos. Literas has fratri meo perferendas trade, quæso, alicui ex pueris tuis. Dominus Jesus tibi tuisque omnibus benedicat. Raptim. Lausannæ, 13 Sept. (1556). Si quid rescribere digneris, D. Beza tuas semper mihi potest tradere literas.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro D. Henrico Bullingero dentur hæc. Tiguri.

EPISTOLA XCIV.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

S. EA est tui erga Angliam animi propensio, Bullingere doctissime, ut facile mihi persuadeam tuam humanitatem æque curaturam ea, quæ deprecatoriis a te petii literis, ac si eadem de re multis literis multa plura agerem. Itaque meam pro mea Anglia petitionem tibi commendo, cujus res, quo magis sint miseræ, eo majore miseratione dignæ. Redduntur sane res nostræ indies deteriores. Jam enim ex Anglia accepi, comitem Sussexiæ missum cum aliqua manu militari in Norfolciam et Suffolciam, ut evangelicos compellat ad missas audiendas. Et quæ hæc tyrannis? Non putes vere pios nunc egere consolatione, infirmos exhortatione? Age igitur, si vacat, optime pater, nostrosque tuis visita literis. Philippus a consiliariis petiit, ut inauguraretur, hoc est, ut vulgo apud nos dicitur, ut rex Angliæ coronaretur, atque decem millia Anglorum, quos mitteret militatum sub Cæsare in bello Gallico. Sed utrumque fuit illi negatum. Hinc, hinc mala Angliæ exitialia orientur, nisi Deus Optimus Maximus pro sua summa misericordia averterit; quod ut faciat, tu Deum nostrum per Christum deprecare, meique vel in fine orationis tuæ aliquam mentionem facias. 13 Octobris. Lausannæ. (1556.)

Tuus,

THOMAS SAMPSON.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro D. Henrico Bullingero dentur hæc. Tiguri.

EPISTOLA XCV.

THOMAS SAMPSONUS HENRICO BULLINGERO.

LITERAS tuas, vir doctissime, cum illa concione de Christi Domini confessione et abnegatione accepi. Ceterum, quia postridie eram Francofordiam petiturus, nec potui tuis respondere, neque mihi ipsi in eo, quod proposueram, hucusque satisfacere. Jam vero reversus, otiumque nactus, quod respondeam nihil aliud habeo, nisi ut gratias dem tuæ humanitati, non meo tantum, sed etiam Angliæ nomine. Non enim mihi solummodo rem gratissimam fecisti, sed Angliæ longe utilissimam, ni nos proprio invidemus commodo. Apud me jam est constitutum, tuam illam concionem in vulgarem nostrum sermonem quamprimum vertere, et sic Anglis legendam dare. Sed ne Latinam imprimendam curarem, partim me monebat meæ petitionis ratio, qua Anglis tantum consultum petebam, partim quia de tua non constabat mihi voluntate. Latinam ergo tuæ relinquo prudentiæ, de qua tamen, si mihi apud te liceret dicere quod sentio, dicerem eam huic deficienti seculo valde necessariam. Ceterum ego id, quod libenter suscepi, curabo quam possim fideliter. Tibi Anglia gratias debet, et dabit, spero. Te Deus pro sua misericordia ecclesiæ suæ viventem valentemque diu conservet, tuque me devinctissimum tibi puta.

Tuus enim sum,

THO. SAMPSON.

P.S. Fratres nostros tuæ humanitati nos omnes commendamus, qui te de rebus nostris certiores facient. Argentinae, 23 Aprilis, 1557.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro et Christi ministro
fidelissimo D. Henrico Bullingero. Tiguri.*

EPISTOLA XCVI.

THOMAS SAMPSONUS PETRO MARTYRI.

SALVE plurimum. Quamvis nullas a te acceperim literas, ex quo de libris Hebraicis rescripserim, neque ex eo tempore aliquid contigit, de quo tibi scribere opus fuerit; tamen nunc, ne meo deesse viderer officio, salutare te par duxi. Non enim silentio sepelienda est mihi tanti viri familiaritas; imo e re mea esse video retinere omnibus modis tuam

erga me amicitiam. Φιλαύτως ergo scribo certe. Nam scriniolum meum eruditione scientiaque vacuum e micis, quæ de tua mensa cadunt, adimpleri gestit. Itaque jam, Deo volente, certo proposui sub finem Maii te invisere. De meo autem proposito tunc tecum coram agam. Interim rogandus mihi est—non audeo profecto dicere D. Martyr, ut me in suas ædes reciperet: est mihi negatum hoc: vellem tamen libenter, si posset ullo modo revocari illa sententia; sed alias, Julius ut velit mihi de hospitio prospicere. Vellem solus cubiculum aliquod habere. Nec ultra tres menses ad summum volo illic manere. Quod si difficile Julio sit futurum tale hospitium reperire, tum adeat meo nomine D. Vitum, qui meus erat hospes, cum illic postremo essem; et si apud illum separatum potest reperire cubiculum, libenter illud accipiam, quando alias non dabitur. Juellum nostrum rogavi etiam, ut fasciculum aliquod ab hoc acciperet tabellario, et apud se servaret, donec ego venero. Ecce, quantum negotium tibi tuisque ego adveniens facio. Sed tu semper parcis meæ importunitati; itaque audacius ago. Unum addo, quod libenter, si fieri commode posset, audirem, quid vel de fasciculo accepto vel de hospitio factum sit, ante medium Maium, nempe antequam discedam ab Argentina. Rogavi Juellum, ut scriberet: tu quoque hoc illi manda.

Ex Anglia nihil novi habemus, nisi quod regina tota est in pecuniis colligendis et milite conscribendo, forsan ut contra seipsam bellum gerat. Quicquid sit, bella minatur. De missæ, omnium quæ per totam Europam fuit nobilissima, interitu te audivisse puto. Ego funeri interfui, vidique coronatum Cæsarem missa missa. Conveni hic D. Bezam, qui a principibus, dum hic essent, obtinuit literas ad Gallum datas de liberandis Christi captivis. Quæ præterea inter nos acta sunt, coram dicam. Bene vale. Saluta Julium tuum meo nomine tuosque omnes. Raptim. Francofordiæ, 8 Aprilis, 1558.

Tuus,

THOMAS SAMPSONUS.

Petrus Perna meas res habet, qui ad te eas mittet. Ego cum venero, persolvam.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Doctori Petro
Martyri. Tiguri.*

EPISTOLA XCVII.

THOMAS SAMPSONUS PETRO MARTYRI.

SALVUS ipse per Dei gratiam reversus Argentinam salvos meos omnes reperio, teque salvum esse gaudeo. Amicitiam, quam in Christo sacrosanctam et inviolabilem asserendo promittis, veneror et amplector. Quin et studiorum ratione illa utilissima teneor summo desiderio; verum nunc quorundam nequitia id cogor in aliud rejicere tempus, quod studiorum ergo proposueram statim finitis nundinis facere. Id vero est meus ad vos adventus, de quo sicut sæpe mecum cum cogitarem præ gaudio gestiebam, sic nunc non sine animi molestia et videre et velle cogor dilatum. Veniam tamen, spero, brevi. Interim tamen maneat, te per Christum rogo, inter nos inviolata, quam promittis, amicitia; eadem mens, propositum idem, apud te semper sit, studiola mea juvandi. Neque ipse, divino adjutus auxilio, occasione deero. Sed te [de] adventu præmonebo. De libris Hebraicis quæ promittis, gratissima sunt, teque rogo, ut haud aliter hac in re ac in tua propria te geras, neque me vel implacabilem vel ingratum videbis. Postquam inter Pernam vel alios, quos huic idoneos negotio invenies, et te convenerit de modo acquirendi libros, mihi que fuerit significatum, ego cum librorum catalogo, quos emptos cupio, pecuniam ad te una mittam. Unum hoc addo, ut quod facis citius facias. Salutat te D. Hetonus ejusque conjunx. Sperat D. Hetonus, se Tigurum et te visurum ante finitum Septembrem. Salutat te D. Chamberus. Omnes nostri valent. Salutat te mea cum nostra Joanna. Franckfordienses in perpetuo sunt motu, magis perverso quam utili: de Anglis loquor. Philippus adhuc in Anglia est. In bellum Anglicum omnes jam fere armantur. Sed pleni sunt rerum novarum reversuri ab istis nundinis vestrates: itaque ego finem scribendi impono. Tu bene vale, felicissimeque Christo vive. D. Bullingerum salvere opto. Argentinæ, 10 Julii, 1558.

Tibi devinctissimus,

TH. SAMPSON.

INSCRIPTIO.

*Eximio viro ac doctissimo D.**D. Petro Martyri S. theologiæ
professori. Tiguri.*

EPISTOLA XCVIII.

CHRISTOPHORUS HALESIUS RODOLPHO GUALTERO.

ETSI pollicitus essem tibi, Gualtere doctissime, Antverpia me scripturum, quid mihi in itinere tam longo accidisset, ita tamen fui (ut dicam id quod res est) equitando defessus, vix ut ullum corporis membrum, nedum manus, officium suum facere posset. Sed ne nunc quoque videar et nostræ amicitiae et datæ fidei prorsus oblitus, scribo tandem non, ut promiseram, Antverpia, sed Londino, quo Caletio ægrius ac majori cum periculo perveni quam totum reliquum iter confeceram. Hucusque enim omnia mea (una cane excepta, quæ citra Brugas Brabantiae aperto campo me amplius insequi non potuit) salva perduxī. Sed in traiectione in piratam Gallum (terra enim, non mari, ad quindecim dies erant induciæ) incidimus, a quo minimum abfuit quin nostra navis caperetur. Ac nisi aqua, Deo sic volente, biremem nos insequentem defecisset, sine dubio ad unum omnes capti fuissetus. Sed ne sic quidem discessum est: non enim sine summo periculo et nonnulla rerum jactura, posteaquam septem horas in litore mansissemus accessum maris expectantes, evasimus. Coacti sumus, nisi Gallesare maluissemus, navem nostram velis remisque agitatam summo impetu in terram agere; in qua fuga nautæ, ut solent, in summa rerum desperatione, quo celerius ad litus pervenirent, nulla rerum ponderis habitatione, quæ proxima erant, primum ejecerunt; in quibus fuit sarcinula mea, qua, ut scis, libri mei et bonorum virorum literæ continebantur. Rerum mearum jactura perparum mihi dolet; sed quod bonorum virorum, quorum ego humanitati plurimum me debere fateor, literæ amissæ sunt, id mihi profecto summo est dolori. Sed spero, ubi rescierint me evasisse, ut eorum est pietas et erga me benevolentia, non tam ægre laturos literarum suarum jacturam ac mihi succensuros, quam Deum mecum laudaturos, qui me tanto ac tam præsentī periculo liberavit.

Hactenus de me: nunc de aliis. De bello Cæsariano toto itinere nihil ne suspicari quidem potui; fuerunt enim omnia quietissima: sed cum domum venissem, audiavi magnam ab eo parari classem; sed quid aut quo cogitet, cērti nihil scio. Hoc unum scio, et magnopere lætor, contra vos navigio nihil geri posse. Domi omnia mea ac meos recte se habere offendi non sine summa animi lætitia ac voluptate. Erant vera, quæ ego tibi de fratre meo prædicaram: sed Deus justus judex et innocentiae propugnator optimus eum eo fere tempore, quo ego a vobis recessi, carcere liberavit.

Hoperus magna cum *παρρησία* cœlestem Patris cœlestis doctrinam profitetur quotidie, cras pro rege concionaturus. Qui fuit Roffensis episcopus, Ridlæus nomine, bonus Christi minister, Londinensi ejecto succedit. Westmonasteriensi episcopo alius tribuitur locus, ubi minus nocere poterit. Saluta meo nomine omnes fratres in Domino, inprimis vero egregium

Christi militem ac vestrae ecclesiae antistitem, D. Bullingerum, apud quem excusabis me de amissis scholiis; rogabisque simul ut iterum transcribenda curet: ego librarii laboribus satisfaciam. Saluta D. Pellicanum presbyterum venerandum, Theodorum in Deo doctum, Ottonem, Zwinglium, Wolfium et facetum Frisium, cum reliquis omnibus; utrumque meum conterraneum, quorum ego literas amisi, id quod illis significabis, ut rescribant. Salutabis meo nomine carissimam conjugem tuam, cui ego jam munusculum misissem, si aliqua perferendi fuisset oblata commoditas. Nactus opportunitatem sine dubio mittam. Interim rogo te, mi Rodolphe, ut cures mihi apud Apellem vestrum has pingendas effigies, videlicet Zwinglii, Pellicani, Theodori, D. Bullingeri, et tuam, ea magnitudine, qua mihi tuam ostendisti, idque tabulis, non panno, manibus tenentes libros; in quibus imis rogo te, ut quatuor versus affigendos cures, quorum argumentum ego tuae prudentiae relinquo. Constitue cum pictore, ut colores sint boni et diligenter ornati, etiamsi major sit sumptus. Confectae in capsam ligneam includantur, mittanturque ad Burcherum; is dabit numeros. Quo haec fiant citius, eo erunt gratiora. Quod si putas veram Æcolampadii effigiem ab eo depingi posse, velim istis prioribus sextam adjungi.

Ne ægre feras, optime hospes, si tibi hunc laborem imposuero: nisi enim te diligerem, et me a te diligi putarem, nequaquam facerem. Si vivam, non habebis ingratum hospitem. Cura ut valeas in Domino. Rescribe rogo quamprimum poteris, sed ita ut pictor manum tabulae admoveat quam poterit ocissime. Rem omnem ego tuae fidei et arbitratui commendo. Londini, 4 Martii.

Tui studiosissimus,

CHRISTOPHORUS HALESIUS.

INSCRIPTIO.

*Fidelissimo dispensatori mysteriorum
Dei, D. Rodolpho Gualtero, hos-
piti suo carissimo. Tiguri.*

EPISTOLA XCIX.

CHRISTOPHORUS HALESIUS RODOLPHO GUALTERO.

ACCEPI literas tuas, optime Rodolphe, ex quibus non sine magno dolore intelligo quantula sit apud homines probitas, quamque sit paucis tribuenda fides. Sed spero eam esse senatus vestri pietatem summa cum prudentia conjunctam, ut totum hoc, quicquid est negotii, ad magni nominis

Dei gloriam componere studeat; ac non dubito quicquam quin Auctor pacis felicem successum sit concessurus. Nos interim oremus sedulo ut id quamprimum facere velit. Silet enim pietas inter arma; quod quam si verum, nos, proh dolor! gravibus intestinis dissensionibus nuper, ut scis, experti sumus. Ac velim alios nostro commonefactos exemplo, positis armis, discere ut quietam cum pietate vitam degant, id quod nos sero cœpimus intelligere. Sed nunc tandem (est Deo gratia) quiete magna fruimur: faxit Deus Optimus Maximus ut ea utamur ad ipsius honorem et proximorum utilitatem. Joannes a Lasco, non fluentibus omnibus ad piam ipsius voluntatem in Polonia, ante decem dies ad nos rediit. Eum suus rex episcoporum metu non convenit. Ab eo quum intellexero quid agat Florianus tuus, faciam te in proximis certiorum. Hoperus ante biduum factus est Gloucestrensis episcopus, sed sub piis conditionibus: non vult enim vocari Rabbi, vel *my lord*, ut nos solemus dicere: non vult radi, non vult pica esse, non vult usitato more consecrari et inungi, cum aliis multis quæ alias cognosces. Ex hoc episcopatu bis mille aureos quotannis habet. Deus det sic præesse gregi, ut reliquis pastoribus pio exemplo esse possit; in quo adjuvando cuperem et te, mi Rodolphe, et reliquos ejus ecclesiæ doctos ministros nonnihil interdum desudare. Oglethorpius tuus, ut audio, propter superstitionem in vinculis est, amissurus, ut fertur, præfecturam collegii Magdalenensis. Novus episcopus Londinensis jam versatur in visitatione sua, ejectionem minitans iis qui ante proximam visitationem non respuerint: id quod faciet, si bene novi hominem.

Scripsi ad te superioribus literis de quibusdam imaginibus, jamque iterum rogo ne ea in re mei immemor esse velis. Saluta meo nomine Rachelem tuam, fœminam optimam, ad quam candelabra duo, orbes viginti, partim stanneos ac partim ligneos, mitto. Vellem quidem prorsus argenteos esse: id enim et multo amplius utriusque vestrum humanitas de me merita est. Saluta porro meo nomine ministros omnes vestræ ecclesiæ, imprimis vero D. Bullingerum, Pellicanum, Theodorum, Ottonem, Wolfium et Zuinglium: tum etiam Butlerum meum, et Joannem, si isthic sit, et facetum tuum Frisium, ac reliquos omnes. A dio signor Rodolpho, et commendate mi. Da Londra alli venti quattro di Maggio. 1550.

Vostro amico et fratello in Christo,

CHRISTOPHORO HALESIO.

INSCRIPTIO.

*Viro pietate et doctrina claro Rodolpho
Gualtero, Tigurino.*

EPISTOLA C.

CHRISTOPHORUS HALESIUS HENRICO BULLINGERO.

PERMAGNAM cepi voluptatem, Bullingere præstantissime, cum ex bono Abele audirem te valere ac vivere: verum cum is mihi tuas dedisset literas, tum demum certissime cognovi rem ita se habere, et te amicitiam nostram paucorum mensium colloquiis contractam adhuc e memoria non deposuisse; id quod ego singulari tuæ humanitati tribuere soleo. Utinam vero ea mihi aliquando detur occasio, ut vel tibi vel alicui ex amicis tuis aliqua ratione gratificari possim! Curarem profecto ne mutua fides ac benevolentia in me uspiam desideraretur. Quod autem ad imagines attinet, dabo equidem operam ne ulla ex ea re nascatur offensio. Neque vero hac in re solum, sed etiam in reliquis omnibus, propugnabo, quantum in me erit, vestram omnium famam et existimationem; quippe quam scio ab omnibus iis esse alienissimam, quæ Dei gloriam ac laudem aliqua ratione imminuere possint.

Hac æstate puto fratrem meum majorem natu Joannem Halesium, eum qui celeris ac repentinæ meæ a vobis discessionis auctor fuit, Augusta ad vos venturum. Qui si qua in re volet uti tuo prudentissimo consilio, faciat meam commendationem aliquid ad eam rem momenti attulisse. Quod autem ipsi feceris, id mihi multo gratius acceptiusque erit quam si in meipsum contulisses. Quod tamen magnum tibi fortasse videatur, amor tamen meus in eum facit ut, cum omnia dixerò, parum mihi dixisse videar. Vale, vir præclarissime, et me tuum esse persuadeas. Salutabis meo nomine omnes dignissimos ejus ecclesiæ ac scholæ ministros, quibus precor omnia felicia in Domino. Vale. Londini 2 Idus Junii.

Tuus ex animo,

CHRISTOPHORUS HALESIUS.

INSCRIPTIO.

*Pietate et eruditione præstanti D. Henrico
Bullingero, amico suo imprimis colendo.
Tiguri.*

EPISTOLA CI.

CHRISTOPHORUS HALESIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. vir præstantissime. Perlatæ sunt ad me tuæ literæ, ex quibus perspicio candorem animi tui et non vulgarem erga me benevolentiam.

Candor ex eo elucet, quod tam humaniter et æquo animo tuleris jacturam, quæ tibi ex me data fuerit. Quamquam ego prorsus fui extra noxiam, quum non mea, sed nautarum, nescio utrum dicam improbitate an perfidia contigerit. Sed ut ut se res habet, non mediocri me affecisti gaudio, quum tam pie totum negotium fueris interpretatus. Benevolentia vero ex eo summa apparet, quod et infortunio meo condolueris, et prosperis meis rebus tanta humanitate gratulatus fueris. Quod autem dicis, me tui memorem esse, verum id quidem est, et eam memoriam non solum unus annus sed ne omnes quidem anni, quibus in hac vita mansurus sum, ex animo meo delere poterunt; id quod certo scies, ubi primum aliquam occasionem nactus ero, qua fidem faciam me tui esse memorem.

De studio medicinæ Oxoniensi et sumptu tam diu distuli scribere, dum veritas mihi certo constaret. Didici itaque ab amico illic agente talem esse academiam Oxoniensem, non ut cum Parisiis Galliæ aut scholis Italicis conferenda sit, sed eam, in qua studiosus adolescens cum magna utilitate versari possit. Cantabrigiæ eadem est ratio. Sed suadeo potius Oxonium, quia auram habet longe salubriorem. Cantabrigia propter vicinam paludem febribus valde obnoxia est, quod ego sæpius, quam vellem, expertus sum. Quod autem ad sumptum attinet, aiebat amicus, triginta coronatos Gallicos honeste in annum sufficere, ad quam summam si adhuc alii decem addantur, spem esse commodissime victurum. Ante annos decem meo tempore 20 coronati sufficiebant. Sed hisce postremis diebus ubique fere terrarum invalescente cupiditate et refrigescente caritate mortalium, idque flagello divino, omnia facta sunt fere duplo cariora: id quod non alia ratione fieri puto, quam quod spirituales cibum animarum nostrarum, tam liberaliter et copiose oblatum, tam superbe et Pharaonice rejicimus. Deus misereatur nostri et det meliores mentes, ut tandem aliquando vere et ex animo resipiscamus, ne, abutentes singulari Dei clementia, graviorem in nos ultionem accersamus.

Scripsi ad D. Gualterum, ut sex imagines describendas mihi curaret; quod ille effecisse se scribit, sed 4 retentas esse duplici ratione: primum, quod periculum sit, ne in posterum idololatriæ fenestra patefiat; deinde, ne vitio vobis vertatur, perinde quasi inanis gloriæ studio a vobis factum esset. Sed longe aliter se res habet. Idirco enim cupiebam habere, ut et bibliothecæ ornamento essent; et vestræ imagines effigies in tabella quasi in speculo conspicerentur iis, qui loci intercapedine prohiberentur, quo minus vos coram cernere possent. Non hoc agitur, vir præclare, ut ex vobis idola faciamus: iis quas dixi de causis, non honoris aut cultus gratia, desiderantur. Neque vero putes ex hoc negotio invidiam vobis conflari posse: præter me enim, qui vestram existimationem et honorem in omnibus saluum cupio, nemo est qui sciat, qua ratione istæ ad me tabellæ perveniant. Proinde te rogo, vir præstantissime, ut hoc mihi a vobis impetrare liceat. Ne, quæso, difficilem te præbeas in hac re, quæ et levicula

est et nemini detrimentum allatura. Vale, vir ornatissime. Londini, 10 Decembr. 1550.

Tui studiosissimus,

CHRISTOPHORUS HALESIUS.

INSCRIPTIO.

Eximio pietate et eruditione D.

Henrico Bullingero suo obser-
vandissimo. Tiguri.

EPISTOLA CII.

CHRISTOPHORUS HALESIUS RODOLPHO GUALTERO.

S. P. RODOLPHE optime. Binas literas abs te accepi, ex quibus præclare intelligo me a te amari, ac res meas, nimis quidem audacter tibi a me impositas, summa fide ac diligentia a te esse administratas. Quod ego non tam ex rei ipsius eventu quam propensa animi tui erga me voluntate æstimo. Scio omnia a te studiose fuisse curata: meam sortem potius incuso quam te in ullam criminis suspicionem vocatum velim. Quocirca apud me nulla fuit opus excusatione. Tu quidem præclare functus es officio tuo; at ego me tanta humanitate indignum fuisse plane judico. Ne igitur putes me aliam in partem accipere quam si ex animi mei sententia orne negotium successisset. Valde miror Burcherum persistere in ea sententia, ut putet nullas omnino imaginēs salva conscientia et pietate pingi posse, cum ne unus quidem apex in sacris literis extet, quo id vere probari posse videatur. In sacris enim libris non alia ratione (si quid ego intelligo) vetantur fieri imagines, quam ne populus Dei a vero veri unius Dei sui cultu ad vanos multorum falsorum Deorum cultus abducatur. Quod periculum si absit, non video cur non et pingi et haberi possint, cum præsertim non eo loco retineantur, ubi ulla idololatriæ sit metuenda suspicio. Quis colit simiam in foro piscatorio apud vos positam? Quis gallum in summo templo constitutum, ut vere habet socer tuus, summus idololatriæ hostis? Quis prosternit se ante Carolum vestrum in summa æde collocatum? Quis tam demens est, qui picturam aut tabellam in bibliotheca reconditam colat? Sint qui eas in templis ac locis sacris constitutas honore, quod minime probo, prosequantur: ecquis tam ab omni religione, pietate, timore altissimi et omnipotentis alienus, tam sui prorsus oblitus, ut imagunculam in loco profano in musæo reconditam veneratione dignetur?

Sed dicitur ejusmodi tempora posse incidere, ut periculum sit ne idolomania per eas tandem detur occasio. Atqui ea ratione argui posset, nullam

omnino ullius rei imaginem aut similitudinem exprimi oportere. In qua opinione mortalium puto esse neminem; tantum abest, ut tuam prudentiam de ea suspectam habeam. Equidem, vir optime, si id agi putarem ut ea ratione simulacrorum cultus restitueretur, eas ego (crede mihi) si haberem, meis manibus in mille frusta comminuerem.

Sequitur alia ratio quam ego si veram putarem, nunquam certe hoc a te, mi Rodolphe, contendissem. Novi tuum, novi reliquorum vestrum ingenium. Non est quod putes me unquam inducturum animum, ut tam sinistre de te et aliis vestrae ecclesiae ministris judicem, quos tam ab omni gloriae aviditate alienos arbitror, quam qui vivunt hodie alienisimii. Quid vero alii sint de vobis iudicaturi, nihil est metuendum, cum nemo sit aut certe perpauci, nobis duobus exceptis, qui sciant, unde istae ad me tabellae perferantur. Quis vitio vertit veteribus Romanis, quod effigies ipsorum infinitis numismatibus insculptas habemus? Quis Lutherum, Bucerum, Philipppum, Œcolampadium, et alios plurimos hodie viventes, reprehendendos putet, quod ipsorum eicones ubique reperiantur? Rarum hoc non est, sed perfrequens et apud omnes nationes usitatum, ut boni ac faventes literarum homines loca sua literis consecrata literatorum virorum monumentis et imaginibus ornent, quod nemo, opinor, ea re fieri dixerit, ut idolorum cultus stabiliatur. Ornamenti, non honoris, causa ista fieri ut plurimum solent: ne igitur putes vos impiae alicujus ac nefariae rei auctores futuros.

Quod vero scribis unumquemque suam sibi imaginem retinuisse, equidem reprehendere non debeo, cum illi pio zelo incitati hoc fecisse videantur. Scio vos prudentes ac graves viros esse, gravibusque nixos rationibus non temere mutasse consilium. Quod certe nolim factum: ac si bene me nossent, nihil sibi inde tantopere metuendum arbitrati fuissent. Non enim is sum qui ulla in re vel minima verum Dei cultum adulterari, multo minus crassam idololatricam, tantopere Domino cœli ac terræ invisam, rursus introduci velim.

Proinde te rogo, Rodolphe frater in Christo dilecte, ut explicata illis mea in hac re sententia meo nomine petas, ut liceat mihi hoc unum ab eorum humanitate impetrare, nempe ut quatuor illae imagines reliquæ ad me mittantur. Quod si hoc ab illis (quod neutiquam spero) impetrari nequeat, hoc saltem peto et etiam contendo, ut meo sumptu Zeuxi vestro satisfiat. Nam ego fas nullo modo esse puto, ut illi boni viri peccati mei (si modo peccatum sit) poenas luant. Ego deliqui, in me hæc faba cudi debet. Deinde te rogo, vir optime, ut si minus omnes impetrare queam, saltem duas alias habere liceat, nempe illam Theodori, quam ipso inscio et quasi furtim depictam dicis, et tuam: nam te quidem in contraria esse sententia certissimum scio, nisi valde nuper eam mutaveris; alioqui tuam, uxoris, ac filiolarum imagines depingendas nunquam curasses. Obsignatis tabellis (ut aiunt) jam tecum ago: tu vide, quid ad ista respondeas. Neque vero te solum, sed etiam præstantissimum virum D. Bullingerum, scio in hac esse sententia,

vel te ipso teste. Scribis enim imaginem Œcolampadii ad exemplar ejus depictam esse quam ipse domi habet: quod si is vir nefas esse putaret, nunquam sane (qua est pietate ac religione) tantam impietatem committeret. Sed de hac re satis superque dictum est. Dabis mihi veniam, si in hoc argumento fuerim prolixior.

Jam quod ad rationem sumptus ac studii Oxoniensis pertinet, fui in ea inquirenda diligentior, quod is adolescens affinitate tecum conjunctus, et senatoris Cellarii optimi viri filius esset. Scito igitur me ab amico Oxoniensi viro experiente habere, medicinæ studium tale esse, ut ibi cum magno fructu opera literis dari queat: deinde, vivendi rationem eam esse, ut triginta coronati integrum annum commode sufficiant; quod si decem plures adjiciantur, nihil ad omnes honestos usus defuturum. Ac si mihi meam interponere sententiam liceat, malim ita confici rationem, ut decem nummi supersint potius quam unus desit. Si huc veniat, ego illi tua causa lubens omne officium contulero. Denique, quod ad pannum ac stannum attinet, jam mittere non possum: ad proximas Francofordienses nundinas sine dubio, volente Deo, accipies. Christophorus Froschoverus agit Oxonii: accepi semel ab eo literas, nondum tamen ipsum videre contigit. Humanitas Tigurina non patitur, ut illi operam meam denegem, si quando indigebit. Audio conjugem tuam gravidam esse: felicem illi partum ex me precaberis. Cura ut valeas, Rodolphe frater in Domino carissime. Omnibus piis patribus apud vos agentibus multam ex me salutem dicito. Butlerus etsi ultimus nominetur, sciat se non postremum in amicitia locum obtinere. Salutetur itaque, ubi erit commodum, una cum conjuge foemina lectissima. Ecclesia Dei etsi opprimatur, deleri tamen prorsus nequit. Nostri pii præsules jam denuo perfectiorem ecclesiæ nostræ reformationem moliantur. Deus Optimus Maximus faxit, ut omnia cedant in gloriam nominis ipsius. Amen. Amen. Vale, Rodolphe dilecte.

Tuus ex animo,

C. HALESIUS.

INSCRIPTIO.

*Pietate et literis ornatissimo viro
Rodolpho Gualtero, amico suo
imprimis colendo.*

EPISTOLA CIII.

CHRISTOPHORUS HALESIUS RODOLPHO GUALTERO.

S. P., RODOLPHE præstantissime. Scripsisti ad me in posterioribus tuis, ut stannum nostras et pannum caligis aptum mitterem, id quod ego quanta potui fide ac diligentia præstiti, et spes est eam tibi probatam fore. Tradidi itaque ea Ricardo Hilles nostro: is fidem dedit, se curaturum ut

Froschovero vestro Francoforti ad proximas nundinas tradantur. Atque ut certius scias, quidnam sit tibi ab eo accipiendum, scito me vasculo inclusisse patinas majoris formæ sex et totidem minoris, quibus adjunxi sex acetabula; orbes vero, quales tu, si recte judico, expetivisti, duodecim. Constant vero monetæ nostræ solidis viginti sex et septem nummis: quod si tibi carior merx videatur, certum scito, non solum hoc genus, sed et reliqua omnia, duplo esse apud nos solito cariora. Quod autem ad pannum attinet, emi septem solidis nostratibus, qui, ut nunc est apud nos nummorum ratio, coronatum Gallicum cum duobus batzionibus constituunt. Misi vero panni quantum uni caligarum pari conficiendo putabam, eo quod nihil certi in literis posueris. Quod si intellexero hoc tibi tam cari panni genus placere, curabo facile, ut semper quantum vis in promptu habeas.

Jam vero quod ad imagines et artificis laborem spectat, iterum a te peto et contendo etiam, ut, si fieri queat, habeam; sin vero hoc impetrari nequeat, ut saltem labori artificis meo sumptu satisfiat. Neque enim fas esse puto, ut optimis illis viris tantum a me oneris imponatur. Vale, Rodolphe optime, et me in tuis habe. Salutabis meo nomine integerrimos omnes apud vos ecclesiæ ministros una cum uxore tua optima fœmina, et Butlero nostro. Roga Dominum indesinenti precatione: vix enim unquam ecclesia ejus in majori periculo versata est. Nunc agitur causa Wintoniensis, et futurum ut propediem cum aliquot aliis non piis episcopis munere suo privetur. Faxit Christus, cujus est totum negotium, ut alii pii in eorum locum sufficiantur. Londini, 26 Jan., 1551.

Tuus ex animo,

CHRISTOPHORUS HALESIUS.

P.S. Summa stanni et panni continet quinque coronatos Gallicos et unum aut alterum batzionem.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. Rodolpho Gualtero,
amico carissimo.*

EPISTOLA CIV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

PATIENTIAM, ut, ubi opus Dei peregeris, reportes promissionem! Quantus semper mihi fuit animus ad te scribendi, et quam Latinæ linguæ curta supellex, Deus novit, omnium mihi colendissime. Qui unicuique dividit mensuram fidei ac dona prout vult, me aliqua Latinæ linguæ intelligentia, arte loquendi congrue omnino nulla donavit; propterea antehac nunquam ausus fui literas Latine ad aliquem dare ullas. Attamen quia tuis adhortatoriis veraque consolatione plenis ad me tam sæpe datis literis provo-

casti, ac (ut ita dicam) coegisti me tibi aliquid rescribere; præsertim persuasus te pro tua pietate ac humanitate omnia velle boni consulere, quæ ullo modo recte interpretari poterint; hancce jam ad te dedi imperitam schedulam: quam tamen certe adhuc non misissem, nisi prius spe frustratus hoc anno te invisendi. Certo decrevi præsentī mense Augusti in Helvetiam (præcipue te visendi gratia) cum uxore advenisse. At frater meus Butlerus, qui nunc procius sedulo ambit uxorem viduam Argentinensem, tota hac mense cum parentibus ejusdem abfuit; ita ut ni soli proficisci vulerimus, hic jam adhuc hæreere cogebarur. Neque fere per integrum annum habiturus sum denuo (ut opinor) tantum otium: hoc quæso ab aliis celato. Ipse enim adhuc incertus est, utrum illa vult alicui nubi: jam vereor etiam ne non poterit illi esse uxor propter morbum de quo diu laboravit vivente adhuc priori suo marito.

Multoties in mentem mihi venit ad tuam caritatem scribendi ex Anglia nova ac mutationes, ut evenerunt assidue; sed verecundia justa impeditus ab instituto destiti, quia non solum barbare et incongrue ut loquer scribo, verum etiam verba ipsa Latina mihi deficiunt. Tua nihilominus sapientia ac modestia fretus, qua imperitis nosti esse imperitus, ut Christo illos adjungas, summam hic eorum descripsi, quæ de nostri regni statu anno superiori ex literis fratrum fide dignorum ad me datis collegi; quæque te ore meo proprio certiore facere decrevi, ad tuam humanitatem cum istis mitto. Tantum cupio ut æqui bonique accipias, quæ bono animo erga te, stilo agresti et barbaro sunt conscripta. De reipublicæ nostræ conditione, ante festum Paschæ quo nos discedimus (anno scilicet 1540), spero te satis instructum fuisse per dictum nostrum fratrem Butlerum. In hunc namque finem præcipue, meis ad illum datis literis diligentius, ut acciderunt atque illic ut gesta fuerant omnia, pro mea ingenii tenuitate assidue depinxi, ut isthic viris doctis ac piis (tibi autem præcipue) eadem postea communicaret.

Scripta tua sexto hujus mensis data, eaque antea per Gallum illum Hermiæ ad me missa, fere simul accepi, pro quibus ingentes habeo tibi gratias; maxime quod per eadem tam vere ac sancte scripturis sacris dignatus fueris me consolari, et in patientiam atque longanimitatem (quibus multum indigeo virtutibus) hortari sedulo. Deinde ex tuis literis, Deo operante, hunc habui fructum præterea magnum, ut quid sit caritatem primam relinquere, et quam indignum Christiano ad vomitum redire, quamque horrendum sit cuiquam in manus viventis Dei incidere, multo melius ac prudentius quam antea consideravi et expendi. Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus omnis consolationis, qui te haud dubie multoties consolatus fuerit in tribulatione et angustia tua, ut ita magis idoneus fueris ad consolandum eos, qui sunt in ulla afflictione. Interea tamen ut scias quo in statu sint res nostræ, sic se habent. Quum percepi omnino nobis in Anglia non relictum fuisse locum, nisi, ut regi Persarum respondebat Ustazades, velimus Dei et homi-

num esse proditores, isthinc discedebamus, ficta tamen causa hic mercaturam exercendi gratia. Quæ prætextus omnibus qui nos cognoscunt piis habetur pro falsa, canibus item ac impiis suspecta¹. Quia tamen hæreseos non eram delatus, nec coram tribunali vocatus, omnia mea illic adhuc sunt satis salva; ita ut singulis nundinis pecunias, quas hic et Francofordiæ colligo, propter novos alios huc transferendos pannos in Angliam remitto. Hæc istis ideo inseri, ut certiores te facerem nostræ hic conditionis, ne forte fama apud vos ulla exilii nostri in hisce partibus spontanei occasio foret omittendi in Anglia nostras spinas. Libere tibi interim hoc fateor (quamvis me omnibus ita prodere non esset tutum) illuc reverti me non decrevisse, nisi Deus ita tempora mutare prius dignetur, ut isthic possimus Deo servire sine offendiculo ac approbatione per malam speciem mali. Uxor mea (Deo gratias) æque bene, aut potius melius quam ego, hic consulit nostram conditionem. Quamvis in Deo de mea in finem usque perseverantia non dubito, orare Dominum pro nobis te precor, ut quod cæperit in nobis bonum opus, idem perficiat ad diem usque Jesu Christi. Butlerus noster, post nundinas Francofordienses elapsas Angliam reversus, non morabatur illic ultra 18 dies. Tam male isthic omnia illi arriserunt.

Porro te oro propter Deum, ut quæ tibi nunc scribo nemini communices, præterquam D. Theodoro Bibliandro, D. Pellicano, Leoni Juda, ceterisque talibus viris æque piis atque doctis; maxime tanquam ab ullo Anglo profectis. Neque legant isti meas literas, obsecro, ne digne irrideant meam temeritatem ac stultam scribendo tam barbare et incongrue audaciam. Dedissem mea scripta Butlero, domi si affuisset, aut altero hic Anglo transferenda Latinius, nisi quod non libenter velim (quamvis illis non diffido) ut scirent me tanta vobis simul communicasse; ne eadem fortassis bono animo postea alicui pio (in Angliam cum scripturi sint) per literas indicent, qui non satis caute, ut sæpe fit, ab hypocritis² illa servet.

Quod de Falcnero me tam certum facias, habeo tibi magnas gratias. Oro te autem ut, si qui sunt isthic præterea viri pii ac Deum timentes, qui pannos emunt Anglicos, de eorum nominibus me certiores facias: ut si a me petant aliquando pannos mutuo accipere aliquos, non eosdem illis denegem. Nullis namque nisi solis Tigurinis (præterquam de Schaffhausen aliquot) pro ulla magna summa in animo habeo credere. Quapropter si hanc etiam mihi benevolentiam ostendas, de me maxime meritis fueris. Ut illud tibi vicissim referat precabor Christum, propter quem scio te me diligere; sicuti tantum propter diabolum ac imaginem ejus in ipsis impios odis, ut ipse propheta David omnesque præterea sancti. Quam verum experimur nos quotidie istum Salomonis versum! Abominantur justi virum impium, et abominabiles sunt impiis ii qui sunt in recta via. Valeto felicissime in Domino, observande pastor: Christusque, ille pastorum Prin-

[¹ Omnia sic MS.][² MS. *as* *Ipochnris*.]

ceps, det tuum ministerium pergas implere, ut cum apparuerit, ne pudeas, sed fiduciam habeas, ac coronam gloriæ immarcescibilem tui similibus promissam reportes. Amen. Uxor mea te salutat plurimum, tuamque conjugem maxime. Vos invisere valde cupimus ambo. Non est cur nos videre desideres. Nullo enim modo possumus vobis esse consolationi vel usui, verum multis modis impedimento tuis studiis et oneri. Iterum bene vale, carissime præceptor in Christo, tuamque uxorem piam, tecum cœlestis regni cohæredem, meo etiam nomine salutare ne obliviscaris quaeso.

Tuus ex animo,

RICARDUS HILLES.

EPISTOLA CV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

ANTE Pentecosten in suburbanis Londini, ex illa parte civitatis qua jacet diocesis episcopi Wintoniensis, combusti fuerunt tres homines propter negationem transubstantiationis, et quia non omnes eorum in festo Paschæ cum ceteris communicassent. Ac quoniam in diocesi Wintoniensis hæc acciderunt, dixerunt plurimi per episcopi industriam fuisse illos igni traditos; sicut etiam paulo postea insanum quendam, nomine Collins, combussit. Iste per duos aut tres annos in carcere prius permanserat, at ignoro propter quam causam solide. Semel ut pertransit idolum crucifixi, ad quod aliquando institutæ erant peregrinationes (a nautis maxime Hispanis, cum salvi portum appulissent), direxit idolo sagittam, ac suum mortuum pedem vulnerans, jussit jam illum defendere semetipsum, ac vindicare, si potuisset. Multi tamen aiunt eum propterea non fuisse incarceratum, sed potius quia solebat in magnates proceresque regni debacchari, ac temere adversus illos protrudere sacræ scripturæ, prophetarum maxime, multa loca, quibus inerat aliqua injusti judicii mentio, aut crudelis tractationis proximorum suorum et sibi subditorum. Hoc interim certe scio, quod cum Lambertus secum una fuit in eodem carcere, (Lambertus est is qui erat ab ipso rege propter negotium eucharistiæ damnatus paulo ante fugam Bourcheri,) quatuor aut quinque dies antequam erat Vulcano oblatus, iste Collins non fuit tam demens neque indoctus, quin Latine satis expedite apteque potuit pro Lamberto contra episcopos ac reliquos impios, qui illius pro tribunali regis erant adversarii hostes, varios locos ex novo Testamento deprimere, ac Psalmorum præcipuos adversum eos applicare, quales sunt isti: "Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam," etc. "Novit Dominus dies immaculatorum, et hæreditas eorum in æternum erit. Inimici vero Domini, mox ut honorificati fuerint et exaltati, deficientes quemadmodum fumus de-

ficient." (Psalm xxxvii.) "Non habitabunt juxta te maligni, neque stabunt injusti ante oculos tuos. Odisti omnes qui operantur iniquitatem; perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus." "Non dimidiabunt dies suos," etc. Nunc ad alia.

Ante festum Joannis Baptistæ multi mussitabant clanculum, regem velle reginam suam Annam, sororem ducis Geldriæ, repudiare, quamvis coram ecclesia eam publice duxerat cum maximo triumpho in die Epiphaniæ post natalem Dominicum ultimo elapsam: hæc ideo primum mussitabant aulici, quia regem jam post aliam parvissimam puellam, quam nunc habet, cursitare intelligebant. Hoc est certissimum, quod eodem tempore multi cives Londonienses viderunt regem, nimis sæpe interdum, ac aliquando media nocte, in fluvio Thamesis per naviculam ad istam frequentari. Wintoniensis etiam in suo palatio regi sæpius ac puellæ isti convivia paravit, comessationesque fecit. At cives interim putabant hæc omnia fuisse non repudiandæ reginæ, sed adulterii signa.

Post paucos dies dominus Cromwellus, regis vicem gerens in causis ecclesiasticis (sic namque erat ejus titulus ex officio), a gratia regis excedebat: ac in principio mensis Junii in Turrem Londoniensem injectus, inde non exivit usque ad 28 Julii, quando decollatus erat simul cum alio nobili, D. de Hungerford, quem aiebant fatalem diem regis calculare conatum fuisse. De causa Cromwelli necis nihil certi novi; quia non erat deductus ad examinationem coram tribunali, ut ante illud tempus semper solebant deduci nobiles omnes, maxime cum de crimine læsæ majestatis regiæ fuerunt accusati: at vulgo per plurimos dictum erat, ac verisimiliter etiam, quod ideo revera fuit occisus, quia regem non adulabatur, sicut Wintoniensis et ceteri aulici ex nobilibus, in suo conatu de repudianda regina: quin dixit potius quod non succederet eventus rei in honorem regiæ majestatis neque in rem publicam regni. Non diu fuit ante mortem Cromwelli, quod rex illum exaltavit, ac magis amplis ædibus, divitiis, pluribusque muneribus publicis donavit, cum maximis dominiis, non sine grandi questu aut lucro (hoc modo etiam dotavit Annam reginam paululum antequam decollavit eam). Attamen suspicantur nunc aliqui, non fuisse hoc absque fraudulentum consilio factum: ut homines crederent scilicet, illum oportere fuisse maximum proditorem, et omnibus modis criminis læsæ majestatis reum; aut rex eum non ita interfecisset, cum regi fuit tam carus, ut ex suis illi donis apertum fuit. Propter similem etiam dolum aliqui opinantur, regem dedisse Gregorio ejusdem Cromwelli filio, vere fere stulto, domini titulum, multaue sui patris, adhuc in carcere viventis, dominia, ut pater ejus tanto citius diceret in hora mortis suæ se offendisse regem; ne forte sua majestas, Cromwelli filio infensus, iterum adimeret dona illa atque paternos agros. Sunt adhuc præterea qui dicunt (quam vere, novit Deus) minatum fuisse Cromwellum per dolum alium, igni tradendum, non per gladium mori-

turum, ni tempore suæ mortis fateretur se in regem peccasse; ac ideo illum tunc dixisse, "Miser prorsus ego sum atque peccator; in Deum meum Optimum Maximum peccavi, offendique regem:" sed leviter ac tepide hæc de rege protulit.

Hanc mutationem proculdubio meruerunt nostra peccata: quoniam cum Deus inter nos suum verbum misit, non a nobis æstimatum fuit ut Dei verbum, neque dignas Auctori gratias agebamus; sed somniavimus illud a nobis per nostras vires ac ingenium fuisse intellectum, atque jugiter illius successum aut hujus prudentiæ vel illius literaturæ ascripsimus, Deum interim dormientem imaginantes ac otiosum. Quapropter Dominus manifestare volens, cum sua potentia in providentia omnium, et lenitatem erga nos suam, paulatim sed non simul, cum puritate doctrinæ etiam illos, quorum sapientiæ ita innitebamur, abstulit; providentiam suam volens demonstrari in hoc, quod in hominibus spem gloriationemque nostram, suæ gloriæ adversam, frustravit atque adnihilavit: deinde misericordiam suam ostendens, quoniam paulatim ea auferri permisit cum illis in quibus confidebamus; ut nos tam sæpe in creaturis nostra spe falsi, in illum solum omnem fiduciam collocaremus, tum ipsum tam promotorem quam datorem omnis gratiæ ac bonitatis agnosceremus. Hæc Dei longanimitas, ita cum nostra eruditione ac multa instructione temperata, in nobis poenitentiam operari debuisset, nisi duræ cervicis populus fuisset. At hæc nostra fuit status atque conditio misera, ut hanc Domini disciplinam non expendebamus: sed tam cito ut ille in uno homine quam habuerimus spem inanem reddidit, statim alium virum in quo confideremus adepti sumus; usquedum jam tandem Deus illos omnes a nobis abstulit, atque sincerorum verbi ministrorum tanta nos infligit inopia, ut liceat alicui ab orientali parte Angliæ usque ad occidentem oberrare, ab australi item ad borealem plagam usque, ac ne unum quidem reperiat concionatorem, qui corde puro et fide non ficta gloriam Dei nostri quærat. Omnes abstulit hic: Annam reginam, quæ decollata fuit, cum fratre suo germano, intelligo, D. item Cromwellum, cum Latimero ceterisque episcopis. O magnam Dei indignationem ac iram! imo nostrorum multo majorem peccatorum molem, quibus Dei benigna severitas hanc nobis ultionem non inmittere non potuit! Sed quo tendo? Sus Minervam nunc docere videtur conari: atqui ad institutum redeo.

Eo, quo dominus Cromwellus incarceratus fuit, tempore habuit rex conventum regni procerum, episcoporum, ac civium aliquorum, ut apud nos moris est, publicum; qui a nostratibus appellatur parliamentum: in quo edita erant nova statuta (utque rex ea nominat perpetua) plusquam 48; quibus de tantum hic aliquorum annotavi aliqua, quæ ad religionem spectant, sed non omnia. Sequitur primum unius statuti titulus, ita a rege ac parlamento additus: "Statutum pro moderatione muletæ sacerdo-

tum propter incontinentiam." Audivisti, scio, domine colendissime, quale apud nos anno 1539 erat editum statutum, contra sex articulos Christianæ religionis. Una pars illius, si memor sis, sacerdotibus nostris uxores sub poena furti adimebat prima vice qua fuissent accusati. Sed per idem statutum licuit presbyteris semel aut bis scortari; at tertia vice si essent deprehensi, suspenderentur sicuti isthic solent fures. Furtum apud nos ab antiquo erat mulctatum per furcas, si furtum excedisset valorem sex batziorum: jam ut habet prædictum statutum, cujus audisti titulum, rex consideravit mulctam illam tertia vice per patibulum nimis fore severam vel extremam, ut nos loquimur; ac propterea placuit regi ut statueret parliamentum puniri sacerdotes per pecunias primum, deinde per amissionem sacerdotii unius secundo, si habeat sacrificulus plura, ac tertia vice amitterent omnia bona sua temporalia cum sacerdotiis quibuscumque, ac perpetuæ custodiæ traderentur quamdiu vivant. Atqui interim adhuc suspendere presbyteros ducentes uxores, vel qui eas retinent quas ante illud edictum priore duxerant, regi omnino non videtur extremum.

Alius statuti titulus sic habet: "Statutum manifestans dissolutionem regis conjugii, in specie facti cum D. Anna de Clevia." (In specie facti vel simulati matrimonii, si ita dicam. Anglica lingua hic habet: "The king's pretended marriage, etc.," *pretensed* a prætendo Latine.) Hoc procurabo ut habeas Latine versum edictum, et verbatim. Atqui ubi paulo post principium idem fingit, vulgus regni multas ambiguitates ac perplexa dubia habuisse movisseque circa illud conjugium, omnino falsum est. Neque ausi fuissent homines semel vel os aperire, ut tales ambiguitates vel dubia moverent, quamvis fuissent (ut non erant) movenda. Qualem finem exspectabunt pii de hoc decreto, quod ita a mendaciis fundatum est? Fictum est etiam quod habet statutum, nobiles ac cives parlamenti a rege petiisse, ut causam totam istius matrimonii in manus suorum clericorum excutiendam poneret; cum certum est nullum nobilium aut civium vel semel mutire de illo negotio audente, aperto aut clanculum fere, usquedum intelligebant regem ab illa Anna animum alienasse ad Katherinam puellam illam ducis Norfolkicæ cognatam, quam statim a repudiata Anna duxit.

Ubi habet responsum episcopi Cantuariensis reliquorumque episcoporum ad regias literas de re examinanda et judicanda, illos invenisse Annam Clevensem fuisse adhuc virginem, neque a rege unquam cognotam: en quam verisimile! Quis ex fructibus regem dijudicans eum credat esse tam pudicum hominem? Maxime cum ita festinavit illam accersire ante Natalem Domini, ino atque in suo cubiculo eam quotidie solam viceque reginæ habuit publice, per quinque aut sex menses. Hæc una res ficta et falso obtenta illa sunt, quantum ego possum conjicere, quæ illi episcopi belli basilides cum suis fratribus co-episcopis tam pulchre expenderunt, ponderarunt, atque excutierunt: ut habetur in eorum responso, cujus antea

memini. Prædicatores nostri in omnibus suis concionibus orabant pro ea cum hujuscemodi elogio: "Anna, regina nobilissima, uxor nostri principis Henrici 8 etc. maxime legitima."

Remittit præterea decretum illud illis omnibus, qui aliquid loquuti aut moliti fuerunt adversus matrimonium regis cum Anna regina: et dolose quidem, quasi essent aliqui tales condonandi; prodeat tota Anglia, ac vel unum proferat talem, si poterit. Atque illi qui prius conati sunt dissolutionem ejusdem conjugii promovere, non indigent absolutione parlamenti; namque certissimum est, illos rem non aggressos fuisse sine consilio ac voluntate regis.

Per auctoritatem etiam ejusdem parlamenti rex imposuit suis subditis multa onera. Nam sibi concessum erat quintam partem de omnibus redditibus annuis episcoporum ac clericorum sacerdotiis extorquere, quæ in uno anno recipiunt, præter perpetuas quas accipit ab illis annuatim decimas. A laicis, tam nobilibus quam civibus ac rusticis, sibi dabatur solutio decimæ partis omnium annuarum proventuum, patrimonii eorum, et agrorum. Item ab illis qui non habent patrimonia aut redditus annuas vicesimam partem regi exigere concedebatur suarum pecuniarum, mercium, pecudum, frugum, ac omnium aliarum rerum. Septentrionalis pars Angliæ, ubi erat tumultus statim post decollatam Annam reginam, jam libera erat facta per benevolentiam regis ab istis solutionibus pecuniarum etc. Ita porro per astutiam tractata fuit hæc res, ut episcopus Cantuariensis et reliqui parlamenti domini spirituales (ut vocantur illi carnales) nomine totius clerus ultro obtulerunt regi illam suam solutionem pecuniarum, quia rex liberavit eos a jugo et servitute Romani pontificis: quasi unquam antea sub papa fuissent sub tali jugo ut nunc sunt, cum ad nutum regis sint eorum res omnes ac vita. Simili modo et laici sponte illas pecunias regi concesserunt, ad quas solvendas per parlamentum sunt sub gravi mulcta astricti. Omnia tamen apud nos sunt ultro ac sponte data!

In eodem etiam parlamento rex divulgavit generalem, seu ut ita dicam universalem, veniam, qua omnibus suis nobilibus subditisque reliquis condonavit hæreses omnes, crimina læsæ majestatis aliqua, furta omnimoda, multa præterea flagitia, contra jura regni vel leges publicas admissa ante primum diem Julii anno 1540, (exceptis offensis talibus quæ in regiam personam facta dictave interpretari juste poterint;) deinde homicidiis voluntariis, ecclesiarum spoliationibus, multisque criminibus similibus.

Provisum tamen erat, statutum hoc de generali venia non extendere ad D. Cromwellum, doctorem Barnes, Thomam Garrardum, Wilhelmum Jeronimum, qui tres erant concionatores, tumque in vinculis propter evangelium; neque ad filios duo marchionis cujusdam decollati, et D. Montagu fratris Poli, Angli cardinalis Romæ. Isti erat nomen marchio de Exeter: hæres regni fuisset, si rex non relinqueret prolem legitimam.

Multi etiam alii nobiles fuerunt exclusi ab ista remissione, inter quos erat episcopus unus papisticus, Cicestrensis scilicet, atque Wilsonus quidam (antea etiam, postquam biennio fuisset propter papam in vinculis, a rege condonatus ac liberatus) cum aliis quibusdam presbyteris, qui cum essent defensores primatus papæ, non admittebant titulum regis, dum scribit se esse supremum caput ecclesiæ Anglicanæ. Exclusi fuerunt præterea Anabaptistæ omnes, atque sacramentarii, ut vocantur; illi quoque qui non admittunt transubstantiationem panis; deinde omnes qui dicunt, omne genus mortis, cum ejusdem tempore et hora, tam certe a Deo unicuique homini præscriptum, præfixum, determinatumque esse, ut neque rex suo gladio illud mutare poterit, nec aliquis sua temeritate prævenire. Sic habent ipsa statuti verba.

Paulisper ante concessam præfatam veniam, complures homines, maxime prædicatores evangelii, ubique per Angliam fuerunt in vinculis; et Londini ex præcipuis concionatoribus quatuor aut quinque. Quæsierunt etiam doctorem Cromum, virum maxima gravitate ac sapientia præditum: (iste Cromus cum Latimero primum jam nostra ætate puram evangelii doctrinam seminarunt:) qui, cum ab homine quodam Nicodemio illud erat sibi relatum, clanculum a civitate discedit ad aulam; ac illic regem flexis genibus orabat propter Deum (postquam illi prius enarra-verat, quomodo Londini tractarentur prædicatores ac cives aliquot) ut huic malo occurreret, ac per suam prudentiam pietatemque remedium adhiberet. Statim rex mandatum dedit, ut adhuc neminem amplius pro religione vexarent; imo ut incarceratos liberarent rursus, modo habuissent ex amicis suis vades aliquot, qui ut cum citarentur postea, fidem darent illos accusatos apparituros. Hæc occasio fortassis, quam audisti, ex parte movit regem ut hanc dedit veniam: sperans post has causas semel pacatas, et veteribus loquelis (vel, ut ille judicavit, erroribus) condonatis, habiturum se postea populum magis quietum ac obtemperantem. Nec ignoro nihilominus, ut solet illius clementia suis subditis ita prorsus remittere (aliquibus, ut nunc, exceptis semper criminibus), postquam illi permiserant, ut jam, ex liberali dono eorum ingentem copiam pecuniarum corradere; vel de reddendis nummis, illi antea mutuo datis, per auctoritatem parlamenti ita absolvi ac liberum fieri, ut postea nunquam vel obolum reddat.

Mox post solutum parlamentum, 30 scilicet die Julii anno jam elapso, interfecti erant sex illorum hominum, qui a regia universali venia fuerunt exclusi. Tres erant sacerdotes papistici, (nomina Abel, Poel, Fetherston,) ac regis novum titulum suamque in clericos potestatem recusarunt admittere. Isti more solito tractati fuerunt: primum suspensi, mox vivi funiculo statim scisso a patibulo veniunt; postea abscissa sunt pudenda, eximuntur intestina, decollantur ipsi atque in partes quatuor sunt scissi, affixis membris supra portas civitatis: vel præsertim sublime ad summi-

tatem perticarum affixa imposita sunt capita in ponte magna Londoniensi ad terrorem aliorum, quotquot in illa civitate presbyterorum aut monachorum occiduntur! Reliqui tres evangelici fuerunt prædicatores, non ex infimis; nomina Barnes, Garrard, Jerom: hi primum a Turri Londoniensi per medium civitatis ab equis tracti, ad locum quemdam vocatum Smithfield, illic erant uno fulcro affixi atque combusti, in eodem loco ubi ceteri tres fuerunt interfecti. Locus ille nunquam antea, quod meminerimus, pro aliis quam solis comburendis hæreticis destinatus erat. In igne manebant isti absque ulla exclamazione tam quieti atque patientes, quasi nullam sensissent pœnam; ac ita spiritus eorum simul Deo Patri per Jesum Christum commendaverunt.

Nunquam scire potui (quamvis sedulo inquisivi) justam ipsam causam, cur isti tres evangelici a venia regis publica excludebantur; ita ut nullam magis verisimilem divinare possum, quam quod rex, clerum gratificari cupiens atque ignarum rude vulgus cum pertinaci parte suorum nobilium et civium, istos tres vitulos, ut verisimile est regem arbitratum fuisse, quasi in holocaustum destinavit ad pacandos eos, vel illorum gratiam jam noviter acquirendam. Arbitror autem eos non habuisse ultra unum, vel ad summum duos istorum in uno anno, nisi ut clerus majorque pars nobilium ac vulgi lubentiori animo solverent pecunias quas regi concessit parlamentum.

Si diceret aliquis istos tres combustos fuisse propter eorum conciones ac doctrinam, tunc mirum est quod non adducti fuerunt ante iudices, ac per processum juris damnati: ut semper ante illud exempli apud nos in talibus causis mortis erat. Deinde meo videre non juste egit parlamentum, si propter doctrinam illorum condemnavit eos. Nam hoc certe scio, quod post 12 diem Julii anno 1539 (quo die statutum eorum, per quod veritatem damnarunt, virtutem accepit) usque ad tempus quo fuerint capti, nunquam aperierunt os suum expresse contra illud edictum, in ulla concione publica aut sermone privato, nisi ubi certi fuerunt se inter honestos ac pios homines fuisse, atque a porcis et canibus satis securos. Ergastulo fuerunt traditi in hebdomada diem Paschæ 1540 sequenti: etiam postquam regi in multis inter concionandum in festis Paschæ paruissent. Ita videmus quod rex nec ejus parlamentum ipsos juste ad mortem propter doctrinam non tradiderunt, nisi dicere velint omnes illas opiniones, quas illi prædicto decreto pro hæresibus damnarunt, non fuisse condonatas usque ad statutum diem illum 12 Julii. Atque si ita res habet, tunc tantum dolus erat ac laqueus ad homines irretiendos, ita præfigere et assignare certum diem, in quo edictum illorum acciperet virtutem ac vigorem. Hic brevior sum propter editum in Germana lingua libellum, de protestatione præfati Roberti Barnes apud regum; ubi fatetur se ignorasse causam, propter quam illuc adducebatur comburendus, etc.

Hebdomada sequenti post combustos istos concionatores, fuerunt interfecti plurimi alii ex illis, qui fuerunt exclusi a generali regis venia. Causa mihi est ignota quare morti tradebantur; sed fama erat, propter crimina læsæ majestatis regiae. Atqui, ut verum fatear, homines causam non tam diligenter percontabantur neque investigati sunt ut solebant, quia nunc non est apud nos novum fere homines videre occisos, suspensos, dissectos vel decollatos; aliquos propter verbula, quæ contra regem dicta fuisse exposita erant vel interpretata; aliquos pro primatu pontificis, atque aliquos propter unam rem, alios pro alia. Episcopus tamen Cicestrensis, ac doctor Wilsonus papista qualis Eckius, dimissi fuerunt a rege: quamvis etiam a regia universali excluderentur venia. Crimen læsæ majestatis, ut audio, quod commiserunt in regem, eleemosyna fuit præstita Abeli illo papistæ, in summa miseria existenti, cum fuisset diu in custodia foetidissima, ac (ut aiunt apud nos pontificii) verminibus fere necatus.

Jam de viro tum docto tum pio, doctore Cromo, aliquid dicturus sum. Hac tempestate, quoniam plus necessitatis videbat (ut semper fuit solitus, cum surgebat aliquis turbo, ita ut veritas conculcari videretur), iste concionabatur magis ferveat quam diu antea, usquedum appropinquavit festum natalis Domini. Et erga eum diem qui fuerunt inimici illius propter evangelium, adversus eum collegerunt erroneos (ut illi aiebant) articulos multos. Interea erexit clerus suum athletam Wilsonum, ut D. Cromi puriori doctrinæ resisteret, ac quæcumque vera prædicasset ille, falsa esse affirmaret iste. Hoc illi filii prudentes hujus seculi tantocius fecerunt, ut meliorem haberent ansam accusandi Cromum (quia per illum adhuc in prædicando erat talis controversia in civitate Londoniensi), ac ita ipsum, ut responderet pro se coram rege ejusve concilio, producerent. Quam rem post paucos dies effecerunt. Namque ante natalem Domini jussi fuerunt ambo non amplius concionari, priusquam rex aut illius consilarii causam audiret, ac ita rem componeret ut ipsis visum fuerit.

Post natalem Domini (anno 1540: nostri enim annum novum computare incipiunt in festo annuntiationis Mariæ,) quum dies constitutus esset, quo apparerent ambo, Cromus scilicet atque Wilsonus; Cromi hostes ex illius posterioribus concionibus adversus eum conscripserunt triginta fere articulos, tamquam impios ac hæreticos; quorum summa, quantum ego quidem judicare possim, hæc est: Nulla opera eo modo justificant quo Christus, nec ita satisfaciunt, ut ipse pro nobis Patri satisfecit. Nam ille est unica oblatio, et pretium redemptionis, etc.

Non est ulla veritas nobis credenda necessaria, aut obsequenda sub pœna peccati vel mortis æternæ, quin in scripturis sacris alicubi expresso revelata est, aut ex scriptis earundem vere, pie, ac juste colligi et deduci poterit.

Missare pro mortuis plane sacram scripturam adversatur, et superstitio

est: atque primum per visionem, imo illusionem (inquit) Sathanæ, in ecclesiam introductum fuit tempore Gregorii papæ.

Rex ipse cum suis episcopis in sua Christiani hominis Institutione fatentur, missas *scalæ cæli* a pontifice ordinatas mortuis omnino non prodesse. At illud genus missarum pro defunctis est præcipuum, propter orationes, etc. Quapropter si non prosint illæ missæ, multo minus aliæ.

Item si missa prodesset defunctis, tunc rex cum parlamento impie egerunt in monasteriis destruendis, ubi tam multæ missæ propter mortuos fundatæ erant atque celebratæ.

Qui docet homines sanctos precari, ut ipsi tantum orent pro nobis, sicut hic pro nobis oramus invicem, doctrinam profert neque necessariam nec utilem.

Ecclesia Christi est sponsa Christi. Atqui illa esset uxor superciliosa aut procax, quæ amplius loqueretur vel præciperet quam ejus sponsus.

Vocatis nos concionatores seditiosos, atque dicitis nos novam inferre doctrinam: sed mentimini. Ipsi enim estis seditiosi, qui superstitionem propugnatis ac humanas traditiones, neque verbo tantum Dei nobiscum vultis obedire, et Christi vocem audire.

Mirantur homines, quod inter nos prædicatores non convenitur. Attamen non est mirandum. Namque illi hominum mandata docent, nos contra solius Dei. Atqui si illi sua somnia, mendacia, humanas traditiones et frivola desinerent concionari, ac nobiscum solum Dei verbum annuntiarent, statim inter nos conveniretur.

Patitur ecclesia Christi et semper patietur persecutionem: sicut non ita pridem aliqui hic passi sunt. Et quamvis mundus conabatur illos persuadere, haudquaquam tamen eos potuerunt vincere. Neque nos vincetis, spero, quamvis nos persequamini. Nam poteratis dicere, vos vinctis nos, si efficere potueritis ut nos loqueremur uti vos ipsi. Atque tum mentiremur ut vos, ac diaboli sacellani essemus, ut estis vos.

Quum rex ejusque consilarii hos cum similibus recepissent articulos, quibus de accusabatur Cromus, illi inducias dederunt aliquas, ut ad eosdem responsum daret. Quod cum dederat Cromus (ut patet ex regia injunctione, quam illi inposuit populo recitandam), fuit proculdubio affirmatio articulorum suorum manifesta, constanter asserens, fuisse illos veros atque orthodoxos. Rex nihilominus, utrum interne expavescens aut vulgum timens, talem si virum gravem, in religione quasi patrem, interficeret, vel quocumque alio modo Deus operatus fuit ignoro, hunc igni non tradidit in holocaustum immolandum, ut Barnes et ceteros; at illi misit chartulam quandam, ut eandem in omnibus sequeretur, uti jam mox auditurus sis. Sequitur namque copia ejusdem:

“Judicium regis de D. Cromo, 18 die Januarii anno Domini 1540.

“Postquam acceperat majestas regia responsum Edwardi Cromi, theo-

logiæ doctoris, de quibusdam articulis quibus de examinatus fuit coram delectis commissariis a regia sua majestate in illam rem designatis; postquam etiam admonita erat excellentia regis, eundem D. Cromum ita plane in corde suo persuasum esse, ut in illius responso manu propria subscripto ac regiæ majestati exhibito fatebatur: rex ex sua benignitate piissima, bonitateque solita atque clementia, pro hoc tempore contentus est rigorem ac severitatem suorum statutorum prætermittere, quæ sua majestas juste in illum Cromum exequi potuerit. Præterea regia majestas, in animo habens inter suos subditos Christianam quietem et tranquillitatem stabilire, per uniformem in concionandi munere concordiam, sic statuit ut nunc sequitur," etc.

Rex tunc D. Cromo injunxit, ut certo die Dominico in quadragesima Londini in cœmeterio D. Pauli (quod est summi templi cœmeterium) concionaretur, atque illic omnes suos præcedentes articulos recantaret. In fine etiam illius scripti regii hoc additum fuit, quod legere deberet Cromus, postquam verbatim recitasset revocationem scriptam.

Præterea hoc notum voluit regia majestas suis subditis omnibus, ut si idem D. Cromus posthac accusaretur de his articulis aut similibus, tum exequutam fieri in eum absque ullo favore juris severitatem.

Contra Cromi articulum de missa non profutura defunctis, objecerunt illi pro tribunali, se concionatum fuisse in illo articulo directe contra edicta regia, quæ statuerunt missam privatam digne retinendam in ecclesia Anglicana, propter multa commoda quæ recipiunt per eam Christiani. Sed non enumerat statutum illud, quæ fuerant illa commoda: ac propterea respondebat Cromus, intellexisse se commoda illa futura commemoratio mortis Christi, per ceremonias missæ ac orationes pro vivis: maxime quia rex deposuit tam multa cœnobîa.

Non profuit illi hæc evasio. Namque hoc modo injunxit illi rex in sua chartula, ut illius articuli palinodiam caneret: "Missæ publicæ atque privatæ sacrificium sunt utile, tum pro vivis tum mortuis. Et quamvis missæ aliæque orationes et suffragia prosint defunctis, regia tamen majestas cum suo parlamento pie ac juste abolebant monasteria in suo regno." Qua ratione, non erat additum omnino.

Hic habes summam judicii regis de doctore Cromo in ista causa. Jam cum advenerat dies Dominicus quo ille revocaret, concionem piam fecit; at in fine ejusdem cœpit dicere ad populum, quomodo a majestate regia receperat scriptum, quod illis prælegere jussus fuit. Atque post lectum idem, ac populum brevi imprecatione Deo committens, ita discedit: cum rex haud dubie voluit, ut illam chartulam accepisset pro formula quadam doctrinæ, quam sequeretur in sua concione; atque etiam ejus extolleret sapientiam, literaturam, et clementiam supra sidera, eo modo quo doctor Barnes et duo illi alii, cum in festo Paschæ prædicarunt, ac nihilominus postea erant combusti.

Proculdubio non fuit animus regis, ut tam leviter prælegisset suam schedulam Cromus, atque tum ita discedere. Quapropter vereor ne non ita relinquat illum clerus. Nam statim postea interdictum fuit illi a rege, ne amplius concionaretur: sicut antea etiam prohibuit episcopum Worcesteriæ Latimerum, atque Shackstonum episcopum de Salisbery; qui per providentiam Dei, ut arbitrator, (ut patet etiam per hoc, quod Deus vivos tamdiu illos servavit in hoc mundo periculoso,) a morte liberati erant per generalem illam regis veniam. Isti duo episcopi diu erant sub custodibus, quia adhuc nunquam in statutum illud, adversus veritatem anno 1539 editum, subscribere voluerunt: id quod reliqui episcopi Elchosaitæ Eceboli statim fecerunt. Sed quantum jam illi favet rex, ac quanti æstimat eorum sanam doctrinam et sinceram, vel in hoc apparet, quod non solum illis prohibuit concionandi munus, verum etiam ne veniant infra duo aut tria milliaria Germanica prope duas academias nostras, civitatem Londini, nec in propriam illorum diocesim. O nefandum nefas, ita adimere ovibus suos pastores bonos, ac lupos rapaces in eorum locum intrudere! Non poterit Deus hanc tyrannidem multo diutius, ut spero, permittere. At interim vides quomodo apud nos jam abundat iniquitas, ac ideo proculdubio refrigescit in multis caritas. Vale, in Domino observande mihiq̃ue semper carissime propter tuum opus in Christi evangelio. Deus noster Optimus Maximus te diu nobis incolumem conservet, ad ipsius ecclesiæ ædificationem et consolationem. Amen. Amen.

EPISTOLA CVI.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et animi constantiam in veritate a Domino, etc! Literas tuas pias ac consolatione plenas, ultimo Augusti ad me datas, ante tres dies recepi, præceptor colendissime: propter quas summopere arbitror me tuæ humanitati devinctum esse, ut ita digneris ad me vermem, non amplius hominem (ut censet mundus), rescribere, ac etiam tam consolatorie et sæpe.

Scriptis mihi Falcknerus pro panno nigro et rubeo, quos per Conradum Eblie ad te mitto, ut sit in tua potestate atque arbitrio, utrum illos habiturus sit mutuo Falcknerus. Nam mihi jam debet fere centum florenos, proximis nundinis hic Francofordiæ solvendos, præter 45, quos nunc præterea mihi solvere debuisset (ut ille scribit) Christophorus Froschoverus, de quibus etiam dubito an eos recepturus sum: respondet namque ille, se velle solvere eosdem 45 florenos pro Falcknero, si habeat bonas nundinas, alias non item. Niger pannus continet ulnas Francofordienses 55; rubeus autem 50½. Niger est satis bonus et fortis pannus; sed omnes meos

meliores vendidi prius quam redditæ fuerunt mihi Falckneri literæ. Interrogavi post eas in principio nundinarum a Christophoro prædicto, ac negavit se habuisse pro me ullas, quia vix me novebat: postea iterum conveni illum, et invenit propter me Falckneri literas. Præterea quadraginta ulnarum pannorum illorum est 22 floreni. Misi tibi præterea pannum alium, quem reliqui in his nundinis meliorem, qui continet 45 ulnas. Eundem precor (si ita tibi visum fuerit consultum esse) ut habeat Falcknerus, si recusat alterum nigrum. Sed iste pannus est majoris pretii; 28 florenorum scilicet propter 40 ulnas, et 16 batz. pro floreno. Falcknerus hoc novit, quod ita solemus recipere pro quolibet floreno. Quem reliquit pannum, oro ut vendi cures alio aliquo homini, ac pretium ejusdem pauperibus (si quos habetis apud vos exules propter evangelium) eroges hoc anno. Si tu hoc recusas facere, propterea quod non habetis forte apud vos tales homines exules (aliam enim excusationem non admitto), tum volo eandem summam D. Calvino in eundem finem dare. Habeo porro jam in animo per prædictum Conradum tibi transmittere quintam partem panni coloris alii, quo solet magna pars nostratum vestiri. Illum pannum, ut fortissimum, tibi velim libenter dono dare. Si recuses eundem recipere (quod non spero), tum ad meam tibi adventum pecunias dabis. Est pannus 32 florenorum. Argentinæ et hic jam incipio de eodem colore vendere aliquos, illis antea fere inusitatis.

Non possum has literas iterum neque meliori formula vel largiori describere propter mea jam negotia; solus namque hic sum. Argentinæ etiam præter famulam non habeo servos. In Anglia omnes præterquam unum reliqui: habeo enim illic adhuc, qualis sit, familiam. Unum tantum huc adduxi famulum ex Anglia, qui tum videbatur omnibus ferventissimus esse; et certe, dum illic apud me agebat, erat vere pius: at postquam hic vidit simplicem evangelii cultum, maxime non habens suos familiares, ac copiam rerum et carnis in macello, ut apud nos, domum redire mihi videbatur cupere quam maxime. Quod cum intellexi, dimisi eum, postquam dedissem secum meas literas, per quas potuit cum alio homine sodalii nostri obtinere famulatum. Prius tamen ob oculos pro meo dono posui, quam fœdum sit a veritate per simulationem superstitionis deficere. Abiit nihilominus: sed spero illum adhuc sapere Christum ex parte. Habitat etiam cum homine quodam mercatore, qui in tempore libertatis ante tres annos apud nos profitebatur suo modo evangelium. Bone Deus! quid dicam? Non novi fere hominem melius sapere de religione (non loquor de instructoribus literatis) quam W. noster Peterson. Orat te iste ut suas literas Clariam mittas; quas meis literis præter has jam per Froschoverum ad te datis involvi. Sed postquam ab Argentina domum rediit, qua antea cum maximo periculo fugit, neque per herum suum cum maximis minis cogi potuisset, dicebat esse media et libera et nescio quæ. Quomodo vel quis cum dementarit, ignoro: sed hoc scio, quod ante meum discessum

ad missas in hominum gratiam non coactus ibat; id quod jam singulis diebus festis, per totum fere autumnum facit, ut mos est apud nos. Uxor ejus erat satis dives certe: habuit cum illa, ut opinor, plus quam tres centum aut quatuor centum nostrates angelos aureos.

Rogat te uxor mea, ut digneris Falcknerum precari 100 libras optimi butyri, aut 80 ad minus mihi mittere Argentinae tam cito ut poterit. Si non potest curare ut tale vasculum ad meas aedes mittat, tum oro illum Jo. Burchero nostro in aedibus D. Miconii vel D. Isengrinii agenti, ut Basileae pro me mittat, ac quicquid exponit reddam. Dedi pro te Christophoro Froschovero caseum Anglicum sub hoc signo +, panno involutum lineo. Uxor mea voluit ut tibi tuaeque uxori eandem mitterem, ut de nostro caseo, sicut nos de vestro butyro, experimentum faceres. At nolo ut inde ulla agas nobis gratias: non velim omnino certe, ut propter res tam parvas (uti propter uxoris munuscula frivola) scriptis referres gratias. Fratrem B. tuo nomine salutabo diligenter. Rem de qua praeterea scripsisti non intelligo: ideo inde nihil dicam, ne animum ejus jam satis curis dejectum amplius dejiciam. Si accersitus forte aut vocatus fuerit domum, ac non veniat, omnia amittet, quae jam habet certe. Inde nunc sollicitus est, sed maxime quia si ita res haberet, non est verisimile ut illam habeat quam ambit uxorem; piam quidem, sed propter perpetuum quendam morbum (ut audio) ad matrimonium ineptam. Bene vale. Francofordiae, 13 Septembris, 1541.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

P. S. Non sum civis Argentinensis, ne forte quae jam habeo in Anglia et Brabantia privilegia perderem. Senatus Argentinensis est mihi valde favorabilis. Do illis annis singulis 10 florenos; non dedi jumentum.

Accidit, D. observande, ut antequam sigillatae fuerint hae meae literae, satisfecit mihi Christophorus Froschover pro 45 florenis, quos debebat mihi Falcknerus in his nundinis solvendo. Obtulit sese praeterea, se velle fideiussorem esse pro pannis quibuscunque quos vellem mittere praedicto Falcknero. Ideo non est opus ut apud te custodias pannos, quibus de antea hic tibi scripsi, me velle tibi prius mittere per Conradum Eblic, praeterquam solum nigrum illum pannum de 28 florenis, cum tuis 8 ulnis de 32 florenis; ut antea memini ejusdem. Hoc etiam precor, ut digneris Falcknero dicere, in mentem mihi venisse, quam saepe loquutus fuerit mihi pro panno qui est coloris...; ac ideo me misisse illi per praedictum Conradum 31 ulnas, praeterea 31 ulnas cum dimidio panni albi, ac 20 ulnas de... Pretium est idem cum duobus praedictis pannis integris; de 22 florenis scilicet pro 40 ulnis Francofordiensibus. Oro te, ut si ullum horum omnium pannorum recuset, ut digneris eosdem in

tuam custodiam recipere, quousque ego tibi scribam per proprias meas literas, cui tradas illos; nisi tu nosti aliquem tibi familiarem, qui eodem pretio eosdem vult recipere, ac pecunias mihi in proximis nundinis Francofordiæ certo mittere per dominum Christophorum Froschover. Ille namque hic schedulam Falckneri nomine mihi dedit pro 103 florenis et 6 batziis, qui sunt justa summa duorum pannorum integrorum cum tribus hisce ultimis dimidiis, de quibus hic supra mentionem feci. Omnes isti panni, de quibus mentionem feci in istis literis, præter tuas octo ulnas (quas non scidi ab eodem panno quem emit a me Conradus Eblie, ne fortassis volueris ulnam plus habere), sunt signati super plumbeum eorum signum hoc signo meo in margine +.

Recipies cum his scriptis sententiam Capitonis nostri de peccato originis. Nova non habeo in his nundinis ex Anglia, præterquam quod rex adhuc non reversus est Londino ex boreali parte regni sui, quo in mense Julii elapsi equitavit cum 1000 militibus, novo more, et multis castris, Gallico more, ad pacandum populum illic rebellem et superstitiosum omnino. Conati fuerunt illic ante quinque menses clanculum tumultum novum viri circa viginti (quorum duodecim fere erant monachi quondam), qui fuerunt Londini et Eboraci (qui sunt regni illius præcipui civitates) decollati, suspensi, atque nostro more tractati, in mense proximo Junii. Ante discessum regis decollavit etiam matrem cardinalis nostratis, cum duobus aliis ex nostris nobilibus natu maximis. Ex regio stemmate non audio ullos relictos præter nepotem cardinalis, ac alium puerum, marchionis de Exeter filium. Ambo sunt pueri incarcerati atque condemnati: causam ignoro, nisi quod aiunt patres eorum papæ atque cognato suo cardinali Polo literas misisse Romam. Filius regis ex tertia uxore vivit adhuc; de illo non loquor. Vivit adhuc spurius Edwardi regis, cujus filiam post interfectum Ricardum secundum¹ duxit Henricus 7 nostri jam regis pater. At paululum ante nostrum discessum missus erat a Calisiis (ubi antea erat vicem gerens regis ac, ut nosti, nimis prope Galliam) in Turrem Londoniensem, receptaculum talium, ac postea per parliamentum eodem tempore quo D. Cromwellus condemnatus: incarceratus manet, exspectans gratiam regis. Iste senex spurius erat Calisiis persecutor evangelii pessimus. (Edwardus reliquit duos filios, hæredes regni, in protectione istius Ricardi eorum avunculi. Interfecit secreto Ricardus iste hos duos elegantes pueros sui germani fratris, atque regnum fere tribus annis vi occupavit.) Alius ex proceribus præcipuus ac tyrannus crudelissimus non longe postea currendo equo suo non coacto cecidit: sed nunquam postea verbulum loquebatur; fregit namque collum suum miserrime. Iste erat comes de Essex, cujus rebus ac agris, cum magnis dominiis suis atque divitiis, potitus est statim Cromwellus; sed non diu, ut antea audisti scio, si receperis per Froschoverum literas priores ad te datas.

[¹ Imo tertium.]

Argentinae, 25 die Septembris.

Rex ordinavit Thomam episcopum Cantuariensem et cancellarium regni (qui adhuc mente habentur pro nostris) suos vicem gerentes in australi parte Angliæ. At illi statim post discessum regis propter timorem, ut arbitrantur evangelici nostrates, juvenem octodecim annorum propter Lutheranam opinionem in eucharistia Londini combusserunt. Non omnino negavit præsentiam corporalem, sed accidentiam panis (ut Wiclefus noster) non sine substantia manere illic asserebat. Iterum bene vale. Mortuus hic est, vel potius dormit, D. Zuinglii magni illius mundi luminis filius; multi-que alii ex collegio Argentinensi, quibus de maxima erat spes. Iterum tandem vale ac vive felicissime in timore Domini.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo atque doctissimo viro D. Henrico
Bullingero, verbi Dei sinceri ministro.
Figuri.*

EPISTOLA CVII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

CONSOLATIONEM Sancti Spiritus in tua scientia, quæ interdum multum habet conjunctum dolorem. Tuas literas mihi gratissimas vicesimo Novembris accepi, vir doctissime. Quod ex animo me ames ut fratrem (id quod antea sæpius ex scriptis tuis intellexi), ingentes habeo tibi gratias. De missis ad Falcknerum pannis jam me pœnitet, quod ille me sibi tot pannos misisse multum dolet. Pannum nigrum intonsum, de quo conqueritur, non misissem Falcknero (ut ex meis proximis literis arbitror te satis intellexisse), nisi quod tam sero Francofordiæ traditæ fuerant mihi ejus literæ. Nihilominus pro 18 florenis non possum eum pannum illi dare, cum mihimet ultra 20 florenos in Anglia constiterit. Attamen quum jam isthic sit (maxime cum fila habeat tam crassa et lanam duram), pro viginti florenis si eundem retinere velit, ego ero contentus. Sin minus hoc lubens faciet, recipias iterum ab ipso illum pannum, te precor, atque eundem servato apud te, usquedum ipse rescribam ad te a proximis nundinis, vel antea. Volo namque fortassis eum in alium finem (si illum Falcknerus recusaverit) destinare.

Pannum tonsum non majoris pretii æstimavi quam 28 florenos. Pro eodem etiam pretio ipso Falcknero dedi talem pannum in nundinis Argentinensibus elapsis. Atqui de illo panno (quia vestris mercatoribus tam caro esse videtur) quid scriberem ignoro, nisi ut D. Falcknerum consulas eundem mihi remittere in quadragesima, per aurigam aliquem sibi notum, qui Francofordiam per hanc urbem petit. Haud dubito enim me

illum pannum hic venditurum ejusdem pretii aut pluris fortasse. Si hunc remittat pannum Falcknerus, gratificabit mihi valde, si simul transmittat tres sarcinas optimi papyri, quem conficit D. Froschoverus. (Sarcina continet 20 libellos: Germanice *ein Riecks* vocatur.) Namque talem papyrum cujus est illius maxime desidero. Has literas uno folio scripsi ejusdem, quem cupio, papyri: at si meliorem habeat, velim adhuc unam aut alteram sarcinam pro Milone Coverdalo atque aliis hic agentibus Anglis. Pro papyro isto in venientibus nundinis Froschovero aut D. Falcknero, volente Deo, satisfaciam. Cupio præterea, ut D. Froschoverus tibi pro me isthic opponat quindecim florenos et 12 batziones, propter dimidiatum pannum integri nigri touni, in usus quos novit tua pietas destinati, si forte eundem mihi remittat Falcknerus; ac ego Froschovero vicissim Francofordiæ eosdem florenos fideliter reddam.

De ceteris pannis dimidiatis quæ scripsisti, mihi bene placent: ea lege videlicet Falcknerum eosdem servaturum, ut si illos vendere poterit, ad proximas nundinas mihi pecuniam solvat; sin secus, ut illi eos tradat cui tradendos illi postea Francofordiæ indicabo. Axiomata non ideo ad tuam eruditionem misi, ut super eisdem sententiam tuam rescriberes; tantum enim ut tua studia mea causa impedivisses non cupivi: ago tamen magnas gratias, quod, cum venero, super illis tuum judicium mihi proferre non dedignaberis. D. Falcknerum, fratrem mihi carum, salutes obsecro, atque meo nomine propter butyrum illi gratias ingentes age; mihi enim hac hieme erit pro familia mea bono usui. Rogo ipsum præterea, ut papyri, de quo supra mentionem feci, memor sit. Petit idem a me, ut certiores illum facerem, an adhuc tuas literas a Gallo von Homberg acceperim: quas acceperis me (si memineris) proximis meis literis humanitati tuæ indicavi. Quartale fœnum Græcum per hunc tabellionem mittere in animo habeo, si ille non recusaverit idem secum ferre. Uxor mea salutem precatur tuæ; eandem meo quoque nomine salutabis. Deus omnis potentiæ servet te a peste noxia, atque sub ala sua protegat te, ut adhuc regnum ejus latius per te propagetur in terra, atque tua merces sit tanto major in cœlis. Amen. Argentorati, 23 Novembris, 1541.

Tuus in Domino,

R. HILLES.

P.S. Ego misi fœnum Græcum Basileam usque Joanni Bourchero Anglo, in ædibus D. Miconii aut Isengrini agentis.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
amico suo carissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CVIII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM et constantiam in Christi veritate! Posteaquam a Venetiis salvus domum redii, literas tuas 17 Martii scriptas accepi, perlectisque gaudio affectus eram non parvo, te circa tam pium ecclesiaeque opus utile laborasse, ut commentariorum aliquorum libros in Matthæum in lucem edere in animo habueris. Deus Optimus Maximus propositum tuum bene fortunet, atque eidem felicem det successum!

De tonso panno nihil cum H. Falcknero Francofordiæ actum est; atque de pretio non est cur speret me vel batzium unum libenter velle aut posse abscindere. Si tamen aliquid ejusdem panni superest, mihi illud huc mittat in nostris nundinis contentus sum; ac tam lubenti animo recipiam reliquum pannum quam pecuniam ipsam: non enim me fallit, qualis erat pannus ille. Ulnæ Francofordiensis vix pretium posui 11 batziorum cum crucifero; et si hic habuissem eundem pannum, pro duodecim batziis per integrum ulnam Argentirensensem cito potuissem vendere.

Obsecro te, mi domine, ut ne diutius differemus aliquid de eo constituere, quod propter pauperes exules de eodem panno destinavi; dimidium pretii ejusdem scilicet, aut, si mavis, totum. Domino namque Calvino in talem finem aliquas pecunias jampridem dedi; atqui de te vel de isto panno nihil illi unquam memini, aut posthac mentionem facere volo. Idcirco quod non coactus in pauperes erogandum per te volui, perage, obsecro, sive pretium dimidii, aut, si ita res postulat, integri panni retinere velis: quanto plus enim per te erogo, tanto minus mihi ipsi in similem usum erogandum relinquo. Quicquid in hujusmodi rebus ago, sponte et hilari animo absque murmuratione facio. Ideo te precor, ut sive dimidium summæ, si tu mavis, vel integram summam, quod ego malim, tecum servare decernas, per tuas literas mihi id in nostris nundinis significare dignaberis. Cupio enim ut jam statim post receptas has literas ab H. Falcknero 31 florenos cum dimidio (16 batziis pro florenis singulis computatis) pro tonso illo panno reciperes; ut, quum venerit Falcknerus, non sit, quo opus fuerit ulteriori computatione inter me et illum circa eum pannum. Si objiciat, non tanti valuisse pannum, tum precor, ut quantum sit reliquum ab eo recipias, atque isthic amicis tuis, si poteris, vendas; aut, quod malim (ne tuis studiis foret impedimento), mihi huc per aliquem mercatorem transferri cures: atque ego tibi vicissim tantam pecuniam Tiguri fideliter mittam.

Quod tuis literis Petrum Hurtzel, imprimis autem Andream Rapenstein, ita mihi commendas gaudeo; atque si tantum cognovisset uxor mea in proximis nundinis, non postulasset C. Froschoverum pro illis

fideijussorem. Oro tamen ut ne ægre ferant, quod per meam uxorem hæc in re actum sit. Illa namque nunquam antea eos viderat, neque, quod memini, unquam illos a me commendatos, ut digni sunt, audierat. Isti duo boni homines Francofordiæ me fideliter tractarunt in præcedentibus nundinis: debuerunt enim tum mihi circiter 133 florenos, quos omnes præter tres mihi per D. Conradum Ebleum miserunt. Henricus autem non mecum tam bona fide agit: ille namque debuit mihi præteritis nundinis (præter prædictum pannum tonsum) circa 200 florenos; ex quibus loco batziorum (in Rabpemintze) 46 tantum florenos et 14 batzios Basileæ solvit pro amico quodam meo: atque eosdem tam intempestive solvebat, ut amicum illum meum oportuisset ab Argentorato servum suum cum 20 ex eisdem florenis 46 in quadragesima misisse Basileæ, quia Falcknerus in tam parva etiam re, quod promisit, non præstitisset.

Butlerus frater patrimonium suum in Anglia totum, ut per literas accepi, in quadragesima proxima vendidit: sed omnem suam pecuniam tum non adhuc recepit. Metuo autem illi, ne postquam per sororium suum illum aulicum hoc quod fecit ad aures regis pervenerit, denuo exire regnum interdicatur. Eliotus studet juri civili, vel, ut rectius dicam, regni nostri legibus: tantumque profecit in eo ordine, ut jam munus habeat, unde proventus fere 200 florenorum annuatim accipiat. Bartholomæus autem Trehernus ab aula cum multo labore secessit in rus, ubi filiam ducturus est cujusdam nobilis qui favet piæ doctrinæ: cumque illa virgine habebit annuales redditus 120 (ut audio) florenorum per annos 60 ex agro quodam per totidem annos certo pretio a socero suo elocato. Præterea in illius regionis oppidulo quodam docere grammaticam, ac ita parvulos instruere instituit.

De statu totius regni non habeo quod certi scribam, præter id quod arbitror te ante tres menses audivisse, regem scilicet decollasse uxorem suam Catharinam Howard, quam statim duxit post repudiatam Annam Clevensem. Hæc Catharina condemnata erat propter magnam adulterii suspicionem (ut fertur ab omnibus Anglis) cum duobus nobilibus, qui iidem etiam cum ipsa rem habuerunt priusquam duxit illam rex. Decollata fuit tum præterea domina de Rochford, vidua illius nobilis, qui propter incestum cum sua germana sorore (regina Anna) morte plectebatur, ut nosti. Ista vidua, ut aiunt, conscia fuit impudicitiae istius Catharinæ decollatæ nuperrime. Dormiebat enim illa sæpius cum regina; atque cum noverat eam semel diu abesse a cubiculo apud foricam, eodem tempore, ut aiunt, quo illic etiam fuit unus istorum nobilium qui decollabantur, istum nihilominus negotium regi non aperuit, etc.

Tradita est etiam perpetuæ custodiæ in Turri Londinensi ducessa Norfolciæ, vidua senex; item D. quidam Gulielmus Howard, frater ducis Norfolciæ: quia sciebant reginam Catharinam fuisse scortum, cum rex amore ejus fervebat, nec illi hoc indicarunt ante consummatas

illas subitas nuptias. Unus illorum nobilium nunc propter adulterium cum regina primum suspensus, tum decollatus atque dissectus, ex cubiculariis regiis erat, et ante duos annos vel paulo minus uxorem cujusdam viri, qui cervos inclusos custodit, in campis silvestrioribus vi rapuit (nefandum scelus), tenentibus eam ad ejus jussum tribus aut quatuor ex servis suis impiissimis. Pro hoc flagitio nihilominus a rege condonatus erat, posteaquam a rusticis traditus fuerat vinculis propter hoc facinus, et homicidium præterea in resistendis illis, cum vellent illum primum cepisse. Deus, qui justus est, apud nos non semper connivet ad scelera, sicuti nec ullibi.

Citra periculum rerum mearum aliquid de Christiana religione inscribere non potes: præterea, si id liceret, non sum dignus tali gloria. Idcirco habeo tuæ benevolentiae multas gratias propter tuum animum in me tam bene affectum; atque precor te, ut hunc honorem alii cuipiam, qui eo dignus sit, deferas. Caseum tuum ante sigillatas has literas accepi, teque tam multam mea causa insumpsisse pecuniam doleo; præcipue autem quod de febris laboras. Sed justa judicia sunt omnia opera Domini, qui quos diligit suos corrigit, flagellat autem omnem filium quem recipit. Obsecro te, ut octo illas ulnas panni, quas habes, dono a me accipias, nec pecunias mittas: velim namque ex animo, ut apud te eas retineas, ac panno illo utaris, si lubet, in signum, quaecunque sit, quod in Domino tuam pietatem amo et vere colo. Cum iterum perlegissem has barbaras literas, tanto pudore correptus eram, ut easdem frangere fere decrevi ac omnino nihil scripsisse ad te: id quod certe fecissem, nisi tantum me provocasses ad scribendum de statu nostrum omnium.

Jam vale in Christo, mi domine colendissime: posthac enim non habeo in animo tibi rescribere, nisi fortassis per manuensem aliquem, cum me urget necessitas. Salvum te et uxorem tuam piissimam vult mea uxor. Conjugem tuam meo etiam nomine salutare ne dedignaberis. Iterum vale in Deo, qui est nostra portio in terra viventium, atque spes nostra in futurum. Amen. Argentinæ, 10 Maii, 1542.

Tuus nosti quem,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
amico in Domino mihi colendissimo,
dentur literæ. Tiguri.*

EPISTOLA CIX.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LIBROS tuos, præceptor colendissime, una cum literis accepi; et pro illis animo meo majores habeo tibi gratias, quam calamo exprimere possum. Atqui si scissem te mihi dono libros illos daturum, ejusmodi certe Francofordiæ mihi comparassem, et omnino ne verbum quidem de illis fecissem tibi. Cur etenim post tam magnas mea causa isthic impensas factas essem tuæ humanitati præterea oneri? Utinam te citius, mi domine, consulissem de legendis auctoribus evolvendisque historiis. Primum enim legi Bernar. Justinianum de Venetorum rebus gestis, historiam Tripartitam, et Ecclesiasticam Eusebii, ejus Præparationes Evangelicas, atque quales sint Demonstrationes. Non ita pœniteret me hæc legisse, nisi quod jam video ex tuis literis, ut tempus quod in illis volendis insumpsi magis utiliter potuissem conterissem.

Eusebii Demonstrationes tædio affecerunt me aliquo, quia passim tam insulse (ut ita dicam) sacræ scripturæ exponuntur, maxime in negotio Verbi et contra Judæos. Videtur porro de libero arbitrio, conjugio sacerdotum, quintoque Matthæi capite ubique male sentire. Inveni tamen quæ in eo libro mihi optime arridebant; puta de novo testamento, Lib. I. cap. 5, 6, atque de septuaginta Danielis hebdomadibus, Lib. VIII. cap. 2, ejus sententiæ. Hos libros priusquam Tigurum veni percurrerebam atque Tertullianum: quem reperi qualem eum mihi commendasti. Non mihi tam propter styli difficultatem ingratus erat, quam propter ejus pietatem eximiam, simplicitatem, rectumque in negotio Eucharistiæ, sicut in multis aliis articulis, judicium maxime gratus atque utilis. Ex illo multa collegi (sicut de historiis ecclesiasticis), quibus possim contrerraneis meis pluribus obturare os, semper loquentibus, Omnia munda mundis: spiritus est Deus: a nobis requirit solummodo cor nostrum atque animum scientia bene imbutum,—et similes Epicureas voces.

In istum auctorem fortuitu incidi hic in foro venalem, eaque occasione (non sine Dei, ut opinor, providentia) eum emi ac perlegi. Quia autem ille, mihi vix antea ex nomine notus, tantum fructum attulit, primam ansam præbuit quæstiones illas meas tibi cum adessem effundendi. Nec tamen (Deo gratias) ignoro hujus passim prorsus rejiciendam esse sententiam; id quod a multis notatum est ac tu melius nosti: alicubi autem cum judicio legendam, etiam in libello de Præscriptione hæreticorum, ut cum ait non disputandum cum hæreticis, nec permittantur habere nec conferre cum catholicis sacram scripturam: item, quid apostoli prædicaverint non aliter probari debere, quam per easdem ecclesias, quas ipsi apostoli condiderunt, etc. Quamvis ipse loquatur de vere hæreticis atque de suæ

atatis ecclesia, quæ (ut ille ait) idem fuit quod scriptura sancta, quæ de proprio nihil intulit, ut aliquid contrarium ei et in scripturis deprehensum retractione, adjectione, vel transmutatione remediarent.

Postquam demum a vobis redii, Cyprianum primum, tum Lactantium perlegi, quorum lectionis omnino non me pœnitet. Hunc propugnatorem habeo contra adversarios causæ cujusdam meæ, ino Dei, ut ego arbitror: illum autem, ut tu præindicasti, non sine magno fructu pietatis cognovi.

A morte Annæ reginæ apud nos decollatæ usque ad meum discessum graviter detrahebant famæ meæ Londini aliquot ex meis vicinis, quia recusabam nummulum unum (in honorem Dei, ut dici solet) pro consuetudine parochiæ annuatim dare, propter magnas cereas ante crucifixum et sepulchrum in templo affigendas. Primum per parentes et amicos (quorum consilia in hoc negotio apud me valere plurimum illis videbantur) benigne mecum agebant, citabantque consuetudinem annorum nescio quot quingenta, cum centum tantummodo annorum consuetudo apud illos virtutem legis habebat. Respondebam me nescire consuetudinem contra Christum, qui dicit, Deum spiritum esse, etc., Jo. 4. Obiciebant statim, edocti a parrocho: Ergo Deum ullis rebus externis coli negas? Non: Christus enim, qui non consuetudo sed veritas est, ait: "Sic luceat lux vestra," etc. Atque idcirco arbitror eum, Jo. 4, addidisse, "Et in veritate." Quam clausulam sic illis explanavi. In veritate, id est, vere et secundum verbum Dei; innocentia scilicet, pietate, misericordia, et vitæ sanctimonia, sine qua nemo videbit Deum. Externis autem, mere ab hominibus ad cultum inventis aut excogitatis, omnino non coli divinam majestatem (Matth. 15), quæ nullius indiget, nec illis frivolis et corruptibilibus delectatur. Tum post aliquot menses (prout spem ullam rerum vicissitudinis habebant) cum minis redeunt sæpius, atque diocesis nostræ episcopo, ni resipiscerem, me accusare minati sunt: id quod, quia pertinax eram, fecerunt. Jussit autem eos episcopus ut paululum quiescerent (sic dictum erat mihi saltem), ac tandem pro illorum animo omnia succederent. Exspectabat enim diem bonum brevi futurum, sed non supervixit ut videret; vexatus namque nimium a D. Cromwello et aliis circa suspensiones frivolæ, quod non faveret regiis conatibus in abolenda pontificis primatu et demolitione monasteriorum, misere obiit, dolore fere consumptus, ut videbatur. Sed redeo ad institutum.

Anno secundo ante meum discessum ex Anglia, publice mittuntur edicta regis ad episcopos et ex laicis parochiarum omnium præsides, ut propter superstitionem vulgi non permitterent ulla cereas in templis coram imaginibus accendi vel affigi, nisi solummodo ante crucifixum atque in festo Paschatis coram sepulchro Christi. Accersunt me statim præsides parochiarum, atque in templo interrogabant me, utrum adhuc pertinaciter inanerem in proposito contra injunctiones majestatis regie. Respondi eas literas non me spectare, de quibus jam ante victoriam triumphare mihi

sunt visi: ego namque, inqui, non sum episcopus nec parochiæ præses; nec si essem tali munere præditus, mihi mandant illa edicta, ut vestra sustentarem lumina, sed ne ea e templo expellerem, quod ego non conor. Porro ex istis literis, inqui, a rege profectis magnam concipio spem, post modicum temporis non futurum vobis etiam liberum istas vestras cereas ne coram crucifixo quidem vel sepulchro amplius accendere. Qui etenim ex aliis superstitiosis luminibus, is idem finis ex illa traditione est expectanda, cum omnibus manifestum sit eandem plantationem esse a terreno pontifice plantatam atque a Patre cœlesti eradicandam, sicut et illa quæ jam nunc ad mandatum regium exstirpatur. Tum dimiserunt me loquentes, Dicis te non conari sacra lumina e nostro templo extrudere, cum tamen malo tuo exemplo omnes (maxime juvenes tui similes et pueros leves) post te trahere, si auderent, moliaris; negans facere quod tui atque uxoris parentes, homines graves et sapientes, cunctique honesti vicini facere non dedignantur. Id quod certe verum est: nam mater mea (ut jam audio) pro me nummulum illum solvit per annum aut biennium, ut placaret canum rabiem, atque ne ego (quod metuebat) in gravius periculum inciderem.

Post hæc de hac re nihil audiivi, præterquam quod postero die quam discessi a Londino huc versus vel saltem Antverpiam, regis vicarius in rebus ecclesiasticis Wintoniensis, tum primum constitutus, cui fortassis ex fama notus fui (extendit enim se diocesis sua usque ad medium pontis Londoniensis), palam examinaturus aliquot ex meis vicinis, ante meum secessum captis, de me aliquid ex illis expiscari conatus est. Et uni eorum coram omnibus in palatio adstantibus dixit: Atque tu, vir insipiens, in quem finem tot homines admisisti in domum tuam quotidie, cum sis artifex tam pauper et inops? Respondebat interrogatus, Nulla erat ad ædes meas talis frequentia hominum, maxime suspectorum. Quid, inquit episcopus, coram claudicantem claudicas (vel aliquod simile proverbium habebat): non fuit apud te quotidie Rich. Hilles, docens te et tui similes? Negabat accusatus omnino: et gravissimi inimici mei, qui et divites fuerunt, noluerunt publice prodire libenter, secundum regni nova statuta, ac coram omnibus haberi pro vicinorum suorum delatoribus. Episcopus etiam, fortassis nesciens me absentem fuisse, palam hæc de me percontatus, et loquutus est ut fugerem, ac ita ne amplius rabidas oves suas veneno potarem. Nunc habes, mi domine observandissime, quid volui cum dicerem, Lactantium causæ meæ defensorem habere me gavisum esse, aut saltem non me pœnitere, quod perlegeram eum.

Mirabar tamen, quid sibi voluit de iniquatione dæmonum disserere, et de eorum cum mulieribus congressu, lib. II. cap. 15; de virtute eleemosynarum, lib. VI. cap. 13, 25; de affectu iræ, quam etiam Deo ipso attribuit, libro eodem, cap. 15, 18, 23; de non utendis floribus nec unguentis, cap. 32, quæ nominat illecebras voluptatum et arma inimici hominis: item de

operibus bonis cum malis conferendis et ponderandis; de vita justorum super terram a die iudicii cum regnante Christo per annos mille, qui per eos annos universas gentes dabit in servitutem electorum, lib. vii., qui tamen postea etiam ipsi paulisper latebunt iterum sub terra propter metum resoluti dæmonum principis, qui eos obsidet, et gentium multitudinis, quæ adversus eos rebellabit: et cetera similia in epitome sua.

Cyprianus quoque in multis locis nimium severus esse videtur, præcipue libro iv. epistola 2, ubi de sero pœnitentibus agit. De purgatione peccatorum per eleemosynam mira etiam effutit, et de examinatione bonorum per ignem ibidem. Dubitari præterea potest (meo saltem iudicio) an possint ita conciliari ejus passim loci de satisfactione, ut videretur de Christi justitia pie et pure sentire, præsertim lib. i. ep. 7; lib. iii. ep. 14; de meritis martyrum atque justorum, Ser. 5; præterea, quæ in epistola ad Quirinum scribit, de libero arbitrio; de eodem et de primatu Petri, ep. 3, lib. i.; de intellectu hujus vocabuli (aqua), quod ubique apud eum significat in sacra scriptura baptismum; de mixtione sacri calicis cum aqua, quam Christum in cœna instituisse affirmat, lib. ii. ep. 3.

Decrevi apud me Origenem propter ejus vetustatem (cum proxime vacavero) perlegisse; sed jam mutavi sententiam, quia de eo in tuis ad me literis nullam fecisti mentionem. Atqui in ejus locum mihi assumam aliquod opus Augustini, vel forte in prophetas Hieronymum, nisi quod contra tuum iudicium: audiveram semel D. Capitonem in Esaïæ perlectione graviter eum notantem atque dicentem, Hieronymum præterquam rhetorem omnino nullum fuisse; quod prius non credideram: ceterum suas rationes habere videbatur, cur merito ita argueret illum.

Si iterum aliquando ad me scribere dignaberis, consule mihi, quæso, qui sit modus commodissimus retinendi ea in memoria, quæ semel legi. Adhuc soleo capita plurium locorum communium sententiarumque in unum colligere librum: hoc autem est mihi molestum, quia lentissime scribo. Porro libellos tuos cupio, domine, de auctoritate scripturæ, de officio episcoporum, et de origine erroris; eosque, si tibi melius videbitur, simul compactos¹. Oro te, ut simul cum istis libris mihi etiam biblia D. Leo. Judæ mittas, si absolvatur adhuc, vel postea quamprimum nactus fueris occasionem idoneam. Sed primum pone pretium, et illud ab H. Falcknero accipias: alias prorsus non recipiam eos ab aliquo. Te demum quam maxime oro, ut eundem H. Falcknerum et Petrum Hürtzelum meo nomine salutes, ac illis referas, sic se habere statum inferioris Germaniæ, ut vix credam venturos aliquos pannos Anglicos ad Francofordiam proximis nundinis propter bella inter Cæsarem et ducem Geldriæ. Idcirco eorum ambo precor, ut pecuniam quam mihi debent (quamvis modica sit) mihi vel uxori meæ (si forte tum abessem) hic Argentorati solvant, vel solvi curabunt per aliquem civem Tigurinum. Nunc enim illis maxime in quadragesima

[¹ MS. *compactos*.]

egeam, quia nec pannos neque nummos hic habeo. Omnem etenim pecuniam, quam corraderere undique ex meis potui, in Angliam misi ad amicos, qui omnem eam pecuniam in pannos impenderunt, et eosdem Antverpie transportarunt, ubi adhuc sunt: neque audent amici eos in superiorem Germaniam transferre propter sæva bella, quæ Deus Optimus Maximus cito pacare dignetur propter Christum Dominum et spem nostram. Amen.

Salutat te uxor mea quam accuratissime atque uxorem tuam piissimam, cui etiam multas ago gratias propter sua magna in nos collata officia, quum isthic apud te vivimus. Scripsit tua aut D. Megandri conjux ad meam uxorem pro re aliqua; atque profecto nescimus quid deberet esse. Ideo peto, ut certiores nos faciant quid velint, et erga proximas nundinas curabitur diligenter. Ego intellexeram quod voluerunt hic emi lineum (Gallers Swelche) nigrum, nisi quod viliori pretio apud vos (ut omnes ferunt) habetur multo. D. Megandro, D. Theodoro Bibliandro, et D. Pellicano me quam humiliter commendo, et uxores eorum nostro nomine salutare ne dedigneris. D. Erasmo etiam et conjugi suæ quam officiosissime commendatum me habe. Et si in qua re tibi, mi domine carissime, vicissim obsequi possim, imperes; habebis me paratissimum. Scribere amplius autem tuæ humanitati (ut norit) non statui, et causam nosti: at jam propter tua munera egregia coactus sum, ideoque quæ barbare et inepte effutio, boni consulas oro. Obsecro autem te propter Dominum, ut, quantum in te sit, apud senatum vestrum Jo. Burcheri fratris et conterranei nostri promoveas causam, de qua jam nuper scripsit a Basilea ad tuam pietatem Butlerus frater meus et vobis, quod scio, dilectus ac carus.

Post nundinas Francofordianas nova ex Anglia non accepi. Tunc autem (ut Petrum Hürtzelium tibi referre precatus sum) scripserunt mihi amici, ut inter Scotos et nostrates subito ortum erat bellum, quod in confinibus Angliæ borealibus et Scotiæ meridionalibus inceptum iri ferebatur; an a nostratibus vel Scotis, non certo scitur: alterutrum ita excusant et accusant. Porro hoc certum est, quod propter quandam Scotorum incursionem, in qua aliquot ex nostris interfecti fuerant, rex noster Scoto bellum brevi indicare minabatur. Scotus non libenter hoc audivit, sed legatos pro continuanda pace misit in Angliam. Rex sub his conditionibus (ut fertur a nostris) pacem annuebat: si rex Scotiæ (ut olim factum est ab aliquot sui prædecessoribus) in singulis nostris parlamentis regi et successoribus honorem deferret, velut ad superiorem suum et potentatui sublimiori: si promitteret se Romanum pontificem cum suis monachis, quamprimum poterat, deponere, et nostram in ceteris superstitionem (quam probe nosti) in regionem suam admittere: deinde si regi nostro satisfieri curaret pro damnis in aquilonari regionis parte acceptis, atque pro magnis illis sumptibus quos tunc fecit parando per terram militem et per mare navium classem. Dum hæc enim in Augusto et Septembri tractabantur inter istos monarchas, apparantur ab utroque ad bellum omnia necessaria. Breviter renuit Scotus

fere omnes istas conditiones præter summam quandam pecuniæ, quam regi Angliæ concessit pro pace renovanda et propter impensas factas. Tunc rex, in curribus et equis (ut vereor) multitudineque hominum confidens magis quam in Dei nomine, misit in Scotiam virorum ultra centum et viginti millia; quæ (ut jam ex Anglia ultimo Novembris per literas accepi) iterum ex Scotia reversa est: sed causa cur rediit ita inter optimates tunc clam detenta fuit, ut vulgo apud nos non erat nota. Interim hic fertur ab his, qui in Gallia mercaturam exercent, quod nostri in Scotia stragem 14000 hominum acceperunt. At quam vere dicunt adhuc incertus sum, quamvis aliquid tale contigisse ex conjectura suspicor. Scio te omnia hæc fere a Joanne nostro Burchero antea audivisse: de his enim, prout accidebant, illum certiore feci. Attamen ne putares me tuum desiderium oblivioni vel negligentia tradidisse, de iisdem rescribere tibi (qui de me in multis optime sis meritis) operæ pretium duxi.

Nuper Deus ademit mihi per mei duos vel tres debitores, qui (ut ex Anglia audio) defecerunt, et per aliam occasionem, circa 200 florenos, tantocitus fortassis, quia non isthic adsum rebus meis ipsemet prospicere: sed hoc sit lapidi dictum. Præterea jam infra mensem pollicitus sum dare annuatim (si Deus non omnia adimat mihi) certam pecuniæ summam peregrinis aliquot, qui nuper hic, expulsi e patria propter Christum, venerunt: ita ut nunc non possim tantum tibi pro pauperibus exulibus exponere, quantum ex animo libenter fecissem, si hoc a me cupiisses. Nihilominus ne desinas, oro, me commonefacere officii mei, et invenies me pro posse paratum. Scio enim te non petiturum, ut ex necessitate sed ex abundantia pauperibus erogarem. Atque ego novi quid Paulus a divitibus cupit 1 Timoth. 6, et quid Christus ubique. Caro tamen, divinarum et coelestium obliviosa, ac terrestrium cupida et tenax, non poterit nimis officii sui commoneferi. Mihi ergo (quia hoc ipsum et aliis utile sit) scribe quicquid vis libere. Spero autem me exhortationem et commonitionem prout decet ferre. Vale in Christo Jesu, viveque Deo feliciter: atque Ricardum tuum, ut soles, dilige. Argentinae, 18 die Decembris, 1542.

Tuus,

R. HILLES, *Anglus.*

Inscriptio deest.

EPISTOLA CX.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

Deo laus! Quam possim humiliter me tuæ pietati commendo, mi domine colende. Literas tuas per Faleknerum nuper accepi, quibus te excusas, quod non tanta potueras tum temporis respondere prolixitate, quanta, ut ais. for-

tassis expectabam. At ego vicissim respondeo, me omnino tam prolixum, sed mihi vere utile et gratissimum responsum, non cupiisse, ne tibi fuisset nimis molestus, ut fui dubio procul. Propter Joannem Bourcherum ex animo habeo tibi gratias, præsertim quod tanto citius, ut loqueris, ob meum patrocinium illum juvisti. De rege Scotorum D. Joanni Butlero paulo post natalem Domini scripsi, eum certe mortuum esse, atque Antverpiæ fuisse inter aliquos famam eundem ex vulnere interiisse: id quod in meis literis non erat notatum, certissimum tamen et ab ipsis Scotis confessum, regem eorum post suos ab Anglis captos nobiles aliquot statim obiisse. Ex eo tempore nihil certe ex Anglia accepi, præterquam quod rex noster absque mora in Scotiam illos nobiles remisisset, ut pro se apud Scotos orarent, et regnum illi reddi aut offerri a Scotis suis viribus omnibus conarentur. Sed, ut jam ab Anglo nobili hic audiui, nihil fere a Scotis impetrati sunt, sed ad regem redire suo conatu plane deceptum. Alii tamen nostrates Antverpiæ jactarunt, proceres Scotiæ ad istorum nobilium preces aut industriam in Angliam Scotorum cardinalem misisse. Iste autem Anglus hic mihi retulit contrarium fere: videlicet, Scotos novum regem sibi constituisse ex suis, Gallorum regem in opem implorasse, et nostrum totis viribus in animo habere adhuc depellere. Non audio regem Angliæ Cæsari confœderatum esse, neque amicitiam Gallo renunciasse; quamvis eum hoc propter Scotos, si illis succurrat, brevi facturum esse verisimile sit. Nihilominus mihi his nundinis ex Anglia scriptum est, Scotos, qui naves aliquot a nostratibus eripuerunt, a proceribus Scotiæ prohibitos esse, ne bona quibus oneratæ fuerunt divenderent, priusquam scirent in illa etiam re quid placitum sit nostri regis. Poterit tamen in ea re latere aliquid doli, ne scilicet rex Angliæ se muniat fortius, atque in bellum paret citius.

Bene vale, et me uxori tuæ carissimæ omnibusque tam piissimis quam doctissimis viris, mihi per tuam operam isthic notis, commendatum quam diligentissime habeto. Deus te tuique similes diutissime conservet, et orate pro me. Amen. Jam Nurembergam (post mensem, Deo volente, rediturus) profecturus sum ad vendendos pannos meos, quos propter Juliacensem ducem non sunt ausi huc his nundinis mittere amici mei, qui Antverpiæ res meas curant; atque ideo miserunt eos Nurembergam ad nundinas jam appropinquantes. Iterum vale et vive feliciter. Amen. Francofordiæ, 24 die Martii, 1543.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Domino Henrico Bullingero, theologo
pientissimo, amico meo imprimis
caro et colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CXI.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino, mi colendissime præceptor et frater in Christo spe nostra! Mitto hic tuæ pietati coronatos decem Italicos, quos cupio ad occasionem et tuum placitum pauperibus (in Christo divitibus) erogari exulibus, quam maxime, si qui sunt, qui apud vos indigeant. Uxor mea jam brevi, post tres hebdomadas scilicet, expectat tempus parienti prolem, ac te tuamque uxorem vehementer orat, ut vestris precibus eam commendetis Domino, cujus virtus in infirmitate perficitur. Præteritis nostris nundinis dedi tuos 4 florenos propter libellos Henrico Falcknero, cui precor me commendatum habeas: dicasque illi precor, quod quamvis mihi sanctissime promiserit se omnem pecuniam (summa erat fere centum et viginti quatuor coronati), quam mihi his Francofordiensibus nundinis debuerat, coronatis aureis solvi curaturum; me tamen ultra quatuor a domino Christophoro non accepisse, sed alia pecunia, ut solet, quam honestissime mihi solvebat. At ita se res habuit: Henricus Falcknerus primum mecum pepigit 175 florenos nostris Argentinensibus nundinis dare. Deinde orabat me, ut in Francofordienses istas differem solutionem, quum omnem summam coronatis aureis solveret, ut ex ejus schedula propria, illius manu scripta, apparet. Hoc illi concessi, ea tamen conditione, ut promissum servaret, ut decet mercatorem: dixit enim se cum illis 175 florenis lucrum posse facere emendo arraas et merces hujusmodi. Ego tamen hoc incommodum ex hoc accipio, quod ante hunc diem (si coronatos illos ex Argentinensibus nundinis misissem cum mea alia tum temporis pecunia) panni novi cum illis pecuniis fuissent empti in Anglia: præterea, cum in hac urbe Argentina inter amicos cum illis 175 florenis, quam parata pecunia mihi debuisset Falcknerus dedisse, cito mihi comparassem coronatos aureos pro 23 batziis, cogebar Francofordiæ Judæo 23 batzios et $\frac{1}{4}$ dare. Sic duos florenos, præter usum pecuniæ, perdi. Sed spero cum alia vice quod promiserit præstiturum. Non est mihi otium plura scribendi, præterquam quod rex noster ante menses 2, ut Joanni Bourchero scripsi, combussit uno die tres pios homines. In mense enim Julii duxit viduam nomine Latemeri cujusdam nobilis; et hujusmodi sceleribus solet celebres facere nuptias suas semper. Vale in Christo. Argentorati, 26 Septembris, 1543.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

P. S. Oro te, ut, una cum literis his hominibus Germanis inscriptis, reddas alios 10 coronatos Gallicos et meas alias literas Joanni Bourchero.

Inscriptio deest.

EPISTOLA CXII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM et pacem a Christo nostra spe! Scias, domine observande, quod, uti in tuis literis, 13 Octob. datis, mihi significasti, Henr. Falcknerus ad me scripsit brevi postea de pretio pannorum meorum conquerens. Ad easdem Falckneri literas jam responsum hisce inclusum mitto ad te, precorque, ut per tuum maximum otium id legendo ei interpretari dignaberis. In hoc namque mihi gratificabis multum. Namque, ut nosti, nescio Latine satis scribere, multo autem ineptius Germanice; phrasin enim linguæ vestræ nescio adhuc assequi. Sed ad institutum meum veniendum est.

Si dominus Falcknerus (postquam ei meam mentem ex meis literis exposueris, sive exponi per alium dignatus fueris) pannos meos iterum tibi reddat, oro te, mi domine, ut recipias atque conserves eos in ædibus tuis usque in adventum Joannis Bourcheri, cui ego scribam meam mentem quantum ad pannos illos spectat, quid debet facere cum eis. Bona enim fide non possum eos dare viliori pretio (ut nunc est ratio temporis) quam Falcknero feci. Si ego animum totum applicarem ad lucrum, plus potuissem lucrari in mille florenis super aliis mercibus collocatis (maxime hoc tempore belli) quam in duobus millibus florenis in pannos impensis. Semper autem pro oculis habeo quod dicit apostolus 1 Tim. 6. de his, qui volunt in hoc seculo esse divites. De quatuor illis florenis, quos per Falcknerum ab Argentinensibus nundinis tibi misi, nunquam fui sollicitus: sed de illis scripsi potius, ut scirem, an redditæ fuerunt tum literæ juvenis illius qui apud me est, quas simul cum pecuniis per Falcknerum amandavi. Tractabant illæ literæ de impiis aliquot statutis circa id temporis per nostrum parlamentum editis. At si receperis eas literas, bene est. Juvenis enim ille, cui nomen est Franciscus Warnerus, sæpe me interrogavit, an redditæ fuerint; respondebam me de hoc non dubitasse, quia per Falcknerum nos eas amandavimus. Uxor mea tibi tuæque conjugii ex animo omnia bona precatur, dicitque se nullum habere dubium quod ei ententi eo citius auxiliatus est Deus propter vestras bonas preces. Secundo die hujus mensis Christi ecclesiæ peperit filium pro muliere proceræ staturæ satis magnum (ut aiunt mulierculæ), quem nominavi statim Gersom. Quotidie exspecto literas, sed nulla nova ex Anglia. Salutat valde diligenter uxor mea præ omnibus uxorem tuam piissimam: dicit quoque quod cupiit nescio quid, ut illa, cum jam habeat tam multos bellos liberos secum, orabit pro conjugē D. Megandri, ut illa quoque pariat proles. Salutes oro meo nomine doctos illos apud vos omnes, quibus Christi ecclesia tam

multum devincti sunt, reddatque illis in illo die mercedem multam Dominus noster Jesus, Princeps ille pastorum, tibi autem maxime. Amen.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

Doctissimo ac pientissimo theologo D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ concionatori primario, mihiq̃ue imprimis observando. Tiguri.

EPISTOLA CXIII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem et pacem a Domino! Literas tuas mense Junii datas, vir observande et in Christo carissime, per Falcknerum nostris hic nundinis accepi, habeoque tibi gratias maximas pro responsione tua ad libellum Cochleii, qua me donasti: legi enim eandem mense Augusti, et me in vera Domini nostri et Servatoris religione non modicum confirmavit: sed etiam quam plurimum me tuæ pietati devinctum arbitror, quod me dignatus fueris admonere jam secundo in tuis proximis per D. Froschoverum literis, ut ita mundo utar, ne quid amittam cœlestium; ut Dominum Deum ante omnia et super omnia diligam, et ne rebus perituris, negotiationi et pecuniæ, nimium immergar. Nunc scio quod caritas Christi in te maneat, quia præceptum ejus servas, ut decet bonum pastorem. "Si frater tuus," inquit Dominus, "in te peccaverit," etc. Ne dubites, præceptor dilecte, quin quo magis mei officii admoneas negligentiaevæ reprehendas, tanto pluris tui faciam et ex animo diligam. Fateor me variis forteque nimiis negotiationibus occupatum esse; domo tamen præterquam nundinis Francofordiensibus raro absum: indeque est, quod rarius incumbo lectioni sacræ quam cupio, quia famulum neminem habeo: omnia mea negotia fere solus facio, maxime hic Argentinae; semper etiam fere occupatus sum literis et rationibus describendis, et hujusmodi rebus. Proxima tamen hyeme, divina gratia, totam bibliam sacram, quam mihi dedisti, præter novum testamentum, perlegi quanto potui studio. Ex hac sancta lectione, si nihil pluris, hunc autem fructum cepi, quod cum prophetæ secundum hanc vestram versionem deceptorem aut impostorem denominare vulerunt, mercatorem eum vocabant. Hinc disco, sicuti tu etiam dicis, quod periculosa res est et lubrica mercatura, in qua vocatione quam citissime labi possim: utinam non sæpissime lapsus essem! Porro ex illa lectione pœnitentiam didici. Tu, domine, juva me tuis orationibus sicut et illis piissimis et cre-

bris tuis tempestivis admonitionibus; quibus revera (uti scribis) pro amici et fratris officio facis, proque salute mea invigilas: pro hoc reddet tibi Deus mercedem in die illo! Amen.

Quod superest, libellum tuum, quem mihi proxime per dominum Frochoverum misisti, ab uxore hic post reditum meum accepi, et quam cito mihi vacabit, Deo volente, perlegam. Multas enim laudes a nostratibus, qui evangelio favent, habet: Michael enim noster (de Milone Coverdalo loquor) statim post meum ex Anglia adventum in has partes eum libellum Anglicum fecit; ego tamen magis delector lectione Latina. Pro eo libello habeo tibi etiam magnas gratias: sed doleo te mihi semper dona mittere, cum hic nihil boni habeam, quod tuæ caritati remittam. Uxor quoque mea habet tuæ gratias (sicuti non dubito a Falcknero audisti) pro vetere illo numismate, concordie typo. Nova ex Anglia, si quæ sunt, multo melius referet tibi Joannes noster, harum literarum lator, quam ego ca meo hoc barbarissimo stylo et incongruo, ut vereor, describere tibi potero. Idem in hisce meis inclusis duodecim coronatos Italicos pro pauperibus exulibus afferet una secum. Eosdem distribuas precor adventante anno, prout occasionem habueris; et pro me ores Dominum, ut hanc oblationem parvam benigne respiciat, utque nobis omnibus misereatur. Amen. Dominum Theodorum, D. Pellicanum, D. Megandrum, ceterosque vestros tum pios tum doctissimos viros meo nomine salutare non dedignaberis. Salutat te mea uxor una cum conjugē tuā piissimā, cui etiam meo nomine salutem dicas oro. Et Dominus Jesus spes nostra det tibi, ut ministerium tuum implere pergas usque in finem; ut inde cum apparuerit ille, pastorum Princeps, deportes immarcescibilem gloriæ coronam. Amen. Argentinæ, 26 die Septembris, 1544.

Tuus in Domino,

R. HILLES.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo ac pientissimo theologo domino
Henrico Bullingero, Tigurinæ eccle-
siæ concionatori primario, mihiq̃ue
imprimis observando. Tiguri.*

EPISTOLA CXIV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem in Domino et Servatore nostro Jesu Christo! Tametsi de tuo in quæcumque membra Christi amore nunquam dubitaverim, et in me singularem et sæpe sum expertus benevolentiam, nihilominus non cessas tu tuis muneribus eam quotidie testatiorem facere. Quæ profecto

eatenus mihi semper gratissima sunt, quatenus signa sunt illius in me amoris, a quo me diligere summopere optavi; hactenus vero injucunda, quod voluissem te hac in parte sumptibus pepercisse potius, præsertim cum modum referendi quem habeo non sciam, et ut scirem, tamen hoc facere non patitur tua humanitas. Verum de his alias: nunc ad præcipuum hujus epistolæ caput accedendum videtur.

Significatum est enim mihi nuper ex literis Joannis Burcheri conterranei mei, vehementer expetere se jus civitatis vestræ, a quo tamen secundum laudatam vestræ urbis consuetudinem et plebiscitum tantisper prohibetur, quoad testimonium aliquod a viris fide dignis editum proferat, quod illum nec vago concubitu genitum nec ob scelus aliquod contra rempublicam commissum e terra sua aufugisse commonstret; quin idcirco potius, quod in doctrinam sinceram et Christianam consensisset, eandemque aliquot ex fratribus libere sit professus. Jam vero quoniam testimoniales hujuscemodi literas ab Anglia usque impetrare nimis magno constaret, et alioqui Joannes Burcherus a magistratu Tigurino (qua præditi sunt humanitate) quorumcunque spectatæ fidei et probitatis hominum, qui in his regionibus versentur, testimonia de se benigne admittenda confidat; petiit is a me, ut testimonia illi conquirerem saltem duorum satis spectatæ fidei ac pietatis Anglorum. Horum alter vocatur Gulielmus Swerder nobilis, in quo cum studio eruditionis pietas et modestia vitæ conjunctæ sunt. Alterum tibi ipsi ex meo elogio et ipsius item antehac missis ad te literis nonnihil cognitum esse puto. Is vocatur Milo Coverdalu, vir sane qui carus est, et honesto loco habetur apud cunctos verbi ministros, ceterosque viros doctos hujus regionis, ludoque literario præfectus est in Tabernis montanis, quod oppidum non procul ab Wissenburgo distat, ubi subsecivis horis propter latiore propagationem regni Christi varia, partim tua, partim aliorum eruditorum hominum, religiosa scripta in nostram linguam transferendo illis, qui ex plebe veritatis studiosi sunt atque aliquo obediendi Dei voluntati zelo atque studio accensi, summopere prodest inque salute eorum promovet: unus ex eorum numero qui, Moesen imitati, magis optant exilium et alia adversa pati cum populo Dei, quam læsa conscientia in natali Ægypto mercede impietatis gaudere. Sed ut tandem hanc rem paucis absolvam atque in arctum contraham, quando (inquam) iste Joannes Burcherus non ita pridem ad me scripserit, nec id solum, sed et alter Anglus bonæ fidei confirmaverit, supra nominatos Gulielmum et Milonem minime ambiguos testes esse posse, si velint, quod propter veram religionem tantummodo nullumque aliud facinus coactus fuerit Joannes rejicere opimam suam fortunam, quam prius in Anglia habebat quam in Helvetiam veniret, ut ibidem (quod nec te non omnino clam est) laboribus manuum victum sibi quæreret; accessi Gulielmum Swerderum nunc Argentorati agentem, rogans ut, quandoquidem illi probe cognitum esset, Joannem Burcherum illibatæ famæ fuisse, afflictumque evangelii nomine,

uti antea est ostensum; non dedignaretur illum de Joanne testimonium suo chirographo confirmare, quemadmodum factum ab eo cernis.

Cum vero idem Burcherus a me quoque petierit, ut in itinere, dum proficiscerer aut reverterer a Francofordia, a Milone Coverdalo quo in Tabernis montanis simile testimonium compararem (imo amplius quoddam, quia, sicut mihi relatum est ab harum literarum latore, is hunc Anglorum, qui in Germania degunt, omnium optime novit), non potui istud absque meo incommodo ullo pacto præstare. Nam etsi non infitior Tabernas montanas non procul abesse a via regia, qua ab Argentorato iter est Francofordiam, tamen quia per illam Rheni ripam minus tutum est iter, illis præsertim qui apud se pecunias habere putantur, quam per agrum Marchionis Badensis, neglexi fratris mei Milonis testimonium; idque tanto citius, quod spes sit te pro tua in afflictos Christi pietate ac benevolentia ita hoc ipsum, quod cum hac epistola mittimus, testimonium consuli senatuique prudentissimo vestræ civitatis commendaturum, ut pro idoneo sint habituri, atque Burcherum nostrum in numerum civium suorum recepturi.

Jam vero, quod ad meum testimonium attinet, fateor hominem mihi ante ejus discessum ex Anglia mansisse semper prorsus incognitum: longe quippe dissitus erat locus, ubi is natus est, ab illa in qua ego natus fui quamque incolebam civitate, nimirum 7 aut 8 milliarium Germanicorum intervallo. Increbuit illic tamen hæc fama de ipso apud eos, qui apud nos habebantur evangelici, quæ etiam ad aures meas, cum jam adhuc in Anglia habitarem, devenit, non illum alia de causa solum mutasse, quam quod orthodoxam tueri sententiam in negotio eucharistiæ deprehensus esset; ceterum alias pie perpetuo et modeste, ubicunque habitaret, se gessisse: atque sane, quemadmodum nunquam, ex quo mihi de facie notus fuit, ullum de se specimen in moribus præbuerit, cur deberem secus de eo statuere, ita profecto nec unquam me de illo quicquam a quoquam mortalium audire contigit quod huic famæ adversaretur; quamvis et in Anglia, et postquam huc ad habitandum commigravi, crebro mentio illius incidisset, tum cum locus etiam commodus se offerret vituperandi, si quid in eo fuisset admodum vituperio obnoxium. Quin et hoc insuper de ipso testari licet, vidisse me literas illius satis prolixas ad dominum Cromwellum, primarium consiliarium regis, virum qui eo tempore in regno Anglico secundum ipsum regem auctoritate præditus est maxima, in quibus exposuit integram exilii sui causam, quamque inique fuerit acceptus a sanguinariis episcopis ac ecclesiastico ordine: ex quo certe scripto nec mihi nec alteri cuiquam aliqua suspicio diversa suboriri poterat, quam hunc ob evangelium solum persecutionem sustinuisse, non autem ob aliud aut maleficium aut male sani dogmatis propugnationem; siquidem (quod adhuc probe memoria teneo) præcipuus atque adeo unicus orationis scopus eo tendebat, ut quandoquidem inique multis modis tractatus esset, sic

quod parum abfuerit, quin sententiam mortis in eum impii episcopi tulissent, dignaretur pro sua apud regem auctoritate illi impetrare, ut sine veritatis abnegatione (illud enim perpetuo negabat se facturum) fieret sibi copia ab adversariorum rabie tuto Angliam rursus incolendi. Hinc ergo facile est colligere, et tum cum legerem omnem dubitationem ex animo meo sustulit, nunquam in componendo hoc scripto tantam tamque diligentem operam eum collocaturum fuisse, uti collocasse constat, dum viro in tantum dignitatis atque auctoritatis fastigium constituto, qualis erat tum temporis D. Cromwellus, totam exilii sui causam in una epistola demonstrare conabatur, si non præcipua, imo unica occasio fuisset in provinciam vestram fugiendi illa quam tum propter veritatis professionem sustinebat persecutio.

Quocirca te, carissime domine Bullingere, per Christum obtestor, propter quem proculdubio jam exulat, ut non tantum juves illum in hoc, ut fiat vester civis; quin etiam in aliis negotiis quibuscunque contingat eundem tua ope aut fideli consilio indigere, ut facilem ac benignum te illi exhibeas. Deus autem, qui, ut nosti et verissime doces, nullum pietatis officium sua mercede destituit, copiosam referet in futuro seculo gratiam. Quod si ego vicissim aliquo hujusmodi officio erga quemquam tuorum tibi gratificare potero, spero te me deprehensurum non minus paratum ac promptum, quod novit Dominus noster Jesus Christus, vita atque spes nostra, in quo incolumitatem et omnia secunda tibi precor in gloriam nominis sui, inque proximorum salutem. Amen.

Nova nescio ulla de nostra regione, nisi quæ tuæ pietati referre poterit harum literarum lator. Uxor mea tibi tuæque conjugii fidelissimæ quam officiosissime se commendatam habet: gratias etiam tibi agit pro pia illa precatione quam nuper tuis ad me literis pro Barnaba filiolo nostro ad Deum fudisti; item pro calceamentis Helveticis Gersomo meo datis. Salutes, oro, meo nomine dominum Theodorum Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gasparem Megandrum, D. Erasmum Smidt, et præcipue tuum Gualterum, ceterosque viros doctos, qui de ecclesia Dei tam bene meriti sunt. Deus Optimus Maximus vos omnes diutissime incolumes nobis servet ad nominis sui gloriam! Amen. Argentinæ, 15 die Aprilis, anno 1545.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo ac pientissimo Theologo domino
Henrico Bullingero, Tigurinæ ec-
clesiæ concionatori primario, mihiq[ue]
imprimis obsecrando, dentur literæ.
Tiguri.*

EPISTOLA CXV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem et pacem in Domino! Diu quum sit postquam ad tuam pietatem literas dedi, non meum est diutius a scribendo abstinere. Primum quidem gratias tibi ago immensas, domine, quod dignatus fueris illos libros, quos ad me proxime misisti, mittere legendos, quamvis eos non mihi dono dedisses. Sed quoniam ita tibi placuit, accipio eos grato animo, et quod reliquum adhuc in illis est, quod non adhuc legerim, Deo volente, perficiam legendo. Deus Optimus Maximus det ut cum magno fructu legere eos possim, sicuti tu illôs maximo cum labore ad gloriam nominis Dei et ecclesiæ ædificationem edidisti.

Ludovicus Lavaterus (nescio qui fiebat) non mansit cum D. Matthia Zolleo, sed, ut mihi dixit, nunc est apud D. quemdam Marbachium, qui, ut ex tuis literis in mense Octobris datis intelligo, is est, apud quem non erit Ludovici patri gratum ut ageret. Causam dicis, quia Lutheranismum spirat Marbachius: sed hoc non est novum apud nos, quod concionator aliquis Lutheranismum saperet, quia omnes hic fere prælectores atque prædicatores præcipue Lutheranismum spirant et respirant in alios; ita ut vel Lutherus eos in errorem suum pertraxerit, aut fascinati a mundo se simulant Lutheranos esse. Ideo si hoc spectaremus, non est opus ut Ludovicus tuus hospitium denuo mutaret, dum tale iterum (si apud aliquem doctum hic viveret) habebit. Et quantum ad me, domine, profecto vix sit mihi hic aliquis notus, qui commensales pro pecunia retinet, apud quem putarem eum melius esse quam apud dominum Mattheum Zolleum. Nam illum solum audivi a Gerardo Frisio ab aliisque laudatum, et alios non item a scholasticis commensalibus, inter quos tamen paucos novi postquam huc veni habitandum. Ego paratus sum et ei obtuli, si Ludovicus a me hoc cupiet, pecuniam tua gratia exponere, pro quarta parte anni aut dimidiato, pro mensa illius juvenis. Tamen, quia pater ejus dives est, puto nullum illi damnum esse, si prius Joanni Burchero ibi det, ut ego pro eo hic possim eandem summam dare postea. Nam certe ego non per unam fere hebdomadem unquam pecuniam apud me detineo, sed potius expono in aliquas merces statim. Sed ne precor ægre feras, domine, quod nunc tam libere tibi scribo, quia solum tuæ pietati indico quo in statu nostræ res sunt, quantum ad usum pecuniæ. Interim tamen nullo modo recusabo prius exponere hic pecuniam, quam apud vos recipiam per Joannem Burcherum, etsi summa triplo tantum fuerit quantum, opinor, erit. Si quæ fuerint hic nova aut ex Anglia, ea rescies ex literis contrerranei cujusdam mei, qui hic studet, cui nomen est D. Joannes Hoperus, quondam ex aula regis nostri, nunc autem Christi Regis regum discipuli, et ardentis zelo et piissimi, nominisque tui inter omnes

theologos studentissimi. Hic in ædibus meis ægrotabat fere ad mortem, et tum cum nostro videre spiritum statim emitteret, pientissimi Christiani pectoris verba et confessionem circa negotium eucharistiæ omniumque Christianæ fidei articulos coram multis adstantibus sæpissime prodidit. Deus Optimus Maximus ei det gratiam, ut ad finem usque perseveret, quo salvus fiat. Amen.

De obitu D. Megandri dolebam primum, quum literas tuas legi; nunc tamen, quum inspicio statum istius mundi et felicitatem eorum qui in Christo moriuntur, incipio Deum pro eo laudare. Interim tamen resarciat Deus detrimentum, quod, uti scribis, patitur aut sentit ecclesia Tigurina ex discessu ipsius. Joannes Burcherus mihi scripsit nuper, quomodo tu aut tua uxor pia nobis voluisset caseum jam ad festum natalis Domini mittere. Sed gaudeo vos non ita fecisse: plura enim munera et beneficia a vobis accepimus, quam quod possimus vobis iterum rependere. Ideo parce rebus tuis, precor, domine, et nihilominus ne dubites de animo nostro erga te: diligimus enim te, ut solebamus, in Domino. Salutat te et tuam uxorem castissimam uxor mea, ego item, et etiam viduam (si adhuc vidua sit) domini Megandri, præcipue autem dominum Pelli-canum, D. Theodorum Bibliandrum, et D. Gualterum tuum dilectum, ut dignus est. Vale in Christo Jesu, Domino et spe nostra, in quo vive diu feliciter. Amen.

Argentinae, 28 die Januarii, 1546.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

P. S. Ludovicus dicit, quod cum D. Marbachio convenit pro 30 florenis pro mensa per annum. Sed de hoc proculdubio ipse in suis literis certiolem te fecit diu antehac.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo et pientissimo Theologo domino
Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ
concionatori primario, mihiq̃ue impri-
mis observando. Tiguri.*

EPISTOLA CXVI.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem et Dei pacem, quæ superat omnem intellectum! Literas tuas, præceptor et dilecte in Domino, primo hujus mensis datæ, hodie a tuo Ludovico recepi: retinuit eas enim apud se usque ad meum a

Francfordia reditum. Quod tuis 6 Februarii datis nihil adhuc responderim, non possum me non ab ingratitudinis aut pigritiæ vitio plane purgare. Non enim, ut tu me excusandi causa scribis pro tua clementia solita, tales fuerint illæ tuæ prorsus, quibus fortassis respondere non fuit necesse: fateor namque quod ita repletæ erant admonitionibus sanctis et piis mihiq̃ adeo necessariis in vocatione (si ita vocari potest, ut nunc ea utitur mundus, mercatura) tam periculosa versanti, ut si nihil in illis præterea videretur responsum requirere, deberem saltem propter eas per literas diu antehac tuæ pietati sive Christianæ caritati, quibus merita sit, gratias agere. Sed O me infelicem, qui ita negotiis secularibus fere obruor, ut officium meum erga patrem et medicum spiritualem et sanctum ita obliviscar! Oro itaque te, mi domine in Deo observande, ut pro me (sicut ex omnibus tuis epistolis novissimis colligo te facere) Dominum nostrum Jesum Christum precari non dedigneris pergere, quod me divitiarum spinæ non ita pungant, quod animum a studio bonorum vel meditatione cœlestium avocent. Brevis certe est, ut ais, supra terram vita nostra, morimurque quotidie. Hæc etiam præ oculis semper, sive otiosus seu occupatus, comedens et bibens, imo quum dormiens somnio, habeo. Deus Optimus Maximus det (id quod per preces tuas dabit citius spero), ut non horum potius recordar, aut mortem quasi desiderem, potius quia vitæ hujus miseriarum et curarum, quibus in divitiis corradendis ac conservandis misere affligimur, finem ponere dicitur, quam quod cupiam cum apostolo dissolvi et esse cum Christo. Ita in me sua sæpe querit caro, et non solum gloriam et vitam Christi. Sed de his non est nunc mihi otium fusius ad te scribere, sicut voluntas est mihi.

De statu Angliæ plura et commodius omnia a latore præsentium rescies, quam ego scribere commode possum. Interim tamen certiore te facio, quod nostra ætate, qui nunc sunt saltem in principatus et magistratus loco, gubernacula tenent viventibus, non est verisimile quod isthic evangelium pure et serio recipiatur. In bellum enim toti intenti sunt, rex, principes et episcopi fere omnes illius regionis. Cæsaris etiam gratiam omnibus studiis servare cupiunt, protestantium simplicitatem pro inerti stultitia fere æstimant, eorum amicitiam, (a fœdere enim eorum credo certe propter liberiores veritatis confessionem quam faciunt abhorrent.) modo non cogantur religionem in præcipuis admittere, ambiunt, non quia illos puto diligunt, sed ut nunc in eorum bellis et odio, quibus a Gallo afficiuntur, illos participes habeant. Deus autem, qui omnia novit, scit an fallar in hoc, ac utinam falsus sim. Præterea Wintoniensis nuperrime libellum de novo quidem, et satis mordacem et contumeliis plenum, contra Bucerum edidit, quo illum ex omni parte contemnit, doctrinam illius insultat, vestram autem pro omnium impiissima habet. Qualis autem sit ille liber, qui has ad te defert literas, pluribus tibi referre potest: ipse enim perlegit eum in ædibus meis.

Alia, quam mihi scribis de impuris illis avibus, Tridenti nunc congregatis, nunquam speranda sunt. Deus itaque quæ tu statim ibi precatus fuisti, largiatur et det, ut qui jam sauciatus est antichristus gladio Spiritus oris Dei, cito plane conficiatur per adventum Domini nostri. Amen. Ne cesses interim oro me, ut soles, crebrius, cum vacat tibi propter necessaria tua studia, admonere et (prout conjicias me mereri) arguere ac increpare, quo sanus in fide per Dei gratiam ad finem usque permaneam, fiduciamque firmam habeam in adventu illo glorioso et tremendo.

Pro Ludovico fratre adhuc nihil exposui; paratus autem semper sum tua patrisque sui jussa hac in re obsequi. D. Hoperus tui studiosissimus nunc in Anglia est, brevi, si Deus vult, ad nos ac postea ad vos rediturus. Oremus Deum nostrum, ut feliciter eum reducat: cupit enim, et nunc hoc solum in absentia sua a nobis conatur, aliquid procurare pecuniæ, si licet, quo possit hic semper aut apud vos Domino in sanctitate et cum bona conscientia procul a Babylonis impuritate vitam degere. Uxor mea tibi et tuæ conjugii precatur omnem felicitatem, dicitque quod miserit per D. Froschoverum nescio quid frivoli propter uxorem tuam castissimam. Habemus etiam tibi ambo tantas gratias pro caso illo de quo tu scripsisti ac si illum misisses certe. Salutes, precor, dominum Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gualterum, et reliquos omnes vestros in Domino mihi carissimos: doleoque, si non ita voluisset Deus, quod nunc non possum amplius ad D. Erasmus commendationibus vel recommendationibus uti: D. enim Froschoverus dixit mihi, eum fatis concessisse. Vale in Christo, spe nostra unica, viveque semper in eo felicissime. Amen.

Argentinae, ultimo die Aprilis, 1546.

Tuus,

R. HILLES.

Inscriptio deest.

EPISTOLA CXVII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem et perseverantiam in Domino Jesu Christo, spe nostra! Ad literas tuas 28 Octobris 4que Decembris datas nunc tandem respondeo. Primum autem immensas habeo tibi gratias, mi domine observandissime, quod mihi dignatus fueris donare commentariis in Lucam, sicuti antea in alios evangelistas et apostolos. Deum Optimum Maximum precor, ut in eis assidue meditari possim, atque (ut hortaris) jugiter potissimas vitæ meæ

partes studio pietatis bonisque operibus dedicem. Ora autem Dominum pro me, obsecro, ut ita faciam, et ut Domino adhæream usque in finem.

Lavatero fratri dixi quæ jubebas vel cupiebas saltem, et non dubito quin bene tempus suum hic semper collocabit, et in discendis bonis literis diligens erit: utque hoc faciat, non deerit mea exhortatio assidua. Vereor ne, ut scribis, tempus adest, quo Dominus iniquitates nostras visitabit per bellum crudele, dabitque nos puniendos aut castigandos in manus hostium. Audio enim (spero tamen quod non ita est) quod dominus de Bui ren nunc Franckfordiæ missas erigere conatur in aliquibus ecclesiis; permittit interim adhuc, qui volunt evangelium audire et veritatem sequi, id libere facere.

In Anglia nuper, ut scripsit tibi Joannes Burcherus puto, est aliqua mutatio, et erit proculdubio major adhuc. Ducem enim unicum, Norfolkæ scilicet, habuit Anglia jam ab annis aliquot. Illum cum filio intrusit in carcerem rex, quia (ut aiunt) cum rex deberet mori, primum pontificis erigere conatus est: nuper autem audio (sed inde non recepi literas adhuc) decollati sunt illi ambo, pater et filius; successitque, ut aiunt, in locum eorum, Turrem dico Londinensem, spiritus sanctus, imo papisticus potius, ille episcopus Wintoniensis. Deus det, ut omnia hæc ad gloriam nominis sui et ad propagationem evangelicæ doctrinæ inserviant, sicuti multi nostrum putant. Potest autem fieri, postquam Deus visitaverit peccata illius regni. Regina enim moderna et dominus de Herford, principis filii regis scilicet avunculus, bene favent piæ et sanæ doctrinæ, et papistica inventa odiunt.

Salutes dominum Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gualterum, ceterosque mihi isthic notos, præcipue autem piissimam tuam conjugem, cui etiam mea uxor se commendatam habet. Vale, et vive semper feliciter. Argentiniæ, 26 die Januarii, 1547.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

[Epistola CXVIII. Germanice scripta in hac editione omittitur.]

EPISTOLA CXIX.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem et pacem in Domino Jesu Servatore nostro! Literas tuas mihi gratissimas ante 2 menses ad me datas me accepisse

scire te cupio, mi domine colendissime; habeoque tuæ pietati gratias immensas, quod me ita in memoria habeas, atque ad studium innocentiae et iustitiae litterarumque sacrarum incessanti lectioni jugiter adeo hortaris. At quia in hisce tuis non video, quod ita necessarie responsum requirit, præterquam quod gratias debuisssem agere pro libro Germanico, quem una cum literis accepi, etiam propter hoc, quod mihi non dedignatus fueris scribere de iis quæ cupiebat a vestris legatus ille Galliae regis, id usque nunc distuli. Atque te oro ne hoc mali consulas: vix enim habeo otium ad omnium literas absque magno meo incommodo statim respondere.

Aiunt hic pro certo esse, ducem Electorem Saxoniae a Caesarianis captum esse: et ita conveniunt dicta eorum, qui hoc dicunt et referunt, ut valde verisimile sit, ac ab omnibus pro vero creduntur. Attamen nuper mihi (sed non credo certe vera esse ista) scriptum est a Colonia, talia quidem nova per nuntium ex Hessa et in Hessa ipsa ubique sparsa fuisse; Landgravum vero explorasse nova falsa fuisse de captu ducis, atque ideo nuntium illum, qui primum hæc retulit (dixit nuntius se præsentem tunc in prælio fuisse, cum caperetur Elector) Marpurgi male pro meritis tractasse. In eisdem autem mihi scriptum est ab Erferdia 1 Maii ad Coloniensem quendam, nomine Johan Pelmke zum Rynberch, scriptum fuisse in hæc verba:

“De novis nostris ut certiore te faciam, carissime, scias Caesarianos 24 die Aprilis exercitum ducis Saxoniae inexpectato, quasi festinando, aggressos fuisse, atque ex ducis peditibus 2000, equitibus vero 150 cecidisse, Electorisque filium gravi vulnere percussum esse, sed aufugisse tamen sine mortis periculo: item quod eo tempore ubique rumorem fuisse, ducem ipsum cæsum esse; eum autem supra humum non vulneratum inventum fuisse: id quod toto ejus exercitui magno erat gaudium. Porro 25 die Aprilis, dominum quendam, qui Herr Wylm Thomas nominatur, in copias Caesaris cum aliquot millibus ex Bohemia venisse, atque a Caesarianis vi rapuisse 15 bombardas una cum curribus argento oneratas, qui a ducis Saxoniae copiis ante amissi erant; atque ex Caesarianis 5000 homines occidisse: ita ut Cæsar ipse coactus esset retrocedere versus Eger, etc.”

At ego omnia ista pro fabulis habeo. Ex Anglia nulla nova habeo præter ea quæ ad Joannem Burcherum ante mensem fere scripsi. Bene vale, ac nos omnibus vestris piis collegis una cum uxore tua fideli commendatos habe. Argentinae, 19 die Maii, 1547.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

Doctissimo theologo domino Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ concionatori primario, mihiq̃ue imprimis observando, dentur literæ. Tiguri.

EPISTOLA CXX.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! Salutem plurimam! Tertias a te, amice et domine carissime, literas a reditu meo e patria me accepisse tandem scito, exhortationibus plane divinis ad patientiam perseverantiamque atque omnigenas virtutes plenas, præter alia multa, quæ in illis continebantur. Propter quas immortales ago gratias, ipsumque Deum Optimum Maximum precor, ut quod recte monueris, imitari concedat.

In primis literis prædictis multa quidem agis de Josia Simlero, quem e sacro fonte sustulisti: cui paratissimus sum tui gratia præstare quod petis. Verum ut posthac pecunias a me accipiat, quas isthic resolvi debeant, non in rem meam fore puto, posteaquam Joannes Burcherus noster vos reliquit, neque posthac spes habendi arcuum ulla supersit. Quindecim tamen illos florenos, quos tibi pro hoc anno missurus eram in eos quos scias usus, si a patre ejus acceperis, ego eosdem hic filio dabo, daturusque sum quando illi lubuerit. Verum tamen, si juvenis pecuniis egeat, ego hac conditione ei daturus sum, ut huc a vobis per fidum remittantur.

In secunda quidem tua epistola scire cupis, ut valeat nunc doctissimus Joannes à Lasco. Id quod de hujus hominis conditione scio, per civem quendam hujus civitatis intellexi, ad quem autumnio præterito scripsit. Tum enim adhuc Emdenæ erat in Frisia, atque valuit, verum ob præsentem Germaniæ statum tristis admodum et cum stupore admirabundus.

Nunc ad tertias tuas et postremas literas. Librum quem ad archipræsulem Cantuariensem miseris, brevi perferri curabo tuto; verum ante mensum Julium in nostris nundinis id vix fieri possit, nisi per veredarium id vellem, quod magni pretii esset; nam pro singulis semiunciis quinque cruciaries Antverpiam usque dandum est, præter vecturam inde ad archiepiscopum. Si vel hora prius allata fuisset, misissem per Antverpiensem quendam parvo, qui tum meæ domi erat.

Quod in Angliam reverti velim, certissimum est, Deo concedente, cum uxore et liberis ad autumnales Francfordienses nundinas futuras. Ob preces amicas habeo gratiam, quod Deus nostrum secundet iter. Cupis præterea scire, quomodo et per quos poteris ad nostrates scribere me absente. Joannes Burcherus, amicus noster communis, commodissime literas nostras mittet. Nam nos statuimus una merces exercere in annos duos aut tres, aut ultra etiam, si forte videbitur; atque hanc ob causam commodas sibi hic emit ædes, quas primum inhabitabit, posteaquam reversus fuerit a nundinis Francfordiensibus futuris. Res Anglorum item per D. Joannem Hoperum quam commodissime scire usque potes, quamdiu apud vos manserit: cui atque conjugii piæ salutem oro ex me dicito. Do-

minum Theodorum item, virum doctissimum, dominum Pellicanum, doctorem Gesnerum, matronam item piam Megandri olim uxorem, unaque uxorem tuam, jube salvere plurimum. Mea item uxor prænominatos omnes, sed te præcipue uxoremque tuam, salutatur ex animo.

Nova, quæ ultimo ex Anglia susceptæ, sunt hæc: nempe ausos esse aliquot secundam accipere uxorem priore nondum mortua, sed repudiata, imo binas etiam una habere uxores. Quæ licentia edicto publico regis et concilii prohibita est, ut fieri debet. Cancellarius item, ut vocant, regni oratione nomine regis apud iudices totius regni habita monuit, ut serio animadverterent in similes. Sunt item papistæ, qui mendaciis fictis populum in regem et regni proceres conati sunt instigare. Mendacia hæc sunt, nempe velle regem novo et inaudito genere tributi populum aggravare, ut scilicet si quis uxorem duceret, medium coronatum regi penderet: pro baptizando item infante et mortuo sepeliendo similiter; atque varia id genus mendacissima. In hos etiam quam vehementer invectus est, monens iudices, ut quam celeriter his occurrerent mendaciis, atque auctores errorum et scelerum punirent. Hanc orationem una cum edicto in fine Maii hic accepi, misique dudum ad amicum nostrum Joannem Butlerum, ut is perfectis utrisque mitteret ad dominum Joannem Hoperum, qui posset ea vobis Latine exponere. Sunt alioqui Anglice impressa.

Antequam has obsignavi, ex Anglia accepi episcopum Wintoniensem, doctorem Edmundum Redmanum, et alium quendam Robenson, Londinum a concilio regio advocatos, nescio adhuc quam ob causam. Bullonia pueri et mulieres omnes emissæ sunt; timor enim forte ex parte est Gallum Bulloniam oppugnaturum. Scripsit tamen hac mense ad me dominus de Cobham, regis majestatis Angliæ Caleto deputatus, se non plane intelligere verisimile esse Gallos cum nostratibus hoc anno velle belligerare. Præterea nostros magnam præparationem in Scotiam præ manibus habere: ibique nuper oppidum quoddam, quod vocatur Haddington, devicerunt, et distat ab Edinburgh 12 solummodo milliaria Anglicana, et idem Angli quotidie muniunt, sicut et plura alia castra in Scotia.

Te, uxorem, liberos, ipsi Servatori et Liberatori nostro unico commendo. Bene vale, viveque diu feliciter in Domino. Amen. Argentinae, 18 die Junii, 1548.

Tuus ex animo,

RICARDUS HILLES

EPISTOLA CXXI.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! S. D. plurimam! Miraris (sicuti ad me scribis in proximis tuis ad me literis, 24 Martii datis) me mihi temperare posse, quominus tibi scripserim ab eo die quo reliqui Germaniam, maxime cum ad me literas dederis nunc alteras. At si sarsero (inquis) quod hactenus cessatum est, excusationem quamlibet recipis: sin secus, ne ingeniosa quidem apud te valebit, etc. Respondeo, mi domine et amice observandissime, me ideo ad te toto hoc tempore non scripsisse, quia vix habui otium, postquam huc veni, ea perficere et scribere quæ necessitas postulabat ut peragerem. Germania enim non admodum mihi conveniebat: nam aer meæ complexionì contrarius, imo inimicissimus fuit; diæta et vinum illius regionis non multo plus mecum conveniebant, maxime autem in hyeme hypocausta; ita ut nunc, postquam Angliam ingressus sum, maxime autem a mense Februario, mihi videtur meas esse exhaustas vires, virtutem pene nullam reliquam esse. Propterea dehinc (nisi Deus mihi valetudinem sanam restituat, cujus non apparet indicium) pauciores adhuc ad te dabo literas (maxime quia nemini fere quam ad te soleo Latine scribere, quia mihi molestissima res est), quam hactenus per hoc biennium feci. Neque velim ut illud ægre feras, quia per dominum Joannem Butlerum et Joannem Burcherum tam commode de statu regni Anglici, de bello Scotico, rebusque meis cognoscere potes, quam ex mei ipsius literis. Interim adhortationes tuas vere pias suspicor, et quæ ex sacris abunde in tuis profers, tam piorum exempla quam minas Domini erga impios verbi divini contemptores, observabo diligenter: Deumque Optimum Maximum assidue precibus interpellabo, ne me inducat in tentationem propter peccata mea præterita gravissima, sed me liberet ab omni malo.

Propter decades tuorum sermonum duas, quas puto dominus Joannes Hoperus mihi tuo nomine hic dabit, habeo tibi gratias permagnas. Cupio etiam vicissim tibi aliquid boni abhinc mittere; sed raro eduntur in hac regione libri theologicici præter lingua nostra vulgari: cujus generis cum videro aliquem lectu dignum, ad conterrancorum meorum in Germania aliquem mittam pro domino Joanne Butlero, ut is libelli summam tibi Latine poterit interpretari. D. Bartholomeo Trehernio tuo nomine salutem dixi, præterea quod tu cupiebas ut illum hortarer, Domino fidelis esse et constans in veritate ut pergat: id quod certissime facit; vir enim vere pius est, Deumque timens. Conabatur quod potuit (erat autem ex civibus parlamenti postremi unus) ne inmixtura fieret in reformatione cœnæ Dominicæ: sed in ejus potestate non erat suis senibus concivibus hoc persuadere. Idcirco, ut D. Joannes Butlerus tuæ pietati ex meis literulis amplius referre potest, habemus communionem eucharistiæ uniformem per totum

regnum, more autem Nurembergensium ecclesiarumque aliquot Saxonicarum; vestros enim ritus circa sacramentorum dispensationem nolunt adhuc admittere. Neque dubito, quin dominus M. B. et alii docti viri ex Germania et Italia, qui hic sunt apud reverendissimum archiepiscopum Cantuariensem, ac in academiis nostræ regionis prælegunt, docent, imo suadent et persuadent non ita opus, forsitan etiam decens non esse. Ita nostri episcopi et magistratus videntur impræsens saltem bene facere, dum propter pacem publicam conservandam et Lutheranis nullum offendiculum objiciant, istis vestris Germanis theologis doctissimis aurem præbeant, judicium suum istorum subijciant, et ita cæremonias aliquas pontificias retineant.

De literis tuis 19 Novembris 1548 scriptis nihil possum respondi dare, quia in his cupis, ut tibi si possem significarem, quomodo tuas literas et librum tuum acceperit D. Cantuariensis. At mihi cum illo neque sui similibus proceribus, vel tanta auctoritate præditis viris, nulla est familiaritas aut conversatio, ut ego talia scirem. Ac propterea rogo, ne mali consulas quod toto hoc anno nec quicquam tibi de illa re significavi. Omnes symmystas tuos, præcipue autem uxorem tuam una cum tota familia tua, salutare meo nomine dignaberis. Uxor quoque mea tibi tuæque conjugii castissimæ salutem precatur plurimam. Dominus Jesus te servet in æternum! Amen. Londini, 4 die Junii, anno Domini 1549.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro domino Henrico Bullingero, amico mihi imprimis caro.
Tiguri.*

EPISTOLA CXXII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! S. D. P. Literas tuas humanissimas, mi domine observande, ultima Augusti datas, nunc primum ante biduum accepi una cum sarcinula quadam epistolarum pro domino Joanne Hopero et aliis quibusdam fratribus tuis et amicis, quas statim illis tradidi, quibus fuerunt inscriptæ per te. De meis autem literis ut pauca scribam: primum magnas tuæ caritati gratias refero, quod me adhortari ad pietatis studium atque a mundi hujus nimis curis dehortari non desinis. Deberemus enim, fateor, nos mutuis istiusmodi scriptis ac sermonibus nos invicem admonere. Quod consensio sit vestrum et domini Joannis Calvinii in re sacramentaria, libenter audio; neque dubito, quin dominus Hoperus permittet eandem me perlegere brevi. Salutationes tuas ad D. Bartholomeum Trehernium et D. Bernardinum

lubentissime, quamprimum potero, perficiam, atque illos tuo nomine orabo, ut cupis, quod, quamvis nunc ad eos scribere tibi non fuit otium, ne eam illi ob rem ad te omittant scribendi officium. Uxori meæ tuo nomine multam salutem precatus sum, et illa tuam pietatem vicissim resalutat, ac bene proficere in literis sacris ad Dei gloriam ecclesiæque ædificationem quam affectuosissime optat. Illa jam a mense Augusto valde laborabat gravibus morbis, ita ut de vita ejus diu nos omnes desperavimus. Sed vivit Dominus, qui ad inferos deducit et reducit, et nunc illam respirandi tempusculum dedit, ita quod incepimus de illa spem aliquam concipere, quod brevi melius se habebit et tandem se recipiet. Pro hoc precor te atque omnes istie symmystas tuos et fratres, ut orare Dominum dignemini sedulo. Primum enim matricis suffocatione diu, deinde deliquiis animi per unam integram fere hebdomadam subinde, postremo ad hunc usque diem quaterna febri graviter laborabat.

De statu nostri regni præsentis scio quod ex literis carissimi fratris Joannis Burcheri certior sis. In summa, speramus adhuc nobiscum mansurum Christum, quamvis ante mensem multis videbatur præ se ferre se longius voluisse ire, imo ultra mare. Sed virtus Domini in infirmitate perficitur. D. Pellicanum, D. Bibliandrum, et ceteros qui me apud vos norunt, præcipue autem D. Butlerum una cum uxore illius ac tua piissima conjuge, salutabis. Et domino Butlero, si placet, istam chartam impressam hisce inclusam dabis, ut legat et tibi interpretetur. Bene vale. Dominus Jesus te diu incolumem nobis conservet. Amen. Londini, 17 die Novembris, 1549.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Domino Henrico Bullingero, Tigurinae
ecclesiæ concionatori præcipuo, et
amico mihi imprimis caro, dentur
literæ. Tiguri.*

EPISTOLA CXXIII.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! S. P. Hodierna die, mi domine carissime, literas tuas quasdam ad dominum Joannem Hoperum datas tradidi; nec dubito, quin brevi, si opus fuerit, ad easdem responsum tibi dabit. Literas illas tuas, quæ fuerunt inclusæ in Joannis Burcheri literis præsentis mense ad me datis, intelligo: plerasque enim alias tuas epistolas jamadudum subinde a Burchero accepi, atque easdem, quamprimum potui commode, illis tradi procuravi, quibus

erant inscriptæ; similiterque semper facere, cum opus fuerit, me habebis paratissimum.

Proximo mense Maio literas tuas, 13 Martii ad me datas, accepi una cum exemplo decadis 3, de quo ibi mentionem facis: habeoque tuæ pietati permagnas gratias, quod ita mei memor esse non dedigneris. Libellum adhuc non legi: placent tamen mihi multum argumenta quæ inibi tractare polliceris; maxime autem de negotiationibus libenter audio. Quia scio te gaudere quod Angliæ status feliciter satis habet, certiolem te facio, quod nunquam antehac talis erat ætate nostra spes de evangelii puriore doctrina, promotione, et de antichristianis cæremoniis ac traditionibus plene subvertendis et eradicandis: ita ut Baalamus aliquot veritatem prædicare populoque Dei benedicere quotidie expectamus. Et fama est, Wintoniensem episcopum brevi e Turri Londonensi, ubi duobus aut tribus annis fere detentus fuit propter ejus pertinacitatem, jam liberatum iri, atque puram Christi doctrinam publice asserturum; quo tamen animo, novit Deus, forte illubenti. Quomodocunque tamen fiat, nos interim gaudemus omnes hic quotquot evangelio favemus, quod prædicabitur Christus Jesus clare. Sed de hujusmodi plura nuper ad dominum Joannem Butlerum scripsi, quem precor salutare meo nomine digneris, atque etiam illius uxorem piam.

Quantum ad literas tuas ad alios, vel aliorum ad te datas spectat, quod cupis perficiam libentissime. Hortatus autem sum jamdudum Burcherum prædictum de eisdem diligenter. Atque non dubito, quin quod cupis libenter faciet, modo pecuniam, quam pro talibus literis exponere debet postis, recipere poterit Argentinæ. Conjux mea, quæ nunc (Deo gratiæ!) convaluit a gravissimo morbo, tibi tuæque uxori piissimæ commendatam habet ex animo, etiam illæ, quæ fuit olim uxor domini Megandri, et ceteris isthic ei notis. Non dubito, quin Dominus cælestis Pater pro illa tuas aliorumque pias preces exaudivit; agebat enim quasi animam bis aut ter alternis noctibus in præterito mense Decembri, cum scripseris ad me et ad alios etiam hic. Scribis quod voluptate aliqua cares, dum nihil scribo ad te, et quod delectaris meis literis. Igitur nunc tandem rescribo, quamvis materiam ullam, unde igitur ita delectatus fueris, equidem non video, præter in hoc, quod scripsi modo raptim de spe quam hic habemus omnes pii de promovendo regno Dei et Christi.

Quod literæ tuæ aliquando tardissime hic redduntur, diu delitescentes in itinere, causa est quod Joannes Burcherus eas subinde nautis tradit Argentinæ, etiam aurigis et vectoribus qui merces per Rhenum deferunt Antverpiam. Hoc autem præcipue facit, quum sarcinulæ literarum utcunque magnæ sunt: cogeretur enim alias postis dare pro singulis unciiis quæ habent ponderis decem cruciferos Spiræ, neque multum minus etiam Antverpiæ et Londini, si per postam abhinc amandarentur. Antverpiæ enim posta accipit pro folio papyri Londino deferendo stiferos duos Bra-

banticos, et præterea Londini tantum; hoc est 4 stiferos pro folio uno integro papyri: sed cum mercatoribus literas deferendas tradimus, neque hic nec illic damus aliquid.

Dominus Bernardinus et Bartholomeus Trehernius te plurimum resalutant. Oro autem te, mi domine, ut me commendatum habeas omnibus isthic mihi bene volentibus, nempe D. Gualtero, D. Bibliandro, D. Pellicano, Zuinglio, Ludovico Lavatero, et aliis. Quo in statu sunt D. Hoperi res, qui ante duos menses a regia majestate episcopus Glocestriæ nominatus est, ex ipsius proculdubio literis intelligis. Perseverat ille per gratiam Dei assertor evangelii constantissimus, et de negotio eucharistiæ secundum vestram orthodoxam doctrinam ubique hic liberrime concionatur: suadet, imo persuadet omnes. Nostri etiam semper, quotquot ex animo veritatem diligebant, in illam opinionem eucharistiæ propensi erant. Ad uxorem tuam castissimam meo nomine salutem dicere precor in Domino Jesu, qui nos semper dirigat in via veritatis. Amen. Vale. Die 25 Junii, 1550. Londini.

Tuus ex animo,

RICARDUS HILLES,
Anglus.

INSCRIPTIO.

Doctissimo atque pientissimo Theologo, domino Henrico Bullingero, amico mihi carissimo, dentur literæ. Tiguri.

EPISTOLA CXXIV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! S. D. plurimam! Hodie, mi domine colendissime, una cum tuis, 24 die Februarii proxime elapsi datis, literas tuas ad uxorem domini Joannis Hoperi (cui etiam easdem statim tradidi) accepi. Quod adeo cupis a me in tuis prædictis, ut de statu ejus (domini Joannis Hoperi scilicet) scriberem diligenter, respondeo, me non habere, quæ de ejus tribulatione tuæ pietati significarem, præterquam quæ ad communem nostrum amicum, dominum Joannem Butlerum, die prima Februarii prædicti scripsi. Eadem non dubito quin tibi ante hunc diem retulit. At nunc (Deo gratiæ!) idem D. Hoperus liberatus est ex custodia pristinaque conditioni restitutus. Prius tamen in aliquibus rebus, quæ hic apud nos pro adiaphoris prædicantur, de sua opinione et sententia cessit. Et hac quadragesima rubro pallio episcopali vestitus, postquam more nostrorum episcoporum initiatus vel inauguratus fuit, coram regia majestate concionatus est: vestitum suum multis una approbantibus et condemnantibus, prout suæ affectiones

se trahebant. Nunc Glocestriam profectus est dominus Hoperus, ubi episcopatus ejus sedes est; sed brevi, ut audio, redibit. Doleo Germanos bona sui parte consensisse in concilium Tridentinum. At nostrates arbitror per gratiam Dei tam firmi sunt et in veritate radicati, maxime in articulis illis qui contra primatum Romani episcopi faciunt, ut nunquam nostra saltem ætate consentient in idem concilium Tridentinum.

In literis tuis 20 Augusti ad me scriptis bona nova profers de Italia, quod evangelium recipere incipit. Deus augeat eorum qui isthic vivunt fidem in Dominum Jesum Christum, et quod in aliquibus eorum bonum opus incepit, perficiat quoque in diem Christi. Amen. Habeo tibi permagnas gratias pro decadibus sermonum tuorum, quos mihi dono dedisti. Hoc beneficii recompensare non possum facile. Aliqua tamen ex parte, cum occasio sese offeret, tibi pro decadibus illis 3 et 4, sicuti pro prioribus libris, quos jamdudum mihi multos dedisti, satisfaciam certe. Meo nomine uxorem tuam castissimam una cum reliquis meis ibi amicis salutare dignaberis precor. Conjux mea te tuosque omnes, maxime uxorem tuam resalutat. Bene vale in Domino nostro Servatore Jesu Christo. Die 22 Martii, anno 1551. Londini.

Tuus,

RICARDUS HILLES.

Inscriptio deest.

EPISTOLA CXXV.

RICARDUS HILLES HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo! S. D. P. Heri, fidelis et amice carissime, prætor una cum nonnullis ex senatoribus mercatoribusque quibusdam Londini civibus, vocatus est ad regis regiam Grinwichiam; jacetque hæc ad Thamesim rivum, atque a civitate mille passus Germanicos. Ubi autem eo venirent, præsentibus regis honorabilissimis consiliariis, dominus Thesaurarius ejusdem concilii præses orationem ad eos fecit, cujus finis ita se habet; nempe regem nostrum maxime pium adeoque sanctissimum Edouardum Sextum (qui quidem nunc ex hoc mundo miseriarumque valle discessit, terrestrique suo tabernaculo destructo, æterna in cœlis mansione, non dubito, fruitur) recordantem quod etsi potentissimus princeps esset, mortalem tamen esse, atque ob id magis, quod nuper infirmus esset atque ægrotaret, studentemque non parum tranquillitati pacique, quo recte possit hæc Anglicana gens regi et gubernari post discessum suum; consideransque quod ambæ sorores suæ (quarum natu major Maria immaculatæ evangelii doctrinæ non bene favet) fuerunt per statuta quædam, quæ auctoritate parlamenti etiam tempore sui patris facta sunt, illegitimæ adjudicatæ filiæ, illegitimo nempe ma-

trimonio natæ; vehementer rogabat honorabiles suos consiliarios, ut inter se convenisse velint, si Dominus majestatem suam e medio tollat, admittant reputentque pro legitimo hærede ac successore suo filium (dummodo vivente adhuc rege aliquem habuerit) dominæ Franciscæ nunc Suffolciæ duchessæ, quæ filia dominæ Mariæ est, majestatis regiæ amitæ, quæ olim Gallorum regina fuerat; atque postea dominam Janam, doctam sane ac piam generosam, quæ hoc ipso anno nupsit domino Guildfordo ducis Northumberland minori natu filio, si quidem hæc Francisca nullum legitime natum masculum haberet, vivente adhuc rege Edouardo. Commemoravit præterea, omnes regis honorabiles consiliarios, una cum fere omnibus hujus regionis proceribus nobilioribus, juramento et subscriptione manus suæ, scripto quodam quod de eadem re ageret, fideliter promississe, obligassent¹ firmiter se rem per regiam majestatem, cum ægrotaret, motam executuros ac perfecturos. Quamobrem cupiebant prætorem atque Londini senatores similiter conformes esse, atque huic scripto (id quod libenter fecerunt) subscriberent¹: ita ut, etsi Omnipotens Deus, profecto propter horrenda peccata nostra, e medio nostri sanctissimum principem Edouardum regem sustulerit, de quo omnes, qui ejus majestatem cognoverint, dicunt se nunquam præstantiorem aut magis piam mentem mortali in corpore perspexisse; tamen non omnino misericordia sua vacamus, quod nunc ordinaverit talem tam pio regi successorem, sub quo maximopere speramus (non enim, laudandus igitur Dominus, contrarium cernimus) nos suos subditos nihilominus piam atque vitam quietam et tranquillam in omni pace, virtute, justitiaque degituros; verbumque Dei purum semper in hac regione sincere prædicari debere, veramque evangelii doctrinam in summam fidelium hic inhabitantium consolationem defensam iri, quod Omnipotens concedat nobis Dominus. Amen.

Cum hæc usque scripseram, in Domino observande, supervenit dies decimus Julii, quo publice hic promulgatum est, nomine prædictæ dominæ Janæ nunc Angliæ reginæ, quod rex prædictus Edouardus mortuus sit, quod mater reginæ prædicta Francisca filium nullum habuerit, ideoque imperium hujus regni ad illam (Janam reginam intelligo) devenisse, id quod bene vertat Optimus Maximus Deus. Amen.

Magnas ago tibi gratias pro libello quem mihi dono dedisti, quem una cum literis tuis 10 Martii datis accepi; precorque Deum Optimum Maximum, ut sicuti in ipsis preces pro me effundis, fideliter fide et caritate omnibusque bonis operibus pergam, calcatis interim hujus mundi lucris iniquis et voluptatibus inhonestis. Et si qua in re hic tibi gratificari poterim plusquam in tuis ad alios literis tradendis, tibi, quemadmodum cupis, fideliter et libenter meam collocabo operam. Tu pro tua humanitate magni pendis, id quod in tuis scriptis intelligo, quod tuas literas iis reddi procurarem, quibus in-scriptæ sunt. At ego pro nullo

[¹ Sic MS.]

beneficio, multo minus pro tantillo, in te a me collato gratias expectare æquum esse judico. Uxor mea te tuamque conjugem ex animo salutatur, et bene precatur tibi tuisque liberis omnibus. Dominum Pellicanum tuumque genus Ludovicum Lavaterum meo nomine salutabis plurimum, maxime autem D. Theodorum Bibliandrum, cui dicas, precor, me libellos suos duos D. Checo et D. Hoepo tradidisse, prout in literis suis mense Martii ad me datis cupiebat. Ago etiam illi ipsemet gratias ingentes, quod me tali munusculo dignatus sit gratificare. D. etiam Butlero fratri mihi in Christo carissimo salutem dicas oro, certioreque eum facias precor, me literas suas 18 Maii datas mense Junio accepisse: responsum autem scribere non mihi nunc vacat, nec multum opus est ut rescribam, quia quod respondendum erat, in prioribus meis ad illum literis copiose satis scripsi. Vive et vale. Londini, die 9 Julii, 1553.

Tuus totus,

RICARDUS HILLES.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
verbi divini concionatori, tradantur
literæ. Tiguri.*

EPISTOLA CXXVI.

JOANNES AELMERUS HENRICO BULLINGERO.

Cum omnia quæ in nostros conferuntur beneficia, ad nos quoque eadem pertinere existimare solemus, ornatissime vir, merito sane me multis nominibus multum tuæ humanitati debere mihi persuadeam oportet. Primum quod hanc clarissimi marchionis nostri familiam tuis longe doctissimis monumentis illustrare, et optimis tuis consiliis in vera religione retinere, omni-studio, labore et diligentia contendas. Multum enim (mihi crede) et Bucerī sanctissimi viri, quem vivum colebamus ut patrem, mortui autem memoriam constantissime retinemus tanquam summi numinis apostoli, et tuæ etiam literæ, quas ad illustrissimum herum nostrum missitastis utrique, profuerunt tum ad illam quam amplexi eramus religionis constantiam confirmandam, tum ad magis magisque incitandum et incendendum eorum animos, qui vel temporis diuturnitate remissiores, vel rei quam profitemur satietate fastidiosiores, vel animorum levitate et inconstantia negligentiores, cœperunt esse. Vestræ enim auctoritati cedendum gravitatemque sequendum esse semper arbitrati sunt. Et quod ad me ipsum attinet, cum et illius et tuas mihi semper dominus meus literas, quas a vobis læta sane fronte nunquam non acceperat, tradiderit, me felicissimum

judicare solebam, qui τοιούτων τῶν κειμηλίων custos esse possem. Quoties enim eas perlegi, toties cum duobus carissimis Christi ecclesiæ luminibus loqui mihi videbar. Deinde singularis illa animi tui affectio, qua meam discipulam complecteris, me cogit si nullo alio modo, at saltem literis meis meam erga te observantiam profiteri. Quid enim vel illi utilius vel marchioni gratius vel mihi optatius præstari posset, non modo abs te, sed vel a quoquam alio tanta doctrina et pietate prædito, quam ut ea, quam pater amore ut filiam, et ego dilectione ut discipulam, prosequor, eas vitæ præceptiones ex uberrimo sacri tui pectoris fonte ad se dimanare sentiat, quibus ad bene beateque vivendum perduci posset? Quam autem sint utilia senum consilia ad hanc, quæ jam ipsa est 14 annos nata, ætatem moderandam et regendam, tu pro tua prudentia probe judicare potes. Nam ea ætate omnes, ut est apud Comicum, a labore sunt proclives ad libidinem, et facilius rerum jucunditate et naturæ corruptione ad voluptatem, quam Plato τῶν κακῶν ἐλέαρ appellat, precipites feruntur quam ad ea studia persequenda quæ ad virtutis laudem comparata sunt. Quanto igitur pluribus hæc ætas laborat morbis, tanto cum diligentiores tum etiam prudentiores medici quærendi sunt, ut quæ naturæ corruptione ætatisque infirmitate illis insita sunt, ea optimorum virorum industria, labor, et studium aut tollat aut corrigat: nam ut luxuriantibus segetibus depastionem et ferocientibus equis fræna paramus, ita his teneris animis nec senum consilium nec gravium virorum auctoritas deesse debet. Præclare igitur ab humanitate tua factum est, quod hanc nostram Spartam tua prudentia ornare volueris. Quo in argumento si perrexeris, et illi quiddam utilissimi et patri ejus gratissimi feceris.

Hæc ad tuam humanitatem scribere tum tuum singulare in meam discipulam studium, tum Joannis ab Ulmis, integerrimi et doctissimi adolescentis, importunitas me adduxit. Extimescebam enim te tantum virum tam sedulo in vinea Christi occupatum interpellare: sed cum ille pertinaciter insisteret, et tuam incredibilem humanitatem prædicasset, omnem pudorem et timorem ex animo ejeci. Æquo igitur animo et læta fronte hæc suscipe, quæso, et quicquid hic a me peccatum est, meo in te amori et familiaris mei importunitati tribue. Vale, colendissime vir, καὶ ἐμοὶ αὐτοσχεδιάζοντι συγγίνωσκε. Deus te ad Nestoris ducat annos suæ ecclesiæ causa.

Tuæ amplitudinis studiosissimus,

J. AELMERUS.

INSCRIPTIO.

Reverendo in Christo patri, Tigurinæ ecclesiæ antistiti, hæc tradantur literæ.

EPISTOLA CXXVII.

JOANNES AELMERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM et pacem in Domino Servatore nostro Jesu Christo et vitam in eodem felicissimam, etc. ! Literas tuas accepi, vir gravissime, cum amoris et humanitatis, tum veræ sanctimoniae et pietatis plenissimas, quibus me duplici nomine felicem describis, tum quod talis mihi contigerit discipula qualem tot eximiis suis dotibus ornare voluit Deus, tum quod ex ea sit familia, quæ et bonis literis faveat et sincere religionem ex animo colat. Hac in parte assentior tibi, clarissime vir, quod hæc ratione *μακαριότητα ἀλλὰ ἀνθρωπίνην* sim consecutus; sed multo me tamen beatiorum puto, quod tecum aliqua intercesserit mihi necessitudo, quam quanti faciam Deus *πάσας πάντων καρδίας ἐρευνῶν* novit. Semper profecto hactenus is mihi animus fuit, ut non modo omnia omnium disciplinarum genera habuerim carissima, sed etiam earundem professores et artifices unice diligam. Novi enim quam belluina hæc nostra esset vita, si optimis disciplinis et artibus ingenuis hominum ingenia non excolerentur. Et cum earum omnium suavitate delecter, tum theologiæ amore rapior ejusque admiratione obstupescere soleo; necnon ejus professoribus tantum defero honorem quantum alioqui nec mortalibus ullis. Ex iis enim tamquam ex limpidissimis fontibus omnis emanat pietas, religionis cognitio, et vitæ innocentia. Horum doctrinæ nituntur omnes boni viri, eorumque dictis quasi sacratissimis Dei oraculis applaudunt. Hinc secundum Deum paratur fides, addiscitur caritas, augetur spes, et omnia denique quæ ad Christianismum attinent nascuntur. Cum igitur tam opulenter in te suas opes congeserit Dominus, ut non tuum ipsius animum instruere¹, sed et aliis alioquin erraturis doctoris et ducis in ecclesia loco sis; te et Dei, qui ita fuit tibi propitius, et tui ipsius etiam causa deamare, exoculari, et suspicere debemus: sic enim Paulus hortatur his verbis, “Sic nos æstimet homo tanquam ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei,” etc.; et alibi, “Qui bene in ecclesia præest duplici honore dignus est.” Unde docemur non minus Christi ministris deferre honoris et reverentiæ quam iis qui sacratissima fidei et salutis mysteria a Deo ipsi prius docti tractant, tradunt, explicant.

Reliquum est, ut pro tua quæ nobis satis perspecta est humanitate proximis tuis literis discipulam meam facias certiorum, quis ornatus quique corporis cultus virgines Christum colentes deceat: in quo argumento D. Elizabethæ regis nostri sororis exemplo uti poteris: illa enim ut virginem decet vestita ex omni parte incedit; et nulla tamen tam præclaræ virginis adducitur exemplo, in tanta evangelii luce, aurum, gemmas, capillorumque plicaturas deponere, multo minus contemnere. Audiunt con-

[¹ Qu. non modo—instrueres.]

cionatores his reclamare rebus, sed nulla tamen vitam suam corrigit. Præterea musicis organis quatenus vacandum est, illi præscribas velim: nam et hic quoque apud nos supra modum offenditur, dum ad ostentationem omnis suscipitur labor et impenditur studium. Si hæc fusius tractaveris, nonnulla fortassis tua auctoritate virtuti fiet accessio.

Vale, clarissime vir, et plurimos tibi concedat annos Deus Optimus Maximus. Londini, ex ædibus ducis Suffolciæ, qui prius marchio fuit. 23 Decembris.

Tuæ pietatis studiosissimus,

JOANNES AELMERUS.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro, D. Henrico Bullingero,
hæc tradantur literæ.*

EPISTOLA CXXVIII.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM a Domino, exoptatissime! Etsi nulla consuetudo inter nos intercessit, nec te unquam vidi, clarissime vir; tamen ex libris editis videor mihi te cognoscere, et ex scriptis ad dominum meum dominum marchionem Dorcestriæ literis; præcipue autem ex commemoratione et sermone de te habito cum Joanne ab Ulmis, pio juvene et tui studiosissimo, qui cunctantem me et leviter initio refragantem pene tandem coegit, ut aliquid ad te scriberem. Si quid igitur peccatum est ista audacia καὶ αὐτοσχεδιάσµατι, et (ut plane dicam) inanitate orationis; in eum culpam conferas quæso, tametsi ingenue fateor me, desiderio te plenius cognoscendi, eadem aliqua ex parte teneri. Dominus Jesus Christus tuo semper adsit ministeriõ, teque suo Spiritu omni ratione tueatur et gubernet. Spero te mei meminisse in tuis ad Dominum precibus.

Brodgati prope Lecestriam, quarto calend. Junii, 1551.

Tui tuæque pietatis studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo Theologo D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ servo.*

EPISTOLA CXXIX.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. in Domino! Quæ de tua singulari perferuntur humanitate, eadem literas tuas spirare video. Etsi igitur hoc tempore certa res nulla ita magni offerebatur momenti, tamen nactus cui ad te darem prætermittere sine meis literis nolui. Quod in tam bonam a te partem superiores meæ ad te literæ acceptæ sint, tuum in eo perspicio erga me studium: atque ita me jam animasti, ut si nihil grave aut valde serium, tamen vel ut hæc inter nos jam inita consuetudo confirmetur, ad te scribam. Salutem tuo nomine (quomodo ad me scripseras) ita domino meo (jam Suffolciæ duci) dixi, ut ad te dederit literas. Profecto nihil gratius ejus præstantiæ facere poteris, quam si, quomodo semel fecisti, pergas filiæ suæ pia tradere morum præcepta. Etsi enim ita est instituta, ut summa sit spes ejus ad pietatem profectus, tamen tuæ παρακλήσεις faces quasdam admovent, dum secum semper suam adferunt pondus, vel quia ab alieno profecta sunt, vel quia a te tali viro. Commendas mihi Joannem ab Ulmis cum ceteris Helvetiis: utinam eis adesse possem quantum vellem! Verum licet eo modo adhuc Deo visum non est ut possim; operam tamen meam, diligentiam, et studium semper invenient paratum ad eos juvandum quomodo possum, imprimis autem Joannem ab Ulmis, quem novi, meaque sententia integer est juvenis et moribus ἀφθάρτοις. Vale. Christus te omni ratione tueatur, tuoque semper adsit ministerio. Memineris mei (quæso) in tuis precibus.

Londini, 28 Decembris, 1551.

Tui studiosus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
fratri suo carissimo.*

EPISTOLA CXXX.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino, exoptatissime pater! Cogitanti mihi, quidnam ad tuam humanitatem potissimum scriberem, occurrit Joannes ab Ulmis, gratum tibi fore significans, si de religionis progressu apud nos et confirmatione certior te facerem, aut de instituta ducis Suffolciæ mei domini familia. De religione autem, post demolita et proculeata idola, labefactam atque abjectam ειδωλομανίαν, postque accessionem ad veram

evangelii lucem gratia Dei jam revocatam, quam ingressi viam quamque sequuti sumus rationem, et quem tenebamus ordinem per hosce quatuor annos, tibi non ignotum esse puto. Jam vero inpræsentiarum liber (qui regius dicitur), in quo cultus divini ratio et Deum precandi modus pervagatus apud nos, omnibus publice usurpandus, continetur et explicatur, fertur certis in locis emendandus: quibus quotque in locis, mihi nondum satis constat. Erant certæ pro mortuis preces, quæ non ita videbantur convenire. Præterea in sacræ cœnæ institutione nonnihil aut commutandum aut penitus eradendum. Libellus quoque de ministrorum electione et ordinatione (quam vocant) editus, partim inepta, partim impia in se continere videbatur. In expectatione sumus, ut (adjuvante Deo) emendentur saltem aliqua ex parte, si claram quamque par est non attingant puritatem, quam optare licet, sperare plene fortassis adhuc non poterimus. Sed (gratiæ Deo) in spem vocamur, impiam superstitionem prorsus abolendam.

De instituta ducis familia, potius mihi es etiam atque etiam rogandus viam præmonstres, quam ipse optimam judicas, quam ut nostram rationem ego tibi exponam. Deque eo Joannes melius potest referre. Unum est, de quo meam tibi sententiam expediam et propositum; tum autem tuam de eodem a te requiram tuumque consilium. In hujusmodi honoratorum ædibus lusus esse scis, non solum qui corpus vel animam moderate et pie oblectent, sed qui otium etiam inducant, et ignaviam ἀσέβειαν τε gignant: cujusmodi sunt aleæ et charularum ludus. Jam dux famulis interdixit omnibus, ne ullo ejusmodi ludo periclitentur nummo. Ipse autem et honoratissima ejus conjux cum suis amicis clam in cubiculo non solum concedi sibi cupiunt ut ludant, sed nummo etiam periclitentur. Ego vero in eo sum, ut nullo modo concedam licere Christiano ita periclitari nummo quovis ludo, ut victor discedat aliquo percepto lucro, vel victus aliquo accepto damno. Atque isto modo disceptatur frequenter. Qui ab illis sunt, hæc fere præcipua adferunt: Non cupere se rem alienam, sed perinde esse ipsis lucrentur vel eo adficiantur damno: sine nummo frigere lusum; quare excitanda quasi sopita natura: neminem cieri, nisi proposito βραβείῳ: in aliis permultis sumptus redundantes et minime necessarios esse, ut in victu, ut in cultu, etc.; idcirco in hoc quoque genere nonnihil consuetudini permittendum, neque tam stricte agendum, nec ad calculos omnia conscientiae et officii revocanda, cum nemo sine crimine vivat,—etc. in eandem sententiam: licere igitur paululo periclitari, modo ingens jactura non fiat. Ego contra, non adduci me posse ut arbitrer humanam mentem in periclitando tam esse æquabilem et ἀδιάφορον, ut neque lucrum plus spectet quam damnum, nec damnum magis vitet quam lucrum. Alioqui, periclitans non esset lusus, sed animi potius constans propositum ad libere dandum. Præterea, si cui tam æquabile contingat propositum,

tum male illum facere, quod tam æquam sententiam dimoveat, et ad ἀνωμαλίαν traducere conetur, ut nummo adhibito in periculum veniat, ne tranquilli antea, sedati, et pacati adfectus (si ita esse possint, quod minime credo) concitentur, et subito emergat rei expetitio alienæ, iracundia, invidentia, jurgia, etc. Frigeat igitur sane ludus, et (ne in pejus ruat) satis sit præmii ipsa in quovis genere exercitatio (quæ præcipua res est, aut esse debet), tum quasi laudis corona (si ita videtur) victoria. Qui his non potest induci et satis commoveri, a malo proficisci, quod præterea est. Aliud autem in publicis esse ludis, qui sua habent certa constituta βραβεῖα exercitationis gratia et certaminis aliqui laudabilis et necessarii, rei publicæ causa. Quod ad τὸ περισσὸν in victu et cultu pertineat, si victus nimis sit exquisitus et redundans, cultusque nimis excultus ac sumptuosus, aut aliqui περισσότερον, illud τὸ ἐκούσιον περισσὸν et quæsitum peccatum esse. Alias autem interesse multum inter nummum non necessarie periclitatum et ejusmodi aliqua ex parte necessarium sumptum, quia fines differunt. Vestes enim reliquosque cultus ad eum creatæ sunt et elaboratæ finem atque usum, ut induantur ab aliquibus ac deterantur: tantum ἐν τῷ περισσῷ καὶ παρὰ τὸ πρέπον περιέργῃ peccatum esse, et quando personæ conditionem sumptu superent. Idem de victu quoque judicium faciendum, nisi quod usus magis sit necessarius. Nummus autem ad usum est comparatus, et ex legis præscripto, ut res æstimet humanas, quomodo Aristoteles in Ethicis et Politicis præclare ostendit. Præterea, ut cultum aliquem habeamus necesse est: ut nummo periclitemur non est necesse, quia lusus et exercitatio aliqui per se exercitatio est, non adhibito nummo. Et cum in cultu ac victu modus sit conservandus κατὰ τὰς τῶν προσώπων διαφορὰς, in lusu non item. Nam perinde est παράνομον coram Deo in omnibus, quatenus ab omnibus ad meliores et magis necessarios transferri potuit usus. Et quia propter insitam vitiositatem semper ad mala proclives sumus, etiam cum pie proponimus; tamen, nisi Deus sua adsit gratia, exit illud propositum in vitium: ideo quando adhibita omni quanta fieri potest diligentia nemo sine crimine vivat, de industria quærere peccandi aut male agendi opportunitates, in eisdemque sibi indulgere non debere, a pietateque Christiana alienissimum esse. Licere igitur ne tantillo quidem periclitari lucri causa, et ita uti damnum inde cuiquam accidat: posse enim in meliores insumi usus, quantulumcunque sit, vel obolus quidem. Nullam esse causam, quamobrem adhibeatur nummus, si non avaritiæ gratia aut certe lucri causa, cum lusus per se lusus sit, ne γὰρ quidem adhibito, etc. Isto fere modo et in hanc pene sententiam controvertitur sæpe. Multum me quoque movet, quod lucrum ejusmodi nulla recte instituta republica video probatum. Quod nonnulli ex scholasticis concedant, nimis mihi videtur jejunum, ut ne dicam ineptum, quamquam saniores omnino improbent si lucri causa fiat, vel convivium superet, aut tale aliquid, unde nihil damni, sed

lucris potius multum ex mutua consuetudine et ἐκ τῆς φιλανθρωπῶν ἐκείνης ἀγάπης proficiscatur; quumque de illo sumptu antea fere convenit utrinque, ut quasi stata sit summa quæ impendatur. Sumptus autem in lusu minime necessarius, fortunæque nititur temeritate. Leges vero civiles quomodo adversus ejusmodi statuunt, jusque repetendi quod eo deperit modo, tu multo melius scis. Apud nos tamen quod sagittando lucretur, peti lege potest, et actio valet pro victore contra victum, quomodo in contractibus quæ lege civili et nostra positiva atque edictis probantur.

Jam vides meam audaciam: ne nihil ad te scriberem, has meas ineptias ad tuam dedi humanitatem. Sed tamen hæc levia, et (ut ab aliquibus æstimatur) ridicula, gravia aliquando ducunt et seria ex damnis datis atque acceptis, præter cetera quoque συμβεβηκότα. Imo seria semper esse ego judico. Nam quicquid eo perit modo (sic enim nominare libet), quantumvis sit minimum, in meliores tamen magisque necessarios insumi potuit usus. Ego video quotidie multa hinc sequi incommoda, nullum autem commodum; quæ tametsi in ipsa non insunt re (cum aliqui non ita abutantur), tamen periclitatum nummum ea cerno incommoda sequi fere semper, ut corpus consequitur umbra. Atque hactenus de mea sententia.

Propositum autem hoc est: impræsentiarum fero, sed ita, ut reprehendam quoque, quotiescunque se offerat εὐκαιρία, privatim tamen aut coram paucis sermone, non palam prædicando publice. Semel autem publice denuntiabam e suggestu sub natalitiis superiore anno; quia cum maxime Deum clementissimum nostrum Patrem celebrare debeamus et Domino gaudere, ut scis, tum præcipue indulgentes sibi ludicris et πονηροῖς omnis generis sese oblectant, et malis congaudent, atque diabolo imprimis inserviunt ex alta Saturnalium institutione, ut videtur, quod tu melius scis. Non loquor jam de ea, in qua ego sum, familia; nam ibi non ita se res habet. Sed certe quomodo apud vos sit, aut aliis in locis, ignoro. Apud nos autem κοινῶς per totam regionem (licet non jam separatim singulis in ædibus), eo maxime tempore et illis feriis, pessimis et nefariis abundamus exemplis a nostraque professione alienissimis. Atque eo accrevit prava consuetudo, ut nisi eo tempore et per hasce ferias hilares se præbeant (ita enim loquuntur), eoque modo hilares, quo fieri potest pessimo, aut certe cujus erubescant tempore quadragesimali, ut dicitur; non modo ignavos se arbitrentur et ineptos ad quidvis, sed religioni pene eis est, quin aliqua ex parte ita se gerant: seque putant eo modo hilares esse propter natum Dominum. Hoc apud plebeios et rusticos nondum institutos etiamnum tenet. In nostra autem familia nihil est ejusmodi, nec quicquam ita magnopere indecorum; de qua post. Verum κοινὸν τὸν τρόπον exposui per totam fere Angliam, nisi certis in locis. Et ideo plenius commonstro, quia te eo delectari Joannes affirmavit. Si igitur nimis verbosus videar, in eum transferenda est culpa, mihi autem danda venia. Ut persequar igitur. Aulici et potior pars plebis (jam gratia Dei

melius instituti), licet plane intelligunt sui non esse officii ita se gerere; tamen partim, quia consuetudo inolevit, et ne videantur ignavi et non boni socii (quomodo vocant), partim vero ac præcipue, ut ego judico, quia nondum eo progressi sunt, ut possint τὴν σπιλονμένην τῆς σαρκὸς ἐσθῆτα perfecte odisse, neque sincerum Dei timorem insitum animo adhuc sentiant, ut se vincere et crucifigere in animo habeant, multo minus cupiant.

Sed ut redeat oratio, unde digressa est, rationemque explicem, quomodo meos reprehenderim pro concione semel, quidque inde sequutum: sic habeto. Cum palam totum istud genus culpassem, eosque (sed κοινῶς καὶ γενικῶς) qui nummo periclitarentur; in malam vidi illud accipi partem, propterea quod in ducis mei domini familia non ludunt famuli, aut certe nullo modo periclitantur nummo, quod cognosci poterit. Quoniam autem dux ipse et ejus conjux cum suis amicis clam in cubiculo luserint, mei quoque fuisse clam tantum eos admonere putaverunt. Sed consilii mei rationem audi; nam illa reprehensio aperta non statim a me initio facta fuit, sed multo post, eo quo subjiciam modo, eaque consideratione et cautione. Quum igitur id sæpius fecissem, et nihil viderer proficere, licet non haberent quod μετὰ λόγου τινος contradicerent, præmonuissimque me palam tandem aliquando et aperte reprehendere velle, si denuo etiam in cubiculo luderent, modo periclitarentur nummo; alioqui lusum nullum ut exercitium et ingenii et corporis damnare, sed illud genus, cum periclitarentur nummo (quia nullam idoneam causam ejus minime necessarij sumptus adferri ab eis viderem) ferre diutius non posse, in eandemque sententiam cum permulta prædixissem; ad tempus destiterunt: quo gavisus in spem vocabar magnam. Postea autem ad natalitia Domini subsecuta, perspicuens eos ad ingenium incipere redire; prout occasio tulit, reprehendebam publice cum rem ipsam, tum personas, quo superius posui modo, hoc est κοινῶς, nulla certa nominata persona aut delineata. Tum offensionem tamen commemoratam inde ortam intelligens, deinceps conticui; clam tantum et separatim, quotiescunque de eo sermo habetur, redarguens. Atque isto modo fero et permitto, quia non reprehendo publice et pro concione. Quum autem me nimis strictum existiment, eoque prætextu sibi ipsi interpretes in alijs esse volunt, contra atque consueverunt antea, ac dicant, Hac quoque et illa in re Haddonus non potest nobis consentire, cum perinde ἀδιάφορα sint ut lusus quem ipse pene solus reprehendit; eoque modo ad vere mala acclinent: ne (inquam) eo modo divagentur, et ad mala nullo modo ferenda prolabantur; fero invitus, quomodo superius exposui; fero coactus, ut in ceteris et gravioribus lucrificiam; fero, ut qui lupum teneat auribus. Cerno autem aliquem fructum ex ista concessione, quæ tamen revera nulla est concessio, sed aliqua ex parte officii remissio et rigoris potius in officio, quia non publice reprehendo, licet separatim et in colloquijs semper eodem modo improbo. Quia tamen vident me concedere ipsis nonnihil etiam contra

meam sententiam, et arbitrantur me suam ἀρρώστιαν leviter tractare, in aliis audire volunt libentius et obsequi.

Jam exposui (plenius fortassis quam per tuas occupationes par erat) meam cum sententiam de ipsa re, tum propositum in eadem toleranda et modum. A te peto, ut clare ad me de ista re perscribas, et plene tuam explices sententiam, et quid mihi sequendum judices, quid probes quidque minus, quatenus id, quoque modo, ut tibi videbitur; consiliumque des quantum mihi tolerandum in ejusmodi rebus, et quousque connivendum censes. Sed tuo otio: nolo enim interpellare te gravioribus occupatum. Nisi te aliqua ex parte ex me ipse existimarem (quatenus tenui homunculo licet et literis quasi initiato) ornatissimum virum et doctissimum omnique eruditionis genere perfectum; non ausus fuisset te, vix ternis istis a me literis salutatum, hoc inturbare modo. Sed sit sane quomodo se cunque res habebit: tu enim ipse in culpa es, quia me ita voluisti. Audebo certe præterea, et a te quæso, salutes mihi observandissimum illum D. Bibliandrum, quem etiam mihi videor perspectum habere ex suis editis libris. Valete, duo ecclesiæ lumina. Christus vos tueatur suoque vobis Spiritu adsit et vestro ministerio.

Richemonti, prope Londinum....Augusti, 1552.

Tui studiosus et observantissimus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro simul ac doctissimo domino
Henrico Bullingero, fratri in Christo
longe colendissimo.*

EPISTOLA CXXXI.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. BENE longas ad te antea dedi literas, breviores jam eoque magis, quia minus firma valetudine esse te scribis. Prætermittam civilem illum et pene aulicum gratias agendi morem, propterea quod ægrotus aut certe valetudinarius esses, et tamen ad me scriberes. Paucissimæ, sic habeto, gratissimæ fuerunt mihi tuæ literæ, humanissime et observandissime, non solum quia mecum consentire videris plene, sed etiam propter descripta initia, progressus, et ordinem apud vos jam observatum: quæ omnia scire mirum in modum cupiebam. De Schmutzio tuo cum duce meo domino egi; qui tua causa valde benevolum fore pollicetur, et collaturum in eundem, quomodo ante Joanni ab Ulmis. Opus erit, ut aliquando id in memoriam revoces ejus dominationi, quia ego discedo brevi et

emigro ex ejus ædibus, evocatus a regia majestate ad certum munus in republica obeundum, licet non tam amplum propter privatum commodum et emolumentum, tamen in quo statuo pro mea virili evangelium promovere. Hoc eo dico, ut de Alexandro Schmutzio cum scribis, non ita scribas ad ducem quasi ego adessem, sed quasi absim, quia id cogito. Tametsi enim non possum omnino disjungi ab ejus dominatione, et semper; tamen maxima ex parte id erit, quum primum expedire possum æs alienum contractum et contrahendum propter primi anni fructus persolvendos. Sed Deo visum est efficere, ut ejus dominatio ita me complectatur, et ego vicissim eandem ejus dominationem observem et diligam, perpetuo ut non possim me sejungere, quin aliquando invisam. Plenius tamen ipse poteris scribere de Schmutzio aut ejusmodi, quem commendare ejus dominationi vis, quia arbitraris me non adesse. Et non dubium est, quin in bonam partem ejus præstantia (qua est humanitate præsertim in tui similes) accipiet. Valetudinem tuam et te ipsum totum Deo commendo. Adhortari libenter vellem, eandem ut tueare quomodo possis et scias debere. D. Bibliandrum salutes meo nomine vehementer quæso. Deus adsit tibi suo Spiritu, tuoque ministerio.

Tui studiosus,

JACOBUS HADDONUS.

Inscriptio, locus, et datum desunt.

EPISTOLA CXXXII.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

PERMULTA mihi scribenda essent ad tuam humanitatem, si animi mei sententiæ indulgerem: verum propter multiplicia negotia, quibus impresentiarum obruor, vix quicquam possum. Neque sane ea omnia literis recte mandari possent, isteque Joannes Schmutzius multo melius sermone referet. O summam acceptam a nostris cladem! O veram pietatem repudiatam! O divini numinis in nos juste commotam iracundiam! Non audeo amplius; reliqua intellige. Non tam summa fuimus in spe veræ religionis restituendæ, quam sumus jam in metu impiæ et nefariæ idololatriæ revocandæ. Funde, quæso, preces pro me meique similibus. Pauci ejusmodi homunciones coguntur testificari de vera pietate et religione. Duces nostri omnes ista sunt obruti clade et in carceres conjecti: de episcopis sentio et ejusmodi. Adsit nobis Deus: nos quoque inaniter sermonem habemus: nam quid fiet, nisi Deus aliter mutet, constitutum est. Tantum ut profiteamur in quem credimus, quamque tenemus religionem, a nobis est oblata conditio suscepta resistendi¹ adversariis. Qualis erit finis,

[¹ MS. *restituendi*.]

Deus novit, et ultimum an hoc sit quod ad tuam humanitatem scribam necne. Valde doleo non potuisse me tam plene Schmutzio tuo providere per Suffolciæ ducem, quam vellem et sperassem, nisi hoc ita cecidisset, quod non possum sine lacrymis commemorare. Condone igitur mihi, quod de eo non plura scribam. Non dubito quin ad te perlata est totius tragœdiæ quasi series. Ipse dux retinet suum verum Deum, et spero retinebit suam sententiam plene de vera religione, adjuvante Deo, maxime invito diabolo, et summe elaborantibus suis membris in transversum agere ejus dominationem: quod ut melius faciat, commendo ejus dominationem tuis precibus, et meipsum commendo et mei similes. Quæso salutem mihi dicas D. Bibliandro. Deus adsit vobis suo Spiritu ad finem, et per vos suum illustret nomen semper, quomodo hactenus fecit. Londini, 30 Nov. 1553.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Observandissimo in Christo patri
D. Bullingero.*

EPISTOLA CXXXIII.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

STATUERAM tuam humanitatem videre, et præsentî præsens has reddere, quæ ad te sunt scriptæ a D. Hopeno. Verum hic repertis quibusdam piis et fratribus in Domino, non possum ad tempus discedere. Mei igitur esse putavi non apud me diutius retinere literas hominis tui studiosissimi. Do eas Parkhurto, isti fratri in Domino, qui de nostro Hopeno referre potest quantum fere quivis alius: fuerunt enim conjunctissimi cum animis tum locorum vicinitate. Ipse autem te videre cogito (adjuvante Deo) aliquando tandem, et reliquos observandos in vestra ecclesia viros: inter quos salutes mihi, quæso, reverendum in Christo patrem D. Pellicanum. Nam ad optimum et præstantissimum Bibliandrum impræsentiarum scribo in eandem sententiam, quam has ad te dedi. Deus tibi adsit omni ratione, et ad suæ ecclesiæ commodum servet. Argentorati, 7 Idus Jul., 1554.

Tui studiosus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo et observandissimo D. D.
Henrico Bullingero, Tigurinæ
ecclesiæ antistiti.*

EPISTOLA CXXXIV.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. EA in tuis ad me literis perspicio, observandissime vir, de quibus nihil dubitabam, tuum dolorem propter ecclesiae Anglicanae cladem, tuumque in me studium et benevolentiam. De priore nihil dicam, ne vulnus recrudescat. De posteriore autem, cogitatione potius complector, quam verbis exprimo, quid mihi dicendum esset, quia te scio non libenter audire velle. His igitur praetermissis, quod de Hopeno tuo certiore te facere me vis, tutone possint ad eum perscriptae tuae literae perferri, et ei reddi, de rei certitudine mihi exploratum non est; nec fieri potest, ut certum sciam, quia detrusum se scribit jam in imos carceres, famulumque ab eo detractum. Tamen multae viae sunt, et permultae rationes excogitatae, ut audio, quibus boni ad eum mittunt, ipseque vicissim ad illos. Quare hic cum quodam ex suis collocutus sum, qui mihi ostendit se curare velle, ut tuae literae perferantur Londinum, et ut dentur pio alicui, qui, si potest tuto reddere, dabit; sin autem, permanebunt non redditae. Jam facias quod tibi videtur. Sed sine dubio magnam ei adferent consolationem tuae ad eum literae: nam id est quod conqueritur cum multis, se non posse ab eis audire; et fere putat se a suis deseri, quod maximus est dolor afflictis (ut ipse scis), imprimis autem ingenuis hominibus et a natura bene institutis. Bene jam refero ad disciplinam in genere: nam naturam non plene hic deponimus, sed consolationes in adversis praeter solum Deum quaerimus. Ab eis autem maxime, qui proxime ad Deum accedunt, hoc est, a piis, id quaerere non est ita alienum a pietate (cum intermedia non sunt repudianda, praesertim cognata), tametsi deberemus a solo Deo et ejus solius Spiritu pendere. Non opus est plura ad tuam prudentiam et pietatem. Quicquid statueris, si mea opera uti vis, paratissimum invenies. Vale in Domino plurimum. Argentorati, pridie calendas Septembris, 1554.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

P. S. Est Banchus quidam, qui ad te scripsit de domina Jana. Ostendit mihi tuas ad eum rescriptas literas, ex quibus intelligo, nonnihil eum ad te scripsisse, quod tuae prudentiae non est visum edere. Bene est quod ita statuisti, et a te quaeso ne ullo modo edas, neque describi sinas a multis. Nam etsi me ignorante conscripsit, tamen certe scio creabit mihi summum periculum, si ejus nomine edatur aut appareat, quia eum ex Anglia adduxi, et mecum atque meus est. Si constaret certa esse omnia, vera et explorata, atque ad Dei gloriam facerent si in vulgus exirent, tum ad periculum me pararem. Sed magis metuo, ne omnia non

sint ut posita ab eo sunt, sed quomodo hausit ex rumore et aliqua ex parte zelo commotus: quod editum plus veritati derogaret fortassis et nostræ causæ, quam adjuvaret, præter certum periculum quoque et discrimen, quod aliis immineret. Neque satis salva conscientia possent omnia tueri fortasse, cum pro veris posita essent nonnulla, quæ non ita reperientur. Sed quod ad ipsam dominam Janam attinet, et quæ ejus nomine dicuntur (ut ejus ipsius *παρὰ* *ταύτης* ad quendam lapsum et sermo habitus cum Fecknamo), puto (et aliqua ex parte scio) vera esse et revera ab ipsa profecta. Satis jam erit, cum tuæ prudentiæ ostenderim, id quod ipsa per se perspexit, hoc est, non edenda, imprimis autem reliqua nullo modo; idque ne fiat, te etiam atque etiam rogo. Si visum fuerit posthac ut exeant, fieri potest quodcumque libet. Verum hoc tempus adhuc est ei rei alienissimum, etiamsi constaret vera esse omnia: nam nimis multa habemus vera, ut non opus sit rumore sparsa tantum (et fortassis omnino ficta) colligere. Quod adversarii aliqua ex parte calumniantur de nostris: quid facient si justam habuerint causam? Quæso a te audiam brevi, ut intelligam has tibi redditas, et certior fiam de illis non editis nec edendis.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro, et patri in Christo
observandissimo, D. Henrico Bul-
lingero, Tigurinæ ecclesiæ antistiti.*

EPISTOLA CXXXV.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. QUIA literæ absentium sunt quasi præsentium colloquium, ideo non illibenter ad te scribo, vir observandissime et humanissime; eoque magis, quod non solum ex tuis ad me literis tuam in me perspicio benevolentiam, sed ex aliorum etiam sermonibus ad me perfertur de tuo in me studio; non modo quale geris erga omnia Christi Servatoris nostri membra, verum etiam de peculiari quodam, tua animi inductione suscepto erga me, quod (aiunt) ostendis sæpe de me percontando. Gratiae Deo, qui hanc in te voluntatem erga me inseruit.

Certiozem te facerem de Anglia, si ulli boni nuntii venirent. De malis autem non plane constat adhuc; et quæ perferuntur melius iste tabellarius referre potest: in summa, omnia retro labi et ruere in pejus.

De me meaque conditione multa possem dicere, sed nolo humanitatem tuam non necessariis turbare. De Bancho autem illo, de quo ante ad te scripsi, habeo quod jam vehementer pro eo a te petam. Ejus necessitatem mea tenuitate hactenus sublevavi: jam vero istorum injuria tem-

porum et adversariorum rabie exutus sum fere omnibus, atque in me ita debacchantur meique similibus¹, ut quid præterea sequuturum sit, Deus novit; ejus me voluntati dedo et providentiæ, ut optimi Patris et summe commiserantis. Quod ut faciam continue et ad finem, a te magnopere peto, ut eundem pro me et mecum preceris. Causam autem istius adversariorum furoris esse audio propter testimonium palam a me veritati datum in synodo illa Londinensi habita superiori anno. Interea autem conquisiverunt illi summa et accuratissima cum diligentia aliquem alium prætextum plausibilem; quem cum non possent invenire, tandem denuntiant hæreticum propter libere editam sententiam contra nefariam illam suam opinionem panis conversi in corpus Dominicum, etc. Libere editam sententiam nomino, non solum quia libere a me proferebatur, sed etiam quia aggregatio illa debuerat esse liberrima et sententiæ in eadem expositæ. De quo plenius declarare potest tabellarius iste Chamberus, carissimus in Domino frater, quoque modo adversarii, summo odio elati contra veritatem, se gesserint contra æquum et bonum, contra omne jus et fas.

Sed ut ad Banchum revertar: satis bene secum agi putabit, si cum typographo esse poterit honesto et pio viro, atque correctoris loco esse et emendatoris: tuæ autem vocis testimonio hoc fieri posse sperat. Non opus est apud tuam humanitatem multis eum eulogiis commendare, aut facultatem quam habet ad ejusmodi munus suscipiendum. Eruditus est Latine, ut ipse judicium possis facere. Græce non est rudis; moribus est pacatis, vera religione fervens, literarum studiosissimus. Mea sententia beneficium conferes in eum, apud quem collocare poteris. Et tamen beneficium in me collocatum aliqua ex parte arbitrabor Banchi causa, quia, ut videtur, non potero eum diu alere meis impensis ut vellem, nisi aliter res cesserint quam in præsentī apparent et sunt. Ista potui tectius involvere, sed non putavi mei esse ita facere, quin potius nude omnia et plane humanitati tuæ explicare. Deus tibi adsit omni modo, teque conservet ad suum nomen illustrandum et suæ ecclesiæ commodum. Argentinae, quinto Idus Decembris, 1554.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

P. S. Valde bene volo excellentissimo viro D. Bibliandro, et observandissimo patri D. Pellicano. Salutem mihi dicas eis utrisque, ab humanitate tua peto.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro, et observandissimo in
Christo patri, D. Henrico Bullin-
gero, ecclesiæ Tigurinæ antistiti.*

¹ Sic MS.

EPISTOLA CXXXVI.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. GRATISSIME mihi fuerunt tuæ literæ, observandissime, cum propter *συμπάθειαν*, quam in meis adversis ostendunt, tum propter pietatis tuæ studium erga me et amorem jam mihi perspectum vere paternum. Post duas hebdomadas quam superiores meas ad te dedissem, literæ ex Anglia mihi redditæ sunt, quæ declarant me penitus exutum, quomodo ante fuit expositum, sed tamen aliunde spem jam aliquam apparere. Mei igitur putavi te certiores de eo facere primo quoque tempore, ut quemadmodum antea dolorem mea causa cepisti, ita gratias jam agas Deo Patri nostro mecum: quem non dubito quin mecum comprecatus fueris, meque ei commendaveris et causam meam.

Et de Bancho est quamobrem magnopere tibi gratias agam. Leverus enim, carissimus noster frater, mihi ostendit D. Sultzerum constituisse, ut Banchum mittam ad nundinas Francofordienses Basileam: nam is Parchum quendam convenit (typographum puto) apud quem Banchum collocabit. Plura vellem, sed subito interpellor de nuncio, qui has perferat extemplo primo mane. Quæso igitur a te, ut in eam partem accipias quam mea soles omnia. Nam hæc arbitrabar me debere in præsententi potius quam nihil, ne majori tibi dolori et sollicitudini essemus quam par est; quia non modo ex tuis literis perspexi, sed ex aliis intellexi, de sollicita diligentia quam suscipere statueras, si hoc non successisset pro Bancho. Deus te diu conservet ad suæ ecclesiæ commodum et multorum consolationem.

Argentina, 8 Januarii, 1555.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro et observandissimo in
Christo patri, D. Bullingero, ec-
clesiæ Tigurinæ antistiti.*

EPISTOLA CXXXVII.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. OBSERVANDISSIME et mei amantissime, ad te hic mitto capita quædam concionis habitæ ab eo quem *ἐπιγραφή* ostendit. Fieri potest, ut multo plura eo tempore complexus is sit; sed verisimile est in hanc

sententiam omnia. Ego de Anglico, quomodo ad nos adferuntur, ad verbum, quantum potui, expressi. Hominisne admiremur inauditam audaciam ad fingendum, an singularem impudentiam ad mentiendum, an vafrum et versatile ingenium ac mentem (ὡς εἰπεῖν) ἀθεωτάτην, quem tot cædes, tanta læsæ majestatis crimina tanto tempore ἐφ' ἐνεκάτθετο θυμῷ, istaque simulatione et dissimulatione fovere ea potuit et alere? Puto nunquam fando auditum fuisse de tali Vertumno ac hominis monstro et reipublicæ peste, si conferatur ejus ante multos annos editus liber, plane contrario argumento, idque cum tanta δεινώσει et asseveratione, ut nihil in speciem possit magis. Sed ejusmodi portenta commeriti sumus, qui pios et veridicos pene contempsimus. Deus commiseretur nos jam et exaudiat vota suorum, quomodo pro sua bonitate solet, et rebus non solum adflictis sed deploratis etiam et desperatis (quod humanum attinet auxilium), opem ferat. Multa illustria exempla commonstrant, ita eum fecisse; nec dubito, quin suo tempore faciet. Interea suis omnia in bonum cooperantur. Non dormitabit, nec dormitet, qui custodit Israel. Et illud excellens gestum a Mose positum in Exodo et a te repetitum, in Judiciis autem et Prophetis tam sæpe commemoratum, valde consolabile est.

Tuam pietatem hoc tempore pluribus non detinebo. Spero meas superiores tibi redditas antehac, testificantes de fructu tuarum literarum ad D. Sultzerum pro Bancho: qua de re iterum tibi gratias ago pro eodem Bancho. Deus tibi adsit omni modo.

Argentinae, 15 Januarii, 1555.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

P. S. Valde te salutat Abelus mercator et nostras et noster. Fuit vobiscum initio hyemis. A quo exemplar habeo ejus scripti, quod ad te mitto.

INSCRIPTIO.

*Excellenti doctrina viro, et patri in Christo
observandissimo, D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ antistiti.*

EPISTOLA CXXXVIII.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. REVERSO ex Frankofordia mihi redditæ sunt tuæ literæ, vir observandissime, testificatrices tui in me animi et summi amoris. Ostendis enim, te in negotiorum undis scribere ad me: quod partim gaudeo, partim doleo. Nam literæ tuæ, etsi breves, illustre tamen exemplum continent

et consolabile de Jesu et Jehoiada: doleo autem me tibi impedimento fuisse tam bene et vehementer occupato. Scio enim tibi curam incumbere multarum et gravissimarum rerum, teque distractum esse pene continue maximis negotiis. A te igitur peto, ne te sevoces posthac vel momentum temporis mea causa a rebus gerendis, nisi quando respirandi tempus et otium tibi erit. Etsi enim ego possim ad tuam humanitatem scribere sæpius, nullo publico impeditus jam onere, id est, munere; tua tamen non est eadem et par ratio. Itaque etiamsi libentissime a te audio et summo cum desiderio, tamen æquo animo feram, si non respondeas, nisi superius commemoratis temporibus et modis. Qua de re tibi ex me sermone etiam tabellarius iste referet. De tuæ pietatis studio et captis laboribus pro Bancho intellexi quoque ex Chamberi nostri relatione. Nondum convaleuit, sed melius se habet. Se tibi debere plurimum semper fatebitur, et ego tibi maximas ago gratias ejus causa. Gratiarum autem relationem Deo committimus, qui solus cumulate potest; quem precor, te ut conservet et gubernet ad ecclesiæ suæ commodum et utilitatem. In quo bene vale. Argentina, 24 Aprilis, 1555.

Tuæ pietatis studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

P. S. Salutavi Sampsonum nostrum tuo nomine et alios.

INSCRIPTIO.

*Excellenti doctrina et pietate viro, et
patri in Christo observando, D.
Henrico Bullingero.*

EPISTOLA CXXXIX.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. OBSERVANDESSIME in Christo, cogitanti mihi sæpius ad te scribere per hosce aliquot menses nihil occurrit, quod dignum videbatur ut literis mandaretur, propterea quod variabili ἀσυστασία rumores spangebantur. Jam vero constat, acerbum illud divinæ justitiæ flagellum sublatum esse de hac vita, hominem nostra memoria crudelissimum et sanguinem sanctorum maxime sitientem. Etsi autem nostra peccata commerita erant tantum malum et judicium severius propter torporem et ἀχαριστίαν, quæ maxima ex parte nostram pervaserat patriam, cum concederetur liber evangelii cursus; tamen Pater noster cœlestis et idem omnipotens Deus ostendit benignitatem suam ac potentiam quomodo solet. Præclarum illud

par, D. Ridleus et D. Latimerus, paulo ante se obtulerunt Deo spectabile atque eximium sacrificium; quorum cineres et aliorum, qui ante emigraverunt et apud Dominum et Servatorem nostrum vivunt, puto devocasse Dei sententiam in superius commemoratum Dei flagellum. Alia non habemus certa aut explorata (quod sciam impresentiarum), te digna. Quinetiam commemorata te arbitror jam ab aliis plenius aut ante cognovisse: tamen mei esse quoque arbitratus sum, ad te de eisdem scribere; nam mihi videtur jam diu, quod tecum collocutus fuerim. Quæso salutes mihi D. Gesnerum. Mei meminisse vis in tuis precibus et conditionis patriæ nostræ: quod non dubito quin facias. Deus tibi adsit tuoque ministerio, et te conservet ad suæ ecclesiæ commodum. Argentinæ, 7 Decembris, 1555.

Tuus,

JACOBUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro et observandissimo in
Christo patri, D. Bullingero, ecclesiæ
Tigurinæ fidelissimo pastori.*

EPISTOLA CXL.

JACOBUS HADDONUS HENRICO BULLINGERO.

S. IN DOMINO P.! Dedi ad te autea, sed dubito jam tibi redditæ fuerint necne; non quod velim te gravissimis occupatum interpellare, multo minus abstrahere ad momentum mihi respondendo: neque res tanti momenti fuerunt de quibus scripsi, ut responsionem requirerent. Certiorem te fecerunt de illis nunciis, quos tum habuimus ex Anglia; jam vero multo minus est quod scribam te dignum. Sed tamen has ad te do, quia diu mihi videtur, quod cum tua collocutus sim humanitate, aut a te audierim ipso. Burcherus noster a vobis rediens mihi quærenti de te narravit non bene te valere. Cum autem adhuc nihil audiverim, jam de te ipso valde aveo intelligere, quomodo valeas. Nihil præterea peto: nec id quidem nisi tuo otio. Multæ causæ sunt quamobrem de tua valetudine pervelim audire. Neque mirum si de te privatim etiam sollicitus pene sim, cum tuum in me animum ita esse perspexi, ut ex quorundam nostrorum sermonibus ad me de te intellexi. Non dubito, quin ista tempora tibi possint, ut piis omnibus, dolorem gignere, atque efficere ut multa et altissima ducantur suspiria. Sed quid facias? Qui sedet in altissimis respicit humilia in cælo et in terra, qui vult suos exerceri, sed non destitui omnino suam patietur ecclesiam: quin ut homo ille peccati jam aliqua ex parte patefecit per te tuique similes, ita conficietur tandem spiritu oris Domini. Amen.

Amen. Deus tibi adsit suo Spiritu, teque tueatur ad suæ ecclesiæ commodum. Argentinae, 12 Martii, 1556.

Tui studiosissimus,

JACOBUS HADDONUS.

P. S. Omnia bona et fausta, ad Dei voluntatem, apprecor D. Bibliandro, D. Pellicano, et D. Gesnero.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro et observandissimo in
Christo patri, D. Henrico Bullingero,
pastori fidelissimo ecclesiæ Tigurinæ.*

EPISTOLA CXLI.

JOANNES BANCHUS HENRICO BULLINGERO.

MIRABITUR fortasse amplitudo tua, præstantissime pater, in his me turbulentis temporibus ad se, quod antehac nunquam fecerim, scribere; eoque maxime, quod nec ulla mihi cum ipsa intercesserit notitia, et nunc sit de iis rebus instituenda oratio, quæ maximum mihi periculum, si literæ ante interciperentur quam qui perfert Anglia exiret, crearent. Hæc ego non existimavi ejus generis esse, id ut deberet, quod instituerem, retardare, cum et pium id ipsum esset, et dignum profecto, quod cum ab aliis omnibus, tum imprimis ab amplitudine tua, propter eam, qua nobilissimam apud nos Grayanam familiam amplexa est, caritatem benevolentiamque cognosceretur; quam quidem monumentis ipsa suis non dubitavit etiam illustrare. Hæc autem familia licet eversa jam et fere extincta sit, propter salutare nomen Servatoris nostri, causamque evangelii; tamen qui pii sunt et vere Christiani non ita dolere de ruina tam illustris familiæ, quomodo lætari eo debebunt, ejus fuisse extremum actum vitæ in nomine Jesu testificatione terminatum: eoque magis, quod qui cum Christo Domino in regno Patris requiescunt, non sint oculis suis miseram gentis nostræ et luctuosam eversionem usurpaturi. Nos, nos miseri, qui et audimus quotidie nomen Servatoris contumelia affici, et eadem aspicimus eorum teterrimam, qui propagare ipsius gloriam regnumque dilatare studuerint.

Sed ad Grayos, de quibus colloqui in hoc tecum sermone sane institueram, et propter tuum in ipsos singulare studium, quod est in monumentis tuis plane divinis declaratum, et propter meam etiam in mortuos caritatem, quibus sedulo sum in vita meam observantiam probare conatus.

Jana igitur ducis filia vere genuina, non tam propter incredibilem literarum scientiam, qua ceteris feminis una præstitit universis anno ætatis suæ

decimo septimo; quam propter singularem, qua viros puella in militia Christi superavit, fortitudinem, quemadmodum nullis machinis, quas admoliti papistæ sunt, expugnari, nullis decipi eorum insidiis posset, ex colloquio quodam suo, quod ad amplitudinem tuam mitto, intelliget.

Est autem hoc habitum ab illa colloquium cum egregio et callido papista D. Feknamo, de quibusdam religionis nostræ controversis capitibus, de quibus docte sententiam suam ingenioseque explicavit. In hac autem fidei confessione ad finem usque perstitisse, ex iis satis intelligi potest, quæ illa paulo ante, quam affecta supplicio est, protulit; quæ ego attexenda aliis esse putavi, quod digna mihi, quæ omnes cognoscerent, viderentur. Præterea vero quam illud ejus esset vere aureum pectus lumine verbi Dei collustratum, ex duabus epistolis perspicui licebit; quarum alteram ipsa ad nobilissimam virginem D. Catherinam sororem, ut ad sacrarum literarum studium inflammaret, alteram vero ad apostatam quendam, ut ad Christum Dominum revocaret, scripsit. Hæc ego omnia de vernaculo nostro sermone in Latinum convertenda curavi, ut non frustra omnino positam eam operam amplitudo tua censeret, qua illustrare illam familiam ad pietatisque studium incitare voluit. Ego enim testis esse possum, si non locupletissimus, at certe oculatus, incredibilem ex monumentis tuis fructum, cum Grayos omnes, tum imprimis Janam percepisse; quæ quidem sextæ decadis tuæ fere apices omnes non solum diligenter observaverat, verum etiam memoriæ mandaverat.

Dux etiam ipse, quantum temporis potuit a regni negotiis, quibus implicatus erat, suffurari, tantum in sacris libris posuit, imprimisque in legendis tuis, cujus se lactea eloquentia mirifice delectari solitus est dicere. Ex qua quidem lectione maximam cepit utilitatem tum, cum in carcere immanes quædam belluæ, ut a fide et confessione veri Christi avocarent, sint adortæ. Sed movere eum nullo modo potuerunt: ad extremum enim halitum usque Christum Dominum est confessus; atque quo tempore raptus ad supplicium est, licet consiliarium papistæ ex grege porcorum adhibuerint porcum, qui catholicam ecclesiam, qui missam, qui patres, longoque tempore confirmatam consuetudinem clamaret, is tamen nullam aliam voluit, quam quæ morte Christi perfecta est, agnoscere expiationem, hac se fide sustentavit, et in hac tandem fide vitam ipse suam terminavit.

De universa hac religionis in Anglia eversione et antichristiana rabie dicerem, nisi de ea te certiores facerent ii, qui Tigurum quotidie ex Anglia commeant, opulentissimum omnium bonarum literarum emporium. Quod igitur reliquum est, a pietate tua magnopere etiam atque etiam peto, ut hoc meum officium boni consulat, meque in numerum suorum accenseat, et Dominum oret, ut Anglia nostra ab ea possit papistarum tyrannide, qua nunc oppressa est, tandem aliquando liberari. Vale, excellentissime Bullingere, quodque facis, regnum Christi monumentis tuis perpetuo illustra. Londini, 15 Martii, anno Domini 1554.

EPISTOLA CXLII.

JOANNES BANCHUS HENRICO BULLINGERO.

NIHIL mihi unquam in vita accidit jucundius, quam quod humanitas tua dignata sit non solum in numerum me suorum recipere, verum id ipsum quoque humanissime scriptis literis declarare: quas quidem ego quoties lego (lego autem sæpissime), videor mihi duo in iis observare, quæ in primis ad laudem valent. Primum singularis apparet humanitas tua in eo, quod tu talis cum sis, qualem omnes jure admirantur, in tot tantisque occupationibus tuis non sis ad me, qui sum obscurus homo, scribere gravatus. Deinde rara est in eo prudentia tua, quod id non existimes publicari debere, quod possit quam plurimis obesse: quod non est a nobis antea animadversum. Jam vero sentimus scriptis quibusdam libellis vehementissime esse commotos adversarios in Anglia, dareque operam, ut ab eorum, ab quibus omnia sperabamus ad victum cultumque necessaria, secludamur liberalitate: nec quicquam jam reliquum esse videtur, nisi ut aut nos Angli, qui patria caremus propter verbum Dei, manuum opera utamur, aut bonorum virorum opem imploremus, quo in studiis permaneamus; ut si quando nos Deus in patriam reducat, possimus dogmata papistarum refutare, populoque et genti nostræ, quibus insidiis fuerint ab illis circumventi et decepti, explanare. Pii homines, a quibus sumus hucusque adjuti et sustentati, in carcerem aut omnes sunt causa nostra conjecti, aut si qui sint vinculis liberi, ita diligenter a papistis observantur, ut nihil nobis possint sine summo periculo conferre. Unde fit, ut in magnis nos difficultatibus in hoc tempore constituamur; eoque est ventum, ut sibi quisque quemadmodum prospiciat, providendum esse videatur. Quod ad me attinet, nihil est quamobrem in constitutis studiis sperem me consistere posse; cum is, qui hactenus me aluit, sit ipse in eandem, in quam ceteri Angli, difficultatem contrusus, ut et suis omnibus sit expoliatus, nec unde aliquid speret, possit in tanta adversariorum malitia reperire. Is est D. Jacobus Haddonus, vir ob suam in pauperes beneficentiam dignus qui plurimis divitiis cumlaretur. Cum igitur talis sit conditio mea, ut pergere in proposito mihi cursu studiorum propter inopiam non liceat, id libenter quod proximum est sequeretur, ut ei me vivendi rationi darem, quæ sit otio literario conjunctissima; qua in re quoniam intelligo amplitudinem tuam commendatione sua magnopere mihi prodesse posse, humanitate fretus ea, quæ sit in literis ad me tuis apertissime declarata, operam opemque tuam audacter imploro. Est Froschoverus apud vos typographus, de cujus grammatophorus hic probitate diligentiaque in typographia sua multa prædicat, mihi que suasit in eo ut elaborarem, si qua me via vellet, ut corrector essem emendatorque eorum, quos typis ipse suis imprimeret, librorum, admittere. Quod

ipsum ut efficiatur, plurimum valere commendationem tuam arbitror. Quapropter si hoc mihi amplitudo tua concesserit, singulare beneficium accepisse videbor, daboque operam ut ne indignum commendasse videatur. Bene valeat humanitas tua, excellentissime et mihi in Christo observandissime domine. Argentorati, Decembris 9, (1554).

Pietatis tuæ imprimis studiosus,

JOAN. BANCHUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

Reverendissimo in Christo patri D. Henrico Bullingero, Tigurinæ apud Helvetios ecclesiæ antistiti vigilantissimo.

EPISTOLA CXLIII.

JOANNES BANCHUS HENRICO BULLINGERO.

Ex literis pietatis tuæ, non ad me scriptis illis quidem, sed de me ad singularem patronum meum et dominum in Christo observandissimum D. Haddon, perspexi, in causa mea non minus laborasse, quam si filius fuissem, non autem alienus, et nisi ex literis tibi minime omnium notus. Quas igitur pietati tuæ pro suis de me susceptis laboribus gratias agam, non plane reperio. Illud autem cum cogitem, natum te esse ut fratres adjuvares vereque Christianum te ostenderes, illum nimirum qui omnia sua studia referat eo, ut omnibus sit adjumento, non solum præsentis ætatis hominibus, verum etiam posteris; profecto nulla in re animadverto summis te viris cedere, pietate vero erga fratres et incredibili diligentia omnes facile exsuperare. Quidam sunt homines, doctissimi illi quidem, et sane pii, sed qui libenter a studiis se abstrahi non patiantur, etiamsi ex illa studiorum intermissione magna ad fratres utilitas perveniret. Tu vero contra nihil videris prius aut antiquius habere, quam in summis ministerii tui laboribus necessaria et ecclesiæ Christi utilissima studia, idque non ad exiguum tempus, ut misello huic adesses aliquibus jam in difficultatibus constituto, intermittere. Ego igitur libenter aliqua grata testificatione complecterer, quanti æstimem illam tuam in me voluntatem: sed superat omnem orationem, imo etiam et cogitationem, hæc tua erga me plus quam paterna pietas. Quod igitur superest, ut ne indignum commendasse videre magnopere laborabo. Quod autem excusatum te apud me habeas, bone Deus! quis ego sum, ut tu talis cum sis, qualem omnes debent revereri, in summis tuis occupationibus ægre feras homuncioni huic etiam beneficiario tuo non responsum esse, qui quidvis malit suscipere quam aliqua in re studiis tuis impedimento esse? Quocirca quam maximas possum pie-

tati tuæ gratias ago; cumque nihil aliud in me sit situm, semper ero bonitatis tuæ in precibus memor: quam Deum Optimum Maximum per Christum Servatorem oro, ut quam diutissime velit ecclesiæ suæ conservatam. 9° Januarii, (1555).

Pietatis tuæ studiosissimus,

JOAN. BANCHUS.

INSCRIPTIO.

*Reverendissimo in Christo patri D. Henrico
Bullingero, Tigurinæ apud Helvetios
ecclesiæ antistiti lectissimo et patrono
suo summo, S.*

EPISTOLA CXLIV.

THOMAS HARDINGUS HENRICO BULLINGERO.

SI, quod a veteribus dictum accepimus, ἀπροσηγορία πολλῶν φιλίαν διέ-
λυσε, quid est, doctissime Bullingere, quo minus speremus bonorum amicitias conciliari et constitui posse, si officiose salutentur; maxime si justis id de causis fiat. sic ut omnis color absit vel adulationis vel ambitionis? Mihi vero satis magnam ad te scribendi occasionem fecerunt et officii mei ratio, et horum juvenum, ut tibi commendarentur, justissimæ petitiones. Quis enim ab omni humanitate tam alienus est, quem illa ad scribendum agendumque gratias non impellerent, quæ tu in me præsentem officia contulisti, cum circiter calendas Maii fere jam ante triennium isthac iter facerem in Italiam, quo tum proficiscebar ad capiendum ingenii cultum? Neque enim oblivisci possum, qua me humanitate acceperis, qua liberalitate sis complexus: ut non dicam interim, quam erudito et pleno gravitatis sermone animum meum tui congressus cupidissimum in ædibus tuis ad aliquot horas retinueris et plane paveris. cum de rebus quibusdam haud parvi momenti. ut mihi quidem videri solent. quærentem et hæsitantem omnino prorsus scrupulo et dubitatione liberares. Huc accessit et aliud amoris ac benevolentiae (sic enim interpretari debeo) non vulgaris argumentum, quod nomen quoque meum, perinde quasi ego aliquid essem, jam tum sciscitatus fueris, et in codices tuos inscripseris. Quorum sane beneficiorum quoties mihi venit in mentem (venit autem sæpissime), quod de Platonis cœna dixit Timotheus, cum ab eo invitatus esset, et eidem postero die occurrisset. cœnas Platonis non modo in præsentia, sed in posterum quoque diem esse jucundas; idem mihi multo prolixius de tua humanitate dicendum esse videtur, non solum in præsentia fuisse jucundam, sed in plures menses jam fuisse, atque eandem (ut spero) in multos annos futuram. Et sane nisi vitæ meæ rationes aliter tulissent, et in alia loca pene in-

vitum eo tempore me traxissent, a tua doctissima consuetudine, cujus ego suavitatem tum primum gustare cœperam, tam cito dirimi me et disjungi haudquaquam sivissem: quam felicitatem quia rerum mearum coaditio præter animi mei voluntatem perpetuo mihi interciussit; reliquam esse videbatur, ut per literas tua aliquando consuetudine et congressu fruendum mihi proponerem. Me vero his diebus in Angliam reversum, cum hujus rei exitum aliquem quærerem, et de scribendo ad te cogitarem, commodum invisit Joannes ab Ulmis, discipulus, ut refert, olim tuus. Orat ut hos juvenes scripta epistola tibi commendarem. Quod equidem libenter recepi me facturum, cum ipsius, quocum mihi consuetudo aliqua intercessit, tum etiam illorum nomine, quos video tales esse, qui propter singularem modestiam, probitatem, eruditionem, eximiæ commendationis officium optimo jure mereantur. Tu itaque velim commendationem hanc meam pro suavissimo ingenio tuo ne contempnas, et hos juvenes, Andream Croatiensem et Stumphium, ad vos reversos tua benevolentia ac favore complectare. Tibi interim ex honestissimis et humanissimis illorum moribus confirmare audeo, quantuscunque solet fructus ex optimorum hominum studiis ad te pervenire, haud minorem ex horum gratia ad te perventurum, foreque ut cognoscas juvenes cum spectata probitate, humanitate, observantia, tum vero gratia constantissima. Me certe maximo beneficio devinxeris, si talem te erga eos exhibueris, ut intelligant hanc commendationem meam aliquod apud te pondus habuisse. Vale. Oxoniæ, Collegio Novo. 14 Calend. Novemb. anno Domini 1551.

Butlero nostro ex me salutem dicito quam diligentissime.

INSCRIPTIO.

*Henrico Bullingero, verbi divini in ecclesia
Tigurina antistiti, hæc reddantur.*

EPISTOLA CXLV.

HENRICUS SYDALLUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. SUPERIORE anno, vir colendissime, literas a tua humanitate in gratiam hujus juvenis ab Ulmis accepi, quæ mihi multis nominibus fuerunt longe gratissimæ, sed, si verum fateri velim, supervacaneæ. Nam illius pietas, morum probitas, et in bonas literas ardor, me illi ita prius ascripserant, ut beneficium accepisse judicarem, si quod in illum conferre potuerim. In quocunque enim tales reperio mores, non potest mihi non esse carissimus, cujuscunque fuerit; nam illam προσωποληψίαν ex animo odi. In his vanissimis ædibus mea opella parum illi prodesse potuit; sed animus semper

fuit promptissimus, et eundem illi semper polliceor, modo mores (quod absit!) suos non mutaverit. Sed jam cum ad vos est reversus, et de reditu in Angliam admodum (ut videbatur) incertus, non video, quomodo ulla in re in posterum illi prodesse possum, nisi fortasse tuam clementiam exorare valeam, ut majore quam antehac benevolentia ac amore illum prosequaris; id quod precibus a tua pietate contendo ardentissime. Mores etenim illius in hac frequentissima doctorum societate tam candidi, tam impolluti, tam omnibus nostris statutis ac domesticis legibus obtemperantes semper fuerunt, ut apud omnes maximam laudem, apud me vero plus quam paternum amorem, justissime meruerint. Ad hæc illius prudentia summopere mihi approbata fuerit, utpote quæ nostris moribus ita se accommodavit, ut a nullo quasi barbarus vituperari merito aliquando poterit, sed ab omnibus laudari, ut legis et regionis memorem, merito obtinuit. Hæc tuæ præstantiæ bona fide indicare mearum partium esse duxi, ne qua tibi suboriretur suspicio, aliter sese hic gessisse, quam honestissimum decet juvenem.

De nostra Oxoniensi academia, et de religionis instauratione, deque piorum apud nos numero pauca tibi in præsentiarum libenter scripsissem, nisi hic juvenis omnia per otium tibi melius referre potuerit. Hoc certissime sciat tua pietas, multos apud nos spiritu tibi esse conjunctissimos, etiam si corpore per maria et terras disjungantur; inter quos primus haberi volo: nulli etenim hac in re cedam, etsi aliis dotibus multo sum inferior. Vale in Domino. Oxoniæ, in ecclesia quæ dicitur Christi, quarto nonas Octobr. (1552.)

Inscriptio deest.

EPISTOLA CXLVI.

RODOLPHUS SKINNERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM et pacem in Domino! Sæpius invitavit me antehac Joannes ab Ulmis, ut ad te scriberem, optime Bullingere; sed nuper nullum non movit lapidem, quo mihi paucula hæc ad te extorqueret. Et, ut ingenue fatear, vix potuit adducere, ut etiam in præsentia scriberem: non quod quicquam dubitaverim de tua humanitate, aut quod candor ille ingenii tui non sit jamdiu ex ipsis tuis scriptis et multorum sermone probe cognitus: sed partim quod longa dissuetudine Latine scribere dediscerim; partim quod verecundior sim, quam ut ausim tibi, tot tantisque rebus ecclesiæ implicito, incultis jam literis meis negotium facessere. Debere me hoc officium tibi lubens fateor, doctissime vir, et deberi a me etiam tibi multas et magnas gratias ob honestam illam

mentionem, quam de me in literis ad Dominum meum, marchionem Dorcestriæ, feceras, agnosco. Certe jam olim summo amore summaque reverentia ob veram illam religionem te prosequutus sum, meque plurimum tibi debere sum arbitratus Christianorum omnium nomine. Verum nuper, mi Bullingere, meo ipsius et patriæ meæ nomine adeo devinctum reddidisti, ut posthac non poteris magis. Videris enim paterno quodam animo amoreque non vulgari erga Angliam nostram affici. Multis modis optimis tuis lucubrationibus eruditissimisque libris editis ubique terram publice illam adornasti. Atque hinc tu veram justamque laudem apud omnes bonos eruditosque consequutus es, quorum magnus numerus (Deo Optimo Maximo sint gratiæ) reperitur apud nos in præsentia. Et tu vel hinc scire possis, quam non frustra apud nos in vinea Domini laboraveris; quantusque honor et gratia debetur regi nostro optimo, et quantum nos nostris magistratibus debemus, qui non solum ipsi veritati favent optime, verum etiam se bonos strenuosque patronos præbent omnibus, qui hanc veritatem amplectuntur. Nec tu certe immeritam aut indignam laudem his in scriptis tuis contulisti: jure enim merentur illam, ex omni parte laudandi; meritoque gaudemus nos, quoties vos vestras lucubrationes hujusmodi viris inscribere contigerit. Currentibus enim magnum hinc calcar animosque mirum in modum additis, ut quod bene cœperint, optime perficere non graventur. Quod futurum prope diem spero. Synodum nuper enim convocarunt, delegeruntque quosdam, qui ecclesiam nostram ab antichristi sordibus purgent, Romanique pontificis impias leges, quibus misere turpiterque jam diu contaminata est sponsa Christi, abrogent, novasque et meliores et sanctiores substituant. Interim nostrum erit Deum Patrem et Dominum nostrum Jesum Christum sedulo precari, ut non solum hic sed ubique terrarum vera, pura, sinceraque veritas florere tandem incipiat. Plura, optime Bullingere, quam in initio decreveram, scripsi; et tamen multa supersunt, de quibus a te certior fieri libenter velim, si tempus ad id suppeteret: sed differam in præsentia. Proximis forsitan libere impertiam quidquid torquebit. Interim bene vale, optime vir, Deumque precor, ut te diu incolumem nobis servet ad gloriam suam manifestandam. Oxoniæ, nonis Januarii.

Tuus ex animo,

RODOLPHUS SKINNERUS.

INSCRIPTIO.

Optimo ac doctissimo viro D.

Bullingero tradantur hæ

literæ.

EPISTOLA CXLVII.

JOANNES WILLOCKUS HENRICO BULLINGERO.

IN Christo salus! Oxonii transii quinto idus Maii: id simul ac primum cognovit Joannes ab Ulmis ad te, vir præstantissime, ut dem literas, finem rogandi omnino facere noluit. Itaque ei et justa petenti, et me officii mei pulchre admonenti, refragari haudquaquam potui. Scripsi ergo ad te literas paulo post Natalem: utrum vero redditæ sint, nescio. Capita earum inpræsentiarum breviter tantum attingam. Primum gratias pietati immortales ago, qua adductus mei in præfatione ad principem nostrum peramanter mentionem fecisti. Amavi ego autem tuam prædicatam semper ab omnibus doctrinam et eruditionem; nunc vero etiam tuam summam humanitatem et incredibilem erga nos amorem etiam atque etiam amplector et mehercule lubens agnosco. Princeps certe ipse gratissimo animo atque optimo munusculum illud tuum accepit: nec vero tam honorifice a te factum scias quam utiliter plane ac pie: sunt enim, ut ait Socrates, cohortationes magnorum virorum stimuli et calcar ad laudabilem vitæ cursum feliciter transigendum. A me singulis noctibus, cum versaremur in finibus Scotiæ, post acceptum illic librum a Joanne ab Ulmis magno suo labore, justam lectionem e libro tuo suæ celsitudini non solum legi, sed diligenter examinari voluit: quare sane illum vehementer natura alias optima præditum profecisse sensi; iisque etiam multoties se tibi devinctissimum affirmabat. Hæc hactenus.

Rerum mearum quis sit status, ex hoc ipso nuncio optime cognosces. Plura scribere principio statueram, sed negotia ac iter ipsum alio necessario me vocant: hæc tamen pauca his addam; quibus si respondeas, rem gratissimam haud dubie feceris. Primum quæro, utrum sit legitimum et verum matrimonium, quod contrahitur nesciis vel invitis parentibus: et an dicendi sint pie et legitime vivere in sacro conjugio, qui sic nupti in eodem perseverant; vel num possint se iterum disjungere voluntate parentum. Secundo quæro, an mulier proprium virum relinquens, et alteri adhærens ipso vivente, possit illi nubere post proprii mariti mortem, cui adhæserat cum adhuc viveret proprius maritus. Tertio quæro, an judicandi sint in sacro conjugio pie vivere, qui tempore persequutionum metu mortis mutuo inter se matrimonio conjuncti sunt sine testibus; sed tamen affirmabant coram multis, se conjugatos esse, communiterque vivebant per spatium viginti annorum. De iis quid sentias, breviter mihi exponas, te etiam atque etiam rogo. Festinans hæc ad te ac raptim dedi: ea tu boni consulas velim, quod sane te facturum non dubito. Vale, vir præstantissime mihiq; carissime, D.

Bullingere, meumque ministerium tuis precibus semper commendatum habe. Oxonii, quarto idus Maii, 1552.

Tuæ amplitudini addictissimus,

JOANNES WILLOCKUS.

INSCRIPTIO.

*Reverendissimo in Christo patri ac domino D.
Bullingero, ecclesiæ Tigurinæ pastori et
episcopo fidissimo, dentur hæc.*

EPISTOLA CXLVIII.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

NÆ ego sim vere inhumanus, doctissime Bullingere, ni te literis meis salutem, qui me cum apud vos essem tanta humanitate tractaris. Quod autem proximis nundinis nihil scripserim, tu causam conjicere potes. Nunc etiamsi eadem causa fortassis remaneat, silentium tamen rumpendum duxi, ne non tam temporis quam negligentiae atque oblivionis cessatio mea videri possit: id quod, crede mihi, in mores meos non cadit. Nam neque animus meus a mutuo amore abhorret, et humanitatis mihi exhibitæ, ut si quis alius, minime immemor sum. In præsentia nihil est quod scribam, quam omnes monachos nostrates nomen suum amisisse, aliquot ex maximis monasteriis facta esse scholas studiosorum, paulo ante festum natalitium supplicium sumptum esse de tribus opulentissimis abbatibus, quod inter se de restituendo papa conspirassent. Non est prætereundum, episcopum Wintoniensem adverso populi fremitu admodum papistice concionatum esse primo Dominico quadragesimali, huicque sequenti Dominico doctorem Barnes egregie respondisse gratissima pene omnium admurmuratione. Quæ potissimum tractavit episcopus, ad Joannem Butlerum scripsi, ex quo cognoscere potes. Alia ab aliis accipies. Dominus Audlæus, vir egregius, famulus regis, ex nostra prædicatione factus est tui amantissimus, jussitque ut non modo te suis verbis accurate salutarem, verum etiam ut tibi indicarem, si filium tuum huc miseris, se illum ea humanitate tractaturum, qua proles carissimi et singularis viri tractari debet. Salvere plurimum jubeo matrem tuam, uxorem, fratrem, liberos, totamque reliquam familiam. Parem salutem meis verbis ascribes D. Pellicano, D. Judæ, D. Rhelicano, D. Megandro, viris optimis atque lectissimis. Vale. Londini, 20 die Februarii.

INSCRIPTIO.

Henrico B.

EPISTOLA CXLIX.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

SCRIPSERAM ad te multis abhinc hebdomadibus, easque literas D. Calvino, mei tuique amantissimo, tradideram Bernam proficiscenti, ut inde ad te perferrentur. Verum quantum ex literis, quas per nuntium D. Butleri misisti, conjicere potui, meæ tibi non sunt redditæ. Non enim dubito, quin earum mentionem alicubi facturus fuisses: proinde hæc res animum meum non mediocriter angit atque exerceat. Nam cum ceteri mei conterranei ad te literas darent, cumque ipse alios Tigurinos epistoliis salutassem, potuisti jure me ingratitudinis notare, qui te prætermiserim, cui ego plurimum debeo. Si hoc certe fecissem, non dubitarem quin dignas aliquando pœnas daturus essem Jovi *Ξένιψ*. Sed nihil, mihi crede, minus in animo fuit, eoque ad te meas literas misi, priusquam D. Butlerus, singularis amicus meus et frater multo carissimus, hunc nuntium nactus fuisset. Sed infelicitè, ut video, cecidit. Mihi certe gravissimum dolorem attulit, non quod aliquid in literis fuerit, quod lectione tua dignum putem, sed ne vel amicitiae tuæ contemptor, vel benignitatis erga me parum memor sim tibi forte visus: quorum utrum minus velim, haud satis scio. Illud est singularis humanitatis tuæ, quod me conjunxeris in literis tuis ad D. Butlerum. Unde etiam mihi bona spes est, te hanc meam purificationem non illibenter accepturum, tametsi, *τοῦ Θεοῦ μάρτυρος*, in amicitiam nostram nihil peccavi, nisi forte hoc est peccasse, quod alias literas ad te non dederim, cum certus nuntius adesset; in quo nonnullam culpam meam agnosco. Sed quis putasset, eas literas ad te non perventuras, quas D. Calvino tradidissem, illeque rursum D. Megandro? Posthac si permisero ad te a nobis ullum nuntium venire sine literis meis, non obstat, quin me in numerum *τῶν ἀχαρίστων* aut etiam *τῶν μισοφίλων* conjicias; quod tamen scelus in me hæcere minime omnium velim. Sum enim, ut si quis alius, ad mutuo amandum propensus, ut interdum etiam eos, qui mihi parum bene volunt, tantum non depercam. Doctos certe omnes, quique de me bene meriti sunt, ita in deliciis, ita præ oculis semper habeo, ut nec illis dulcius quicquam sit, nec penitius animo insideat. Qui igitur tui oblivisci queam, cujus et eruditio mihi semper jucundissima et utilissima fuit, et beneficia in me extant plurima? Non est igitur, quod existimes tui oblivione factum esse, quod literæ meæ jam ad te non pervenerunt; sed est quod expostules cum D. Megandro, qui literas meas tibi perferendas non curavit. Me extra omnem culpam esse, ut spero, vides, nisi quod tibi bis non scripserim. Te filiolo auctum esse, et eo quidem primo etiam die *Χριστοφόρῳ*, ex animo gratulor, nec minus gaudeo, uxorem tuam fœminam laudatissimam hoc periculo esse perfunctam. Quid Lutherus cum suis *περὶ τῆς εὐχαριστίας* moliatur, scire percipimus. Ru-

musculus hic est, nescio quis, de Bernatum animis in Buceri partes non-nihil inclinatis. Hic, quantum perspicere hactenus potuimus, omnia pure prædicantur. Tibi, liberis tuis omnibus, uxori optimæ, aviæ, Rodolpho, τὴν εὐτυχίαν, τὴν πολυδαμονισύνην¹, τὴν ἀληθῆ ἐν Χριστῷ ἀγαλλίασιν opto. Vale, animo meo carissime, D. Bullingere, cum tuis omnibus.

INSCRIPTIO.

*Eruditissimo Tigurinæ ecclesiæ episcopo
D. Henrico Bullingero, amico suo
singulari.*

EPISTOLA CL.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

QUID mihi tandem contingere potuit gratius aut optabilius, quam ut literas a tam longinqua regione acciperem a viro multis mihi nominibus carissimo, quemque ob singularem tum pietatem tum eruditionem nunquam satis suspicere possim? Etiam humanitatis laudem mihi præripuisti, optime Bullingere. Verum mei diuturni silentii causas referre nec opus est fortassis, nec sane possum sine ingenti dolore. Missa ergo isthac facio, tibi que magnam habeo gratiam, qui me suavissimis literis tuis sis dignatus, quæ me profecto, plusquam verbis consequi possim, exhilararunt. Sic enim arbitror genuinam religionis faciem apud vos tantum hoc tempore extare, teque in ea re tam bonam navasse operam, ut tui memoria sit mihi semper futura jucundissima. Quod spectat ad res nostras, quousque progressi simus in religionis negotio, te ut opinor latere non potest. Istuc scito, omnes nostrates, qui quidem ex animo faveant renascenti veritati, vobiscum per omnia sentire, tam qui in honorum fastigio collocantur, quam qui in doctorum numerum referuntur. Excipio Cantuarenssem et Latimerum et pauculos præterea ex doctis; nam ex nobilitate neminem habeo quin optime sentiat. Ac Cantuarensis quidem nescio quomodo ita se gerit, ut vulgus nostrum non valde multum illi tribuat, nobiles habeant pro frigido. Alioqui vir est humanus et clementi ingenio. Latimerus tametsi non liquido perspiciat quid veri insit in causa eucharistiæ, tamen æquior est vel Lutherò, vel etiam Bucero. Hoc nobis persuasum est, illum nunquam obfuturum huic causæ. Altius enim quam ceteri rem ipsam introspicit, ut est ingenio plane divino, cupitque in nostram sententiam descendere; sed est cunctabundus, et ægre atque etiam meticolose renunciat opinioni semel imbibitæ. Sed bona spes est illum aliquando totum futurum nostrum. Neminem enim ex nostris aversatur, imo

[¹ Sic MS.]

amplectitur, auditque avidissime de hac re disserentes, tanquam qui supra modum optet hanc causam sibi totam patefieri, atque etiam persuaderi. Sed de his plura, ubi plus dabitur otii. Salutes oro meis verbis accurate optimos doctissimosque viros D. Theo. Bibliandrum, egregium non modo Helvetiarum sed totius etiam Germaniæ decus, D. Gualterum et ceteros, una cum præposito humanissimo meo hospite et uxore tua eximia matrona. Vale. Londini, 1 Augusti.

Tuus,

BARTHO. TRAHERON.

P. S. Juvenem illum quem mihi commendasti, quod abessem Londino quum ille eo venisset, nondum videre contigit: si qua in re illi gratificari poterō, in tuam gratiam libentissime præstabo meum officium. Audio illum nunc agere xonii. Iterum vale.

EPISTOLA CLI.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

QUANTUM tibi debeo, Bullingere optime, qui non solum me humanissimis tuis literis invisere, sed doctis etiam et piis tuis lucubrationibus donare sis dignatus! Non videor mihi verbis assequi posse, quanta me voluptate hic tuus erga me amor affecerit. Lubentissime te jam pridem meis literis salutassem, sed tantæ tragœdiæ apud nos hoc anno excitatæ sunt, tamque plane inauditæ, ut animum ad scribendum inducere non potuerim, imo ut omnino vivere non libuerit. Non dubito, quin audieris omnia. Nunc admiranda Dei bonitate omnia videntur sedata. Christi religio, quæ nutare videbatur, firma stat, idque soli Dei providentiæ referimus acceptum. Timemus tamen, ne Flandria nobis aliquam tempestatem immittat. Regem habemus supra ætatem constantem, doctum et pium. Si quis unquam extitit Josias a primi illius ætate, hic est haud dubie; qui ut nobis incolumis servetur, vos quoque communem Patrem dignemini publicis precibus implorare. Crede mihi, mi Bullingere, sanctior indoles nostro tempore nusquam extitit. Solus iste incredibili pietate, sanctissimis moribus, prudentia plane senili, constantia in hac ætate omnino inaudita, evangelium sustinere videtur. Tantum Dei miraculum piis ignotum esse non debet. Sed ut plus etiam addas Dei laudibus, scito Latimerum, quod ad eucharistiæ veritatem spectat, in nostram sententiam descendisse una cum Cantuariensi et ceteris episcopis, qui antehac Lutherani videbantur. Dominum communibus votis interpelemus, ut rem pulcherrime inchoatam pertexere dignetur, qui te tuosque diu servet incolumes! D. Pellicanum, Biblian-

drum, Gualterum, fratres carissimos, plurimum salvere jubebis. Vale.
Londini, 4 Calend. Oct.

Tuus,

BAR. TRAHERON.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro domino Bullingero.

Figuri.

EPISTOLA CLII.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

Non possum mihi temperare, Bullingere optime, quin ea tibi scribam quæ nuper nobis maximam attulerint voluptatem; ut tu cum tuis symmystis parte aliqua fruaris. Habita est Londini decimo nono Calendas Januarii, ni fallor, disputatio περὶ εὐχαριστίας in consessu omnium pene procerum totius Angliæ. Decertatum est acriter inter episcopos. Cantuariensis præter omnium expectationem sententiam vestram de hoc negotio apertissime, constantissime, doctissimeque defendit. Hæc fuerunt illius argumenta, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. ὁ Χριστὸς κατέλιπε τὸν κόσμον. Πτωχοὺς πάντοτε ἔχετε μεθ' ὑμῶν, ἐμὲ δὲ οὐκ ἔχετε, &c. Sequutus est deinceps Roffensis, qui tanta eloquentia, perspicuitate, eruditione atque argumentorum δεινώσει hanc rem tractavit, ut acerrimo papistæ Wigorniensis os obturaverit. Nunquam splendidiorem victoriam veritas apud nos reportavit. Video plane actum de Lutheranismo, cum qui prius habiti sunt summi ac pene soli illius fautores, nostri toti facti sunt. Multum debemus Domino, qui hac quoque in parte nobis consultum vult. Nolui te fraudare, carissime, tanta voluptate, qua Deum precor ut diu fruaris. D. Bibliandrum et ceteros carissimos fratres salutabis accurate. Uxori tuæ et liberis omnibus opto salutem ex animo. Vale.

Chaoniæ¹, pridie Cal. Januarias.

BARTHOL. TRAHERON.

P. S. Ecce, cum suas esset traditurus literas D. Trehernius, forte fortuna adveni: facere non potui quin et tibi salutatiunculam scriberem; plura enim pro festinatione nimia tabellarii scribere non possum: propediem de omnibus rebus certior ut fias faciam. Raptim. Londini mira fit stultorum episcoporum recantatio.

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
amicorum summo. Zurich.*

[¹ Sic, ut videtur, MS.]

EPISTOLA CLIII.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

QUANTUM ego tibi debeo, Bullingere optime, qui non solum me literis amicissime scriptis salutare, sed etiam doctissimis libellis tuis erudire digneris, cum ego interim nihil habeam quod rependam præter animum tui amantem, quem, mihi crede, præstabo tibi, quamdiu licuerit spirare. Ac si quando aliquid præterea suppeteret, non obliviscar, quantum tibi sim obærat. Tu vero perge Christianam religionem eruditis istis scriptis promovere. Habes nostros prorsus omnes tibi faventes atque applaudentes. Si quo in statu nostræ res sint scire cupis, religio quidem salva manet, sed vitia eorum, qui profitentur *εὐαγγέλιον*, mire invalescunt. Plebs hoc anno nihil hactenus molita est: timendum tamen, ne partim suo inquieto ingenio, partim nobilium avaritia concitata, turbas aliquas sit datura, nisi Dominus ipse avertere dignatus fuerit, in gratiam regis nostri solius, qui in bonis literis, pietate et prudentia mire proficit. Hunc amplissimæ spei principem, et Christianæ religionis etiamnum ad miraculum usque propugnatorem, vos dignabimini precibus vestris Deo commendare. Nisi enim Deus nostris vitiis offensus hunc nobis ante maturam ætatem eripuerit, nil dubitamus, quin Anglia alterum Constantinum sit datura, vel eo etiam præstantiorem. Rogo ergo per Christum, ut huic felicia omnia precemini. Nam vos quoque, tametsi procul absitis, hinc fructum aliquem capietis. Vos enim et amat, et Christi religionem apud vos optime constitutam agnoscit, eamque semper salvam atque illæsam cupit. Vale, frater in primis observande. Oxfordiæ, 12 Junii, 1550.

Tuus,

BARTHO. TRAIHERON.

INSCRIPTIO.

Doctissimo viro D. Henrico Bullingero. Tiguri.

EPISTOLA CLIV.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

MAGNAM tu quidem iniisti apud me gratiam, doctissime Bullingere, qui me et longe suavissimis literis tuis invisere et foetu præterea tuo donare sis dignatus. Nihil enim abs te proficiscitur, quod mihi non semper et gratissimum fuerit et futurum sit. Non parum certe interim dolet, quod nihil mihi meæ facultates aut hactenus permiserint aut ad-

huc permittant, quo declarem quantum et te amem et tibi me debere agnoscam. Verum si res meae aliquando melius habiturae sunt, efficiam profecto ut intelligas, me et singularem tuam pietatem ut par est colere, et memorem esse eximia illius humanitatis, quam erga me Tiguri ostendisti. Nunc autem cogor, dum nihil quod in te conferre possim reperio, novum beneficium abs te poscere. Vehementer cupio scire, quid tu et ceteri doctissimi viri, qui Tiguri agitis, de prædestinatione et Dei providentia sentiatis. Si causam quæris, sunt hic quidam qui apud vos aliquando egerunt, qui vos asserant nimium μελαγχθονίζειν. Plurimi vero apud nos, in quorum numero me fateor esse, Joannis Calvinii sententiam ut perspicuam et sacris literis maxime consentaneam amplectuntur. Ac Deo quidem gratias maximas agimus, quod nuper doctissimi et optimi viri Joannis Calvinii opusculum egregium contra Pighium et Georgium quendam Siculum prodierit eo tempore, quo hæc quæstio apud nos agitari cæpit. Fatemur enim eum multum lucis attulisse, imo totum hoc negotium ita tractasse, ut nihil neque doctius neque dilucidius hactenus viderimus. Cupimus tamen scire quid vos sentiatis, quibus jure plurimum tribuimus. Speramus certe vos ab illius optima et doctissima sententia nihil dissentire. Saltem dignabimini exponere quid in eo libello vel probetis, vel desideretis, vel omnino rejiciatis: si tamen aliquid sitis rejecturi, quod non facile credimus. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ταῦτα. Quis sit rerum nostrarum status, Joannes ab Ulmis optimus adolescens, qui suorum literis in patriam revocatur, melius exponet. Religio integra manet. Præstantissimus rex optime valet, et eruditioni pietatique multum quotidie adjicit. Sed hæc latius et melius, ut dixi, Joannes ab Ulmis. Vale, carissime vir, meque mutuum ama. D. præpositum hospitem meum cum ceteris optimis et doctissimis fratribus salutabis meo nomine accurate.

Londini, 10 Septembris, 1552.

Tuus ex animo,

BARTHOLOMÆUS TRAIHERON.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo atque optimo viro D. Henrico
Bullingero, fratri imprimis colendo.
Tiguri.*

EPISTOLA CLV.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS HENRICO BULLINGERO.

SINGULAREM tuam humanitatem, optime Bullingero, agnosco, qui ut mihi serio flagitanti satisfaceres, tam fusc tamque accurate de providentia et prædestinatione Dei scribere nihil sis gravatus. Quamvis autem in illis tuis scriptis eximiam et eruditionem et modestiam admirer, tamen,

ut verum fatear, tecum per omnia sentire non possum. Nam quædani ita Deum permittere scribis, ut illi omnem actionem tollere videaris. Permittere Deum multa nos tum dicimus, cum suo Spiritu non renovat, sed homines cupiditatibus suis auferendos tradit. Et quanquam Deus ipse malas cupiditates in nobis non creat, quæ alioqui nobiscum nascuntur, tamen locum, tempus, modum præscribere asserimus, ut nihil aliter fiat quam quomodo ipse antea statuerat fieri: nam, ut Augustinus habet, etiam tenebras ordinat. Breviter actiones omnes Deo tribuimus, vitium autem, si quod inest, hominibus relinquimus. Quod opinor his verbis Augustinus extulit: Peccare est in hominum potestate; ut autem peccando hoc vel illud opus homines edant, non est ipsorum, sed Dei ordinantis tenebras. Rursum: Deus quasdam voluntates suas utique bonas implet per malorum hominum voluntates malas. Huc denique pertinet illud: Propterea namque magna opera Domini, ut miro et ineffabili modo non fiat præter ejus voluntatem, quod etiam contra sit ejus voluntatem.

Sed parum prudenter facio qui te horum admoneam, cui omnia Augustini sunt notissima. In Calvino non probas, quod scribat Deum non modo primi hominis casum et in eo posterorum ruinam prævidisse, sed arbitrio etiam suo dispensasse. Quod certe nisi concesserimus, omnem providentiam et sapientiam Dei e medio tollemus. Equidem non video quomodo hæc Salomonis sententia minus quippiam complectatur, "Omnia propter semetipsum operatus est Deus, etiam impium ad diem malum:" et ista Pauli, "Omnia ex illo, per illum, et in illum." Alias phrases quibus utitur doctissimus Calvinus, quoniam passim in sacris literis occurrunt, omitto. Nec vero aut ineptum aut periculosum arbitrari possum, si eum loquendi modum imitemur, quo Spiritus Sanctus utitur. Ac nisi supervacaneum videretur, te etiam atque etiam rogarem, ut caveas ne quid dissidii inter vos harum rerum causa oriatur. Nam et cursum evangelii haud parum retardabit, et vos causam sua sponte labentem non ita diu, nisi me omnia fallunt, sustinebitis.

Liberos tuos si huc miseris, erunt mihi loco carissimorum fratrum. Egi cum carissimo viro D. Checo de Cœlio Secundo, quem arbitror per literas tibi significasse, quid vel fecerit vel facturus sit. Vale, carissime Bullingere, et fratres omnes meo nomine salvere jube, maxime vero D. præpositum humanissimum hospitem meum, D. Gualterum, D. Butlerum nostratem, etc. Vale iterum. Londini, 3 Junii. (1553).

Tui amantissimus,

BARTHO. TRAHERON.

INSCRIPTIO.

*Optimo doctissimoque viro, D. Henrico
Bullingero, patri et domino vere
colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CLVI.

BARTHOLOMÆUS TREHERNIUS JOANNI CALVINO.

RE ipsa experior, eruditissime Calvine, quicquid homines deliberaverint aut statuerint, omnem tamen eventum pendere ex Dei voluntate; sæpeque fieri, ut quod nos primum agere decreverimus, id aut nunquam aut longo post tempore fiat. Nam cum mihi in animo fuisset certum fixumque, ut te brevi reviserem, ita nunc evenit ut quando id sim facturus plane nesciam. Tales enim literas a patria accepimus, ut nobis Anglia, velimus nolimus, propius sit adeunda. Quo mihi haud scio an quicquam accidere potuerit tristius, insuavius certe nunquam: cupiebam enim unum saltem annum apud te transigere, utpote cujus consuetudo mihi longe cum suavissima tum fructuosissima visa est. Sed, ut video, quo fata trahunt, nobis eundum est. Quæso itaque ut tametsi corporibus longe sejuncti fuerimus, animis tamen συνοικῶμεν. Longe enim de me aliter meritis es, quam ut tui aliquando immemor esse queam: non enim alia re tuis in me beneficiis respondere possum, quam fideli amicitiae nostrae memoria, quam tibi diligentissime diutissimeque præstabo. Quod superest, de decem coronatis, quos tibi tradidi, non peterem, nisi vereretur ne mihi defuturum sit viaticum. Vide tamen ne ipse ullum capias detrimentum. Eximium virum D. Pharellum meis verbis salutabis, cum reliquis amicis omnibus nominatim. Vale, carissime, feliciter diuque.

INSCRIPTIO.

*Viro eximia pietate parique doctrina
D. Joanni Calvino, amico cum
primis observando.*

EPISTOLA CLVII.

PETRUS ALEXANDER PAULO FAGIO.

QUOD hactenus, vir candidissime, nullas ad te literas dederim, nulla alia de causa factum existimes, quam quod eas, quas ad virum clarissimum D. Buccerum scripsi, et tibi scriptas esse putarim. Nunc vero quoniam a reverendissimo domino meo mandatum habebam, te suo nomine literis meis invisere, prætermittere nequaquam potui, quin breves saltem literas ad te darem, deque sua voluntate optima, animoque tibi rebusque tuis diligentissimo, certiolem facerem. Ne igitur longioribus te differam ambagibus, breviter reverendissimi nostri voluntatem, omnesque Christi ministros

singulare promovendi studium accipe. Intellexit vir optimus, ecclesiæque Christi in hoc regno reducendæ suoque nitori restituendæ præcipuus auctor, te a senatu urbis vestræ dimissum esse; quumque pro maxima erga ecclesiarum pios ministros sollicitudine de te rebusque tuis ardentius cogitaret, grave tibi tuisque fore dixit, tam inopinato de conditione certa extrudi. Cum vero hæ nostræ ecclesiæ doctis viris indigeant, teque amplius in tua patria conditionem aliquam honestam non habiturum arbitretur, te quamprimum in hoc regno videre desiderat, mihiq[ue] negotium hoc dedit, te suo nomine literis meis vocare. Tu itaque quam celerrime poteris venias quæso, et reverendissimum nostrum tui amantissimum adventu tuo citissimo exhilara. Non est, vir clarissime, de conditione aliqua honesta in hoc regno adipiscenda quod ambigas: certo enim scio te in academia aliqua vel Oxoniæ vel Cantabrigiæ honestissimum locum habiturum esse, ubi de tuis lectionibus plus stipendii capias, quam unquam in patria ob concionandi gravissimum munus habuisti: ne igitur adventum tuum longius differas quæso, sed confestim venias. Habemus hic reverendissimum nostrum dominum Cantuarensē, ecclesiæ Christi verissimum alumnum, una cum illustrissimo principe domino Protectore, qui quasi alter Josephus, secundus a rege, quidquid vult modo pro Christo et ejus gloria amplificanda impetrare valet: hocque egregie facit ille; Christi enim ecclesiæ ejusque veris membris opera et industria sua in hoc regno nequaquam deest: quidquid enim ad laudem nominis Dei et emolumentum ecclesiæ cessurum videt, hoc ut quamprimum fiat, omnibus animi sui viribus contendit. Est præterea senex ille episcopus, dominus Latimerus, utriusque vestrum videndi cupidissimus, qui et suam (quoniam non postremæ auctoritatis apud regem est) operam vobis in rebus omnibus defert. Veni igitur, domine, et noli tardare. Salutabis meo nomine uxorem, una cum Caritate vestra. Vale.

Datae Lambeti, anno 1549, die 24 Martii.

Tuus, hospesque tuus futurus cum veneris,

PETRUS ALEXANDER.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo et pientissimo viro Paulo Fagio,
ecclesiæ Christi apud Argentinenses quondam ministro, amico suo amantissimo.
Argentorati. In absentia ejus D. Christophoro Montio.*

EPISTOLA CLVIII.

PAULUS FAGIUS JOANNI ULSTETTERO.

SALVE plurimum, dulcissime gener! Sexto Aprilis Argentorato discessimus D. Bucerus et ego, 18 ejusdem per Lotharingiam, Galliam, Campaniam, Picardiam, Flandriam et Artesiam, Caletum primam Angliæ civitatem tutissime sine omni periculo pervenimus; et nusquam melius habuimus quam in Cæsaris ditione, a quo tantum itinere biduo abfuimus. Humanissime excepti sumus Caleti a proceribus urbis, qui omnes cupidissime nostrum adventum expectabant; ubi quoque D. D. Petrum Alexandrum, eo ab archiepiscopo missum nostrum adventum expectaturum, invenimus. Manent nos optimæ conditiones. Tantum Dominus det, ut aliquid boni, quod ad nominis sui gloriam et ecclesiæ suæ ædificationem faciat, efficere possimus; et salva erit omnis res. Tu quoque cum tua, filia mea carissima, Domino plurimas ages gratias, quod nos tam paterne per omnes hostes nostros deduxit, quem et porro nobis clementer adfuturum non dubitamus. Caleti nobis per unum atque alterum diem manendum erit propter ventorum tempestatem. Mare ubi trajecerimus, duce Christo, atque in Angliam pervenerimus, tum operam dabo ut, quamprimum fieri potest, de rebus meis quoque certior fias. Tu quoque fac, ut quamprimo quoque tempore sciam, quo in statu sint res vestræ. Literas mitte Argentoratum ad dominum Conradum Hubertum, qui ad nos semper commodissime transmittet. Paulus filius meus Cantuariæ est, et optime habet, ut narravit mihi D. Petrus, quem spero me postridie paschatis aut citius visurum. Vale quam felicissime, carissime gener, cum costa tua, filia mea carissima, et saluta ex me quam officiosissime omnes fratres, cum primis Erbium et Scribam. Raptim ex Caletto, 18 Aprilis, an. 1549. Valeat quoque vobiscum rectissime filius meus Timotheus, qui si pergat emendare mores suos, ut de eo domi spem fecisti, non minus mihi carus erit posthac, ut antea. Efficias ut literas ejus videam primo nuntio.

Socer tuus,

PAULUS FAGIUS, sen.

EPISTOLA CLIX.

PAULUS FAGIUS JOANNI ULSTETTERO.

S. P. CARISSIME gener! Non dubito quin maximo desiderio tenearis cognoscendi, quomodo et quando in Angliam venerimus. Scias ergo 18 Aprilis nos Caletum primum Angliæ portum, duce Deo, feliciter pervenisse, ubi propter maris tempestatem nos usque ad 23 diem Aprilis

harere oportuit. Eodem die secundissimo vento mare trajecimus, Londinum venimus 25 Aprilis. Hinc Lambetum transfretavimus, arcem archiepiscopi Cantuariensis, qui ibi nos humanissime excepit. Cupit me Oxonium transferre ad universitatem, cui præest D. Petr. Martyr, (est enim celebrior,) D. Bucerum vero Cantabrigiam. Verum nos instamus apud ejus celsitudinem, ne velit nos disjungere, sed permittere, quo aliquandiu una versari queamus, quod utrique magno solatio foret. Verum quid futurum sit, adhuc ignoramus; nam omnia aguntur decreto regio. Det Dominus, ut ubicunque tandem futuri simus, ipsi nos adprobemus; quod tu nobiscum ab illo nobis credentibus precibus contendas rogo. De rebus Anglicanis nihil adhuc certe scribere possum. Hoc quidem animadvertimus, quod copiosa sit messis, paucissimi vero operarii. Rogemus ergo Dominum, ut extrudat operarios commodos. Paulum filium meum Cantuariæ salvum invenimus. Optime didicit linguam Anglicanam, et Gallicam mediocriter, ita ut jam nobis vice interpretis sit. Ita se gessit, ut probetur omnibus bonis et doctis viris, quod me maximopere exhilaravit. Adhuc hæremus Lambeti apud archiepiscopum, expectantes quotidie ut transferamur ad destinatum locum. Rogo etiam atque etiam me certorem facias de statu rerum tuarum. Spero fore, ut brevi conveniamus. Optime vale cum carissimis pignoribus meis Sara et Timotheo. Saluta ex me officiosissime omnes fratres symmystas, imprimis D. Erbium et Scribam. Raptim ex Lambeto, arce archiepiscopi, 26 Aprilis, anno salutis, 1549.

Tuus Socer,

PAULUS FAGIUS, senior.

P. S. Plurimum vos quoque salvere jubet D. Bucerus cum Negelino et Paulo nostro.

EPISTOLA CLX.

PAULUS FAGIUS CONRADO HUBERTO.

SERVET te, tuam, tuosque omnes unigenitus Filius Dei in vitam æternam! Mi carissime frater in Domino, quo in statu nunc sint res nostræ, abunde intelliges ex literis D. Buceri, et meis ad uxorem meam perscriptis, quas te legere valde cupio: scripsi enim in illis, quæ ad typographicam meam spectant. Prima die Maii ex Lambeto Croidonium, ubi archiepiscopus per ætatem agere solet, translatus sumus. Quinta ejusdem mensis in aulam regiam ducti sumus, ubi statim a prandio accessus ad regiam majestatem nobis datus est. Exprimere nequeo, quam humanitater cum D. Protectore aliisque proceribus nos exceperit, deque nostro adventu gratulatus fuerit: qua re certe supra modum exhilarati fuimus. Adolescens licet

adhuc, et admodum formosus, pro ratione ætatis suæ mira dat specimina pietatis, ut universo regno omnibusque piis de eo maxima spes sit. Deus Optimus Maximus in multos annos incolumem conservet, ut regno suo diu et feliciter præesse, simul atque regnum Christi multis nominibus promovere possit, quod certe omnes illi a Deo ardentibus precibus contendere debemus!

Sperabamus fore, ut brevi Cantabrigiam veniremus; sed mutatum est consilium. Visum est enim regiæ majestati, D. Protectori, et reverendissimo, ut sacra Biblia ex fontibus in Latinam linguam transferamus, cum succincta aliqua explicatione locorum difficilium in singulis capitibus, et adjectis simul summariis et ostensis locis communibus. Quæ omnia postea in linguam Anglicam transfundi cupiunt, propter concionatores et plebem. Opus certe est laboriosum. Deus det vires!

Hæc, optime mi frater, paucis ad te perscribere volui. Rogo meæ uxori adesse velis. Reliqua omnia ex aliis literis. Vale cum tota domo et fratribus symmystis omnibus, imprimis D. D. Marbachio, D. Lenglino, D. Christophoro, D. Martino et D. D. Udalrico, simulque D. D. Andernaco, cum suis carissimis conjugibus. Raptim ex Croidonio, domo reverendissimi D., 7 Maii, 1549.

Totus tuus,

PAULUS FAGIUS, senior.

EPISTOLA CLXI.

BERNARDINUS OCHINUS WOLFGANGO MUSCULO.

S. D.! ALLATÆ sunt mihi literæ ex Augusta, in quibus de statu ecclesiæ ac reipublicæ tristia nova continentur. Acepi enim, in multis civitatibus Germaniæ receptam esse impiam doctrinam a Carolo Imperatore proditam, quarum aliquæ metu percussæ, aliquæ fœda superstitione adductæ, non ausæ fuerunt impio decreto refragari. Hæc nimirum est gravissima punitio divina, quæ animos in abnegationem veritatis extremamque perniciem adducit, multo sane nocentior et calamitosior quam bellum internum ac civile noxium esse posset corporibus. Inter alias vero respublicas, quæ ad hanc miseriam pervenerunt, civitas quoque Augustana nominatur, quæ, minis imperatoris adacta, interimendum illud Interim recipere cogitur. Te vero scribunt, quia locum tuæ vocationis integre et fideliter tueri non poteras, deseruisse civitatem, atque in alium securiorem locum pervenisse. Cum igitur tuæ virtutis ac doctrinæ, atque istius præsentis calamitatis mentionem facerem apud reverendissimum Cantuariensem, respondit mihi, si in hanc regionem venire velles, se tibi prospecturum esse de aliqua honesta conditione. Hoc officium veteri amicitiae nostræ me debere putavi;

proque meo in te amore te moneo et hortor, ut ne velis aspernari propositam vocationem, in qua multo fortasse cum majori utilitate versaberis, quam in ullo Germaniæ loco, ut nunc est rerum status. Bene vale. Non potui te illi non commendare et ostendere, quantæ utilitatis esses, si huc venires; et ille dixit se provisurum pro te et familia tua. Londini, 17 Julii, 1548.

BERNARDINUS OCHINUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Volfgango Musculo,
Theologo observandissimo ac amico
optimo, Basileæ, vel ubi fuerit.*

EPISTOLA CLXII.

BERNARDINUS OCHINUS WOLFGANGO MUSCULO.

S. D.! LITERAS tuas perlegendas dedi reverendo Cantuariensi, quibus perlectis ostendit se non mediocriter desiderare adventum tuum: insuper dixit de Germania superiori spem esse valde infirmam, iterumque pollicitus est pro te et familia tua omnia necessaria, si huc venires. Imposuitque cuidam Ricardo (Hilles) mercatori, ut suo ordine ministrentur tibi pecuniæ necessariæ pro itinere, casu quo venires. Habebis literas illius mercatoris, ut puto, simul cum meis. Addam et hoc, quod Londini sunt plus quam quinque millia Germanorum, quibus posses concionari et sacramenta ministrare; et si velles prælegere Cantabrigiæ, posses. Reformabuntur, ut spero, omnia. Feci quod meum erat; Christus modo te edocebit. Uxor mea et filia bene valent, et te cum uxore et liberis salutant. Vale, mei memor in Christo. Londini, 23 Decembris, 1548.

BERNARDINUS OCHINUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Volfgango Musculo,
Theologo observandissimo.*

EPISTOLA CLXIII.

WOLFGANGUS MUSCULUS HENRICO BULLINGERO.

...BERNARDINUS suis me literis, quas binas jam accepi 23 et ult. Decembris datas, vocat in Angliam, hisce verbis: "Literas tuas ostendi reverendissimo Cantuariensi, et cum perlegisset, mirum in modum ostendit se cupere adventum tuum in Angliam, ac denuo quod antea promiserat confirmavit. Quia vero scribebas adhuc te in Germania nonnihil sperare,

subjungebat illico, hujusmodi spem admodum tenuem esse; sed quoniam tibi numerosam esse familiam aiebas, timebasque ne majores fierent sump-tus quam posses ferre, alloquebatur quendam mercatorem, ut tibi omnia necessaria suppeditaret. Mittet, ut puto, pro viatico centum coronatos. Ego vero, si mei animi sententiam requiras, suadeo atque adhortor ut venias. Non deesset tibi Cantabrigiæ lectura, quæ conditio si non arrideret, posses Londini publice concionari, ubi non deesset frequentissimum auditorium: sunt enim hic supra quinque millia Germanorum, quibus citra dubium esses gratissimus. Itaque valde cupio, ut si absque tuo magno incommodo fieri possit, quamprimum venias. De reverendissimo nihil aliud est quod possim perscribere, nisi quod veritati evangelicæ quotidie magis ac magis favet. Et quanquam nonnihil sinistrum de illo hactenus spargebatur, nunc tamen re ipsa ostendit se piissimum esse, nihilque magis velle quam ut floreat et regnet Christus. Itaque cum eo mihi perbelle convenit."

Hæc ille. De vocatione hac nulla mihi cogitatio est, nisi nulla futura sit in Germania Christo serviendi commoditas, sicut et antea Bernardino rescripsi. Illud tamen vehementer arridet, quod puritas Christianismi quotidie magis ac magis in hoc regno obtinet: quod dubio procul multos exules ad se confugientes recipiet. Quapropter indesinenter pro illo oran-dum est ad Dominum, ut periculosum illud Scoticum bellum tandem con-sopiat, unde haud modica mala in id regni irruere possunt, nisi illa Dei clementia avertat.

Vale, virorum clarissime. Bernæ, 12 Martii, 1549.

Tuus in Domino,

INSCRIPTIO.

W. MUSCULUS.

Ad Bullingerum.

EPISTOLA CLXIV.

PETRUS PERUSINUS HENRICO BULLINGERO.

S. D.! Etsi tibi sum ignotus de facie, doctissime atque humanissime Bullingere, non tamen id obstat, quo minus te omni benevolentia observan-tique complectar, tibi in omnibus gratificari cupiam. Non enim is sum qui non videam, quantum tibi tuisque similibus nos omnes, qui sin-ceriores doctrinam profiteamur, debeamus ob præclarissimos labores et monumenta, quibus ipsam Christi ecclesiam, quæ misere ab antichristo depravata fuerat, repurgastis. Velim igitur, piissime Bullingere, ut de me omnia tibi pollicear, quæ a grato discipulo in suum preceptorem præstari queunt, quod sane potius re ipsa quam verbis hoc tibi persuasum cuperem.

Anglicanæ nunc reipublicæ status quietissimus est, præ illo qui fuit anno superiori. Dux Somersetensis, qui fuerat regius gubernator, et

qui tam ignominiose in Turrem Londinensem conjiciebatur, nunc tandem divino munere liberatus est atque honorifice dimissus. Quanquam vero est privatus priore officio, poterit tamen satis honeste ac splendide vivere ex suis quos ei reliquerunt redditibus. Vides igitur admirabilem Dei liberationem erga suos electos: nam ab initio universi aiebant eum moriturum; sed longe aliter evenit. Evangelium hic subinde latius propagatur quam immutetur. Dominus Bucerus, Bernardinus, et Petrus Martyr, strenue laborant in suo ministerio, et sane multum proficiunt.

De pace inter nos et Gallos magna spes est, quanquam nondum scitur quibus ea conditionibus ineunda sit. Faxit vero clementissimus Deus ut omnia feliciter succedant; quem etiam maximopere oro, ut te una cum D. Pellicano, Bibliandro, Gualtero, Vergerio, totaque ecclesia diu conservet incolumem ad gloriam sui nominis. Dominus Bucerus, qui nunc est in academia Cantabrigiensi, ubi Paulinam epistolam ad Ephesios maxima cum eloquentia et pietate profitetur, te vestramque ecclesiam peramanter salutatur. Cantabrigiæ, 10 Februarii, 1550.

Tui studiosissimus atque addictissimus,

PETRUS PERUSINUS, profugus

Italia, sua patria, ob evangelicæ doctrinæ confessionem.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
pietate ac eruditione præstanti, et domino
ac patri suo longe observandissimo.
Tiguri.*

EPISTOLA CLXV.

THOMAS MORTONUS JOANNI CALVINO.

POSTQUAM ex tuis ad D. Ricardum, in Gallicana apud nos ecclesia verbi præconem, literis intellexi, cupere te quid de D. mei ducis quondam Somerseti liberis actum sit scire, eximiam, ita me amet Deus, attulit mihi lætitiā ac jucunditatem humanitatis tuæ consideratio; visusque sum viri optimi et vere Christiani pastoris ingenium agnoscere, qui eo, quo nunc prolapsi sunt a tanto quo prius steterunt fortunæ fastigio, dejectos, memoria tamen curaque non indignos putes. Itaque quantumvis ad me parum videatur attinere, ut pro alio ego responsum faciam, tamen ipsius Ricardi rogatione adductus, cum quia me nemo ea de re te certius certiozem potest facere, qui etiamdum apud illos hæreo, tum quia literas non ingratas ad te meas venire ex humanissima tua ad postremas responsione perspexi, scriptis significandam tibi per me eorum conditionem duxi. Posteaquam Deus ipsum ducem nobis capite muletatum

sustulit, quod suo timens capiti aliis aliquot de senatu regio eadem machinari diceretur, hoc, coactis regni comitiis quæ Gallico nomine parliamentum a proloquendi libertate vocamus, actum est ut ipse filiique ex Anna conjuge, ea quæ tibi, quantum nunquam visa potuit, non est ignota, quæ apud illum in Catharinæ prioris mortuæ torum successerat, ducatus, comitatus, baronatus (ut appellatur), et quorumvis aliorum honoris et bene de republica meritorum ratione additorum agnominum titulis spoliati, ad infimam nobilium conditionem redeant. Quod attinet ad victum, ita illis consultum est. Anna, filia natu maxima, ad quam tuæ extant literæ, a tribus ferme annis comiti Warvici, ducis Northumbriæ filio hæredi, nupta, apud virum bene et honorifice habetur. Aliæ quatuor, Margarita, Jana, Maria, Catharina, virgines, ad amitam suam reguli Cromwelli viduam a senatu ablegatæ sunt, cui ad alendas illas a rege quotannis ex parlamenti consulto marchæ nostrates quadringentæ solvuntur. Habent marchæ singulæ coronatos aureos 2, solidos 3, denarios 4. Filia omnium minima, quæ nunc annum agit secundum, Elizabetha, apud amitam Smithem, jam a quatuor mensibus viduam, persolutis pari ratione in annos singulos marchis 100 alitur. Filio hæredi Edouardo annos nato tredecim, vivo patris quasi simulacro, ex terrarum vectigalibus, quæ patri quotannis librarum nostratium (quarum quævis quatuor coronatos, ut vocant, aureos efficit) fere millia reddebant, ejusdem senatus plebisque scito, millia librarum duo cum paulo plus minus quadringentis relicta sunt. Quod erat reliquum cum omni supellectile in fiscum, ut solet, cessit. Is cum duobus fratribus, Henrico, Edouardo, hoc quintum, illo decimum secundum agente annum, apud principem Angliæ quæstorem est. Illic regi servantur, ad quem, dum per ætatem immaturi sunt, pertinet nobilium orphanorum tutela, et possessionum usus, fructus, ac procuratio. Educantur liberally; non alios habent famulos aut moderatores, quam quibus a vivo patre mittebantur. Philippo Gilgato, viro nobili et probò, gubernandorum illorum, mihi erudiendorum pristinum manet officium. Sed hoc te forsàn habebit male, quod in illius ædibus sint, qui tibi per aliorum sermones de religione suspectus sit, marchionis Vintoniensis. At ego hanc possum dubitationem eximere. Est is vir optimus et religiosus, quantum video; quid a nobis discrepet non video. Quare etiamsi aliud, quod non credo, sentiat, tamen quia nos non alio trahit, sed suo etiam exemplo ad rectam religionem præit, nihil est periculi; multo autem minus quod et præceptis obfirmati, et nostra qui illis adhærescimus præsentia communiti sunt adversus papismum animi. Mater adhuc agit in carcere, quam Arcem Londinensem vocamus. Illic quia anxie custoditur, quid agat, quo merito hæc patiatur nescimus: speramus tamen brevi liberatum iri, quia in carcerem, non quia malefecerit sed ne malefaceret, conjectam nonnulli suspicantur, quo metu quum immunem rempublicam fore sentient, non dubito, restituent suis. His tuæ interrogationi satisfactum puto.

Itaque hoc tantum a te si impetraro, ut me rescriptione beare velis, molestus esse desinam. Vale. Londini. Idibus Novembris.

Tui studiosissimus,

THOMAS NORTONUS.

INSCRIPTIO.

*Optimo viro et sincerissimo verbi præconi
apud Genevenses, D. Joanni Calvino.*

EPISTOLA CLXVI.

HIERONYMUS MASSARIUS HENRICO BULLINGERO.

DIEBUS præteritis Argentorati fui, filium tuum vidi, allocutus sum, interrogavi etiam quomodo valeret, quam societatem haberet. Sæpe dominum Zanchum alloquitur, et ab eo omnia bona de adolescente illo intellexi: cumque abire vellem, indicavi me Tigurum venturum, et literas ejus allaturum, si quas mihi daret. Has igitur mihi dedit, et una obsecravit ut si Basileæ nuncium invenirem, eas ad te per ipsum mitterem, (ego enim Bernam prius iturum me indicavi quam Tigurum venire:) mitto igitur illas. Infra quatrimum Bernam abibo; ubi cum per duos tresve dies fuero, recta Tigurum veniam, ut omnium vestrum dulcissima consuetudine per aliquot dies fruar: de his hactenus. D. Petrus Martyr, dominus Zanchus te plurimum salutabant. De Anglia nihil boni auditur: per literas accepimus, piissimum archiepiscopum Cantuariensem patibulo primum adjudicatum, deinde ut in quatuor partes tanquam regiæ majestatis proditor secaretur. Dammati item fuerunt omnes ducis Northumbriæ filii, item filii ducis de Suffolk, una cum Joanna ipsa quæ in reginam electa fuerat. Sed num de aliquo horum sit sumptum adhuc supplicium, nihil certi intelleximus. Pridie quam Argentorato abirem, capsæ D. Petri Martyris omnes, Deo favente, sunt advectæ; speroque illum a dominis iterum conditionem honestissimam habiturum. Domum conduxerat, illamque indies vario supellectile instruebat, expectans auxilium atque vocationem Domini. Singulis diebus habebantur publicæ preces pro ecclesia Anglicana; certumque est reginam Mariam sororem Cæsaris Caletum petere, quo etiam impiissima Angliæ Jezabela ventura est: omnes asserunt, matrimonium factum esse intra Hispaniæ regem et Jezabelam; quod etsi per leges pontificias fieri non licebat, fertur pontificem consensisse, cum hac tamen conditione, ut ipse pontifex iterum in supremum Anglicanæ ecclesiæ caput recipiatur: precandum igitur assidue est pro misera illa atque fere perdita ecclesia.

Vale, et me ames, dominumque Gualterum meo nomine obsecro salutes. Basileæ, die 21 Decembris, 1553.

Tuus ex animo,

HIERONYMUS MASSARIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo domino Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ pastori vigilan-
tissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXVII.

JOANNES BYRCHMANNUS HENRICO BULLINGERO.

ORNATISSIME D. Bullingere, tuas literas, quæ mihi gratissimæ fuere, accepi: respondissem per meum correctorem, ad D. Froschoverum missum, si maturius tuas accepissem. Si opus esset ulla admonitione apud D. Froschoverum, optarem tuam operam in imprimenda Biblia Anglicana: mei boni amici Angli valde me urgent, optantque absolutionem. Cæsar enim apud Anglicos legatos graviter institerat de componenda religionis forma ad doctrinam metaxicam. Sed illi re deliberata eam, quam D. Bucerus instituit, per universum regnum edictis publicis confirmarunt. D. Bucerus gravissime decubuerat, sed restitutus jam magna auctoritate et gratia apud Londinenses fruitur. De Floriano Polono nihil audiui.

Oceanicæ urbes per Hamburgenses, Lubecenses, Luneburgenses, de componendis Bremensibus et Magdeburgensibus sollicitæ agunt: nisi religionem paciscantur, nihil efficient. Si T. D. quid habet de novo electo pontifice, ne graveris indicare. Hic omnes in illum suspensi videntur.

Cæsar, mutato consilio, natalitium diem peracturus est Bruxellæ. Parat profectionem in Italiam. Expectamus tuas literas ad archiepiscopum nostrum, et libellum tuum et Calvini. Petrus Martyr edidit disputationem de Sacramento Eucharistiæ, habitam in universitate Oxoniensi in Anglia, 43 foliorum. Misissem, si nuntium Basileam habuissem. Has literas dedi ad D. Froschoverum, ut quamprimum librorum absolutionem moliatur. Saluta omnes amicos.

Tuus ex animo,

JO. BYRCHMANNUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
domino et amico summo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXVIII.

GULIELMUS SALCHINUS HENRICO BULLINGERO.

Cum in hunc tam opportunum nuncium incidissem, sanctissime pater, cui literas meas ad tuam pietatem deferendas commodissime darem, non poteram ullo modo tantam scribendi occasionem præterire, quin per eum pro mea capacitate scriberem, et tuam prudentiam a rebus longe gravioribus (in quibus semper versaris) per aliquod tempus, dum ista legis, detinerem. Qua in re meæ ruditati ignoscas oro: neque enim oblivioni potuissem committere; vel sermonem de domino meo, in quem incidimus, nunc quovis modo reticere. Illud quidem gratam memoriam et recordationem postulat, quam depositurum me nunquam spero. De hoc vero ut aliquid dicam hoc tempore, officii mei ratio exigit, atque ut nunc scriptis a tua pietate impetrare contenderem, quod tum (cum tecum eram) verbis commode præstare non licuit. Hoc enim, quod tum dicebas, te scilicet pro veteri consuetudine inter te olim et dominum meum Ricardum Hillem voluisse ad eum scribere, sæpius, postquam discessissem, animum meum subibat. Sic enim mecum cogitabam: si dominus Bullingerus, tantæ auctoritatis et eruditionis, nomine tam celebris, in scriptis suis, quæ ad dominum meum omnino missurus sit, pauca de fugienda missæ abominatione (quam frequentando jam in Anglia animæ suæ periculum facit) interponat; futurum omnino ut suis vel rationibus victus vel antiqua amicitia permotus (quam scio apud illum maximi esse momenti) exhortationi ejus præ ceteris omnibus cedat, et de fuga a tam turpi idolo suscipienda cogitet. Cogitavi præterea tuam pietatem (fortassis absque mea monitione) id ipsum prorsus facturam: ego tamen pro meo erga dominum officio, et debito quo eum prosequar amore, maximoque desiderio, quo, donec eum ab his sordibus extricatum liberatumque videro, tenebor, non poteram hujus rei præ ceteris non meminisse, atque tibi, sanctissime vir, nunc in memoriam revocare. Quam ob rem ego te per Deum oro et obsecro, ut istius rei (cum ad eum scribis) non obliviscaris: ita tamen scribas velim, ne quicquam quasi me impulsore factum suspicetur. Scripta autem tua cum absolveris, ad eum tuto deferri omni diligentia curabo. Vale. Deus Optimus Maximus tuam pietatem in gloriam suam et ecclesiæ utilitatem diutissime incolumem servet. Argentina, ex ædibus D. Petri Martyris, 26 Novembris.

Tui studiosissimus,

GULIELMUS SALCHINUS,

D. Ricardi Hilli famulus.

INSCRIPTIO.

*Reverendissimo patri D. Bullingero, viro omni pietate
et bonarum literarum instructissimo, atque ecclesiæ
Tigurinæ dignissimo episcopo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXIX.

GULIELMUS SALCHINUS HENRICO BULLINGERO.

UTRASQUE literas tuas, reverende pater, tam ad me quam ad dominum meum scriptas, in ipso (ut dici solet) tempore accepi. Cras enim (volente Deo) iter Antwerpiam versus institui; unde literas tuas, quæ alioqui alteri committendæ erant, per me ipsum longe commodius atque tutius deferri curabo. Proinde non immerito duplici nomine fuerunt mihi admodum gratæ; vel propter temporis opportunitatem qua venerunt, vel propter summam utilitatem fructusque uberrimos, quos inde certo futuros spero. Quod profecto ut singulare pietatis tuæ officium fuisse agnoscam, ita prorsus non dubito quin Deus Optimus Maximus, cum mearum virium non sit, tibi abunde compensabit. Id autem tum demum pro votis tuis satis erit, quando finem suum literæ, in quem eas scribebas, nactæ fuerint, eumque habuerint exitum quem et uterque nostrum plurimum optaret, et illi futurus esset salutaris. Posthac vero ad illum si quid tuæ pietati scribendum foret, ad Christoferum Goodmannum Anglum in ædibus D. doctoris Petri Martyris optime poterit mittere, isque ad me Antwerpiam, quidquid sit, commode transferendum procurabit; cujus opera ego, si quæ isthic eveniant audiantur, i. e. quorum tua intererit scire, posthac utar.

Nova petit tua dominatio ex Anglia: multa quidem sunt, sed mala admodum et tristia; ea tamen quibus Dei prudentia tum ad gloriam suam illustrandam, tum ad futuram piorum consolationem majorem uti possit. Cardinalis Polus, summi antichristi legatus, magna (de more papali) solennitate et pompa jamdudum in Anglia receptus fuit, præsentibus Philippo Anglico-Hispano rege cum sua regina Maria ad crucem Paulinam, locum celeberrimum et in medio Londini positum; ubi in magna et nobilium et vulgi hominum frequentia orationem habuit Wintoniensis Gardinerus, qua papæ auctoritatem, quam olim oppugnaverat, tum fronte meretricia et impudentissimo ore commendavit, et erroris pristini (ut dicebat) veniam precatus est. Cardinalis vero cum reginam salutarer, nec ulla humana verba occurrerent tali muliere digna, sanctis scripturarum verbis abuti non verebatur: sed in primo congressu iisdem, quibus matrem Dei salutavit angelus, reginam Polus alloquitur, sicque adulator maximus exorsus est, "Ave Maria, gratia plena," &c. Paulo post papæ primatum introduxerunt, et Polum episcopum Cantuarensem, summum Angliæ primatem denunciarunt, et in senatum, vel (ut nos loquimur) in parliamentum introduxerunt, ubi prædictus Wintoniensis nomine omnium procerum, qui tum ad pedes cardinalis turpiter prostrati erant, veniam et indulgentiam papalem, qua se omnino indignos dicebat, vulpina astutia petiit. Regina pro certo gravida dicitur. Philippus nondum coronatur, neque hoc parlamento coronandum credunt, quod brevi dissolvetur, et aliud suo tempore ab integro instituetur,

in quo reliquum votorum suorum papistæ se consequuturos confidunt. Multi quotidie incarcerationantur, et episcopi in eodem loco captivi manent. De imperatore accepi ab hominibus fide dignis, quique id in literis ad se haberent, quod in Hispaniam profecturus sit atque expectaturus ibi extrema; Philippum vero in Flandriam venturum atque ibi mansurum. Hæc sunt quæ nunc habui. Si quæ posthac meliora audiero, tuam pietatem participem faciam. Vale, sanctissime vir, et hæc boni consulas precor. Argentina, 28 Decembris.

W. S.

INSCRIPTIO.

*Reverendo in Christo Domino, D. Henrico
Bullingero, ecclesiæ Tigurinæ summo
pastori. Tiguri.*

EPISTOLA CLXX.

FRANCISCUS DRYANDER HENRICO BULLINGERO.

S. D. PAULO ante quam Argentinam relinquerem, significavi tibi de meo instituto et professione. Interea non scripsi, quoniam non habui commoditatem mittendi literas, et maximam partem temporis consumpsi peregrinando, quæ res fuit mihi sane permolesta; donec tandem post longam jactationem fixi sedes in hac universitate, ubi professionem habeo Græcarum literarum, in qua conor præstare mediocrem diligentiam et fidem. Cum igitur haberem aliquam respirationem, et commoditas mihi daretur mittendi literas per eos qui ad mercatum Francofordiensem proficiscuntur, volui ad te scribere, ut veterem amicitiam nostram renovarem, et tibi argumentum rescribendi præberem. Sum quidem a vobis corpore sejunctus magno locorum intervallo, sed animo, studiis, et religionis sententia sum profecto conjunctissimus. Nam ut prætermittam religionis doctrinam, in qua excellitis, laudem integritatis et fidei semper vobis tribui, et ubi ubi sum, non desino prædicare, et eas virtutes in multis aliis gentibus requiro. Arbitror autem non sine certo numinis consilio nos in istum angulum esse rejectos, ut ad temporis aliquod spatium tuti maneremus ab insidiis, quas nobis tendebant tyranni, etiam cum essemus Basileæ. Sed in manu Dei sumus, qui potest ubicunque servare suos; nosque illi hanc obedientiam debemus præstare, ut perpetuo simus parati ad hinc emigrandum, quoties a duce nostro fuerimus evocati. De statu autem publico istius regni, sic habe: finita esse publica comitia, in quibus communi ordinum decreto audio esse condemnatum atque etiam capite truncatum præfectum maris, domini Protectoris fratrem, qui multis modis deprehensus dicitur in crimine diminutæ majestatis. In negotio religionis audio quoque factam esse re-

formationem laudabilem, quæ nondum venit in lucem, sed propediem dicitur ventura. In pervulgatis hominum sermonibus circumfertur, abrogatam esse missam, et concessum usum conjugii sacerdotibus. Quæ duo capita arbitror esse præcipua in tota reformatione, quæ non hoc agit, ut opinor, ut informet integrum corpus doctrinæ christianæ, ac de singulis articulis certam et firmam sententiam sine ambiguitate explicet; sed in hoc tota versatur, ut ministerium templorum recte instituat. Audio fuisse habitam inter episcopos magnam disceptationem de transubstantiatione; quæ omnia tanquam Eleusina sacra in abdito acta sunt, quoniam erat nefas hæc tanta mysteria communicare profanis hominibus. Puto autem non reprehendendo consilio ab eis aliqua esse puerilia relictæ, ne offendantur populus nimia novitate; quæ tamen ipsa frivola paulo post emendari poterunt. Sed nihil certi pronuncio, donec res mihi omnino constet. Cum primum editus fuerit in lucem libellus, si Latinus erit, mittam ad te; sin aliter, scribam de singulis articulis certiora. Hæc poteris significare domino. Hopeno, ad quem scribam modo, si tempus permittet. Cuperem autem eum præstare officium patriæ debitum, graviter in hoc tempore laboranti inopia bonorum concionatorum. Et in vocatione omnium maxima opem ferre ecclesiis hominis est non solum ingenii præstantis, sed heroici quoque pectoris, quod puto eum facere posse cum dignitate. Salutem meis verbis dices domino Pellicano et reliquis fratribus, quorum precibus cupio Deo commendari totum vitæ meæ cursum. Bene vale.

Cantabrigiæ, 25 Martii, 1549.

Tuus ex animo,

FRANCISCUS DRYANDER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico
Bullingero, verbi Dei ministro
fidelissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXI.

FRANCISCUS DRYANDER HENRICO BULLINGERO.

S. D. SCRIPSI nuper ad te, cum nondum esset evulgata ecclesiarum reformatio. Jam ante mensem unum aut alterum editus est liber, quem æquissimis animis acceperunt ecclesiæ Anglicanæ. Ejus libri compendium Latine scriptum mitto ad dominum Vadianum ea lege ut tibi communicet. Videbis summam doctrinæ non esse reprehendendam, quamvis ceremoniæ quædam in eo libro contineantur, quæ videri possent inutiles, fortassis etiam noxiæ, nisi adhibeatur candida interpretatio. Sed ego in causa

religionis, quæ omnium res maxima est in tota rerum natura, statuo neque ambiguitate neque præstigiis verborum esse ludendum. Erit etiam quod reprehendas in causa de cœna Domini: nam liber loquitur obscure, et quamvis coneris candide interpretari, non poteris effugere magnam absurditatem. Ratio est, quod episcopi inter se longo tempore convenire non potuerunt in hoc articulo, ac multum diuque inter ipsos disceptatum est, utrum esset stabilienda an repudianda transubstantiatio. Vides igitur certo argumento in istis hominibus non esse vera et solida fundamenta doctrinæ, qui in rebus minutissimis atque adeo etiam absurdis multum laborant, et ea negligunt, in quibus erat præcipue elaborandum. Sed hoc est fatum ecclesiæ, ut major pars vincat meliorem, et quamvis multa perpoliantur, reliquantur tamen aliqua *πταίσματα*. Speranda nobis erunt meliora. Interim hæc reformatio non est contemnenda, præsertim in hoc regno, ubi antea erat in publica forma doctrinæ verus papismus sine nomine. Jam exoriuntur Anabaptistæ et alii fanatici spiritus, qui exercebunt ecclesiam. Ita semper erimus in hac vita sub cruce et in exercitatione permolesta. Bucerus et Paulus Fagius venerunt huc incolumes. Sunt in hoc tempore in aula episcopi Cantuariensis, venturi in hanc universitatem intra duos menses, ubi sacras literas profitebuntur. Nuper scripsi ad dominum Bibliandrum et Gesnerum, quos jam meo nomine salutabis diligenter, una cum domino Pellicano et Frisio. Bene vale. Cantabrigiæ, 5 die Junii, 1549.

Tuus ex animo,

FRANCISCUS DRYANDER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico
Bullingero, ecclesiæ Tigu-
rinæ ministro fidelissimo.*

EPISTOLA CLXXII.

FRANCISCUS DRYANDER JOACHIMO VADIANO.

S. D. Ut nulla est in vita possessio præstantior bonorum amicitia, ita est magna cum diligentia conservanda et stabilienda, neque ullum locorum intervallum aut intervertere debet bonorum usum et conjunctionem, aut minuere benevolentiam. Ego sane memoriam tui, Vadiane doctissime, quamvis absentis integram et præsentissimam retinco in animo meo, neque unquam apud me intermoriatur amicissimi hominis gratissima recordatio. Idem abs te postulo pietatis atque amicitie jure, quod sine justa reprehensione prætermittere non poteris. Statum nostrum jamdudum te a domino Hieronymo accepisse arbitror: nunc mitto ad te publicam in hoc

regno factam reformationem doctrinæ religionis, in qua ut desideres iudicium et accuratam rerum maximarum considerationem, tamen in præcipuis religionis articulis veritatem non multum desiderabis. Cupio etiam hoc scriptum domino Bullingero communicari, ut is quoque intelligat non ex pervulgatis hominum sermonibus, sed ex ipsa veritate, qualis sit in Anglia religionis permutatio. Si quid præterea extiterit novi, mittam quoque.

Permissum est Germanis, ut habeant suam ecclesiam privatam et concionatores Londini, ubi dicuntur esse quatuor millia Germanorum. Hanc functionem ecclesiasticam præclare posset subire Musculus cum sua et reipublicæ utilitate. Scio quid responderit ad literas Bernardini, cum eum in Angliam nomine Cantuariensis vocarit; et meo iudicio prudenter sane respondit. Hanc vero conditionem concionandi et administrandi sacramenta inter suæ gentis homines non putarem fore incommodam. Si habet animum ad hanc rem propensum, admonitus tentare potero viam et modum convenientissimum. Hæc autem scribo non alia ratione, nisi quod illi et reipublicæ bene esse cupio. Bene vale cum omnibus piis, et de statu Helvetico cupio ex tuis literis aliquid certi cognoscere.

Cantabrigiæ, 5 die Junii, 1549.

Tuus ex animo,

FRANCISCUS DRYANDER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Joachimo
Vadiano, consuli Sangallensi.*

EPISTOLA CLXXIII.

FRANCISCUS DRYANDER HENRICO BULLINGERO.

S. D. QUONIAM audio pervagatos hic esse rumores non minus tristes quam vanos, cum de ipso Angliæ regno, tum de nostris, qui apud Anglos literas et religionem profitentur, existimavi ad me pertinere, ut vos omni sollicitudine liberarem, quemadmodum Basilienses liberavi. Erat hic multis persuasum, una cum protectore regni captum esse Bernardinum et Bucerum; et cum eo religionis formam universam, quam paulo ante constituerant, concidisse. Sed non ita est. Ego fui spectator totius conversionis, et non solum externam et miserandam faciem mutationis vidi, sed consilia etiam primorum mihi constant, quæ vobis per Dei gratiam præsens præsentibus referam, ubi tempestates erunt mitiores. Interim de Bernardino et Bucero illud affirmo, nunquam eos antehac, meo iudicio, vixisse vel felicius vel utilius. Nam Bernardinus totum tempus consumit scribendo, et quidem eo impetu et celeritate qua antehac nunquam, sicut ab eo

accepi; et nuper illi nata est mascula proles, qua unice oblectatur. Bucerus autem creatus est professor theologiæ regius, et uno aut altero die post meam profectionem erat profecturus Cantabrigiam propemodum sanitati pristinae restitutus. Religionem item dico in meliore nunc esse statu, quam erat ante captivitatem protectoris. Nam vidi ego edictum publicum, auctoritate regia provulgatum et typis impressum, in quo non solum confirmatur ea, quam ad te misi, reformatio, sed alia quædam, nondum attacta, affirmat fore ut juxta evangelii formam reformentur. Hæc vera sunt, et quinto die Novembris ego eram Lambeti apud archiepiscopum Cantuariensem et Bucero, quo die negotia publica et privata erant in eodem, quo nunc scribo, statu. Quid interea sit actum ignoro, nec arbitror Basilienses aut Tigurinos scire posse. Nam ego veni ea celeritate, qua quisquam alius venire potuisset, et non ob aliam causam, nisi ut hic ederem in hac hieme, quæ in Anglia elaboraveram, relicta interim familia mea Cantabrigiæ, ad quam per Dei gratiam revertar ineunte vere. Hæc vos scire volui, quæ sunt verissima: scriberem etiam plura, si per tempus liceret, vel non potius ea in meum adventum differenda putarem. Cupio enim videre vos, et mutua communicatione fidei nostræ vobiscum recreari, quos veros ministros Dei semper agnovi et multis in locis non obscure prædicavi. Salutate meis verbis omnes fratres et totam ecclesiam. Bene valete. Basileæ, 3 die Decembris, 1549.

Tuus ex animo,

FRANCISCUS DRYANDER.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico
Bullingero. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXIV.

FRANCISCUS DRYANDER HENRICO BULLINGERO.

S. D. Etsi non frequenter ad te scribo, tamen tibi certo affirmare possum, eundem mihi adversum te animum esse, qui semper fuit: id quod multis rationibus probare possem, si opus esse judicarem. Nam et tua insignis virtus excellensque doctrina meretur omnium bonorum perpetuum favorem, et honestos docet prudenter eligere quos ament, et constanter amicitiam retinere. Ac nisi me istæ bellorum turbationes domi retinuissent, constitutum mihi erat vos invisere, ut post diuturnum laborem languescens animum communicatione vestra recrearem. Sed manendum mihi est in statione mea, et cum republica periculum subeundum, quod impendere videtur, nisi Dei benignitate a nobis aver-

tatur. Cum igitur esset profecturus Tigurum adolescens Paulus Fagius, filius viri doctissimi et memoriæ honestissimæ Fagii, statui ad te breves literas scribere, ut veterem amicitiam renovarem, et ipsum adolescentem tibi commendarem. Venit superioribus diebus ex Anglia, qua in regione dedit operam literis; a quo poteris cognoscere de ejus regni statu, quod fortasse aliorum literis non significatur. Et quoniam apud nos scholæ non sunt admodum frequentes, de amicorum consilio voluit se ad scholam vestram conferre, ut isthic in doctrina literarum et religionis institueretur. Curabis igitur pro tua innata pietate, ut in aliquo bono loco collocetur, ubi multum in literis et pietate possit promovere. Cuperet habitare apud D. Gualterum, quem arbitror non gravatim ei locum in ædibus concessurum. Quid hic feratur, ab adolescente cognoscas; ac si Deus permittet aliquam tranquillitatem, vel ad vos veniam vel scribam copiosius. Interea hoc tantum dico, quæ olim ad me scripsisti Basileam de Frisio, vaticinia fuisse verissima. Sed ego deceptus sum specie pietatis, quam in homine esse putabam, cum experientia me docuerit nihil eo esse magis impium. Saluta meis verbis D. Pellicanum, D. Bibliandrum, D. Gesnerum, Lelium, et reliquos amicos. Bene vale. Argentinæ, secundo die Maii, 1552.

Tuus ex animo,

FRANCISCUS DRYANDER.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. Henrico Bullingero, ministro verbi Dei fidelissimo. Tiguri.

EPISTOLA CLXXV.

FRANCISCUS WARNERUS HENRICO BULLINGERO.

GRATIAM ac pacem in Domino! Cum accepissem a domino Ricardo Hilles quanto nonnunquam tenearis desiderio, vir humanissime, cognoscendi ea quæ apud exterarum nationes gerantur, tum vero præcipue apud Anglos nostros, isque me instigasset, ut ea quæ nuperrime apud nostros indignissime acta sunt, tibi literis nostris significarem; primo sane hoc facere multum dubitavi, non ignarus quam esset temerarium hoc ausum, me hominem imperitissimum nullius fere ingenii te in tanto fastigio doctrinæ atque existimationis hominum jam diu versantem nostris scriptis compellere. Tamen posteaquam tua erga quosvis vel infimæ sortis et conditionis homines facilitas mansuetudoque pluribus verbis mihi ab eo esset deprædicata, imo tu ipse in ultimis ad illum literis

(dum me tam amice salutas) satis luculentum testimonium tuæ comitatis edidisses; tandem ejus hortatu et re ipsa quæ accidit victus sum et impulsus. ut hanc provinciam in me susciperem. Nam et res ipsa utriusque nostrum non indigna scitu videbatur, et te tuique similes ejus habere notitiam maxime nostratum et totius ecclesiæ interesse putabam. Siquidem cum Domino sint nobis egregia præsidia, Deo Optimo Maximo commendata. adversum omnes omnium temporum procellas, unum vestri prædicatio, alterum divinæ opis imploratio, ad utrumque horum commodius atque efficacius incendendum non mediocriter fortassis facere poterit hujus tragædiæ indicatio: quandoquidem et indicatis inimicis evangelii, ingenioque hostium nostrorum armis et pugnae genere penitius introspectis, facilius erit in deliberando decernere quomodo contra eos instruenda sit nostra acies; et vehementius etiam inflammabimur ad pugnam, quando scimus nobis tam acres et impudentes hostes superesse: rursusque quum e regione videamus recentem ecclesiæ calamitatem, valde incitabimur ad efflagitandam illi a Christo ex his malis ac ærumnis liberationem: quam Dominus illi opportune pro suo beneplacito concedat! Amen.

Ut vero nunc ad rem ipsam descendam, accepturus es his literis inclusum edictum quoddam publice affixum, in quo interdicitur certo hominum generi lectione sacræ scripturæ. Quod sane edictum decreveram verbatim Latinis verbis exponere, id quod feci usque ad 13am sectionem, nisi quod omiserim titulos quosdam adulatorios: ad hanc enim cum venissem, cernebam demum me per angustiam temporis et meam in agendis rebus tarditatem non posse institutum ita proseguire, ut decreveram; nam ante diem Jovis exemplar typis excusum ad nos non pervenit, cum jam propter nundinas tam essemus circa alia occupati, ut vix his describendis concederetur otium; quare in illis quæ restabant coactus sum summam tantum excerpere. Nunc tuum est pro solita morum suavitate hæc boni consulere, et si quid incultum, obscurum, et quod solæcismum resipiat, inerit (ut sunt forsitan plurima), id ignoscere. Vale. Salutaris plurimum una cum tua conjuge a domino Ricardo Hilles ejusque uxore, abs qua par cultorum recipies pro uxore tua, quod tibi D. Henricus Falkner est redditurus. Raptim. Argentorati, 8 Julii [1543].

Tuus,

FRANCISCUS WARNERUS,
Anglus.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, christianæ
gregis pastori vigilantissimo, hæc
tradantur literæ. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXVI.

THOMAS KNITHUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Christo! Eo quod compertum habeo, reverende et pie pater, te non vulgarem sed singularem amicum esse domino Ricardo Hilles Anglo, dignum duxi, ut si Joannes Burcherus Anglus, vestrae civitatis incola, ab itinere Anglico nondum reversus fuerit, sarcinulam istam tibi committere, quo tutius et citius ad manus praefati Ricardi pervenire poterit. Pro conducatura si quid exposueris, Joannes Burcherus, ubi redierit, tibi restituet. Evangelium indies multo sincerius hic, quam alibi in Italia, praedicatur, senatusque consuito decretum est concionem habere quotidie in palatio majori futura quadragesima: quod nunquam ab urbe condita visum est. Crescit numerus fidelium magis ac magis. Tua commentaria indies pluris fiunt apud Italos, et nisi essent tam magna et cara, nulla essent magis vendibilia. Tuae caritatis erit igitur pergere, et ex penna tua secunda rara illa dona Spiritus propinare pusillo illi gregi, famelico et sitibundo. Si quid praeterea novi fuerit, tibi fas erit elicere ab illo iatore. Dominus, qui te nobis pium et fidum pastorem selegit, diu nobis feliciter servet, et tandem ad promissam terram una pervenire concedat. Commendes me Christo cum tuis, vehementer obsecro. Venetiis, 23 Januarii, 1547.

Tuus humilis filius, et ad omnia obsequia promptissimum mancipium,

THOMAS KNITHUS, *Anglus, Bibliopola.*

P. S. Recipies cum sarcinula unum vasculum Ricardi nomine signatum. Tuae caritatis erit per amicos curare, ut ad illum transferatur. Vasculum ficuum jam non recipies, eo quod non potuit habere locum in cista istius; sed solummodo sarcinulam per istum mitto signatum duabus literis R. H.

INSCRIPTIO.

*Reverendo patri domino Henrico Bullingero,
Tigurinensis ecclesiae pastori vigilan-
tissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXVII.

RICARDUS MASTERUS RODOLPHO GUALTERO.

S. D. P. Quod toties abs te provocatus tam amicis literis quam crebris salutationibus hactenus non responderim, suavissime Gualtere, occupationes causare non possum, quo minus id praestiterim: quin potius id scribendi dissuetudini, ne dicam imperitiae, et non tui oblivioni imputabis. Verebar

enim indoctus tam doctum et omnibus numeris absolutum hominem indoctis meis literis interpellare: hunc tamen subrusticum pudorem tandem ex animo discussi, pluris tuum sincerum animum ac candorem faciens, quam propriam barbariem timens. Rogas, ac facile pro tua erga me benevolentia impetras, ut mei status ac conditionis te certiolem faciam: scito igitur post unum vel alterum elapsum annum ex tuo a nobis ad tuos habitu sacerdotium satis opimum procuratum mihi fuisse; quod, ut ingenue fatear, quia minus aptus eram probi sacerdotis functioni, tum ob verbi Dei ac rerum imperitiam, tum quia tunc temporis papatus apud vos viguit, utcumque ejus nomen abolebatur, penitus recusavi ac in procuratoris manus resignavi. Ex quo tempore medicinæ speculationi decem perpetuis annis operam dedi, nunc ex praxi ejusdem victitans; ex malo theologo non malus fortasse medicus factus, ut olim ex malo monacho bonus ille theologus, de quo D. Augustinus. Non tamen ita theologiæ valere dixi, quin quæ piissimus Bullingerus ac ejus simillimus discipulus Gualterus scribat ex animo salutem, amem, atque exosculer.

Decreveram longe ante ad te scribere, sed quartana trimestri detentus, ac in natali solo procul ab Oxonio agens, id præstare non potui: huc accedit quod, postquam ipse pristinam sanitatem recuperaverim, in consimilem febrem pius meus pater inciderat, ac tandem sexagenarius evasit tamen mortem. Utinam sensisset Parterigius olim noster, nunc Christi! Ulmensis Joannes tabellarium nactus nuper opportunum, dum hujus me admonuit, simul et promissi ac potius officii adimplere visus est: non potui igitur sinere, ut inanis ad te veniret ac literis vacuus, quas non dubito gratas tibi fore, quod ex animo bene volente ac optima quæque tibi precante profluxerunt. Avidè exspectabam affinis tui ad nos adventum, sperabamque inde aliquam gratificandi ansam datum iri; sed quia alio nunc peregrinatur, nulla res est in qua amoris mei erga te periculum facere possis. Contrerranei tui optima sunt valetudine, homines profecto ab omnibus honestis adamati ob morum ac vitæ probitatem; inter quos Joannes Ulmensis eorum veluti antesignanus ex nostro sodalitie est in collegio regio, baccalaureatus gradu insignitus, ac brevi in proximis, ut opinor, comitiis magistratus gradum suscipiet, ut nunc dicatur magister magistrandus. Vir est profecto sinceræ religionis acerrimus propugnator, et fucatæ bellator strenuus; non domi tantum hac de re, sed et in aula regia bene notus et marchioni Dorcestrensi in tam honesto loco habitus, ut facilius sit concipere quam scribere, quanti illum faciat virtutis causa. Nunc quoniam alio vocor, jubebo te valere, Deum precans ut vos diutissime ecclesiæ suæ incolumes servet. Oxonii, 14 Junii, 1551.

Tuus ex animo,

MASTERUS.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. Rodolpho Gualtero,
amico suo carissimo.*

EPISTOLA CLXXVIII.

AUGUSTINUS BERNERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUS in Filio Dei! Joannes noster ab Ulmis, hinc in patriam abiturus, ut ad te scribam vehementer contendit, atque adeo efflagitat, ita ut nisi vel officii immemor vel plane ingratus haberi velim, hoc negare omnino non queam. Summa tua in me fuit humanitas quamdiu istic vixi apud D. Wolfium præceptorem meum observandissimum; qua in re me tibi sentio vehementer esse obstrictum: nunc vero etiam quod Alexandrum meum nepotem ex sorore tam diligenter tamque amanter tuis commendationibus apud clarissimos viros juveris, sum ego tibi longe devinctissimus. Itaque sic velim, doctissime vir, de me habeas persuasum, me tuis in rebus aut tuendis aut ornandis sine ulla exceptione aut temporis aut loci, quoad vixero, finem nullum unquam facturum. Pollicerer ego hoc tibi pluribus verbis, si vel te de mea fide gratoque animo dubitare putarem, vel ipse non verbis sed re potius hæc comprobare studerem. Ceterum de vitæ meæ studiorumque ratione, quis sit status, ex Joanne meo plane cognosces. Dominus meus D. doctor Latimerus statuerat ad te scribere: sed cras, Deum testor, difficile ac longum iter est suscipiendum, ut omnino hoc tempore optimus senex tuique amantissimus nihil quidquam literarum ad te dare possit; hoc vero unum me jubet, ut suo nomine scribam tibi salutem quam honorificentissime et amantissime. Extremum est ut valeas, nosque, hoc est, me et Alexandrum, tibi semper commendatos habeas. Deus misericors, pater et rex omnis liberalitatis, tibi omnia in extremo die compenset fideliter; quem uti salvum te ac incolumem diu conservet, toto animo precor atque obtestor. Iterum atque iterum vale. Datæ ad Baxterlye in Anglia, pridie Calendas Junii, 1552.

Tuæ humanitatis studiosissimus,

AUGUSTINUS BERNERUS, *Helvetius*.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico Bullingero,
summo concionatori apud Tigurinos,
domino suo observando. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXIX.

MATTHÆUS PARKERUS ET GUALTERUS HADDONUS BUCERI
PUPILLORUM TUTORIBUS.

CUM D. Martinus Bucerus, optimæ memoriæ pater, quasdam ultimæ voluntatis particulas moriens fidei nostræ commiserit, et executores instituerit: nos omnibus adhibitis de rebus, quantum tempus et causa ferebant, tantum in eo progressi sumus, ut et muneribus nostris et con-

scientiis non dubitemus esse satisfactum. Quod si uberius vestrae dominationes cognoscere velint, ex separatis bonorum partibus inspectis facile intuebimini. Nunc vero quoniam illa vobiscum futura est, potestatem nostram in illam transfudimus: nec enim dubitamus quin et mater liberos amare velit, et uxor viri voluntatem supremam inviolate sit conservatura. Itaque illam una cum omnibus bonis, et toto hoc munere administrandi testamenti, vobis representamus, ut cum nos diligentius nostris ad summum usi simus, vestrae subsequantur, et totam hanc optimi et excellentissimi viri D. Bucerii voluntatem firmam et ratam in omnes partes custodiant: quod et nos fecimus, quantum potuimus, et vos idem facturos esse cognoscimus. Reliqua, si quæ per se considerata sunt, in minutis rationibus apparebunt quas ad hoc ipsum perpolvimus; ut totam hanc rem, quantum festinatio uxoris D. Bucerii sinebat, vobis explicatissimam relinqueremus. Valet in Christo, optimi domini. In Anglia, Cantabrigiæ, anno D. 1551.

Vestrarum dominationum amantes,

MATTHÆUS PARKERUS,
GUALTERUS HADDONUS.

INSCRIPTIO.

Carissimis dominis Tutoribus et Curatoribus Pupillorum D. Martini Bucerii. Argentorati.

Summa totalis ultra res non venditas nec aestimatas ut in dorso . . . . . 380 Lib. xx.

IN DORSO.

Ratio eorum quæ non vendita sed domum reventa sunt.

Duo tapetia viridia. 2 longa pulvinaria plumis plena. Rubrum tegmen. Omnia vasa stannea ponderant xxiii. lib. 5 ollæ aeneæ. Ahenum magnum. 8 opercula cuprea. Mortarium. 3 vasa cuprea ad radendum apta. 2 ollæ cupreæ. 4 lecti superiores plumei. 3 cervicalia majora et 6 minora. 4 pulvinaria. 5 tegmina, 2 rubra, reliqua viridia. 2 panni virides ad operienda scamna. 26 paria lintheaminum. 20 mappæ. 21 manutergia. 30 mantilia. Nigræ cistæ 2 itenerationibus accommodata. 3 longæ togæ. 2 tunicae interiores breviores, una pelle subducta. 2 paria caligarum. 3 diploides. Pallium.

EPISTOLA CLXXX.

BUCERII VIDUA ARCHIEPISCOPO CRANMERO.

BENEVOLENTIAM ac beneficentiam Dei Patris per Dominum nostrum Jesum Christum R. P. T. precor ex animo. Etsi R. P. T. auctoritas atque amplitudo multum me a scribendo absterruerit, faciunt tamen ingentia

P. T. beneficia, et in conjugem meum dum viveret, et in me post obitum ejus collata, ut (quamvis nihil R. P. T. dignum haberem) tacere tamen omnino, non nisi ingratitude vitio notato, non potuerim. Etsi vero ea pro dignitate explicare, vel dignis laudibus evehere non possim, aut digna remuneratione recompensare; gratias tamen Deo ago, eumque pro R. P. T. quotidie interpello, ut ipse qui ditissimus et potentissimus est, sua inexhausta bonitate ac infinita beneficentia prosequatur. Memini, reverendissime præsul, R. P. T. mihi, cum adhuc in Anglia essem, scriptum aliquod promisisse, quo serenissimæ regiae majestatis donum mihi soli confirmaretur, integrumque maneret; id quod justum æquumque esse videtur: quandoquidem eorum tantummodo bonorum distributionem jura civilia legesque permittunt, quæ ante obitum testatoris in ejus possessione fuisse deprehenduntur; quæ vero post obitum ejus donantur, merito integra atque inviolata manere ei cui donata sunt debent. Cum itaque R. P. T. hoc mihi scriptum promiserit, speremque me ejus auctoritate atque efficacia mihi meæque filiolæ, quæ ipso maxime indiget, serenissimi regis donum obtinere posse, oro et obsecro R. P. T. ut illud vel per Ricardum Hilles vel alio modo mihi mittat. Si enim hoc comparare potero, spes est me donationem hanc soli mihi ac filiolæ meæ retenturam; id quod sine eo legibus reipublicæ nostræ impediuntibus fieri non potest. Ceterum nolim R. P. T. suspicari, me vel ex avaritia quadam, vel quod aliis hæredibus invidiam, hoc petere, verum hanc solam ob causam, ut filiolæ meæ, quæ minimam ex bonis paternis portionem nanciscitur; cuique vix tantum accedit ut honeste educari omnibusque necessariis provideri possit, tenuitatem ac defectum sustentare atque adimplere possim. Ceteri enim liberi partim eo pervenerunt, ut (præter id quod longe plura ex patrimonio quam filiola mea adepti sunt) pro ætate facile sibi ipsis victum acquirere possint. Quare R. P. T. rursus oro, ut hanc causam respiciens scriptum hoc, quamprimum fieri poterit, ad me transmittat: pro quo beneficio, quemadmodum pro ceteris, me semper gratam, pro eaque jugiter orantem habebit. Dominus Deus R. P. T. ab omni malo defendere, omnibusque bonis augere, dignetur! Amen.

EPISTOLA CLXXXI.

ULRICUS CHELIUS ET CONRADUS HUBERTUS MATTHÆO
PARKERO ET GUALTERO HADDONO.

NOTUM vobis facimus, postquam ex Anglia ad nos rediit honesta matrona Wibrandis, vidua defuncti D. Martini Buceri viri optimi, quod omnium bonorum relictorum diligens facta est recensio, et deinde juxta municipale jus reipublicæ Argentinensis ac consuetudinem eorundem divisio secuta est in illos, ad quos hæreditas illa pertinebat: qua de causa nos ambo nominati, ego Ulricus Chelius tutor Elizabethæ filiæ dicti D.

Martini Bucer, et ego Conradus Hubertus tutor Nathanaelis filii ejusdem dicti Martini Bucer, fatemur his literis nos partem nostram, quæ hæreditatis nomine nostris pupillis debetur, et in divisionem venit, recepisse, beneque contentos esse. Quapropter reverendi M. N. qui a D. Martino Bucero felicitis memoriæ testamentarii constituti fuistis, vestram fidem et aliorum interpositam, quantum ad nos attinet, liberamus præsentī hac *apocha*, quam sigillis nostris signavimus. Præterea tutores ambo et nobiscum Windelicius Richelius, viduæ tutor, quam possumus maxime rogamus, ut humanitas vestra diligentia non minore quam qua priora executā est procuret, quo reliquum debitum, vobis bene cognitum, primo quoque tempore expediatur et ad nos mittatur. Qua in re beneficium nobis et gratum et suo tempore demerendum omnino præstiteritis. Valete optime. Argentorati, 20 die Junii, 1553.

INSCRIPTIO.

*Pietate et eruditione clarissimis viris D. Matthæo
Parkero et D. Gualtero Haddono, profes-
soribus in academia Cantabrigiensi, dominis
suis observandissimis.*

EPISTOLA CLXXXII.

JULIUS TERENTIANUS JOANNI AB ULMIS.

AD tuas perhumanissimas literas, optime Joannes, quas 18 Septembris accepi, paucis nunc respondeo; sum enim variis negotiis impeditus. Et primum, quod et ipse cupis, [res] Angliæ perstringam. Die 6 Julii obiit spes nostra in terris sanctissimus Josias, tabe ut referunt medici, veneno ut fama volat: invulgarunt enim id papistæ, ut conflarent omnium odia in Northumbrum, nec, ut verum fatear, suspiciones deerant, et quidem magnæ; sed tamen, si quod sentio dicere licet, credo papistas ipsos tanti sceleris esse auctores; nam mœroris signa nulla dedere, et de tanto scelere nulla est habita quæstio. Mortem et mala, quæ nunc vexant Angliam, portendere visa est tetra tempestas, cui parem non memini: habuit ista conjuncta, maximam lucis obscuritatem, ventos validissimos, fulgetra innumera, horrendum tonitruorum strepitum, et aquæ maximam vim, ita ut cooperiretur nostra culina. Radicitus evulsa est nux illa, quæ posita fuit in angulo, ad nostras ædes: corrui etiam alia arbor in horto nostro.

Paucis diebus ante mortem conscripsit rex testamentum impulsu Northumbri: eo testamento exhæredavit utramque sororem, regni hæredem instituit dominam Franciscam uxorem ducis Suffolciæ; recusavit illa, et dictatum est regnum Joannæ ejus filiæ, quæ ad duos menses ante nupserat D. Guilfordo, Northumbri natu tertio. Subscripsit testamento fere universa nobilitas; aliqui, id quod postea compertum est, ut facilius fallerent Nor-

thumbrum, ejus consilio hæc omnia videbant fieri, et tegerent conspirationem, quam adornabant in auxilium Mariæ, quæ nunc rerum potitur; alii vero metu perculsi ipsius Northumbri, (nosti enim ingenium hominis;) quidam etiam meliores, ut ita caverent religioni, quam prorsus labefactandam videbant, si Maria obtinuisset, et ipse Northumbrus egregiam spem religionis promovendæ faciebat. Accedebat, quod ipse rex exhereditatis Mariæ, ad id quod spuria erat, causam religionis in testamento potissimum urgebat. Summa summarum, consensum fere totius nobilitatis extrinsecus habebat, deducitur Joanna ad capiendam Turris possessionem, atque eodem die Londini regina proclamatur, et eadem hebdomada in multis regni partibus.

Maria, quæ habuit fidissimos consiliarios, illorum consilio tanquam inops in Norfolciam se recipit, a plebe recipitur, magno cum applausu est regina salutata, statimque ipsa curat, ut quam multis fieri possit proclamationibus regina declaretur, cum magna attestacione in omnibus proclamationibus, quod per prodicionem Northumbri regnum sibi eripiat, atque ideo obtestetur omnes subditos, ut velint sibi regnum conservare. Statim insurgit plebs fere universa in auxilium Mariæ: primi fuerunt Norfolcienses, Suffolcienses, deinde Oxonienses, Buckinghamenses, Barchenses, Essexiani. Pars nobilium etiam, quæ subscripserat Joannæ, studio fallendi nimirum, statim ab illa deficit, et omnia sua studia in Mariam confert.

Qui Londini erant, alii metu perculsi vere, alii dissimulantes, mandant Northumbro, ut videat, ne respublica detrimentum capiat, et ideo festinet Mariam capere, antequam illius auxilia convenient. Ille impigre quidem, utpote ejus res agebatur, proponit magna stipendia, conducit militem, partim invitum, partim perfidum; constabant enim majori ex parte satellitio nobilium, qui secreto Mariæ favebant. Egreditur Northumbrus equitatu et bombardis optime instructus, sed adversantibus fatiis. Qui remanserant Londini, tanquam Joannam tutaturi, et urbem in officio retenturi, statim incipiunt agitare consilia de deserenda Joanna, et pulchre partim obtendunt metum plebis, quæ accurrat universa ad Mariam, partim salutem regni, ne intestino bello se conficiat. Quid plura? Mariam proclamant statim reginam maximo cum applausu; duci Suffolciæ minantur excidium, ni decedat e Turri. Cedit optimus dux. Scribunt ad Northumbrum, ut copias dimittat: ille jam destitutus a plebe, proditur ab aliis, inops consilii, dilabente indies milite. Cantabrigiæ etiam ipsam proclamat; et post tres dies nomine Mariæ ab ipso Arundelensi comite captivus abducitur cum omnibus filiis, et multis aliis nobilibus e summis viris Londinum, ubi cum in Turrim deduceretur, innumeris fuit exceptus conviciis.

Sic Joanna tantum novem dies, et quidem turbulentissimos, regina fuit. Maria post aliquot dies ad urbem est deducta maximo cum triumpho, ad capiendam Turris possessionem, quam cum esset ingressa, statim libertate donavit Wintoniensem, Norfolciensem, Cortneum, et viduam Somersetensem. Wintoniensem et Norfolciensem statim in numerum consiliario-

rum cooptavit. Postea de Northumbro et captivis est cœptum agi. Sed regina post dies quinque Richemondiam se recepit: interim sumptum est de Northumbro et duobus aliis simul supplicium; quam vero impie et turpiter mortuus sit Northumbrus, audivisti.

Mandatur etiam sepulturæ sanctissimus rex: rem agit divinam in exequiis Westmonasterii juxta receptum morem, hoc est, Anglice seu Christiane, optimus Cantuariensis, multis cum lacrimis; coram vero regina ipse Wintoniensis, more papistico. Nostri concionatores, qui jam vident certam imminere ruinam evangelio, populum ad pœnitentiam adhortantur, monentes ut persistent in sana doctrina. Wintoniensis una cum aliis, qui una interitum evangelii conceperant, papisticissimum concionatorem, nomine Burn, instituunt ad crucem Paulinam: convenit numerosior populus, ut audiat quid iste proponere velit. Ubi audire incipiunt blasphemias et mendacia, tumultuari incipiunt, et alii ad mortem poscunt hominem, alii silentium clamant. Præfector urbis una cum aliis senatoribus sedare conantur populum, sed nihil proficiunt: interponit suam auctoritatem Cortneus, sed negligitur. Prodit ipse Bradfortus, metuens populo; statim illi acclamant, silentium pollicentur, quod ille sit fidelis verbi præco. Interim quispiam contorquet pugionem ad illum papisticissimum concionatorem, atque iterum concitatur multitudo; actumque erat in summa de sceleratissimo nebulone, ni Bradforti opera Deus illum ad deteriora servasset. Sed quam reportavit gratiam Bradfortus pro tam præclaro facinore? Nimirum quæ ab hujusmodi bestiis expectari poterat. Altero die conjectus est in Turrin, nullo alio crimine objecto, quam quod qui populum tumultuantem sedare, eundem etiam concitare poterit. Conjiciuntur etiam alii concionatores in idem ergastulum, prohibentur conciones, et tantum relinquitur locus papistis, qui, ut tuto virus suum effundere possint, muniuntur satellitio reginæ: prohibentur omnes, ut dicuntur, apprehendici¹ a Paulina cruce, ne denuo turbam excitent. Et quia Londinum ad tumultum spectare videbatur, proponitur a regina præfecto urbis, ut vel ipse urbem compescat, vel præsidium militum expectent et abrogationem omnium privilegiorum. Tum mœror omnes, piorum præcipue, familias occupat. Regina, ut partim plebis animum exploret, partim suis ut currentibus animum addat, proclamationem proponit, qua religionem papisticam se amplecti, tueri, et promovere velle asserit; atque adhortatur omnes, ut illi assentiri velint, sed tamen tum temporis neminem se velle ad eam rem cogere.

Papistæ, qui optatissimum hunc diem semper in votis habuerant, ex sepulcris vestes, calices, portitoria eruunt, et missare festinant. In his vero primas nostri Oxonienses tenent, de quibus aliquando latius narrare licet. In proclamatione Joannæ nihil nisi luctum ostenderunt. In proclamatione Mariæ, cum adhuc Londini proclamata non foret, et anceps esset eventus, tanta lætitiæ signa dederunt, ut nulli rei parcerent. Primo adeo strepitu volarum per totum diem omnia oppleverunt, ut adhuc meis

[¹ Sic Fuessl.]

auribus hæere videatur; pecunias sponte etiam ipsi pauperrimi erogare studebant; se quisque adhortabatur ad tuendam Mariam; postremo ad noctem convivium publice celebrare, et omnibus piis incendia, suspendia, cruces, et aquas minari.

Interdicitur domino Petro, ne ades suas egrediatur; mandatur Sydallo, optimo sane viro, ut caveat, ne dominus Petrus fugiat: sic dominus Petrus proprios lares pro carceribus ad sex hebdomadas habuit. At ego, cum jam apertum viderem periculum, Londinum sum profectus, amicos prehensandi gratia. Verum jam in parvum erant redacti numerum, et illi iidem in maximo versabantur periculo; tantum abest, ut nobis opem ferre possent. Consilium capimus Wittingamus et ego exhibendi libellum supplicem reginæ et consiliariis, quo universum statum D. Petri complectimur; quomodo sic huc vocatus ex Argentina a rege defuncto, postea superiori anno sit revocatus a magistratu Argentinensi, et rex copiam abundi facere noluerit; exstare omnium istarum rerum scripta in archivis regis, esse præterea ex consiliariis, qui id ample testari possent. Addimus, D. Petrum nihil in reginam vel regni leges commisisse; si quid adversarii comminisci velint, paratum causam dicere; videre jam reginam nolle amplius uti illius opera, propterea se petere ab ea, ut cum bona majestatis ejus venia e regno discedere liceat. Petinus Richemondiam Wittingamus et ego, offert libellum de Petro secretario; ille in mensa consiliariorum de more proponit, jubet ut exspectemus: eo die nihil fit, jubemur reverti altero die; adsumus hora condicta, nihil fit; sentimus tandem verba dari. Dcernimus inter nos, ut Wittingamus Oxonium revertatur, et sit cum D. Petro: jam enim agebat in magna solitudine; nam subduxerant se omnes ab illius consuetudine præter unum Sydallum et D. Haddonum: ego vero Londini maneo sollicitaturus quoscunque potero. Tandem per multos dies revertitur Wittingamus, convenimus una Massonum: ille cum prius recusaret, quod causa esset odiosa, et diceret se destitutum omni favore, postea tamen instat, ut tandem liceat D. Petro venire Londinum, et agere causam suam cum consiliariis. Rem conficit; imo etiam fit potestas nobis distrahendi omnia bona nostra.

Venit Londinum D. Petrus. Cantuariensem, antiquum et sanctissimum hospitem, adit. Quis queat dicere, quam gratus fuerit? Adeo illius adventum exoptaverat, ut sæpius id a consiliariis contenderit, et omnia bona sua vadari voluerit, si dubitarent de fuga D. Petri. Cum venit ad illum D. Petrus, narrat ei Cantuariensis, quomodo affigi curaverit schedas per totum Londinum, quibus offert se velle probare doctrinam, quæ fuit recepta sub Edouardo Sexto, sanam esse, scripturis consentaneam, eandem cum primitiva ecclesia, et auctoritate patrum veterum comprobata, si Petrum Martyrem collegam admittere velint, et unum atque alterum. Laudat factum D. Petrus, imo, ni foret factum, ait se voluisse hoc illi suadere. Parant se ad disputationes. Debes autem scire, papistas concionatores, cum viderent jam multos ex nostris in carcerem detrusos,

alios fuga sibi consuluisse, multa jactare de disputationibus. Ceterum, cum fuerunt affixæ schedæ Cantuariensis, aliam cantilenam canere cœperunt, nempe disputandum non esse, standum receptis, fidei hoc opus esse, non rationis. Confirmarunt autem adeo illæ schedæ Cantuariensis animos piorum, ut jam non dubitarent pro veritate mori; at adversarios adeo exacerbarunt, ut e vestigio novum crimen proditionis in Cantuariensem intenderint, atque ad judicium citarint, quo tum Septembris non memini die, Jovis sat scio contigit. Pransum tum est D. Petro cum Cantuariense, a prandio cubiculum D. Petri accessit Cantuariensis; indicat se oportere sisti judicibus, atque certum esse amplius non visurum illum: monere eum, ut instet pro fide publica; quam si impetret, discedat; sin minus, sibi fuga consulat: nihil æqui expectandum ab adversariis.

Sed, O Deus! quis abyssum tuorum consiliorum exploret? Postquam in Turrin conjectus fuit Cantuariensis, ad dies quinque post, datur salvus conductus a regina D. Petro et amplissimus. Itaque ille, habita fide publica, suadentibus reliquis amicorum, memor etiam ipse sermonis Cantuariensis, mari se committit, rumorem interim spargens de Amburga, revera Antwerpiam petens: fecerat hoc, ut falleret insidias papistarum in ditione Cæsaris, et, ad melius fallendum, me Londini ad aliquot dies agere voluit. Interim post 14 dies ipse nactus ventum solvi Antwerpiam versus; atque eodem die et simul D. Petrus et ego Antwerpiam pervenimus diversis navibus, ignarus uterque alterius interim: quod quidem mirum fuit; arbitrabar enim illum jam ferme Argentinam pervenisse. Verum cogito voluisse Deum utrumque nostrum mutua sollicitudine liberare, et præterea sumptibus consulere. Non commemorabo autem quæ pericula pestis, quæ militum, quæ Rheni evaserimus, quam etiam elementi cœlo in itinere usi fuerimus Argentinam usque; ut quivis conjicere posset Deum certo nos eo revocare. Verum in ipso urbis ingressu moritur optimus Jacobus Sturmius, qui nihil aliud magis quam adventum D. Petri præstolabatur; et ita decidimus spe magna.

Sed Angliam repetam. In tanta regni perturbatione isti fuerunt conjecti in Turrin (loquor de spiritualibus): Cantuariensis, Eboracensis, Londinensis, Latimerus, Hoperus, Coverdallus, Badoniensis episcopus. Exuti præterea suis episcopatibus Ponetus Wintoniensis, Scoreus episcopus Cicestrensis. Amoti ex parlamento Eliensis, Lincolnensis, Herefordiensis; et omnes uxorati ministri vel valedicunt uxoribus, vel exuntur suis sacerdotiis. D. Coxus exutus est omnibus bonis: successit illi Oxonii, pro Deum immortalem! Martialis, Westmonasterii Westonus. Quid non speremus, cum tales promoventur? Restituti porro sunt omnes papistæ, sive fuerint episcopi, sive alii. Quotquot sunt vere pii studiosi Oxonii valedicunt omnes Oxonio. Jamque ejecti erant aliquot ex nostro collegio. Vere jam ignis purgatorii est incensus in Anglia; jam patefit, cujus quisque fit fidei. Curtopus egregie descivit, Hardingus, et innumeri alii. Sed nimis est molesta hujusce rei comme-

moratio. Coronata fuit regina 4 calend. Octobris. Auspicati sunt parliamentum calendis Octobris, restituta est transubstantiatio; sed quid mirum? veritati non patet locus. Restiterunt valde strenue decani: nomina jam non occurrunt. Decretum præterea in parlamento, ut 20 Octobris publice ubique missa illa papistica restituatur. 14 Novembris sistebantur iudicibus ad Whitehall (nosti locum Londini) Joanna olim regina, una cum Cantuariense, et omnibus filiis Northumbri. Lata est capitis sententia in omnes. Verum singulare supplicium est destinatum Cantuariensi, nempe suspendium, et postea dissectio totius corporis in quatuor partes. Sed atrociora adhuc expectare debemus, ni Deus sua misericordia illam ecclesiam respiciat, pro qua ut te ad fundendas preces horter, mihi opus esse non puto; nosti et expertus es, quam sint illic præclara Christi membra. Vale. 20 Novembris, Argentinæ, 1553.

Tuus in Domino,

JULIUS TERENTIANUS.

EPISTOLA CLXXXIII.

MICHAEL RENIGERUS HENRICO BULLINGERO.

QUAMVIS tanta sit rerum implicatio et occupatio tuarum, observande domine, vix ut tibi a gravissimis rebus tuis quicquam sit relaxamenti; quum tamen ea tua sit in omnes nos pietas et indulgentia, ut rerum etiam curationem et constitutionem nostrarum aliquam tuis in negotiis partem tenere putes oportere; feci rerum importunitate et voluntatis erga nos tuæ inductione, ut per literas tecum agerem. Quod autem mirationem aliquam possit afferre, quamobrem, in tanta ædium conjunctione et prope coagmentatione, literarum apud te interventu quam sermonis congressione uti malim, id esse propterea putes: quod et mihi subabsurdus adhuc quidam rubor insitus est, qui privatarum relatione et sermocinatione rerum nimium colliquescit; et qui tabellarii et internuncii recepit partes, is omnes animi mei sensus non secus ac si adessem præsens explicare potest. Rem in summa sic intelligat humanitas tua. Detulit mihi suasionem cujusdam amici mei D. Burcherus in unum annum 20 florenos. Hanc ego conditionem, quamvis in convictione Anglorum manerem, non esse putavi recusandam: primum quod necessitas mihi quædam imponeretur ejus recipiendæ; posita enim erat rogatio quædam et constitutio apud nos, ut singuli adlaborent apud familiares et amicos suos de conditione aliqua et levatione sibi concilianda, quo in illorum locum indigentioribus, qui Argentinæ essent, Anglis introitus pateret; unde mihi tum sanctionis illius religione, tum aliorum ratione non illa fuit conditio repudianda: accedit quod cujusmodi est (ut est perliberalis), non ingenuitatis esset meæ aut gratitudinis recusare: tertio, quod est ad studiorum quandam rationem et commoditatem meo-

rum convenientior. Ut breviter, egi cum D. Richardo, ut quoniam vix esset ea mihi summa convictum suppeditatura, de collecta aliquid mihi supplementi adderet: is satis etiam mea sententia rationabiliter respondit, perniciosum se toti sodalitati exemplum esse inducturum ut et alii alicubi similiter aliquam sibi attributionem efflagitent. Porro rogavi, an ad familiares quosdam et necessarios meos, homines negotiatores, liceret perscribere de aliqua accretione (quanta necessaria foret) adhibenda: putavit etiam, me hoc non posse facere sine incommodatione societatis. His interclusus viis, communicavi cum amicissimo homine D. ab Ulmis propter eam quæ mihi cum eo ex antiquo usque intercessit necessitudinem. Eo venimus, vir ornatissime, ut tentatis et perquisitis omnibus hoc ultimum perfugii videremus: nam amplius aliquid sperare a D. Burchero esset nimie intolerantiae et importunitatis non ferendae; præterea is literis datis admodum titubanter perscripsit de rebus suis, ita se esse hanc pensionem posteris annis adhibiturum, si facultates illius ferendo sint. Hoc ad extremum venit nobis in mentem, D. Vergerius qua pietate et animi effusione apud nos concionem habuerit, sic profecto, ut non solum omnibus universe, quantum maxime posset facere, gratificaturum se ostenderet, sed singulis etiam seorsim modo ut illius experiri operam velint. Quod inter nos quum pervolvarem, illud occurrit, non multum sine tuarum interpositione literarum esse nos perfecturos: quod ideo dico, quod D. ab Ulmis, qua est, ut erga alios omnes, ita in me caritate et benevolentia, non solum putat ad se rerum mearum statum pertinere, sed ipse etiam paratus sit (modo tibi ex usu videri possit) mecum una cum molestias viæ, tum rei sollicitationem et accurationem, sustinere. Jam posita res est in tua pietate, ad quem seu miserorum jam et ejectitiorum ex Anglia hominum patronum et antehac concursum sæpe est, et jam pari confusione a me confugitur; cui etiam minime laboriosum videri solet, quantum quantum sit, quod aliquid rebus nostris levamenti adferre possit; ut primum videat prudentia tua, an hoc ita expediat tentare, tum ut me consilio et opera tua (quod commode possis facere) juves. Hoc in summa est. Scio cujus sit futilitatis prolixitate uti apud eum, qui sua magis pietate et rerum studio exsuscitatur quam vel personæ aliquo respectu vel aliqua circuitione verborum. Dominus Jesus ecclesiæ te suæ conservet, ac ex divitiis suis rependat tibi hanc gratiam, qua viscera sanctorum quotidie refocillas!

Addictissimus tibi in Christo,

MICHAEL RENIGERUS,

INSCRIPTIO.

Anglus.

Venerando domino et singulari Anglorum patrono D. Henrico Bullingero, Tigurinae ecclesiæ dignissimo ministro.

EPISTOLA CLXXXIV.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Quod nihil adhuc literarum ad te dedi, doctissime mihi que carissime vir! cave id negligentia, qua nihil a me magis amotum esse volo, aut oblivione tuorum erga me meritorum, quorum memoriam nulla unquam delebit ætas, factum esse putes: sed partim, quia neque de Angliæ nec de mearum rerum statu in tam brevi temporis spatio, quo ego hic versor, te certiore facere potui; partim vero, quia commendatione tua quid proficerem exspectavi. Quare mea si hæc intermissio tuam quid (fieri autem non arbitror) moveret bilem; mihi ut pro tuo in me amore meaque item in te observantia semel ignoscas, majorem in modum te rogo. Nunc vero cum res sese ita habeant, ut certi quid ac fide dignum ad te perscribere possim, longiorem scribendi interapedinem facere nolo.

Scias itaque Angliam, quam ego bonis artibus, non tamen sine permagna meæ pecuniæ jactura, sum ingressus, verbo Dei esse ornatam illustratamque, et numerum fidelium indies magis magisque infinito concursu crescere augerique; missam suaviolam papistarum nutare, ac multis in locis jam missam factam esse missam, hoc est, jure optimo, divino scilicet, damnatam, funditusque salva conscientia extinctam: imagines etiam jam in omni Angliæ terra radicitus extirpatas, nec minimam scintillulam esse relictam, quæ spem seu occasionem papistis errorem suum de idolis confirmandi, populumque de Salvatore nostro abstrahendi, præbere possit: sacrum connubium præterea sacerdotibus esse liberum et ab ipso rege probatum. Purgatorium nullum aliud esse quam crucem, cui miseri hac in vita sumus subjecti, tum orthodoxorum, tum sacrarum literarum scriptis est a Petro Martyre miro cum applausu demonstratum. Eucharistiæ item ac sacræ Domini cænæ causam simili modo obtinuit, commemorationem nimirum esse Christi, ejusque mortis solemnem prædicationem, non sacrificium; interim tamen caute ac prudenter (si modo id prudentia est) de præsentia corporis loquens, ita ut non in vestram sententiam, nec in Lutheri opinionem ire visus sit. Concionatores vero publici plerique palam ingenue omnem carnalem esum pro viribus auferunt. bonamque partem in hanc suam sententiam traduxerunt. Non dormiunt Capernaitæ, papistæ, et hujusmodi *σαρκοφάγων* genus, quorum gladiis veritas petitur; jugulatur vero Dei gratia nunquam, imo suis ipsius gladiis sophisticatibusque misere pereunt perfodiunturque. Sed hæc hactenus.

De commendatione tua quid profectum sit, quod tibi scribam, habeo prorsus nihil, nisi Elyottum diem suam jamdudum obisse, adque superos discessisse; Trebernium vero aut nondum rediisse, aut profecto literas tuas parum ponderis apud ipsum habuisse. Si ergo commendationem

tuam renovandam, quod maxime cupio, esse duxeris, vellem de me diligentissime scriberes, hoc est, me de meliori nota ei commendares; aut si hoc tibi non fuerit visum bonum, vellem (quod cum omnium tuaque etiam ipsius sententia, ut spero, longe foret optimum) de me ad episcopum Cantuariensem, plurimum te facientem, aliquas dares literas, quibus aliquo vocis tuæ testimonio me illi commendares: nec enim nescis, cum quanta premar egestate, quantaque hic in solitudine verser, qui cum pedem domo extuli, quem de facie aut nomine omnino norim, offendo neminem; tum quantum mihi tuo studio et opera hac in re prodesse queas. Te itaque pro tuo in Christum amore ejusque ecclesiæ studio summis precibus rogo atque obtestor, ut te hac in re facilem mihi placabilemque præbeas. Quod cum a te impetravero, faciam profecto atque in omnes partes enitar, ut apud memorem et gratum hominem beneficium a te positum esse cognoscas.

De academiæ hujus meorumque studiorum ratione, nihil est quod scribam, nisi ipsam optimis atque bellissimis auctoribus undique refertam esse, magnaque in omni disciplinarum genere doctissimorum virorum copia ornatam; me vero summa suavissimi atque honestissimi otii facultate, studiis tum sacris, tum profanis hic ex animi mei sententia perfrui: ea nimirum spe atque mente, ut Germaniam non temere a me esse relictam, capita domi mea aliquando intelligant atque cognoscant. Vale his igitur, a meque, si commodum est, D. Pellicanum, Theodorum, Gualterum, et Ammianum, viros summa pietate et doctrina præditos, plurimum in Christo una cum aliis bene de me meritis salvere jubebis; Deumque rogent, ut studia mea in solam ipsius laudem animæque meæ salutem consecret, docebis. Vale iterum atque iterum, domine mi! meque amare, ut cœpisti, perge. Datum Oxoniæ ex Anglia, anno Domini 1546, ipso die Ascensionis Domini.

Tui studiosissimus,

JOANNES AB ULMIS, Discipulus.

EPISTOLA CLXXXV.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

MISSURUS tibi hunc Interim, facere non possum, doctissime mihi que carissime vir, quin ipse quoque dem aliquid literarum: quanquam quod scribam non satis occurrit, nisi hic tibi fortasse vis tua in me beneficia ut commemorem. Atqui hujus commemorationis te, ut puto, jam cepit satietas: me quidem jam pudet in ea toties habenda gratia elaborasse, quam ne cogitatione quidem ulla consequi possum; simul et illud vereor, ne hoc tibi nomine in assentationis suspicionem veniam, quasi hæc tuo-

rum erga me meritorum prædicatio non officio, sed tempori tribuatur. Non commemorem? Quid igitur scribam, aut qua me tibi nunc quidem via memorem gratumque ostendam? Sic scilicet faciam: posthac tum denique scribam, si quid erit, cujus te certiore per me fieri oporteat; nam quin tibi studium, benevolentiam, observantiam, quam debeo, vel absens præstem, te non dubitare certe scio. Scribo equidem ad nonnullos istuc etiam cum nihil est opus, sed ad eos omnino quibuscum mihi aut domestici usus aut familiaritatis aliquid intercedit; te ista gravitate, dignitate, doctrina, virum, istis occupationum quasi fluctibus obrutum hominem, crebrioribus literis interpellare non audeo. Tu modo, domine mi, fac me ames et valeas: nos enim ita ut cum maxime, tum te amamus et observamus, tum vero valemus, et literis nostris, quibus ego nec suavius quidquam nec honestius unquam esse duxi, summa cum voluptate utimur; eo sane consilio, ut Germaniam a me non temere esse relictam, consanguinei mei aliquando intelligant atque cognoscant. Datum Londini, ex nobili Anglorum metropoli, tertia die a festo Mariæ; Augusti.

Scripta epistola admodum brevi, ecce tuæ Anglorum archiepiscopo traduntur literæ, quas ad ipsum te tum humanissime tum honorificentissime scripsisse, ex D. D. Petro Martyre satis abunde intellexi; quarum prior pars, si recte memini, gravis et docta sui episcopatus admonitio, altera subtilis ad *εὐχαριστίαν* transgressio erat. Verum (ut quam brevissimis rem tibi exponam verbis) quamvis literæ tuæ omnibus (continuo enim descriptæ erant) tum voluptatem, tum ipsi episcopo plenam et gratam sui officii adhortationem attulerint; hoc tamen pro certo scias velim, in tam gravem somnum hunc *Θωμᾶν* esse delapsum, ut tuis ipsis doctissimis literis excitatum iri per frigidam spem nacti simus: edidit enim superioribus diebus catechismum, in quo tantum non fœdam illam et sacrilegam papistarum in sacrosancta Salvatoris nostri cœna metamorphosin approbavit; cetera omnia Lutheri videlicet somnia satis firma, perspicua, dilucidaque sibi esse videntur. O rem miseram omniumque gentium sermone, literis, monumentisque deplorandam, quod novo a quibusdam hodie Christi oves circumveniuntur errore, nec quisquam istorum, qui et doctrina et auctoritate quam plurimum pollent, hisce bubulcis, *das ist holzböcken*, audacter se opponunt, eosque in exilium mittunt! Valebis iterum atque iterum, et a me et Wilhelmo Peterson tui amantissimo in Christo plurimum salvebis.

Tui amantissimus,

JOANNES AB ULMIS, Helvetius.

INSCRIPTIO.

*Summa pietate, doctrina atque eruditione
prædito D. Henrico Bullingero, Ti-
gurinorum civium archiepiscopo, præ-
ceptorum suo observando. Zurich.*

EPISTOLA CLXXXVI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Ersi mihi dubium nunquam fuit, doctissime mihiq̃ue carissime vir, quin eo erga me absentem animo adhuc esses, quem tu mihi isthic meo tempore præstitisses; non potui tamen vehementer non gaudere, cum illud idem ex Augustino intelligerem; narrabat enim mihi tantam tui erga me amoris esse vim et magnitudinem, ut si ante suum ad nos discessum ædes tuas salutaverit, Anglorum archiepiscopo me aliquo vocis tuæ testimonio commendare statueris. Quam gratum id mihi hoc meo tristi et difficili tempore fuisset, nec verbis nec literis, et, quod majus est, ne cogitatione quidem ulla, assequi possum. Sane (quod affirmanti mihi credas velim) vix longo tempore lætiorē mihi illuxisse diem judicassem. Quoniam vero Augustinus, mala quadam meo judicio et afflicta fortuna usus, aliam quam per Tigurum est ingressus viam, ea tamen te æquitate atque animi constantia præditum esse exploratum habeo, ut gratiæ locus apud te non sit; sed qui quid res ipsa et causa postulet, non quid homines cupiunt, pro singulari tua prudentia atque justitia animadvertere soleas. Eam igitur rationem studiorum meorum atque vitæ conditionem esse scias, quibus nisi tua illa commendatione salutifera succurras, ipsorum de salute pene actum esse valde timeam. Trehernus quidem, vir virtute et eruditione clarus, suam mihi fidem et operam egregie promptam atque expositam præbuit; ita autem ut non modo solius meo, sed etiam tuo ipsius judicio, id studiis meis parum certe consultum esse videatur: in aula enim regis vitæ meæ rationem instituendam esse censet, et jamdudum stipendium se mihi largum atque amplum invenisse affirmat: sed etiam atque etiam dico id non sine summo studiorum meorum periculo fieri posse. In te itaque omnis reliqua spes est, qui quantum me hoc in genere juvare posses, exploratum habeo: novi enim præstantis tuæ celeritatis et industriæ vires; novi item auctoritatis atque consilii tui pondus atque nervos, quos si in hac re contenderis, te hominis plane Christiani officio perfunctum esse judicabo. Peto abs te iterum atque iterum, pro singulari tua erga me benevolentia, ut si quid tibi venerit in mentem, quod nobis commodo et usui otio nostro fore videbitur, ejusce rei cogitationem aliquam atque actionem suscipias. Agerem tecum plurimis verbis, nisi cum te mea causa velle non dubitarem, tum vero res ipsa per se satis loqueretur. Tantum habeto, si mihi hoc meo tempore abs te consultum esse intellexero, percepturum te aliquando magnam ex officio tuo voluptatem: neque vero eam laudum tuarum fore ultimam, quod me aliorum omnino opera in altum delatum, sed in ipsis mediis fluctibus misere destitutum, ipse tu unus ex omnibus commendationis tuæ aura in portum perduxeris. Hæc hactenus.

De Angliæ statu nihil est quod scribam, nisi ipsam ad summam evangelii dignitatem florescere præstareque, et eniti ut indies magis magisque se ab omni scelere et errore liberet atque expediat. Generale concilium, quod vocant parlamentum, est convocatum, inceptum, non vero finitum. Præcipua si quæ statuerit, et si quid præterea novi, si quid exploratius habuero, primo quoque nuncio diligenter et articulatim ad te perscribam. Præjudicia de sacrosancta Jesu Christi cœna recta atque præclara sunt a primatibus facta: error ille turpis et opinio crassa de *σαρκος φαίς* ficta jamdudum exulat, atque *εἰς κόρακας* est delegata. *Θωμάς* etiam ille (de quo cum Londini essem ad te scripsi), benignitate Dei et opera D. Joannis à Lasco, viri rectissimi atque optimo judicio præditi, difficili suo morbo *καταφόρα* multum est liberatus. Nudiustertius legati Cæsaris huc magna (suo judicio) gloria et pompa adventarunt. *Interim* suum, munusculum omni (si diis placet) evangelio dignum (pro certo non affirmo, præter auditum nihil habeo), Anglorum regi offerre cupiunt: quo dono rex ipsos sit remuneraturus, est adhuc incertum; proculdubio, non magno, utinam quam simillimo! Iidem isti legati pro episcopo Wintoniensi et ceteris personatis doctoribus apud regem suppliciter intercedere dicuntur: quid suis inflatibus tandem sint effecturi, Deus, cujus res agitur, ipse videat: hoc unum scias, quo studiosius ab ipsis opprimitur atque absconditur veritas, eo magis eminet atque apparet: hoc enim illo ipso tempore, in bona Angliæ parte, altaria ista meritoria funditus radicitusque ex finibus hominum communi maximorum virorum consensu sunt exterminata. Et quid multis? aræ istæ meretriciæ factæ sunt haræ, hoc est, suum et bestiarum habitacula. Coxus, regis institutor, vir alta quadam mente præditus, et summa potestate, ingenii acrimonia et auctoritate ornatus, optime quidem et rectissime de omni religionis Christianæ articulo sentit atque spirat; qui si me afflictum omnique spe destitutum non tam liberaliter in fidem suam et ad juvandum et ad consolandum humanissime suscepisset, jamdudum Treherni sequi debuissem consilium: ille enim solus restitit, et regiam mihi fidem dextramque porrexit, pro quo maximo et immortalis beneficio nullam gratias agendi neque formulam neque viam invenire queo, rustico pudore nescio quo deterritus. Itaque gratissimum mihi feceris, (difficile est loqui, et scis quid velim: sed dicatur sane :) vellem ut tu tuis literis ornatis verbis illi mea causa ageres gratias, et ut me semel in fidem suam receptum perpetuo suo studio et amore complecteretur; quod quidem ille unus omnium maxime potest, vel jure et potestate quam hic habet maximam, vel consilio et auctoritate qua ubique valet plurimum. Id ut curæ tibi esse velis, te etiam atque etiam vehementer rogo. Quo autem inquis modo? Quocunque tibi libeat; in quam enim cunque partem scripseris, literæ illi silentio erunt gratiores: is porro ut doctissimorum virorum amicitia delectatur, ita sane bonorum de se memoria testimonioque letatur; nec vero ullum scribendi ceperis argu-

mentum, quin ad unam aliquam ex ejus præstantissimis virtutibus aptum et accommodatum sit. Si familiariter et domestice scripseris, ad illius summam humanitatem; si cum honore et graviter, ad eminentissimam dignitatem respectum habuisse videre: utro autem ille magis gaudeat, difficile dictu est: hoc quidem haud utique dubium, literas tuas cujusmodicunque futuras gratissimas. Valebis, vir omni virtutum genere præstantissime, meque tibi pro tuo in Christum studio, cujus gratia nihil te non facturum spero, commendatum habebis.

His scriptis, necdum datis, accepi atrocissimum de urbis Constantiæ interitu nuncium. O casum acerbum et perperu difficilem! Aiunt enim ipsam 18 Octobris denuo ab Hispanis bello esse tentatam, vi captam, funditus tandem radicitusque, hoc est, solo æquatam extirpatamque. O homines scelestos, spumantes ex ore suo scelus, anhelantesque ex infimo pectore crudelitatem! Omnino verba mihi desunt, quibus dolorem meum tibi significem, qui fortasse cohibendus est. Scio enim, scio inquam, tantum te ex eo traxisse dolorem, quantum vix ulla dies exhaustire, vel vorax illa poetarum Charybdis absorbere poterit. Non igitur committam, ut ad infinitum tuum mœrorem luctum ipsum meum adjungam. Rogabo modo te, ut quod tua sponte diligentissime facis, humana ista omnia, qualiacunque sunt, sapienter tibi et fortiter ferenda esse ducas, qui præ ceteris uni sapientiæ studio sis deditus, et eo animi robore præditus, ut quæcunque vulgus admiratur aut timet, ea ipse tu, si animum induxeris, contemnere possis atque despicere. Induces autem facillime, si, quod te facere et docere scio, theologiam ipsam nihil aliud esse nisi perpetuam mortis commentationem semper memineris. Veniet, veniet illud profecto tempus, et illucescet aliquando dies ille, cum homines isti stultissimi ad inferos pœnas scelerum suorum luent: nos vero piorum sedem et locum, in quo omnia sunt magnis et præstantibus viris repleta, summa cum laude et gloria consecuturi. Ἐχθρῶν γὰρ ἀνδρῶν μοῖραν εἰς ἀναστροφὴν δαίμων δίδωσι, κοῦκ ἐὰ φρονεῖν μέγα. O felicem diem et expectatam horam, cum ab omnibus inimicorum nostrorum injuriis liberati, in cœlum, quasi in domicilium ac perpetuam mansionem nostram, ubi beati sempiterno ævo perfruuntur, sumus perventuri; quo itinere peracto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura est! Iterum ergo vale, ac animo forti magnoque fac ut sis.

Oxoniæ, 27 Novembris, 1548.

P.S. Literas quas Joanni Wolphio descriptas esse vides, velim ei primo quoque tempore reddendas cures; et D. Rod. Gualtero salutem ex me plurimam dicas.

EPISTOLA CLXXXVII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Ersi de tua erga me benevolentia minime dubitabam, qui cum ceteris in rebus omnibus, tum vero in tuendis amicitiiis [quam] constans esses et firmus exploratum haberem; tamen scito mihi literas tuas ex ea etiam parte fuisse jucundissimas, quatenus me de perpetuo isto tuo in me amore certiore facienda putasti: sic enim, quocunque me verti, lenissimis atque amantissimis verbis vestigia tui erga me amoris expressa apparent, ut nullis opinor literis vel plura vel illustriora imprimi potuerint. Ceterum quod jam primum ad eas tibi respondeo, cave id negligentia vel tuorum erga me meritorum oblivione factum esse putes; sed partim quia triduum antequam tuas accepi literas, omnibus fere de rebus, quas scire tua interesse putabam, copiosissime scripseram; partim vero quia D. Trochernum, virum omnino cum omni literarum genere præstantissimum, tum vero incredibili quadam integritate atque animi constantia præditum, concilii hujus *περὶ τῆς εὐχαριστίας διάλεξι* tibi misisse non ignorabam. Itaque me pro tua humanitate ac solita benevolentia excusatum tibi esse velim.

Nunc venio ad epistolam tuam. Certum est Scotiæ reginam a suis in Galliam esse deportatam: quod vero Galli gloria sese et suarum virtutum prædicatione efferunt, ac suis armis 2000 Anglorum prostrata esse cantant, id maximum atque impudentissimum mendacium esse scias Gallique indignissimum; non enim ultra 200 milites periisse manifesto est comperitum. Verum ut paucis quæ in Scotia ab Anglis sunt innovata intelligas, sic accipe. Hæc sunt castella, arces, insulæ, promontoria, oppidaque, quæ ab Anglis bello armis ac dolo sunt capta, Jedburgh, Kelso, Roxburgh, Hume, arx natura ac loco munitissima, quam iterum dolo ac prodicione Scoti recuperarunt; haud dubie vero propter longam atque diuturnam obsidionem ac viatici penuriam Anglis dedere cogentur. Præterea cum in ferro metuque obsessi tenentur ab Anglis Burtenkrag, Dundee, Douglas, insulæ sancti Connisi, a Berwiko, castro Anglorum muris portibusque vallato, usque Edinburgum totius Scotiæ metropolin, omnia sunt capta inque Anglorum potestatem tradita. Superiori anno idibus Octobris Scoti cum Gallico exercitu, maxima hominum multitudine, oppidum nomine Haddington, ab Anglis vehementissime expugnatum ab iisque vix munitum, perquam violenter obsederunt, in qua obsidione Scotorum et Gallorum 4000 acerbe crudeliterque sunt nactata atque occisa. Hæc pro certo et sine ulla dubitatione tuto credere poteris.

De religione quæ sparserunt, magnam esse scilicet animorum dissimilitudinem, non inficiamur fuisse maximam; jam vero Dei benignitate omnium bonorum animos in pace atque consensu constitutos esse asserimus. Causa enim harum discordiarum in hoc concilio jam existente est sublata,

σπερμολογία δηλονότι καὶ τοῦ ἀντιχρίστου δόγματα, ἅτιν' ἐρρώμενος καὶ ἐπιμαχῶς ἐς κόρακας sunt relegata. Perscriberem hic tibi quid de cœna Jesu Christi actum constitutumque esset, nisi D. Trehernus, vir optimus tuique amantissimus, illud sigillatim tibi jamdudum narrasset: ex eo igitur subtilius singula, hæc a me sumatim pauca. Pontifex Cantuariensis, vir singulari virtute et doctrina præditus, præter omnium hominum expectationem hac de re docte, recte, ordine, atque perspicue, locutus est, omnesque auditores suæ virtutis gravitate, verborum atque sententiarum majestate, facile in nostram sententiam pertraxerit. Ἀνταγωνίστην habuit episcopum Wigorniensem, Cerberum ψευδόμαντιν τε καὶ πανούργον, et nonnullos alios complures, ἐπεισάκτους ματαιολόγους, nihil præter quidditates quasdam scientes, easque vanas et falsas. Petrus Martyr hoc illo ipso die, quo has ad te do' literas, quid de hac sententia sentiret palam nobis omnibus proposuit, nec a vestra sententia vel transversum unguem dissentire omnibus visus est; imo Zwinglium virum fortissimum vocis tuæ testimonio defendit ac tuitus est ab adversariis falso nuda signa objicientibus; præterea delirare omnes eos dicit, qui faciant corpus Christi ἄτοπον, ἀπερίγραφτον, πολύτοπον, ἀσχημάτιστον, et alia id generis: reliqua ex ipso tabellario cognosces.

Unum hoc superest, cujus te participem esse volo; me Coxi, viri humanissimi, opera ac studio in collegium regis Calendis Januariis cooptatum receptumque esse. Accedit præterea ad hanc vitæ meæ rationem principis Dorcestriæ, viri singulari humanitate ac prudentia præditi, summa munificentia, qui in primo statim congressu coronas octo mihi præsentēs numerari jussit, atque in singulos annos æque magnam aut majorem pecuniæ summam se mihi daturum bona fide est pollicitus: quam mirifico aut potius inquam divino casu id acciderit, verbis inpræsentiarum exponi non potest: tantum te rogo ut meo nomine Deo Optimo Maximo singulares gratias agere velis, quod ut facias te vehementer etiam atque etiam rogo. Extremum illud erit, ut etiam D. Coxo, regis institutori, mea causa immortales per literas tuas significes gratias, quod suam mihi fidem tam promptam expositamque porrexit. Petas igitur ab eo, ut quando me sua sponte in fidem atque amicitiam recepit suam, si minus studiosæ nostræ vitæ gratia, constantiæ quidem plane suæ causa in ista ad me amandum animi inductione atque voluntate perseveret. Ego enim, ne quod studium aut officium in colenda amplitudine utriusque vestra meum unquam requiratur, perficiam: opera quidem certe, ut ne quis id ullo tempore jure desideret, a me dabitur, eaque optima atque perpetua. Vale, vir doctissime, et hunc Anglum tibi pro tua solita humanitate diligenter commendatum habe. Vale iterum atque iterum. 1549, 2 Martii.

Tui studiosissimus,

JO. AB ULMIS.

EPISTOLA CLXXXVIII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

S. D. P. O GRATAS tuas mihi jucundasque literas, studii, amoris, et diligentiae plenas! Quid quaeris? nihil post hominum memoriam opportunius unquam accidere vidi. Allata enim nobis est commendatio illa tua in ipso temporis articulo, quo jam lex de non recipiendis in collegio peregrinis ferebatur, nosque de nostro statu et conditione subdubitare nonnihil incipiebamus. Tu vero, vir optime mihi que carissime, non solum metum mihi omnem ac timorem ademisti, sed doctoris Coxi aliorumque etiam multorum doctissimorum hominum animum erga me atque iudicium ita confirmasti, ut hujus meae conditionis in aliquot annos sine omni obligatione certissimus (si modo velim) esse queam. Hac itaque aurea tua et paterna commendatione me tibi omni ratione obstrictum esse intelligo: sed, dii boni, nullae mihi neque literae neque verba satisfaciunt; ago tamen gratias tibi quas possum maximas. Tu qua es prudentia in hac mei ingenii imbecillitate agnoscito meriti tui magnitudinem; quippe cum me etiam illa humanitate, quam de te semper praedicavi, longe superaris, tum vero nihil in me ejusmodi esse sciam, quod te, ista doctrina atque dignitate virum, ad homines nobilissimos mea causa scribendum adducere debuerit: in hoc quidem socium habes neminem, haec scilicet animi tui probitas, haec facilitas, haec in hominem vilem atque abjectum humanitas. Quae omnia, ut modo dixi et posthac semper dicam, ita me tibi devinxerunt, ut nulla jam oratione consequi possim, quanti te faciam, quantum tibi debeam, quantum mihi omnem in partem enitendum esse videam, ut me gratum memoremque semper intelligas. Omnino sic velim tibi persuadeas, ita me tuis literis animatum esse, ut jam sim cum otium nostrum, quod minime fieri posse videbatur, complexurus multo ardentius, tum vero te eo habiturus et observantiae et sanctitatis loco, quo is apud me debeat esse vir, quem et mihi benevolentissimum et in amplissimo totius Helvetiae gradu, singulari quadam et eximia tum optimarum artium atque virtutum commendatione, tum vero etiam divinae cujusdam eloquentiae laude florentem, collocatum esse non ignoro. Sed haec suo loco, suo tempore commodius.

Nunc ad ea, quae tibi communicanda esse arbitror, venio. Ac primum salvum adhuc Edvardi, regis optimi et sanctissimi, statum esse scias, eumque summa industria maximoque studio *εὐαγγέλιον* Jesu Christi propagare, verumque sacrarum rerum usum reducere. Deinde de *εὐχαριστία* graviter hic Oxoniae disputatum esse, in ipsa legatorum regis praesentia rem ita esse expositam atque enodatam, ut quivis quaestionis veritatem mediocri ingenio praeditus facile cognoscere, absurdaque adversariorum nostrorum deprehendere possit. Harum ad te disputationum exemplar mittendum esse duximus, quarum priores duas Joan. Rod. Stumphius,

adolescens tui amantissimus, ego posteriores binas describi tibi curavimus; in quibus si quid minus belle scriptum fuerit, non nobis sed tempori et tabellarii hujus festinationi ascribas velim. Illud præterea *μυστικώτερον* ad te scribam: tu sagacius odorabere.

Οἱ μὲν γεωργοὶ πανταχόθεν στασιάζουσι, καὶ φόρους ἤδη τινὰς πεποιηκότες εἰσι. Οἱ δὲ τῆς εὐσεβείας ἔχθροι ἀφηνιάζουσιν, οὐδὲ τῷ Θεῷ οὐδὲ τῷ βασιλεῖ πειθαρχοῦντες· τὸν νόμον τὸν ἐξ ἀρθρῶν καλούμενον, τὸν περὶ τῆς ἀγαμίας καὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοιούτων τινῶν ἄλλων, ἀναιρεθέντα μὲν ἤδη ἀνανεωσάσθαι καὶ βεβαιῶσαι ἀντὶ πολλῶν μὲν ἔλαιντο. Νυνὶ δὲ πολὺν στρατὸν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ἄγει. Ταῦτα δὲ πάντα οὐκ εἰς μακράν. Πάντες καὶ δὴ καὶ παρὰ νομηνίαν τὴν πρώτην ἀν παύσασθαι προσδοκοῦμεν. Οἱ Ὁξονιαῖοι οἱ παπιστικὴν φρονούντες τὸ τελευταῖον εὐσχημονοῦσι, συλληφθέντων γε πολλῶν καὶ ἐνίων σταυρωθέντων καὶ τὰς κεφαλὰς τοῖς τείχεσι προσηλωμένων. Βίβλιον δὲ πέμψας Ἐδούαρδος ὁ βασιλεὺς ἐκτὴν ἡῆν ἡμέραν πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν παπιστῶν τὸ κάλλιστον (διαθρυλλούμενον γὰρ λέγω) τὴν λειτουργικὴν μίσσαν καλοῦσι, δεινῶς διαβάλλεται, οὐδὲ ὀλίγοστον περὶ τούτων ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις μέρος ἀκυρῶσαι ὁμολογούμενος.

Rem hanc omnem ex Butlero vestro rectius et subtilius audies, cui libellum, de quo supra dixi, ea conditione, ut tibi hoc totum omne articulatim recenseat, misi. Extremum illud erit, ut Ambrosio Blaurero, viro optimo ac doctissimo, hoc disputationum exemplar primo quoque tempore legendum præbeas. Hoc te tam rogo quam quod vehementissime. Vale. Oxoniæ, 7 Augusti, 1549.

D. Pellicano, Gualtero, Bibliandro, viris optimis, plurimam velim a me salutem impertias, ipsisque velim polliceari omnia quæ sint ab homine nostræ religionis studiosissimo eodemque gratissimo expectanda. Faciam ut nihil eis temere de me receperis.

Iterum vale.

INSCRIPTIO.

*Viro singulari virtute, pietate, doctrina,
prædito, D. Henrico Bullingero, Ti-
gurinorum civium archiepiscopo, præ-
ceptorum ac patrono suo optimo. Tiguri.*

EPISTOLA CLXXXIX.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

S. D. P. Si forte rarius tibi a me quam a ceteris literæ redduntur, peto a te ut id non modo non negligentiae meæ, sed ne occupationi quidem tribuas, quæ etsi summa esset, tamen nulla esse potest

tanta, ut interrumpat iter amoris nostri et officii mei. Nam ut veni Londinum, iterum nunc sum certior factus, esse cui darem literas; itaque has alteras dedi: prioribus tibi declaravi commendatione tua quid profectum sit, et quis esset Angliæ status, atque omnes res nostræ quemadmodum essent, ut in secundis fluxæ, in adversis bonæ. Post illas datas literas secuta est summa principis Dorcestriæ erga me liberalitas; in singulos enim annos 20 coronas bona fide se mihi daturum pollicitus est; 12 præsentem non ita pridem mihi numeravit. In aula ipsius hoc æstuoso ac pulverulento tempore, quo nullæ habentur Oxoniæ lectiones, jam triduum versor: vivo autem cum D. Scinnero et Joanne Wulloko, viris mehercule optimis tuique cupidissimis, quibus nihil sanctius, nihil doctius, nihil denique tui nostræque religionis amantius, dici fingive potest. Nam quamprimum salvum te atque incolumem ex literis tuis superiori mense ad me missis esse cognovissent, mirum in modum se gaudere mecum Deum hominesque testabantur; rogabantque semel et iterum, quo pacto Helvetiæ dignitatisque tuæ res sese haberent: respondi bonum, faustum, felicem, fortunatumque, totius Helvetiæ esse statum; te vero magno cum fructu nomen illud sanctissimum Jesu, Dei Optimi Maximi, sine ulla exceptione aut laboris aut temporis aut occupationis, prædicare et illustrare. Tum Wullokus, Græce et Latine doctus, in eum delapsus sermonem, quem una paucos ante menses de te hilares admodum habueramus. "Nostin'," inquit, "quæ nuper Oxoniæ ultro citroque inter nos sint dicta? Multa cum nobis de præclara Bullingeri erga nos voluntate diu multumque narrasses, quæque ego ex ipsius literis ad te aliosque jam multos missis didicissem; mecum ipse cogitavi, quonam pacto hoc ab ipso impetrare queamus, ut domino ac principi nostro aliquid suorum scriptorum dedicet atque describat; ita enim maximam, tum apud omnes pios gratiam, tum vero gloriam officii sui a Deo sempiternam ipsum consecuturum judico. Hoc tu Bullingerum facturum omnino ac veluti pro certo nobis polliceri videbaris, si tu modo certius quid de principis hac in re voluntate ac judicio percognitum habueris. Scias itaque hanc rem omnem illi a me articulatim esse significatam, atque ita ab eo et probatam et laudatam, ut nihil hoc tempore, quam ut aliquem libellum suo nomini descriptum ab ipso accipiat, sit illi longius atque antiquius. Nunc ergo tuum erit, mi Joannes, promissis stare, fidemque hac in re semel mihi datam liberare." Hæc ille. Ego itaque, quoniam negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim et promissa petenti et præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur, ad te, mi præceptor, hac de re statim scribendum esse duxi, quo liberam queas ac justam hujus officii cogitationem suscipere. Si id quod nobis de te sumus polliciti præstiteris, non tam bonorum omnium quam tuæ ipsius auctoritatis rationem habuisse videbere. Scio, vir optime mihi que carissime,

non esse sapientis de voluntate affirmare alterius; sed si tamen ex vultu, ex oculis, ex sermone, breviter si ex longo usu et honesta vita cujusquam sensus et mens perspicui potest, ausim tibi recipere hunc principem virum, omni liberali doctrina politissimum, ea ingenii sui animique grati specimina daturum, quæ et principe sint dignissima, et tibi tuisque omnibus gloriosissima. Statuerat eadem de re in hanc nostram sententiam ad te scribere Thomas Caius, vir omnium linguarum cognitione nobilissimus huicque principi familiarissimus, nisi id locorum intervallum, quo nunc distamus, fuisset impedimento. Sed de hoc alias. Rem hanc modo cognitam tibi per me esse volo; de hac utere tuo iudicio: nihil enim dubito, quin id quod factu optimum videbitur sis consilio et prudentia, qua es præditus singulari, primo quoque tempore præstaturus, rogationemque hanc in eam partem, quam summa vel mea in te observantia vel tua erga me benevolentia postulat, accepturus.

Brevi Oxoniam cogito, unde novi aliquid, si res ita ferat, ad te scribam. Hic omnia salva sunt atque tranquilla: rex valet et vivit; tumultus rusticorum mirifice est sedatus, papistæ multi ad 5000 sunt occisi, ceteri omnes plerique sunt pacificati. Reliquum est ut valeas, omnibusque bene de me meritis salutem ex me amplissimis verbis dicas. Omnino in hoc uno sum totus, ut neque tu, neque Joannes Wolphius præceptor meus optimus, quidquam de me ceteris vel temere polliciti vel frustra recepisse videamini: quod si fidem in eo vestram plane liberare non potuero, studio quidem certe, opera, assiduitate singulari perficiam, ut nobis fortunam potius invidisse, quam meum laborem auctoritati vestræ defuisse, æqui et iniqui aliquando intelligant. Tu modo fac, ut in me amando perseveres, et literis tuis nos interdum appelles. Hoc mihi hoc tempore facere nihil potes gratius. Iterum vale et salve.

Tuæ auctoritati deditissimus,

JO. AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Summa pietate, doctrina, maximarumque rerum usu
et cognitione prædito, domino Henrico Bullingero,
præceptoris suo imprimis obsecrando.*

EPISTOLA CXC.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

RICARDUS Coxus, regię majestatis pedagogus et urbis Oxoniensis archicancellarius, hac mea subscriptione vult contestari, se hæc ad te literas summis maximisque districtum negotiis festinanter exarasse; quod ita esse

Deum hominesque contestor. Illud præterea, pater in Christo colendissime, per me tibi certe significatum esse volo, religionem a Christo nobis datam feliciter ac prospere procedere; antichristum hoc aspero et periculoso tempore communi omnium totius Angliæ procerum judicio esse denuo profligatum; neque solum religionem, superiori anno semel susceptam, veram esse ab ipsis judicatam, sed et hanc negligentibus pœnam duplo graviores esse constitutam; quod ita esse pro certissimo tibi scribere queo. Nihil igitur est, quod boni metuant, nihil quod papistæ de sacrilega sua missa sperent. Adest Dominus suæ ecclesiæ, nec ipsam ultra quam ferre potest perturbari affligive permittit. Quod illud ipsum hoc turbulento tempore factum si non fuisset, Deus bone, quæ mala, quas turbas papistæ nobis dedissent! Sed hæc hactenus. Petrus Martyr et Oclinus Bernhardinus, Scinnerus item, et Wullokus salutem hic tibi a se scriptam esse voluerunt plurimam. Vale, et brevitati literarum ignosce. Dedi in cubiculo Coxi raptim, 20 Octob. 1549.

JOANNES AB ULMIS,

χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Χριστοῦ.

P.S. Libri aliquot a te conscripti nuper Anglica phrasi sunt donati, etc. Bucerus tacet.

Velim item, si modo non sit tibi molestum, paucis ad ea quæ proximis literis tibi significavi respondeas. Peream male, si non hoc ipso die princeps Dorcestriæ humanissimum præbuerit se erga me, cum intellexisset Coxo me abs te commendatum esse. Deus bone, quid non in tuam gratiam faciet? Sed plenius hæc Thomas Caius, vir Latine et Græce doctissimus, ad te brevi perscribet. 23 Octob.

INSCRIPTIO.

Doctissimo ac integerrimo theologo,

D. Henrico Bullingero.

EPISTOLA CXCI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Si vales, bene est; ego quidem valeo. Scripsi ad te nuper de Alexandro Schmutz, quam potui diligentissime, non quo memoriæ tuæ constantiæ diffiderem, sciebam enim quam tu gravitati tuæ servires, et in amicorum præsertim rebus minime esses obliviosus; sed id tum Alexandro a me dabatur, qui ut se tibi commendarem accuratissime nobiscum egerat: quod autem nunc in eandem rationem tibi scribo, id scilicet mea sponte facio, qui cum te currentem incitare cupio, tum vero quibus ille in malis jaceat video, et tantum ex eo dolorem quantum animo capere vix

possum traho. Hic vero mihi verba desunt, quibus eum tibi commendem; quicquid enim a me dici potest, id tum dixi, cum hac de re jam bis scriberem. Quid ergo? Hoc unum inpraesentiarum dixisse sufficiat, esse te jam unum, in quo tuendi otii illius spes omnis sit posita; quæ spes ne illum fallat, te pro tuo in membra Christi studio vehementer etiam atque etiam rogo. Conficiendi vero negotii viam ac spem superioribus literis aperte satis ostensam puto. Utricunque enim scribas, vel Henrico Grey Dorcestriæ marchioni, vel Joanni Dudlæo comiti Warwicensi, rem ex animi sententia, hoc est, optime successuram certo scio: si tu vero aliud consilium inveneris, per me uti sane poteris; hoc meum et præsens est nec summæ spei vacuum, sed hoc tuæ prudentiæ relinquo. Och Herr gott so ir wüssend und sehend was grosse hoffnung diser junge knab ist, es sott üher herzlich beduren, das ir üwer vetterliche Hilf solang uffziend und mochtind im semit ringer arbeit in groster und nottwendigester sach nutz und gut seyn. Fateor quidem non esse prudentis affirmare quidquam de voluntate alterius, præsertim homine adhuc puero, qui qualis futurus sit, præstari non potest; sed [quo] tamen sum in dignoscendis hominibus diligendisque amicis judicio, spondeo tibi hunc adolescentem amicorum suorum non sustenturum modo gratiam, ac jam tueri officia, verum etiam remuneraturum atque illustraturum beneficia. Quare si nos amas, vel potius Christum ipsum amas, tantum in eam rem incumbere, facque ut abs te propediem aliquid ex animi nostri sententia confectum esse intelligamus; sive id sit ad Dorcestrensem, sive ad Warwicensem. De hoc enim sic habeto: nullius me rei expectatione æque suspensum esse hoc tempore atque illius de qua jam ter quaterve istuc scripsimus. Sed hæc hactenus.

Novi quod ad te scribam nihil sane jam occurrit. Concilium nondum est peractum. Omnino sunt, qui rem inter Anglos et Gallos conventuram suspicentur. Ego nihil esse reor; sed tamen si fiet, præter expectationem id accidisse dicam: sed hoc tu melius, ac potius omnium optime. De mutuo autem meo erga te amore, vel potius observantia, nihil est quod hic ad te pluribus verbis scribam. Essem enim iis literis studiisque, quibus me a pueritia dedi, omnino indignus et plane inhumanus, nisi tibi in eo non responderem modo, sed etiam cumulate satisfacerem; quod etsi quam difficile sit video, id me tamen exitu tibi præstaturum confido. Tu me, ut instituisti, fac diligas, ac valeas. D. D. Petrus Martyr salutem tibi hic ascribi per me voluit. Dedi Oxoniæ, pridie Calend. Februarii, 1550.

INSCRIPTIO.

Summa pietate, doctrina, et eruditione prædito D. Henrico Bullingero, Tigurinorum civium episcopo. Tiguri.

EPISTOLA CXII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

AD EAS literas 12 calend. Januarii abs te datas, idibus vero Martii mihi redditas, Londini cum essem in ædibus Hoperi, paucis ac brevibus inter prandendum respondi; neque enim scribendi locum nec tempus tum quidem habebam commodum. Jam vero cum domum ad studia redierim, pauloque etiam plus otii nactus, denuo eadem de re ad te fusius paulo scribam. Scias itaque me literas tuas summo gaudio et exspectatione accepisse, atque in ipsis, id quod maxime volebam, in primis animadvertisse, te nimirum marchioni Dorcestriæ, viro amplissimo, aliquid lucubrationum tuarum dedicaturum. Quam gratum id mihi sit, verbis plane non exprimi a quouam potest: tantum habeto, nihil mihi neque gratius neque majus accidisse unquam, quam quod brevi te facturum ostendis. Hoc vero unum duntaxat desiderabas, quod titulum seu *ἐπιγραφὴν* satis planam atque apertam istuc non miserim; quod certe non mihi, sed famulo principis vitio vertendum scias: ipse enim titulum tam inepte descripsit. Sed quoniam factum infectum reddi nequit, inscriptionem jam ab ipso principe mihi datam iterum ad te in hanc formam mitto: "D. Henrico Grayo marchioni Dorcestriæ, domino Ferrers de Grouby, Herington, Bonvyll, et Ashle, regio consiliario, domino suo clementissimo, etc." Dixit quidem ad me se principem esse, sed a te nolle haberi: proinde principis nomen utrum tacendum sit, ipse videris. Utor certe ego eo nomine semper, et utar posthac multo liberius, cum ipsum jam hoc tempore ad summam et eminentissimam dignitatem evectum esse videam. Honor enim ille apud Anglos is est, e regia stirpe natum esse, atque regi totique regno a consiliis; quod posterius summa cum laude totiusque regni applausu est consecutus, ita ut ipse et Joannes Dudlæus, comes Warwicensis, duo præclarissima ecclesiæ Anglicanæ lumina habeantur: soli enim isti duo præ ceteris in restauranda ecclesia vim ac virtutem suam exercuerunt omnem. Illi exitiosam illam ac pestiferam conjurationem ac impetum, superiori anno fœde agitatum, funditus radicitusque represserunt ac restrinxerunt. Isti Romani pontificis terror ac fulmen sunt, et habentur. Illi ipsi viri avunculo regis, misere circumvento, fidem dextramque porrexerunt, eundemque e summo discrimine vitæ, e tenebris ad lucem vitamque reduxerunt. Jam vero si spectes familiam, quam hic alit amplissimam, vel inde justam ac sufficientem ipsum laudandi materiam nancisceris: doctus enim hic est princeps, et secum habet doctissimos quosque, quibuscum studia mutuo confert. Præterea non tam magnus ac gravis, quam humanus ac plane liberalis. Eo enim ipso die, quo tuas ad eum tuli literas, gaudio profecto futuræ laudis efferri videbatur. Stipendium item liberaliter auxit jam annuum; discedenti enim ab eo mihi manum (ita me Deus amet) præbuit, ac per famulum sex minas Anglicanas pro viatico numeravit; cum primo duas tantum-

modo, postea quinque, jam vero sex addiderit literis. Et scio et fateor lubenter, illum tua causa plurimum et velle mihi et facere; nam cum videt, quandoque literas mihi a te, tam magno et præclaro viro, descriptas, benevolentiam ac opem se mihi suam quodammodo jure debere arbitrat. Itaque velim per te obiter intelligat, cum humanitatem, studium, officiumque illud suum mihi gratissimum fuisse, tum vero me sibi mirificas apud te gratias egisse. Nosti enim hujusmodi viros gratiarum actione veluti pabulo ali, et in perpetua benevolentia retineri. Sed quid ego *δεῖσθαι νήχεσθαι διδάσκει*? Rem ipsam tenes recte, ac potius omnium optime.

Hoc unum restat, ut Alexandri Schmutz, summæ spei adolescentis, memoriam diligenter ac sancte conserves. Scripsi de eo ad te jam ferme decies, sperans certo omninoque confidens, tua commendatione studiis ejus aliquid emolumenti accessurum; id autem nulla ratione melius aut commodius fieri posse certo scio, quam si librum tuum, principi descriptum, per me et hunc adolescentem tradi cures. Princeps etiam ipse a nullo id quam a me exspectat. Omnium certe tuorum officiorum, quæ et maxima et innumeraabilia erga me sunt, gratissimum mihi fuerit, et te tuaque antiqua humanitate dignissimum, si hunc adolescentem adjuvandum ornandumque susceperis. Id tu (mihi crede) tua vel auctoritate et gratia, qua apud hunc principem polles plurimum, vel nutu, nedum ulla petitione effectum reddes. Hanc rem, mi præceptor, si effeceris, meam de tua erga patris ipsius viri optimi et doctissimi benevolentia spem confirmaris; ipsumque Alexandrum, gratissimum, officiosissimum, optimumque adolescentem, ad meam necessitudinem tuamque observantiam tuo summo beneficio adjunxeris. Hæc ad te pluribus scripsi, ut intelligeres, me non vulgariter, nec ambitiose, sed ut pro homine intimo, et quod res est, Jesu Christi membro, scribere, idque tuam istam prolixam atque beneficam naturam ita habituram certo mihi est persuasum.

Sed hæc hactenus. Novi, quod ad te scribam, nihil jam occurrit. Omnia sunt salva et tranquilla. Prorogata sunt principum comitia ad calend. Aprilis: quid actum constitutumque sit, plane ignoro. Ex Hoperi literis, puto multa, cognosces. Antichristi religio apud omnes est desperata atque deposita. *Σαρκοφαγία* jacet contempta et ab omnibus despecta. D. Petrus Martyr epistolam ad Romanos enarrandam suscepit. Bucerus, sextum Joannis caput explicandum aggressus, in vestibulo operis morbo gravi et periculoso prostratus jacet. Quid futurum sit, Deus Pater misericors viderit: nos certe, ut iterum convalescat, spem ferme præcisam habemus omnem.

Sparguntur hic multa de pacificatione inter Anglos, Gallos, et Scotos, sed incerto auctore. Quamprimum certi quid cognovero, quæque te scire tua interesse videro, diligenter ac officiose ad te perscribam. Tu modo fac valeas, et rem ipsam brevi ad exitum perducas; quo mihi nihil hoc tempore facere poteris gratius. Salutant te Andraeus Wullokus et Robertus Scinnerus, principis nostri famuli primarii, viri non tam docti

et sapientes, quam tui studiosi et amantes. Horum fac, per Deum immortalem, honorifice aut in tua ad principem epistola memineris, aut illis privatis literis communiter descriptis me vel Alexandrum commenda. Id non tam rebus nostris erit bonum, quam ad munusculum exornandum fiet commodum. Fiduciam porro ad illos scribendi adferet singularis illorum probitas, doctrina, et arcta necessitudo, quæ illis cum principe intercedit; præterea humanitas ac benevolentia, quam mihi tuam ob causam sedulo præstant, et officiose exhibent. Te salvere jubent Petrus Martyr et Rudolphus noster, adolescens tui observantissimus, quocum jucundissime suavissimeque vivo, magnumque cum ex studio ejus fructum, tum ex virtute et probitate voluptatem accipio. Iterum atque iterum vale, vir præstantissime. Dedi Oxoniæ, 1550, in die Annuntiationis Mariæ, mense Martii.

Tui studiosissimus in Christo filius,

JOANNES AB ULMIS.

Inscriptio deest.

EPISTOLA CXCIH.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

ACCEPI hodie tuas literas post horam octavam vespertinam, quæ mihi jucundissimæ cum fuerunt, cum tuum erga me animum quem maxime volebam, paternum videlicet, præ se ferebant; hoc tamen asperserunt molestiæ, quod me tibi partim negligentiae nomine, partim vero nescio cujus versutiloquæ *πονηρίας* suspectum esse significarent. Ego vero, mi præceptor, eo maxime nomine et doleo, et ut te mihi placatum reddam etiam atque etiam studeo. Quod enim me dicit per epistolas filium huc suum pellexisse, verum id quidem esse ingenue fateor; ceterum qua ratione et consilio id fecerim, hoc ipsam tibi declarasse non video: causam ergo hujus facti a me paucis accipias velim. Discedentem me istinc mater Alexandri, fœmina optima et sanctissima, summis precibus rogavit et lacrymis obsecravit, ut marito suo defuncto benevolentiam præstem debitam: eam item ipse videbam tenuitate ac rei familiaris angustia premi tanta, ut filios a literarum studiis abstrahere et in officinam alicujus opificis detrudere tandem cogeretur. Ego itaque studium illi meum, operam, laborem denique omnem sine ulla exceptione aut loci, aut temporis, aut occupationis, pie sancteque, prout debui, sum pollicitus. Quod non multo post re ipsa declaravi. Quamprimum enim Deus ille Optimus Maximus rebus hic bene satis prospexisset, statim per literas matrem pueri rogavi, ne filium ad illiberales artes ac sordidas detruderet, sed huc ad me

potius mitteret; me enim, adjuvante Deo, vel in studiis ipsum retenturum, vel commodius saltem quam ipsa posset domi, apud bibliopolam hic quendam, hominem in sua arte perfectissimum, optimeque de religione persuasum, collocaturum. Et hoc certe factum meum si altius perpendas, non tam me imprudenter egisse, quam fidem illi datam pie liberasse dices; domi siquidem proculdubio jamdudum in officinam vel sartoris vel fabri esset depulsus. Hic vero apud me et in literis vivit, et hisce dat operam rebus, quibus nihil optabilius, nihil præstantius, neque datum est mortalium generi Dei concessu atque munere, neque dabitur, philosophiæ scilicet, præpotenti illi et gloriosæ, imo antiquissimæ et nobilissimæ arti; ad quod tam pulchrum et egregium studium si illum non potuissem adducere, aut in cursu retinere, præsens tum fuisset officina, præsens item magister, qui illum gratis lubentissime recepisset. Majori etiam cum laude et honore in remota et externa natione quam domi mechanicis disciplinis studere potuisset. Non igitur video, quam recte vel temeritatis vel imprudentiæ abs te accuser, multo vero minus quam juste hanc gratiam et benevolentiam a matre pueri sim consecutus.

Ad alteram igitur objectionem venio, qua dicis te audire studiis me ac literis non incumbere, sed hinc inde perpetuo Londinum decurrere. Hoc ipsum profecto satis mirari non queo, cum meæ negligentiae (quod certo scio) virum bonum nullum habeas testem. At, inquis, te literæ tuæ produnt; eas enim nunc sæpius, Londini cum esses, ad nos dedisti. Fateor. Sed num inde, quæso, vel industriæ vel negligentiae certum potest colligi argumentum? Non puto. Præterea nunquam, ita me Deus amet, Londinum sum profectus, nisi ob urgentissimas maximeque necessarias causas. Bis eo cum D. Petro Martyre, carissimo meo et conjunctissimo præceptore, in aulam Cantuariensis equitavi, quando confessionem Argentinensis ecclesiæ, jussu et consilio Petri et Utenhovii a me Latinitate donatam, Anglorum archiepiscopo exhibui, et nonnullos etiam angelottos recepi. Tertio, præterita ætate, cum hic de eucharistia esset concertatum, disputationem continuo descripsi, et exemplar marchioni Dorcestriæ tradidi; in cujus aula complures dies cum Wulloko ac Scinnero viris præstantissimis suaviter traduxi. Discedenti ab eo mihi 20 coronatos in singulos annos pro studio ac labore meo benigne est pollicitus, idque cumulatissime præstitit: intra hos enim decem menses ultra 34 coronatos numeravit mihi præsentem. Quarto, eo sum a Treherno, optimo ac fidelissimo meo patrono, vocatus per literas, jussus lectiones quasdam, de divortio Petri Martyris a me conscriptas, comiti Warwicensi offerre: unde etiam nonnihil lucri ad me pervenit. Postremo sum Londinum profectus, quando tuas literas, Decembri ad me datas, marchioni Dorcestriæ consilio Petri exhibui, atque tuum studium ac benevolentiam honorifice obtuli: quod illi longe omnium fuit gratissimum. Is etiam tum præter omnem expectationem meam studium ac benevolen-

tiam vehementer laudabat meum, qui tam pie conterraneo meo, Alexandro videlicet, manum præberem: se aiebat eo lubentius sua liberalitate me prosecuturum. Et in summa ut rem breviter tangam, si de patrocinio viri alicujus principis comparando agitur, non mihi eundum, sed velis equisque properandum censeo. Habes igitur causas et rationes protectionum mearum, quæ non fictæ aut temerariæ, sed vere et cum virtute ac honestate sunt conjunctæ. De studiis vero meis, si quid dubites, D. Coxum aut D. Petrum Martyrem percunctator, quocum singulis quibusque diebus horas minimum tres aut quatuor, sæpe dimidium diem contero, in conferendis patrum scriptis et describendis lectionibus et disputationibus. Nihil hic fingo, nihil comminiscor, labor ipse certus est mihi ac locuples testis. Eant ergo nunc et mentiantur istie de me homines quidquid velint: ego sane vana verborum tela ne flocci quidem facienda putabo. Tuæ etiam, mi præceptor, erit prudentiæ istiusmodi hominibus fidem non statim adhibere, nisi re bene et exacte cognita. Verum de his nunc satis: venio ad ea, quæ sunt paulo graviora quam ut Latinis committi queant literis. Sic ergo habeas.

Οὐτε γὰρ παρ' ὑμῖν οὐδὲ πολίτην ἐμὲ οὐδὲ μέτοικον συνέβη γενέσθαι, ἐν κώμῃ δὲ πόρρω τῆς ὑμετέρας πόλεως ἀφετηκία ἐμὲ γεγενημένον εἶναι τῶν ὁμολογουμένων ἐστὶ· ὥστε ὅσον δύναμαι σκοπούμενος εὐρεῖν, οὐδὲν ἂν οὐδ' ἐμὲ κωλύει τὰ παρ' ἄλλων διδόμενα λαβεῖν, οὐδὲ σὲ τοῖς τῶν ὑμετέρων ἐμὲ συστήσαι. Τὴν δὲ ᾧρεάν τινα ἢ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοὺς ἀπαιτεῖν σὲ οὐκ ἀξιώ, χάριν δὲ μόνον τινὰ τούτοις θέσθαι, οἱ πρὸ τοῦ γ' ἐμοὶ εὐεργεσίας τινὸς αἴτιοι γεγόνασιν. Τὸν Θεὸν ἔξεσταί μοι ὁωμοκένοι τὸν παντοκράτορα, μηδένα πώποτε थेραπεύοντα ἢ κολακεύοντα ἐμὲ εἰρεῖσθαι ἢ σιωπᾶσθαι μηδὲν, μήτι γε τοῦτο ἐπὶ σοῦ ἐπιχειροῖμην, ὃν καλῶς οἶδα τοιαῦτ' ἔθῃ διὰ μῖσος ἄγειν διαφερόντως. Πάντα δὴ τὸν βίον ἐμὲ ἐν Δουργανίᾳ διηγηκότα, καὶ οὐ ποτ' ἐπὶ τῶν παρ' ὑμῖν ἀρχόντων γεγονότα, οὐκ ἂν τις ἔξαρνος εἴη, πλὴν μιᾶς μόνης διετίας, ἐν ἣ γε ἄγχιστα παρ' ὑμῖν διετρίβουν, οὐδ' ὅμως τοῦτον τὸν χρόνον ἔνοικος ἐκεῖ γενόμενος. Οὐδὲν οὖν ἄχθεσθαί σε δι' ἐμὲ ἢ λυπεῖσθαι δεῖ. Τὰ δὲ συστατικά γράμματα σοῦ περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Ὀππέρων καὶ Τρεερνὸν τί ἂν ἰσχύσειεν, οὐκ ἂν εἰκάζειν οἷός τ' ᾧ. Περὶ τοῦ προορίζεσθαι γὰρ ἀνθρώπους τὸν Θεὸν θαύμαστον ἡλίκον ἐκείνοι διηστήκασι· οὐδὲ συμβαλεῖν ἢ συγκρούειν αὐτοὺς διὰ γραμμάτων σε βουλοίμην. Ἀπόρρητον δὲ τοῦτο, ὥστε οὐ δεῖν μηδὲν πάντων τῶν ἀνθρώπων δηλοῦσθαι ἢ διηγείσθαι.

Quid igitur nobis hac in re faciendum sit, plane ignoro. Accessi modo D. D. Petrum Martyrem, et quidnam ipse factu optimum judicet quæsiui. Breviter respondit, Cum D. Bullingerus statuerit hisce viris principibus dedicare librum, rem certe ad illud usque tempus differendam censeo; nec etiam vellem quidquam stipendiorum vel pro te vel pro alio peteret, sed librum tantummodo per Alexandrum offerri curaret: res tum sponte sua melius forte succedet, salva interim Bullingeri dignitate, et integra etiam

vestra modestia. Hæc ille. Huic sane consilio, prudentiæ et fidelitatis pleno, acquiescendum duco. Tuæ nunc humanitatis erit ac fidei rem ipsam, quam benignissime nobis et humanissime es pollicitus, ad exitum brevi perducere. Hoc sane nihil principi gratius, nihil tuo præclaro nomine dignius, nihil porro nobis utilius, omnino facere poteris.

Materiam et argumentum hunc virum recte tractandi superioribus literis abunde satis tibi declaravi. Brevibus jam dicam. Est hic vir e regia stirpe eademque admodum propinqua natus; consiliarius vero regnorum regis amplissimus. Evangelium Christi summo studio ac labore in hunc usque diem fortiter propagare studuit. Papistarum est fulmen et terror, id est, horridus et terribilis antagonista. Sua voce viva in superioribus comitiis pro *εὐχαριστία* honorificentissime dixit. A rege studiose colitur. Doctus est, et eleganter loquitur Latine: studiosorum omnium arx ac peregrinorum præsidium. Alit apud se doctissimos quosque; filiolarum habet annos quatuordecim natam, supra id quam dici possit sanctam et eruditam, cui me librum tuum de sancto Christianorum conjugio, a me Latine totum ferme versum, brevi exhibiturum spero. *Ἐπιγραφὴν* libri hanc habeas: Henrico Grayo, marchioni Dorcestriæ; domino Ferrers de Grouby, Herington, Bonuyll, et Ashle, regio consiliario, domino suo colendissimo, etc. * * * Clarius aut expressius non possum ad te scribere. De Dudlæo, comite Warwicensi, tui amantissimo, nihil nunc scribo: exspecto enim indies capellanum ejus, virum mehercule optimum et doctissimum; ex eo voluntatem domini plenissime cognoscere, ac tum protinus ad te scribam. Extremum illud erit, ut in tua ad marchionem Dorcestriæ epistola gratias illi obiter agas immortales, qui mihi fidem suam dextramque tua causa tam benigne porrexerit. Alexandrum item privatis literis Andreæ Wulloko et Roberto Scinnero, viris vestræ ecclesiæ studiosissimis, diligenter et officiose commendes; non quod stipendium pro nobis aliquod ambias, sed tantummodo ut nos sibi commendatos habeant. Norunt ipsi bene Alexandri necessitatem; juvant me eo fortius. Tu gratias modo velim agas. Rem ipsi postea olfacient statim, vel si opus sit, ipse bene interpretabor: id salva gravitate tua, salvo etiam optimi pueri pudore fieri poterit. Fuerunt, mihi crede, illis tuæ literæ, quas ad me Decemb. superiori anno dederas, gratissimæ: in eis enim satis honorifice de ipsis tum loqui tum sentire videbaris. Utrique velim exemplar mittas, vel saltem id me hic facere per literas jubeas. Rem tenes? Si huc mittas, satis pro illis a meis tibi fiet: si jubeas expresse in literis, hic ego ipsis tradam.

Reliquum est, mi carissime et exoptatissime præceptor, ut valeas, meque ut facis diligas. Salutat vos omnes D. D. Petrus Martyr; gratias per me vobis vult agi amplissimas pro vestro erga se studio et benevolentia. Rescribet intra hunc mensem: nunc gravioribus rebus est

occupatus. Habet is nos sibi commendatissimos. Iterum vale. Pridie Calend. Maii, 1550. Oxoniæ, e Collegio Regis.

Tuæ auctoritati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS.

P. S. Negligentissimus tabellarius ad 15 diem discessit.

INSCRIPTIO.

Summa pietate, doctrina, et eruditione prædito viro D. Henrico, ecclesiæ Tigurinæ archiepiscopo, domino ac patrono suo colendissimo, Bullingero.

EPISTOLA CXCIV.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Si vales, bene est; ego quidem valeo. Etsi perpaucis ante diebus dederam ad te literas pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram, quo consilio omnia a me agerentur, et quid etiam tibi faciendum arbitrarer; tamen cum Petrus Martyr, vir tui amantissimus, istuc scriberet, sine mea epistola ejus ad te literas venire nolui. Iisdem igitur de rebus te, mi præceptor, etiam atque etiam hortor, quibus superioribus literis sum hortatus, ut in ea provincia, quam benigne in te suscepisti, obeunda sedulo pergas. Principi omnino dixi, te expectationem nostram diutius suspensam non retenturum, quam ad jam proximas nundinas Francofordianas. Quare, præstantissime vir, etiam atque etiam vide ne rem longius differas, in eo præsertim exsolvendo nomine, cujus cum optima jam pars sit abs te expuncta, tum reliqua tibi expeditu est facillima. Quid multa? Justasne eorum querelas sustinere poteris? qui te, dico, non appellant, sed plane flagitant, idque suo jure, quando fidem ipsis tuam priori ad regem editione obstrinxisti, tuis etiam ad me literis humanissime confirmasti, te ad assem exsoluturum esse quidquid unquam nobis spondidisses. Tune igitur istam spem, imo vero hanc quam in manibus habes gloriam, tibi vel turpiter eripi, vel turpius etiam perire, sines? Non sines, opinor, si tuos sensus bene cognitos omnes habeo. Scio enim et quam officio constantiaque tuæ deesse nolis, et quibus nomen tuum virtutibus atque ornamentis immortalitati jam commendaris et porro commendare velis; novi animi tui gravitatem, novi altitudinem, quæ nec ad inferendam injuriam ullo modo possit adduci, neque ad referendam facile impelli. Quod si ad principem scripseris, fac, per Deum immortalem, Roberti Scinneri et Andrea Wulloki, virorum præstantissimorum, honorifice memineris. Non loquor de

præfatione in librum (quamquam id ipsum nobis esset gratissimum), sed de privata ad principem epistola: in hac velim omnes intelligant, me gratias tibi pro sua in me benevolentia egisse maximas. Nec postulo, nec omnino volo, ut quidquam aliud, quam ut nos sibi commendatos habeant, petas. Imprimis vero ad Alexandri commendationem velim justa et legitima patris ipsius, viri optimi et sanctissimi, laus vocis tuæ testimonio accedat; quod sane rebus ipsius studiisque longe erit consultissimum. Hoc tu salva conscientia, permagna etiam adolescentis laude facere poteris. Si librum ad nos miseris (ut te facturum spero), ad Trehernum, summum nostrum patronum, perferemus; is perpetuo in aula regis cum isto principe versatur, et res sibi tuas, atque adeo etiam nostras, non minori curæ habet quam suas. Sed hoc omne tuo iudicio ac prudentiæ relinquo. Laudandi principem materiam habes, spero, sufficientem. Consiliarius est regis amplissimus, et e regia prosapia natus: doctus est imprimis et evangelii studiosus, papistarum malleus, vestræ vero ecclesiæ vir amantissimus. Titulum iterum ad te mitto, in hanc omnino formam: Henrico Grayo, marchioni Dorcestriæ; domino Ferrers de Grouby, Herington, Bonuyll, et Ashle, regio consiliario, &c. * * * nisi nomen principis velis adjicere; hoc liberum erit tibi et omnino integrum. De Henrico Dudlæo Warwicensi nihil habeo certius, quam pericolosissime ipsum ægrotare. Quotidie adhuc capellanum ejus exspecto. Hoc pro certissimo credas, rem gratissimam te illi facturum si communiter utrique describas. Titulum tamen ejus plenum non habeo cognitum: nec, puto, adeo refert; semper enim aliquid lucubrationum postea illi describere poteris, quod etiam utriquo erit gratius. Hæc hactenus.

Inter Gallos, Scotos, et Anglos omnino convenit. Devonienses optime sunt suo magno malo pacificati. Hiberni Anglis se per omnia conformes reddunt. Bulonia civitas maritima est reddita; a Gallis vero tributum penditur annuum: legati et obsides Anglorum ad sedecies centena millia coronatorum huc tulisse dicuntur, ex qua nunc pecunia monetam Anglorum renovatam iri purificatamque omnes sperant. Bona jam pars episcoporum de omni religione recte sentit. Hoperus noster, qui Tiguri fuit, in die Ascensionis Domini creatus est episcopus. Sententiam in concilio dedit avunculus regis, dux Somerseti, repugnantibus ferme omnibus episcopis. Multum controversum utrinque audio de caeremoniis ac vestitu pontificum,—dixissem histrionum et stultorum. Tandem obtinuit causam Hoperus; hominem de Helvetia, et imprimis ecclesia vestra, sanctius et humanius loquentem non vidi nec audiui. Scholæ hic nostræ lectionibus et disputationibus omnino florent utilissimis. Matutinum tempus Galeno et Aristoteli consecravi, ita tamen ut omnia, quæ discam, ad solam theologiā referam. Petro Martyri me scito, non ut discipulum, sed ut filium esse conjunctissimum; nam cum et audio illum, lubenter tum etiam ejus propriam suavitatem vehementer amplector. Sum

totas horas cum eo, ita ut nulla sit opus posthac unquam commendatione. Si quas Petri lectiones aut disputationes cupias legere, ad te mittam: omnes enim ad unum habeo conscriptas et a Martyre correctas. Vale, vir præstantissime. Oxoniæ, festinans, 5 Calend. Junii, 1550.

Tuæ dignitati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

Viro doctrina et pietate præstantissimo D.

*Henrico Bullingero, domino ac patrono
suo imprimis observando.*

EPISTOLA CXCIV.

JOANNES AB ULMIS RODOLPHO GUALTERO.

S. QUÆ mihi ad D. Bibliandrum scribendi causa fuit, eadem certe nunc ad te est. Cupio me gratum tibi beneficiorumque memorem ostendere. Fecissem id sane antehac cum lubenter tum pluribus etiam verbis diligenter, si meas a te literas ista doctrina et dignitate viro, tot publicis tot privatis negotiis distento, lubenter legi existimassem: nunc vero cum ab homine docto eodemque mihi amico ad te scribere sim jussus, veniam te meæ ignorantiae daturum spero. Scias itaque, doctissime mihi que carissime vir, ea me omnino in te esse observantia, qua discipulus in magistrum, indoctus in eruditum, filius denique in patrem suum esse debet; id est, gratissimum, ac tuæ tum virtutis tum doctrinæ admiratorem summum. Taceo hic singularem tuam in me fidem ac humanitatem, qua omnia mihi tecum semper esse voluisti communia: nihil in rebus maximis, hoc est, divinis tam reconditum, quod tu non studio tuo ac prope singulari judicio investigaris, atque idem mihi humaniter communicaris; quod quidem beneficium etsi maximum, tamen indies mihi magis ac magis illud consideranti majus certe et omnino illustrius; adde etiam quod multo gratius apud me est et habetur. Atque utinam, et iterum utinam illucescat mihi aliquando dies ille, quo te iterum concionantem frequenter audiam, vel studium saltem officiumque meum tibi magno et præclaro viro ex animi sententia præstare queam. Utcunque si consequi liceat, felicem me beatumque plane dicam. Ego tibi totique ecclesiæ gratiam atque perpetuam pacem in Christo sancte diligenterque opto et a Deo immortalis precor. Tu me contra velim tibi porro commendatum habeas, et in ista ad me amandum animi inductione atque voluntate perseveres: dabitur certe a me opera, ut istius tuæ erga me voluntatis ne te unquam pœniteat; quanquam enim ea fortuna mea est, ut tecum istius splendoris viro paria facere non queam,

officio quidem et studio ac amore tecum ita certabo, ut in eo amicitiae genere primas haudquaquam laturus esse videare. Hæc hactenus.

Novi quod ad te scribam nihil sane jam occurrit. Omnia hic sunt salva et tranquilla. Papistæ nostri Oxonienses ad unum sunt deplorati; vertant enim se quocunque velint, de missa sua sacrilega conclamatum esse vident. Sunt hic disputationes sex abhinc mensibus utiliter institutæ, quibus sæpe quidem Petrus Martyr petitur, sed plane, quod mihi affirmanti credas velim, nunquam jugulatur. Habent isti argutuli sophistæ multa completa, plura incompleta, habent et miras intentiones et execrandas restrictiones; taceo eccitates et quidditates, quæ omnia communi sensu carent, et ab omni rerum natura abhorrent. Habet Petrus solutiones suas, et divisiones, ac distinctiones, simplices et apertas. Niti porro adversarii Scoto non possunt, nec quoque alio scholastico doctore; illi enim omnes ad unum vi et auctoritate juramenti sunt explosi. Locum vero suum habent patres antiquissimi, imprimis sacræ literæ, ad quas ceu Lydum lapidem omnia reducuntur argumenta. Sitis ergo omnes, quotquot estis, forti magnoque animo; mentiantur istic apud vos homines quidquid velint, modo ne flocci nequam istos homines faciatis. Pugna vestra est nobilis et præclara: agitur hic non de pecuniis aut honore hujus mundi, nec de lana caprina, sed felicitate sempiterna; hanc, hanc non hic, sed in cœlis, vobis reservatam, etiam atque etiam cogitatote.

Sed finem nunc ad te scribendi facio. Valebis ergo, vir præstantissime, et uxorem tuam ac Zuinglium, hominem imprimis doctum et humanum, meo nomine multum salvere jubebis. Salutant te amici hic tui officiosissime, nominatim vero Maysterus, collega meus et patronus fidelissimus. Ceteri remissiores sunt justo, hic vero est vir insigniter doctus et tui omnium amantissimus: scripsisset ad te, si non gravi et diuturno morbo prostratus jaceret: fidem is mihi suam ac dextram tua gratia sæpissime præbet; quare gratissimum mihi feceris, si obiter per literas tuas intelligat, cum humanitatem, studium, officiumque illud suum gratissimum fuisse, tum vero me sibi mirificas apud te gratias egisse; quod ut velis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

Hæc cum maxime scriberem, intervenit Stumphius, adolescens tui observantissimus, qui suo nomine hic tibi salutem ascribi voluit plurimam. Ad te scribet proximo quoque nuncio. Datæ Oxonii, Cal. Junii.

Tuæ auctoritati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS, Helvetius et
discipulus perpetuus.

INSCRIPTIO.

*Viro præclara eruditione atque doctrina
ornato Rodolpho Gualtero, domino
ac patrono suo haud vulgari. Tiguri.*

EPISTOLA CXCVI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

ETSI nihil erat omnino quod scriberem, doctissime mihiq̃ue carissime vir, non potui tamen tabellario cuidam in Helvetiam proficiscenti non vel inanes ad te dare literas potius quam nullas. Sane in rebus meis nihil est novi: versamur adhuc in his, ad quæ tu me unus omnium semper es cohortatus, literarum studiis. De vobis vero etsi minus quam cupimus, audimus tamen quæ volumus; tanta vos Helvetiam pietate atque prudentia ornare ac tueri, quod nullus hostium quantumvis acerrimorum ipsam invadere audeat. Hoc ipsum mihi quam gratum sit, etiam tacente me satis, puto, intelligis. Equidem (quod unum absens et possum et debeo) pro salute vestra vota facio, et ut vos pristina libertate conservatos aliquando videam, etiam atque etiam exopto. Religionem in Anglia receptam pluribus quam superioribus meis ad te literis describere non possum: salvo enim ac integro statu omnia adhuc sunt, nec quisquam fidelium vel retrospicere cogitat. Hiberniam et Walliam brevi in nostram, vel potius, ut rectius loquar, in Christi sententiam pedibus manibusque ituras, devote speramus. Scotiam item, posteaquam penitus devicta fuerit, veram ac salutarem Christi doctrinam amplexuram, σκόπαν δὲ rejecturam, toto animo confidimus; de quo alias, ubi quid certius ad te perscribere potero. Petrum Martyrem insignem theologum in eodem docendi genere versari, nec quidquam papistis concedere scias; eundemque nuper animum suum περὶ τῆς εὐχαριστίας apertius declarasse, nec quidquam vel certe parum, si verba spectem, a vobis declinasse. Plurimi (regeneratos puto) a vestra sententia non modo non abhorrent, verum etiam pro suis viribus scriptura sacra defendunt velutique certam tuentur; κρωφάγοι δὲ contra: ex illorum enim numero nebulo quidam insignis, pro publica concione panem substantive corpus Christi esse blaterans, Joannem Œcolampadium, virum et pietate et doctrina instructum, incesto suo ore laceravit, mendaciisque offudit, inquires tanta ipsum mentis insania fuisse obrutum, quod sibi ipsi mortem inferre conatus sit. O pestiferam, impudentem, atque amarulentam linguam, quæ nullis aliis rationibus nisi officiis merisque præstigiis nititur! Sed quid γλαῦκας εἰς Ἀθήνας; nam et hæc domi nascuntur. Cura ut valeas: nos enim ita ut cum maxime et valemus et in studia nostra incumbimus. Salutem uxori tuæ honestissimæ et Gualtero, viro doctissimo mihiq̃ue carissimo, una cum aliis optime de me meritis, ornatissimis verbis dices. Datum Oxoniæ in Anglia triduum ante diem Joannis Baptistæ.

Tuo nomini studiosissimus,

INSCRIPTIO.

JOANNES AB ULMIS.

*Viro summa pietate et eruditione prædito
D. Henrico Bullingero, Tigurinorum
civitium archiepiscopo.*

EPISTOLA CXCVII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Si vales, bene est; nos hic recte valemus. Cum sit cui dare ad te literas possim, non prætermittam, etsi quod scribam non habeo. In rebus enim studiisque meis nihil sane est novi, eandemque vivendi, quam nunc diu, rationem constanter teneo. A te nunc potius indies exspecto literas, et cum eis item promissi tui solutionem; quæ res ne nos fallat, Deum immortalem precor ac quæso et obtestor. Principi nostro literas tuas ostendi, quibus tuum illi studium et benevolentiam per me deferre voluisti. Nihil (credas mihi velim) hac relatione aut gratius, aut præclarius, aut magis omnino in optatis illi obvenire potuisset. Quare quantum tum mea tum tua intersit, qui fidem illi nostram plane obstrinximus, tute facile cogitare potes. Inscriptionis formam ad te nunc sæpius *καθηκουσαν*, id est, planam ac rei convenientem misi. Semel eam et iterum te accepisse non dubito; quare amplius ejus meminisse nolo. Orationes tuæ, regi nuper descriptæ, nunc Anglice redduntur a Thoma Caio, viro sacrarum literarum studio doctrinaque præstantissimo. Urbis hujus est *ἀρχιγραμματεὺς*, et homo tui perquam studiosus et amans; in hac item tota insula multis jamdudum præclarisque monumentis ad omnem est memoriam commendatissimus, meque sibi tua causa familiaritate ac usu vult esse conjunctissimum. Dux Somerseti quinque millia passuum abest jam ab urbe nostra. Is sumptu suo Othonis nostri libellum in linguam Anglicam transferri curavit: aureus profecto habetur, et ab optimis quibusque et doctissimis legitur. Operæ pretium meo judicio fecerit, si Latinum reddat; non enim dubito, quin plus lucis incorrupta Latini sermonis integritas sit allatura, quam sermo Anglicus. Coxus, vir tui amantissimus, paucos ante dies hic fuit: accessi ipsum, et numquid ad te velit, interrogavi. Respondit se una cum rege ad vos scripturum. Ego utrumque jam scripsisse arbitror. Rex ipse, ut ex literis Huperi jamdudum cognovisti, ecclesiæ vestræ bene imprimis vult. Superiori septimana cum Huperum confirmaret in episcopatu, atque juramentum ab eo peteret, forte in libello sanctorum vidit ejuscemodi factam ab episcopis mentionem, qua per ipsos jurare confirmarique debeant. Commotus graviter rex: Quid hoc, inquit, mali, Hupere? An sanctorum nomine aut Dei hæc instituuntur officia? Sententiam suam Huperus simul ac dixit, rex statim errorem episcoporum sua manu oblitteravit. Hæc ex Petro Martyre pro certissimo accepi. Huperi contentio cum Treherno (laus Deo) quiescit, ac ferme est extincta, quanquam alter, Huperus scilicet, in longe majora periculosioraque cum quibusdam incidit. Fertur nuper in concione coram rege dixisse, matrimonium semel fractum et adulteratum nec magistratus intercessione nec conjugum voluntate restitui ac redintegrari posse, ut sit et habeatur sanctum conjugium: quæ sane verba plurimos eodemque bonos multum per-

turbarunt. Habet is suæ sententiæ perquam paucos asseclas, nec Petrus (puto) unquam hac in re faciet cum eo: videtur enim omnibus ejus nimis dura et vehemens opinio. Sed de hoc alias plura scribam, ubi certiora cognovero; interim hæc tibi soli dicta scriptaque esse volo.

Bucerus valet et vivit: hic est bis concionatus. Summam eorum quæ dixit ex Stumphii literis plene cognoscēs. Sumus cum eo pransi. Humanissimum se erga nos præbuit. Quo tempore cum hic esset, forte literas e Gallis accepit, quibus est illi significatum, Sorbonistas cum quibusdam aliis coram rege suo contendere de Hebraica lingua. Sorbonistæ cupiunt professionem ejus linguæ penitus tolli; ceteri diversum moliantur. Quid isti impurissimi nebulones et sacrilegi fures quærant, facile est videre: cantu enim cognoscetur avis. Illo ipso die venit huc Arnoldus Byrkmannus, qui refert nobis, inquisitionem quandam hæreticæ pravitatis (sic enim Christi doctrinam vulgo vocitant) ab Antiocho, aut, si mavis, Juliano nostro esse editam, qua omnes de Christo bene sentientes in inferiori Germania sacrificis suis immolandos jugulandosque tradiderit, ita ut liberam posthac habeant in quemvis vel civem vel peregrinum examinandi dilacerandique potestatem. Inquisitionem ait Lovanii in sacrificorum carnificina impressam, et ante 20 dies Antverpiam esse ad magistratum delatam: quam simul ac cives inspexerunt, ejus reclamationem ac execrationem a summis et infimis in tota Belgica subsecutam. Nuncium affirmat ab ipsis in carcerem conjectum. Quid porro sit futurum, Deus ipse viderit. Hoc certissimum est, mandatum illud necdum esse receptum. Sed metuendum, et quidem vehementer, carnificem papæ id tandem obtenturum: quod si fiat, dubio procul calamitas ista longius serpet atque progrediatur.

Reliquum est, mi carissime et exoptatissime præceptor, ut valeas, et literas has familiariter scriptas boni consulas. Delumbatum illud scribendi genus, te auctore, negligo atque contemno. Salutat vos omnes Petrus Martyr, ac studium et laborem vobis per me defert ac pollicetur sempiternum. Meo nomine multum salvere jubeas D. Othonem et Zuinglium generum tuum; imprimis D. Ambrosium Blaurerum, optimum et doctissimum virum. Scripsissem nunc illi, si tempore non excluderet. 22 Augusti, Oxonii, e Collegio Regis.

Tuæ auctoritati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

Viro singulari doctrina et pietate prædito Henrico Bullingero, domino suo ac patrono colendissimo.

EPISTOLA CXCVIII.

JOANNES AB ULMIS RODOLPHO GUALTERO.

Etsi de tua erga me benevolentia minime dubitabam, vir doctissime, qui cum ceteris in rebus omnibus, tum vero in amicitiiis tuendis [quam] constans esses et firmus exploratum haberem; tamen scito literas mihi tuas ex ea etiam parte fuisse jucundissimas, quatenus me de præclaro isto tuo in me animo certiore facendum putasti. Etenim sic mihi antea persuaseram, esse te virum omnino cum omni genere literarum præstantissimum, tum vero incredibili quadam integritate atque animi constantia admirabilem; tanta autem te vel humanitate vel suavitate præditum esse plane nesciebam. Sic enim vitam hominum esse arbitrabar, uti quisque gravitate, temperantia, dignitate, doctrina maxime excelleret, ita se ad hæc familiaria quidem officia minime demitteret. Nunc vero lectis tuis literis, quas ad me ne subinvitatus quidem meis optimas et suavissimas dedisti, sane expectationem meam longe superasti, perfecistique, ut ipse a me sis posthac valde amandus, non ut antea laudandus modo et suspiciendus. Nam primum quod meas tibi literas (ut interim ad tuas veniam) gratas esse acceptasque narras, facis tu abundantia quadam humanitatis tuæ, ut ea quoque grata habeas, quæ, nisi libenter tibi præstarem, is ego certe non essem, quem tu me in literis tuis tantopere prædicasti; hoc est, qui bene de meritis gratum me præbeam, bonorumque virtutem nomenque virorum memori mente persequar. Deinde tam amanter ac plane fraterne Maystero tuo, vel potius nostro, a te magno et præclaro viro me commendatum esse, longe gratissimum id mihi fuit et valde ex voluntate. Simul ac primum enim literas sibi a te descriptas audiret, eas æstu profecto febrique jactatus sic avidè arripuit, ac si diurnam sitim esset expleturus: non igitur dubitandum puto, quin plurimum momenti et ponderis isthæc tua commendatio sit habitura. Faxit modo Deus Optimus Maximus, ut optimus vir diutina febris sua tandem liberetur. Sesqui jam annum et ultra hoc pestifero morbo prostratus jacuit lecto, nec ulla spes adhuc apparet brevi ipsum eo liberatum iri. Ante hos paucos dies in Cantiam a suis est lectica delatus mutandi gratia terram ac aërem; sed hoc quid illi sit profuturum, Deus viderit: tempus certe illud impotens est ac plane ineptum ad justas vires affectis corporis partibus distribuendas. Quamobrem ignoscas vult corporis sui invaletudini, quod nihil dum ad te scribit; affirmat autem se scripturum simul ac febris reversio et motus cessarint. Sed hæc hactenus.

De physicis lectionibus et medicinæ studio a me pauca cognosces, et ea articulatim. Mane igitur primum a matutinis precibus, hora videlicet sexta ad septimam, leguntur octo Aristotelis de Natura libri; a 7 ad 8 loci affectarum partium Galeni; ab 8 ad 9 libri quos scripsit de moribus informandis et republica seu civili administratione; a 9 ad 10 usque exponit Petrus

Martyr epistolam ad Romanos; a 10 ad 11 Galenus de naturalibus facultatibus docetur. Hæc ad prandium usque; meridiano vero tempore quaestiones aliquot, morales scilicet et naturales, excutiendæ disputandæque proponuntur. Lunæ et Mercurii diebus magistri nostri disputant, Jovis autem die theologi, medici et jurisconsulti certis alternisque vicibus inter se concertant. Veneris demum et Saturni feriis artium baccalaurei et disputando et declamando se exercent. Disputatio omnis certum suum ac proprium moderatorem habet: theologica Petrum Martyrem; physica sive medica Thomam Franciscum, virum insigniter doctum, et olim familiaritate, cum hic esses, conjunctum tibi et sociatum; jurisprudentia Westonom, hominem in dicendo suavem et perquam eruditum. Magistri suos procuratores annuos, baccalaurei præcipuum quendam e magistrorum numero sibi eligunt. Hæc omnia publice fiunt, eorumque singula a singulis audiri et percipi possunt. Lectiones jam privatae (quas vocant extraordinarias) sunt plurimæ. Collegia extant puto sexdecim, et variis distinguuntur officiis ac studiis; in hoc Græcæ, in altero Hebraicæ, docentur literæ. Hic mathematici florent, alibi poetæ; hic theologi et medici, alibi musici et jurisconsulti; in singulis tamen rhetorices et dialectices singulariter et accurate imprimuntur scholasticorum animis rudimenta atque præcepta. Ex his igitur omnibus tu ipse, quid facere affinem tuum (Cellarium dico) optimum adolescentem expediat, pro tua prudentia facile considerabis: ego sane, dum et loci commoditatem et naturam cœli et doctorum virorum ingenia considero, non possum non maxime suadere, ut quamprimum huc properet. Humani profecto sunt Angli et ingeniosi et peregrinorum peramantes; licet non pauci inter eos falsi sint et improbi nebulones: sed hoc illis cum ceteris plane gentibus est commune. Ad sumptum et omnia vitæ necessaria, quibus studia sua commode tueri possit, 50 floreni, non pauciores, requiruntur, nisi sordide quis et omnino tenuiter velit vivere: allocutus de ea re sum non ita multos abhinc dies cum primis honestum et probum quendam urbis hujus civem, qui satis tolerabili pretio nobiscum se conventurum affirmat; nec omnino est dubitandum, quin commodum et bonum hospitium sinus reperturi, modo veniat vel potius advolet. Quod ad me spectat, præsto illi ad omnia subeunda officia et studio et opera sum semper adfuturus mea, nec ornandi ipsum juvandique in studiis (si modo queam) finem faciam ullum. Verum hæc re ipsa malo quam verbis tantum præstitisse videri.

Reliquum est ut valeas, meque (ut instituisti) diligas. Salutem velim dicas meo nomine D. Huldrico Zwinglio, et Ammiano, et Colino, viris præstantissimis; nominatim familiæ Roustii commendatum me habeto. Cetera nosti. Id ut velis te vehementer etiam atque etiam rogo; novi enim, quantum mea intersit me tibi apud meos approbatum iri. Salutat te Petrus Martyr, et Bullus junior, vere et solidus amicus tuus. Plerique amicorum papistæ sunt facti, ex quo domum rediisti: sed de hoc alias plura, cum plus otii nactus fuero. Bullingero, fidelissimo omnium studiosorum patrono,

brevi tempore scribam. Principis Dorcestriæ literas indies exspecto, quas simul cum meis mare transmitti cupit. Res omnino se habent (laus Deo) ut volumus. Oxonii, 1550. Nonis Novembris, datæ ad lychnum ligneolum, e Collegio Regis.

JOANNES AB ULMIS,

Tuus vere discipulus.

INSCRIPTIO.

*Viro sacrarum literarum studio atque doctrina
præstantissimo D. Rodolpho Gualtero, pa-
trono suo colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CXCIX.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

LITERAS tuas 5 Idus Octobris accepi, et 6 Calend. Novembris principi eas tradidi; quæ sane illi, ut uno verbo dicam, fuerunt gratissimæ. Prudenter enim et perquam honorifice a te fuerunt conscriptæ; atque ita ut haud sciam, an prudentius scribi honoratiusve agi a te quicquam potuisset: nam ipse legi eas principi, et quid judicent de te magni et præclari viri, facile jamdudum animadverti: rectissime igitur abs te factum esse certo scias. Causa vero, quod tamdiu literas apud me detinui, hæc est: Librum de sacrosancto Christianorum conjugio, Germanice olim a te conscriptum, præterito jam æstivo tempore, in linguam Latinam exercendi gratia stylum prius transferre volui, eumque principis filiæ, tum Latinis tum Græcis literis optime instructæ, denuo descriptum donare: quod illud ipsum meum institutum et Scinnerus et Wullokus vehementer approbarunt. Londinum igitur simul ac veni, literas cum libro principi offero, (filia enim tum aberat,) ac re ipsa rem bene se habere intelligo. Scribet ad te princeps intra paucos dies; literas simul cum meis isthuc vult transmitti. Curabo ne dubites recte diligenterque eas tradi; modo tu promissi solutionem ad exitum brevi perducas. Sed in eo te nunc totum esse non dubito; itaque non est, quod amplius te cohorter. Consilium illud tuum de Warwicenses velim ratum maneat atque firmum: valde enim approbatur principe nostro; et quoniam familiaritate et usu sunt conjunctissimi, adhuc firmitus religionis studio hac ratione copulabuntur. Titulum vero comitis needum habeo plenum atque perfectum; sed cum Scinnerus una cum suis ad me mittet literis, inde ad te statim deferri curabitur. De Warwicensis in te benevolentia et voluntate extant satis magna et præclara monumenta. Primum libros tuos sumptu suo in linguam Anglicam transferri curavit, eosdemque multos. Deinde Hupero bona fide recepit Alexandrum meum (vel potius tuum) sibi fore et esse tua causa commendatissimum: licet nihil dum propter gravissima negotia, quæ inter illum et Huperum jamdudum extiterunt, sit actum. Sed res peragetur tandem; et quidem, ut spero, rectis-

sime ac brevissime. Nam Huperi de divortiis cum episcopis controversia satis bonum ac felicem finem videtur habitura, nec episcopi porro quidquam ea in re optimo viro oblatrare valent. Sentit autem Huperus nihil aliud, quam quod omnes et calamo et sermonibus approbavistis. Falsus igitur est de eo disseminatus rumor, quod nimirum putet conjugium semel adulteratum nec intercessionem magistratus, nec conjugum voluntate, redintegrari posse aut restitui.

Hæc hactenus. Novi quod ad te scribam nihil nunc est. Hic salva enim sunt omnia atque tranquilla, nisi quod motus quidam de Gallis in Caletum hic audiuntur. Illud certo nobis constat, aggerem ipsos in Anglorum finibus exstruere esse conatos, sed ab iisdem fortissime repulsos atque prohibitos. Excusandum se huc misit Gallus legatum pridie quam Londinum veni. Auditus quidem est et tractatus (ut audio) humaniter, verum sincerus et justus ab illis clam minime judicatus. Igitur credendum Gallo nostro quid sit, Angli satis bene vel potius optime norunt.

Reliquum est ut valeas, vir optime et doctissime. Salutat te Hiberniæ comes, regis coætaneus, adolescens tui perquam studiosus; Scinnerus item et Wullokus, viri multa doctrina et pietate præstantes. Rectissime feceris meo judicio, si filiae principis exemplar futuræ decadis mittas; præter cetera literas ab ipsa easque doctissimas elicies. Inscriptionis forma hæc esto: Dominae Joannæ Grayæ, principis Dorcestriæ filiae, &c. Sed tu, quid te facere expediat, pro tua maxima prudentia facile considerabis. Hoc disputationum exemplar D. Othoni Werdmullero tradas velim: vir est omnino ex eo genere, cui me carum et memorem esse exhibere cupio. De studiorum nostrorum et lectionum ordine, si quæ voles, ex Gualteri literis subtilius singula cognosces.

Oxonii, festinans in die Martini, 1550.

JOANNES AB ULMIS,

Vere tuus in Christo

filius ac discipulus.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ episcopo, domino ac
patrono suo plurimum colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CC.

JOANNES AB ULMIS RODOLPHO GUALTERO.

S. Si vales, bene est: ego quidem valeo. De rebus omnibus, quæ ad te tuumque affinem pertinent, quid a me sit actum, et porro quid constituendum, optime ex superioribus literis cognosti. Omnium lectionum ac studiorum ordinem tum articulatim ad te scripseram: nunc vero sum-

matim tantum medicinæ studium persequar, ne si forte priores literæ interceptantur, id omnino, cujus tua multum interesse putas, a me neglectum esse videatur. Lectiones igitur medicæ facultatis in universum hæc sunt: mane statim a 7 ad 8 Galenus de locis affectis, deinde a 10 ad 11 de naturalibus facultatibus; a tertia demum pomeridiana hora ad 4 usque idem de simplicibus medicamentis prælegitur. Professores medicinæ doceant cum primis docte, vere, et intelligenter; humani item sunt et studiorum progressu maxime gaudentes: loci porro natura et commoditas quæ sit, opinor, nosti; mihi sane ardor cæli tenuis ac perlucens et æquabili calore suffusus esse videtur. Ad sumptus necessarios 50 floreni, non pauciores, requiruntur; de hospitio nos interim (ne dubites) satis commode illi prospiciemus, modo veniat et hic nobiscum vivat. Rationibus item ejus plurimum profuturum certo mihi constat, si literas a D. Bibliandro secum ad magistrum Cadwellum collegam meum, virum doctrina et medicinæ cognitione hic longe præstantissimum, ferat commendatitias: est hic vir (mihi crede) præ ceteris Bibliandri amantissimus, licet nulla familiaritate sint conjuncti; sed firmiter inter eos est vinculum, religionis scilicet, quo sunt copulatissimi. Rectissime igitur et consultissime feceris, si literas vel a temetipso, vel saltem a Bibliandro nostro, scribi curaris: facti certe nunquam pœnitebit. Quod ad me attinet, omne studium illi meum, sine ulla exceptione aut laboris, aut temporis, aut occupationis, per te sancte et firmiter defero, sperans certe hoc pacto non minimam gratum me tibi ac memorem ostendendi datum iri occasionem. Sed hæc suo loco, suo tempore commodius. Tu fac, quod facis, ut me ames, teque amari colique a me scias. Salutant te amici hic tui quam officiosissime: tu meos contra velim meis verbis multum salvere jubeas; id ut velis te etiam atque etiam rogo. Huldricus Spon nunc sæpius scripsi, is vero ad me ne semel salutem, tantum abest literas misisset unquam: igitur a me porro non est quod exspectet quidquam, salvum tamen cupio et incolumem.

Vale iterum atque iterum, præstantissime vir, et literas exiliter scriptas boni consule. Prodiit in lucem paucos ante dies Zwinglius de officio boni pastoris, Anglice versus, simul cum epistolis a se et Cœcolampadio conscriptis. Antichristum tuum brevi consecuturum spero. Datæ Oxonii, e Collegio Regis, sexto Kalend. Decembris, 1550.

In altissima pace adhuc omnia videntur constituta.

Tuus vere discipulus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

Viro singulari doctrina et pietate præstantissimo Rodolpho Gualtero, Tigurinæ ecclesiæ servo, domino suo multum colendo. Tiguri.

EPISTOLA CCI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

ETSI valetudine fruar adversa, crucierque gravi et periculoso laterum dolore, tamen fidelem isthuc nactus tabellarium facere non possum, ut sine meis doctoris Petri ad te ferantur literæ. Rusticitati igitur earum ignoscas velim. Literas Dorcestriæ principis simul cum Oglethorpii feret ad te Renigerus, homo cum primis doctus et tui amans, qui Tigurum imprimendi causa Biblia Anglicana intra paucos dies proficiscetur. Titulum Warwicensis plenum et integrum jamdudum accepisse te spero. Gratissimum utrique feceris, si liber ipsis communiter a te describatur. Verum hoc te etiam atque etiam moneo et hortor, ut tecum diligenter cogites, quam consultum sit exemplar decadis futuræ Warwicensi per Hoperum offerri. Pro certissimo enim retulit Martyr noster, amisisse ipsum omnem apud omnes ferme principes viros gratiam, præcipue autem apud Warwicensem, atque ita in difficili loco res ejus positas, ut nisi optimus Dorcestriæ princeps et Cantuariensis pro eo supplices in senatu extitissent, jamdudum vinculis et carcere teneretur, eam potissimum ob causam, quod nimis sit importunus in vestibis ministrorum abrogandis, pronuncietque temere eos omnes impios et sceleratos, qui iis uti porro velint. Cantuariensis itidem et Londoniensis omnino tollendas esse vestes hortantur; verum id publico totius regni consensu fieri debere existimant, non temeraria unius aut consiliariorum duntaxat potestate. Hæc ita esse ex D. Scinnero nuper, et heri ex doctore Petro facile intellexi. Quare quid hac in re faciendum sit, ipse pro tuo judicio considerabis. Mea quidem sententia consultius multo fore arbitror, si per Scinnerum aut Trehernum, viros tui inter omnes gentes amantissimos, Warwicensi tradatur. Superiori anno cum tuas Treherno literas dedissem, earum multum est lectione gavisus; verum graviter de Hopero apud me conquestus de libris suis sibi non redditis et literis communiter olim utrique descriptis: quod certum mihi signum esse videtur, necdum recte eos esse reconciliatos. Controversiam te nosse arbitror, et quantæ doctrinæ et pietatis sit uterque non ignorare. Idcirco gravissime dolendum.

Coxus Academiæ præfectus 5 Idus Januarii hic fuit, et aliquot dies commoratus. Quem cum jam convenire decrevissem, ecce famulum ejus, qui me vocat. Continuo accessi. De te primum interrogat et Alexandro sibi a te commendato, excusans se cur prius nos non sit ea de re allocutus, hac ratione: se diu exspectasse Hoperum, a quo statum pueri cognosceret, verum id frustra fecisse. Proinde rem omnem ex nobis ipsis cogniturum: quam simul ac cognovisset, statim 15 coronatos puero numerari curavit, meque dimisit. Hæc idcirco ad te scribo ut intelligas, literas tuas multum ponderis ac momenti apud hunc virum habuisse, et

pariter a te requiri literas quibus gratias illi agas pro isthoc suo in nos beneficio immortales. Nos in colenda utriusque vestra amplitudine semper cultores erimus seduli ac industrii.

Quod superest, quanquam mihi non est dubium, quin cum antea nostra causa, nunc etiam constantiæ tuæ gratia, mansurus sis in eadem erga nos voluntate; tamen, mi præceptor, te vehementer etiam atque etiam rogo, ut ea quæ initio ostendisti, deinde quæ fecisti, ad exitum augeri et cumulari per te velis. Tu unus es omnium, qui et gratia vales apud viros principes, et tutela nos tua consiliisque primum juvandos tuendosque decrevisti. Igitur ut in ista ad nos amandum voluntate perseveres, te tam rogo quam quod vehementissime. Librum si quem das ad Warwicensem, ad nos simul cum reliquis transmittito: nihil sine Treherni iudicio ac voluntate sumus acturi, modo Francofordiæ alicui fideli reddantur. Byrkmanni negligentes sunt et minime certi; itaque eos cave. Tutissimum erit per Cellarium D. Gualteri affinem huc ipsos deferri, quem id facturum vel tua vel Domini causa non dubito. Filiæ principis exemplar velim mittas: facti (quod mihi credas velim) nunquam pœnitebit. Forma inscriptionis hæc esto: Joannæ Grayæ, Dorcestriæ principis filiæ etc. Literas ab ea elicies doctissimas et humanissimas. Bonam partem ejus libri de conjugio, quem in Latinam linguam transtuli, in Græcam ipsa traduxit, ac patri loco strenæ pridie Cal. Januarii dedit.

Hic omnia sunt quæta et in altissima pace constituta. Hiberniæ archiepiscopus, Dublinensis inquam, qui tamdiu in religione regi fuit adversus, jam ultro ad nostras partes concessit, et Romano pontifici prorsus valedixit. Gualterus Scotus, qui isthic olim apud nos fuit, et in Hiberniam postea discessit, diem nunc suum obiisse dicitur. Hæc omnia ex Hiberno vera esse cognovi. Valebis, vir optime et doctissime, et a Stumphio Alexandroque plurimum salvebis. Salutem velim dicas meis verbis Zwinglio socero tuo, et Zieglero fratri meo. Scriberem ad illum, si invaletudine non impedirer. Oxonii, 1551, pridie Calend. Januarii.

Tuæ dignitati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS,

Discipulus tuus.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
domino ac patrono suo observando.
Tiguri.*

EPISTOLA CCII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

NAVES quatuor Antverpia simul solvebant, quarum una naufragium fecit; salva duntaxat tua exemplaria in Abelis navi ad littus devenerunt.

Côxo unum dedi, alterum Warwicensi per Chechum tradi curavi; reliqua tria, Petri nimirum et marchionis pariter ac filia, Oxonium jamjam deferre mecum decrevi. Profectus est princeps meus trecentis equitibus et aliquot bonis concionatoribus in Scotiam, eam potissimum ob causam, ut devictam superioribus annis ejus regionis partem fideliter in religione instituat atque informet: paucas intra septimanas ad ipsum me profecturum existimo; inde fortassis literas ad te dabo, si nuncium fidelem nancisci queam. Exemplum decadis utrique et Wulloko et Scinnero tuo nomine donabo, quod te ægre laturum non arbitror. Comes Hiberniæ ad se me jusserat hoc mane redire; sed cum accedo cubiculum, ad regem vocatus dicitur. Fuit illi sane salutatio tua perquam grata: literas illius ad te proximis meis haud dubie Tigurum deferri curabo. Nunc iter ad principem instituo; tibi vero, amplissime in Christo pater, gratias æternas pro immortalibus tuis in me beneficiis etiam atque etiam ago et habeo: scribam de singulis ad te post reditum, et articulatim. Salutat te multis verbis frater principis et Scinnerus, quibuscum hesternâ die lautissime sum pransus. Londini festinans et raptim.

Tuæ dignitatis studiosissimus discipulus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo et doctissimo viro Henrico
Bullingero, domino ac fratri suo
carissimo.*

EPISTOLA CCIII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

REDII e Scotia 4 Calend. Junii ad ducissam uxorem principis, ubi biduum hoc cum Joanna domini filia et Ælmero et Haddon, viris optimis et sanctissimis, suaviter traduco. Fuit, mihi crede, liber tuus principi et gratissimus, etiam diu ac multum expectatus. Obtuli eum ejus celsitudini in magna hominum frequentia: simul enim illo ipso tempore multi Berwikum confluerant Scoti principes, pacificandi studio inter utraque regna, episcopus Aralensis et princeps a Maxwell. Ab omnibus multum approbatum intelligo, præcipue ab episcopo Norwicense Anglo, homine cum primis docto et principi nostro amico familiari. Magno igitur et præclaro viro principi officium hoc tuum laudate ac honorifice concessum certo persuadeas tibi velim. Scripsisset sane ad te quam lubentissime, nisi gravissimis majestatis regiæ negotiis et publicis rebus magnopere esset distractus; de qua etiam re tum per meas, tum filia literas se tibi vult excusatum quam diligentissime.

Multa de te sum tum temporis interrogatus et de vitæ tuæ rationibus, et de liberis, ac tota denique familia; potissimum autem, quo munere aut dono maxime gaudere te existimarem. Ego vero constanti voce ad principem dixi, id unum te spectasse, ut promulgetur doctrina Filii Dei, ut collapsa Dei domus restitueretur, et tyrannis papæ condemnetur; nec te aliud a regia maiestate postulasse, nec sane diversum a principe impetratum to sperasse. Hæc ad te breviter, ad principem vero et copiosius et disertius, ut res tum postulare videbatur, sum elocutus; præmeditabar enim jam autem, quod mihi esset usu postea venturum. Ad reliqua quæ visa sunt respondi.

De filiæ principis in te studio et observantia ipse facile ex ejus doctissima epistola tibi descripta cognosces. Ego sane nihil hac virgine humanius, si familiam; nihil doctius, si ætatem; nihil denique beatius, si utrasque consideres, unquam extitisse opinor. Fama percrebuit, et in ore atque sermone magnorum virorum cœpit esse, nobilissimam hanc virginem regiæ maiestati despondendam atque locandam. O si id contingat, quam felix matrimonium et ecclesiæ salutiferum tum fore arbitrabimini! Sed ea de re viderit Deus Optimus Maximus, qui solus viget, sentit, meminit, prævidet omnia atque disponit omnia pro arbitratu suo. Haddonus verbi minister et Ælmerus instructor filiæ te perofficiose et peramanter colunt atque observant. Erit tuæ humanitatis omnibus quamprimum rescribere. Scinnerus est in aula cum rege. Wullokus in finibus Scotiæ verbum Dei multo cum labore annuntiat. Trehernus rus concessit ex aula, et literis interioribus, hoc est Græcis, potissimum fruitur. Extremum est ut valeas, et literas, si quas ad principem scribis, ad me prius semper deferri cures. Hoc ut velis, te tam rogo quam quod vehementissime. Salutem dicas velim D. Gualtero meis verbis plurimam, et, si commodum sit, nominatim D. Pellicano. Iterum atque iterum vale, vir doctissime. Bradgati, 4 Calend. Junii, a. 1551. Oxoniam cogito.

Tui amantissimus et constantissimus in Christo filius,

JOANNES AB ULMIS.

EPISTOLA CCIV.

JOANNES AB ULMIS CONRADO PELLICANO.

Quod nihil adhuc literarum ad te dedi, vir amplissime, non id quidem causæ fuit, quod scribendi argumento destituerer, quo plane abundabam: sed te ista gravitate, dignitate, doctrina virum literis meis insulsis ac plebeio sermone contextis interpellare hactenus non sum ausus. Nunc vero cum et salutem mihi semel ac iterum impertiri volueris, et ego te

studio singulari et perpetua observantia sim semper prosecutus, facere non possum, quin scripto etiam gratum ac memorem me tibi comprobem atque declarem: quanquam de meo in te amore dubium esse tibi non existimem; essem enim mei dissimillimus, nisi summam tuam probitatem atque doctrinam amarem, et innumerabilia tua in me officia memoriter agnoscerem. Tantum igitur habeto, me tibi obstrictum memoria beneficiorum sempiterna. Facit porro me in scribendo audaciorem illustrissimi Dorcestriæ principis filia, tum Græce et Latine probe instituta, tum Hebraicæ linguæ jam cum primis studiosa: cum ea biduum hoc versor; petit a me rationem ac viam sacram illam discendi linguam, nec facile invenit, quam cum laude et fructu tenere queat. Scripsit quidem ea de re ad Bullingerum; sed is, si quid conjectura augurari liceat, id muneris facile est tibi concessurus, tum quod gravioribus negotiis semper sit obrutus, tum quia ejus linguæ plenam in te cognitionem omnes gentes positum norunt. Itaque si magno et præclaro viro principi honeste gratificari cupis, hoc officium ac studium filiæ suæ nequaquam es negaturus. Res magna est et honesta et cum multa utilitate conjuncta: virgo est principis filia et regiæ majestati (ut audio) despondenda: poterit hoc pacto facilius in præclaro studiorum cursu retineri, princeps item in religione confirmari, ego vero beneficiorum ab illis in me collatorum non immemor nec ingratus videri. Dices fortassis, Parum verecundus videbor, qui ad nobilem principis filiam scribam, necdum cognitam. Hujusmodi vero (mihi crede) non est quod extimescas; nam novi quæ sit hic nominis tui existimatio, quæ personæ gravitas, quam veneranda senectus tua novi: tum et hoc meminisse te velim, omnem pudorem a philosophis putari vitiosum in senibus. Itaque subrusticas excusationes abjice, ac rem ipsam aggredere. Ego sane tibi promitto ac recipio sanctissime, daturum esse me pœnas, si unquam vel te facti pœniterit, vel principis filia summam tuam humanitatem non lubens agnoverit. Scribes igitur ad illam literas quamprimum poteris, quibus rationem sacram discendi linguam breviter monstrabis; deinde Talmud Judæorum, a te Latine redditum, nomini illius honorifice consecrabis. Tu quanti sit ipsa ingenii, facile ex literis, quas dedit ad Bullingerum, cognosces. Profecto ex omni nobilitate Anglicana multis jam seculis extitisse neminem puto, qui ad summa ingenii atque judicii ornamenta tantum adjunxerit diligentiae et in omni liberalis doctrinae studio assiduitatis. Non enim politiorem modo humanitatem et communes literas attigit, sed etiam se utraque lingua in recte dicendi disserendique ratione ita exercuit, ut non credibile sit, neque quam longo jam processerit, neque quo paucis annis tam pleno gradu perventura sit: pertextet enim (scio) quod exorsa est, nisi aliqua forte temporum injuria ab instituto cursu alio rapiatur. Sed ea de re nimis multa. Tu modo velim, reverende pater, rogationem hanc in eam partem accipias, quam vel summa mea in te observantia vel tua

erga me benevolentia postulat: non dubito, quin id, quod factu optimum videbitur, sis doctrina et industria tua primo quoque tempore præstaturus. Literas, si quas ad illam des, ad me fac obsecro prius deferri cures.

Novi hic omnino nihil est: pacata sunt omnia et tranquilla, nisi quod terræ motus horribilis in agro Croydense est factus. Tenetur jam Gallum nostrum papæ renuntiassse. De Hibernis, Wallis, Cambris, Monæ, Gersæ et sacræ insulæ viris, idem persuasum tibi velim habeas quod de Anglis, eas nimirum insulas omnes de religione recte persuasas. Princeps meus adhuc est in Scotia; fui cum eo Calend. Maias; salvus est et incolumis. Vale, vir præstantissime. Datæ quarto Calend. Junii, 1551, in ædibus filiae principis.

Tuæ amplitudinis studiosissimus,

JOANNES AB ULMIS.

P. S. De rebus illis simul ac certi aliquid facere decreveris, fac quæso ut per primum cognoscam.

INSCRIPTIO.

*Reverendo in Christo patri D. Conrado
Pellicano, ecclesiæ Tigurinæ doctori,
domino suo multum colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CCV.

JOANNES AB ULMIS RODOLPHO GUALTERO.

S. RESPONDISSEM antehac ad literas tuas, vir omni liberali doctrina præstantissime, si per negotia tum quidem mihi imposita id ulla ratione præstare potuissem. Nunc vero, cum et iter pene confecerim, et fidelem tabellarium sim nactus, facere non possum quin aliquid ad te dem literarum: quanquam quod scribam non satis occurrit, nisi fortasse vis, ut itineris mei rationem tibi significem ad Scotos; quod si ita sit, rem omnem sic paucis habeto. Bullingerus decadem quintam sermonum suorum Dorcestriæ principi rogatu meo descripsit, atque jam in lucem editam per me offerri voluit. Princeps autem paulo ante quam libri huc ad me essent delati, Berwikum oppidumoticum erat profectus: ego itaque cum tradendi gratia librum principi, tum videndi etiam studio Scotiam, ad ultimos usque Britanniae fines properandum esse duxi. Nec sane itineris jam pene confecti pœnitet: nam et principi adventus meus fuit gratissimus, et ea interim cognovi, quæ lustrandi occasio multis postea annis vix aut ne vix quidem præberetur. In Scotica gente multum roboris positum esse videtur, et non parum religionis; in ducibus vero gentis

nihil præter crudelitatem et ignorantiam videre licet; omnibus etenim modis contra veritatem resistunt atque repugnant. De plebe autem certo multis hoc est persuasum, plures in Scotia de vera religione recte persuasos, quam hic apud nos in Anglia. Mira hæc rerum facies videtur: apud Anglos magistratus est optimus et sanctissimus, plebs vero longo tempore extitit contumacissima; et contra, Scotorum principes crudelissimi, gens autem optima et ad religionem sanctissimam valde prompta. Non vereor sane hæc ad te scribere; nam et verum dico, et rem ab ipsis Anglis sæpe ac multum defletam video. Insulam præterea vidi, quam vocant vulgo sacram: terra est omnino parva et circumfusa illo mari, quod oceanum appellant: non multum distat ab urbe Berwiko; abundat omni genere piscium, et multo auro; sunt jam ibi rectissime in religione instituti homines, et in omnibus Anglorum institutis atque præceptis obediētes se præbent. Faxit modo ille Princeps Deus et summus rerum Moderator, ut voci ac doctrinæ Filii sui, hoc tempore per terras et maria magnifice resonanti, vita nostra aliquando et actiones respondeant. Omnes de Christo bene loqui incipiunt, sed paucissimi adhuc sunt, qui e religione vivant. Verum quid *γλαῦκας εἰς Ἀθήνας*? cum et hoc hominum genus domi nostræ nasci soleat.

Urbis Constantiensis casus tam horribilis, tam gravis, tam nefandus animum meum torquet adhuc graviter, et noctes atque dies pene excruciat. Diffido namque et plane despero, pristinae libertati homines istos aliquando restituendos. Deum quidem id posse certo credo; sed num velit, etiam atque etiam dubito. Verum augeo commemorando dolorem; finem itaque scribendi ad te facio. Valeas, vir doctissime. Bradgati, 4 Calend. Junii.

Tui studiosissimus,

JOANNES AB ULMIS,
Discipulus.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro, D. Rodolpho Gualtero,
Tigurinæ ecclesiæ episcopo, domino
suo colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCVI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Si vales, bene est; ego quidem valeo. De rebus omnibus, quæ ad tuam dignitatem pertinent, quid a me sit actum et porro constituendum, ad te simul ac primum e Scotia redii diligenter perscripsi: nunc summatim

tantum ac breviter ea persequar, ne si forte priores literæ interceptantur, id omnino, cujus tua multum interesse puto, a me neglectum esse videatur. Ac primum sermones tuos a principe vehementer probari scias: mihi quidem e compluribus sane est certo persuasum, te quidquid habueris iudicii de sacris rebus in illum librum contulisse. Faxit modo ille Princeps Deus et summus omnium rerum Moderator, ut voci ac doctrinæ Filii sui, nunc per terras et maria magnifice resonanti, vita nostra aliquando et actiones respondeant. Se scripturum ad te princeps affirmat simul ac Londinum aut Bradgat redeat; nunc se tibi per multa et gravia negotia vult excusatum, quibus plus quam dici possit est implicatus: rogat interim vehementer, ut silentium suum æquo ferre velis animo. Literas Joannæ Grayæ filiæ domini jam istuc perlatas existimo, quibus gratam se tibi ac memorem comprobare studet; sed quia literæ fere semper sunt in periculo, ne vel interceptantur vel omnino negligantur, earum exemplum esse tua causa rescribendum putavi. Illud ad verbum sic se habet.

Bradgati, 4 Idus Julii, a. 1551.

EPISTOLA CCVII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Hæc paucula ad te scribam, plura ubi plus otii nactus fuero. Princeps noster creatus est Soffolciæ dux: pro certissimo est hesternæ die mihi pollicitus, se una cum filiabus suis intra mensem ad te scripturum. Chekum regiæ majestatis institutorem hodie conveni; ceterum plene de rebus tuis hominem alloqui non potui: jussus sum itaque in crastinum redire. Stumphius vero et Andreas, jamjam navim conscensuri, faciunt ut ipse quoque nihil ad te hoc tempore scribere queam. Te oro atque obtestor ut brevitati ignoscas; diligentia et studio singulari omnia compensabo in posterum. 7 Novemb. 1551.

Tuæ amplitudinis studiosissimus,

JOANNES AB ULMIS.

P. S. Præcipue de sorore regis Angliæ esses a me commonefaciendus diligentissime. Verum ex Andrea hoc meo cuncta cognoscas et melius et rectius: itaque ipsum percunctator.

INSCRIPTIO.

Optimo et præstantissimo tiro H. Bullingero, D. suo colendissimo.

EPISTOLA CCVIII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

IN Christo Servatore nostro salus perpetua! Superioribus diebus cum Londini essem, pauca ad te scripsi, vir præstantissime, partim quod temporis angustia tum excluderer, partim quod omnia plenius te cogniturum arbitrarer e Stumphio, quæ scire multum tuæ dignitatis interesse possent. Nunc vero, quoniam et plus otii sum nactus et justius ad te scribendi argumentum suppeditatur, facere non possum ut ea quæ grata tibi acceptaque fore certo credam, non quamprimum tuæ amplitudini literis meis significem. Paucis itaque post diebus quam Rudolphus et Andreas hinc discesserant, Chekum, auratum militem, regie majestatis institutorem, tui vero hominem (mihi crede) longe amantissimum, semel ac iterum convenio, et quam liber tuus Northumbriæ duci gratus extiterit, amanter interrogo. Is tum in hunc modum mihi respondit: "Sat scio, Joannes, munusculum illud principi esse gratissimum; nam et præclaros viros semper amavit, et Bullingeri scripta ante quidem plurimum coluit atque dilexit: verum uti plenius ita rem se habere intelligas, volo mecum principem convenias, vel literas diligenter in eam quam videbitur sententiam conscribas, quas illi tuo nomine noctu cubitum concedenti exhibere queam. Tum enim et solus est, et publicis negotiis minus impeditus; ego vero a regis cura tum demum recte liberatus." Captamus igitur occasionem scite et commode adeundi principem. Accessus vero liber non datur unquam. Scribo itaque literas in eam quam jussus eram sententiam: eas simul ac legit princeps, tuum sibi studium ac operam mirifice probari dixit, officioque se contra esse functurum erga te benevolentissimi atque amicissimi, quem se tibi et fuisse semper existimes vult, et futurum esse confidas. Ceterum quod nullas adhuc scripserit ad te literas, non factum oblivione tui vel contemptu, sed partim expectatione solutionis promissi tui, quod suæ celsitudini ante biennium humaniter feceris, partim procuratione officiorum reipublicæ, qua se mirum in modum occupatum atque distentum vult esse credas, hoc præcipue periculoso ac turbulento reipublicæ tempore, quo haud scio an aliud unquam acerbius aut periculosius ante extiterit. Statuerat profecto Chekus hæc eadem ad te scribere, ejusque rei gratia 4 dies integros Londini cum essem moratus, ecce subito illi nunciatur uxorem ejus peperisse atque mariti adventum vehementer expectare. Is properanter ad uxorem proficiscens multo mane has literulas mihi descriptas in aula reliquit, quæ nihil præter Warwicensis titulum continebant et excusationem non scriptæ epistolæ. Ex his tu, quid te facere expediat, pro tua prudentia considerabis. Ego sane optimum judico ac principi gratissimum, si primo quoque tempore promissa tua exsolvas, hoc est, aliquid lucubrationum tuarum ejus celsitudini honorifice inscribas. Id principi viro, quæ

tua est humanitas, negare non potes; tum vero etiam promissa a te facta nequaquam frangi voles. Princeps est hic vir gloria clarissimus, auctoritate gravissimus, optime de religione meritus; laudatur a multis, colitur a rege loco parentis: quid multa? Is pene solus cum Soffolciæ duce rempublicam gubernat, et suis humeris sustinet atque tuetur. Papistarum vero plane fulmen est ac terror. Somerseti dux superioribus annis, cum sorori regiae majestatis mirum in modum supplicanti veniam adhuc missam et sacrificos nebulones adeundi dedisset, nec imperare vi quidquam vellet; graviter id illi succensusse dicitur Warwicensis, ac dixisse: "Missa est ex Deo vel ex diabolo. Si ex Deo, ex æquo eam omnibus nostris hominibus exosculandi potestatem dabimus. Verum non est ex Deo, ut omnes e sacris literis docemur. Cur non igitur huic furiae vox omnibus interdiceretur æqualiter?" Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis suæ. Ecce miserum et calamitosum ejus ducis Somerseti casum, quo ex altissimo suæ dignitatis gradu præcipitatur, eam haud dubie potissimum ob causam, quod in religione leniori fuerit animo ac remissiori quam principem virum tanta potestate præditum decuerit. Warwicensis itaque simul ac ejus officio successit, continuo Mariæ sacrificos in carcerem abripi, mulieri vero ipsi et missa et libris papisticis in universum interdicti curavit.

Formam inscriptionis hanc habeas: "Illustrissimo principi ac domino D. Joanni Dudlæo, potentissimo Northumbriæ duci, comiti a Warwick, etc., regnorum Angliæ, Hiberniæ, et Franciæ regis consiliario principi ac summo." Cheki ad me literulas in hunc fasciculum conjiciet Hilles noster Londini, in cujus ædibus eas reliqui. Gratum ac jucundum utrique vestrum fore certo scio, si literarum scriptione inter vos mutuam conjunctionem contraxeritis. Tu et ætate et judicio prior es, is et doctrina et gratia apud regem valet plurimum. A te præclare sum commendatus, ab illo vero multis modis adjutus atque auctus. Argumentum igitur ad Chekum scribendi, si nullum aliud occurrat, hoc esto. Patruelles meos, cum superioribus mensibus huc venissent, tua causa humaniter in regis aula convivio bis accepit, de te multa et D. Pellicano amanter interrogans; sæpius alterutrum vestrum his in locis videre exoptavit. Deinde is pene solus unica extitit causa, quod in collegium regis sum cooptatus, nemine pro me intercedente nisi solo Trehermo, qui me sibi a te commendatum affirmabat. Novissime Alexandri causam a Hupero inceptam se tua causa apud Warwicensem ad finem ducturum constanter est pollicitus. Verum ejus tuæ commendationis fructus nullos optimus adolescens exspectabit, donec principi promissa exsolveris: tum enim res sua sponte, salva tua dignitate, integro item pudore Alexandri, confici poterit. Tu nihil a Cheko petes, sed duntaxat facies ut intelligat nos haud immemores neque ingratos utrique vestrum extitisse. Honorifice patris Alexandri meminisse poteris in tua ad eum epistola, acceptumque tibi esse, quod suum studium et operam clarissimi viri filio tuam ob causam amanter detulerit, dices.

Hæc cum maxime scriberem, ecce constans jam et certus percrebuit rumor, Somerseti ducem in Parlamenti domum esse nudiusquartus deductum e carcere, atque coram frequentissima plebe examinatum. Judices extiterunt duodecim, quorum præcipuus fuit Soffoleiæ dux. Accusatus primum dicitur læsæ regiae majestatis, deinde homicidii, quod intentaverit Northumbriæ duci ceterisque consiliariis. Primum crimen optime ab illo dilutum esse aiunt; de altero autem convictum affirmant atque ad laqueum juxta legem condemnatum. Warwicensis, severum ac tristem universi populi vultum super hac re animadvertens, in media concione de sella sua exclamat: "O princeps Somerseti, vides te in summum vitæ discrimen adductum, atque nihil nisi mortem tibi adjudicatam. Ego ante semel e pari vitæ discrimine te liberari curavi; porro tibi bene velle non desistam, licet tu haud ita multum credas. Appellandam tibi censeo regiae majestatis misericordiam; eam tibi propitiam futuram non dubito. Quod ad me attinet, lubens tibi omnia condonabo, ac pro viribus agam ut misericordia vitæ tuæ tribuatur." Appellavit igitur Somerset regem, utque periculorum ac laborum, quæ pro patria sæpius sustinuerit, memor esse velit, rogavit. Rex optimus ac sanctissimus, qua est humanitate, facilem se statim et exorabilem præbuisse dicitur avunculo, atque eum in veterem gratiam cum Warwicenses restituisset. Atque hoc modo istos principes reconciliatos esse omnes gaudent et lætantur. Necdum tamen prorsus est liberatus, sed ad certum præscriptumque tempus custodia iterum traditus.

Hæc hactenus. De Hupero multa ex Stumphio cognoscēs, ex me hæc pauca. Is superioribus diebus a quibusdam cum accusaretur in plebeios ac tabernarios homines judex severus, in nobiles vero dissolutus et indulgens, "Fratres," inquit, "velim primum quemque nobilem adducatis, quem vel scortatione vel adulterio deprehensum certis testibus comprobare possitis: ni effecero, ut intelligatis ex æquo me in omnes animadvertere, extremo supplicio mortis me afficitote." Accidit aliquot dies post, ut Antonius Kingston, auratus miles, vir magni nominis, de adulterio apud Huperum accusaretur. Huperus cum ad se vocat; miles primum negat se venturum, tandem persuasus spe impunitatis, puto, accessit episcopum, a quo cum gravius taxaretur, alapam ei in conspectu inflixit populi, convitiisque insectatus est eum graviter. Huperus rem omnem defert ad magistratum. Consilarii hominem ad se statim vocant, atque ita dignis modis tractant, ut melius illi fuisset quidvis aliud sustinere, quam pœnam a magistratu sibi irrogatam; nam et quingentis libris extemplo punitur, et Hupero tractandus juxta morem et consuetudinem committitur, quod genus pœnæ omnium est turpissimum ac fœdissimum.

Extremum illud erit, ut quamprimum præstes Warwicensi promissa tua; deinde ut ad Joannem Chekum scribas. Novissime, literas ad eos scriptas meis includas. * * * Velim igitur eas omnes semper in meas conjicias. Plura et, uti spero, gratiora tibi proximis literis mittam. Petrus

Martyr omnia ad voluntatem tuam est facturus. Diligenter jussit ut tibi ceterisque ecclesiae ministris salutem suo nomine scribam. Oxonii, pridie Nonas Decembris, 1551.

Tuæ amplitudini addictissimus,

JOANNES AB ULMIS.

P. S. Libri Petri Martyris necdum sunt allati, nec spes ulla est brevi eos recuperandi.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo et ornatissimo viro Henrico
Bullingero, ecclesiæ Tigurinæ episcopo,
domino suo colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCIX.

JOANNIS AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

SIMUL ut accepi literas a principe nostro tuæ amplitudini descriptas, nullam moram interponendam esse duxi, quin quamprimum maximo gaudio, hoc est, clarissimorum virorum ac principum literis fruerere. Omnino dici non potest, quanto me gaudio affecerint; partim quod eas scirem tibi magno ac præclaro viro fore gratissimas, partim quod summa principis liberalitas erga nos illo ipso tempore a Scinnero esset ostensa, qua multo melius studiorum nostrorum rationem in posterum tueri poterimus atque defendere. Alexandro enim sex libras tua commendatione adductus donavit; mihi vero quinque, cum non multo ante markas decem liberaliter erogasset. Nec tam ista munificentia gaudeo, quam summa principis in nos humanitate ac benevolentia lætor atque triumpho. Ex qua re quidem facile quoque intelligo, et mehercule lubens agnosco, me tuæ dignitati maximo beneficio devinctum; nam nisi tu nos officio tuo commendationis in tantum apud hunc principem gratiam posuisses, non modo ducis liberalitate careremus, sed ne genus quidem ullum optimarum artium tuto sequi valuissimus. Atque ut ad id semel veniam, quod tu pro tuo jure a me videris expectare, sic habeto atque existimes, te non illud modo esse assecutum, ut perpetua observantia te complectar, (quod quidem ipsum cum tua nihil referat, mea certe plurimum interest;) verum me etiam daturum operam, uti ne te hujus ad me amandum juvandunque inductionis animi voluntatisque unquam pœniteat. Pollicerer hoc tibi prolixius, nisi in animo haberem re non verbis me tibi approbare, omnesque vel cogitationes tuas officiis meis superare. Quod me temere ne scripsisse arbitreris, has velim literas apud te syngraphæ, non epistolæ, vim habere, ut mecum quasi obsignatis tabellis agas, ni quæ tibi hæc recepi, sanctis-

sime omnia observaro, hoc est, opinionem tuam in colenda tuendaque digtate tua studiis meis vicero. Hæc igitur hætenus.

Novi quod ad te scribam nihil est, ne rumoris quidem; nam sedatæ sunt atque depressæ omnium furiosorum voces. Ipsa vero hæc insula pacatissima et tranquillissima est ab optimis sanctissimisque magistratibus reddita. Soffolciæ dux pro certo Scinnero nuper dixit, quod nisi Warwicensis pro salute ac dignitate Somerseti ducis supplex intercessisset, sententiam jam ante de morte principis publice pronunciatam carnifex Caletanus esset executus. Videre hic potuisses, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ principum simulationes, quam misera ac plane perdita aulicorum vita.

Synodus jussu regiæ majestatis haberi cœpta est pridie idus Decembris ab optimis doctissimisque viris, qui de justa morum disciplina et doctrinæ integritate deliberent atque consultant. Præjudicia de his rebus omnibus facturi sunt Cantuariensis et Petrus Martyr, Eboracensis episcopus et Londinensis, cancellarius item Angliæ jam creatus, episcopus Eliensis ante, et Scinnerus noster, omnium controversiarum religionis unus pene ac solus publicus doctor et dux. Res deinceps illæ omnes in approbationem cadent eorum omnium, qui e parlamento sunt futuri. Hoc est summorum et infimorum hominum judicium. Quid casurum sit, incertum est. Utinam saluti miseræ ac flebili reipublicæ Christianæ formæ consulere possint. Coxus vir tui amantissimus, simul ac primum aliquid discernatur, id se velle tibi prescribere amanter affirmat.

Tu jam illud, quod sponte Northumbriæ duci es pollicitus, velim pro tua fide diligentiaque et pro mea in te non instituta sed jam inveterata observantia cures: enitare, ut liber aliquis tuus ejus celsitudini quam honorificentissime quamprimumque describatur. Promissis ut stes, utriusque nostrum fidei plurimum interest, maxime autem religionis atque adeo ipsius sanctitatis, quam hac ratione et augeri et conservari apud multos certo mihi est persuasum. Quare te moneo, cum beneficiis tuis, tum amore erga religionem incitatus meo, ut omnem fructum et communem et privatum, ad quos ab ipso Deo inflammatus fuisti, omni cura atque industria consequare, voluntatemque animi tui et constantiam, quam ego semper sum admiratus, semperque prædicavi, ne unquam inflectas cujusque vel gratia vel apud te auctoritate. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio doctrinæ, magna memoria scriptorum tuorum. Vir princeps est et gloria clarissimus, æternumque suorum laborum præconium mandari abs te literis facile patietur; nec illi solum præconium tributum, sed etiam grave testimonium impartitum clari hominis magnique esse videbitur. Tu velim et quid agas, et quid acturum te putes, facias me quam diligentissime certiore. Literas tuas etiam atque etiam exspecto, et quidem tales, quales maxime opto. Nominatim vero te rogatum

volo, ut literas, quas ad principem nostrum es daturus et ad Joannem Chekum regiae majestatis institutorem, meis includas diligenterque obsignes. De qua etiam re superioribus literis, hoc est, pridie nonarum Decemb. tecum diligenter egi. Vir est, mihi crede, doctissimus, tui amantissimus, de me vero optime meritus. Is Alexandri Schmutzii causam, tua commendatione ad Hoperum adductus, amanter pollicetur se cum Warwicenses transacturum. Ex te igitur velim intelligat rem hanc et tibi fore gratam et nostris studiis valde accommodatam. Jam ante quidem res pulchre confici potuisset, cum proxime Londini essem; nam ultro e sua sponte princeps a Warwick de juvene sibi abs te commendato inquirebat, nec se solum de suo studia optimi adolescentis sublevaturum, sed etiam regem ipsum hac de re sollicitare se velle constanter affirmabat. Hæc ex Cheko. Ego vero de exitu promissi idcirco non fui sollicitus, quod rem suapte sponte aliquando casuram feliciter viderem, cum et tu promissa exsolvisset, et nos fortasse patrocinio maxime habituri essemus opus. Vale, doctissime vir. 10 Januarii, 1552. Oxonii.

Tuus discipulus et in Christo filius,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

Amplissimo viro simul ac doctissimo Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ ministro, præceptori suo carissimo.

EPISTOLA CCX.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

Si vales, gaudeo; et ipse valeo, et princeps noster recte valet. Ejus ad te literas pridie non. Januarii tabellario Tigurum perferendas dedi: an reddantur recte, nescio; ego sane vehementer dubito, cum quod per se jam sint hibernæ navigationes odiosæ, tum quia pervagatum est vitium apud ejusmodi homines, ut vel negligentes sint vel omnino infideles: idcirco eas denuo tua causa describendas putavi. Multa cognoscas ex literis, quas post Stumphii a nobis discessum trinas ad te dedi: gratos tibi optatosque esse qui de virorum principum benevolentia erga te rumores a me significantur, non dubito, mi dulcissime pater; præstaboque et enitar ut indies magis magisque hæc inter vos et augeatur et conservetur amicitia. Te quidem indies mehercule habeo cariorem, sollicitudinesque meas quotidie magis tua plane summa merita exacuunt, ne quid aut ex amore aut ex judicio tuo deperdam. Constans jam aliquot dies percre-

buit rumor Joannem Chekum auratum militem, regiae majestatis institutorem, cancellarium Angliæ hoc in concilio creandum: Eliensis episcopus ad tempus duntaxat isto officio fungitur, donec alius ad illum honorem perpetuus a parlamento decernatur. Tu velim ad illum diligenter scribas; vir enim tui cum primis est amans ac studiosus, præterea summæ existimationis atque dignitatis homo: argumentum tibi nequaquam deesse poterit. Is unus ac pene solus cum Treherno nostræ hujus salutis auctor semper fuit. Deinde Ulmios meos, tua commendatione ad Coxum adductus, perquam benigne ac humaniter in aula regia accepit. Postea Alexandri studia defendi juvarique a Warwicenses curaturum se lubenter affirmat. Titulum Warwicensis jam plenum ac integrum accepisti; id unum hoc tempore postulat, ut promissa tua exsolvas, quod ut enitare contendasque, vel potius ut perficias (posse enim te mihi persuasi), vehementer te etiam atque etiam rogo. Res maximi est momenti ac ponderis, quod tute ipse pro tua summa prudentia facile cogitabis. Rectissime feceris, mihi crede, si futuris hisce nundinis literas quam diligentissime ad illum scribas, quibus et studium illi tuum ac operam singulariter deferas, et pro ejus celsitudinis erga te benevolentia gratias agas: in his vero omnibus, quæ ad tanti principis dignitatem facere videbuntur accurate contexes.

Hæc hactenus. Petrus Martyr adhuc Londini suas agit partes in constituendis legibus sacris. Liber ejus necdum allatus est: falsissimi sunt Byrkmanni. Filia principis convaluit ex magno et periculoso morbo. Mira nunc parturit, quæ in lucem tua cum laude brevi sunt exitura. Inventus est hisce diebus magnus thesaurus optimorum librorum: Basilii in Esaiam et Psalmos Græce, et aliquot alia scripta, seu fragmenta potius, ejusdem auctoris; Chrysostom in evangelia Græce; integer Proclus; Porphyrius et Plotinus Platonici. Illos libros omnes ipse hoc die vidi. Reliquum est nunc ut valeas, pater in Christo colendissime, ignoscasque rusticitati literarum mearum; nam et festinans scripsi, et ludis, seriis quidem illis, vehementer impeditus. Oxonii, 5 Febr. 1552.

Tuus discipulus et in Christo filius,

JOANNES AB ULMIS.

Literas omnes meis includito, præcipue Cheki: ni effecero ut literas a Warwicensi acceperis, fidem mihi nullam amplius habeto.

Titulus conveniens dignitati Warwicensis:

Illustrissimo principi ac domino, D. Joanni Dudlæo, potentissimo Northumbriæ (vel Northumbrorum) duci, comiti a Warwick, domino Lyskæ, regnorum Angliæ, Hiberniæ et Franciæ regis consiliario summo ac principi.

Scripsit ad te dux Suffolciæ, filia ejus, Haddonus, Elmerus et Scinnerus, quorum literas ad te misi omnes, ut supra ostendi.

Oglethorpius, doctor et Vice-Cancellarius hujus academïæ, tuas jam avide expectat literas; item Hardingus, vir absolute doctus.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ archiepiscopo, domino
suo longe colendissimo.*

EPISTOLA CCXI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

HÆC quinta est epistola, quam post Stumphii a nobis discessum ad te do, eam maxime ob causam, quod tabellariorum diffusus ingenio, literas clarissimi principis tuæ amplitudini descriptas nequaquam interire velim. Fore enim eas tibi longe gratissimas, non dubito. Erit tuæ quoque fidei et humanitatis curare, ut quamprimum intelligam, an illæ omnes tibi fideliter sint redditæ; qua in re velim ne diu suspensum me teneas. Hic omnia sunt adhuc recte pacata, nisi quod securi caput Somerseti ducis hesternæ die octava hora matutina Londini a carnifice Caletano est præcisum. A confessionibus (ut vocant) fuit principi Coxus, magno haud dubie mœrore ac luctu; fuerunt enim semper familiaritate ac usu conjunctissimi. Miræ et omnino novæ insidiæ Warwicensi ab illo intentatæ feruntur. Profecto misera atque miseranda hæc sunt temporum munera. Omnes hunc principis tanti casum et calamitatem gravissime flent ac mœrent. Omnino fato contineri jam ante videbatur, eam mortem ejus fortunæ miseræ multumque jactatæ portum aliquando futurum. Quid porro expectandum sit is viderit, qui unus atque idem totius orbis et rex est immortalis et æquissimus judex.

Tu (quod reliquum est) fac ut liber aliquis tuus Northumbrorum duci quamprimum abs te describatur, et literæ ad Jo. Chekum, regis institutorem, quæ gratiarum in se actionem pro beneficiis in nos tua maxime causa collatis aperte contineant. Præcipue Alexandri mei, vel potius tui, rationem habeto: illius enim causam Chekus apud Warwicensem se pulchre transacturum pollicetur. Nihil hic tibi faciendum, quod non te dignum et nostris studiis cum primis gratum acceptumque sit futurum. Hoc ut velis, vir ornatissime, te tam rogo quam quod vehementissime. Omnes literas ad me, præcipue Cheki, mitto. Iterum vale. Oxonii, 8 Februarii, 1552, datæ jam multa nocte.

Tuus discipulus, et in Christo filius,

JO. AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ archiepiscopo, do-
mino suo colendissimo.*

EPISTOLA CCXII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

SALUS in Christo, et gaudium Spiritus Sancti! Omnino ejusmodi res nostræ sunt, præstantissime vir, ut quid tibi literis meis significem, plane non habeam, nisi fortasse vis illud scire, quid in synodo de rebus ecclesiasticis decernatur, et quo in statu res nostri principis sint positæ. Verum cum hæc omnia e literis Joannæ, ducis filiæ, et Treherno te cogniturum certo sciam, his de rebus plura scribere in præsentiarum supersedendum duco. Tuas potius jam literas in dies singulos avide exspecto, et tales quales maxime opto. Chekum hominem doctissimum et fidelissimum amicum, Warwicensem vero ipsum facillimum fortissimumque principem cognoscēs. Per me si reddantur, ausim tibi obligare fidem meam ex templo responsum tibi iri ab omnibus. Simul ac igitur eas accepero, quid a me sit actum scies. In rebus meis nihil est novi, nisi quod magistrorum dignitatem jussu Coxi consensuque Martyris assumpsi. Simul etiam ineptias istas et desideria patriæ deponam, et quo consilio isthinc discesserim, id assiduitate ac studio singulari consequi studebo. Vale diu multumque, doctissime vir mihi que carissime Bullingere. Oxonii, datæ raptim Calend. Martii, 1552.

Tuæ dignitati deditissimus,

JOANNES AB ULMIS,

in Domino filius.

INSCRIPTIO.

Clarissimo et doctissimo viro Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ episcopo, domino suo colendissimo. Tiguri.

EPISTOLA CCXIII.

JOANNES AB ULMIS CONRADO PELLICANO.

SALUS in Christo perpetua! Literas tuas accepi, reverende pater, 10 calend. Martias, nonis vero Augusti superiori anno a te datas; quæ mihi tam gratæ fuerunt, quam diu ante multumque expectatæ. Fuerunt autem exoptatissimæ: quanquam (ut quod verum est fatear) de iis spem omnem jam sublatam nobis subdubitare incipiebamus, quod multas e Tiguro literas accipiens, nullas plane abs te mihi descriptas viderem: quæ res sicut diu nos graviterque suspensos cura expectationeque detinuit, ita una literarum tuarum lectio animos nostros vehementer etiam atque etiam

refecit. Cum primis autem (quod mihi affirmanti credas velim) hoc tuum officium sanctissimæ Suffolciæ ducis filiæ perquam gratum acceptumque extitisse scias. Præsens enim ipse literas illi tuas tradidi, et quam honorifice universa principis familia de te tum sentiat tum loquatur, facile animadverti. Magna est hic hominum opinio de te, magna commendatio bene transactæ vitæ, magna memoria scriptorum tuorum: tu igitur velim, carissime in Christo pater, in illa ad juvandum ornandumque studia carissimæ principis optimeque de me meriti hominis filiæ constanter perseveres, atque illam paratam ut vides et ingressam, pleno gradu cohortari non intermitteres, quo indies longius discendo exercendoque se præcedat. Solent homines ἐγκλεύσματα magnorum virorum non facile abjicere, præcipue si non leviter aut sine causa suscepta videantur, sed eorum cohortatione ad studium cognoscendæ virtutis vehementer concitari. Quod ipsum nobili huic et generosæ virgini usu venisse multa cum laude, cognosces ex literis tuæ amplitudini descriptis; quibus ut quam gratissima et humanissima erga te cognoscatur, effici a se probarique contendit: tu fac ejus studium boni consulas, eamque ut cœpisti amare pergas.

Nos hic recte valemus et indies melius: principem liberalissimum, ætatem opportunissimam, commendationem certe a Bullingero habemus singularem; ut mihi unum timendum sit, ne ipse mihi defuisse videar. Quod ne fiat, ὅσον Θεὸς ἰώσῃ, præcavero, et quo consilio patria sim egressus, id assiduitate mea et Dei benignitate consequi studebo. Novi quicquid hic est, ex Froschovero propediem cognosces. Salutem Petro Martyri et à Lasco dixi tuo nomine quam potui officiosissime. Salvi sunt et incolumes ambo, teque plurimum salvere jubent. Synodus de rebus ecclesiasticis ante tres menses haberi cœpta est: simul ac primum aliquid decernatur, scies. Præterea quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror, omnia studiose diligenterque curabo. Salutem dicas velim Samueli filio tuo meis verbis plurimam. Iterum atque iterum vale, sanctissime Pellicane, mihi que carissime in Christo pater. Oxonii, e Collegio Regis, 1552.

Tuus in Domino filius,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Reverendo in Christo patri ac domino
D. Conrado Pellicano, sanctæ linguæ
apud Tigurinos professori, domino
suo plurimum colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXIV.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

CERTIOR a Joanne Byrkmanno factus mitti istuc tabellarios, statim hoc nescio quid exaravi. Primum, quæ mens te a scribendi ad principem officio avocarit, et in oblivionem hominum tibi amicissimorum tam longe transtulerit, satis exputare non possum. Nam tibi non redditas e curia principis nostri literas, mihi persuadere qui possum? qui sciam, neque me semel tantum eas aut iterum, sed sexies descripsisse, nec earum ullas dedisse cui nomen tuum probe non notum esset, et ipsorum etiam tabellariorum in perferendis literis commoda fructusque consisterent. At enim fortasse a te sunt missæ, sed aut neglectæ, aut apertæ, aut omnino in itinere interceptæ. Quod si ita sit, tua velim dignitas videat, cui eas ad nos perferendas dederit. Nos certe de te ne verbum intervallo jam sex mensium audivimus; tantum abest ut literas ullas acceperimus. Quare crucior miser et queror, nec de quo tamen querar satis exploratum habeo: facit tuum in me perpetuum studium et acre istud in re omni iudicium, ut nihil abs te neque temere neque injuria fieri putem. Rursus tam insolens et diuturna taciturnitas, in tanta maxime scribendi ad viros principes materia, animum meum vehementer pungit atque angit, ne quid gravius acciderit vel tibi, ita ut scribere non queas, vel rebus nostris, ut omnino non velis. Northumbrorum dux omnem sibi de te promissoque tuo expectationem expleri cupit atque persolvi. Princeps vero meus nihil se a te responsi accipere jamdudum vehementer cœpit mirari, præsertim homine tam diserto et alias semper ad scribendum impigro. Quocirca honoris tui ac fidei meæ causa velim quamprimum et quam diligentissime ad viros istos principes scribas. A me quidem te porro excusari boni viri haudquaquam patientur. Id ut velis, te tam rogo quam quod vehementissime. Salutem hic tibi a me vult ascribi Petrus Martyr plurimam. Vale, vir doctissime mihi que carissime Bullingere.

Oxonii, Non. Julii, 1552.

Tuus discipulus et in Christo filius constantissimus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ ministro.*

EPISTOLA CCXV.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

CRUCIOR miser tuarum expectatione, quas quidem credo jam datas esse; sed vehementer timeo, ne etiam ipsæ pereant. Oro igitur eas renoves, præcipue ad principes. Warwicensis Berwicum magno comitatu initio Maii est profectus, propediem rediturus. Dux vero noster superioribus diebus hic prope Oxonium fuit in prædio, quod illi ex hæreditate demortui Suffolciensis obvenit. Accessi illum, et de more academici salutavi. Is sodalitis nostro tres damas rogatu meo donavit. De te autem (ita vivam) peramanter, quid agas, quid valeas interrogavit. Cui ego quum [quæ] visa sunt respondi. Tuum nunc est, tuæ sunt partes ut quamprimum rescribas. Fac, obsecro, ut intelligam me meaque tibi curæ fuisse; quod fiet, si Alexandri in tua ad Warwicensem epistola in eam quam volo partem mentionem feceris. Salutem tibi dicit Scinnerus. Martyr abest. Oxonii, 6 Calend. Augusti, raptim. Chirothecæ bona fide uxori tuæ reddentur. Vale, mi carissime et observandissime Bullingere. [1552.]

Tuæ amplitudini addictissimus,

JOANNES AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Bullingero, Tiguri,
domino suo colendissimo.*

EPISTOLA CCXVI.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

SALUS in Filio Dei! Nunquam fore putavi, ut vel tu longiorem faceres scribendi intercapedinem, vel ego tuarum expectatione vehementius torquerer. Tumultum credo adhuc prohibuisse, quominus ad nos scriberes, quem in Germania concitatum esse accepimus. Verum non aliam per Gallias mittendi rationem te invenisse satis exputare non queo, cum hac via jam bis e Tiguro literas acceperimus. Subvereri etiam interdum venit mihi in mentem, literas principis, quas decies ferme hinc ad te misi, fideliter non esse redditas; quod equidem facile crederem, nisi earum ἀρχέτυπον Basileam usque fidissimo nuntio delatum certo compertum haberem. Omnino quid agam aut quo pacto principi satisfaciam, mehercule non video. Ponam igitur in extremo, quod sentio. Si nos diligis, si a principe diligi vis, ad me literas, ut quamprimum læticia afficiar, mittito. Et velim reliquum quod est promissi ac muneris tui Northumbrorum duci

honorificentissime persolvas. Cheko vero ipsi Alexandrum quam diligentissime commendes, cujus causam omnem in se totum tua commendatione adductus recepit. Hoc ut velis, te etiam atque etiam rogo atque obtestor, et a te ita peto ut majore cura, majore studio non possim. Nihil est, doctissime vir mihi que carissime Bullingere, cum omnia a te expectem, quod mihi gratius facere possis. Ego de me tibi sic contestans Deum immortalem promitto atque confirmo, me pro tua dignitate hac in parte, qua una aliquid a grato homine proficisci potest, omnia suscepturum officia atque labores, adeoque etiam iis cogitationes tuas superaturum; quod etsi quam difficile sit video, id tamen exitu me tibi probaturum confido. Ne longior sim, vale, et me, ut facis, ama.

Literas Joannæ filiæ ducis ad te mitto hisce meis inclusas. Statueram quidem hac æstate in patriam proficisci, uti ex literis Augustini mei, quocum a condiscipulatu vixi conjunctissimus, cognoscas: sed quoniam istic omnia verti turbarique video, his in locis manendum, quoad audiamus hæc quæ commota sunt, quorsum evadant, duco; quo fit ut chirothecæ, quas filia ducis a me uxori tuæ summum benevolentiae signum tradi volebat, ante nundinas autumnales ad vos commode mitti non possint. Iterum atque iterum vale, vir optime. Salutem dicas velim meis verbis D. Pellicano, Gwaltero, et Wolfio plurimam. Salvere vos jubet Petrus Martyr. Oxonii, 9 Augusti.

Tuæ amplitudini addictissimus,

JOANNES AB ULMIS,

in Christo filius constantissimus.

Hic omnia cum primis pacata sunt et tranquilla: Chekus e periculosissimo morbo convaluit. Jam literas Joannæ in has conjecturus, cogito me eas in eum fasciculum, quem hinc ad te 10 puto Julii misi, simul cum ceteris conjecisse. Quare eas ante has redditum iri existimo.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. Henrico Bullingero, Tigurinae ecclesiae ministro, domino suo colendissimo. Tiguri. Ocius reddantur.

EPISTOLA CCXVII.

JOANNES AB ULMIS HENRICO BULLINGERO.

PLURA cum plus otii nactus fuero: hæc ad te festinans ac raptim scribo. Nullas omnino abs te literas intervallo jam decem mensium accepimus; quod ipsum demirari satis non possum. Oblitum te nostri non puto, siquidem causa ejus tibi nulla est data. Tamen e contra diuturnum hoc tuum ac pestiferum silentium mirum in modum nos sollicitat

et angit, ne quid gravius communibus rationibus nostris acciderit. Filia principis ad te jam bis scripsit, princeps vero ipse semel, cujus istuc literas per certissimos nuncios deferri curavi. Quare si me amas, si tuam existimationem salvam vis, quam diligentissime quam primumque hominibus principibus rescribe. Cum primis autem Alexandri fac in tua ad Warwicensem epistola memineris, simulque gratias agas pro oblata jamque ostensa ejus in nos summa benevolentia. Itidem etiam velim erga Suffolciensem ducem facias. Hoc ut velis te tam rogo quam quod vehementissime. Chirothecæ, quas filia principis istuc ad uxorem tuam preferendas mihi dederat, ante nundinas commode reddi non poterunt. Volebat illi mittere pulcherrimum anulum aureum; verum non eum accepi certas ob causas, quas hic longum esset recensere. Vale, doctissime vir, et literas rudissime ac levissime scriptas boni consule. Oxonii, 16 Augusti, 1551. Salvere jubeas velim communes amicos.

Tuus quantus quantus,

JO. AB ULMIS.

P. S. Chekus optime convaluit. Coxus cancellarius hujus universitatis amplius non erit. Intra duas horas electionem a nobis futuram scio. Bona spes, imo summa, Suffolciæ ducem hanc dignitatem et urbis nostræ patrociniū in se suscepturum. Constans fama est, Coxum jam propediem episcopum esse creandum. Oro, Cheko diligentissime scribas. Festinantissime hæc ad te.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro Henrico Bullin-
gero, domino suo colendissimo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCXVIII.

CONRADUS AB ULMIS RODOLPHO GUALTERO.

S. Quon nullas adhuc ad te dedi literas, doctissime vir, cave id negligentia, qua nihil a me magis amotum esse volo, aut oblivione tuorum erga me meritorum, quorum memoriam nulla unquam delebit ætas, factum esse putes; sed partim, quia neque de Angliæ neque de mearum rerum statu in tam brevi spatio, quo ego huc versor, te certiorum facere potui, partim vero, quia commendatione tua quid proficisci vellet expectavi. Quare si meum hoc silentium te offenderit, mihi ut pro tuo in me amore meaque iterum in te observantia semel ignoscas majorem in modum te oro. Nunc vero, cum ita sese res habeant, ut certi aliquid ad te scribere possim, longiorem scribendi intercapedinem

facere non potui. Scias itaque literas tuas ad D. Doct. P. Martyrem pro nobis scriptas plurimum ponderis ac momenti habuisse, atque ita sane ut tua causa studio suo et opera præsto se nobis semper futurum sit pollicitus. Dabitur a me opera, ut neque tu quicquam de me falso prædicasse, neque ego tanti viri commendatione frustra usus esse videar. Pro tua ergo commendatione immortales ago et habeo tibi gratias. Faciam profecto aliquando, ut intelligas te officium tuum apud hominem memorem minimeque ingratum posuisse; quod etsi quam difficile sit video, id meo tamen exitu tibi præstiturum confido. Tu me, ut instituisti, fac diligas, ac valeas, nosque tibi commendatos iterum atque iterum habeas. Salutem dicit Joannes noster et frater meus carissimus. Oxonii Anglorum, 4 Id. Augusti, 1551.

Tuæ dignitati addictissimus,

JO. CONRADUS AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

Viro doctrina et pietate præstantissimo D. Rodolpho Gualtero, Tigurinæ ecclesiæ episcopo, domino suo longe colendissimo. Tiguri Helvetiorum.

EPISTOLA CCXIX.

CONRADUS AB ULMIS JOANNI WOLFIO.

S. QUANDOQUIDEM dubium nunquam esse existimavi, quin esset officium meum, ut tibi præceptor meo de ratione studiorum meorum aliquid scriberem; quum tamen præteritis modo mensibus apud Josuam Malerum, hominem mei amantissimum, tui vero observantissimum, scripserim; tamen cum hoc tempore studium meum mutaverim, iterum ad te scribendum duxi. Paucis itaque rationem studiorum meorum accipito. Horam sextam matutinam libris Politicorum Aristotelis tribuo, ex quibus duplicem utilitatem me capere existimo, et Græcæ linguæ peritiam et moralis philosophiæ scientiam. Horam septimam in primo libro digestorum seu pandectarum juris Cæsarei consumo, et octavam hujus lectionis repetendo. Ad nonam lectionem D. D. Petri Martyris, theologi præclarissimi et doctissimi, audio. Decimam præceptis dialectices Philippi Melanthonis de locis argumentorum do. A prandio statim officia Ciceronis lego, libellum vere aureum, ex quo non minus quam duplicem voluptatem capio, et puritatem verborum et philosophiæ cognitionem. A prima ad tertiam usque stylum exerceo, maxime vero epistolis conficiendis; quoad autem fieri potest, imitor Ciceronem, qui omnia, quæ ad purum stylum spectant, abunde tradidisse creditur. Ad tertiam habeo lectionem institutionum juris civilis,

quas ita prælego, ut memoriæ mandem. Ad quartam regulæ juris in aula quadam, in qua habitamus, leguntur privatim, quas audio et non minus quam institutiones edisco. A cœna tempus variis sermonibus consumitur; aut enim in nostro cubiculo sedentes, aut aliquam partem gymnasii circumeuntes, in dialecticis quæstionibus nos exercemus. Habes nunc breviter rationem studiorum meorum, quam tibi probatum iri puto. Tu dabis operam, primum ut valeas, deinde ut nos tuis literis nonnunquam appelles; et vix credas, quantum ex earum tum elegantia tum suavitate voluptatis capaturi simus. Uxori tuæ et matri tuæ, mulieribus honestissimis, plurimam meis verbis salutem dicito. Vale. Oxonii Anglorum, Calend. Martii, anno 1552.

Tuus discipulus,

JOANNES CONRADUS AB ULMIS.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Joanni Wolfio, ecclesiæ
Tigurinæ ministro, domino atque præ-
ceptoris suo observandissimo.*

EPISTOLA CCXX.

JOANNES STUMPHIUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. SUMMA tua non solum erga me sed etiam parentes meos mihi carissimos benevolentia spectataque fides, cum ex infinitis aliis in nos cumulatis beneficiis, tum vero in primis ex ultimo tuo mecum colloquio, quo simul valedicebas, pleno humanitatis, amicitiae, officii atque diligentiae, ex omni parte sese ostenderunt. His itaque firmatus fretusque literis his meis te interpellare non dubitavi; ac primum meae conditionis statum commemorare, ac deinceps quæ velim paucis subicere. Postquam igitur patria relicta, longo, laboribus, sumptibus, periculis ac molestiis pleno, itinere confecto, tandem ad 16 Maii Londinum optatam metam attigimus; ego, relicto D. Hoppero cum cara sua familia Londini, 25 ejusdem mensis me Oxoniam contuli. Ubi ego ab omnibus ac doctissimis viris humanissime sum exceptus: omnes ultro in primo statim congressu de te rogitare ac verba facere cœperunt, ac in tuam gratiam omnia mihi sua studia atque officia polliceri; imprimis vero D. D. Petrus Martyr, tuus ex animo amicus, et D. Sydallus, vir summæ auctoritatis, multæ eruditionis, optimæ fidei, sane homo civilis ac humanus, patronus meus, partim beneficio commendationis D. Treherni, partim vero tui amore. His omnibus accessit commemoranda quædam et summa D. D. Coxi in me meaque studia liberalitas: nam egregio ejus viri auxilio in collegium, quod Regium dicitur, receptus sum, his conditionibus, ut modico pretio per annum soluto commodissime inter optimos quosque,

ac totius gymnasii et eruditione et auctoritate facile principes, regis alumnos vivere possim. Pro hac igitur tantorum virorum beneficentia magni me interesse putavi, ut omni modo quacunque occasione oblata memorem me ac gratum ostendam. Id vero nullo modo commodius aut melius fieri posse video, quam si tantum a te impetrare mihi contingat, ut aliquando literis tuis me juves. Nam hac in re quicquid factum est, nemo est qui dubitet dignitatis tuæ habitam esse rationem. Magna enim hominum illorum opinio de te, magna eruditionis reverentia, magna memoria scriptorum tuorum, magna denique amicitiae tuæ commendatio ac spes. At ea profecto quanto expressiora quantoque illustriora sint futura vides, si aliquantum quotidie laudis ex benefactis tuis accesserit. Quæ cum ita sint, majorem in modum a te peto, te oro atque obtestor, ut me isto tuo officio tueri ac juvare velis; cures ut mea studia optimis istis viris commendata sint, sicque rem, utilitatem meam per te defensam ac auctam cupias. Non minus autem te posse quam velle mihi dubium non est: quodque ut tibi factu facillimum, illis gratissimum, mihi utilissimum erit; nam sedulo gratias agendo me hic plus impetraturum, quam improbe petendo, scio. Hoc igitur si facere dignatus fueris, illud tibi expertus promitto et spondeo optimum quemque in amorem tui confirmaturum tibi que adjuncturum: non minus vero dominum Sydallum, civilem, gravem, tamen humanum, strenuum Christi præconem, tui cupidissimum, non minus inquam quam D. D. Coxum, ita velim literis tuis tractes, ut intelligat suorum in me collocatorum beneficiorum commendationem non vulgarem fuisse: nam ejus viri minime non possum etiam summi erga te studii ac officii esse testis. Etenim sæpissime mecum, non solum a me provocatus, sed etiam sua sponte, bone Deus, quam magnifice sentiens de te communicare solet! Quare quæso hac in re absentis mei rationem habere velis: quod si feceris, omnia mihi te præstitisse putabo.

Cum D. Hoppero tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit et adhuc est, ut nulla major esse possit; nam egregiis suis auxiliis, consiliis, quantum me juverit, nullo modo dicere satis queo. Ille Tigurinæ ecclesiæ, reipublicæ, libertatis verus amicus, ac ab omni calumnia tutor est. Joanne Ulmio nostro valde familiariter utor: nam inter nosmet ipsos vetus usus intercedit; tum etiam tuæ ad D. Coxum literæ, quibus hominem commendaveras, mihi etiam majorem consuetudinem, quam antea erat, conciliarunt. Salvi sunt in Anglia omnes amici. Vale. Datum Oxoniæ, anno post Christum natum 1549. Mense —

Tuæ dignitatis observantissimus,

JO. RODOLPHUS STUMPHIUS.

INSCRIPTIO.

Summæ eruditionis et pietatis viro D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ episcopo vigilantissimo, patrono suo ac domino plurimum observando. Tiguri.

EPISTOLA CCXXI.

JOANNES STUMPHIUS HENRICO BULLINGERO.

LITERAS tuas, vir præstantissime, sub finem Octobris superioris 1549 anni datas, 6 Cal. Feb. hujus 1550 accepimus: quibus nihil suavius, nihil antiquius unquam fuit, idque multis nominibus. Ac primum quod humile nostrum illud officium tam humaniter accepisti, ac pro eo nos apud virum celeberrimum D. D. Petrum Martyrem tua commendatione dignos habuisti, tranquillum denique patriæ statum cum saluberrima ac vere paterna tua *παραιέσει*, quam gratissimo amplectimur animo. Quodque mones ut et a regis et ab aliorum principum muneribus abstineam, fidem tuam ac amabilem mei curam agnosco. Verum nolim vel te vel parentem meum mihi carissimum de hoc multum esse sollicitos. Quanquam enim jamdudum ejusmodi stipendia ambiendi via ac ratio sit oblata, semper tamen lex illa patria mihi scripta hærebat in animo. Quod vero inter regis alumnos vivendi copia sit facta, nolim id mihi infamiæ esse puto [putes]: neque enim gratis concessum, sed singulo quoque quatembre transacto plus minus 5 coronatos Anglicos pro victu solvo. Quod si vero hæc minus fidem sint habitura, mandatum regium quod mihi patrocinetur habeo: nam eo cautum est, ne quisquam exterorum in alicujus collegii socium suscipiatur. Quin D. Hopperum, Martyrem et Ricardum Hilles testes hujus rei locupletissimos habeo, qui et quantum solvam, et quantum hoc anno consumpserim probe norunt. Te itaque pro tua humanitate ac fide oro, si quando ejus rei apud vos fiat mentio, tu me tua defensum velis commendatione. Novarum rerum pauca sunt in præsentia. Illud præcipuum est: rumor est inter utrumque et Angliæ et Galliæ regem nunc agi de pace; nec desunt qui dicant vestrum ab Anglis habitam in ea re esse rationem, quo scilicet et evangelium et ecclesia apud Helvetios subsistere queat; quod num sit necne, non facile dixero. Reliqua ex Joanne Ulmio nostro audies, qui sibi hanc provinciam sumpsit. D. Hopperus et D. Martyr valent. Franciscus Dryander, quem salutabas nostris literis, nuper Basileam abiit. Vale, decus patriæ. Datum Oxoniæ, 1550. 4 Cal. Februarii.

Tuæ dignitatis observantissimus,

JOANNES RODOLPHUS STUMPHIUS.

INSCRIPTIO.

*Summa pietate atque eruditione gratissimo
celeberrimoque viro D. Henrico Bul-
lingero, ecclesiæ apud Tigurinos epi-
scopo, patrono suo ac domino plurimum
observando.*

EPISTOLA CCXXII.

JOANNES STUMPHIUS HENRICO BULLINGERO.

Ad proximas tuas literas, quæ nos plane bearunt, licet uterque nostrum responsum dederimus, tamen ab iis quoque scribendi mihi nunc incipit initium. Inter cetera enim quæ humanissime nobiscum communicabas, hortabaris quoque si quæ nova haberemus, tibi ut impartiremur; quod nunc quantum in me fuit facere sum aggressus: nam et liberius et uberior scribendi facultas data nunc est, siquidem 6 Febr. hujus 1550 anni festus sane dies nobisque faustissimus illuxit; nam et Londinensi concilio finem fecit, et ducem de Somerseto carcere liberavit, qui, papistarum insidiis circumventus, deque variis et gravibus criminibus accusatus falso, non solum a totius regni gubernaculo, quod sibi post mortem Henrici VIII. commissum tenebat, rejectus, sed et in carcerem usque durissimum erat abstrusus: adeo ut de ipsius inde liberatione, ni vitam morte commutaret, nihil spei, aut parum saltem supererat. Qui principis gravissimus casus quantas evangelicis ac bonis omnibus turbas dederit, dictu mirum est: ipsi enim Romanistæ, bestię crudelissimæ, quibus Oxonium scatet, jam de ducis nostri interitu, de evangelii nostri extremum spiritum trahentis morte, deque redivivo suo suaviolo (missa), quasi solidam hanc jamdum parassent victoriam, triumphare, abominandam missam in suis conventiculis rursum celebrare, in efferendis funeribus et id genus aliis negotiis antiquis suis nugamentis uti, totos sese, ut ejusmodi religionis assertores decebat, vino inundare. Eoque tandem furiosa rabies erat progressa, ut ipsis Christi fidelibus impudentissimis suis sermonibus pœnas, exilium, gladium ac flammam, denique omnia mala minitarentur, ni principis hujus extremo periculo saperent, ac rursus ad suas deficerent partes. Sed O facinus audax et insanum! quicquid enim consilii habuerunt, nunc cum nihil obfuit consumpserunt, prorsusque malam suam mentem omnibus prodiderunt. Nam præter spem omnium et dux liberatus est, et religio communi totius concilii suffragio confirmata est. Hinc factum ut hactenus novorum ne quidquam scribere fuerim ausus: in posterum tutius id faciendi copiam fore spero. Dimisso itaque concilio D. D. Coxus Oxonium se contulit, ubi hactenus degit: inventam quoque viam speramus, qua hujusmodi antichristi putrida membra abscissa toto arceantur gymnasio; quam spem principia quædam D. D. Coxi, quæ dedit adveniens, confirmarunt. Sed de his aliquando plura: nunc ad reliqua. D. D. Latimero concionatori regio oblatum aiunt episcopatum, in cujus locum D. Hopperus noster successit. D. I. Chekus regis, et D. Trehernus ducis Suffolciæ, regis cœtanei, παιδαγωγίας a concilio sibi commissas susceperunt.

Hæc sunt, venerande in Christo pater, quæ te in præsentī scire potissimum volui, sperans non ingrata fore, ni dudum jam eadem ex aliis forte

plenius accepisti: ideoque non esse puto cur longioribus tibi literis sim molestus. Tantum hoc te multo maxime oro, ut benevolentia tua ac humanitate, qua hactenus egregie sum usus, perpetuo me fovere ac tueri digneris. De accipiendis muneribus ac stipendiis nihil est quod vereare, ut ex superioribus meis, quibus ad tuas respondi, si modo sint redditæ, satis intellexisti. Vale in Christo, decus patriæ. D. Huldricum Zuin-
glium generum tuum, amicum mihi carum, meo nomine salutes velim, cui, si me gratum facturum scivissem, etiam nunc scripsissem. D. D. Petrus Martyr, D. Oglethorpius valent ac vivunt, ac te plurimum salu-
tant. Datum Oxonii, 1550, 2. Cal. Mart.

Tuæ dignitatis observantissimus,

JOANNES RODOLPHUS STUMPHIUS.

INSCRIPTIO.

*Summa pietate singularique eruditione præclaro
viro D. Henrico Bullingero, Tigurinorum
apud Helvetios episcopo vigilantissimo, pa-
trono suo ac domino plurimum observando.
Tiguri.*

EPISTOLA CCXXIII.

JOANNES STUMPHIUS HENRICO BULLINGERO.

... Hoc de meis rebus. Quod vero ad rempublicam Anglicam, satis recta nunc sunt omnia, et de religione spes est amplissima. Nam archie-
piscopus Cantuariensis nuper uxorem duxit. Londinensis item per universas
ecclesias suæ fidei commissas altaria, quæ hactenus in sacrosanctæ eucha-
ristiæ usu erant reservata, dejecit. D. Hoperus noster quoque, qui in festo
Ascensionis Christi episcopus factus est Gloucestræ, ejusmodi cladem pon-
tificialibus cæremoniis intulit, ut si talis altera sequatur, de illis prorsus
sit actum. Nam in regis concilio contra episcopos, qui vestes et id genus
nugas strenue defendebant, pulcherrime stetit, ac tandem reverendi patres
eo deducti fuere, ut hæc ἀδιάφορα confiterentur. Quo concesso, illico con-
siliarii episcopum Hoperum pronunciant, hac subjecta sententia: Quo-
niam hæc indifferentia statuerint, mutua se invicem caritate prosequantur,
et Hoperum in sua veste fratrem et in ministerio socium agnoscant; ipse
vero contra et hos. Quod vero ad ipsos cardinales fidei articulos, major
episcoporum numerus, consiliarii plerique, a nostris stant partibus; si qui
vero sint reliqui, ii ne mutire quidem audent amplius.

Unum cum adjecero quod his diebus festis apud nos Oxonii transactum
est, finem epistolæ imponam. Sacrilegus quidam sacrificus, papistarum,
quorum adhuc ingens turba est, omnium Alpha, Dei ac omnium fidelium

hostis, cum sæpius in papistarum conventiculis missæ fabulam egisset, tandem his diebus festis in *αὐτοφωρία* deprehensus, in vincla coniectus est, ea lege ac pacto ut per¹... menses integros pane sicco et aqua pura tandem bene saginatus ac¹... tus reddatur, si modo non graviora sequentur. Auditorum vero singuli pro disciplina tam egregia regi decem libras Anglicas, hoc est¹... florenos nostrates pretium solvere oportet, ut discant tandem re¹ missam non adeo temere contemnendam, quæ tanti ab rege æstimatur. Vale

Tuæ dignitatis observantissimus,

JOANNES RODOLPHUS STUMPHIUS.

EPISTOLA CCXXIV.

JOANNES STUMPHIUS HENRICO BULLINGERO.

QUÆ autem Oxonii agantur, ea licet epistola non magnopere digna sunt, tamen a me tibi oportere scribi puto. Oxonienses itaque, qui hactenus solebant, adhuc in luto papistico pertinaciter hærent; in quibus oppugnantis D. D. Coxus Fabiano stratagemati nimium favere videtur. Cæpit enim remissius agere, puto, eos mora fracturus. D. Hoperus magna et pulchra molitur, præsertim contra potentiam ac luxum, et caeremonias pontificum et episcoporum, neque conatus tam pii hucusque successu caruerunt: quantum enim promoverit, ex ipso fortasse brevi audies. Plura quæ scriberem, cum longius a Londino absim, scire non potui.... Gratissimæ tuæ literæ D. Sydallo fuere, ad quas quoniam pro Collegii Regii procuratore, cui in absentia D. D. Coxi præest, nunc respondere non potuit, se tibi per Joannem nostrum et me purgatum esse voluit, tibi que plurimam nostris literis salutem suo nomine inscribi voluit. Vale. Datum Oxonii, 1550. Postridie Fest. Martin.

Tuæ dignitatis observantissimus,

JOANNES RODOLPHUS STUMPHIUS.

EPISTOLA CCXXV.

PETRUS MARTYR MARTINO BUCERO.

VOLUISSEM quidem longe prius ad te scripsisse: verum quoniam id fecerim, nil mihi aliud suasit, quam exspectatio istorum comitiorum, quorum definitio cum non intelligitur, non est quod valeam tibi de religione

[¹ MS. torn at the edge.]

significare; de qua si te meis literis non reddam certiore, quid ponderis aut momenti habituræ sint quoad alia, plane parum video. quandoquidem nobis, quibus Christus vivere est, omnia quæ de regni ejus administratione non loquuntur inania sunt. Hactenus res fuit anceps et dubia, cum multi vererentur, ob infelices Germaniæ casus, regnum istud fore adhuc tardius, usurumque nova cunctatione ad religionis causam plene suscipiendam. Ceterum secus res procedit, quia in hoc unum sedulo jam incumbitur, habeturque vulgo optima spes de successu. Duo tamen sunt, quæ me vehementer terrent. Unum est τῶν φιλοπάπων obstinatio pertinacissima. Si scires, quo furore, impudentia, et pervicacia incitantur, mirareris: deinde sophismatis adeo vaftris et dolosis contendunt, ut ego non possem existimare illos non loqui adversus proprium animi sensum; videnturque in hoc unum omnes hujus farinæ homines conspirasse, ut quidvis potius dicant, quam ut in animum inducant suum claræ atque perspicuæ veritati consentire. Ab hac peste dignetur Deus ecclesiam suam quandoque vindicare! Neque pauci sunt hoc pernicioso et infausto præditi ingenio, sed permulti, iique episcopi, doctores, et hoc hominum genus; qui ut veruti sunt, magnam secum imperitorum turbam trahunt, atque ea sunt audacia, ut cum omnino videant supremam hujus regni potestatem, quam vulgo parlamentum appellant, mox de religione constitutum, sentiantque jam pro se non esse pronuntiandum, se consolentur spe Cæsarea, et ubique fere mussitent αὐτοκράτορα non diu ista passurum.

Alterum, quod me non parum movet, est tantam inter nostros esse de eucharistia contentionem, ut nihil in omnibus angulis magis ferveat. At in ipso reipublicæ supremo senatu, in quo modo res quotidie agitantur quæ ad religionem pertinent, est episcoporum et inter se et cum aliis tanta concertatio, quantam ego nunquam putarim fuisse auditam: unde illi, qui sunt in minori, ut loquuntur, domo, i. e. inferioris sortis homines, in superiorem senatum ascendunt, non quidem ut ibi dent suffragia, (nam id in senatu inferiori faciunt,) sed tantum ut valeant has tam acutas et calentes disputationes audire. Hactenus φιλοπάποι vincuntur, et nostrorum est palma; sed imprimis Cantuariensis, quem hactenus traducebant ut qui theologiæ ignarus esset, ac solum politica nosset administrare: sed nunc, mihi crede, tantum adversus eos theologum agit, quantum experiri nollent; ejus autem doctrinam, efficaciam, et in agendo dexteritatem inviti coguntur fateri. Jam puto explosam transubstantiationem, et nodus modo de præsentia acerrime disputatur; at ea vehementia et δεινώσει concurritur, ut de victoria plurimum dubitetur, quonam sit inclinatura: est hucusque Μαρς ἄλλοπρόσταλλος. Faveat Spiritus Sancti numen, ut non definiatur nisi quod sit commodum et ecclesiæ salutiferum. Quod attinet ad religionem mutandam, non possunt amplius revocare pedem; nam ubique adeo multa sunt innovata, adeo mota omnia et convulsa a pristino statu, ut si diu sic permitterentur, mira esset rerum ἀταξία. Quare jam non dubito esse decernendum: sed opto ut id

bonis auspiciis et Christo propitio fiat ; quod ubi successerit, item orandus est Dominus ut adversus verbi sui veritatem inferorum portæ, quæ ubique armantur, non prævaleant. Sed hæc aliquantisper seponam, et, quemadmodum par est, Domino nostro optimo Patri curanda committam.

De te vero non possum quieto esse animo ; semper enim vereor ne tandiu periclitari audeas, quoad evadendi non amplius pateat locus. Te movet (certo scio) persona pastori tibi imposita, et decernis loco cedendum non esse nisi expellaris. Consilium non damno, sed quod genus expulsionis moreris, non intelligo : si (ut nobis huc scribitur Londino) missæ istic passim habentur, monachi sunt restituti, nostris nec unum templum relinquitur, in quo possint episcopi suis ovibus et sincere tradere et legitime docere, quid expectandum censes ? Vide ne falsa et periculosa spe lacteris. Multa hactenus speravimus : at quo res evaserint justissimo Dei judicio, probe videmus. Deus vult semper adesse suis, verum prout ipse, non autem prout nos destinamus. Voluit quandoque abesse suos ad tempus ab ecclesiis illis commissis, vel ut incolumes possint aliquando suis restitui, aut populo Dei alibi prodesse, ne quod apud suos non possunt facere, nullibi faciant. Dum tibi prædicare et docere istic licuit, non fui auctor ut discederes ; verum quando jam, ut audimus, organa nostra suspenduntur ad salices, quid aliud ibi positis quam flere et lamentari ? Non sunt oves lupis dimittendæ, fateor ; sed quando aliquibus non valet quispiam subvenire, prævalentibus lupis, num debet alias non audire suam implorantes opem, quæ ab eo juvari possunt, et pastoribus legitimis etsi non careant, omnino illorum tamen gravissimam penuriam patiantur ? Scio te huc non semel vocatum, et cunctationis tuæ causam non inficior hactenus potuisse defendi. Sed nunc si vocationem non suscipias, vereor ne zelo nimio adducar. Hic certe cum magna ecclesiæ utilitate profitereris, et quicquid superesset bonarum horarum, commentariis in sacras literas edendis impenderetur. Deum immortalem, quantum vel in hoc uno præstares ovibus Christi ! Specimen habuimus, et id abs te occupatissimo datum, qualia essent : amabo te, quæ conscriberes magis vacuus ? Ibi facile, inter tot rerum discrimina, est ut pereas, quod avertat Deus ; quæ vero hic apud nos conderes, difficillime perirent. Vivent, mihi crede, in multa secula ; atque si ipse non concionaberis, in aliis ne dubites te concionaturum : qui enim suppeditat, quod alii dicant, in illis dicit. Scio, nosti, omnia tempus habere : ut itaque tempus est docendi gregem Christi in templis et publice, ita etiam tempus est in scholis docendi, et scriptis illustrandi sermones Dei. Tempus item est oves commissas præsentia sua fovere, et est tempus per aliquam absentiam servare se illis incolumem. Si nosses, quanta sit in his regionibus penuria eorum, qui sint ecclesiastici ordinis et administrationis periti, scio te misereret Dominici gregis. Quæ aliqua doctrina præditi sunt, vel totis viribus religioni adversantur ; vel si aliquo sensu religionis moventur, usum sacrarum functionum non habent, aut adeo frigent, ut labores et pericula subeunda prorsus detrectent.

Quid itaque ut veniam, inquires, tantopere urges? Si res tam male habent, præstat ut absim. Non ita est: ideo ut venias moneo et insto, quia messis est multa et operarii pauci; quia magistratus est, ut vester, totus ad ecclesiæ instaurationem pronus, verum non habet idonea instrumenta, nisi admodum pauca. Deinde pericula hic nulla sunt, modo præsens rerum status (quod avertat Deus!) non invertatur, nisi humanarum offensionum; quæ perferre tu, ego, et alii nostri ordinis homines nequaquam detrectabimus, partim quod non sumus indigenæ, partim quod occalluimus, et id cum primis quod scimus regnum Christi cruce provehi. Accedit ad hæc, eum esse splendorem tui nominis, tum ex fama tum e scriptis, in hoc regno, ut non sis nisi perhonorifice excipiendus, idque non abs quibusvis hominibus verum a magnatibus, qui cum pietate et eruditione, tum etiam civili potentia plurimum valent. Non addam postremo, ut multis agam, quam mihi omnibusque meis id futurum sit gratum, ut illum, quem unice in Christo amo, eadem opera extra pericula in his novalibus et mecum agentem demum complectar: nam absque te, novit Deus, vix mihi polliceor posse vivere. Afflet Deus animum tuum, ut quæ recta esse persuasissimum habeo aperte locum habeant. Neque ista dico, quo isti civitati, scholæ, et nostro collegio Thomensi non omnia fausta et felicia desiderem: vellem quippe ut Christum sibi retinerent, quod nequaquam fiet, nisi ejus ministros et doctrinam tutati fuerint. Ceterum si in civitate meliorum auctoritas vincatur, non arbitror tibi committendum esse, ut vitam tuam sine fructu prodas, quæ potest multis aliis rationibus gloriam Christi illustrare.

Bene vale. Uxorem totamque familiam et uxoris et Julii nomine salvere jubeas: omnibus deinde symmystis et comprofessoribus multam dico salutem in Domino, sed inprimis D. Conrado Huberto, tuo diacono, et mihi in Christo fratri carissimo. Deinde Christophoro nostro uxorem Veritatem plurimum congratulor, atque opto ut matrimonium, ut bene est ominatum, ita sit felix. Video sane esse necessarium, ut qui Christum gestat ejus Veritatem perpetuo secum habeat. Oxoniæ, 26 Decembris, 1548.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

EPISTOLA CCXXVI.

PETRUS MARTYR MARTINO BUCERO.

S. D. Accepi literas, quas pridie Nativitatis Domini ad me dedisti. Non judicavi ulla ratione differendum, quum [quin] statim rescriberem. Longe graviora fuerant huc delata de vestris rebus ante multos dies, atque intel-

lexerim ex tuis; attamen, ut ex illis conicere licet, sunt paulo post futura, quæ tunc jam dolebam facta esse. Utinam solidas habere possem consolationes, quibus animum tuum propter desolationem ecclesiæ Christi non immerito mœrentem recrearem! Sed cum ego, non dixerim æque ac tu, sed certe (mihi crede) non leniter, tantam iram Dei lugeam, quid ex corde meo possum consolationis exprimere? Tu inter illos, qui istam plantarunt ecclesiam, sudasti, laborasti (ut arbitror, non tu, sed gratia Dei tecum) plus ceteris: optime, quamvis absens ab initio fuerim, tum aliis referentibus, tum ex his quæ ipse videbam, cognoscere potui, quæ pericula obieris, quæ onera, ut proferretur evangelium, sustinueris. Unde nunc sim truncus aut lapis, ni videam gemitus, lacrymæ, et suspiria quanta sint, quæ trahis ab imo pectore: cum Domino exspectabas uvas dulcissimas et fructus, quos in odorem suavitatis offerres, et ecce producuntur labruscæ, fructus austeri et putridi. Lacrymas Hieremiæ, gemitus Davidis, et Christi fletum tibi dari exoptas, et dolendo lassatus consolatorem quæris. Ego vero qui istic non multum laboravi, sed cibo doctrinæ ac omni caritatis officio potius fui recreatus, non subii pericula, sed potius a periculis ad vos me recepi. Non fui gravatus ulla molestia, sed potius exoneratus magna sollicitudine, cum nunc tam horrendum exitium audio, impendentem eversionem timeo, et vineæ tam cultæ devastationem perhorresco. Dolorem meum tuo æquare non audeo; sed tamen scito adeo acerbum esse, ut consolandi te nulla mihi supersit facultas. Argentina floruit hactenus, et ejus ecclesia inter alias, cum ob evangelium tum propter scholam, tantum caput extulerat, ut a quibusdam Aurentina diceretur: at nunc, proh dolor! metuendum est, si det locum antichristo, ne convertatur in Ferrentinam, et ex civitate fidei arx efficiatur perfidiæ; non enim prodit acetum vehemens nisi ex vino, quod prius fuit suavissimum. O Deus! respicias tandem alto sanctoque cœlorum habitaculo sereno vultu et oculo misericordii, quid nobis acciderit. Ex felicitate summa repente in extremam miseriam! Ah, parce, Deus, parce populo tuo! Graviora sumus commeriti, sed gloriam nominis tui spectes.

Verum ego quo rapior? Estne hoc epistolam scribere? hocine est amicum incomparabilem in suo luctu consolari? Non est, sentio; sed quando mala nullum habent modum, neque verba possunt ordine fluere. Hoc unum duco in hoc malorum genere solatium esse, una coram Domino lamentari. Hoc unum potest nos hoc tempore recreare, si multos habeamus congemiscentes. Hoc unum dolorem utcumque mitigat, si plures viderimus, qui serio præsentia mala sentiant. Dignetur saltem Dominus (ut futurum non dubito) ex isto excidio reliquias conservare, quæ genua coram Baal non flectunt; nam parvæ scintillæ, cum ira Domini pertransierit, ingentem ignem poterunt excitare. Verum qui te non potui consolari, consulere tamen tibi velim, ut istic, quando jam vides rem desperatam, non cuncteris nimium, vel usque ad extremam horam exspectes. Quod si feceris,

vereor ne dilabatur evadendi facultas. Nosti, quid dicam. Sitiunt, inquam, sitiunt antichristi et tuam et similibus tui vitam: caveas itaque, si Christi ecclesiam amas, ante tempus illi te subtrahere. Ezechiel multum profuit exul, et Daniel extra Hierosolymam electos Dei plurimum jovit. Non fugerunt, inquires, ut qui abducti vi fuerint in illas captivitates. Agnosco ita esse; at discrimen faciendum non puto, sive quis nostrum vi tyrannica divellatur a sua ecclesia, sive inde cogatur abire, quod ibi non amplius operi suo relinquatur locus, et vitam sine spe ullius fructus periclitetur amittere. Non oportet ut te doceam: habes tuos et meos symmystas, qui minime relinquendi sunt: pro illis, ut decet, agam quamprimum potero.

Nunc sum, ut nosti, Oxonii, neque possem cum D. [Cantuariensi] nisi per literas agere, quod non arbitror faciendum. Tu interim et Paulus Fagius, qui vocati estis, deberetis huc venire; utque grati et accepti futuri sitis, non est quod tibi scribam: nam præterea quod utrumque vestrum ardentissimis votis desiderat, estis in his academiis pernecessarii; cumque vos hic fueritis, non dubito facillimum fore, ut aliis tribus, quorum meministi, facile prospiciatur, et mox, ut omnino confido, avocabuntur. Erit mihi ad istas ferias quadragesimales eundem Londinum, utque soleo, per aliquot dies apud dominum Cantuariensem manebo; quo tempore negotia, quæ pro fratribus judicavero necessaria, procurabo, efficiamque ut illa frustra non mihi commendaveris. Tantum id videas, ut istinc te saluum eximas. Majora tibi pericula imminet, quam putes; es tu quidem in mediis malis, at illa non ita vides ut ego qui longe absum. Non secus modo accidere arbitror, quam dum pestis alicubi grassatur, quam illi magis timent, qui procul degunt in tuto loco, atque illi, qui versantur ubi maxime sævit. Quod modo narro non ab aliis auditum, sed ipsemet sum expertus. Recte itaque feceris et prudenter, si judicaveris jam satis te vocationi tuæ dedisse, cum videas in ea jam te nil amplius isthic posse proficere.

In comitiis nostris scito jam de religione multa esse definita, sed tanta quorundam episcoporum obstinata contradictione, quantam nulli futurum sibi persuaserant. Decreta vero nondum sunt publicata. Dominus Cantuariensis dixit Julio se ad me illa transmisisse, verum nondum accepi: quiddam tamen accidit, quo multi sunt perturbati. Frater protectoris regis, dominus admiraldu (ut eum vocant), ante quatuor dies conjectus est in carcerem, atque una complures alii nobiliores. Quicquid illud sit, non oportet esse rem levem: haud tamen existimatur ejus momenti, ut religionis promotionem remoretur. Nostris attamen dolet eum in hoc incidisse hominem, qui religionis alioquin multum erat studiosus. Avunculus est regis, et reginam paulo ante defunctam uxorem habuit. Diabolus nihil non movet, ut Christum exturbet: quare omnibus est ardentissime orandum. Uxor mea et Julius te ac totam domum plurimum salutant, et in primis uxorem tuam; vobisque omnes optamus bene in Domino

valere et liberationem præsentem ex imminentibus periculis. Oxonii, 22 Januarii, 1549.

Tuus,

PETRUS MARTYR.

EPISTOLA CCXXVII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. SI ad tuas literas, vir optime juxtaque eruditissime, serius quam par fuerit visus fuero rescripsisse, non erit quod ipse jure accuser, quandoquidem redditæ mihi sunt 24 Januarii quæ tamen abs te datæ sunt 30 Octobris. Profecto doleo voluptatem et fructum, quem eas legendo percepi, fuisse mihi tamdiu interceptum. Nil fere mihi gratius accidere potuit quam tuas et accepisse et legisse, potissimum adeo erga me benevolas et humanas. Gratularis mihi disputationum felicem successum, qui tamen potius vobis quam mihi esset accepto referendus, qui a tot annis eam doctrinam quam ibi tuendam suscepi et docuistis et defendistis: verum si nosset quod et quantos diabolus ea de causa mihi excitaverit hostes, mirareris. Permulta sunt nihilominus quæ me non leviter consolantur: principio quidem nil mihi evenit, quod animo longe antea non providerim; deinde ita comparatum esse intelligo, ut in dogmatis fidei quo aliquid est verius magisque ad solidiorem ecclesiarum instaurationem facit, eo acerbius diabolum exagitet atque ab eo vicissim acrius oppugnetur. Præterea licet multi adversentur, complures e diverso habeo qui faveant, eosque (ni fallor) minime pœnitendos. Verum Deum ipsum cum primis respicio, qui omnis veritatis est auctor: is dum mihi sit (ut perpetuo spero fore) propitius, pro scuto et lancea satis erit adversus omnem Satani potentiam. Sum itaque bono et confirmato animo, licet ad hujus certaminis extremam palmam nondum pervenerim; quippe audio, habeturque pro certo, jam adversarios bellum instaurare. Pararunt nescio quid, quod adversus librum a me jam editum publicent, ut qui fortassis existimant sibi processurum felicius, cum non vivæ vocis energia, sed chartaceis armis pugna miscebitur. Sed spero fore Dei beneficio et Spiritus Sancti opera, ut veritas, quæ verbis repugnari non potuit, atramento et papyro minime cedat.

Hæc liberius ad te scribo, non meis viribus fretus, qui alioquin probe noverim, quam in dicendo et scribendo sim dilutus et pinguis: ceterum evangelica spes, quæ non confundit, et causæ bonitas me reddit audacem. Confido etiam me adeo vestris precibus juvandum, ut ruditas et imperitia cum rerum, tum sermonis, potius quodvis aliud meum privatum negotium sit læsura, quam ut cœlestem veritatem ulla ex parte debilitet. Itaque si

mecum ipse reputo, quantum res hæc momentum habeat, quantaque sit vehementia, odium, et fraus adversariorum, quanta denique sit mearum virum tenuitas, eo magis vestrarum precum suffragia imploro.

Gratulor quoque vestris ecclesiis istum ministrorum consensum, Deumque oro et obsecro ut illum perpetuum faciat, quo videamus tandem unum spiritum, unam fidem, unum baptismum, sicuti unus est Dominus, et unum esse oportet ecclesiæ corpus.

De regno Christi, quomodo hic procedat, non multa scribam: puto enim alios esse, quorum scribendi ad vos diligentia et studio fiat, ut nostra vos non lateant: summa tamen est adhuc permulta restare, quæ spe magis quam re habeamus. Incredibilis est episcoporum pervicacia: resistunt pro viribus; aliqui tamen ex eo ordine incepto favent, sed rari. Nec dici posset quantus sit labor reverendissimi Cantuariensis: nam quicquid hactenus ab illis extortum est, totum id hujus antistitis industria, contentione atque importunitate adepti sumus. Et hoc animos nostros erigit, quod semper his quæ jam obtinuimus aliquid additur: speramusque ad finem horum comitiorum, quæ modo habentur, aliqua proditura, quæ nonnilil instaurationem ecclesiæ promovebunt. Det Dominus tranquilla tempora; nam quicquid hic tumultus, turbarum aut seditionis emergit, id totum, cum ab hostibus tum a vulgo, renascenti evangelio imputatur. Neque cessat diabolus; imo quam astutissimis dolis et fraudulentis artibus hujus generis impedimenta procurat.

Modo cœptum est agi de pace inter nostros et Gallum, atque utrinque legati missi sunt. Utinam bene possit coalescere. Educetur jam mox e carcere avunculus regis, qui alias ejus protector fuit; eique non modo vita relinquetur, sed etiam redditus atque eæ concedentur fortunæ, quibus et statum et dignitatem suam tueri possit. Pios hæc plurimum recreant, quod illum religioni maxime fuisse adjumento compertissimum habeant. De publicis rebus quid ad hæc scribam non habeo. Vobis autem omnibus gratias ago, quod (ut scribis) caritate sincera me prosequamini: neque mihi parum gratulor, cum in vestris regionibus audiam et candidos amicos et fideles in Christo fratres me habere: eos te quæso digneris meo nomine plurimum salutare. Quos mihi commendas vestrates, quibus in rebus potero pro viribus juvabo. Rogo Deum Optimum Maximum, ut quam diutissime te quod ad utrumque hominem ecclesiæ suæ servet incolumem. Vale. Oxonii, 27 Januarii, 1550. Si quid hic in tuam gratiam me facere posse existimas, erit satis monuisse.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. Henrico Bullingero, ecclesiæ Tigurinæ pastori fidelissimo, et fratri in Christo carissimo. Tiguri.

EPISTOLA CCXXVIII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. LITERIS tuis, vir eximie mihique in Christo plurimum observande, longe antea respondisse debueram: ad quod faciendum non solum usitatum officium inter amicos, verum etiam quod suavissimæ fuerunt et bene comitatæ aliorum symmystarum epistolis jucundissimis, vehementer exstimulabar. Sed quando redditæ sunt, adversa valetudine non nihil afflictabar; et statim ut convalui, ea mole negotiorum pene sum oppressus, ut quod maxime cupiebam facere non licuerit: cujusmodi autem fuerint hæ occupationes, paucis expediam. Præter quotidianas interpretationes Pauli, quæ totum ferme sibi hominem vendicant, si velit in eis pro dignitate versari, accessit ex legibus modo latis a regia majestate huic academiciæ novum onus: quippe decretum est, ut frequenter publicæ disputationes de rebus theologicis habeantur, hoc est alternis hebdomadis, quibus mihi præcipitur ut et intersim et præsim. Deinde in hoc regio collegio, ubi dego, singula quaque septimana theologicæ disputationes agitantur, quæ, cum ad illas audiendas omnibus aditus pateat, identidem publicæ dici possunt: hisque sum constitutus pariter atque aliis censor. Est itaque cum adversariis perpetuo luctandum, et quidem pertinacissimis: quo fit ut velim nolim facile cogar alias non raro seponere res, et vocationi cui sum obstrictus totum tempus mihi concessum transmittere. Verum certo scio, boni consules, nec in malam partem rapies (quæ tua est humanitas) quod a contemptione profectum non esse animadvertes. Gaudeo quas scripseram literas, abs te hilari lætoque animo fuisse susceptas: neque vulgares ago gratias, quod tuum præsidium, si quid me possis eo juvare, tam prompte atque alacriter offers: recompenset Deus istum animum, ut ego illum sincera caritate complector.

Hic vero scito negotium religionis procedere, non quidem eo successu eoque ardore quo velim, sed tamen plus quam nostra peccata mereantur, et aliquanto felicius atque mihi ante quatuor menses polliceri ausus essem. Permulta certe sunt quæ nobis obstant, cum primis adversariorum copia, concionatorum inopia, et eorum qui profitentur evangelium crassa vitia; et quorundam præterea humana prudentia, qui judicant, religionem quidem repurgandam, sed in ea vellent demutari quam minimum fieri posset, quod, cum animo sint et judicio civiles, existimant maximos motus reipublicæ fore perniciosos. Verum tu ipse cernis, cum innumeræ corruptiones, infiniti abusus, et immensæ superstitiones in ecclesia Christi passim inoleverint, fieri non posse ut justa habeatur instauratio, nisi quæ deflexerunt in vitium, ad suos genuinos ortus, purissimos fontes, et inadulterata principia revocentur. Satan astute sanctos conatus aggreditur: vellet enim hoc prætextu quam numerosissimas relinqui papatus reliquias; partim ne ho-

mines ejus facile obliviscerentur, partim vero ut reditus ad illum facilius maneret.

At vicissim non parum inde consolationis haurimus, quod regem habemus vere sanctum, qui tanto studio pietatis flagrat: ea est hac aetate præditus eruditione, eaque prudentia jam nunc et gravitate loquitur, ut omnes in admirationem stuporemque se audientes convertat: quam ob rem orandus est Deus contentissimis votis, ut eum regno et ecclesiæ multo diutissime conservet. Sunt et complures heroes regnique proceres, bene admodum sentientes: et aliquos episcopos habemus non pessimos, inter quos est uti signifer Cantuariensis. Deinde in eorum album cooptatus est Hopperus, magna porro bonorum omnium lætitia; utque audio, contigit ei populus non malus. Me illum spero visurum, quando ad suum episcopatum iter faciat; nam si Glocestriam proficiscetur, quæ est ejus ecclesia, per nos hac transibit: quo autem pacto adduci poterit, ut fieret episcopus, referrem pluribus, nisi compertissimum haberem illum ipsum (quæ est ejus in te observantia) omnia fusissime scripturum. Est alius præterea vir bonus, Michael Coverdallus, qui superioribus annis agebat in Germania parochum: is multum in Devoniam et prædicando et interpretando scripturas laborat: eum te probe nosse arbitror, qui Excestrensis episcopus fiet; nilque potest commodius et utilius fieri ad religionis repurgationem, quam si omnes hujus farinae ad ecclesiæ administrationem impellantur. Contulit etiam se huc D. à Lasco, quum ejus Phrysiæ imperatorium Interim admisit; utque olfacio, Londini Germanorum ecclesiæ præerit, quod mihi vehementer placet: degit nunc apud D. Cantuariensem.

Accepisti jam quo loco nostræ res in Angliâ sint, quas ad hæc nonnihil melioris spei efficit pax ista cum rege Gallorum facta, quæ videtur indies magis corroborari. Solum nonnulli verentur, ne in bonorum perniciem, quod jactitare incipiunt, papæ celebretur concilium: verum si sapuerimus, et hoc genus cogitationum in Deum rejiciemus. Sermones quos edidisti, fuerunt hoc tempore utiles monitores, qui ut e mediis scripturis sanctis excitati sunt, ita et grati fuerunt, et spero non absque fructu legentur.

Joannem ab Ulmis et Stomphium, quos mihi commendasti, ea qua possum caritate prosequor, atque ipsi vicissim me colunt et observant: ad me ventitant sæpius, et si quid vel scribendum, vel aliud agendum mea causa sit, præstare non detrectant, sed lubenti volentique animo faciunt: qua de causa illis non parum debeo. Sed audio Stomphium ad vos delatum esse, quod, contra quam vestris legibus liceat, nescio quod ab Anglis stipendium accipiat. Id vero certo scias falsum esse: vixit hic aliquandiu in nostro collegio, sed sua pecunia: quod posthac ne illi fraudi sit, utque ulla specie mali abstineat, hinc discessit, et in oppido apud civem bibliopolam divertit. Modo quod superest, tuas tuorumque preces quanta possum cum instantia imploro, quo progrediatur in hoc regno Domini opus, atque tandem corda patrum in filios et corda filiorum in patres

suos nostro ministerio revocentur. Oxonii, prima Junii, 1550. Valeas in Domino, et me (ut facis) ama.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo pietate ac doctrina viro D.
Henrico Bullingero, ecclesiæ Tigurinae pastori fidelissimo, domino suo
ac fratri colendissimo. Tiguri.*

Salutes quæso isthuc meo nomine omnes bonos in Christo fratres, ac nominatim D. Bibliandrum et doctorem Ghesnerum.

EPISTOLA CCXXIX.

PETRUS MARTYR RODOLPHO GUALTERO.

S. D. Cum hactenus, mi Gualtere, in Christo frater carissime, fueris mihi multis nominibus gratus, nunc tamen voluptatem maximam cepi, quod ad me literas plenas humanitatis et christianæ benevolentiae dederis. Mihi te antea conciliaverat non vulgariter, cum per vestram urbem iter facerem, officiosum et amabile colloquium inter nos habitum, quod, ut verum dicam, nunquam excidere potuit; nunc vero ex his, quæ ad me scribis, non parum erga te amoris accessio contigit: spirant enim undique pietatem et animi candorem. Gratularis mihi susceptum ministerium docendi in ecclesia hujus insulæ et aliquem meorum laborum non infelicem successum: ago tibi propter istum erga me animum egregiamque voluntatem ingentes gratias. Nunquam oppido arbitror te non vehementer favere meis conatibus, cum ipse in eadem arena lucteris atque pro tua virili desudes. Est certe materia ingentis gaudii ac justissimæ lætitiæ hujus regni salus, modo possit ad exitum perducī. Multa sunt, quæ jam in hoc religionis negotio habemus effecta, sed adhuc parum aut nihil (mihi crede) perfectum est. Maxima est adversariorum pertinacia, et eorum, qui populum docere vel possint vel in animum inducant, quam minima est copia; nec exterorum hominum præsidio hujusmodi potest incommodo subveniri, siquidem Anglicanam linguam ignorant. Londini concionantes non desunt, sed per universum regnum rarissimi apparent; unde pius quisque tantam calamitatem ecclesiæ ingemiscit atque deplorat. Oves divini pascui, oves manus Dei, oves Christi sanguine redemptæ, justa sermonum divinorum alimonia fraudantur; et certe mutasse religionem, nisi populus instituat, parum proderit. Habemus (Deo gratiam!) regem tantæ indolis, ut ad ejus voluntatem studiumque in religionem jam nihil possit accedere:

sunt ex proceribus regni permulti quam optime sentientes. Populus adhuc in plerisque locis obsistit, quod non sit institutus, et subdolis artibus a papistis clam in erroribus confirmatur. Neque parum negotio Josiæ nostri tenera ætas officit. Verum in Deo spem nostram collocavimus, et speramus indies non deteriores progressus, quam initia fuerint: sed cum ecclesiam Christi, jam inde a cunabulis institutam, cum hac quæ modo instauratur conferimus, non possumus non altissime suspirare ac lacrymari cum Hebræis, qui ex captivitate redierunt, secundi hujus templi faciem cum dignitate primi non esse conferendam, nisi Christus fortassis eam citius quam speramus adventus sui posterioris præsentia illustret. Tu, quæso, precibus juves Domini opus, et me (ut facis) ama. Vale in Domino. Prima Junii, 1550. Oxonii.

Tuus ex animo,

P. MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Viro singulari tum doctrina tum pietate
D. Rodolpho Gualtero, ecclesiæ Ti-
gurinæ seruo fidelissimo ac fratri
suo carissimo.*

EPISTOLA CCXXX.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. CUM mihi nil carius sit aut jucundius quam cum piis in Christo fratribus crebro agere et colloqui, non parum neque vulgariter doleo, quod propter occupationes ad te scribere tam raro liceat. Accepi quidem tuas mense Novembri, quas ad me multo antea dederas; et cum ex illis intellex-erim quod recte valeas, et quod istic omnia quiete ac tranquille agantur, vehementer gaudeo. Nos vero hic etsi nondum habemus quæ ad eccle-siam bene constituendam requiruntur, attamen quin res indies melius habituræ sint, non desperamus: tardi sunt, proh dolor! successus; utinam fructus copia quandoque tarditatem compenset! Credo tibi significatum de D. Hoppero, quomodo in contentionem, et quidem gravissimam, cum Londinensi episcopo inciderit, viro sane doctissimo, et qui partes evangelii strenue alioqui defendit; quæ res ut nobis omnibus est molesta, ita papistis optatissima contigit, cum jam nos inter nos ipsos commissos opinentur: sed mihi de bonitate Dei tantum polliceor, quantum ad hoc dissidium componendum denique satis erit; et quamquam ab initio complura capita essent de quibus inter sese videbantur disceptare, attamen cetera omnia facile consopitum iri crediderim, si de re vestitaria inter eos convenire posset. Vellent episcopi ministros ecclesiæ, in sacra functione obeunda, vestitu

aliquo a ceteris discerni : Hopperus hoc licere pernegat, quod impium sit, et sacris literis adversetur. Atque cum jam duo ferme anni sint elapsi a tempore quo per universale (ut loquuntur) parlamentum hujus regni missa est abrogata, et ritus quidam cœnæ Dominicæ institutus, quo nonnullæ vestes ecclesiæ ministris assignantur ; id modo regios consiliarios male habet, et alios permultos viros cum nobiles tum plebeios, quod publice receptum decretum, et auctoritate regni firmatum, convellatur ut impium, et quasi cum divinis literis pugnans damnetur : sunt item ex altera parte complures qui Hopperi studiosi sunt, et illi mirifice favent. Fatentur quidem episcopi (de nostris loquor) hunc usum vestium indifferentem esse, ita ut et adhiberi possit et removeri ; sed impium esse atque scripturis sanctis adversari omnino inficiantur, et doceri populum hanc fidem minime patiuntur. Exarsitque, quod me pessime habet, hoc dissidium eo, ut Hopperus episcopatum sibi collatum nondum habeat, et a concionandi munere, in quo non infeliciter versabatur, sit exclusus. Det Dominus ut hanc turbulentam tempestatem aliqua tranquillitas non pœnitenda tandem excipiat ! quod vos quoque rogo ut vestris fidelibus precibus a Domino etiam atque etiam postuletis.

Ego cum de hac quæstione superioribus diebus quidnam sentirem interrogarer, me respondi simplicitatis potissimum in sacro ministerio vehementer esse cupidum ; ideo suadere ut habitus discrimina tollerentur, atque id cum primum auctoritate publica decerni possit ; impium tamen interim illarum usum, aut a sacris literis damnatum esse, agnoscere non valui ; quia tamen parum aut nihil habet ædificationis ea vestitus diversitas, et complures illa superstitiose abutuntur, ideo eam censui removendam. Neque Bucerus diversum respondit. Itaque re ipsa, ut videlicet iste usus ecclesiasticarum vestium aboleatur, omnes consentimus, quamvis non eædem sint omnium nostrum rationes. Quod si non poterimus totum quod optamus consequi, adducor nihilominus ut facile credam majorem simplicitatem nos impetraturos, quam hucusque concessa fuerit. Non possunt omnia uno momento perfici ; et labore atque tempore opus est, ut fœtus informis ad justam membrorum symmetriam et figuram pertingat. Id tantum est quod in hac causa ægerrime fero, ut cum illis episcopis contentio intercesserit, per quos ut evangelium hic locum habeat, et vehementer et cum eorum non parvo discrimine hactenus laboratum est.

Jam totius negotii summam tenes ; ejus quamprimum aliquis optatus eventus sese prodet, illum tibi significare minime cunctabor. Interea hic Oxonii commendatam mihi provinciam, licet durissimam, ea qua possum diligentia sustinere pergo ; unde quanto magis mihi res est cum animis offirmatis, tanto vehementius precum vestrarum adjumentum imploro. Deinde te, vir eximie atque in Christo Jesu carissime, oro, ut auctoritate, qua jure ac merito isthic vales, in quodam meo, imo publico ecclesiæ atque scholæ negotio velis me juvare. Dedi mea commentaria in epistolam

ad Cōrīnthios priorem Byrkmanno bibliopolæ, ut ea curaret imprimenda. Cumque is, ut optabam, in vestra civitate illa excudi statuerit, atque jam, ut audio, apud vos versetur, aliquem ex fratribus istic tuo hortatu cuperem, ut nonnihil insumeret laboris, quo emendatior liber prodiret quam fieri possit: urgebar enim mirum in modum angustia temporis; ideo non vacavit, quemadmodum res postulabat, et ego desiderassem, omnia diligenter castigare. Quam ob rem alicujus diligentia, quod ipse præstare non potui, resarciri velim; cumque res theologica sit, et nonnulla cum Græca tum Hebræa sæpe citentur, necessarium esset ut in imprimendo castigatior et eruditus et pius adhiberetur: nam ut per eruditionem a sensu non aberrabit, ita pietas illum ex caritate inducet, ut ubi scripturam corruptam deprehenderit, meliorem ejus loco reponat. Non est sane parum quod abs te requiro, sed fructus forte dabitur non pœnitendus: efflagitatur enim istud opus in hoc regno importunis et assiduis votis; et quamquam ego me nihil eximii, et ab aliis piis non dictum, scripsisse putem, attamen scio quorundam librorum desiderium ac vehementem expectationem eos reddere persæpe ita commendatos, ut non pro merito, sed pro spe de illis concepta, quam avidissime a multis legantur. Unde quæ a doctissimis diligenter et apposite scripta sæpe contemnuntur, eadem ab aliis longe indoctioribus edita libentissime admittuntur: ideo nostros velim assidue scribere, ac eadem varia diversaque tractandi forma inculcare; nam quod una via quandoque non bene cadit, si altera tentetur, prospere succedit.

At desinam tecum rem pluribus agere, qui et multa recte scripseris, et multa diligenter legeris, ac ideo probe noris, quam magnum momentum habeat, libros qui excuduntur et castigatos et emendatos prodire. Quod si videor in petendo audax, quæso te ne meam fiduciam arguas, sed totum id tuæ omniumque vestrum facilitati deplaces, qui mihi per literas operam vestram tam sæpe ac tam humaniter obtuleritis; et quum indicatum mihi est Wolphium et ad hoc faciendum idoneum esse, atque non gravatim fortasse id onus suscepturum, si tibi visum fuerit, eum posses adhortari. Epistolam nuncupatoriam, quæ in libro desideratur, intra paucos dies curabo istuc perferri. Opto te in Domino bene valere. Omnes tuos symmystas a minimo usque ad summum jubeas meo nomine salvere; ad quos licet modo non rescribam, cum primum fuero nactus otium, officio non deero. 28 Januarii, 1551. Oxonii in Anglia.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Henrico Bullingero Tigurinæ ecclesiæ
episcopo, fratri suo colendissimo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCXXXI.

PETRUS MARTYR CONRADO HUBERTO.

S. P. CREDERE fortasse posses, Huberte, in Christo carissime frater, idemque venerande collega, quod ad te hactenus minime scripserim, tui memoriam ex animo meo deletam. Verum istud cave putes, si quid in te christianæ caritatis reliquum est, ut multum esse confido, et de tua erga me singulari benevolentia nihil immutatum esse arbitror. Antea sane non scribebam quia vivebat tuus, imo meus Bucerus. Ille (compertissimum id habeo) non deerat officio. Ad te cum primis, et ad alios in Christo fratres Argentinenses perpetuo scribebat, et mihi subinde, ut amantissimus collega, quæ agerentur per literas indicabat. Quare cum ab eo istud genus officii quam diligentissime obiret [*sic*], mea opera non opus esse judicavi. Verum nunc ille ad Deum nostrum et Christum Jesum in pace migravit, communi omnium bonorum luctu, et meo incredibili mœrore. Adeo sum ob illius mortem fractus et consternatus, ut plusquam dimidia parte mei, et ea quidem potiori, mihi videor mutilatus: quamobrem ærumnis et lacrymis pene conficior, et præ doloris acerbitate me amplius apud me ipsum esse non arbitror. Obiit ille pridie kal. Mart. qui strenue bella Domini permulta vicit. In pace Deus illum ad se vocavit, neque passus est ut in manus inimicorum incideret: felix ille quidem nunc est; sed nos deflendi sumus, qui casibus gravissimis et miseriis infinitis adhuc sumus expositi. Deus hunc nostrum nunquam satis laudatum patrem atque doctorem ad aliquod tempus dedit commodato; modo, cum illi visum est, ad se revocavit. Nostrium est judicia ejus non accusare, sed ad misericordiam ejus provocandam precibus omni studio atque conatu inniti, hoc intentis votis petendo, ut pro militibus emeritis, quos per mortem exauctorare subinde pergit, strenuis rursus bellatoribus jam vacuas acies expleat. O me miserum! dum Bucerus in Anglia fuit, aut in Germania simul viximus, nunquam mihi sum visus exulare. Nunc plane mihi videor solus esse desertus. Habui hactenus fidum comitem in hac via, qua pariter atque conjunctissime ambulabamus: modo ab homine unanimi, et qui vere secundum cor meum erat, morte amarissima quæ intercessit sum divulsus. Vere manus Domini tetigit me. Vivit ille ac suos laborum fructus dulcissimos percipit, in meliorem vitam est a Deo transplantatus: caros reliquit, sed a carioribus est in æternis tabernaculis exceptus. Quod erat putridum et corruptibile abjecit, et immortalitatis æternæ stolam induit. Ah! quam ille perpetuo Argentinensem ecclesiam in ore habebat, quas pro ea curas gerebat! Licet procul esset, et quoad corpus ab ea videretur disjunctus, erat spiritu (credas mihi velim) semper vobiscum. Venit ad me huc Oxoniam elapsa æstate, atque in domo mea per undecim dies fuit. Qui sermones! quæ confabulationes de vobis omnibus optimis in Christo fratribus interces-

serunt! Dum una loqueremur, in medio vestrum Argentinæ videbamur nobis agere: de reditu cogitabamus; verum ille me antevertit, et non in Argentinensem nostram, sed in auream cœlorum ecclesiam se recepit. Illa est nunc æterna sedes et beata domus a Deo illi concessa, unde nulla unquam vi poterit ejici neque ulla ratione volet emigrare. Deum immortalem precor, ut cum illi fuerim in vita conjunctissimus, non diu me patiatur ab eo per mortem divelli.

Alia complura sunt quæ liberet ad te scribere; verum doloris pondere ita premitur animus, ut etiam gravetur manus; et cum vires ad scribendum ulterius non sufficiant, precor ut mei sis memor, et quando non es amplius ad D. Bucerum scripturus, me tuis literis quandoque refice et recrea. Et literas, quas his inserui, nostro venerabili capitulo Sti Thomæ nomine meo reddas, omnesque collegas in Domino salutes; deinde D. Hedionem atque Theobaldum, necnon Joannem Garnerium ecclesiæ nostræ peregrinorum optimum pastorem. Uxor mea et Julius te tuamque familiam in Domino salutant. Opto te in Christo bene valere, et fortiori animo ferre casum D. Buceri quam ego ferre possim. 8 Martii, 1551, Oxonii.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

P. S. Non sine honore humatum est sanctum cadaver. Tres enim doctores magna facundia et ingenti spiritu funebres in ejus funere habuerunt orationes, omnisque turba tum scholasticorum tum civium in exequiis affuit.

INSCRIPTIO.

*Docto et integerrimo viro domino Conrado
Huberto, collegæ et amico carissimo.
Argentinæ.*

EPISTOLA CCXXXII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. BINAS tuas, vir integerrime juxtaque doctissime, accepi eodem propemodum tempore; utque me valde recrearunt, ita me tibi magis magisque obnoxium reddiderunt. Non solum enim librum meum excudendum typographo commendasti, sed ut operi præesset eum virum delegisti, in quo summam fidem, insignem eruditionem, et caritatem erga me non vulgarem agnosco. Deus ipse vobis, quod ego facere non possum, cumulate rependat. Gratias item ago quod, cum sint characteres confusi difficilesque lectu, et forte alicubi scriptum deprehendatur mendosum, plusque laboris in opere sit quam putarim, vos tamen sic duram provinciam subire

non detractaveritis. Rursum itaque oro Deum, ut ipse mercedem tantis laboribus reponat, quando gratias dignas ego ne quidem agere possum.

Misisti præterea munus, quintam inquam tuarum piarum orationum decadem, atque consensionis de re sacramentaria inter vos et Calvinum. Decadem adhuc non accepi; quare cum legere non potuerim, de ea nil certi habeo quod rescribam: sed nil de illa possum mihi aliud polliceri, nisi pium, doctum, eruditum et ad ædificationem magnopere utile. Quæ autem inter vos de sacramento eucharistiæ sanxistis, mihi quidem perplacent; nilque aliud magis opto quam ut in ecclesiis Christi ea de re perspicua et explanata doctrina extet; quodque ad me attinet, in istam eandem sententiam et manibus et pedibus eo, nilque hic ferme aliud trado, cum de cœna Domini vel agitur vel disputatur. Non tamen credere posses quam acriter, obstinate, pervicaciter, et obfirmato animo ab adversariis in hoc præsertim articulo resistatur. Non potest diabolus pati ut hæc sigilla promissionum Dei repurgentur; videt enim aperte quod, illis ad nativam castimoniam sinceritatemque revocatis, maxima superstitionum pars erit prostrata. Ego ut sanam hanc doctrinam propugnem, nullis periculis nullisque laboribus parco: et nisi Deus ipse adesset, qui me roborat, nescio interdum qui possem subsistere; sed vestris precibus ut multum fido, ita etiam illis me non dubito plurimum adjuvari.

Credo vos de causa communis amici episcopi Glocestrensis ab aliis factos esse certiores: ego illi quibuscunque rationibus potui, suo illo tempore nunquam defui, quod ipse sensit et vidit; unde jam bene habet, et ad suum episcopatum concessit: quod ego satis prævidi futurum, et idcirco tibi meis literis de ejus liberatione bonam spem feci. Prædicat modo strenue ovibus a Domino sibi commissis; idque, ut speratur, non erit absque fructu, quia suis concionibus populum attentum, frequentem, et diligentem habet. De illo itaque soluti sitis omni metu, eumque, ut vos credo facere, precibus juvate. Fuit paulo ante Pascha hic tribus diebus mecum Oxonii, una cum Michaelē Coverdallo, concionatore strenuo et de re evangelica optime merito. Ambo et plebi nostræ Oxoniensi concionati sunt, et meis publicis interpretationibus epistolæ ad Romanos affuerunt: nos mutuo sumus amice in Domino cohortati, et maxima caritate atque conjunctione invicem prosequimur.

Credo te non latere, quendam rabulam doctorem Oxoniensem, qui Angliam reliquit, cum jam non semel cum suis superstitionibus palinodiam cecinerit, nunc adversum reverendissimum Cantuariensem archiepiscopum scripsisse de sacramento eucharistiæ; item in me, cum de cœlibatu clericorum, tum de justificatione. Illi dominus archiepiscopus modo respondet; ego ad proximas ferias autumnales apologiam de utroque capite conscribam. Quod ideo dico ut intelligas quæ causa sit, cur illi parrhesio de traditionibus nunc respondere non vacet: fuisset alioquin cupidus id prompte facere, quod ipse amicissime monebas.

Juvenes, quos ad nos misistis, omni quo potero favore atque caritate juro: precor Deum immortalem ut expectationi vestre ac voluntati

nostræ profectus illorum respondeat. Contulit mecum de illis dominus Coxus, et omnino videbitur ut recte curentur. De vestris aliis qui prius hic erant nihil scribo; nam illos de seipsis plura scripturos arbitror. Boni sunt, recte valent, meaque opera semper illis exposita est et parata.

De morte D. Bucerii diu antea vos audivisse puto: pridie kalendas Martias ad Deum, cui diu strenue servierat, emigravit. Ita ecclesia ministris doctissimis et veteranis militibus exarmatur. Hæc facile apparent ex tyronibus, qui locum in acie impleant. Nil me prius habet, quam quod tantam penuriam ministrorum ecclesia patiatur. Admodum pauci sunt qui pericula subire velint, et Christi causam tuendam suscipere. Cantabrigiensi universitati mature succurrendum est; quam autem facile sit ut ratio bene ineatur, non adhuc possum animadvertere. Utinam a vobis quod quæritur habere liceret! Deus te diu ecclesiæ incolumem servet! Omnes tuos symmystas in Domino salutatos cupio. Vale et me, ut facis, ama. Oxonii, 25 Aprilis, 1551.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ pastori
et episcopo vigilantissimo, domino et
fratri suo longe carissimo.*

EPISTOLA CCXXXIII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. CUM hi vestrates adolescentes, vir clarissime, jam hinc ad vos discedant, minime id committere potuissem, ut eos absque meis literis ad te pervenire paterer. Scito itaque me recte valere, quod his diebus apud nos fuit singulare Dei beneficium: laboratum est enim per hoc regnum ubique Anglico sudore, atque (quod graviter est dolendum) jacturam fecimus aliquot insignium virorum; inter quos dux Suffolciæ, nobilissimus juvenis, regi carissimus et æqualis, atque cum eo una educatus, interiit; qui tantæ fuit spei, ut pro ætate parem habuisse (majestatem regiam exceptam volo) non existimaretur: adeo jam et literis et pietate profecerat, ut et omnibus admirationi fuerit, et reipublicæ juxtaque ecclesiæ paulo post magno adjumento futurus esset: atque, ut calamitati nihil deesset, cum eo frater ipsius minor natu obiit. Quare Anglis parum læta fuit hæc æstas. Faxit Deus ut luctus iste non sit aliarum calamitatum præcæmium: quod ideo dico, quoniam evangelium Christi ejus ingenii esse video, ut ipsum leviter ac perfunctorie attingere sit multo perniciosissimum; et quoniam peccatis neque finis neque modus imponitur, divinarum rerum uberior cognitio gravius frequenter accersit supplicium.

Non hæc scribo quo videam humana ratione aliqua pericula proxime impendere, sed thesauros iræ Dei æque ac sapientiæ agnosco esse investigabiles; ideo nunquam securos esse opinor, nisi cum ceteris abjectis uni Christo, eique crucifixo, per omnia hæremus.

Quod attinet ad civilia, inter Gallorum regem atque nostrum amicitia utrinq̃ue dantur significationes. Legati nostri ex primoribus consiliariis et principibus in Gallias profecti sunt, ibique a rege tam honorifice splendideque accepti, quam ulla nunquam alia legatio fuerit; quod idem officium, et nihilo inferius, Gallicis oratoribus exhibitum est, cum huc venissent. Multa præterea vulgo jactantur de animo Galli adversus pontificem Romanum irritati: utinam Phryges vel sero sapiant! De rebus Italicis nihil scribam, quia cum sitis in proximo, de illis certius quam nos potestis cognoscere quomodo habeant. D. Hopperus in suo episcopatu et magno studio et feliciter ministrat, atque ab omnibus piis, quod ego semper fore speravi, bene audit. Det Dominus ut denique multos alios habeamus episcopos, qui par studium paremque laborem ecclesiæ impendant.

Exspecto ad has nundinas Francfordienses meum librum impressum, cuperemque maxime, si fieri posset, ut quinque vel sex haberem exempla, priusquam sarcinæ bibliopolarum huc Francfordia veherentur, quo illa possem amicis distribuere antequam libri vulgo prostarent venales; nam ea vectura multum differtur, et multi me sæpe obtundunt, cupidi plus quam oporteat illius expositionis habendæ. Fuit hic libellus tuus de sacramentis ante quatuor menses impressus, de quo tibi gratias ago ingentes; nam et omnibus piis admodum placet, et mihi mirifice probatur: quintam præterea decadem tuorum sermonum, quam mihi dono misisti, et recepi et legi, quæ adeo mihi arrisit, ut vehementer desiderem te in hoc genere laboris quam latissime progredi; sic enim supellectilem utilissimam concionatoribus ecclesiasticis præparas; quam si ut debebunt familiarem et ad manum habuerint, tum copiose tum cum fructu populum docere poterunt. De Tigurinis juvenibus, qui apud nos degunt, hoc unum dicam, quod recte, probe, ac pie se gerunt, et ni fallor proficiunt in literis non infeliciter. Valeas, et me in Domino, ut facis, ama. Pervelim symmystas tuos omnes ad unum meo nomine salutari, præsertim Gualterum nostrum, qui tot labores in meo libro recognoscendo exantlavit. Oxonii, 6 Augusti, 1551.

Literas Genevam destinatas, quas his conjunxi, te oro ut illuc fideliter perferantur.

Tuæ pietatis atque doctrinæ studiosissimus,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. D. Henrico Bullingero, Tigrinæ ecclesiæ ministro verbi Dei fidelissimo, et mihi plurimum observandissimo.

EPISTOLA CCXXXIV.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. CUM dicere non possim, vir clarissime multumque in Christo suscipiende, quantum tuæ literæ me recrearint, id caritati tuæ qua me prosequeris cogitandum relinquam. De laboribus abs te susceptis, ut liber meus accurate imprimeretur, licet antea gratias egerim, attamen et impræsentia, quando opus esse perfectum audio, rursus ago, tantumque me sentio et tibi et optimo Gualtero debere, ut desperem me unquam fore solvendo. Precabor itaque Deum, ut quod ego minime possum, ipse pro me nobis respondere dignetur. Liber adhuc ad nos non est allatus; confidimus tamen indies afferendum. Quod autem, ut scribis, adeo tibi probetur, non potest mihi non esse gratissimum, quia, licet ex eo laudem mihi non deberi probe intelligam, dum tamen abs te tanto viro commendatur, hunc mihi consensum in religione vobiscum summopere gratulor; quem oro Deum immortalem per Jesum Christum Dominum nostrum, ut indies magis magisque augeat, et faciat coalescere. Cumque animum addas, jam commentarium meum ad Romanos parabo, ut istuc quam citius fieri poterit mittatur. Nolim autem ut vestros juvenes ita graviter deinceps accuses, quasi eorum culpa tot mendæ in meum librum irrepserint. Illi sane in scribendo me juverant, et eorum caritati plurimum debeo, doleoque pro beneficio mihi collato eis talem gratiam reponi. Quare posthac me ipsum negligentiae in scribendo potius accusato, quem deinde curabo ut diligentiores sentiatis. De aliis meis commentariis, quos requiris, non video qui fieri possit ut tam cito edantur: nam quæ scripsi in Genesim, in Exodum, in Leviticum et in minores prophetas, concise atque tumultuarie annotavi; quare otio est opus ad recognoscendum et rursus describendum, quicquid mihi uni, non aliis, ab initio literis consignavi. Quod si Deus atatem concesserit, et aliquid otii nactus fuero, illa quoque non gravabor invulgare; non quod mea persuadeam mihi aliquid esse, verum ut amicos id efflagitantes non videar superbe contemnere.

Negotium episcopi Vergerii, quod mihi velles esse curæ, nunc a me vel tractari vel promoveri non potest, partim quod et ab aula et a magnatibus sim procul, (Oxonii enim, ut nosti, dego, ubi scholasticorum duntaxat habeo commercium;) deinde in republica sunt aliqui magni motus excitati, qui licet ad religionem minime pertineant, attamen occupant animos etiam minorum, ut non hæc aut respicere aut cogitare valeant: sed cum occasio dabitur, officii non ero immemor. Tu interim cum omnibus tuis symmystis roges obsecro Deum, ut nobis largiatur tranquilla tempora, quo Christi evangelium radices agere commodius valeat.

Quod ad episcopum Glocestrensem attinet, illum scito in suo ministerio se optime gerere, neque vocationem ejus lucensque esse infructuosam. Non

tamen potest quæcunque pro gloria Domini vellet, quandoquidem hic nil potest superstitionis invitis obtrudi, quod prius publicis legibus non fuerit cautum. Sperabamus nunc in isto (ut vocant) parlamento esse permulta constituenda; sed ne scio qua ratione contigerit, ut id in Januarium mensem fuerit prorogatum. Ut autem illi episcopo impensissime faveam, et probitas ejus et studium in religionem facit: accedit præterea vetusta inter me atque illum familiaritatis necessitudo, et denique, quod apud me, uti debet, plurimum valet, singularis tua commendatio; quare non est quod ambigas me omnia quæcunque potero in ejus gratiam esse facturum. Vestrates juvenes hic (Deo gratia) bene habent, et de se spem faciunt, quod in studiis non sint operam lusuri. Duo jam hinc discedunt, Andreas Croarius Constantiensis et Stomphius vestras, probi sane juvenes, qui si apud vos ita se gerent ut hic sunt versati, non eorum, ut arbitror, vos pœnitebit. Et quia non existimo esse opus ut eos tibi commendem, non scribam de illis prolixius: tantum orabo, ut favore quo illos persecuti estis absentes, præsentibus quoque complectamini, cum vestra gratia et beneficiis non sint indigni.

Equidem recte valeo, et hactenus etiam bene habui, cumque mei domestici sudore Anglico periculosissime laborarint, ego nihil sum læsus; et quod falso rumore obitus mei fueris graviter afflictus, caritatis erga me tuæ certissimum est indicium. Gratias itaque ago tibi quas possum pro tam benevolo et amico affectu: et si quid hic me tua causa facere posse judicaveris, tantum significes, et me promptum paratumque habebis ad vota. Gualterum quæso te meo nomine plurimum salvere jubeas, omnes item symmystas tuos; quos universos una tecum opto in Domino bene valere. Oxonii, 26 Octobris, 1551.

Dignitatis tuæ studiosissimus,

INSCRIPTIO.

PETRUS MARTYR.

*Clarissimo viro D. D. Henrico Bullingero,
fidelissimo verbi Dei ministro, mihi
plurimum observando. Tiguri.*

EPISTOLA CCXXXV.

PETRUS MARTYR RODOLPHO GUALTERO.

S. D. Si tibi, vir doctissime, pro susceptis laboribus in meo libro recognoscendo ac emendando, cum excuderetur, gratias non agerem, et ingratus essem, et mererer ut a quoquam mortalium nulla in me posthac beneficia conferrentur. Certe, ut video, ea in re non parum sudasti; nam in libro describendo, quem ad vos misi, non fuit adhibita diligentia quam oportuit. Verum curabo ut magis accurate res agatur, cum aliquid ad vos excudendum

transmisero. Deum itaque Optimum Maximum precor, ut tibi rependat, quod mea causa laborasti: vigilantia sane tua factum est, ut opus satis emendatum prodierit. Sed quantum impressionem tu juvisti, tantum fortuna vectura librorum parum favit: non enim potuerunt usque ad hunc diem convehi huc nisi triginta volumina; frustra igitur a multis petuntur, cum venalia nusquam in hoc regno extent. Byrkmannus, qui viginti exempla mihi pollicitus erat, nec unum misit; quod malitia factum existimare nolim, sed potius aliquo infortunio evenisse. De rebus autem nostris non multo plura significare possum quam iste noster tabellarius, vestras inquam Froschoverus, valeat referre; qui certe, ut probus est et pius juvenis, quamdiu apud nos fuit, moderate ac religiose vixit. Unde apparet eum ab initio non fuisse temere abs te commendatum. Deus illi pietatem augeat, et vobis det ut pergatis, quemadmodum facitis, juvenes ac adolescentes vestros instituere. Multa hic ex Germania sparguntur nova, sed adeo incerta et diversa, ut quid aut cui credendum sit non facile statui possit. Optamus autem cognoscere, an Helvetii, qui profitentur evangelium, aliquos ecclesiarum suarum ministros ad concilium Tridentinum mittere decreverint. Sed multa de his quærere fortasse videbitur importunum, quod Christi causa cum primis ipsi Christo sit commendanda. Verum ut membra corporis Christi, quod est ecclesia, sunt inter sese arctissimo vinculo Spiritus conjuncta, ita par est, ut mutuo pro se invicem sint sollicita. Opto te in Domino bene valere: salutes meo nomine dominum Pellicanum, D. Bibliandrum, una cum ceteris symmystis. Datum ex ædibus domini Cantuariensis, 6 Martii, 1552.

Tui studiosissimus,

INSCRIPTIO.

PETRUS MARTYR.

*Eruditissimo pioque viro D. Rodolpho
Gualtero, verbi Dei ministro fidelis-
simo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXXXVI.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. CUM vester nosterque Froschoverus, vir clarissime atque in Domino mihi plurimum observande, jam ad vos reverti constituerit, absque meis literis nullo pacto eum dimittere volui, quibus et me recte valere ac tui non oblivisci cognoscas. Londinum ante multos dies veni, quod jam habeantur comitia, quæ vulgo parlamentum appellantur: decrevit enim majestas regia, ut cum in suo regno evangelium sit receptum et Romanus episcopus exclusus, non amplius Anglicana ecclesia pontificiis decretis, decretalibus, Sexto, Clementinis, et aliis hujusmodi legibus papisticis regatur;

tacito quippe nomine papæ in foro ecclesiastico, majori ex parte harum legum hucusque vignet usus, cum multæ aliæ essent editæ, quibus ecclesiæ politia externa gubernaretur. Ne itaque hoc, ut visum est, necessario commodo tantum regnum destituatur, declaravit rex triginta duos viros, qui leges ecclesiasticas pro hoc regno conderent; nempe octo episcopos, octo theologos, octo juris canonici peritos, octo denique juris hujus regni consultos, quorum maxima pars egregia eruditione juxtaque singulari pietate sunt insignes, ac inter istos nos quoque sumus asciti; Hopperus, inquam, à Lasco, et ego. Faxit itaque Deus ut hic ea decreta sanciantur, quæ pietate ac sancta justitia Tridentinos canones apud fideles Christi ecclesias abrogent. Verum, quia intelligo ut ad tantum opus tuis atque symmystarum precibus opus habeamus, ideo qua possum fide atque vehementia illas implo-ro: non solum enim oportet Deum rogare, ut pie saneteque conscribantur leges, verum ut a suffragiis comitiorum probentur; alioquin neque vim neque robur ullum essent habituræ.

Quo vero ad alia, satis modo tranquille agimus. Verum quidem est, ante aliquot menses quosdam in republica motus excitatos fuisse, verum nunc videntur sedati: det Deus cum regno tum ecclesiæ tranquillitatem, quam tamen plenam et absolutam probe video alibi exspectandam; quippe dum hic vivimus, potius eam optare licet quam vere sperare.

Commentarios meos in epistolam ad Corinthios jam tandem vidi; aliquot enim volumina circa 15 Januarii huc appulerunt, sed tam pauca, ut jam nulla supersint venalia: nescio enim quo fato acciderit, ut Byrkmanni libri nondum potuerint ad nos afferri; debebat sane mihi aliquot exemplaria, quorum ego ne unum quidem habui. Non possum autem non laudare typographi diligentiam, quam tamen non illi uni, verum auctoritati tuæ ac nostri Gualteri studio acceptam refero: omnibus itaque vobis gratias ago, et doleo non parum, quod referre non valeam. De commentariis vero aliis in Genesim et Exodum tibi polliceor, quod ubi mihi per tempus vacaverit eos recognoscere, ad te imprimendos transmittam; nunc vero tantis occupationibus premor, ut fere obruar: commentaria quoque in epistolam ad Romanos desidero absolvere, ut a vobis imprimantur. Huic autem Froshovero, cui has literas tibi reddendas tradidi, non possum nisi bonum reddere testimonium; apud nos Oxonii bene se gessit, et conversatus est absque ulla querela: Joannes item et vestrates adolescentes modeste vivunt ac diligenter student. Opto te in Domino bene valere, tuosque symmystas omnes ad unum meo nomine salutare cupio. 8 Martii, 1552. Ex ædibus domini Cantuariensis.

Tui studiosissimus,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo doctissimoque viro D. D.
Henrico Bullingero, ministro ver-
bi Dei fidelissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXXXVII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. Huc Argentinam 29 Octobris, vir clarissime, tandem perveni: quæ vero discrimina subierim cum in Anglia tum in itinere, longum esset dictu; neque nunc, quando adhuc fessus ex via sum, ea possum ad te scribere. Hoc tantum nolim te ignorare, reverendissimum Cantuariensem in vinculis esse, cum quo est episcopus Vigorniensis (Hopperus), Exoniensis (Michael Coverdallus), Londinensis, archiepiscopus Eboracensis, Latimerus, et aliquot pii et docti concionatores, pro quibus rogo ut ecclesia vestra plurimum oret, quandoquidem in extremo versantur discrimine. Putavi me quoque in tanto excidio perituro, sed consilio suo arcano et providentia mirabili Deus Optimus Maximus conservavit. Non inde clam fugi, ne prædicarent adversarii me ideo subduxisse, quod noluerim dogmata quæ tradideram defendere. Imo cum illi jactitarent pro concione habendas esse de religione disputationes, dominus Cantuariensis, affixis schedis per universam urbem Londinensem, testatus est se una mecum et cum quibusdam aliis velle publicis disputationibus tueri omnia quæ docuimus et statuimus in religione: qua re illi adeo sunt perturbati, ut jam concionando prædicarent de his rebus non esse tutum disputari; idque non esse committendum, ut in dubium denique revocarentur, quæ universali ecclesiæ consensu essent recepta. Conjecerunt itaque in carcerem Cantuariensem; me vero dimiserunt, datis literis dimissionis, ipsius reginæ manu consignatis. Proinde hic sum; verum adhuc ignoro, an in ista ecclesia et schola sim denuo recipiendus: ut enim olfacio, nonnihil obstat res sacramentaria: ceterum de hoc non admodum sum anxius. Imo hic non parvum fructum capio, cum clare animadverto meliores et doctiores maxime cupidos esse mei retinendi. Statuat Deus quod ad suam gloriam et ecclesiæ ædificationem maxime conducit. Quæso vero te ne indigne feras, quod tuis literis quas accepi mense Junio non responderim: ægrotabam enim; deinde mors regis successit, et adeo graves casus nos exagitarunt, ut mihi nunquam ferme privatis meis rebus vacare licuerit. Deinde scito post meum discessum ex Anglia quasdam tuas literas, ut Antwerpiae accepi, fuisse Oxonium perlatas, quas ad me scripseras; eas autem nondum accepi: cum itaque huc relatæ fuerint, libentissimo animo perlegam; meque illis ut consuevi, quemadmodum spero, consolabor.

Sed quum in prioribus literis memini nonnulla te ad me scripsisse de prædestinatione; hoc nunc satis habeo respondisse, me id in docendo quam maxime cavere, ne homines culpas et peccata sua in Deum rejiciant, neve ducant ex Dei voluntate suorum scelerum excusationes: quod vero superest, sic tracto, ut divinas literas quam proxime sequar. Sed nunc non est locus, neque vacat omnia dicere. Qualia sint quæ docui, cum edidero

commentaria ad Romanos, quod hoc anno fiet, intelliges. Non possum tamen, ut ingenue fatear, non dolere subinde nostras ecclesias novis controversiis concuti: satis arbitror esse dissidiorum. Faxit Deus pro sua bonitate, ut sic de prædestinatione omnes sentiamus, ut quæ debet esse maxima consolatio fidelibus, non sit perniciosæ concertationis tristis materia. Equidem quod ad me attinet, in his rebus non ita obfirmato sum animo, ut si sensus diversus a meo fuerit mihi ex divinis literis ostensus, non sim veritati cessurus. Spero tamen fore ut, quæ Dei est bonitas et misericordia, omnes tandem simus idem et sensuri et dicturi. Pro me, obsecro, Deum roges, tuisque symmystis omnibus meo nomine salutem dicas. Oro Deum immortalem ut nobis te diu servet incolumem. Si quid est quod hic me velis, tantum significato, et pro viribus optata efficiam. Vale. Argentinae, 3 Novembris, 1553.

Tuus ex animo,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ ministro fidelis-
simo.*

EPISTOLA CCXXXVIII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. QUAMPRIMUM veni Argentinam, vir clarissime plurimisque nominibus observande, literas ad te dedi, quibus non tantum mea, sed etiam Angliæ statum significabam. Nunc denuo visum est scribere, quo non ignores quid postea in Anglia contigerit, et quomodo res meæ tandem hic habeant. Quarto decimo Novembris D. Cantuariensis una cum Joanna olim regina et filiis ducis Northumbriæ in publicum sunt producti atque damnati capitis; et archiepiscopo attributum est genus supplicii crudelissimum, nempe, ut suspendatur, et postea ejus cadaver in quatuor partes dissecetur: cumque tantum re ipsa ista faciant religionis causa, illam tamen ut magis honorificam nolunt prætexere, obtendunt solum proditionis crimen; quum tamen aliis proceribus, qui eadem noxa involvebantur, ignoverunt, quod a religione jam recepta vel desciverint, vel illi nunquam ex animo faverint. Statuerunt præterea in comitiis, ut missa ubique admittatur, ac terminum præfixerunt 20 Decembris: stabilierunt etiam dogma transubstantiationis, quod illis non fuit difficile factu, cum doctos et pios viros ad illa consilia et colloquia non admiserint; sed interea, dum ista tractabant, illos vel in carcere conclusos habuerunt, vel a suo malignantium cœtu exclusos. Nec tamen ita suis hisce artibus potuerunt sibi cavere, quin sit de transubstantiatione reclamatum; sed resistentes nil profecerunt, siquidem numero sunt obruti, non autem rationibus, quæ nullæ possunt esse, convicti. Indicant nobis hæc, quid possit de conciliabulis

episcoporum sperari: probi vel non admittuntur, vel si fuerint imprudenter adsciti, nil proficiunt, cum indoctorum et impiorum turba vincantur; unde moderni episcopi, atque nostrorum temporum patres et concilia, suspecta nobis reddunt vetera. Jure igitur absque verbi auctoritate illis non fidimus. Hæc de Anglicana ecclesia.

De regina hoc nunciatur, quod iter adornet Caletum, quo altera Maria, soror Caesaris, est itura: ibi una colloquantur, omnesque putant matrimonium inter Anglicam reginam et Philippum Hispaniarum regem esse ineundum; quod si successerit, Angli non solum religionis, verum etiam regni jacturam facient. Proinde apud Dominum precibus quam efficacissimis adjuvandi sunt.

Res autem meæ sic habent: Sturmius noster una cum professoribus præcipuis et plerisque ministris plurimum laborarunt ut hic retinerer, et scholarchas ad hoc habuerunt satis propensos. At duo seu tres ex ministris, qui sunt alicujus auctoritatis, resistunt propter dogma sacramentarium, et ita se opposuerunt, ut nondum potuerit negotium confici. Quia itaque nolo esse cum invitis, rogo te per nostram in Christo amicitiam et caritatem, ut mihi dispicias alicubi conditionem aliquam, in qua valeam honeste atque cum fructu vocationem meam exercere. Quia prolixiore adhortatione certo scio mihi apud te non esse opus, ideo de hac re plura non dicam; sed magno desiderio exspecto, et quidem brevi, tuum responsum. Det Dominus ut non frustra laborem et operam mea causa impendas. Vides quam audacter tecum agam. Sed nihil est quod mihi de tua erga me voluntate polliceri non ausim, maxime cupidus ut ipse identidem erga me facias. Deus te nobis incolumem quam diutissime servet! Omnes tuos symmystas meo nomine salvere jubeas. 15 Decembris, 1553. Argentinae.

Tuus in Christo quantus est,

INSCRIPTIO.

PETRUS MARTYR.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ ministro fidelissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXXXIX.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. Ut per tuas literas a me requiris, vir clarissime, quæ de rebus Anglicis habeo, paucis indicabo. Conjugium inter Philippum regem Hispaniarum et reginam Angliæ jam est initum: conditiones hæ dicuntur esse: rex ingreditur Angliam Hispanis admodum paucis comitatus: nullus Hispanus habiturus est ullam portuum administrationem, neque arces, aut munita loca ulla, in eo regno. Principatus Belgicus adjungitur Angliæ, ita ut filius procreandus ex isto matrimonio sit futurus rex Angliæ atque princeps inferioris Germaniæ. Quinetiam si contingeret ut prior filius

Philippi, qui modo in Hispania educatur, moreretur, rex Angliæ Hispaniarum quoque rex erit. Administrabitur Anglia suis legibus ut antea, et per sua (ut vocant) parlamenta, neque Hispani inter consiliarios regios admittentur. Non cogetur ullo prætextu regina egredi regnum, eademque habebit ex Hispania in singulos annos triginta millia ducatorum. Neque adstringentur Angli ut ullum bellum suscipiant regis Philippi causa. Hæc omnia promisit Cæsar, ex quibus ut facile intelligis quam illi hæc affinitas cordi fuerit, ita etiam conicere potes qua fide sit promissa servaturus. Nunc mittitur ex Anglia classis, quæ Aprili mense advehat Philippum ad reginam: legati, qui una sunt, sunt episcopus Londinensis, magnus thesaurarius, et dominus Obeus. De duce Suffolciæ spargitur rumor, quod obierit: res tamen haud est certa, nec ego facile credo.

Quæ ad religionem pertinent calamitosa omnino sunt: neque remedium quantum videam se offert; imo timendum est, cum procedat hæc Hispana societas, ne omnia indies fiant deteriora. Literas quomodo possis eo destinare, ignoro: ego quoque in eodem luto hæreo, atque una tantum (ut existimo) relinquitur via, ut Antwerpiam mittantur. Nam si quos ibi amicos habeas, inde illi non magno labore poterunt dirigere quo volueris; alioqui scire ubinam boni viri amici nostri degant in Anglia difficillimum est, siquidem coguntur aut delitescere aut vagari, nisi velint impietati consentire. Quique sunt ditiores fortunis suis timent, ideoque, ne in suspicionem rapiantur, literarumstrarum curam non libenter suscipiunt.

Quod autem mihi gratularis hic pristinum locum recuperatum, quod tamen negotium hodie primum confectum est, facis tu quidem, ut semper, amico atque benevolo animo: det Dominus ut fructum laboris optatum aliquando percipiam. Vos autem cum sciatis eum qui plantat et eum qui rigat nihil esse, superest ut precibus me juvetis, quo Deus qui dat incrementum dignetur ostium aperire.

Cum filio tuo de studiis ejus aliquantisper sum locutus; et si res ut dicit se habent, non male videtur tempus collocare. Sed id cum certius deprehendero, non te patiar ignorare: interea bona spe esse velin; nam de successibus ejus per me indies fies certior, prout commoditas et occasio scribendi dabitur. Juvenis qui has tibi reddet, vestras est, et aliquot annis in Anglia fuit: cumque moribus et pietate sit probus, ejusque diligentiam in studia perspectam habeam, tibi eum commendo; nam si ei adfueritis, non existimo tale subsidium qualecunque fuerit male collocatum iri. Vale; et me ut facis ama. Dominus Zanchus te salutat. Symmystas omnes tu vicissim meo nomine salvere jubeas. Argentinæ, 22 Januarii, 1554.

Tibi deditissimus,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico
Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ
ministro fidelissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXL.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. Binis tuis jam ad me scripsisti, vir clarissime, ut si quid haberem de optimo viro atque carissimo in Christo fratre D. à Lasco, tibi statim significarem, neque te paterer ignorare quæ ad nos de rebus Anglicis afferrentur. Quare cum habeam quæ de his nunciem, ut ea jam nunc ad te scriberem differendum non censui. Iverat noster à Lasco, quemadmodum significaveram, cum suis peregrinis in Daniam: sed ibi satis male, ne barbare dicerem, fuit acceptus; non quidem, ut existimo, culpa regis, at doctorum et ministrorum ecclesiæ, quorum denique concionibus et impulsu ex illo regno cum suis ejectus est. Nec dubites illos homines rei sacramentariæ causa nos habere deteriori loco quam papistas. Ceterum Deus, qui nunquam suos deserit, curavit ut ille vir Dei cum suis omnibus in Phrysiam summo exciperetur honore; ubi princeps illa processit eis obviam, largissimis elemosynis recreavit, curavitque ut Heimæ duas liceret haberi peregrinorum ecclesias, unam sane Anglicam, alteram vero Gallicam. Sed ibi ferme per omnia loca error Suencheldii crudelissime grassatur.

Hæc de fratre nostro D. à Lasco: nunc de Angliæ. Infensus adeo est populus reginæ, præsertim ob Hispanicum matrimonium, ut invavidam conspiracyem erupit. Exercitus jam est collectus viginti milium citra equites; occuparunt universum Cantium una cum illius regionis Cantianæ portubus, ac naves tormentis bellicis exspoliarent, quibus nunc in castris utuntur. Præterea ducem sibi delegerunt, non solum strenuum, sed rei militaris peritissimum: progressi jam sunt usque Londinum: Vintoniæ domum obtinent, neque multum distant ab ædibus domini Cantuariensis, quæ sunt ad Lambeth. Londini portas, cum venissent ad pontem, invenerunt clausas; non sane quod Londinenses a sensu istorum armorum abhorreant, sed timuerunt ne diriperentur vel a regina vel ab exercitu conjuratorum. Qui sunt in castris tria petunt a regina: primum ut rex deligatur Anglici sanguinis: alterum, ut religio quæ vigeat sub Edouardo nunc quoque valeat: tertium, ut pascua omnia quæ a potentioribus jam fuerunt usurpata restituantur. Et obsides petunt, ut ista serventur, episcopum Vintoniensem et dominum Pagettum. Atque in hac sua expeditione bene magnum numerum sacrificarum suspenderunt. Civitas Londinensis est in magno periculo: quæ si diriperetur, quod avertat Dominus, non possent illi mercatores naufragium facere quin secum infinitorum quodammodo calamitatem traherent. Scribitur præterea Imperator Antwerpæ omnia bona mercatorum Angliæ prohibuisse, ne distraherentur vel alio transferrentur. Ad nos huc superioribus diebus permulti juvenes Angli venerunt, partim Oxonienses, partim Cantabrigienses, quos hic alent in literis multi pii mercatores, ut si quando illi regno Deus religionis pris-

tinum statum restituere dignatus fuerit, ecclesiæ Anglicanæ usui esse possint. Hæc habui quæ scriberem. Deus te incolumem diutissime servet! Salutatur te D. Zanchus. Ego vero meo nomine salutem omnibus vestris symmystis dici cupio. 24 Febr. 1554. Argentinae.

Tuus in Domino,

PETRUS MARTYR.

P. S. Alia sunt quæ postea de rebus Anglicis accepimus, quæ non arbitror opus esse ut scribam, siquidem omnia cognoscere poteris de isto bono viro, qui has meas tibi est redditurus. Eum scito Anglum esse nostræ doctrinæ studiosissimum, quique illam concionando magnis laboribus et summa industria tuebatur et propugnabat. Nunc vero cum tam difficilia tempora inciderint, ut molestiam animi leniat, sicut vides, peregrinatur, invisendo ecclesias quas præ ceteris bene institutas arbitratur: quare ipsum tibi etiam atque etiam commendo.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinae ministro fidelis-
simo atque mihi multis nominibus
observando. Tiguri.*

EPISTOLA CCXLI.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. UNA cum suavissimis tuis literis, vir clarissime, ante multos dies accepi librum quem nunc edidisti, ac de illo magnas ago gratias; majores postea, ut non dubito, acturus, cum eum perlegero, quod hactenus facere non licuit. Ea enim diligentia est nostrorum compactorum, ut licet e vestigio eum ipsum accepissem eis tradiderim, compactum tamen adhuc ab ipsis recuperare non potui. Ex Anglia nil aliud accipio, nisi omnia in deterius ruere. Joanna olim regina, dum capite plecteretur, fortissime ac religiosissime obiit, quod idem contigit parenti ejus et viro: Deo gratias quod fidei veræ confessione permanserunt! Est sane tristissimum et mirum dictu, quod in eo regno quos judicasses fortissimos, hodie videamus nutare, imo labefactari. Deus populi sui misereatur, et saltem illi ecclesiæ reliquias conservet. D. Cantuariensis cum Londinensi olim episcopo et Latimero sunt Oxonium deducti, ubi jam habebitur (ut vocant) parliamentum: ibi enim indictum est, nisi consilium mutant. Ut omnes ferme conjiciunt, illorum comitiorum decreto papa restituetur, et hi sancti viri necabuntur. Deus illis in Christi fide constantiam et fortitudinem largiatur; quod ipsum facturum non dubito, cum illos hactenus in gravissimis

tentationibus perpetuo corroboraverit. Vos interea, ut facitis, eos ecclesiae sanctae precibus adjuvate: qui enim in suis fratribus non se impiorum gladiis transverberari sentiunt, non sunt ut membra corporis Christi habendi. Hæc præ dolore vix potui scribere, et ne vix quidem ulterius queo progredi. Deus tibi tuisque symmystis atque sanctae vestrae ecclesiae beneficiat. Argentinae, 3 Aprilis, 1554.

Tuus,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Bullingero,
ecclesiae Tigurinae ministro
fidelissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCXLII.

PETRUS MARTYR HENRICO BULLINGERO.

S. D. VOLEBAM superiori hebdomada, vir clarissime ac mihi plurimum suspiciende, ad te scribere, sed variis impeditis occupationibus hucusque distuli: acceperam quippe literas ab eximio viro, domino à Lasco, qui Francofordiae (proh dolor!) ægrotat gravissime; rogabat autem iudicium meum de matrimoniali quaestione, jubebatque, ut de eadem re suo nomine te quoque consulerem. Literas accepi sero; non enim prius quam ante octo seu decem dies mihi redditae sunt. Proinde ne totam historiam seu casum (ut jurisperiti dicant) exponam, volo ut ex literis iisdem domini à Lasco totum cognoscas, atque ob id eas istis meis adjungam. Quod ad me attinet, illum recte atque ordine respondisse censeo: velim tamen, cum respublica evangelica sit, in qua vir ille cujus agitur causa versatur, ut magistratus consensus et auctoritas interponeretur; non enim matrimonium est divinum tantummodo institutum, verum etiam nonnihil habet contractus civilis: ideo ne in republica vel talis conjunctio scortatio habeatur, vel filii qui nascentur ex ea illegitimis annumerentur, civilis potestatis iudicium cuperem adhiberi.

Contigit præterea superioribus diebus ut a Rhetio quodam pastore, qui in valle Telina ecclesiam habet, mihi significaretur, quendam virum non ignobilem, qui videri velit nostrae religioni favere, in quodam convivio jactasse, me de sacramento eucharistiae diversa jam sentire atque scripserim, sibi quae affirmatum fuisse Tiguri omnino rem hoc pacto habere. Hæc res, vir clarissime ac mihi plurimum in Christo colende, animum meum vehementer angit, et id sane duplici de causa; primum, quod in illis locis, ubi meum nomen ac auctoritas, licet id non merear, est aliquo loco, propter hujusmodi rumore, si latius vagetur, purioris doctrinae cursus posset nonnihil impediri; deinde, quia gravissime ferrem, si (quod avertat

Deus) in vestra ecclesia tali suspicione laborarem. Mihi sane ab iis, qui vel sic loquuntur aut opinantur, luculentissima fit injuria: ex ore quippe meo curavi quam maxime ne frigidum et calidum egrederetur, atque id in quolibet negotio; quanto magis in tanto mysterio debui cavere ne id committerem! Habes, vir sanctissime, chirographi mei exemplar, quod huic nostro magistratui dedi, cum denuo provinciam docendi suscepi; habes et alias meas literas, habebis et istas: proferas omnia, si opus esse judices; nam mea non refert ubicunque legantur: quidvis potius velim pati quam ut in religione pro minus constanti habear. Maneo Deo gratia, et eodem favente manebo, in ea sententia quam literis consignavi, et toties in disputationibus quamvis acerbis et periculosis defendi: quare cum adversus illa neque publice neque privatim quicquam sim loquutus, illi certe de me valde male merentur, qui quod nesciunt sic affirmant. Nemo existimare debet quempiam aut mutasse fidem aut recantasse, qui non scripserit, aut publice vel privatim docuerit, secus atque antea scripserit. Hæc ad te pluribus, vir Dei, scripsi, tum quod spiritu et in Christo sim tibi quam arctissime conjunctus, tum ut, quo id bene credideris posse fieri, me a calumniis tuearis; neque id te facturum dubito, cum veritatis ac justitiæ semper fueris amantissimus.

De ceteris autem rebus nil aliud quod scribam habeo, nisi Cæsarem jam (ut dicitur) abjecisse consilium in Hispaniam proficiscendi. Angli sua comitia missa fecerunt; neque regni inauguratio Philippo est decreta; ecclesia in papatu gravissime affligitur. Ego vero more solito vivo, doceo, et valeo. Habeo isthic amicum quemdam Anglum, cui nomen est Percusto, virum bonum, studiosum pietatis, et non indoctum: si aliqua in re potes ei gratificari, mihi rem gratissimam feceris. Vale, ac me in Domino, ut facis, ama, neque in tuis precibus mei obliviscaris. Saluta quæso meo nomine symmystas omnes. Argentinae, ultimo Decembris, 1556.

Tibi deditissimus,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico
Bullingero, ecclesiae Tigurinae
pastori supremo, mihi quæ plurimum
observando. Tiguri.*

EPISTOLA CCXLIII.

PETRUS MARTYR JOANNI WOLFIO.

S. D. Ex tuis literis, eruditissime vir atque domine mihi plurimum observande, non vulgarem accepi voluptatem; nam inde manifestissime cognovi et tuam et ceterorum symmystarum, quos ut fratres in Christo

carissimos diligo, candidam et sinceram in me caritatem, quam Deus novit quanti semper fecerim. Exemisti, crede mihi, ex animo suspicionem omnem, qua tamen (ut verum dicam) non ita laboravi quasi abductus, ut crederem ex ordine ministrorum sanctæ ecclesiæ vestræ quemquam de mea existimatione quicquam detraxisse; at verebar, ne a quopiam alio talia istic dicta fuissent, quæ ut postea sunt perlata in Rhetiam, ceu ille jactavit, qui ea se dixit in vestra urbe audivisse, ita vestras offenderent aures, ut aliqua cogitatio se de me offerret, unde caritas et fraterna dilectio, quam inter nos cupio semper auctam, remissior fieret. Nunc vero testimonio Bullingeri ac tuo sum omnino recreatus, et pro certissimo habeo illum, quicumque fuerit, confinxisse sibi mendacium, quod sparsit, ideoque dixisse Tiguri audivisse quod mentiebatur, ut apud nostras illas Italas ecclesias auctoritatem meam elevaret. Tu autem, vir optime candidissimeque amice, ne hoc mi accidisse mireris; habet enim et sancta dilectio quandam æmulationem, ut Græce dixerim ζηλοτυπίαν. Vos ego et vestram ecclesiam sic amplector, ut mihi non vulgariter placeam, quod in ea sim quo loco me esse confido; et probe novi Satanam in eo suum omne studium collocare, ut fratres in ecclesia Christi a se invicem divellat. Proinde, ut debeo, de tua christiana suavique consolatione gratias ago, et Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi precor, ut te suo Spiritu, quemadmodum illum facere non dubito, perpetuo consoletur. Christo vivo, et me in illo, ut facis, ama. Argentinae, 18 Februarii, 1556.

Tuus in Domino,

PETRUS MARTYR.

INSCRIPTIO.

*Carissimo viro domino Joanni
Wolfio, ministro verbi Dei
fidelissimo et amico carissimo.*

EPISTOLA CCXLIV.

MARTINUS BUCERUS ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI.

GRATIAM et pacem in Domino nostro Jesu Christo tuæ reverendæ paternitati precor, et meum obsequium quam officiosissime offero. Literas T. R. P. sine die, verum (ut a Thoma nostro vere nobili audio) ante annum scriptas, hisce diebus redditas per Thomam legi, una cum iis, quas ad Capitonem et Grynæum dedisti: uterque enim suas mihi legendas tradidit. Ex hisce literis, tum ex sermonibus tam Thomæ quam aliorum, plurimum exhilarati in Domino sumus, propterea quod videmus Dominum nostrum Jesum Christum præclaros sane et nobis hætenus imbecilla spe exspectatos successus largiri tuis sanctissimis studiis, * * conatibus atque laboribus

maximis, adde, siquidem carnem et mundum species, difficillimis. Nam quod Latimeros, quod Foxos aliosque tanti spiritus, tantæ industriæ, tanti denique ardoris, tibi Dominus non Theseos, sed Barnabas adjungit, quid id aliud est, quam Dominum tuæ vocationi, tuæ molitioni favere, et efficere, ut fructum tu amplissimum Christo in toto regno feras? Vere ergo felices vos, in quibus ita vivit et regnat Christus, et vae non socordiae sed vecordiae, et tantum non proditioni, qui vobis in loco, in tempore tam certo, tam optato nostram tam levem operam non impendimus! Ita intelligimus, ita perpendimus quod quotidie verbis Patri cœlesti acclamamus: "Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum." Ah, Domine Jesu! fac videamus et sentiamus nos tum demum tuos esse discipulos, si quam plurimum fructus tulerimus, et nulli occasione non incubuerimus, quo tibi vel aliquos lucrificamus. Quam vero pudet et piget nostros hic senatores et nos verbi ministros, quod supra omnes illas (liceat dicere quod res est) proditiones regni Christi in vobis, literæ nostri concilii Schmalcaldensis missæ sunt ratione tam pudenda! Quid enim fœdus, quid turpius, quid tam indignum nobis admitti potuit, quam sic mittere literas concilii adeo (ut nobis videtur) eximii, in re tanta, ad regem tantum, et qui nos supra cunctam quamlibet bene sperantium opinionem prior sic honoravit, tamque memorabili et plus quam regia legatione ea nobis ultro obtulit, quæ totis opibus nostris redimere oportebat vere studentes provehendo regno Christi. Sed quam pie tu ad Grynæum ab istis te peccatis et calamitatibus totum abripis ad ea considerata et tractanda, quæ cum spe aliqua operæ pretii considerare tractareque liceat! Donet itaque Christus, ut ita condonetis hæc nostræ rusticitati, quamvis, ut dem gloriam Deo, impiæ, ne unquam in vobis recurrant. In nobis profecto ministris atque in nostro senatu si quid situm esset, videretis indubie, nos cupere sarcire erga vos, quod hactenus a nostris omnino gravissimum peccatum est.

Nunc de meis profusis et confusis commentis tuo nomine inscriptis, T. R. P. obnixè oro admittat me in locum veri clientis et in Domino filii; et posthac, si tua in nos benevolentia infinita illa negotia, quibus pro regno Christi dstringitur, exsuperet, ut scribere ad nos iterum dignetur, me ut clientem et filium erudiat et castiget. Non sum ita liberali ingenio, ut corrigi possim laudibus, sed apertis potius et acribus formandus sum castigationibus. Deinde quæ in tuis literis lego, tam nimia sunt, ut me admodum contristarint. Tribuo tamen istam scriptionem turbulentis et te tantum non conficientibus, nedum te interdum tibi aliquantum eripientibus negotiis: alioqui valde doleret, te non esse usum erga me paterna severitate, nolo dicere veritate. Ego probe scio, quæ sint in scriptis meis accusanda; et nisi id putarem, posse forsitan per illa juvari aliquos ex rudioribus, ut paulo certius scripturas tractare se adsuefaciant, novi non ferendæ esse impudentiæ me unam paginam edere, hoc maxime tam erudito seculo. Summis præterea in perturbationibus versabar, et portentose præ-

capitari cuncta oportebat, cum scriberem enarrationes illas in Romanos: proinde innumera esse in hoc opere non ignoro, quæ benevolentia vel indulgentissima necessario damnet. Subscripsisti tamen rationem, qua hæc scripta moderari optas; in quo agnosco paternam admonitionem, pro qua ingentes etiam gratias ago. Utinam vero ego hanc rationem, quam præscribis, ita præstare possim, quum intelligo eam ecclesiis primæ utilitatis fore! Conabor tamen aliqua ex parte ad eam me in reliquis epistolis attollere, si forsitan aliquem ex iis, quibus Dominus ista donavit, extimulem, qui eam postea rationem prosequatur. Jactatus sum ab editione primæ fœturæ tot peregrinationibus, et cum morbo quodam malo cerebri meum supra biennium admodum debilitante conflictatus sum, ut interim nihil scribere in apostolum licuerit. Hæc hyeme, spero, redire ad hanc operam licebit, quanquam adhuc incumbant quædam pro ecclesia Augustana antea absolvenda, quæ suum quoque tempus absument.

Pro liberalissimo dono R. P. T. [per] Reynerum misso antea egi gratias, et nunc iterum ago quam possum maximas. Novit Christus me, cum tibi lucubrationes meas nuncuparem, hæc spectasse, ut prædicarem pro nostro virili sanctis vestram fidem, et eo in bonam nos spem erigeremus, tum ut nobis qualemcunque aditum ad vos et aliquam in Domino communionem pararem. Novimus etiam, quam non permittat tua vere nimia liberalitas in eos, quos regno Christi vel aliquo modo inservire judicas, dissolvere æs alienum, quod Christi causa contraxisti. Quare non est, ut quicquam præterea mittas. Indicat enim Thomas noster te voluisse, ut iterum triginta coronati mihi numerentur. Ego nullum teruncium antehac a quocumque pro dedicatis meis operibus accepi: quare periculum est, si T. R. P. velit me habere tam liberaliter, ut cupiditas aliqua pecuniæ animum meum incessat. "Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit." Ego (gratia Domino!) toto tempore ministerii mei bene tenuiter et parce habui omnia. In hac tenuitate prodest me perseverare.

De literis Grynæi ad R. P. T. bene habet quod nosti, quam hic vir sit candida libertate. Est *θεωρητικός, οὐ πρακτικός θεόλογος*. Concipit formam ecclesiæ et actionis, qua ecclesia instaurari debeat; et cum ipse in actu rerum non sit, nec experiatur, quæ incidant difficultates, cum tyrannis antichristi re ipsa dissolvenda est, et instituendum regnum Christi, quæcunque videt niti verbo Dei ac ideo hominibus salutaria esse, eadem existimat etiam factu facillima; neminem enim velle resistere Deo, et aversari quæ sibi saluti sint. Ex suo scilicet animo reliquos omnes æstimat. Fuimus proximo mense Septembri Bernæ Helvetiorum Capito, Grynæus, quidam alius Basiliensis, et ego, ut causam concordiae circa eucharistiam illis approbaremus; qua in re Dominus nobis mirifice adfuit. In eo itinere acerrime accusabat meam et aliorum, quos nescio quo loco ponebat, concordiam, qui non pridem effecissemus, ut tota Germania ad instaurandas ecclesias et retinendam libertatem conspiraret; nam respublicas et prin-

cipes multos esse, quos si rite conveniremus, nullo negotio in societatem Christi pertraheremus: videre siquidem pridem omnes, quam nihil quam exitium præsentium et sempiternarum rerum a pseudo-ecclesiasticis expectandum sit, quantumque ex hac occasione et proditione eorum, qui sua apud Cæsarem quarunt cum pernicie patriæ, ipsa quoque libertas Germaniæ periclitetur. Ita colligit vir optimus: Hæc vera sunt, hæc optima, ac etiam necessaria sunt; ideo nemo ea non velit, nemo non cupide amplectatur, siquidem ea ii, quorum intersunt, intelligerent. Jam clarissime ostendi potest, hæc sic habere. Cessant itaque et produnt patriam isti et isti, qui apud principes aliquo loco sunt, et ingenio pollent, ut ista luculenter quibusvis ostendere queant. Has tamen meras¹ ἀποδείξεις habet: ipsi enim nihil est quod contradicat. Non est enim expertus, quum sit facile ista sic cogitare et difficile perficere. Et ut de T. R. P. iudicavit, eam apud serenissimum et sapientissimum principem suum omnia valere, ita de nobis quoque æstimat: si cui modo semel detur salutare principem aliquem, statim eum credit apud ejusmodi principem posse, quicquid luberet. Et si qui aliqua in pontificiis damnent, et in nobis nonnihil probent, ille mox confirmat tales verbo adduci posse, ut toti in causam Christi concedant. Nondum enim usu comperit, quam ægre quæ vere bona sunt persuadeantur iis etiam, qui sunt et ingenio non vulgari et studio veri rectique minime tepido. Taceo de iis, qui ut omnia Christi egregie verbis prædicent, tamen non sustineant Christi causa vel tantillum periclitari aut laborare. Nos cum eum in qualemcunque usum rerum ecclesiasticarum Basileæ pertraximus, experietur quæ non putabat. Interim, ut novit T. P., nihil est hoc homine magis sincerum, magis candidum et amicum. At quia te unice suspicit et veneratur, ut ex omni parte apostolicum virum, ideo sic libere agit apud te omnia; et non solum animum et studium apostolico viro dignum a te exigit, sed etiam postulat, ut pro apostolico voto omnia ad omnes perficias, quod tamen nulli apostolorum unquam datum est. Nos omnes, O quam benigne agi cum Anglia agnoscimus, cui datum est hucusque sese recipere in hisce duntaxat tantis offendiculis. Et beatos omnino vos in Domino prædicamus, quibus hic laborum suorum contigit fructus.

Hæc volui hic adscribere, ut scires omnes sanctos, qui rerum ecclesiasticarum habent usum, profectum regni Christi apud vos multo amplissimum et vestra ad id promovendum studia longe felicissima habere, et ob id maximo gaudio laudare et prædicare clementiam et bonitatem erga nos omnes Domini nostri Jesu Christi, quem oremus ut istic et apud nos instauret et confirmet, quæ adhuc desiderantur omnia. Desunt enim nobis nimis multa, nisi satis sit jugum papæ abjecisse et jugum Christi nolle in se recipere. Concordia ecclesiarum nostrarum (gratia Christo!) pulchre procedit. De vera ecclesiarum œconomia symmystæ admodum

[¹ MS. *tu meas.*]

solliciti sunt. Interim tamen quam graviter infestant intus epicurei et foris papistæ, quibus undique circumdamur; qui etiam se mirifice muniunt duce Guilhelmo Bavaro, magnam vim pecuniæ coegerunt, quicumque uspiam militare possunt et volunt, pedites vel equites conducunt. Sed si Deus pro nobis, quis contra nos? et agon est christianismus. Hunc modo serio oremus, ut amplificet suum regnum apud nos et ubique. Hunc precor (ut desinam tandem obturbare sanctissimis negotiis tuis, imo Christi in te) dignetur te semper et cunctos symmystas tuos votorum vestorum facere compotes ad gloriam suam, et salutem non tantum regni vestri, sed totius ecclesiæ suæ. T. R. P. numerare me velit inter veros filios et clientes suos, et me monere, ut patrem et patronum par est. Ego dabo operam, ut filii et clientis veri officio non desim. Argentorati, 23 Octobris, 1537.

R. V. P.

Deditissimus cliens et filius,

M. BUCERUS.

EPISTOLA CCXLV.

MARTINUS BUCERUS ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI.

GRATIA et pax a Domino, antistes eximie! Permisit Grynæus noster mihi has suas ad te literas, ut si non nimis acerbis putarem, mitterem; sin, retinerem. Videntur vero illæ admodum acerbæ et vehementes; tamen quia te Christum vere amare credo, non dubito-te tuo commodo lecturum objurgationem hanc quantumvis asperam, quæ fit ad te pro gloria Christi, et ab homine, ut Christi gloriam, ita et tuam salutem, unice sitiente. Oro itaque utriusque, et scribentis et mittentis, consilium in meliorem partem accipias. Voluit Grynæus ut meas adjicerem, sed hic malim de remediis hujus mali, si qua sperari queant, tecum agere. Consternati omnes sumus supra quam dici queat, visis illis decretis et ante repulsis conditionibus fœderis inter serenissimum regem et nos, cum eadem essent, quas initio Herefordensis gratissimas fore testatus erat, vir et cautissimus et sensus regii scientissimus atque observantissimus. Omnino vidimus mutationem grandem et gravissimis consiliis factam. Suspiciabamur itaque a Gallia adspirasse aliquid, ut jam videretur nostra vobis non solum societate, sed nec amicitia quidem opus esse. Nam nimia socordia ea fuisset putare, nos decretis illis non offensum iri perquam acerbissimis. Ut enim cetera non exaggerem, quale esse nobis potuerat vel unum illud, "pugnare cum lege Dei, initiatos ecclesiarum ministros habere uxores," facile cognosci potuit ab iis, qui jam in quintum annum nobiscum agunt, noruntque nobis omnis hujus nostræ tam difficilis et periculose molitionis caput esse, salutem nobis constare per unum Christum, eoque nihil hominibus imponendum

esse ultra ea quæ imposuit Christus, nihil habendum sanctum, nihil utile, quod sine ejus verbo excogitatum est; item nihil prorsus admittendum ex rebus quamvis liberis, quod non certum momentum in se habeat, et ad id adferat, ut ipse unus Servator et plenissime agnoscat et religiosissime colatur. Credebatur itaque rex eo perductus esse, ut vellet nobis longum valedicere: apparebat antichristum plane vicisse; nam quicquid doctrinæ Christi relictum sit, videbantur tamen decreta illa ita regnum exhaustura esse idoneis Christi ministris, ut ecclesiæ et omnes et penitus futuræ essent in manibus antichristianorum, qui suum quoque tempus ad restituendum pontificem Romanum haud magno negotio invenissent.

Istas sane cogitationes volebamus. Attamen quia is, qui nunc Gallicarum rerum potitur, totus pontificis est, et a constantia regis recipere pontificem tantopere abhorret, tum quia rex tam multa et legisse et cogovisse dicitur, spem de eo in viam reducendo non potuimus omnino ponere; sed inter omnes nostros homines soli, qui hic sumus: principes enim et civitates aliæ tantum non desipere nos arbitrantur, qui spem hic aliquam sustineamus. Miserunt tamen nostri ad electorem et landgravium, magnoque conatu institerunt, ut adhuc legati ad regem communi societatis nomine mitterentur, qui si non decretorum, tamen pænæ de non subscribentibus sumendæ, aliquod dilationem impetrare conentur. Confidimus enim plurimos superesse in vestro regno, qui Christi regnum serio quærunt; quibus quamlibet parvam respirationem si exorassent nostri legati, futurum nobis libenter persuademus, ut, fucis antichristi detectis, rex Christi veritatem tandem pervideat. Nam istam mutationem suspicamur maxime eo ab antichristis extortam, quod metum internum et externum supra verum extulerunt, nostramque opem infra verum dejecerunt. Istæ autem technæ vel tempore produnt se ipsas, et evanescent; celsusque regis animus non poterit non plurimum irasci iis, qui deprehenduntur ipsi pro suis cupiditatibus voluisse fucum facere.

Jam vero spes nostra de rege sese plusculum recipit, visis quæ rex nostris principibus per Christophorum Montanum nuntiavit, se contra papam perstiturum; et quanquam dissentiat in aliquibus capitibus a nobis, se tamen nostrum amicum perseveraturum; etiam si qua ipsi renunciare velimus, libenter ea consulturum; item quod conatur culpam, quod fœdus non coiit inter nos, a se in nostros rejicere. Hæc, inquam, animos nobis rursus nonnihil erigunt; nam videtur nostrarum amicitiarum adhuc alicujus facere, quod argumento est, nondum a Gallia tantum præsidii esse, ut rex se totum eo conferret. Jam si perstet contra pontificem, sentiet nullum prorsus sibi fidem amicum vel socium fore, quicumque adhuc adorat bestiam. Proinde amplius instabimus, ut legatio ad vos mittatur. Ad 19 Novembris nostri convenient Arnstadii, quod prope Erfordiam est, sane de gravibus rebus consultaturi, ubi et de vestris rebus agetur; et, spero, eo felicius, quod audimus affinitatem cum Geldrio confectam esse. Elector itaque huma-

nus de affine judicabit; gravissime enim perturbatus decretis illis fuit, quod Christophorus sensit.

Hæc ideo scribo ad te, ut videas nos esse de vobis sollicitos; et si modo sciremus qua via juvare vos possemus, nihil nos malle, quam id vobis præstare quod est fratrum et membrorum. Interim det Dominus, ut totius doctrinæ Christi caput, i. e. justificationis articulum, fideliter retineatis et dextre explicetis! Eo enim in ecclesiis vel quovis modo servato, hæret etiamnum regnum Christi. Et si temporibus Gregorianis ecclesiam Christi fuisse agnoscimus, quibus jam bona pars decretorum vestrorum obtinuerat; etiam apud vos perstituram ecclesiam Christi, et aliquando ad veriolem administrationem religionis adspiraturam confidimus. Quid? Tamen in horrenda illa dispersione antichristi Romani superesse ecclesias Christi, etiamsi earum procuratio tota fere antichristiana sit, novimus, et recepturas se procuratoremque legitimam instauraturas speramus. Nihil est, quod me adfligat magis quam sic probatas esse privatas missas, et damnatum conjugium clericorum; alterum enim superstitionem in plebe, alterum impuritatem et impietatem retinebit in ministris: saucia enim conscientia fidem ministerii non sustinet, et rarissimi sunt, qui vero se cœlibatui accommodare queant. Apparet etiam ex his duobus decretis, in isto vestro concilio nec auctoritatem veteris ecclesiæ, nec verbum Dei, aut etiam rationem valuisse. Nam si valuisset auctoritas veteris ecclesiæ, nec servatas [privatas] missas nec transubstantiationem approbassetis; et de episcoporum atque cleri totius vita et institutione aliam rationem constituissetis. Si valuisset verbum Dei et ratio, nec monachatum et cœlibatum tanti fecissetis. Proinde vere monstrosa sunt quæ statuistis: partim papistica sunt, partim evangelica, partim volunt videri cum prisca ecclesiæ administratione consentanea.

Da, Domine Jesu, ut agnoscere habere omnem potestatem in cœlo et in terra, tua omnia salutifera esse, nemini qui se tibi permittunt non omnia casura felicissime. Sic facile de doctrina omnique regni tui administratione conveniemus. Is te et omnes sanctos isthuc servet et augeat! Amen.

Anxius sum de optimo viro D. Nicolao Hoetaco. Dominus eum protegat! Argentorati, 29 Octobris, a. 1539.

Reverendæ Paternitati tuæ deditissimus,

MARTINUS BUCERUS.

EPISTOLA CCXLVI.

MARTINUS BUCERUS ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI.

Dominus noster Jesus Christus, caritas ipsa et omnis caritatis benignissimus remunerator, rependat reverendissimæ P. T., pater amplissime, uberrima

consolatione atque magnifica Spiritus corroboracione effusam istam in afflictis Christi membra caritatem et misericordiam, qua et me alteris jam literis magnifice recreare dignata est, ipsa licet summis implicata non curis tantum et sollicitudinibus, verum acerrimis etiam pugnis et certaminibus pro regno Christi. Nos hic indies graviores damus ingratitude nostræ pœnas instar aquæ effusæ diffuentes, qui tam amplam Dei in nos benignitatem tot jam annis perseveravimus amplecti nimium frigide et inaniter. Supersunt quidem ubique Germaniæ innumera animæ Christo Domino vere devotæ, quæ indesinenter ad eum clamant, "Mane nobiscum, Domine!" Verum hæ præter has ipsas preces et acerbissimos gemitus conferre nihil possunt; et ne hos gemitus exaudiat bonus Pastor, obstat majoris partis impietas, non populi tantum, sed eorum præcipue, qui se duces præbere populo debebant; qua alii ab ipso unico Servatore nostro turpissime deficiunt, alii etiam regnum ejus incipiunt oppugnare. Itaque et hic factum est, ut quibus Dominus nunc reipublicæ habenas permisit, decreverint se de publica religionis christianæ administratione nihil posse amplius retinere, quam ab imperatoria majestate impetraverint, ad quam heri legatum iterum miserunt, rogaturi aliquam ad vocem Christi, eamque perobscuram, conniventiam: offerunt enim se daturos operam, pro sua potestate, ne quid hic contra ejus de religione ordinationem, quam Interim vocant, decernatur. Diu egerunt cum pio episcopo, eandem ab illo dissimulationem petentes, et dividere cum eo templa cupientes. Sed præstat ille se suo domino Romano multo quam nos nostro cœlesti fideliorum; nullos enim voluit ad ecclesiarum ministeria admittere nisi ordinatos et legitime vocatos atque confirmatos, hoc est, antichristo juratos et devotos.

Ago autem gratias Domino Servatori nostro et fidei animarum nostrarum episcopo, qui collegas meos numero 23 sibi servavit, ut nullus adhuc ullam voluerit doctrinæ mutationem polliceri, quamquam sint inter eos plerique annis et morbis fracti, et nullis externis facultatibus instructiores quam liberis. Senatus autem, quamquam religione Christi ea teneatur, ut nondum plane silere nos vel cedere loco jubere sustinerit, tamen quod metu hominum eo se demisit, ut eam et imperatoriæ majestati et A. episcopo doctrinæ humiliationem promiserit, quam præstare nos non valemus, non sine causa est admodum sollicitus pro nobis, et maxime pro iis, quibus novit quid gratiæ pridem paratum sit apud summas potestates per servos antichristi. Quocirca ministerii nostri hic solutionem in horas exspectamus, præsertim nostrum aliqui. Cum jam quidvis pati malimus, quam versari in tabernaculis Kedar, quam optatissime offert se nobis R. P. T. Tametsi enim agnoscamus, quam parum possimus vel istic uspiam conferre ad res Christi restaurandas, quorum labores et conatus sic modo hic concidunt; attamen non possumus nec debemus hanc Christi Servatoris per T. R. P. oblatam misericordiam non grati amplecti, atque nos totos contradere. Ubi itaque Dominus nos plane hinc absolverit, et

relliquiis Domini, quas habet sane minime contemnendas, ea præstiterimus et confirmaverimus, quæ ipse a nobis requirit; orabimus eum, siquidem velit nostro adhuc uti ministerio, ut nos quamprimum vobis sistat. Nulla enim causa nobis apparet, cur dubitemus audire nos ex reverendissima T. P. vocem Christi. Interea et semper orabimus ipsum obnixè, ut R. P. T. vires sufficiat, uti hactenus mirifice fecit, quo impositam ei ministerii molem, difficillimi certe, at perinde pulcherrimi atque beatissimi, feliciter sustinere, cœptumque opus ad optatum finem perducere queat, ad ipsius Domini et Servatoris nostri æternam gloriam, plenissimamque vestrorum hominum salutem, et ad consolationem quoque atque conservationem nostrorum hominum, qui sub his ruinis nostrarum ecclesiarum angoribus et mœroribus tantum non conficiuntur. Idem Dominus et Sospitator noster subjiciat Satanam cito pedibus suorum istic et ubique, et omni benedictione cumulet eum reverendissima P. T. serenissimum regem, totumque ejus concilium et regnum! Amen.

Argentorati est epistola scripta 1548, postridie ejus diei, quo senatus Argentinensis iterum misit legatum ad Cæsarem. Sub initium Sept. 1548.

EPISTOLA CCXLVII.

MARTINUS BUCERUS ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI.

DIFFERUNT quidem, reverendissime domine et pater, mortem hactenus hujus reipublicæ, qui se ejus medicos profitentur: verum quibus solis remediis arceri mors plane et restitui valetudo justa posset, ea non adhibent; solidam dico pœnitentiam et rerum omnium ad placita Christi restitutionem, quibus olim remediis res populi Dei ex ipsis mortis faucibus fuit erepta et feliciter restituta. Indies igitur vis vitæ in hoc corpore immittitur. Cum autem vita nostra Christus non paucos hic habeat nunquam morituros, hos, dum id permittitur, nostra destituere consolatione non debemus; aliis vero testari oportet ad extremum de Dei et misericordia et severitate. Ita tempus extrahitur mortis quoque nostræ sane acerbissimæ, quam patimur cernendo tam præclaram rempublicam contemptis monitis tam fidelibus et assiduis morti quotidie accedere propius. Quæ certe de causa nihil mallems, quod ad nos attinet, quam adesse ecclesiæ se tam præclare recipienti, et in Christo Domino tam feliciter proficienti; magnæque nobis in his tantis angoribus est consolationi, quod R. D. T. nos a morte ad vitam vocat. Confido enim, ut et ante scripsi, a Domini Spiritu profectam esse eam R. D. T. voluntatem, quam ad me perscripsisti; cui proinde ope Domini et cupide me tradam et fideliter accomodabo atque inserviam. Dominus Jesus ita det suum istic regnum constitui radicesque

agere, ne ista unquam in vos irruat tempestas, qua nos nunc premimur meritis nostris. Idem Sospitator noster R. P. D. cum ejusdem collegis spiritus et ministris omnibus tueatur semper, et opus suum in manibus vestris perpetuo prosperet. Amen. 10 Cal. Januarii, 1549.

EPISTOLA CCXLVIII.

MARTINUS BUCERUS ET PAULUS FAGIUS MINISTRIS ARGENTINENSIBUS.

DOMINUS noster Jesus Christus servet vos sibi et totam istic ecclesiam suam, ereptosque præsenti afflictione optata det rursus pace frui! Amen. Oramus vos in Domino gratias pro nobis agere Domino velitis, qui huc nos mira perduxit benignitate. Ut enim iter terrestre omnino quietum ab infestis hominibus, ita trajectionem freti Caletani dedit tranquillam a ventis, nec ultra quinque horas in ea nos detinuit. D. Cantuariensem heri convenimus, patrem ecclesiarum et piorum hominum benevolentissimum et benignissimum, qui nos ut fratres, non ut clientes, excepit habetque. Apud hunc reperimus, quod gratissimum fuit, desideratissimum nostrum doctorem Petrum Martyrem cum uxore et Julio suo, D. Immanuelem cum sua, Dryandrum item et alios quosdam pios Gallos [quos] istinc præmisimus. Hos omnes fovet D. Cantuariensis.

Religionis causa habet, quod ad constitutionem dogmatum et definitionem rituum attinet, admodum optato. Satagendum nunc est, ut comparentur idonei ministri, qui ita, quæ salutariter decreta sunt, vero telo exequantur, et populis tradant. Ut enim in Gallia et Italia, ita et in hoc regno, pastores ecclesiarum munus suum hactenus ceremoniis maxime præstiterunt; conciones rarissimas, catechismum nullum habuerunt. Hinc permagna laboratur doctorum ad plebes inopia. Sed si Dominus initia misericordiæ suæ in hoc regnum declarata velit ut cœpit prosequi, brevi tempore succurri poterit isti docentium greges Domini inopiæ. Plurima enim et lauta habent stipendia pro discentibus theologiam; unde etiam quam plurimi ex juventute ad sacra discenda sese conferunt. Ubi traducta fuerit in Latinum ceremoniarum descriptio, quod nunc fit, eam ad vos mittemus. Data audio quædam et veterum reverentiæ et præsentium infirmitati, ut sunt vestes vulgatæ in sacris eucharistiæ et luminaria; item de memoriis defunctorum atque usu chrismatis: nescinus enim quantum aut quale hoc sit. Affirmant nihil esse in his superstitionis, et ad tempus tantum servanda esse, ne populus nondum Christum edoctus nimia novatione a religione Christi absterretur, magis alliceretur. Illud vero nos valde recreavit, quod leguntur et canuntur omnia in templis lingua ver-

racula, et doctrina justificationis pure et solide traditur, atque eucharistia dispensatur juxta institutum Christi, missis privatis sublati.

Quantum intelligimus, academiæ alieni adjungemur, et forsan Cantabrigiensi, cum Oxonii sit D. Petrus Martyr. Faxit Christus, ut ad gloriam suam id cedat! Negotium Domini et ædificium ecclesiæ ejus agitur, ut solet inter initia, cum fortis armatus atrium suum tuetur strenue: quo igitur pauciores sunt, qui pugnam Domini subeunt, hoc plus his paucis incumbit certaminis. Det Dominus, ut et hinc peccatorum nostrorum et in ministeriis nostris negligentia efficacior concipiamus poenitentiam! His enim id meruimus, ut quo ministerii nostri tempore et qua vitæ nostræ ætate fructum laborum nostrorum istic percipere debebamus, ubi tot annis aliquid tamen laboravimus, idque ex optata omnium ordinum et ætatum ecclesiæ progressionem in omni cognitione Filii Dei et disciplinæ regni ejus, eo tempore et ætate deducamur, ne dicam depellamur, ad excitanda novalia, idque in gente, quæ quamvis magnis et ipsa donis Domini cumulata sit, tamen lingua et moribus tantopere diversa, quæque, ut omnes, sua quoque peculiaribus habet ad cultum verbi Dei impedimenta. Interim tamen agnoscimus merito hoc maximum esse divinæ in nos indulgentiæ beneficium, quod ibi et certare et laborare nos vult Dominus, ubi ejus præcepta omnia exponere quam liberrime licet, ubique non desunt qui velint esse nobis in his et certaminibus et laboribus cum solatio tum adjumento. Tempus igitur quietis nostræ sit, cum Dominus nos ad se transtulerit. Adsit tantum ipse nobis, dum hic nos vult a se peregrinari; idque et vos sedulo orate ab eo nobiscum, ut fidos nos ei et ecclesiæ ejus frugi præstemus ministros, quocunque in loco et quacunque carnis commoditate vel incommoditate id fieri ipse velit.

Anxie exspectamus literas vestras, ut agnoscamus quomodo antichristum superet apud vos Filius Dei; quod omnino tandem et brevi perficiat. Commendemus nos invicem Domino assiduis precibus, et valete in Domino omnes cum omnibus vestris uxoribus atque liberis, amicis totaque et ecclesia et schola quam felicissime.

Ubi de nobis et de regno Christi hic certiora habuerimus, ea vobis quoque impartiemus. Benedictio Domini augeatur vobis semper! Amen. Die 26 Aprilis, (1549). Lambeti, ex ædibus D. Cantuariensis, prope Londinum.

Vestri toti in Domino,

M. BUCERUS et P. FAGIUS.

INSCRIPTIO.

*Eximiis Christi servis, dominis ac collegis
nostris carissimis, D. Hedioni, M.
Theobaldo, Jo. Lenglino, D. Marpachio, M. Ludovico, atque ceteris ecclesiæ
Argentoratensis ministris.*

EPISTOLA CCXLIX.

MARTINUS BUCERUS JACOBO STURMIO.

S. D. NUNC octava completa septimana est, quod inde discessi, nequicquam interim vel rerum vel literarum accepi; ut verear literas, cum mittuntur ad eum, ad quem constitueramus, intercipi. Id quo minus fieret his, quas nunc mitto, imposui eas istis ad te scriptis. Id rogo boni consulas, et meis hominibus jubeas suas adferri. Detinet adhuc nos apud se reverendissimus Cantuariensis, et habet fraterne. Post vacantias, si Dominus dederit, Cantabrigiæ debemus nostras prælectiones auspicari. Dominus adsit! De republica et externis rebus hic altum silentium, quod gratissimum est, si tantum liceret aliquid audire tolerabile de ecclesia et schola nostra istic, quarum sollicitudo nos valde cruciat. Nec enim hoc toto bimestri tempore verbum ullum inde, vel ex ulla Germaniæ parte accepimus. Dominus adsit suis, ne a se, qui solus vitam largitur, tam misere desiscant propter inania præsentium rerum insomnia! Opto D. T. fratres, sorores, atque collegas scholarchas optime valere. Die Adscensionis Domini, 1549.

T. * *

EPISTOLA CCL.

MARTINUS BUCERUS ALBERTO HARDENBERGIO.

S. D. DEDI aliquoties jam literas ad te, fidelissime serve Servatoris, sicut et ad Petrum nostrum Medmannum; verum nullas a te accepi. Sed novi malitiam temporis et improbitatem hostium. Nam te nihil remisisse de amore studioque mei in Domino, satis novi, cum sic ardentem et constanter prædices regnum Christi, regnum perpetuæ caritatis, sicut Dei erga nos per Filium suum, ita et nostræ inter nos.

Me et carissimum Fagium nostrum, ut præ ceteris in aula Cæsaris criminosos (ut ferebatur), nostri, dum remittere libertatem prædicandi totius regni Christi non possemus, dimiserunt ad calendas Martias. Collegæ reliqui usque ad 18 Julii, quo sunt ultimæ ad me domi datæ literæ, permanserunt, et major pars in pristina docendi libertate. Episcopus autem valde urget illorum depulsionem. Dominus servet eam ecclesiam, in qua permulti sane sunt vere filii Dei. Cum dimitteremur, nusquam vocabamur publice quam huc, et sic vocabamur, ut Domini vocationem esse non videretur dubitandum. Venimus igitur huc in Aprili, ubi nos reverendissimus Cantuariensis excepit, habetque perfamiliariter et benigne. Ad Michaelis Cantabrigiam debemus concedere, ibique incipere

prælegere aliquid in sacris, si velit Dominus. Exspectamus ergo de eo voluntatem Domini, et oramus ab eo et Spiritum munere nostro fungendi fideliter et dextre et incrementum ministerii nostri salutare ecclesiæ.

Novalia hic sunt, qualia relinquere solet antichristi vastatio: nam ut in Italia, rarissimæ hic habitæ sunt conciones, nec adhuc frequentes habentur, nec catechismi exercentur. Præsunt enim parochiis plerique ad regnum Christi non vehementer vel docti vel animati. In principibus et nobilibus sunt multi singulari pietate et doctrina præditi: sed hi non possunt inopiæ docentium tam cito succurrere. Interim Satan multas turbas, cum a popularibus, tum a Gallo excitat. Multum autem hic Dominus populum habet. Messis est perampla: oremus Dominum, ut operarios extrudat idoneos in messem suam. Sunt vero hic et Germani a 600 ad 800 pii et verbi Dei avidissimi. Hi rogarunt me et Fagium meum, ut curaremus eis fidelem aliquem concionatorem linguæ Brabanticæ, cujus illi majore ex parte sunt. Habemus quidem domi Martinum Fabri, probatissimum fratrem, quem nosti, et tenui eoque incerto stipendio, ut res nunc habent: de eo cogitaram advocando; sed voce est exiliore, quam ut exspectare ab eo ausim satisfacturum huic loco. Converti itaque me ad te, si tu forsitan nosses aliquem, cui munus hoc tuto possit committi. Nosti, mi frater, quam non possit evangelium suum fructum afferre sine Christi disciplina; nosti item, quam pauci, etiam ex nostro ordine, sustinere illam velint. Proinde si quem poteris invenire solide ad regnum Christi institutum et zelo ejus justo præditum, qui velit totum curæ animarum ministerium suscipere, rogo ut huc mittas quamprimum possis. Satisfacient ei fratres de viatico, et alent honeste. Mitte autem eum ad illos, quorum tibi nomina scribentur cum his literis: et si potes, quamprimum respondeas, quid nobis sit a te in hac causa exspectandum. Indicabitur tibi cum his literis, ad quem debeas literas Antwerpiam mittere. Scribe autem de regno Christi, quomodo habeat apud vos sic coangustatos; quanquam angustię in hoc regno sunt nullæ, ubi solide viget. Nostra ingratitude, et perniciosissimæ contentiones, atque fuga disciplinæ Christi, meruerunt longe graviora. Tamen ita passim in oppressis per Germaniam ecclesiis, et se utcunque adhuc sustinentibus, convertunt se plurimi ad Dominum, et seriam pœnitentiam agunt, disciplinamque recipiunt, et precibus instant, ut omnino sperem fore ut Deus clementissimus cito moderetur his ventis et procellis. Probandi eramus. Noster optimus senex Coloniensis adhuc fortissime perstat Domino, perstantque privati multi; sed nulla omnino respublica, nullus princeps, nulli comites aut nobiles supersunt in superiori Germania, qui non flexerint genua sua interitui [Interimi]; quanquam quisque de eo exequatur quam possit minimum, nec habent episcopi quos nostris sufficiant. Nostri, diu illud fermentum deprecanti, tandem obtulerunt se ex Interim facere velle, quæ possint bona conscientia; cetera episcopo ut instituat permissuros. Cum autem epis-

copus ultra quam Interim poscit moliretur, extractum est tempus hactenus, ut nihil restitutum adhuc sit, ut spero, de rebus antichristi. Vercor autem ut possint nostri tempus diutius extrahere. Dominus adsit tot optimis istis animabus! Servi Mammonæ ibi prævaluerunt servis Domini suffragiis et sententiis. Timiditas quoque et humana prudentia quosdam prostravit indigna Christianis. Dominus servet et restituat sanabiles! Opto te cum collegis et tota ecclesia optime valere, et Satanam aliquando videre et cito subjectum pedibus vestris. Londini, 14 Augusti, a. 1549.

Tui studiosissimus,

MARTINUS BUCERUS, S. T.

EPISTOLA CCLI.

MARTINUS BUCERUS EDMUNDO ALENO.

S. D. MONITUS fui a D. Bernardino Ochino, ut commendarem quendam pium et bonum juvenem serenissimæ principi tuæ; verum is non potest, quod intellexi requiri, præstare, existimoque locum illum habiturum apud D. Bernardinum. Hic vero magister, Philippi Melancthonis nostri discipulus, et (ut apparet) certe non pœnitendus, degit hic otiosus, quod bonis ingeniis est ingratisimum, et valet ea præstare, quæ ab altero illo requirebantur. Venit huc ante septimanas aliquot reverendissimo Cantuariensi a gravissimo et doctissimo quodam viro diligentissime commendatus, D. Philippi quoque addita commendatione, ut opera reverendissimi munus aliquod acciperet docendi. At singulariter de docendi dexteritate in illis literis laudatur, sicut et de solida pietate, modestia, et vitæ puritate. Cum consilio itaque D. Bernardini commendavi eum serenissimæ principi: in literis ad illam videbis, quibus nominibus et qua ratione. Nam sic video nunc res turbatas et reverendissimum nostrum implicatum, ut huic prospicere non possit. Deinde diffido etiam, ut facile ei locus possit in academiis vestris obtineri, cum doctoribus linguarum et artium ipsi abundant. Si igitur placeret vobis, et putaretis digne illum præstare posse quod requiritis; rogo te eo adsis nobis, ut experiamini saltem, quid huic Dominus dederit, quo vos frui possitis. Me pernultum movet, atque merito quidem, cum video mediocri eruditione solidum esse conjunctum regni Christi studium, cui nequit non adesse et morum honestas atque sincera hominum caritas. Hæc tibi, prædicatori τῆς φιλανθρωπίας Filii Dei, quique eandem tam plene soles referre, satis superque erunt ad viri hujus commendationem. Opto te recte valere cum tua costa, atque meam audaciam in commen-

datone hujus viri apud serenissimam dominam excusare. Lambethi,
6 calend. Septemb. 1549.

Tuus ex animo,

M. BUCERUS.

INSCRIPTIO.

*Eximie pietatis atque eruditionis viro, domino
Edmundo Aleño, serenissimæ dominæ
Elisabethæ filix regis a sacris concionibus,
suo in Domino carissimo collegæ ac fratri.*

EPISTOLA CCLII.

MARTINUS BUCERUS BRENTIO.

GRATIAM et pacem a Domino! Binas accepi a te, dum hic fui, literas, pro quo officio summas tibi habeo gratias; opus enim habeo consolationis, et maxima mihi ex Anglicorum literis consolatio affertur, maxime cum nuntiant de aliquorum studio nondum oppresso regni Christi. Dominus conservet tuum Abdiam, præsertim si nunc veniat pædagogus; quem tamen aiunt ita morbis confectum, et suis negotiis implicatum, ut sperent plurimi non tantum posthac exhibiturum negotii piis ut cupiunt adversarii. At lugubres quidem putant properaturum, et forsân ultra Tyrrhenum; tamen antea cum patre patrum statuturum de consilio. Sed non relinquet suos orphanos, qui accepit a Patre omnem potestatem in cælo et in terra.

Hic res sunt admodum teneræ: desunt populis doctores. Edictis, quibus plerique maligne parent, et submotive instrumentorum veterum superstitionum res fere geritur; et fuerunt nonnulli, atque sunt adhuc, admodum dociles discipuli nostrorum, fleishliche freyheit undt geistliche guetter. Rex autem ad miraculum usque pius et doctus est: novit probe Latine, moderate Græce; loquitur Italice, et discit Gallice. Philosophiam moralem nunc discit ex Cicerone et Aristotele; sed nullo magis studio delectatur quam sanctarum literarum, ex quibus quotidie ad decem capita attentissima observatione perlegit. Hujus studia imitantur satis feliciter quidam ex primoribus domibus adolescentes. Ex consecratis religioni exiguus adhuc numerus se regno Christi penitus addixit. In academiis D. Balthazares rerum fere potiuntur, quanquam non desunt plurimi etiam e primoribus solide pii et ad [regnum?] Dei bene docti.

Id mihi est summum dolorum levamen, quod mihi licet regnum Christi summa libertate asserere in prælectionibus, disputationibus, et Latinis concionibus. Deus autem ab Augusto gravibus erudiit morbis, quorum me adhuc detinent reliquæ, magna debilitas crurium, brachiorum et manuum: in sinistra unus, in dextra duo digiti, ita adhuc officium de-

trectant, ut scribere nondum valeam. Circa natalem Domini dederat respirare nonnihil mihi, unde ab eo tempore usque ad dimidium Martii munus meum utcunque obivi: sed ab eo tempore morbi me gravissimi repeterunt, quibus Dominus me paulo supra mensem cœpit sublevare, ut ab eo tempore ad meam functionem redierim. Morbi fuerunt incredibiliter frigidae et lentæ distillationes in omnes musculos et juncturas, colici dolores, calculi, et omnium membrorum primum acres cruciatus, deinde maxima debilitas, et lassitudo; perpetua obstructio alvi. Pepercit mihi Dominus usque in annum 59, ne ullo me graviore affligeret morbo: tempus igitur est ut sentiam etiam quid meruerim peccatis meis.

De domini Martyris libro certe tam doleo quam quisquam alius; sed ea disputatio condita est, et propositiones constitutæ, priusquam ego in Angliam veni. Meo monitu ille in præfatione multa posuit, quibus præsentia Christi fidem plenius exprimit. Apud regni summates multum valent illi, qui omne sanctum ministerium in arctum contrahunt, et de disciplina ecclesiæ revocanda nihil sunt solliciti. Horum torrens et hu..... nostro aliquid eripuit. Dum esset apud nos, omnes rectius et plenius. Dum illi volunt cavere Christo Domino, ne eum includamus detractum cœlo in pane, et præbeamus hominibus sine fide manducandum, (quod nemo nostrum cogitat,) ipsi eo prolabuntur ut eum certo cœli loco physico sine omni S. S. testimonio includant, et de exhibitione ejus et præsentia in cœna loquuntur tam dilute, (imo quidam hæc verba non ferunt,) ut nihil quam panem et vinum in cœna distribui sentire videantur. Simplicem nostram sententiam nemo adhuc in me reprehendit; nec quenkum etiam audiui qui eam ulla firma ex S. S. sententia confutare potuisset, nec conari adhuc quisquam ausus est. Summa ratio est eorum, optime mysteria Christi et intelligibiliter explicari; (quod recte dicerent si adderent, *fidei*, non *rationi*.) Jam assumunt: intelligi autem nulla ratione potest Christo esse in cœlo non loco physico circumscriptum: cumque sic in cœlo sit, quod sibi sumunt, non volunt, nemine dante, sed etiam sine ulla firma ratione, non posse intelligi quod idem corpus Christi in cœlo sit et in cœna: cumque dicimus in cœna tamen neminem ponere localem Christi præsentiam, iterum dicunt non posse intelligi corpus Christi uspiam nisi locali circumscriptione adesse. Itaque argumentationis eorum summa hæc est: Ratio non percipit quod vos de Christi in cœna exhibitione et præsentia docetis: ergo veræ non sunt, et scripturæ, quæ ea probare videntur, sunt aliter intelligendæ. Oremus pro illis. Ex veris Christianis nulli adhuc mihi obtigerunt, qui non essent nostra simplicitate in hac causa optime contenti, simul atque eis fuerit commode explicata. Opto te et tuos omnes in Domino quam rectissime valere. Cantabrigiæ, 15 Maii, 1550.

T[otus] T[uus],

M. BUCERUS.

EPISTOLA CCLIII.

MARTINUS BUCERUS JOANNI CALVINO.

DESIDERO plurimum literarum vestrarum consolationem. Quanquam enim hic non desint mihi certi in Domino amici et fratres, attamen nescio quo pacto perquam anxie cupiam rescire, quid veteres amici et probatiores collegæ agant, quomodo opus Domini per eos procedat, utque etiam me admoneant, consolentur et exhortentur. Subinde scribitur ex patria et ex aliis locis Germaniæ quæ animum meum magnopere excruciant; tum res Christi hic quoque geritur, ut nisi Dominus innocentissimum et religiosissimum regem et alios aliquot pios homines singulari respiciat clementia, valde verendum sit, ne horrenda Dei ira brevi et in hoc regnum exardescat. Inter episcopos hactenus de Christi doctrina convenire non potuit, multo minus de disciplina: paucissimæ parochiæ idoneos habent pastores: pleræque venundatæ sunt nobilibus: sunt etiam ex ecclesiastico ordine, atque ex iis quoque qui evangelici videri volunt, qui tres aut quatuor atque plures parochias tenent, nec uni ministrant, sed sufficiunt sibi eos qui minimo se conduci patiuntur, plerumque qui nec Anglice legere possunt, quique corde puri puti papistæ sunt; et primores quidem regni multis parochiis præfecerunt eos qui in cœnobiis fuerunt, ut pensione eis persolvenda se liberarent, qui sunt indoctissimi et ad sacrum ministerium ineptissimi. Hinc invenias parochias in quibus aliquot annis nulla sit habita concio. Quid autem nudis edictis et remotione instrumentorum superstitionum profici queat ad regni Christi restitutionem, non ignoratis.

Utraque hic academia habet permulta egregia collegia, magnis opibus et multis optimis legibus instructa, qualia in nulla academia orbis habentur. Non solum enim egregie aluntur in his collegiis quam plurimi, in plerisque ultra centum, studiosi, verum honestas etiam pro vestibus et libris habent inde pensiones pecuniarias. Ex his debebant ad ecclesias subinde extrudi fidelium ministrorum examina: nam omnes magistri artium theologiæ discendæ deputati sunt, quatuor tantum in quolibet collegio exceptis, quorum duo medicinæ, duo peritiæ legum debent operam navare. Sed ea pridem inolevit conniventia, et hoc maxime tempore ita est corroborata, ut multo maxima pars collegarum sint vel acerbissimi papistæ vel dissoluti epicurei, qui quantum possunt juventutem ad sua studia pertrahunt, et odio imbuunt sanæ Christi doctrinæ atque disciplinæ. Atque nostri quoque adeo parci sunt concionum suarum, ut per totam quadragesimam, excepto uno aut altero Dominico die, quam tamen adhuc volunt videri observare, in die ipso memoriæ mortis Christi ac etiam resurrectionis, neque hodie, nullam populo concionem dederint. Interdum plerique parochorum sic sacra recitant et administrant, ut populus tantundem de Christi

mysteriis intelligat, atque si adhuc Latina et non vernacula lingua uterentur.

Cum vero de hac tam horrenda ecclesiarum deformitate querelæ deferuntur a sanctis hominibus ad regni proceres, dicunt his malis mederi esse episcoporum; cum deferrentur ad episcopos, evangelium pridem professos, respondent illi, se ista emendare non posse, nisi publica regni constitutio de ea fiat. Dum autem magna illa regni concilia habentur quotannis, tot ingeruntur causæ profanæ, ut hæc Christi causa locum non inveniat. Tum committunt deliberationem de his rebus hominibus tam multis, tamque animis dissentientibus, ut ne corpore ad hoc negotium possint expediri et congregari, nedum aliquod rectum et solidum de tantis rebus constituere. Ad quam causæ Christi procrastinationem, quibus otium et fastus antichristi magis cordi est quam crux Christi, episcopis haud impigri adsunt plerique ex nobilibus, bonis ecclesiasticis ditati, qui et ipsi præsentem ecclesiarum vastationem magis lucrosam sibi existimant, quam earum piam reformationem.

Accedit his malis, quod non pauci, omni veræ pœnitentiæ, fidei, bonorum operum, communionis et disciplinæ ecclesiasticæ cura rejecta, unum hoc agant ac contendat, ac sæpenumero admodum irreligiose, quomodo Christum Salvatorem, nostris sacramentis et sacris cœtibus seclusum, in suum illum cœli locum includant. Atque hi maxime sequuntur eos magistros, qui audent publice scribere et adserere, conatum esse fanaticum moliri ecclesiæ et pœnitentiæ disciplinam, ut qui palam peccaverunt ad agenda pœnitentiam ligentur, eaque peracta, ab eo vinculo absolvantur, et nominatim peccatorum suorum absolutionem ab ecclesia percipiant. Adeo permittunt sibi in quævis Dei verba, et quantumvis clara, eas inferre interpretationes, quas illis suggerit ipsorum prudentia, aut etiam fastidium, ne dicam odium eorum qui recte docent, aut utrumque malum.

Hoc vero tibi, optime Calvine, ideo tam libere scripsi, ut preces pro his ecclesiis amplius intendatis; et cum ad ducem Somerseti scribis, eum gravissime de illa ecclesiarum vastatione et proditione admoneas, quod illæ, paucissimis exceptis, permittuntur, qui nihil vel Christi norunt; vel quærunt. Rogo proinde te, ut has nemo nisi Farellus et Viretus legant; nosti enim, quam non conducat ista spargi, et minime omnium per nos. Pro serenissimo rege, qui ad miraculum usque in pietatis et literarum studiis proficit, preces vestras accumulate. Etenim in quanto versetur humanitus discrimine, inde facile agnoscas, quod papistæ passim tantopere ferociant, cum videant et sciant tamen regem totis viribus incumbere in regni Christi restitutionem. Sed vident majorem natu sororem papistica pertinacissime tueri et usurpare, sive quod ita ferat ingenium ejus, sive quod de consobrino tantum confidit. Sed tamen frigida regni Christi molitio meretur ista pericula et adversarios conatus.

Agas mecum gratias Domino, qui me morbis meis magna ex parte

liberavit, qui me ad medium Martii iterum acerbissime invaserant. Possum enim qualitercunque rursum munus meum obire, quanquam multa adhuc hæreat debilitas in cruribus, brachiis et manibus, quibus nondum ad scribendum recte uti possum. Ventriculus quoque admodum facile offënditur, alvusque nimium rebellis est. Orate Dominum pro me, ut, si fieri potest, me quam primum hinc liberet, aut aliqua ex parte ecclesiæ suæ utilem faciat; imo ut sanctificet nomen suum in me, quocunque ipse vult modo. Optime vale cum tuis omnibus, optimo Farello, Vireto, et hujus monetæ collegis tuis aliis. Cantabrigiæ, die Pentecostes, 1550.

T. T.

M. BUCERUS.

INSCRIPTIO.

*Fidelissimo Christi ministro et ecclesiæ
ejus cum primis utili domino Jo-
anni Calvino, collegæ et fratri ve-
nerando et caro, gratiam et pacem
a Domino.*

EPISTOLA CCLIV.

MARTINUS BUCERUS FRATRIBUS ARGENTINENSIBUS.

SALUS in Domino, observandissimi et carissimi collegæ et fratres! Considerans quot vinculis me Dominus vobis et vos mihi constrinxerit, quem dedit cum primis a 26 annis deservire ecclesiæ et scholæ vestræ, certe fide bona et non sine labore, qualiscunque fuerit successus; visum mihi est debere ad vos semel scribere, tametsi vos ad aliquot literas meas nihil responderitis adhuc, maxime cum tam gravis causâ existat. Optimus enim et fidelissimus Christi minister, Paulus Fagius, migravit ad Dominum 13 Novembris, postquam a 28 Augusti quartana febris laborasset gravissime. In æstu enim accendebatur atra bile, quæ mentem ei eripiebat, itaque noxia bibebat; et initio fuit in cubiculo sine foco, ubi a frigore gravissime læsus; tandem itaque accessit inflammatio et exulceratio gulæ, quæ juncta febre eum extinxit. Ad Christum perpetuo suspirabat, quamprimum sensit morbum invalescere: maximos cruciatus magno tulit animo; utque finem vidit instare, commendavit uxorem et pupillos vestræ fidei, ac voluit ut vobis suo nomine valedicerem, oravitque, ut quicquid isthic dixit et egit, vel de regno Christi plene retinendo, vel pro disciplina revocanda, non velitis alii causæ adscribere, quam conscientie ejus verbo Domini astrictæ: se invitum quemquam offendisse, atque sæpe proposuisse sibi magnam in dicendo cautionem, ne diceret quod adeo offenderet; verum ubi venisset in suggestum, et majestatem Omnipotentis suspexisset, cujus verbum annuntiare debebat, atque pondera propositi textus verborum perpendisset, se non

aliter potuisset dicere atque diceret: nec meminisse, se aliter dixisse, quam Dei protectioni plene fidendum, puritatem doctrinæ Christi solide retinendam et disciplinam Christi semel suscipiendam esse, hisque salvis parendum et gratificandum esse omnibus: se itaque bona conscientia velle ad Deum transire, illumque rogare, ut vos diu in ministeriis vestris conservet vobisque benedicat. Hæc recepi me illi ad vos scripturum, quæ in bonam partem accipite, et apud eos, qui virum dilexerunt, merito exponite. Viduam remitemus ad vos primo vere: fidelissime marito administravit.

Mea valetudo adhuc satis dubia et afflicta est. Orate Dominum, ut me aut utilem reddat suo gregi, aut etiam ad se transferat. Quod ad regem attinet, et summam regni administrationem et leges publicas, pro regno Christi fiunt omnia. Plebes autem adhuc carent pastoribus. Verum Dominus ex junioribus multos excitat ad hoc munus idoneos, pios et doctos viros. Veteris autem fermenti non parum superest. O quid potuisset prodesse optimus Paulus sua docendi facilitate! Præterea quoque scriptatum in manibus habebat. Factum est illi optime; sed vere summopere dolere debemus jacturam, quam ejus morte Christi ecclesia sentit. Sed quis scit, quæ tempora adhuc ecclesiis sustinenda sint? Dominus vos conservet, et mei amorem nunquam sinat in pectoribus vestris tam brevi evanescere. Scripsi aliquoties vobis, sed ne semel responso dignati estis. Ita et cum valedicerem vobis, et me commendarem, nemo verbum respondebat præter solum Gallicum concionatorem. Tamen bona fide apud vos laboravi, et pauci sunt inter vos, quibus non privatim quoque officiosum præstare me studuerim. Quæ passus sum, dum a vobis discessi, si sciretis, magna scio mei misericordia commoveremini. Cogitate tamen, quid sit servile hoc corpusculum, a puero frigoris impatientissimum, carere hypocausto, in frigore subinde summe acri et semper noxio, item carere solito vino et diætâ. Dominus vos servet in nidulis vestris, sed cum sincera confessione nominis sui, et optime valete cum vestris et qui Christi sunt omnibus! Communes patronos in Christo salutate meis verbis. Cantabrigiæ, die Stephani, 26. Dec. 1550.

MARTINUS BUCERUS.

EPISTOLA CCLV.

ÆCOLAMPADIUS ZUINGLIO.

S. LEGIMUS, frater carissime, quæ in causam regis Anglorum tibi justa videntur, subscribimusque libenter, clare agnoscentes quam indepravato judicio cuncta expenderis; nec dubitamus quin hujus laboris futurus sit fructus non pœnitendus. Agimus itaque tibi gratias. Reservabimus

descriptum exemplar, etiam tibi, si voles, remittendum. Sententia mea a tua nequaquam variat nisi verbis: eam etiam ipse leges; non est enim prolixior, sed epistolaris fere. Bucerus et Capito hactenus alio respexerunt, sed spero lectis tuis non dissensuros a nobis, quamvis suis opinionibus infecti, maxime alter; id quod ecclesiæ tam insigni non parum incommodi affert. Digamiam regi admitterent; sed absit ut in hoc Mahometem magis quam Christum audiamus. Jam de concordia cum quinque pagicis, licet quidem bene sperent, (utinam autem fallar!) ego pessime, nisi altera pars vel se humiliet vel humilietur. Scripseram nudiustertius, tabelioni vestro daturus literas; sed a me inveniri non potuit, urgentibus his qui a senatu ad vestros responsum dederant. Mitto epistolium tametsi intempestivum et supervacaneum. Sed vide amici curas etiam inutiles. Vale cum uxore et patribus. 20 Augusti.

ÆCOLAMPADIUS.

INSCRIPTIO.

Ad Zuinglium.

EPISTOLA CCLVI.

SIMON GRYNÆUS MARTINO BUCERO.

S. HABEAT liberos cum rege necne, nescio; publice nullos habet: clam fortasse educantur (quod, nisi fallor, audiui non semel), quamquam sint qui constanter negent regem ad eam commigrare; quod mihi nullo pacto est verisimile. Sed est juvencula speciosa, fuscula, ut sit et verisimile habitura: et est ipse florentissima ætate, ut heroa magis elegantem, magis procerum nunquam videris. Epistolam tuam primam ad Zuinglium dedi, posteriores duas remitto. Dabis negotium alicui, cui ego eum laborem eleganti volumine misso persolvam, qui ilico aut utramque describat, aut posteriorem illam, quæ virium plurimum habet, et iudicium vestrum bis complectitur manifeste. Descripsissem ipse, si accomodus ad manum notarius, aut si omnia potuissemus prorsus legendo consequi; et quia ad regem ibit utraque, supprimes quæcunque parum huc facere videntur. Sed meo videre nihil mutabis. Mittent autem et ceteri suas postremas illas. Capito nihil mutabit: Matthæus nihil mutabit: Hedio paucula, quæ ipse bene novit. Facies unum ex omnibus literis fasciculum hoc pacto, ut ordinentur certa nota ut secutæ se sunt, sic ut quæ primis scripta est, ordine sit prior. Potes momento; nam duas Æcolampadii, duas Zuinglii, et duas tuas cum illis postremis Capitonis et Hedionis et Matthæi ultro nosti ut acceperitis. Ita intelliget rex, quemadmodum scripsi, in ipso adhuc negotio vos occupari, nihilominus quo utraque pars propendat. Describentur autem eæ vesperi quo appulit puer: nam tem-

pus est, nisi pedes ire Coloniam usque velit. Nundinæ solventur. Sin vis ut proficiscatur Witebergam, fac pro arbitrio tuo, ut lubet.

SIMON Tuus.

Ordo sic erit.

Longa Zuinglii. Item Œcolampadii prima. Tua illa prior ex duabus posterioribus. Brevior Zuinglii epistola, et Œcolampadii altera, quæ [quam] adhuc apud te habes, et Phrygionis responsa duo. Phrygionis responsum ultimum. Postrema tua epistola, cum tribus illis Capitonis, Hedionis, Matthæi.

Meas si inserere vis nomine adscripto et tempore, quod facile colliges circiter, facies non ingratum: inseres autem et has suo in loco; item Phrygionis responsa, quæ nondum misisti. Necesse sit autem tuas describi unius manu, ne diversæ videantur.

Curabo ut Londini describantur a secretario regis, priusquam regi offerantur, illo ipso ordine. Nam charactere Gallico utuntur: nostrum legere rex non posset. Epistolam, quam ad regem scribam ego, primam locabis, id est, quæ reliquis sit in fasciculo prima. Mitto tibi annulum meum, ut omnes literas consignes notis ordinum pulchre adscriptis. Erit unius horæ labor, quam obsecro te ne mihi deneges.

EPISTOLA CCLVII.

SIMON GRYNÆUS HENRICO VIII. ANGLIÆ REGI.

MITTO majestati tuæ, inclyte rex, quantum impetrare a doctissimis viris per occupationes ipsorum publicas, quibus nunc maxime dstringuntur, ullo omnino pacto licebat. Quid porro vel ad postulationes meas vel ad ipsorum ipsi inter se literas responderint, et quo progressum instituto sit, et quantum confectum, et quid adhuc discrepent, omnia videre hic majestati tuæ licet; quæ idcirco nondum absoluta plane mitto, cum quod longius progredi in istis occupationibus jam nullo pacto licebat, tum ut intelligeret majestas tua regia, et procedere negotium tamen et curæ nobis omnibus maxime esse, obsequique majestati tuæ et serenissimæ reginæ bonos omnes, duce veritate, modis omnibus cupere. Erit enim mox, ut diligentius rebus omnibus in unum collatis, cum primum vacabit per ista comitia, solide majestati tuæ respondeatur: certe in ipsa temporis angustia de tam gravi negotio constitui, inter istas præsertim tot et tam graves occupationes, quibus plerique eorum etiam domo evocati diu abfuerunt, non potest. Interea capiet, nisi fallar, ex his literis majestas tua solatium maximum, maximum etiam regina: quando utriusque conscientiae, utriusque honori et gloriæ, tuæ vero majestatis voto etiam et

desiderio, per ista responsa sanctissime consultum est. Misi non semel ad ceteras respublicas, in quibus docti sunt quidam, verum ob ingentia patriæ negotia nihil dum impetravi. Sunt autem responsa, si quis colligat, hujusmodi. Alteri prorsus illicitum, ut quod inter abominationes referatur, cum uxore fratris conjugium statuunt, et ob hoc nulla temporis præscriptione potuisse confirmari; itaque divortium permittunt. Alteri quamquam illicitum concedant, tamen licere statuunt, si quis ea conscientiae magnitudine et firmitate sit, ut usurpare rem lege vetitam (qualia multa exempla sunt) pie possit: itaque et hi divortium permittunt, si modo vere conscientia majestatis tuæ ab hoc conjugio abhorret, et alia ducta conscientiam relevare patiuntur. Hæc conveniunt; solum hoc in quæstione est: num libertas Christiana tanta sit, quæ possit absque singulari Dei jussu facere salva conscientia rem quæ sit abominabilis naturæ, saltem omnium gentium et naturæ consensu vitanda. Quæ quæstio brevi, spero, cum aliorum etiam responsis, expeditur majestati tuæ. Valeat majestas tua inclyta.

EPISTOLA CCLVIII.

PHILIPPUS MELANCTHON MARTINO BUCERO.

ACCEPI tuas literas de Britannica controversia, de qua quid sentiamus scripsi ad Simonem, nec mutamus sententiam nostram. Nolumus esse auctores divortii, cum conjugium cum jure divino non pugnat. Hi qui diversum pronunciant, terribiliter exaggerant et exasperant jus divinum. Nos contra exaggeramus in rebus politicis auctoritatem magistratus, quæ profecto non est levis: multaque justa sunt propter magistratus auctoritatem, quæ alioqui in dubium vocantur. De hac re si satis doceretur rex, conscientiae ejus satisfieri posset, ut ego quidem arbitror. Ego me isti negotio non admiscebo: si quis velit esse auctor divortii, agat hanc fabulam sine me.

De Zuinglii interitu jam audieramus, priusquam tuæ literæ afferrentur, sed ex tuis literis totam rem cognovimus. Doleo casum hominis et publico et privato nomine. Bellum, ut videmus, motum est. Nunc reliquum est ut oremus Christum, ut ipse det exitum reipublicæ atque ecclesiæ utilem. Bene vale, meque tibi ex animo bene velle statuas. Respondi Simoni, teque rogo, ut literas ad eum transmittas. Iterum vale. Die 8 Novembris, anno 1531.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Martino Bucero, docenti
ecclesiam Argentinam, amico suo.*

EPISTOLA CCLIX.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. CUM non ignorem optare te admodum cognoscere quo in statu res sint D. Hopperi totiusque familiæ, et viderem non tantum otii dari Hoppero ut scriberet, nec tabellarius posset ob urgentes nautas diutius morari; mei officii esse arbitratus sum, si paucis vitæ nostræ conditionem tibi exponerem. Imprimis, Hopperus summos ac perpetuos labores sumit in docendo populo, quem habet frequentissimum et attentissimum. Singulis diebus ad minimum legit semel, sapius bis aut ter. Episcopus Cantuariensis redditus est illi paulo æquior. Episcopus Londinensis concionatus est prima Septembris ad templum Pauli in frequentissima populi concione, et pro viribus inculcavit præsentiam corporalem in cœna, cui fortiter in lectione ejusdem diei se opposuit Hopperus. Idem episcopus jussus erat in concione proponere populo, regi nostro non minus esse parendum puero quam seni, ejusdemque auctoritatis esse ejus statuta. Id episcopus internisit. Citatus est igitur ad tribunal, seque tam impudenter gessit et obstinate (nam præsens vidi omnia), ut scurram potius diceret quam episcopum. Est conjectus in carcerem ob hanc obstinatam rebellionem, donec causæ imponatur finis; qui qualisnam futurus sit, ignoramus, præsertim cum plurimos fautores habeat.

Tumultus rusticorum Anglicorum divina gratia sedati sunt, mulctatis aliquot proditoribus. Servantur adhuc multi captivi. De Scotis nihil auditur certi. Uxor Hopperi D. Anna valetudine non admodum est integra. Reliqui valemus. D. Paulus Fagius periclitatur de vita; Bucerus nondum de morbo convaluit, quo uno mense aut amplius laboravit. Uxores illorum advenerunt. Bene vale, pastor vigilantissime. Faxit Deus, ut populum habeas perpetuo obsequentissimum. Dolemus valde ac miramur, evangelicos in sanguinarium illud Gallorum fœdus pertrahi potuisse. Deus vos confirmet. Amen.

Celerrime scriptæ, Londini, Septembri 30, 1549. Commendabis nos præceptori nostro D. Bibliandro, Pellicano, et D. Gesnero.

Tuus famulus obsequentissimus,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
antistiti Tigurinorum vigilantissimo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCLX.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

QUÆ hic gerantur omnia, vir clarissime ac observandissime antistes, copiose alias scripsi, non tam ad te quam dominum Bibliandrum præceptorem meum. Et quamquam nihil dum responsi acceperim, cum fidis tamen hominibus literas meas committerem, non possum dubitare quin ad vos pervenerint. Quare ab eo loco ubi postremis literis destiti, quæ apud nos acciderint, commemorabo: ac primo quidem loco de rebus publicis. Pax inter Gallum, Scotum, et Anglum, diu desiderata, proclamabatur Londini 29 Martii. Bolonia est reddita circa 24 Aprilis. Galli numerarunt dimidium summæ pactæ. Interim apud nos manent tres obsides Galliæ. Horum aliquot ad Christum convertuntur. Expectantur aliquot nobiles Galliæ qui pacem confirment. Faxit Deus ut sit perpetua! Magna hic est rerum vicissitudo, sed, Deo laus! in melius, quod religionis attinet negotium. D. dux Somerseti in ordinem consiliariorum receptus est honorifice circa 9 Aprilis. Expectamus exactiorem ecclesiæ reformationem in sequenti parlamento, quod ad Octobrem translatum est.

D. Hoperus multum et utiliter in ecclesia Christi laborat; a quo omnem ejus statum posses discere, si illi scribere vacaret. Nuncius urget, nec ipse est domi: ego itaque quantum de eis negotiis cognosco, scribam. Conciones ejus quadragesimales ante regem fuerunt liberrimæ ac utilissimæ. Tantum otiosos quosdam nobiles ac episcopos in se concitavit, præsertim quod ad exactiorem ecclesiæ reformationem inhortaretur regem et consiliarios. Verum rex omnia gratissimo animo accepit, uti postea declaravit: nam obtulit ei per cancellarium episcopatum Glocestriensem 7 Aprilis; sed negavit Hoperus se acceptaturum, nisi a superstitionibus liber episcopatus illi concederetur. Difficile hoc fuit impetrare, obsistentibus admodum episcopis, qui vestes defendere ac juramenta per creaturas voluerunt. Obtinuit tamen victoriam præter omnium hominum spem 15 Maii. Itaque jam episcopus est Glocestriensis, brevi ad suum episcopatum migraturus. Statuit autem in his proximis festis invisere parentes. Inde huc reversus abibit Glocestriam, volente Domino. Precor Dominum ut eradicet et plantet in utilitatem ecclesiæ Christi. His diebus, absoluto Daniele, legit prophetam Nahum; quem cum absolvisset, incepit prophetam Zachariam 5 Maii. Accepit literas tuas et decades ad Reges 22 Aprilis. Obtulit tuum librum regi egregie ornatum, 25 Aprilis; qui quam fuerit gratus regi, melius ex ipsomet Hopero postea disces. Tuum nomen gratum esse incipit episcopo Cantuariensi, quantum intelligo.

Appulit in Angliam D. Joannes à Lasco 13 Maii. Venit omnibus piis gratissimus. Decevit hæere Londini, ecclesiamque Germanicam instituere, cui ipse præficiatur superintendens. Et sane res est imprimis necessaria, ut hic verbum Dei sonet Germanice ad avertendas hæreses quæ inferuntur a nostratibus. Sunt plurimi Ariani, Marcionistæ, Libertini, Danitistæ, et similia monstra. Fuit his diebus, nempe Maii 2, mulier quædam viva exusta ob negatam incarnationem Christi. Bremenses ac reliquæ ecclesiæ muniunt se: sed privatis dissidiis in causa religionis franguntur magis quam extera vi. Disputatur inter illos de descensu Christi ad inferos, de adiaphoris recipiendis aut abrogandis. Mira est antichristi astutia ad labefactandas ecclesias Christi. Rex noster tanta est pietate, ut miraculo esse possit universo orbi. Instituit omnia ad gloriam Dei propagandam. Habet singulis diebus Dominicis concionem quam tum in quadragesima habere solebat. Utinam episcopi arderent una cum nobilitate! Liber Petri Martyris de cœna Domini versus Anglice imprimi non potuit per episcopos, eosque evangelicos. D. Coxus non amplius est regis pædagogus: est decanus ecclesiæ Westmonasteriensis; et si convalescat (periculosissime enim his diebus laboravit), rumor est eum creandum episcopum Wintoniensem. Ita exclusis impiis episcopis substituantur pii: quamquam hac quidem in re nihil dum est certi quicquam, quod ego sciam.

Scripsi alias de Tigurino quodam hic capto et ad mortem damnato ob leve (ut intelligo) furtum. Nos, omni diligentia adhibita, obtinuimus ejus liberationem a rege, quæ constat libris Anglicis quatuor. Hæc pecunia corraditur a bonis viris in eleemosynam. Nomen est ei Valentino Wermeler. Si parentes nosti, et valent, optarem eam pecuniam remitti ecclesiæ Flandricæ quæ hic colligitur, et persolvit pro eo. Adhuc in carcere manet ad aliquos dies. Pollicetur omnia meliora. Eum ad vos remitemus. Videtur ingenuus esse. Joannes Stumphius juvenis est admodum probus et studiosus. Hanc ejus pietatem tibi plurimum commendo. In hunc quicquid sumitur expensarum non perditur, sed multo cum fœnore redibit ad ecclesiam. D. Utenhovius apud D. Hoperum manet, ac recte valet: occupatus non potuit scribere: interim se plurimum tibi commendat. Domina Anna, uxor Hoperi, non est domi: migravit in cujusdam nobilis fœminæ ædes civitati vicinas ad captandum aërem. Singulare nihil ab illa habeo, nisi quod rectissime valeat cum sua filiola: nec mihi jam vacat illam adire propter importunitatem nuncii. Uxor Dryandri modo est Londini, ut ascendat in Germaniam ad suum maritum.

Commendare me dignaberis D. uxori tuæ, D. Pellicano, Bibliandro, Gesnero, præceptoribus meis observandis; item Froschovero, D. Joanni Frisio, et Sebastiano, reliquisque amicis nostris. Viduæ domini Zinckii rogat Joanna ut numeres coronatum suo nomine: curabit tibi restitui per

D. Hoperum. Hæc se totam tibi tuæque familiæ commendat. Bene vale. Londini, 1550, Maii 20.

Non vacat relegere, adeo urget nuncius.

Tuus ex animo paratus famulus,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ vigilantissimo
antistiti. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXI.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM P.! Quanquam negligentior quam par sit, alias ad te literas dedi, vir constantissime, scriptas tamen 20 Maii nolo domo¹ repetere, ne sim tibi molestus, seriis alioquin negotiis publicis privatisque abunde satis distracto. Res Christi eodem perstat loco bono gratia Dei: interim non cessat antiquus serpens insidiari calcaneo Christi, licet sæpius ejus caput teratur potentia Dei ejusque auxilio. Male metuimus a partu illo Flandrico-Hispanico: classem habet instructissimam, ut audio. Quid vero molitur, novit Deus. Ante quatrimum narravit vir clarissimus, dominus à Lasco, pro certo se didicisse classem Hispanicam tempestate oborta dispersam et perditam, quæ res παντοκράτορα detinuerit in Germania inferiori. Pax firma speratur inter Angliam et Galliam. Venit nobilis Francus, nomine dominus de Sation, 23 Maii. Hic juramento publice pacem firmavit ejusdem mensis 25. Faxit Deus ut sit sancta et perpetua!

Dominus Hoperus adeo multis negotiis obruitur ob novum episcopatum, ut illi non vacet docere publice, multo minus literas scribere; quare excusatione omni dignus est, si aut nullas aut raras dat. His diebus consilarii aliquot articulos illi proposuerunt, quibus subscriberet; sed excepit tres. Unus est, quod sacramenta conferant gratiam: hic cupit *conferendi* in *obsignandi* aut *testificandi* verbum mutari. Alter, librum ab episcopis propositum omnibus modis diligenter servandum, ut nihil immutetur. Postremus, ut approbet libellum de ordinatione ministrorum ecclesiæ. Quid hic futurum sit nescio. Ipse intra triduum aut quatrimum in patriam est equitaturus. Ejus uxor clarissima et filiola cum Joanna rectissime valent; teque una cum tota familia plurimum valere jubent.

Scripsi alias de Tigurino quodam captivo et damnato, sed benefi-

[¹ *Denuo vel demum?*]

centia regis liberato, cui nomen est Valentinus Werdmullerus. Miramur quod nihil responsi accipiamus de eo; nam fraudes metuimus. Corradimus interim quantum possumus eleemosynarum, ut redimamus. Verum summa est major, quam ut extranei Flandri commode possimus colligere, siquidem præter meam spem numerandæ nobis erunt libræ circiter sex, hoc est, coronati 19, et nos numero sumus pauci ac fere pauperes. Si parentes ejus valent, speramus ut mittant summam aliquam pecuniariam, ut cito liberetur, illorum cognatus ut dixit. Salutat tuam humanitatem dominus Joannes Ullensonius, modo domino Hopero convivens.

Dum hanc claudere volo, venit ad me vir probus, qui narrat, regem hoc die jussisse sex naves maximas omni apparatu bellico instrui. Ceterum quo spectet, nemo adhuc novisse potest. Rogato Deum pro ecclesia sua per antichristum Hispanicum venata. Salutabis meo nomine, si placet, observandissimos præceptores meos, dominum Theodorum Bibliandrum, dominum Conradum Pellicanum, dominum Gesnerum, reliquosque bonos viros. Londini, d. 28 Maii, 1550.

Tui studiosissimus,

MARTINUS MICRONIUS.

EPISTOLA CCLXII.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. CUM te sciam magno teneri desiderio cognoscendarum nostrarum rerum, nolui cessator esse, sed sedulus scriptor ad tuam humanitatem, ut quæ hic geruntur tam probe scias, quam si esses præsens. Hanc provinciam in me non susceperem, si D. Hopero vacaret scribere; nam ille et plura ac certiora dare posset. Ego quod scio et indubitatum habeo tantum scribo. Quod postremis meis literis 28 Maii datis scripsi de sex navibus bellicis, nihil intelligo esse periculi. Dominus de Satilion legatus Gallicus, confirmata pace, discedit postridie calendas Junii. Dominus Hoperus obtinuit, quod voluit, omnia a consiliariis regis: abiit in patriam, intra decem dies rediturus, ac paulo post in episcopatum suum abiturus. Illi congressurus est (ut putat) D. Joannes Utenhovius. Ego Londini mansurus sum propter ministerium verbi in ecclesia Flandrica, quam hic instituendam curat D. J. à Lasco. Nihil dum sum certus obtinerine talis ecclesia possit: attamen spes est maxima. Si ecclesiæ illi præficiar minister, hinc migrare ad D. Hoperum bona conscientia non licebit. Faxit Deus quod volet, duntaxat ut ejus inserviam gloriæ. Joanna, pedissequa dominæ uxoris Hoperi, postridie calendas Junias nupsit concionatori Gallico, viro probo et erudito; quibus omnia opto felicia. Celebratæ item nuptiæ

tertio hujus mensis inter ducis Somerseti filiam et filium comitis Warwick, quibus rex ipse interfuit. Res hæc mirum in modum animos nobilium (uti spero) junget conciliabitque. D. Joannes Utenhovius, vir pietate et virtute clarus, unice se tibi per me commendari voluit. Bene vale, vir clarissime, atque omnes pios viros nostro nomine ut salutes rogo.

Fere exciderat quod imprimis scribere volui, D. Joannem à Lasco brevi ad Bucerum profecturum Cantabrigiam colloquendi gratia. Precor Deum ut aliqua pia conciliatio locorum dissidentium inveniri possit. Londini, 1550, Junii 4.

Tuus ex animo,

MARTINUS MICRONIUS.

EPISTOLA CCLXIII.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERAS tuas hujus mensis die 22 accepit D. Hoperus, antistes vigilantissime, ad quas uti responderet cum sæpius hortarer illum, respondit constitutum sibi esse silere tantisper, dum finem sui negotii episcopalis accipiat. Ceterum cum scirem te pro singulari tuo amore erga regem, ecclesiam Anglicam, et Hoperum, vehementi desiderio teneri eorum quæ hic geruntur, quamquam per alios plura accipere posses, officii tamen mei esse putavi ea scribere interea, dum Hoperus sua absolvit negotia, quæ magna sunt et eventus (ut apparet) dubii. Rex illi (ut scis) assignavit episcopatum Glocestriensem; sed hunc acceptare negavit, nisi omnibus modis liberaretur ab omni specie superstitionis papisticæ. Hic statim nascitur quæstio de forma juramenti, quam episcopi præscripserunt per Deum, sanctos, et evangelia faciendum esse; quod impium juramentum prorsus se facturum negavit Hoperus. Itaque cum ventum est ad regem præsentem senatu regio, Hoperus multis rationibus persuasit regi, per solum Deum καρδιον γνώστην juramentum esse præstandum. Factum hoc 20 Julii. Placuit id pio regi; quare ipse suo calamo delevit caudam juramenti præscriptam per creaturas: quo facto nihil sanctius, et rege christiano dignius. Hoc facto, restabat forma consecrationis episcopalis, quæ, ut jam recens præscripta est ab episcopis in parlamento, parum differt a papistica. Ideo literas regias impetrat Hoperus ad D. Cantuariensem, ut sine superstitione consecratur. Sed nihil efficit Hoperus, quia Cantuariensi ad Londinensem remittitur. Sed hic negat alia forma se consecrandi usurum, quam a parlamento præscripta est. Ita mutuas dant operas episcopi, ne quid illorum gloriæ discedat. Impetrat paucis ab inde diebus (Julii 30) Hoperus a rege et senatu ejus, ut a Londinensi citra ullam superstitionem consecratur. Respondet se propediem vel consiliariis vel Hopero responsurum.

Dum itaque Hoperus responsum exspectat ab episcopo, ad aulam regis hic proficiscitur, alienaque principum animos ab Hopero: extenuat usum vestium similiumque rerum in ecclesia, vocans eas ἀδιαφόρας. Adeo persuasit multis, ut ægre excusationem Hoperi audirent postea, cum paulo post in aulam venisset Hoperus; eoque rogavit Hoperus, ut si audire loquentem nollent, saltem descriptam ejus excusationem audire ac legere dignarentur. Obtinuit hoc Hoperus: quare sententiam suam de vestium usu tollendo similibusque nugis scripto tradidit consiliariis regis. Cui si episcopus aliis rationibus satisfacere non poterit, vincet Hoperus. Hujus controversiæ finem quotidie exspectamus, quæ privatis tantum agitur vel colloquiis vel literis, ne quid turbæ concitetur inter imperitos. Vides quo in statu ecclesiæ res essent, si penes episcopos starent, etiam meliores.

Benedictus Deus, qui prudentem piunique largitus est Angliæ regem. Hic diligentissime ecclesiam Christi purgat et colligit. Hujus beneficio exteris Germanis et Gallis templum cessit olim Augustinensium, ut administrationem habeant verbi et sacramentorum puram olim Augustinensium, ut apostolicam. Liberamur publicis literis regis ejusque senatus ab omni jurisdictione episcoporum. Singulis ecclesiis (Germanicæ dico et Gallicæ) duo assignati per regem verbi ministri, inter quos ego indignus numeror. His præfectus est superintendens clarissimus vir D. Joannes à Lasco, cujus solius post Deum opera hanc religionis puritatem nos exteri obtinuimus. Adversantur nostro instituto aliquot episcopi, et imprimis Londinensis cum aliquot aliis; sed nihil effecturos spero. Episcopus Cantuariensis, exterorum unicus Mæcenæ, huic nostræ ecclesiæ imprimis fautor extitit et promotor, non sine quorundam admiratione. Deus omnibus ad saam gloriam uti potest. Edidit his diebus ingens volumen de cœna Domini, in quo fortiter oppugnat omnem corporis Christi præsentiam. Eucerus, admonitus his diebus a D. à Lasco superintendente, ne quid moveret turbæ in negotio sacramentario, modeste respondit, nihil hujus se cogitare; quin sperare se facillime cum eo (si præsens sit) conventurum. Quare brevi ad illum D. superintendens hac gratia profecturus est.

Αὐτοκράτωρ mense Julio in Angliam clanculum misit Scepperum, unum e consiliariis suis præcipuum, ut abduceret sororem regis natu maximam, Mariam; sed prodita est res divino beneficio, et prohibita. Deus pro suis nisi vigilaret, de illis prorsus actum esset. Idem Hispanicus tyrannus Belgicam infestat gravissimis persecutionibus: proposuit Hispanicam inquisitionem cruentissimam, quæ nostrates cogit in Angliam trajicere. Servet ecclesiam suam Deus, ac nostram Anglicam et peregrinorum vestris omnium precibus commendamus. Liber tuus regi missus fuit gratissimus. Salutem dicit vobis ecclesiæ ministris omnibus D. Joannes Utenhiovius, quibus me plurimum commendo. Londini, 1550, Augusti 28.

Tuus famulus totus,

MARTINUS MICRONIUS.

Dum expectant boni viri commodum ventum ad trajiciendum, aliquid intercidit de nostra ecclesia peregrinorum. Templum, quod assignavit nobis rex, impensis regiis diligenter restauratur opera D. thesaurarii regii, cui chorus ejusdem templi cessit. Sed quum parum promovetur in restauratione, rogavit D. à Lasco nobis clavem dari templi, ut saltem diebus dominicis ibi concionari liceret. Sed negatum a D. thesaurario, quod templum regium esset donum; quare non nisi magnificentissime ornatum tradendum esset nobis. De ceremoniarum quoque libertate nostra locutus, rogavit, quamobrem diversas ab Anglis habere vellemus, cum Anglicanæ non pugnent cum verbo Dei: tandem cum multa de ceremoniis ecclesiæ tractassent, eo rem deduxit thesaurarius, ut nobis exteris aut Anglicanæ ceremoniæ sint amplectendæ, aut verbo Dei expugnandæ. Hæc omnis tragœdia nobis movetur per episcopos, et imprimis Londinensem, qui tanto gravius nocet, quo Dei verbo impensius favere videtur. Episcoporum os in hac caussa est D. thesaurarius. Scis quantæ molis sit Christi condere gentem. Precibus hic omnium piorum indigemus; quia "non in exercitu neque per vim, sed per Spiritum meum, dicit Dominus." Iterum vale. 1550, pridie calendas Septembris.

Idem qui supra.

Miramur admodum quod nihil nobis respondeatur de Valentino Werdmullero, sitne ex familia D. Quæstoris Tigurini, necne, quemadmodum nobis persuasit. Sane maximas expensas fecimus, quo illum periculis eriperemus. Si parentes ejus illi sunt quos prædicat, optaremus pauperibus nostris restitui, quod in illum insumpsimus.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ antistiti vigilan-
tissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXIV.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERAS tuas humanitatis plenas accepi, pastor vigilantissime, quibus inter alia quereris non redditas omnes quas ad te dedi. Si nos non fefellissent homines, studium meum intellexisses ad ecclesiæ Anglicanæ statum vobis significandum. Etsi non dubitem, per alios magnæ auctoritatis et fidei viros omnia transcribi, quæ hic gerantur; tamen volupe est mihi aliquo modo gratitudinem meam erga vos vestramque ecclesiam significare: quod non alia ratione possum, quam si fideliter nostræ ecclesiæ conditionem aperiā vobis, haud dubium, vehementer de inco-

lumitate ejus sollicitis. Est illa (gratia sit Deo!) meliori in loco quam fuit unquam; quod ut sit perpetuum faxit Deus. Impetravimus hic diligentia D. à Lasco superintendentis nostri ecclesiam extraneorum (quæ in Gallicam et Germanicam partita est) ab omni superstitione liberam. Templum, quod rex ejusque senatus extraneis assignavit, purgatur et reparatur. Ceterum cum templi reparatio in longum tempus quotidie protraheretur, singulari Dei beneficio, nobis Germanis templum quoddam cessit quorundam civium Londinensium gratia, in quo licet nobis concionari usquedum alterum templum absolvitur. Ego fratrum votis constitutus ecclesiastes, durissimam provinciam invitatus suscepi. Sed divinæ vocationi non temere est reluctandum. Incepimus in hoc nostro templo concionari Septembris 21; et nunc adeo frequens coit Germanorum concio, ut templum non capiat. Hunc felicem ecclesiæ nostræ cum videremus successum, de ordine constituendo deliberatum est inter nostrates. Itaque hujus mensis 5 die quatuor presbyteros juxta ordinationem apostolicam ordinavimus, qui adsint ministro; non quidem in ministerio verbi, sed ad conservationem doctrinæ et morum in ecclesia. Horum e numero est clarissimus vir D. Joannes Utenhovius. Inaugurati sunt precibus publicis et impositione manuum. Die autem hujus 12, quatuor itidem diaconos creavimus, qui pauperum exulumque Christi curam gerant. Eadem prorsus fuit ceremonia, quam in suis diaconis adhibebant apostoli. Multitudo credentium augetur indies, laus Deo! Si beneficio Dei ita per annos aliquot continuare dabitur, nostram Belgicam ignitis jaculis oppugnabimus et expugnabimus, spero, ut fugato vel fracto saltem antichristo ibi regnet Salvator noster.

De negotio D. Hoperi non est quod scribam copiose, cum ex ejus literis, quas se brevi missurum dicit, certiora habere queas. Hoc tantum adjiciam, episcopos reliquos magnum illi facessere negotium. Est quidem D. Hoperus Glocestriæ episcopus electus et juratus, verum non (ut loquuntur) consecratus. Nam episcopi a sua consecrandi præscripta forma ne latum quidem unguem volunt discedere. At ea plane superstitiosa est: utque ipsi toti in hoc sunt, ut Hoperus illorum subdatur ceremoniis; ita hic totus eas oppugnat, et ad apostolicas ceremonias omnia revocat. Nata est hinc gravissima disputatio de usu vestium in ecclesia. Episcopi duplici nomine vestes in ecclesia peculiare defendunt; primo, quod res sint ἀνάφωροι; deinde, quod regia majestas præscripserit, penes quam stat tollere vel præscribere in ecclesia res medias. Hic rursum negat Hoperus res esse medias, utpote quæ dignitatem sacerdotii Christi obscurant, hypocrisin, superstitionem alant, etc. Scripsit hac de re copiosissimas literas Hoperus ad comitem Warwicum; sed hic respondet in rebus mediis parendum regi, offendiculum infirmorum vitandum exemplo Pauli voventis, rasi, et circumcidentis Timotheum. Respondit ei Hoperus; sed quid promoverit, nondum video: imo hujus mensis die tertio alias literas ad totum con-

cilium eadem de re dedit; ad quas nondum responsum est. Pendemus inter spem metumque medii; imo principes in partes episcoporum declinare videntur: faxit Deus ut hic falsus sim vates! Episcopi pugnant pro sua gloriola, quam præferunt Christo.

D. à Lasco, vir ea integritate, humanitate, pietate, et eruditione, ut non facile dici aut scribi queat, iudicium suum de vestra cum Genevensibus concordia ante aliquot menses misit. Aduit superiori mense D. Bucero. Convenit inter eos de omnibus, excepto præsentiae corporalis in cœna argumento. Conscripsit Bucerus capita suae sententiae de cœna Domini. Ea reliquit D. à Lasco examinanda, in quæ vir bonus et doctus annotationes adscribit, et opinionem Bucer fortissime confutat. Ubi absolverit, remittet Bucero sua capita cum annotationibus. Precor Deum ut mentem illi aperire dignetur. Quod nobis nebulo ille Valentinus sic imposuerit, vehementer dolemus. Nobis insalutatis abiit, nec scimus quo. Dominus illum in viam revocet!

Πρόσκαιρος Musculi extat Gallice, cui multorum bonorum virorum iudicia ejusdem argumenti accesserunt; ut Æcolampadii, Zuinglii, ecclesiae Tigurinae, D. à Lasco, Calvini, etc.; omnia hic elaborata. Si dominus Frochoverus ad me misit chronica vestrata, fideliter illi pretium dari curabo, ubicumque volet. Optarem quod eadem humanitate ad me proximis nundinis, si ante fieri nequit, mitteret exemplar unum atque alterum omnium tuorum sermonum. Hactenus convixi D. Hopero; jam vocatio mea me ab illo sejunxit. Convicturus est mihi clarissimus vir D. Utenhovius; nam in seniore ecclesiae electus, una cum D. Hopero proficisci Glocestriam non poterit. Adfuturi tamen sumus D. Hopero scriptis, quantum in nobis erit. Quod meae familiae et conjugio fausta precaris, habeo ingentes gratias. Vicissim precor eadem filiabus tuis nuptis in Domino. Bene vale, vir clarissime, meque, etsi nihil tale meritum, inter amicos tuos et ecclesiae vestrae, quæ est Christi, connumerare digneris. Salutem ex me precari dignaberis præceptoribus meis observandis, D. Bibliandro, Pellicano, Gesnero, et M. Sebastiano. Raptim ob negotiorum, quibus nunc indies obruor, magnitudinem scripsi. Octobris 13, anno 1550. Londini.

Tui studiosissimus et observantissimus,

MARTINUS MICRONIUS.

Literas istas ante octiduum scriptas non obsignavi, quod abitum domini Burcheri ignorarem, et facile cogitarem obventura interim quæ digna essent ut ad vos scriberentur. Et sane ita accidit. Nam deprehendimus totum senatum regium inclinatum ad partes episcoporum contra D. Hoperum in ista de vestibis controversia. Ad hæc privilegium ecclesiae nostrae Germanicae summo in periculo versatur. Sollicitando ac suadendo effecerunt episcopi apud senatum regium, ut nobis liber sacramentorum usus non permittatur, sed astringamur ceremoniis Anglicis, quæ

omnibus pietatis studiosis sunt intolerabiles. Hæc res maximum dolorem parit D. nostro Joanni à Lasco et omnibus piis. Hoc vobis significare volui, ut negotium nostræ ecclesiæ commendare Deo dignaremini.

Dum hæc scribo, accersit me D. Hoperus ex aula rediens. Hic mihi exponit, heri episcopum Londinensem apud magistratum regium gravissime egisse contra ipsum Hoperum, refutasse ejus doctrinam, et gravissimis injuriis onerasse. Literarum exemplar negatur illi; nam id a magistratu postulavit episcopus. Sed perstat constans Hoperus, omnes reliquias papisticas oppugnans. Bene vale. Octobris 20.

Vestræ ecclesiæ sese totos commendant D. Joannes à Lasco et D. Joannes Utenhovius.

Idem qui supra.

INSCRIPTIO.

Vigilantissimo ecclesiæ Christi antistiti, D. Henrico Bullingero. Tiguri.

EPISTOLA CCLXV.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUAMQUAM variis distringar negotiis, in hac præsertim ecclesiæ nostræ infantia instituenda, non possum tamen oblatam hanc ad te scribendi opportunitatem prætermittere, ne me tui oblitum putes, qui animo meo alte infixus hæres, cum propter christianissimas tuas quas audiavi ex te conciones, tum propter decades tuas nuper editas, quibus nos adolescentiores ad excolendam ecclesiam Christi juvamus non vulgariter. Subsidiis nobis opus est in tanta negotiorum difficultate: undique petimur, qui lubenter sinceram Dei doctrinam ecclesiis traderemus. Nobis non tantum cum papisticis lucta est, quos jam fere ubique errorum suorum pudet, sed multo maxime cum sectariis et epicureis ac pseudo-evangelicis: præter veteres errores de pædo-baptismo, incarnatione Christi, auctoritate magistratus, juramento, bonorum proprietate ac communitate, similesque, novi indies oboriuntur, cum quibus luctandum nobis. Sunt autem imprimis divinitatis Christi hostes Ariani, qui jam multo gravius ecclesias nostras quatere incipiunt, quam unquam fecerunt conceptionem Christi e virgine negantes. Præcipua illorum argumenta in tria fere capita redigi possunt: unum est, de Dei unitate per totam veterem ac novam scripturam explicata, Trinitatisque rem cum vocabulo novam esse, utpote nullis scripturis proditam: alterum, Scriptura (inquiunt), quæ unum per omnia agnoscit Deum, fatetur ac profitetur illum unum Deum esse solum Patrem, Joan. xvii.; qui etiam Paulo vocatur unus Deus, I Cor. viii.: postremo, loca quæ divinitatem Christi astruere videntur, sic illudunt, ut dicant ea omnia Christo non ex se competere, sed aliunde accepta, nempe a Patre, habere,

Joan. v., Matth. xxviii. Sed, inquiunt, Deus non accipit a Deo; eoque tantum nomine hominum quemvis excellit, quod plura dona acceperit a Deo Patre.

His respondimus quæ Dominus dedit; et (gratia sit Domino!) adest nobis D. à Lasco unicus post Deum ecclesiæ nostræ clypeus. Volui tamen ista humanitati tuæ exponere, ut, si vacet, quid propriissime ad hæc tria capita hostium Christi responderi possit, scribere ad me digneris: nam e tua decade, in qua alioqui solidissime stabilis divinitatem Christi, nihil aut parum elicere potui, quod his commode opponatur. Vos, patres, præceptores, et duces nostri in reformandis ecclesiis, non gravabimini nos monere ac docere, quo Dei ecclesiam recte instituamus, ac contra omnes hæreses muniamus. Agimus quæ huc spectant omnia: ac imprimis instituta est in ecclesia nostra Germanica scripturæ collatio, in qua discutiuntur conciones superioris hebdomadæ ad puritatem doctrinæ retinendam; quæ res nonnihil compescit hæreticos, et rudiores confirmat in doctrina christiana. Habemus præterea in nostro Germanico templo alias duas lectiones Latinas, unam a domino à Lasco, alteram a domino Gualtero Delvino; post quas singulæ scripturarum collationes de proximis lectionibus habentur, non sine maxima ecclesiarum commoditate. Tres itaque singulis hebdomadibus scripturarum collationes habemus, cum principio de duabus tantum inter nos constitutum fuisset. Unum adhuc imprimis in ecclesia nostra requiritur, usus videlicet baptismi et cænæ Dominicæ: libertas nobis regio privilegio concessa est, sed per malevolos quosdam stat, quominus tanto beneficio fruamur. Laborat quidem pro officio suo diligenter dominus à Lasco apud episcopos, ut libertate facta frui liceat; sed movet tantum, nihil autem promovet: metuo ut nobis ad parlamentum usque sit exspectandum; quod quando futurum sit, nescio.

Grassatus est Londini mense Julio sudor Anglicus, quo correptus D. à Lasco periculosissime laboravit, adeo ut de ejus vita actum esse putaremus. Sed convaluit: misertus enim est nostri Dominus; nam eo sublato, metuendum, ne similiter peregrinorum ruerent ecclesiæ. Dominus est ecclesiæ suæ propugnator unicus. Quo in statu sint res domini Hoperi episcopi Glocestriensis, ex ipsius literis rectius intelliges. Quantum ego sane intelligere possum, fideliter suum talentum exponit. Rogo te, ut pro tua auctoritate illum commonefacias mansuetudinis ac lenitatis. Uxorem ejus D. Annam monebis, ne se curis hujus seculi involvat: caveat sibi a spinis, quibus suffocatur verbum Dei; rem periculo plenam esse, sub Christo venari opes aut honores. Habent enim admonitiones tuæ plurimum ponderis apud utrumque. Discessit non ita pridem e vivis episcopus Lincolnensis, evangelicæ doctrinæ fautor. Abripuit sudor Anglicus duos præclarissimos adolescentes, ducem Suffolciæ et fratrem ipsius Carolum. Regnum hac ætate (gratia Deo!) pacatum habuimus: nam tumultus quorundam rusticorum, principio æstatis excitatus, auctoritate magistratus ac diligentia celerrime oppressus fuit.

Bene vale, mi domine, meamque libertatem boni consulas. Nostro nomine non graveris precor salutare observandos præceptores nostros, D. Bibliandrum, Pellicanum, Gesnerum, et Frisium. Dominus vestram ecclesiam ab omni malo liberet! Amen. 1551, Augusti 14. D. à Lasco ruri est apud episcopum Cantuariensem, ad te alioqui, quantum ante ex ejus verbis colligere potui, scripturus.

Tuus quantus est,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ antistiti vigilan-
tissimo, præceptori suo observando.
Tiguri.*

EPISTOLA CCLXVI.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Quis sit hujus regni status, quæ ecclesiarum cum Anglicarum tum peregrinarum facies, copiose ut jam scribam opus non esse puto, cum ex his probis adolescentibus, et aliorum literis, omnia certius discas, quam mihi jam scribere tutum sit ac facile. Tumultus qui hic subito obortus est ex captivitate altera ducis Somerseti, uxoris ejus, aliorumque nobilium, animos nostros valde turbavit; idque magis, quod vulgo captivitatis ejus causa varia et incerta spargeretur. Sed Dominus omnia in salutem suæ ecclesiæ vertet dubio procul. D. Hoperus in suo ministerio est vigilantissimus. Doleo tam parum illi esse ab aliis auxilii. Quare tuis imprimis literis juvandus est et animandus; sitque monendus, ut severitati disciplinæ prudentiam adjungat et lenitatem christianam.

Res ecclesiæ peregrinorum bono sunt loco, gratia sit Domino! Quotidie magnos progressus faciunt in doctrina, consolatione, exhortatione, collationibus scripturarum publicis, cum Latinis tum Germanicis; in disciplinæ item ecclesiasticæ diligenti usurpatione. Sentimus sane nonnunquam nos impeti a Satana per hostes Christi, hypocritas, episcopos, et hæreticos: sed Dominus protegit, cujus est ecclesiam ædificare, et exstructam tueri et conservare. D. à Lasco, superintendens noster, vir (ut verbo dicam) plane divinus, non tantum peregrinis ecclesiis, sed Anglicis quoque, utilissimus est, docendo, hortando, consulendo ac scribendo: quem virum a doctis omnibus, qui regi aut ejus senatui aliquid dedicant, imprimis commendari optarem, quo ejus auctoritati (quæ hic magna est) aliquid posset accedere, ad utilitatem ecclesiarum ipsius in hoc regno. Brevi edet scriptum de re sacramentaria, eruditissimum meo judicio, cujus aliquam mihi partem

legendam dedit. Decimo septimo superioris mensis die pius quidam frater, in religione Christiana purus, ob negotium sacramentorum Antwerpiæ exustus, sanctam animam Christo Domino tradidit. Londini, 1551, Novembris 7.

Dignaberis ex meo nomine salutare D. Bibliandrum, D. Pellicanum et D. Gesnerum, præceptores meos observandos. Scripsisset ad te D. Utenhovius, nisi adversa valetudo impedivisset; quare eo nomine se jam apud te purgatum esse petit, alias hoc tantum suum silentium copiosissimis literis compensaturus.

Tuus quantus est,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ antistiti vigilan-
tissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXVII.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. JOANNES à Lasco superintendens noster libenter ad te, mi observandissime domine, de rebus omnibus quæ hic geruntur scripsisset, nisi negotiorum quibus involvitur moles prohibuisset. Quare voluit, ut ejus nomine copiosiores aliquanto de omnibus literas scriberem: quod me diligenter, ut par est, facturum recepi. Non dubito quin intellexeris de captivitate ducis Somerseti, uxoris ejus, aliorumque multorum nobilium. Causa ejus varia sparsa est: eam tamen hanc fuisse a viris fide dignis intelligo, quod adversus aliquot consiliarios conspirasset; quod capitale est. Nam senatus regius, post primam ducis Somerseti captivitatem, legem ejusmodi sanxit ad firmiorem ipsorum conjunctionem, eum instar furis suspendio periturum, quisquis e senatu regio contra aliquem consiliarium clam aliquid moliretur. In quam cum Somersetus peccasse diceretur, decima sexta Octobris captus est; et postridie ejus uxor cum nobilibus pluribus, qui hujus conspirationis conscii putabantur. Post ipsis calendis Decembris in aula Westmonasteriensi acta est causa ducis Somerseti a summo mane usque in vespertum. Nullius prodicionis regiae accusari potuit, omnesque accusationes fortiter et prudenter diluisse dicitur. Verum cum non ita de quadam contra consiliarios aliquot conspiratione se purgare posset, suspendio est adjudicatus, juxta legem ab ipso etiam Somerseti latam. Sed Januarii 22 securi cæsus est, magno cum ploratu populi. Deinde Februarii 26 ob eandem causam duo equites aurati suspenduntur, alii duo securi cæduntur. Eundem exitum metuo uxori Somer-

seti, quod omnis mali pars magna dicatur esse. Rogandus Dominus, ut omnia ad ejus gloriam cedant, servetque in his tumultibus ecclesiam suam.

Magna nobis spes est reformationis ecclesiasticæ et politicæ in hoc parlamento. Nam reformationi ecclesiæ adhibiti sunt octo episcopi pii, inter quos est D. Hoperus; octo doctores theologiæ, inter quos D. Joannes à Lasco, vir in pietatis negotio intrepidus, et D. Petrus Martyr. Hactenus res satis bene cessit: et si quidem Londinensis episcopus et Eliensis non obstarent suis humanis rationibus, longius (puto) res progressa esset. Sed spero eos nihil effecturos. Rex enim puritatis est studiosissimus, ac seriam urget reformationem; quique in senatu regio præ ceteris auctoritate valent, idem petunt. D. Hoperi auctoritas indies apud regium senatum evadit major; unde maximum ecclesiæ commodum accessurum spero. Peregrinæ nostræ ecclesiæ opera D. à Lasco, vigilantissimi superintendentis nostri, felicissime (gratia sit Domino!) succedunt. Rogandus Dominus, ut quod cœpit perficiat; omnesque suas ecclesias tueri velit, quas miris artibus oppugnare non cessat Satan. Sed bene habet quod victus vinctusque sit a Christo Domino, qui vos e mediis tumultibus bellicis liberet, ne quid mali propter vicinum malum accipiatis. Bene vale, mi domine, teque Deus suo Spiritu illustrare pergat. Amen. Salutare nostro nomine dignaberis omnes præceptores meos observandos, D. Pellicanum, Bibliandrum et Gesnerum. Londini, 1552. Martii 9.

Tuus,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

Vigilantissimo antistiti D. Henrico Bullingero, domino meo imprimis colendo. Tiguri.

EPISTOLA CCLXVIII.

MARTINUS MICRONIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Scio quantopere pietas tua amicorum literis delectetur, in quibus ecclesiarum status describitur: nec immerito, cum ecclesiæ omnes totum dispersæ per orbem unica sint tantum domus Dei; atque apostolum Paulum videamus lubenter ecclesiarum statum ab aliis didicisse, et vicissim aliis significasse diligentissime. Hæc res me plus satis alioqui occupatum compulsit ad humanitatem tuam scribere, ut scires ecclesiam Anglicam et nostras hic Londini peregrinas, Germanicam et Gallicam, maximo Dei beneficio florere. Impetuntur sæpe peregrinæ nostræ ecclesiæ a ψευδεπισκόποις miris artibus et technis; sed hactenus vicit Christus, omniaque in promotionem

ecclesiæ vertit, adeo ut jam nulli peregrino ad municipium Anglicum via pateat, nisi prius fidei suæ confessionem aliquam apud ministros peregrinarum ecclesiarum faciat. Quod si id per aliquot annos duret, regnum hoc magnis variisque erroribus, qui per sectarios peregrinos invehì solent, liberabitur. Ad calendas Martias parliamentum est indictum: faxit Dominus ut boni aliquid ecclesiæ pariat: certe nihil mali adhuc ominari possum. Latinæ lectiones in nostris ecclesiis ab obitu uxoris D. Joannis à Lasco intermissæ sunt, nec eas adhuc potuit repetere ante Paschatis (licet cum nova sua uxore, quam 4 cal. Februarii duxit, mediocriter valeat) ob varia sua, imo potius ecclesiæ, negotia. Sed spero hanc ejus a lectionibus vacationem magno ecclesiæ commodo aliquo pensatam iri. D. Hoperum Londinum intra triduum expectamus, qui, ut audio, hujus mensis die vigesimo sexto ante regiam majestatem est concionaturus. Nunquam sperassem tantam ejus in episcopatu fidelitatem et diligentiam, cum alios opima offa in os injecta mutos et segnes reddere soleat. Excessit e vivis ante quatrimum uxor D. Petri Martyris. D. Joannes Utenhovius, qui ad vitæ desperationem ante menses duos laboravit, jam (gratia sit Domino!) convaluit.

Utinam semel in lucem emitteres, quæ apud te congesta habes capita tuarum concionum in Esaiam, libros Samuelis et Regum, in Acta Apostolica, in epistolam ad Romanos, et si quæ alia habes! Sane meo judicio plus inde ad solidam scripturæ cognitionem hauriri posset, quam ex magnis multorum commentariis. Si tibi id suadere auderem, conarer persuadere: sed cum tuorum consiliorum conscius non sum, et te aliud nihil quam ecclesiæ ædificationem sitire non dubito, nihil hic temere suadere audeo, tantum quid judicem significo; non autem significarem, nisi ipse inde fructum collegissem.

Quod publice attinet, pace in hoc regno fruimur: faxit Dominus ut ea ad pietatem utamur. Carolus Cæsar valetudinarius Bruxellam advectus est sexta hujus mensis. Sacrificulos nostrates exactionibus magnis gravat, unde ipsi nonnihil incipiunt metuere regno suo. Vertat Deus omnia ad regni sui promotionem. Amen. Salutare dignaberis observandos meos præceptores, D. Pellicanum, D. Bibliandrum et Gesnerum. Eisdem, sed tibi imprimis, salutem ascribi voluerunt D. Joannes à Lasco et Joannes Utenhovius. Londini, 1553, Feb. 18.

Tuus quantus est,

MARTINUS MICRONIUS.

INSCRIPTIO.

*Piissimo viro D. Henrico Bullingero,
pastori ecclesiæ Tigurinæ rigilantissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXIX.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUUM primum Argentinam reversus insepexi cum Joanne à Lasco, cujus coram memini, epistolam, facile agnovi eam ipsam esse, quam mihi isthinc legendam dedisti. Porro interea, quod isthinc decessi, accepi a D. Calvino scriptum illud suum de eucharistia seu cœna dominica, quod is sponte sua ad me misit. Quare non erit necesse, ut aliud ipse transmittas. Faceres autem mihi rem gratissimam, si quod habes de cœna Domini a Bucero, quod olim, priusquam ita desperet, scripsit, ad me transmitteres. Ego hoc beneficium, si quando res tuæ ita postulaverint, quacumque ratione compensavero. D. Butlerus pollicitus est mihi se curaturum apud Musculum, Vadianum et aliquot alios, ut et ab illis eorum impetretur sententia in eodem argumento, quod vobis proposui, cujus haud dubie probe meministi. Si quid ille hic videatur egere tua opera, vide, quæso, ne eam detrectes: utinam vero communem Bernensis ecclesiæ consensum obtineamus! Si quid forte obtineatur, ut quæ isthinc literæ ad me scribant, transmitti poterunt Francofordiam ad quendam Adrianum Edingum, D. Butlero ac etiam Froshovero probe notum.

Ceterum in novis nihil præter tristitia omnia hic habemus. Omnes istæ ecclesiæ indies magis magisque videntur labascere atque ad interitum prorsus vergere. Flaccescunt enim omnium hominum animi, quorum partes erant viriliter agere. Interea rident adversarii plenis (quod aiunt) buccis, quibus et religio omnisque pietas summo est ludibrio. Seniores ac constantiores in fide ac rebus bene gerendis, quique de religione bene sunt meriti, atque adeo prophetæ ipsi, aut e vivis aut e Germania alibi passim sunt evocati. Huc accedit, quod execrabiles in Deum et verbum ejus quotidie blasphemias audiamus ab illis, qui olim Christum agnoverunt, jamque a nobis defecerunt ad adversarios. Postremo nulla videmus populum duci pœnitentia, quin potius solito magis socordem perversioremque evadere; unde certum est, nihil nobis nisi gravissimas pœnas propter nostram ingratitudinem manere. Interim Deus nostri misereatur propter Dominum nostrum Jesum Christum, nobisque fidem adaugeat suo Spiritu, quo firmi stemus, vel in medio omnium malorum agmine, in confessione nominis ejus.

Cetera ex reliquorum literis facile cognoveris. Decreveram quidem Colonia in Angliam proficisci; verum propter gravia, quæ me in Flandria manent, pericula, consiliis amicorum parens, per Gallias profectionem meditatur, quam cras volente Domino instituemus.

Interim me studiose tuis commendo precibus. Vale, vir multo ornatissime ac præceptor honorande, et me in diarium amicorum tuorum adscribito. Deus te suo Spiritu corroboret, ut fortiter infractoque animo

Spartam, quam es nactus, tuearis ad extremum usque vitæ tuæ diem ad gloriam nominis illius. Iterum vale, neque committe quin aliquid eorum, quæ nos rescire operæ pretium fore existimaveris, proximis Francofordiensibus nundinis significes. Argentina, 7 Julii, 1549.

Tuus ut suus,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

Et singulari pietate et omnimoda eruditione conspicuo viro D. Henrico Bullingero, fratri suo multo carissimo. Tiguri.

EPISTOLA CCLXX.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. A POSTREMIS meis ad te literis ne musca¹ quidem literarum abs te nobis est reddita. Eo tamen nihil obstante jam pridem ad te scripturus eram, si modo quid certo de rebus D. Hoperi (quarum desiderio imprimis teneri te nihil ambigebam) significare potuissem: id vero quum non potui, eo usque hoc differendum esse censi, donec ejus cum episcopis nimis inauspicata controversia esset consopita. Quod quum nunc factum est, non potui mihi temperare quin jam paucis tibi rem ipsam indicarem. Scis (ni fallor) D. Hoperum a novem jam plus minus mensibus episcopatum Gloucestriensem per regiam majestatem ultro oblatum ea accepisse conditione, ut nusquam ad ullam superstitionem, ac præsertim in ipsa inauguratione (quam illi consecrationem vocant), adigeretur: quod quidem a rege regioque senatu ipsi facile impetratum fuit. Eo tamen hanc rem deduxerunt episcopi, nescio quibus coloribus, apud regium senatum, suæ haud dubie gloriæ magis studiosi quam Christi Domini, ut ipsi hanc libertatem semel ex Dei verbo concessam retractaverint: adeo ut ad inaugurationem quandam papisticam (quod ad vestes saltem ac pedi pastoralis gestationem attinet) urgeretur Hoperus. Ille vero diu multumque ac viriliter restitit episcopis, argumentis sane multo firmissimis, asserens hominem christianum, de impietate usus vestium in ministerio ecclesiæ instructum, sana conscientia hisce vestibus in ministerio ecclesiæ uti non posse: cum quod opinionem meriti, hypocrisim, mille superstitionum offendiculorumque secum trahant genera, tum etiam quod sacerdotium Christi Domini nimis vere obscurant. Inter doctiores vero unicum D. à Lasco suæ patrocinantem habuit sententiæ, qui non veritus fuit unus scripto D. Hoperi subscribere. Bucerus (piæ memoriæ) ac Petrus Martyr, rogati quid hic sentirent, scripserunt, se quidem

[¹ Mica ?]

optare modis omnibus ejuscemodi vestes ab ecclesia sublatas esse; sibi tamen non videri (cum omnia mundis munda esse constet) quod pii, de impietate vestium in ministerio ecclesiæ alioqui instructi, illis uti non possint. Post diuturnam autem reluctationem incarcerationatus est Hoperus, ac 15 forte post incarcerationem diebus, pervicacia episcoporum victus, bonus Hoperus se causamque suam senatus regii submisit aroitrrio; ac ita factum est, ut via illa ordinaria media quadragesima inauguratus fuerit, non sine summo nostro piorumque omnium dolore tamen, neque sine gravissimo multorum hominum ac fratrum offendiculo: quod ego te celatum nolui, quanquam id pro meo in D. Hoperum animo invitus faciam; neque certe facerem id nunc, nisi te scirem in Hoperum animo esse propensissimo, atque adeo te alterum Hoperum esse. Plura libenter hic adderem, si modo liceret tuto literis omnia committere; verum id malle coram quam privatis literis. Interim cura ut hic de me nullum apud D. Hoperum facias verbum; neque operæ pretium erit hujus jam rei hominem multum commovere, cum res confecta nullo jam remedio corrigi queat: si tamen aliquid pro tua prudentia ipsi scribendum eumque commonendum existunes, id quidem poteris, eoque animo hæc tibi potissimum significavi; majore tamen cum fructu illud poteris, si meo aut cujusvis alterius suppresso nomine scribas tibi a quodam amico significatum esse. Spero tamen hunc casum ipsi Hopero ac etiam ecclesiæ utilem fore. Ipse quindecim ante Pascha diebus profectus est ad suum episcopatum, ubi quantum audimus diligentissime perfungitur suo munere; quo nomine gratia sit Domino Deo, cui ministerium ejus ac etiamnum tuum ipsius commendo ex animo. Ego, si modo ab ecclesia nostra mihi impetrare liceat dimissionem, adibo D. Hoperum ad menses aliquot; et si quo modo ipsi utilis esse possim in suo ministerio, non detrectabo quicquid Dominus dederit; idque ipsi hinc abeunti facturum me promisi.

Porro ecclesia nostra satis succedit feliciter, eo dempto quod sacramenta pure adhuc administrare nobis non liceat per episcopos. Ceterum verbum purissime a Martino nostro Micronio maxima cum ecclesiæ utilitate prædicatur, qui ut populariter, Tigurinorum more, ita et prudenter versatur in verbi interpretatione, nihil adferens tortum aut leviculum, quod non ad maximam ædificationem faciat. Disciplina, quatenus fieri licebit, jam a nobis instituitur; cujus pars et catechismus, quem jam paramus, censendus est, ac etiam prophetia seu collatio scripturarum, quam proxima hebdomada aggrediemur una cum Anglis. Eam vero et Latine diebus lunæ singulis, a prælectione D. à Lasco, qui jam evangelium Joannis interpretatur maxima cum omnium auditorum admiratione et utilitate, peragemus; ac item Germanice diebus Mercurii, idque a prælectione D. Gualteri, qui Genesim interpretabitur Latina lingua: duas itaque collationes habituri sumus singulis hebdomadis; in quarum priore ventilabuntur summa cum modestia ambæ illæ proximæ prælectiones, in posteriore vero conciones toto octiduo habitæ. Quæ res sine summo emolumento fieri non poterit,

Domino Deo dante, cujus est augmentum rerum bonarum omnium dare. Uxor D. Hoperi, quæ adhuc est Londini, rogavit ut has quas meis conjunxi ad te una mitterem. Saluta mihi, quæso, tuam caram castamque conjugem, ac D. Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gualterum, Zwinglium, Wolfium, Phrisium, ac Sebastianum. Ne tamen prætermitte dominum Gesnerum, ac imprimis meum hospitem D. Butlerum, cui una cum uxore atque adeo toti ecclesiæ precor omnia felicia in Domino. Vale, vir ac præceptor perpetuo mihi observande, in eo qui est vita nostra. Amen. Londini, 9 Aprilis, 1551.

Tuus vere et ex animo,

JOANNES UTENHOVIUS.

Salutat te officiose D. Martinus, qui, jam solus adhuc Germanicæ ministrans ecclesiæ, varie impeditur, ac proinde nihil potuit nunc scribere; verum id alias est compensaturus.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ pastori vigilan-
tissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXXI.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. ANTE menses quatuor commiseram cuidam fratri literas, quas tibi tradendas susceperat; verum ille eas multo post tempore (nescio quid prætexens) remisit. Quas tamen hactenus apud me servavi ideo, ut illas per occasionem, quanquam alioqui veteres, ad te mitterem; quo hoc saltem testimonium mei in te animi haberes, ac me in tanto silentio tui immemorem fuisse non prorsus existimares. Jam vero illas ipsas ad te mitto literas, ut cognoscas quam catastrophæ negotium D. Hoperi tandem sortitum fuerit. Diu haud dubie hæsitavit animus, an hæc mihi scribenda essent de homine mihi multo amicissimo. Verum cum animo revolverem, lapsus et prophetarum et apostolorum sacris literis ad perpetuam hominum memoriam non temere esse proditos, omnem protinus hæsitacionem excussi, nihil dubitans quin tu (quæ tua est pietas et prudentia) christiane sis laturus fratris infirmitatem, eumque ex hac occasione sui officii admoniturus, si operæ pretium videatur. Ego interim nihil dubito quin hic casus in bonum ecclesiæ tandem sit cessurus: solemus enim ejusmodi rationibus nos ipsi melius novisse, animasque nostras coram Deo magis humiliare, ac etiamnum proximorum ministerio accommodiores æquabilioresque reddi. Et sane D. Hoperus adeo fideliter diligenterque jam versatur in suo ministerio, ut merito omnes pii exhilarescant. Cetera facile cognoscēs ex eo qui

has defert; ipse enim penitius (uti arbitror) spectata habet omnia ipsius Hoperi negotia quam nos, cum ipse Glocestriæ fuerit, ac Oxoniæ non ita inde procul aliquandiu habitaverit. Ex eodem intelliges ecclesiæ atque adeo regni hujus statum; quamobrem finem scribendi nunc faciam, nihil ambigens quin Martinus noster nostrarum etiam rerum te jam faciat certiores.

Cum ante biennium isthinc rediissem Argentinam, Joannes Burcherus dedit mihi frustum cujusdam libri gustandum, libri inquam quod ipse dicebat sibi Tiguro a quodam amico missum fuisse: quale ego mihi proximis paschalibus nundinis Francfordiensibus cuperem transmitti, et rogo te, ut mihi ejusmodi unum, quod non sit nimis multis speciebus conditum, isthic compares, Francfordiamque ad ædes Adriani Edingi transmittas, indicato pretio, quod ego hic Stomphio, aut Francofordiæ cui voles, reddendum curavero: quo nomine feceris mihi rem multo gratissimam. Si ego vicissim hic tibi uspiam possim commodare aut gratificari, invenies me semper paratissimum. Saluta mihi quæso omnes fratres quorum in alteris memini literis, ac bene vale in Domino, mi domine mihi perpetuo observande, cui ego ministerium tuum cum tota familia commendo ex animo. Londini, 14 Augusti, 1551.

Tuus ut suus,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. Henrico Bullingero. Tiguri.

EPISTOLA CCLXXII.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERÆ tuæ octavo Novembris datæ mihi jamdudum per D. Hoperum fuerunt redditæ. Ego vero nunc de statu eorum, quæ hic publice ac item privatim inter nos geruntur, fusius ad te scriberem, si ei, qui has deferendas suscepit, non æque aut fortasse probius spectata essent omnia atque mihi ipsi; quæ res facit ut breviores jam abs me habeas literas quam alioqui eras habiturus. Illud tamen ex me scito, pios omnes optime hic jam sperare de successu religionis; ad quam restituendam summo nunc laborant studio, qui ad hoc per regiam majestatem sunt constituti: inter quos est Thomas Cantuariensis, Joannes Hoperus, Joannes à Lasco, Petrus Martyr, ac multi alii docti ac pii viri. Et quanquam omnes illi, qui numero sunt 32, in omnibus inter se convenire subinde non possunt, spero tamen saniores in doctrina superaturos esse, eo quod rex, qui puram religionem omnino promotam cupit, suam, ubi opus est, auctoritatem interponat. Neque dubium est, favente Christo Domino, si modo inter prædictos bene

saneque conveniat, uti omnes speramus, quin parlamentariorum postmodum suffragiis acta transacta facile comprobabuntur. Nostrum interim ac vestrum isthic est Deum serio obnixequè rogare, ut Spiritu suo conventui, qui hic jam coit, adesse velit: quo omnia præsertim quæ religionem attinent, quæ in eo controvertentur, cedant ad nominis sui gloriam regnique Filii sui incrementum. Quod ut faxit ipse etiam atque etiam rogo ex animo.

Porro de expeditione regis Galliarum, quam jam parat in Germaniam ad illius liberationem, ut hic ferunt, nihil scribam, existimans vos isthic de ea plura et certiora habere. D. à Lasco per præsentem reformationem varie, ut potes existimare, impeditus jussit se excusari apud te, quod nihil jam scribat. Saluto quæso mihi D. Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gaulterum, Wolfium ac reliquos fratres, ut interim D. Gesnerum non omittam. Saluta mihi quoque D. Butlerum una cum uxore. Salutat te D. à Lasco, D. Gualterus. Vale, vir ornatissime in Domino, cui ego te ministeriumque tuum commendo ex animo. Londini, 9 Martii, 1551.

Tuus ut suus,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico Bullingero.
Tiguri.*

EPISTOLA CCLXXIII.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUANQUAM nunc varie multumque impedirer, nolui tamen committere quin aliquid ad te scriberem, quo animi erga te mei propensionem aliquo saltem modo declararem. Porro progressum nostræ hic ecclesiæ adeo feliciter cedere nobis, te sane celare non possum; quo nomine est, quod immortales agamus gratias Deo Optimo Maximo. Is vero ita ex animi nostri succedit sententia, ut meliorem vixdum optare liceat. Martinus noster plane viriliter perfungitur suo munere, qui fideliter, prudenter, diligenterque omnia sua persequitur. D. Hoperum, episcopum Vigorniensem, ante quatuor menses hinc sum comitatus Vigorniam, cui adfui ad septem fere hebdomadas. Ejus vero fidem studiumque satis commendare non possum. Dominus Deus fructuosum reddat ejus ministerium, quo eventus rei votis studiisque hominis respondeat.

Hic nunc a paucis saltem diebus subortæ sunt turbæ quædam inter episcopos ex concione pii cujusdam viri, concionatoris ducis Northumbriæ, quam habuit coram rege ac consiliariis ejus, in qua vere libere invectus est in geniculationem cœnæ Dominicæ, quæ hic etiamnum inter Anglos adhuc

servatur. Ille tamen vir bonus, Scotus natione, ita affecit multorum animos, ut speremus aliquid boni inde tandem ad ecclesiam rediturum esse. Quod ut faxit Dominus etiam atque etiam rogo.

D. à Lasco accepit jam nunc literas ab aliquot proceribus regni Poloniae ac magnæ Lithuaniae; nec non et ab ipso Poloniae rege accepit literas omnimodæ humanitatis plenas: quibus omnibus invitatur ille ut veniat in Poloniam sub comitia publica illius regni, quæ circa regnum ad reformatandam religionem sunt indicta. Illud vero inprimis cupiunt, ad evitandam omnem suspicionem ab adversariis fidei, ut per occasionem aliquam tanquam legatus a rege nostro eo mittatur. Quæ res hodie primum duci Northumbriæ ab archiepiscopo Cantuariensi est proposita. Faxit Dominus, ut cedat ad sui nominis gloriam. D. à Lasco ac D. Martinus, qui varie nunc distringuntur, cupiunt apud te excusari, quod nihil scribant. Interim peramanter te voluerunt salutatum. Saluta mihi quæso D. Bibliandrum ac reliquos mihi isthic notos patres ac fratres, ut interim D. Butleri mentionem faciam. Vale, mi domine Bullingere, animo meo carissime observandissimeque in Domino, cui ego ministerium tuum commendo ex animo. Londini, 12 Octobris, 1552. Ex ædibus D. à Lasco, cui convivo.

Tuus vere et ex animo,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ pastori vigilantissimo,
amico ac fratri multo carissimo.*

EPISTOLA CCLXXIV.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. ANTE quadriduum per Ricardum Hillesium tuæ literæ, datæ 9 Martii, primum mihi sunt redditæ, vir clarissime; quibus significas mihi quod ex lethali morbo, quo circa Decembrem laborabas, revalueris, quo nomine maxime gaudeo: oroque Dominum ut valetudinem tuam confirmet, teque suæ ecclesiæ diu servet incolumem, ad nominis sui gloriam. Ego quoque multo periculosissime eodem mense laborabam, adeo ut fratres omnes, ac etiam D. à Lasco hospes meus, de vita mea prorsus desperarent. Verum ego per Dei misericordiam mediocriter sum restitutus pristinae valetudini. Faxit Dominus ut eam in augmentum regni sui pro mea tenuitate impendam. Porro quod ita apud me expostulas de negligentia D. Hoperi nihil miror, sed miror potius hominis negligentiam. Ego sane monebo eum propediem meis literis, idque serio. Verum quid sim con-

secuturus nescio: ipse enim ita est comparatus, ut nemini nostrum, ne domino quidem à Lasco unquam scribat, quanquam nos interea amet, adeo ut istæ tuæ querimoniæ nobis omnibus tecum sint communes. Interim certo tibi persuadeas velim, Bullingerum ei semper esse carissimum, ipsique fieri maximi inter omnes homines, id quod ego certo contestari possum. Quod vero pecuniam attinet, quam Hoperus mutuo dedit illis studiosis quorum meministi, discam ex ipso Hopero, quid de ea fieri velit, et si quid ab eo responsi recepero, mox significavero.

D. à Lasco, qui adhuc apud nos est, te resalutat, mihiq̃ue promisit heri, se ad te scripturum esse; ac proinde nihil amplius de eo nunc scribam, nihil dubitans quin ipse promissis sit staturus. In novis nihil habemus, præter quod rex, qui ex gravissima tussi, quæ penetralia ipsasque medullas jam occupaverat, periculosissime laboravit non ita pridem, nunc melius habet: quanquam vix futurum est ut tota hac æstate in integrum restituetur ejus valetudo. Interea tamen optime semper fuit affectus erga religionem, ac etiamnum adhuc afficitur, multoque magis quam unquam alias. Deus servet eum suæ ecclesiæ, utque eum isthic vestris precibus Deo commendetis rogo. Jam excuduntur articuli regio nomine, quibus subscribendum erit omnibus in ministerio constituendis, ac etiamnum jam constitutis, si modo suum ministerium retinere velint. Ceterum quod ante biennium rogavi, iterum te rogo in Domino, ut per te vel per alium (modo grave non sit) cures mihi isthinc ad nundinas Francofordianas mitti magnum libum non multo aromate conditum, quale ante quadriennium miseras Burchero. Facile curaretur ut ego illud ex nundinis Francofordiensibus per manus Ricardi Hillesi acciperem: quo nomine faceres mihi rem gratiorem quam ego tibi possim exprimere. Pretium vero poteris mihi indicare: ego illud D. Hopero in diminutionem pecuniæ, cujus jam meminimus, dabo, aut alia, qua ipse voles, solvam ratione. Si quid ego vicissim in tui gratiam unquam potero, utere me quæso familiariter.

D. Mart. Micronius te jussit plurimum salvere. Saluta mihi quæso D. Bibliandrum, D. Pellicanum, D. Gesnerum, dominumque Butlerum, cui ego opto meliorem valetudinem in Domino. Vale, vir clarissime, animoque meo perpetuo colende in Christo, cui ego te tuumque ministerium commendo ex animo: meque, ut soles, ama. Londini, 7 Junii, 1553.

Tuus ut suus,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro D. Henrico Bullingero,
ecclesiæ Tigurinæ pastori fidelissimo,
fratri suo in Domino colendissimo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCLXXV.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Ut primum Basileam veni, clarissime domine ac præceptor in Christo observandissime, prima mihi cura fuit, ut de hospitio commodum inquirerem. Accessi primum ad D. Oporinum, cui literas tuas dedi: iis perlectis de statu vestrarum rerum diligenter quæsivit. Dixi bene omnia se habere. Primo colloquio obtulit mihi hospitium, ac postulavit quadraginta coronatos: egi gratias pro tam prompto et benevolo in me animo; at nihil temere faciendum esse putavi, cum ea res multum incommoditatis secum ferat, si sinistre, plurimum contra commoditatis, si dextre ac fauste eveniat. Adeundum mihi prius existimavi Celium, quia pater cupiebat, ut si quando Basileam me conferrem, cum eo essem. Ille omnem suam operam et studium pollicitus est; at ob varias causas se me recipere in familiam non posse aiebat, quarum præcipua erat victus tenuitas et summa omnium rerum caritas. Tandem auxilio amicorum quorundam recepit me vir quidam probus et mediocriter eruditus: apud eum sum, donec de comodo aliquo hospitio mihi prospectum fuerit. Quomodocunque tamen succedat, video me multo incommodius tractatum iri (quod ad victum attinet) quam apud te, clarissime domine; sed, ut scis, paucissimis sum contentus. Habes rerum mearum statum; Dei Optimi Maximi beneficio bene valeo, et pro voto succedunt omnia.

Cum beneficia, quæ a te maxima accepi, optime domine, sedulo mecum repeto, non videor mihi unquam respondere posse; sed reficit me tua singularis et propemodum divina humanitas, cui magni muneris instar est animus gratus, et gratificari omnibus modis gestiens: hunc quæso, mi domine, accipias, et tibi me tui esse observantissimum persuadeas. Bene vale, præstantissime domine in Christo Jesu. Uxorem (si grave non sit) meis verbis veneranter saluta et filias Ἀλήθειαν καὶ Δωροθέαν, ac generos tuos clarissimos D. Lavaterum ac Simlerum. Etiam atque etiam vale in Christo, præceptor colendissime. Ipsis calendis Martii, festinanter; Basileæ. (1554.)

Tuæ P. observantissimus,

JOANNES UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

*Doctrina ac virtute clarissimo domino D.
Henrico Bullingero, ecclesiæ Tigurinae episcopo, domino et præceptori
suo multum colendo. Tigurum.*

EPISTOLA CCLXXVI.

JOANNES UTENHOVIUS HENRICO BULLINGERO ET PETRO
MARTYRI.

S. P. Ut rerum hic nostrarum cognitionem aliquam habeatis, viri clarissimi, sciatis nos 23 superioris Februarii die Cracovia Vilnam (quæ est metropolis magnæ Lituaniæ) ad regem profectos esse, quo 17 Martii incolumes, Dei gratia, pervenimus. Biduo vero post accessimus regem, qui illustrem virum D. Joannem à Lasco amantissime (non sine multorum admiratione) data etiam utrique nostrum dextra excepit, eumque dicentem ipsique regni ipsius, ut fit, felicitatem ac istam evangelicæ doctrinæ lucem, simulque et patriæ toti sub ejus gubernatione gratulantem, et reditus sui in patriam occasionem vocationemque suam indissimulanter exponentem, attente et plane benevole audivit, et suo ipsius mox ore respondit ipsius reditum sibi esse gratissimum. Vice-cancellarius vero, homo scilicet ecclesiasticus, innumeris beneficiis oneratus, coadjutor archiepiscopi Gresnensis, primique præterea vacantis episcopatus anhelus expectator, ut suæ in papam fidei et observantiæ satisfaceret, 22 post die regio nomine, rege præsentē, inter alia respondit: regem nullam aliam lucem evangelii agnoscere quam agnovissent majores ejus, quamve jam a sexcentis plus minus annis agnovisset Polonia; eamque doctrinam esse rectam, ipsiusque majestatem, exemplo majorum suorum, in ea perstare velle: ad hæc solius regis esse vocare quospiam ad reformandas hic ecclesias, ac proinde non vocandum fuisse ipsum a nobilitate Polonica. Rex vero jam ante indicaverat domino à Lasco per D. Palatinum Vिल्nensem, vice-cancellarium omnino urgere et parare responsum ad illam ejus salutationem; duo autem (ea nimirum quæ nunc commemoravi) fore in tota illius responsione, quæ ipsum merito essent offensura: admonens eum ut quam brevissime responderet, ne ille novam replicandi telam, ipsius majestatis nomine, denuo ordiretur; ex mutuis enim nunc disceptationibus nihil utilitatis progressui religionis accessurum esse. Si quid porro D. à Lasco ipsi vellet, hoc clam, semotis arbitris, ageret; se enim ipsi privatum secum colloquium concessurum esse, in quo libere de quibusvis agere queat. Dominus vero à Lasco, quum primum vice-cancellarius suam absolvit orationem, paucis (ut regiæ hac parte postulationi satisfaceret, spe alioqui privati cum rege colloquii fretus) respondit, se quidem haud temere regi regnoque ipsius hanc evangelicæ doctrinæ lucem gratulatum esse. Interim (inquit) videat majestas sua, ut se fidemque suam approbet Deo Patri et Christo Domino, ad cujus tribunal ipsi olim sistendum erit, regiæque suæ administrationis ratio reddenda fuerit: se nihilominus, quemadmodum semper sperarit, de ipsius majestate non desitutum adhuc sperare, Deum ipsi aliquando daturum esse gratiam, ut puram Dei religionem serio amplexetur, publicaque

professione contestetur; sequē, ut hoc fiat, ardentissimis votis ac precibus a Deo Optimo Maximo hactenus contendisse, et deinceps contensurum esse. Quod porro vocationem a rege faciendam ad reformandas hic ecclesias attinet, se quidem hic regiae majestatis auctoritatem semper ingenue agnovisse, ac reverenter etiamnum agnoscere, praesertim si generalis quaedam regni totius reformatio institui debeat. Verum hinc non impediri, quominus sui agnati, cogaati, affines ac nobiles alii ipsum aut alium quemvis (pro singulari nobilitatis hic libertate) vocare potuerint, ut eos, promovendo religionem, in ipsorum ditionibus adjuvaret; qui unicus fuit scopus eorum, qui ipsum vocarunt, ac etiam ipsius divinae huic vocationi parendo; quicquid tandem adversarii calumnientur.

Biduo vero post admisit rex D. à Lasco ad privatum (uti promiserat) colloquium, multis quidem praesentibus, sed nihil audientibus: in quo admonuit regem peccati sui, ejus nimirum abnegationis Christi Domini, quam biduo ante fecerat, et aliarum quarundam gravium rerum, tradens ei scriptum quoddam eximium, quod Vilnae jam recens conscripserat; de officio regis in tollenda idolomania et promovenda vera religione, deque fucō episcoporum papalium, et quae regem regnumque ipsum ab eis maneant pericula, nisi tempori prospiciatur, ac de praeparatione necessaria ante comitia. Rex autem aequanimiter tulit ejus admonitionem: se tamen non potuisse nunc aliud praestare, in tanta praesertim adversariorum importunitate; ceterum absoluto hoc bello Livonico (quod jam magno sane apparatu in procinctu est) se seriae reformationi ecclesiarum incubiturum esse, quemadmodum postremis regni comitiis toti nobilium ordini se facturum promisit. Et agnovit dominum à Lasco non tantum pro subdito, verum etiam pro servitore suo, nempe secretario, eoque loco quo fuerat olim apud divum Sigismundum regiae majestatis parentem: et promisit se ipsum defensurum esse adversum omnes ipsius calumniosos adversarios; permisitque ei, ut et domi suae nobilium virorum ministrorumque conventus habeat, et ipse quoque in aliis aedibus conveniat cum fratribus quoties videbitur, quatenus saltem religioni propagandae, non autem seditioni alicui excitandae incumbatur. Multaque alia benevolentiae suae erga D. à Lasco rex praebuit signa; quae nunc non est narrandi locus. Ac tandem data utrique nostrum dextra decessit a nobis.

Palatinus quoque Vilmensis, princeps clementissimus variisque naturae Spiritusque dotibus ornatus, qui luculentissimam anno superiore fidei suae publico scripto edidit confessionem, nos domi suae per mensem integrum tractavit multo humanissime, dominoque à Lasco honestam pensionem annuam assignavit, ac filiae ipsius majori natu, ipsi nondum visae, quam sibi in familiam dari postulavit, mille florenos Polonicos in dotem promisit, eique maritum ex sua ipsius cognatione spocondit; multisque praeterea muneribus ipsum, ac etiam me quibusdam, honoravit. Qui princeps cum sit vestri isthic multo studiosissimus, consulto mihi videbimini facturi, si

ei librum aliquem inscribatis ad excitandum ejus animum in causa religionis. Scitis enim ipsi ejusmodi principes præsertim viros, qui ita varie intrlicantur, stimulis et calcaribus quibusdam egere, ut alacrius currant in instituto itinere. Ille autem Latine novit, tantaque est auctoritatis præceteris in Lituania, ut quidam aiant, eum vidisse omnia in Lituania, qui ipsum viderit. Neque est quisquam apud regem ipsum, qui majore auctoritate sit præditus. Quare multum fuerit tantum virum ecclesiæ Christi Domini magis magisque confirmasse. Ceterum dominus à Lasco Vilnæ magna sane cum ædificatione subinde est concionatus, præsentibus etiam multis aulicis regiis, regeque sciente et permittente. In reditu quoque nostro ex Lituania, quoties sese offerebat occasio, est concionatus confirmando fratres cum in aliis articulis tum in negotio sacramentario.

Interea autem, dum Vilnæ essemus, venerunt eo septem monachi ordinis S. Basilii ex Moscovia (quæ Græcæ est fidei), qui nomine veræ religionis eo perfugiebant. Tanta enim apud illos nunc est persecutio, ut si non mature sese inde subduxissent, de eis jamdudum actum esset. Primarium inter eos fratrem, qui magnus apud Moscos fuerat, reliquosque hic auctoritate, ætate, et sacrarum literarum cognitione præcellere videbatur, examinavit D. à Lasco per interpretem; sed adeo dextre respondit in præcipuis quibusque religionis capitibus, ac etiamnum in re eucharistica, ut dexterius vix potuisset, ut eos totos nostros esse proque fratribus nostris vere agnoverimus. Aiebant autem illi, sub ipsorum inde recessum jam 70 circiter nobiles viros ob causam religionis in vincula coniectos fuisse, sibi que plusquam quingentos fratres, quibus cordi esset religio, in Moscovia notos esse. Hinc videmus mirabilem divini Spiritus in electis Dei potentiam: illi enim a nostris, quorum scripta non intelligunt, eam cognitionem haudquaquam hauserunt, sed ab iis, quos Deus ipse Spiritu suo excitavit in Moscovia. Porro Ruteni, Græcæ etiam fidei homines, qui Vilnæ habitant ac templa sua habent, non possunt conspectum horum fratrum ferre; ac eos initio adventus eorum graviter fustigabant ob suam ab ipsorum fide defectionem; neque eis tuto illic habitare licuisset per Rutenos, nisi D. Palatinus Vilnensis eos in suam protectionem recepisset. Ceterum rex nunc scripsit ad episcopos regni hujus, qui non ita pridem in synodo quadam congregati erant, jubens ut ipsi sine ulteriore procrastinatione serio cogitent de reformandis hic ecclesiis, idque non tantum in moribus, sed etiam in ipso Dei cultu; se enim (sicuti episcopo Romano jam pridem significavit) sine certo regni sui periculo reformationem ecclesiarum suarum non posse diutius protrahere. Faxit Dominus Deus Spiritu suo sancto, ut ea felices faciat progressus ad adorandi sui nominis gloriam.

Ut autem succedat felicius reformatio, quam rex Dei favore meditatur sub proximam hyemem, necesse fuerit (meo quidem judicio) fidelem aliquem choragum esse totius actionis, qui reliquis præcat, et reformationem ipsam ex Dei verbo formando, et jam demum formatam executioni mandando. Nam

si omnes suas promiscue cogitationes adferre, easque, qualesquales fuerint, pro suo arbitrio obtrudere volent, non bene haud dubie successurum est reformationis negotium. Ac rursum, etiam si optima quæque instituta essent, parum sane prodescent ad bene regendam hanc Dei ecclesiam, nisi sit vir aliquis fidelis, prudens, et in exercitio disciplinæ ecclesiasticæ exercitatus, qui ea exequatur. Quare videremini operæ pretium facturi, viri clarissimi, in isthac præsertim ecclesiæ hujus infantia, si vos (quæ vestra hic passim et apud regem ipsum est auctoritas) dominum à Lasco, cujus fides et prudentia (ut alias ejus divinas dotes non attingam) vobis isthic non sunt ignotæ, ad hoc regi ipsi simul et Palatino Vilenensi missis ad ipsos literis commendaretis, quemadmodum D. Philippus Melancthon nuper fecit. Alioqui enim metuendum est, ne parum feliciter succedat reformatio, aut saltem reformationis quantumcunque alioqui bonæ executio. Certum est enim hic pene omnes neophytos esse, quibus citra certissimum ecclesiæ periculum hæc provincia imponi non potest.

Reliqua ex D. doctore Lismannino, patre ac fratre nostro honorando, facile cognoscetis: cujus fata (ut ita loquar) sic ferunt, Deo ita providente, ut aliquandiu adhuc peregrinari ab hoc regno (quod ei veluti patria jam fuit) cogatur; nulla sane culpa sua, cum et de rege ipso et regno hoc quam optime sit meritis; sed Satanæ et adversariorum Christi Domini nimia rabie, quam rex omni ex parte (quæ ipsius est infirmitas) sustinere nequit. Ipse interim summam erga D. Lismanninum, quem interea ad vestram isthic ecclesiam præ omnibus totius Germaniæ ecclesiis cupit divertere, semper declaravit ac etiamnum declarat benevolentiam. Nihil autem dubitandum est, quin hæc crux argumento sit peculiaris cujusdam erga dominum Lismanninum bonitatis Dei, qui suam erga suos electos benevolentiam ejusmodi tesseris ac veluti symbolis quibusdam declarare consuevit. Et quandoquidem diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, persuasus sum in Domino, hoc ipsum exilium (nobis hic alioqui permolestum) ei et ædificationi et consolationi futurum esse. Quod si in Misch aut Kedar, apud populum nempe barbarum omnisque cognitionis metusve Dei expertem, ei exemplo Davidis vivendum esset, dura haud dubie foret peregre vivendi ratio. Sed suavis ille convictus inter primarios fratres sanctissimosque eruditissimorum pientissimorumque virorum cœtus ac congressus non poterunt ipsum non summo opere oblectari et consolari, instructioremque ac utiliorem magis magisque reddere ecclesiæ Dei et Domini nostri Jesu Christi. Quæ res omnibus alioqui adminiculis destituta deberet nos fratresque hic nostros abunde consolari in isthac fratris nostri visitatione.

Fuit hic non ita pridem quidam vobis isthic non prorsus ignotus, qui conatus est hasce ecclesias clanculum turbare; qui et parum honorifica etiamnum spargit passim in Germania de domino à Lasco, bene alias de eo merito, quemadmodum et in majore Polonia nuper fecit, quoties fenestella aliqua ei aperiretur, apud eos nimirum, quos non prorsus nobiscum sentire sciret in re sacramentaria, ut animos quorundam hic nobilium ad

accipiendam confessionem Augustanam præpararet: cum tamen, dum hic apud nos esset, se nobis conformaret, seque nobiscum prorsus sentire diceret ac dissimularet; adeo ut dominum D. Lismanninum præter alios plurimos in eam persuasionem de eo pertraxerit, qui ea occasione vobis isthic non inhonorificum testimonium de homine præbuisse fertur. Hæc ego pro mea in ecclesiam Christi fide vobis indicanda esse existimavi, ne vos ejusmodi delationibus forte decipiâmini, quin potius ipsius calumniis ac hypocrisi ad Dei gloriam occurratis: de quo plura per D. Lismanninum cognoscetis.

Valete, viri multo ornatissimi, præceptores ac fratres observandissimi in Christo Domino, cui ego vos ministeriumque vestrum summo studio commendo, quo copiosum ei fructum adferatis in vitam æternam. Amen. Salutate, quæso, mihi officiosissime D. Bernardinum Ochinum ac D. Conradum Gesnerum in Domino, ac me precibus vestris Domino Deo commendate. Ego omnem reddam vicissitudinem. Wlodislaviæ, 23 Junii. Anno 1557.

Vestræ omnium pietati multo addictissimus,

JO. UTENHOVIUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimis viris domino Henrico Bullingero
ac D. Petro Martyri, reliquisque Tiguri-
næ ecclesiæ pastoribus ac professoribus,
præceptoribus ac fratribus suis colen-
dissimis. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXXVII.

GULIELMUS PETERSON CONRADO PULBERTO.

CUM ad te scriberem, integerrime Conrade, tam valde metuebam ne scripta mea ob meam imperitiam a te lecta non intelligerentur, ut a scribendo fere prorsus abstinuissem. Verum enimvero cum tuam erga me benignitatem expendissem, atque quod a me illud petisses, ut saltem tria verba scriberem, non potui tibi quamvis inculte atque illepide non scribere. Nova quæ ex me cupis audire non habeo, nisi quod idola, quæ olim miracula in Anglia edebant, nunc (ut audio) in frusta franguntur: impostura sacrificorum omnibus nota. Et ut de quodam insigni idolo atque impostura tibi dicam: scis simulacrum in Anglia prostitisse, quod certis temporibus os oculosque movebat, lacrymabat, renuebat atque annuebat adstanti populo. Quæ fiebant arte sacrificorum stantium in loco quodam secreto: quæ impostura nunc innotuit omnibus in Anglia agentibus. Illud a te, optime Conrade, petam, ut si quæ literæ mihi

scriptæ, aut aliquid aliud ad manus tuas pervenerit, transmittas ad me per mercatorem illum, per quem ego (ut nosti) curavi literas meas in Angliam mitti, aut per Joannem Butlerum, qui in ædibus D. Sapidì operam navat literis. Ego autem dubito an sint mihi literæ missæ, quod nondum accepi. Porro mihi in patriam redeundum est: quare si quid est quod in tuam gratiam agere possum, scribito; et ego quicquid potero, id libenter agam. Oro te ut uxorem una cum ancilla tua meis verbis salutes. Et si quid a me unquam aut dictum aut factum sit, secus quam decuit, ignoscas: meique in precibus tuis apud Dominum memor sis. Dominum autem Bucerum et D. Capitonem meo nomine amantissime salutabis. Scripsissem eis, si tam doctus fuisset ut vel mediocriter scribere possem: ceterum officium istud tibi committo. Vale in Christo Domino nostro.

Tuus quantus quantus,

GULIELMUS PETERSON.

EPISTOLA CCLXXVIII.

JOANNES PHYNCHIUS CONRADO HUMPARDO.

CONRADO suo hospiti et amico non vulgari Jo. Phynchius salutem et vitæ innocentiam sibi optat. Gratia Dei et Domini nostri Jesu Christi cum omnibus pure et sincera fide ejus evangelium prædicantibus sit! Amen.

JAMPRIDEM cum a te, Conrade benevolentissime, discedere statueram, et in patriam, Deo duce, quantum potui proficiscerer; vehementer hoc unum a me petebas anhelantique desiderio, ut te aliqua ex parte certiore facerem, quo quidem modo res nostræ hic et in Anglia (in quantum per mercatores et bibliopolas aliquid veri certo scire potuimus) sese haberent. Quæ quidem postulatio, quamvis ardua mihi et difficilis visa fuit, quod in hujusmodi negotiis minime versatus unquam fui, tibi tamen amico summo munus hoc obire non sum dedignatus, ut posthac *ὑπόμνημα τοῦτο* nostræ amicitiae inter nos perennis memoriae mnemosynon esset, quo uterque nostrum, quoad in hoc corruptibili erimus inclusi corpore, communiter uteretur. Sed quorsum tam longum petitum initium spectat? Certe huc tendit, ut tuam inexplibilem bonarum literarum sitim exili atque saltem jejuno, cum opulento elegantique mihi negatur, stylo aliqua tamen ex parte sedare queam. Ceterum ne tuas limatas aures meis naniis tricisque diutius obtunderem, ad rem redire decrevi, atque quam brevissime potero tibi expediam, quomodo ecclesiæ status in Anglia sese habet.

Hic quidam Germanus mercator, qui Anglice loqui bene noscit, nobis pro certo dixit [quod] omnia idola, quæ miracula operarentur astu diaboli ejusque angelis, scilicet monachis, fratribus, ichthyophagis, ejusque farinæ

aliis, ad Londinum jussu episcoporum per equos feruntur: illic in publico suggestu divi Pauli, concione prius in Christo congregatis habita, deinde idolum quoddam e Cantia delatum primum, Anglice appellatum, *The Road of Grace in Kent*, quasi diceret, Agalma gratiæ in Cantia. Hic in suggestu concionator, episcopus Roffensis, coram populo omnes astutias imposturasque ejus ostendebat: a tergo prius funicula quadam artificiose facta ac in ordine digesta, aliquis trahens oculos quemadmodum vivens creatura circumvolvebat: aliis quoque deinde tractis, aliquando annuebat, aliquando renuebat: nulli ægrotanti sanitatem unquam concessit, quamvis multi illuc variis morbis cruciati coram eo adducti prostratique jacebant, nisi personatus aliquis dedita opera se ipsum fingens esse ægrotum, tunc ei annuebat quasi recuperationem morbi pollicitus, ut sic suas corroboraret imposturas: deinde alia arte, nescio qua, rictus aperiens claudensque, et (ut semel finiam) omnibus præstigiis populo manifestis, in frustra fractum est minuta: præterea quicumque ex ejus fragmentis aliquid frustelli nactus fuit, maxime gestiebat, quo (ut conjicio) vel domi comburerent, vel in hujusmodi impostorum reprehensionem reservarent. Deinde episcopus Latimerus in occidentali parte exiguum statuam manu portavit, e temploque ejiciebat, quam ejus terræ incolæ constanter affirmaverunt octo boves extrahere inde non potuisse. Deinde multa id genus alia, quibus simplicibus imponebant, jam sunt resecta, ut jam plebs indocta planos præstigiatores eos appellant, eorumque consilia spernunt, illis objicientes fallacias suas quibus seipsos exercebant, quamdiu turris Babel incolumis erat, quæ jam cuniculis suffossis ruinam quotidie minatur.

Τί χρεὶ λέγειν, quin D. Bucerum ἀκώλυτον ejusque collegam D. Capitonem ut te orem meo nomine diligenter salutares, cum D. Sturmio dominoque Bedroto, ceteris amicis non postponendo; atque etiam tui tori consortem, uxoremque D. Buceri Bed. meis verbis officiose salutabis cum Joanne et puella? Hic, mihi crede, nihil aliud invenies quam ut Lucianus in libello 'de Ratione scribendi historiam' inquit: ἐπινοοῦντες δὲ καὶ ἀναπλάττοντες ὅτι κεν ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶτταν, φασίν, ἔλθῃ.

"Ερῶ σο, et me ut sis¹ ama, et aliquando, si per otium tibi licuerit, mihi rescribere te velim. Tibi tuisque non omnibus scribo, ne me per has inconditas ostentui haberent. Iterum vale.

Tuus deditissimus,

PHYNCHIUS.

INSCRIPTIO.

*Suo hospiti Conrado Humpardo tradantur
hæ literæ.*

[¹ Scis vel facis?]

EPISTOLA CCLXXIX.

NICOLAUS PARTRIGIUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. P. RECEPIMUS a Froschovero humanissimas tuas literas ad nos scriptas una cum fasciculo (ut vocas) literarum ac librorum ad regni nostri heroas, humanissime præceptor, ex quibus facile intelligimus quantopere nos tibi devinctissimos devinctiores reddere studueris. Arctiora certe jamdudum sunt illa vincula quam ut speremus hac nostra etiam vita interrumpenda; tamen² abest ut unquam hic tui oblivisci nos posse credas, nec libenter ferimus hanc tuam parenthesim (si modo sic dici meretur); nam nisi stipites et impii esse velimus, non possumus non ut summa et maxima beneficia illa tua æstimare. Quis enim nisi impius parvi ducit in pietate (ut alia infinita beneficia sileamus) recte institui? Impietas sit non illis semper totis præcordiis velle respondere, nedum boni consulere. Quod præterea scribis, ipsissima humanitate dictante scribis. Nos idem abs te multo justius et abs tua integerrima familia precamur; et idem ex animo quoque pollicemur, quod quoad vixerimus, toti tui erimus, et nobis ut tuis perpetuo uti licebit. Quod scribis de filiola tua Elizabeth, nobis cum tuis omnibus carissimis vix sine lacrymis perlegimus: speramus revaluisse. Castissimam uxorem tuam ac piam matrem tuam una cum tota familia tua vicissim nostro nomine quæso diligenter salutes.

Quod injunxeras ut de regni nostri statu certiore a nundinis ac de rebus nostris faceremus, hoc lubentissimo animo nos semper facturos recipimus. Rainerius noster ad has nundinas non venit, quod nuper, ut audio, e vivis excesserat uxor. Scripsit ad nos; illas literas dabit tibi Froschoverus: nolui hisce includere, quod a D. Butlero ac Trehermo legi prius cuperem, qui Argentinæ agunt apud D. Sapidum; maxime vero a D. Gryneo, quod is imprimis hoc a nobis contenderat, nempe de statu regni nostri aut nostris aut aliorum certior fieri. Meminit Rainerius in literis suis ad nos et etiam ad Froschoverum scriptis Angli cujusdam, a quo voluit nos omnia plenius discere; at nullus talis adhuc quod scimus huc venit. Germanus quidam, ex sodalitia illorum mercatorum qui agunt Londini, mira nobis narravit de divis nonnullis qui prius fixas habuere sedes et immotas procul a Londino; jam equitasse Londinum, illicque stupenda in maximo cœtu edidisse. De barbata imagine Kantiana crucifixi (nostra lingua vocatur *The Rode of Grace* prope Maidstone) ita nobis retulit: eam, episcopo Roffensi ad crucem divi Pauli Londini concionante, in frequentissimo cœtu nobilium ac aliorum, ligneis ac lapideis diis nonnullis celeberrimis præsentibus, rotasse caput, volvisse oculos, spumasse ore, lacrymas per genas fudisse, quod ita intonasset prius episcopus adversus has imagines: satellites illi divi Kantianæ imaginis non multo

dissimilia fecere. Sperant brevi etiam Walsinghamicam virginem, ac D. Thomam Cantuariensem, necnon alias imagines eodem loci sua quoque edituros miracula, quæ cujusmodi sint satis opinor intelligis; resecta enim ars pessimorum nebulonum ita publice in illa imagine crucifixi, ut omnes fremerent adversus hos monachos et hujusmodi impostores, ut execrarentur imagines et imaginum cultores. Faxit Deus ut vere ex animis omnes idola ejiciamus!

Tu memor sis nostri semper, in precibus maxime ad Deum. Salutant te ac tuam familiam sodales nostri Wodrofus, Petersonus, Finchius, qui una nobiscum in Angliam profecturi sunt. Salutabis nostro nomine D. Pellicanum ac D. Leonem et D. Theodorum: excusabis nos, si opus fuerit, quod illi non valedixerimus; certe non possumus non optima et faustissima illi omnia precari, qui de nobis tam optime semper sit meritis. Tu optime vale in Domino, una cum tuis omnibus. Frankfordiæ, 12 die Aprilis.

Tuus,

NICOLAUS PARTRIGIUS.

INSCRIPTIO.

*Vigilantissimo Tigurinorum episcopo,
D. Henrico Bullingero, tradantur
hæ.*

EPISTOLA CCLXXX.

NICOLAUS PARTRIGIUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. P. PERGRATA fuerunt, honorande præceptor, et quæ de statu ecclesiæ vestræ scripsisti, et salutes quas ab optima uxore, matre, dulcissimisque liberis, missas significasti. Deum Optimum Maximum ex animo precor ut cum vos incolumes servet, tum vero ecclesiam in hac sincera et sancta religione retineat.

De libro tuo regi inscripto deque exemplaribus dono missis quid factum sit, nunc paucis accipe. Quum patriæ solum attigissemus, diligenter de regni statu sumus percontati; atque hic a bonæ fidei hominibus intelleximus, vestram auctoritatem propter inauspicatam illam nescio quam retractationem plurimum fuisse extenuatam. Accessimus igitur primo omnium Cantuariensem episcopum, qui humanissime librum ad se missum excepit: obtulimus quoque illi civilitatis causa, ac ut esset commendatior, regis librum: primo renuit, ac censuit multo utilius si D. Cromwallo traderetur, ac is hunc regi commendaret. Ceterum a comæ reposeit ipse regis librum, ac pollicetur se in manus regis daturum, nobis tamen præ-

sentibus, si quid a nobis velit rex sciscitari. Parat se ad continuam lectionem libri, ne aliquid ignoti regi commendare videretur. Jubet nos post duos redire dies; mox D. Cromwallum adimus; Eliottus illi in manus dedit tuum ad se librum una cum literis; perbenigne accepit, ac literas perlegit, quamvis esset fluctibus negotiorum obrutus: is illa nocte petebat curiam, nescio quid negotii habens cum rege, cui haud dubie ostendit librum, quem eo die acceperat. Hoc ubi rescivit Cantuariensis, illico mittit regi suum librum, cum nos adesse non possemus; sed gratum donum fuisse regi ex hoc colligimus, quod rex adstantibus dixerit se velle ut in Anglicum sermonem verteretur. Pollicitus erat Cantuariensis se hisce nundinis te certiore facturum de hisce omnibus. Ceterum ante quinque dies quam eram discessurus illum adii: peto numquid vellet per me ad vos; respondet epistolam tuam praesentem non habere; reliquerat enim eam apud aedes suas, a Londino, ubi nunc agit, quinquaginta miliaribus Britannicis distantes. Proximis nundinis ab omnibus expectabis literas.

De D. Cromwallo, de Matreface, ac Polscedis, arbitror nostrum Eliotum suis literis ad te mentionem fecisse: certe Latimerus episcopus a nobis bis aut ter est sciscitatus, num velimus has partes repetere; se enim libentissime rescripturum: nil, mihi crede, in vita illi contigit gratius, quam id quod ipse miseris. Ego tum temporis nil certi poteram polliceri: verum an tibi rescripserit, certe nescio; is enim, cum ex Anglia solverem, plusquam ducentis miliaribus a Londino aberat unde solvimus. D. Edwardus Wottonus librum tuum lætissimo animo accepit, atque in eo diligenter versatur; jussitque ut quando ipse scribere non possit, tibi significarem se totum tuum esse, si qua in re tibi gratificari possit.

Religio apud nos pulchre procedit. Regis jussu missi sunt in omnes partes Angliæ qui sincere concionentur. De Walsingamica virgine ac aliis idolis comminutis puto te jamdudum audivisse. Æstuans ille purgatorii ignis apud nos nunc extinguitur: de missa privata magna concertatio; agunt enim adhuc Londini legati ducis Saxoniae ac landgraviae Hessiae, qui in Lambeth palatio Cantuariensis quotidie fere intersunt disputationibus religionem attingentibus. Pollicentur nobis optima, nec possumus nobis non optima quæque sperare. Cetera ex D. Joanne Butlero cognoscas: ignosces quod nunc plura non scripserim.

Misi tibi pannum Britannicum, unde fiant tibi duo paria tibialium, alterum ex albo, alterum ex nigro: item 6 paria chirothecarum Oxoniensium; D. Joanni Butlero dabis unum par, uxori, matri, fratri, ac ejus uxori, tibi, singulis par unum. Utinam licuisset in majoribus gratificari. Hæc interim scio boni consules. Salutabis meo nomine quæso uxorem, matrem, liberos, fratrem, D. Joannem, breviter totam familiam, quam officiosissime. Recipies etiam a Froschovero monetam Romanam quam Michael Drumæus mihi dono dedit, qui tibi etiam nunc scripsit. Utinam

velis proximis nundinis illi rescribere, ac unas literas D. Ricardo Traceo, patri nostri Treherni, mittere; is enim tibi plurimum favet: poteris nostro Treherni, ut spero, hac re prodesse. En mittimus tibi libellulos sex, non quod velim sic tuis libris dono missis respondere, sed ut interim aliquo munusculo me tui memorem esse testarer. Vale feliciter. Frankfordiæ, 17 die Septembris.

Tuus totus,

NICOLAUS PARTRIGIUS.

P. S. Utinam aliquis mihi exscriberet quæ in D. Joannem concionatus es: ego bene ac fideliter illi munerarem.

Stanneas patinas puto solere in Anglia expoliri creta Flandrica.

INSCRIPTIO.

Insigniter tum docto tum pio viro

D. Henrico Bullingero, præceptorî suo colendissimo.

EPISTOLA CCLXXXI.

NICOLAUS PARTRIGIUS HENRICO BULLINGERO.

MAGNAM habeo gratiam, præceptor humanissime mihiq; tuo merito longe carissime, quod dignatus es ad me scribere non solum de tuo et ceterorum amicorum, verum etiam de felicissimæ ecclesiæ vestræ statu. Fuerunt omnia mihi quidem gratissima jucundissimaque. Atque utinam tibi de nobis tam felicia referre possemus: non quod non satis recto corpore valeamus, sed quod res omnes ex sententia nostra nondum succedant. Non dubito, quin ex negotiatoribus cognoveris omnia. Verum quoniam tam multa præclara de ecclesia vestra narrasti, referemus etiam nos aliqua fortassis non contemnenda. Nullus hic nomine tenus monachus est. Nuper animadversum in tres abbates præcipuos, qui magnum thesaurum seposuerant, ac varie conspirant, ut papismum reducerent. Boni pastores libere concionantur veritatem, nec in quemquam adhuc animadversum ob articulos de quibus scribis. Rex mire clemens libenter cuperet promotam ipsam veritatem; et ut hoc efficeret, voluit aliquot episcopos consultare de duodecim monasteriis selegendis, ubi pie et sancte instituerentur pueri in omni genere bonarum litterarum. Tantum inpræsentiarum habemus de his rebus. Indicatur conventus procerum aut, ut nos vocamus, parliamentum, ad octavum diem Aprilis.

Quod ad me spectat, vivo apud ornatissimum atque honestissimum virum, D. Antonium Ancherum, quæstorem Doverianum, cujus liberos ad humanitatem erudio. Is me jussit, ut te illius nomine hisce plurimum

salutarem. Chirothecas libentissime misissem, nisi literæ tuæ ad me sero pervenissent; nam quas scripsisti 20 Augusti, accepi 26 Februarii. Mittam tamen, ubi primum dabitur opportunitas. Recipies de me hisce nundinis per Raynerum angelotum aureum, ut numeres Christiano puero, quo visum fuerit, pro labore suo. Exspecto nunc etiam Bibliandri annotationes in Proverbia et Job: cuperem etiam illa tua quæ restant in Joannis evangelium, et quæ nunc concionaris in ejus epistolam. Salutabis ex me castissimam uxorem tuam, carissimam matrem, filios ac filias, item Rodolphum Gualterum, ad quem libentissime nunc scripsissem, si pro temporis angustia licuisset. Miror tamen, quod hisce nundinis nihil ad me scripserit; quod mihi haud facile quisquam persuaserit, sed potius in itinere aliquo casu interceptas. Huic dabis a me scolarum¹ Anglicum, matri item unum et uxori unum, tesseram scilicet veteris et perpetuæ amicitiae inter nos. Pro tuo munere gratissimo, libris scilicet per Froschoverum missis, ingentes agimus gratias: illos exspectamus hisce nundinis per Raynerum, qui Froschovero dabit ad te chirothecarum par Oxoniensium. Id potius heri mei munusculum est, quam meum: nam eo me ad hoc donavit herus paulo antequam hæc scriberem. Bene vive. Vale quam felicissime. 26 Februarii.

Tuus totus,

NICOLAUS PARTRIGIUS.

P. S. Saluta item quæso meo nomine præclarum illum cœtum doctissimorum virorum, venerandos hos senes, D. Pellicanum et D. Leonem, eruditissimum Bibliandrum, D. Megandrum, D. Ammianum, D. Binderum, etc. Iterum vale.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro D. Henrico
Bullingero, tradantur hæc.
Figuri.*

EPISTOLA CCLXXXII.

ROBERTUS BARNESIUS JOANNI ÆPINO.

Quod accusas me superbiæ, mi Æpine, injuste facis. Scribebam tibi familiarius propter nostram familiaritatem, sed tu alio vertis. De rebus nostris ex isto intelliges verbis apertius quam scribere possum: huic indicavi omnia. Rogo te, ut quam celeriter scribas ad Philippum meo nomine, ne huc veniat prius, quam a me recipiat literas: nollem eum periclitari propter spem quam in me habet. Nam ego ipse sum deceptus: tantum

[¹ Forsan solarem.]

rogabis eum, ne ullam verbum de me dicat. Ego mittam tibi unum nobilem, cui habebis fidem non minus quam mihi: illi committam omnia. Est crudele certamen inter episcopum Londinensem Gardinerum et me pro justificatione fidei et pro purgatorio. Ille firmat, sanguinem Jesu Christi tantum purgare præterita peccata ante baptismum, sed, quæ commissa sunt postea, partim deleri meritis Christi, partim nostris satisfactionibus. Ad hoc dicit: Opera voluntaria esse excellentiora operibus Decalogi. De purgatorio dicit: Si mulier effecerit missas celebrari, et eleemosynas dederit pro anima viri sui, potest audacter postulare in iudicio Dei animam viri, et dicere se solvisse pretium redemptionis suæ. Ego vero contra omnia ista vindico sanguinem Domini mei Jesu Christi, et solus adhuc facio: nam multi licet probent mea dicta, tamen nemo prodit, nisi Latimerus. Tu audies, quorsum evadet ista pugna. Tantum scribito præceptoribus meis, ut pro me orent. Saluta D. pastorem S. Jacobi, D. Dethlefum, Geskinbuge, Abeike, Petrum Hesterbergh, Herr Jochym molitorem, ac alios. Nulla conditio est mihi amplior quam erat. Vale. Londini, 21 Maii, ex ædibus Thomæ Parnelli, cui mittes literas. 1540.

Tuus ex animo,

ROBERTUS BARNESIUS.

EPISTOLA CCLXXXIII.

NICOLAUS ELIOTTUS HENRICO BULLINGERO.

QUANDOQUIDEM hoc tempore Partrigius noster ad te venit, dicturus tibi plura multo quam ego per literas meas significare possum; atque etiam hominem illum cognoscis unum esse, qui mentiri nescit, nec simulare aut dissimulare quicquam potest; haud gravatim te laturum confido, si Eliotus tuus non tam multa nunc ad te scribat, quæ alias officii ratio postulasset. Itaque te magnopere rogo et hortor, ut Partrigium, nunc apud te literarum nostrarum vice et officio fungentem, libenter audias ac studiose omnia interroges. Qui cum rerum fere omnium, quæ hic aguntur, veritatem tibi eloquetur, unum hoc scito esse verissimum, libros tuos regi nostro, nec minus D. Thomæ Cromwello (qui est regi a privati sigilli custodia, et ecclesiæ Anglicanæ vicarius generalis), mirabiliter gratos esse: cujus rei argumenta ab illis ipsis antehac accepisses, nisi solum unum hoc (quantum ego consequi possum) obtitisset, quod in monarchiis, ubi quasi unus fere lites et causas omnium expedire solet, necessitate coguntur, ut multa officia, si non penitus omittent, certe sero tandem persolvant. Quantum vero apud Anglos (nihil enim de exteris loquor) famam, laudem, ac gloriam tua scripta tibi attulerunt, profecto supra quam cuiquam credibile est dicere.

Quamobrem Deum Optimum Maximum precor ut te incolumem diu servet, nec eo te spiritu carere sinat, quo perseveres plura non Anglorum modo, sed ad totius ecclesiæ suæ utilitatem et adjumentum scribere. Amen. Vale.

Pro tua summa erga me benevolentia, favore, et meritis amplissimis, et literis D. Mautrenas et ad duos Polscedos cognatos meos scriptis, ingentes gratias ago; quibus effecisti, ut non modo summa benevolentia ac studio te persequantur, sed etiam mihi ex amicis amicissimos conciliasti. Peto ut chirothecas has, quas tibi et castissimæ atque honestissimæ uxori tuæ ac matri per Partrigium misi, boni consulatis, exiguum munus a paupere amico: illis insuper ut et toti tuæ familiæ salutem plurimam Eliotti nomine dicas. Iterum vale. An. 1538, August. 21.

Tuus,

N. ELIOTTUS.

INSCRIPTIO.

*Præceptori suo carissimo domino Henrico
Bullingero. Tiguri.*

EPISTOLA CCLXXXIV.

NICOLAUS ELIOTTUS HENRICO BULLINGERO.

ETSI scio, præceptor inprimis observande, ita me tuæ debere humanitati, quam egregiam semper singularemque mihi præstitisti, ut ei nullis officiis, nulla opera, labore, industriaque mea posse videar satisfacere; tamen cogitans nihil magis esse ingrati animi quam non testari quod debeas, cum persolvere nequeas, decrevi aliquid literarum ad te dare, quibus meum erga te animum testarer, voluntatem significarem, gratias denique pro tot tantisque tuis de me meritis agerem: longe tamen majores me tibi debere cognosco, longeque me sublimiora de te cogitare, quam quæ ullis verbis quantumlibet multis atque magnificis assequi valeo. Quamobrem, si non tam multa nunc ad te scribo, quam animus meus officiique mei ratio flagitant, ignoscas quæso infantiae meæ, meque totum, quantus sum, tuum esse nihilominus spero tibi persuasissimum. Testor enim illum, qui recessus omnes humani pectoris penitissime inspicit, neminem me magis amare quam te; neminem esse quem magis suspicio, colo, atque admiror, cuique ex animo magis faveam quam tibi: meritoque id facio tuo, cujus nunc solius recordatione me consolor, non infirmam felicitatis meæ partem ducens, quod te viderim, quod colloquutus sim, quod tibi in ædibus tuis convixerim, ac præceptorem habuerim, qui ea fidei ac pietatis doctrina animum meum formasti, tali exemplo vitæ tuæ tam integræ instruxisti, ut nihil mihi prius in votis esse debeat, quam ut tali me ac tanto præceptore

dignum discipulum præstem; id quod certe pro viribus adnitar, atque sedulo id agam, ut nec loci nec temporis occasione deesse unquam videar, qua grati discipuli erga præceptorem officium præstare posse me putem. Interim Deum Optimum Maximum perpetuis precibus sollicitare non desino, ut te non mihi modo, sed et ecclesiæ suæ sospitem ac superstitem quam diutissime servet: in cujus ecclesiæ usum, pro solito illo in promulganda Christi gloria animi tui studio, non solum commentaria tua in Jesaiam, verum etiam reliquas lucubrationes tuas, jamdudum sat scio edidisses, nisi obstitisset (veniam dabis si improbius loquor) inutilis animi tui persuasio, qua licet ceteris omnibus scripta tua maxime satisfaciunt, tibi ipsi tamen nunquam satisfaciunt; adeo ut si non contemnīs, minus tamen multo illis tribuis, ac longe humilius de te cogitas, quam eorum dignitas ac tanta tam raraque gratia tibi a Deo data jure suo postulant. Qua dexteritate, qua fidei puritate ac simplicitate sacra biblia, maxime autem epistolas Pauli, enarraveris, testatur non tantum Tigurina, sed ceteræ omnes quæ in Christo sunt ecclesiæ. Quantum vero omnes tuis commentariis tribuunt, quam avidè illa amplexantur atque exosculantur, ut infinita alia argumenta præteream, testes sint bibliopolæ locupletissimi, quos scriptorum tantum tuorum venditione, ex Iro et Codro nudioribus, tantum non Cræsos subito factos videas. Deus igitur eam tibi mentem det, ut omnia scripta tua quam citissime promulges; quo facto non bibliopolarum tantum loculos explebis, sed Christo quam plurimas lucraberis animas, atque ecclesiam ejus pulcherrimis ornabis gemmis. Atque hæc hactenus.

Ego hic significarem tibi, quam gratae fuerunt literæ tuæ, quantaque cum humanitate nos tua causa ubique tractati sumus, quis porro nostrarum rerum sit status, nisi scirem sodales meos jamdudum illud per suas literas fecisse, ut mihi non sit opus repetere. Ubique certe humanitatem tuam experti sumus, ut non possimus dicere nos Tiguri modo te nobis præsentem habuisse. Denique prospere quidem agimus, idque inter viros probos, studiosos pietatis, ac tui amantes maxime. Vale.

Rogarem te, ut hæc mea temere scripta grato animo acciperes, nisi scirem te gratissimum omnium, idque nunquam desisto prædicare. Illud ergo ardentissimis precibus oro atque obtestor, ut clarissimos viros dominum Theodorum Bibliandrum, dominum Leonem Judam, dominum Pellicanum, dominum Battum, dominum Binderum, ceterosque pios viros meo nomine salutes quam officiosissime; quibus quod non jam scripserim, non oblivione illorum humanitatis aut officii mei factum esse existiment, sed partim nimis barbariæ, qua me plus quam labyrinthis involveris intricatum cognosco, partim vero importunæ tabellarii hujus protectioni ascribere debent. Neque enim est quicquam, quod ego non lubentissimo sum facturus, quo illis gratum faciam, quibus benefacere beneficium summum est accipere. Ego illis, ut meriti sunt, ex animo faveo, omniaque

bona precor, ac de illis bene loquor ac prædico quotidie; id quod de te quoque facere non desino.

Iterum vale. Saluta, obsecro, mihi fratrem tuum carissimum. Salutat te plurimum humanissimus hospes noster ac tui amantissimus, dominus Antonius Honorius, Ripensis collegii præses. Jam tertio vale.

EPISTOLA CCLXXXV.

JOANNES BUTLERUS ET BARTHOLOMÆUS TREHERNUS JOANNI CALVINO.

ERUDITISSIMO viro sibi que multo carissimo, D. Joanni Calvino, Joannes Butlerus et Bartholomæus Trehernus τὴν ἀληθῆ χαρὰν ἐν Χριστῷ.

ITA nobis posthac læta omnia accidunt, ut nobis gravem dolorem attulit hæc nostra a te digressio. Tametsi enim non admodum diuturna, ut speramus, futura sit, tamen tanta ingenii suavitate, tanta colloquiorum dulcedine, nos vel ad horas aliquot fraudari non dolere non possumus. Nec illud interim animum nostrum mediocriter angit, ne sint qui putent nos muscas imitari, quæ cum æstate diligenter adsunt, ubi hiems ingruit aufugiunt. Nos certe si qua in re te juvare potuissemus, neque ulla voluptas abs te avocasset, neque ullum periculum abstraxisset. Enimvero major est hæc tristitia, quam tibi male sana quorundam ingenia attulerunt, quam ut eam nos lenire possimus. Sed habes qui, quicquid animo tuo nebularum obortum est, suæ consolationis radiis facile dispellat, Χριστὸν Ἰησοῦν. Is tibi reddet lætam tranquillitatem, is hostes tuos fundet fugabitque: is te εὐδόξως θριαμβεῦσαι περὶ τῶν νενικημένων ἐχθρῶν ποιήσει. Id quamprimum ut fiat, nos eum quam possumus ardentissime precabimur. Hæc in præsentiam pauca, suavissime doctissimeque D. Calvine, ut habeas animi erga te nostri μνημόσυνον. D. Pharellum, cum invicto pectoris robore tum singulari doctrina pietateque excellentem hominem, nostris verbis salutabis. Salvos jube D. Olivetanum, D. Fontanum fratrem tuum, amicos nostros sinceros. Conterranei nostri totos cumulos salutum. Bene vale, carissime.

INSCRIPTIO.

*Excellenti cum doctrina tum
pietate viro D. J. Calvino,
amico imprimis observando.*

EPISTOLA CCLXXXVI.

JOANNES BUTLERUS, NICOLAUS PARTRIGIUS, NICOLAUS ELIOTTUS, ET BARTHOLOMÆUS TREHERNUS, HENRICO BULLINGERO.

Si quid aliud possemus, puderet nos gratias et nihil quam gratias agere, cum tua in nos beneficia crebra et ampla postulent ut re præstemus, quicquid verbis promittere possumus. Sed quando animo nostro multo angustiores contigerunt facultates, id agimus, ne nihil agamus, quod omnes agunt; tametsi aliquanto sincerius nimirum gratiam habemus quantum possumus maximam ob singularem humanitatem, quam erga nos cum alias tum in digressu nostro exhibuisti. Iter habuimus Bernam usque amœnum satis, nisi quod tui interdum desiderium, hominis nobis longe carissimi, male torquebat. Illi, quibus nos literis amice scriptis commendasti, nos plus quam humanissime tractaverunt: cujus benignitatis magnam partem tibi referimus acceptam; qui non satis habuisti, ut nos ipse humaniter tractares, nisi etiam efficeres ut idem in nos ab aliis fieret. Quanta hæc tua sit humanitas, agnoscimus; nosque propterea tuos esse totos fatemur, dum nostri esse poterimus. Quod hic tuis promeritis rependamus nihil est: quæ in Anglia habemus, omnia tam tua esse puta quam quæ sunt maxime tua. D. Leonem Judam, D. Pellicanum, illudque Helvetiæ, imo totius orbis, eximium decus, Theodorum Bibliandrum, nostris verbis diligenter salutare non gravaberis speramus; quorum humanitatem pariter et raram eruditionem ita suspicimus, ut nobis excidere nunquam sinus passuri.

Vale, nobis multis nominibus carissime D. Bullingere.

INSCRIPTIO.

Eruditissimo viro suoque observando præceptorī, D. Henrico Bullingero, dentur hæc literæ.

EPISTOLA CCLXXXVII.

JOANNES BUTLERUS, ETC. CONRADO PELLICANO, ETC.

OPTIMIS et eruditissimis viris præceptoribusque suis in Christo colendis, Conrado Pellicano, Leoni Judæ, Henrico Bullingero, Theodoro Bibliandro, Joan. Butlerus, Nicolaus Eliottus, Nicol. Partrigius, Barth. Trehernus, optant salutem per Christum Jesum.

UT nos omnes ad vos una epistola scriberemus, viri ornatissimi, cum hoc in causa fuit, quod omnes simul Londini convenissemus, tum vero maxime, ut sciretis nos ita uno animo unaque mente conjunctos esse, ut ex

pluribus factus sit quasi unus. Rationes vero, quibus ad scribendum impulsus sumus; hæ sunt; et ut nos rarissimæ vestræ humanitatis eam memoriam præstare quam debemus declararemus, et ut vos non lateret vel noster privatus vel regni nostri status. Ut autem in gratiis vobis agendis pro singularibus vestris in nos meritis multi simus, nec rei magnitudo nec vestra humanitas patitur. Hoc solum dictum esto, nos re tantum vestra gratia præstituros (si id forte requiretis) quantum erit nostrarum facultatum.

Ad regni nostri statum venimus, qui talis est. Ceremoniæ tolerantur, sed additæ sunt significationes, ut jam aqua (ut vocant) benedicta nihil aliud quam reficet nobis memoriam aspersi sanguinis Christi; panis ille fractionem significet ejusdem corporis; pax, quæ circumferri solet, ponat ob oculos reconciliationem Dei et hominum. Hæc seditionis evitandæ causa fiunt, et tam diu tolerari jubentur, donec rex ipse vel tollat vel mutet. De conjugio sacerdotum nihil adhuc successit, quanquam sunt qui apud regem hac de re liberrime concionati sint. Missa sacrificium pro vivis et mortuis non asseritur, sed representatio passionis Christi. Statuæ quæcunque coluntur tolluntur. Non dubitamus quin audieritis, eos apud nos succisos esse, qui papatui maxime faverint, nempe marchionem Excestriæ, comitem Salisburiae Montacutum, clarissimum equitem, sed hominem pessimum, Edoardum Nevillum. Nuper etiam animadversum est in Nicolaum Caroum, qui regis equis præfuerat. Is, regis jussu supplicium aditurus, adhortatus est omnes ad diligentem lectionem evangelicorum librorum; se enim ad tam fædam mortem perverisse, quod abhorrerit (fuit enim papisticæ religioni addictissimus) ab evangelio. Rumor est nobis bellum futurum cum Gallis, cum Italis, cum Hispanis, cum Scotis uno atque eodem tempore. Cum istorum clandestinæ machinationes ad regem nostrum perlatae fuissent, dicebat se nihilo pejus dormiturum; postero etiam die apud consiliarios suos affirmabat, se tacitis quibusdam stimulis magis quam unquam antea ad propagandum verbum Dei instigari. Papa quidem et tres mercatores Anglos in Hispania exurendos curavit, et remissionem peccatorum concessit omnibus quicumque hæreticum Anglum occiderint. Vos pro nobis Deum rogabitis, ne permittat homines dementes servis suis insultare. Habemus regem maximi et amplissimi spiritus, rei militaris ad miraculum usque peritum. Habemus populum, ut speramus, satis regi suo obedientem, postquam amputata sint proditoris ipsa (ut scitis) capita. Si vestræ preces accesserint, non dubitamus quin omnia recte sint habitura.

Nunc pauca de nostro statu accipite. Joannes Butlerus ad vos venturus fuisset, nisi his belli nunciis retractus fuisset. Eadem causa Nicolaum Partrigium a nundinis Francofordiensibus retinuit. Joannes quidem, si vellet, posset honesto loco esse apud regem; sed musarum amore delectatus, ab aula abhorreere videtur. Nicolaus Eliottus juri nostro municipali dat operam, regis munificentia non parum adjutus. Bartholomæus Trehernus D. Crumwelli famulus est; Nicolaus Partrigius docti et pii viri episcopi Sancti Davidis in Wallia. Erit autem a sacris prælectionibus,

donec illi melius consuli possit. Ab uxoribus adhuc liberi sumus omnes. Hæc de nostro statu. Ad te, Bullingere optime, episcopus Cantuariensis se scripturum pollicitus est, qui nunc totus est et in populo docendo et in excogitandis orationibus quibusdam Anglicis, quibus sacerdotes nostri vice Latinarum, quas hactenus in templis more psittacorum permurmura-verunt, usuri sint.

Redditæ sunt literæ Bibliandri nostri episcopo Wigorniensi, quem arbi-tramur rescripturum. Boni consulite, doctissimi viri, hæc extemporaliter scripta, et valete. Uxoribus vestris et amicis nostris omnibus nostro nomine plurimam salutem dicetis. 8 die Martii (1539, Londini.)

JOANNES BUTLERUS, Vester totus.

NICOLAUS ELIOTTUS, Vester.

NICOLAUS PARTRIGIUS, Vester.

BARTHOLOMÆUS TREHERNUS, pro viribus.

INSCRIPTIO.

Pietatis et eruditionis nomine clarissimo viro D.

*Henrico Bullingero, præceptorì suo inprimis
observando, dentur hæc literæ. Tiguri.*

Εὐόδωσον δῆ.

EPISTOLA CCLXXXVIII.

JOANNES BUTLERUS HENRICO BULLINGERO.

PAX et omnis benedictio per Jesum Christum obveniat! Pridie idus Januarias à Ricardo Hilles et Peterson fratribus Anglis literas accepi: quarum intentionem effectumque tibi exponere hisce literis est sententia, quoad tua interesse ut cognoscas videbitur. Idque ut paucis expediam enitar, ne prolixis literis te fatigem. Sanior et integrior longe est regni status ac conditio a reginæ nuptiis quam prius fuit. Ipsa proba et Deum timens, cujus opera plurimum propagari evangelium multa spes omnibus injecta. Nulla jam est persecutio nisi cauponatorum, cujus sectæ quidam impostor cui nomen est Wattis, quondam ordinis incurvicervicorum pecorum, compedibus ligneis jam perorat (facinus indignum) in pistrinis Cantuarii: solitus alibi proscribendi causa evangelii buccinare. Heus omnium rerum vicissitudo, nec (ut Ecclesiastes) quicquam est sub sole stabile.

Interim strenuo concionatur verbum a quodam Barnes suisque symmys-tis. Extant tuto (quod Froshoveri amici optime de me meriti interesse ut ei significarem judicavi) omnium libri venales. Supra hæc omnia (immane dictu) monasteria ad unum diruta, aut ante carnisprivium diruenda: quorum opulentissimorum, nempe Glassenberi et Reding, duo Abbates, læsæ majestatis condemnati in partesque dissecti, prope januam ubi præ-

fuere uterque suspensi emarcescunt. O impostura præmium dignum! Habes quod pollicitus sum. Porro impense te salutant isti boni viri, quorum alter viva epistola, sicuti mihi per literas spondit, apud te coram propediem futurus est, gratia auferendi arcus, pro quibus cum Chincho et aliis Claronæ proximo anno compactus est. Oro te proinde, optatissime D. Bullingere, ejus causa efficias apud istos homines ne incassum veniat Peterson. Postremo per Dominum Christum te oro, ut hujus Scoti extorris et inopis, qui ad te literas commendatitias adfert, miserearis; institutumque illius et causam, si videbitur tibi non iniquum quod exigo, promoveas et agas. Expediam, Deo duce, per patrem familias quæ literis tuis a me contendis. Vale in Domino Jesu, qui te quam diutissime una cum tota familia incolumem servet. Datæ 24 Februarii. Salvare jubeas in Domino omnes tuos symmystas quæso.

Ex animo tuus,

J. BUTLERUS.

INSCRIPTIO.

Viro longe doctissimo D. Henrico Bullingero, celeberrimæ urbis Tigurinæ episcopo.

EPISTOLA CCLXXXIX.

JOANNES BUTLERUS HENRICO BULLINGERO.

VIGILANTISSIMO Tigurinæ ecclesiæ episcopo, D. Henrico Bullingero, felicissima quæque in Christo exoptat J. Butlerus.

JANUARIi ultimo datæ in Anglia literæ Petersoniæ Basileam ad me sextis calendis Martiis perlatae fuere. Novi nihil ex iis accepi. Perseverat eadem in conditione regnum, quam proximis literis tibi descripsimus: magna tamen spes est, idque optimi quique jugis precibus a Deo contendunt, propediem hanc multo integriorem fore futuram. Ceterum jam tibi haud referam ex mercatis lignis quantam jacturam fecerit W. Peterson: quod ipse multo luculentius cito, Deo duce, præsens præsenti indicabit. At sua certa culpa ut plurimum hoc perfectum est; qui sanis fissilibus non melius providerit, quum ea Claronæ primum licitaretur. Priusquam hinc abiret, dixi apud eum coram, protinus a primo aspectu suorum fissilium, fore futurum ubi Angliam appulisset, susceptæ profectionis in hujusmodi lignis emundis nonnihil eum pœniteret. Nimis vere equidem, quod ejus causa mihi valde dolet, vaticinatus sum. Attamen me vatem hoc nomine perspicaciorem non est quod judicet quisquam; ipsa namque arcuum materies hoc detrimenti huic comminata est certissime antea quam Basilea solveret. Nam quum unumquodque arcuum fissile, tres digitos crassum, quadratumque, septemque pedes longum, et sine nodis bene poli-

tum, confici oportuisset, vix ullum huic normæ ac descriptioni respondebat. Itaque literis ad me scriptis impensissime te orat, hos homines hujus sui damni digneris præmonere, ut juxta hoc exemplar, quod proxime circumscripti, omnia examinent: sed vereor ne non seriuscule moneat; ne, ut prius, operam cum impensis sumat inanem. Tu igitur super hac re, quod tuæ erga hunc benignitati videbitur consultum, facias oro. Vale in Domino felicissime. Porro conjugii optimæ matronæ ex me salutem dicas totique familiæ, obsecro. Basileæ, circa noctis horam undecimam datæ Mart. 29, 1540.

Tuus ex imo pectore,

JO. BUTLERUS.

P.S. Hactenus nihil intellexi an numismata Romana exceperis.

INSCRIPTIO.

*Eruditissimo viro D. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ episcopo vigilan-
tissimo.*

EPISTOLA CCXC.

JOANNES BUTLERUS HENRICO BULLINGERO.

PAX et tranquilla conscientia per Christum! Accuratissime tuam humanitatem, vir gravissime, salutant in literis, quas ab istis per Froschoverum dulcissimum amicum accepi proximis istis nundinis, Nicolaus tuus Partrigius, Bartholemeus Trahernus, Wilhel. Peterson, mercator non perinde felix atque Christianus probus, tuæque beneficentiæ pro collatis in ipsos tuis beneficiis immortales agunt gratias. Istorum literas eo ad te non transmisi, quod Anglice scribuntur: fecissem alioqui profecto et lubens, non tam quod ex propriis suorum scriptis sua postulata ceterasque res (quæ istorum gratia jam me necessario, nisi peringratus dici voluero, ut tibi referam incumbunt) ipsemet perspexisses, quam quod scribendi onere, (ut ingenue dicam) maxima mea carnificina, memet exonerassem. Itaque si potero, paucis referam quisque quid scribit. Referunt equidem Partrigii scripta angelotum, nummum scilicet Anglicanum, se tibi misisse per Renerum: at iste egregius alias pecunias (qua causa, me latet) Froschovero dederat, quas ego, ut Partrigii animo satisfaceret, ab isto accepi, cui pro eisdem nummis Germanicis unicum quem egomet habui angelotum dedi: istis pecuniis ut tuo discipulo Christiano pro scriptis sibi ab eodem donatis satisfacias sedulo te orat. Ait porro ab eodem se cupere, ut sibi (si fieri possit) transmittantur compatri mei D. Theodori lucubrationes in Proverbia et Job: hoc spondisse Christianum asserit. Tuum munus, opera venerandæ memoriæ viri D. Zuinglii in quatuor evangelia,

hactenus illi non est perlatum: sed a Renero jam advenienti id expectat. Oxonienses autem chirothecas primo quoque tempore mittet; nam hactenus non liberum fuit illuc pro istis procurandis (seriuscule redditæ sunt tuæ literæ) nec scribere, nedum equitare: adeo intentus muneri suo, quod in docendis cujusdam herois filiis Cantiae exequitur. Novi quia nihil scribit præter incerta, prætermitto ea, donec eventum videro. Hujus certe (Deo duce) nos certiores faciet viva voce Peterson, quem advenientem circa festum Pentecostes expecto. Rogat te impense Chincheum interim com-monefacere, ut arcuum fissilia pulchre poliat ornetque; faciat singula (quantum potest) quadrata, et ex omni parte tres digitos minime lata: longitudinem observet eam cujus cum illo examen reliquit.

Bartholomeus scribit concionem vulpis Wintoniensis episcopi, quam præceptor meo D. Theodoro per Froschoverum misi. Hunc nummum hic inclusum conjugii tuæ optimæ dono dat D. Grynaeus, quam quæso una et matrem nomine meo salutes ac totam familiam. Diligentissime D. Pellicanum hospitem meum una cum omnibus collegis tuis meis verbis jubeas oro. Vale feliciter in Domino semper, et ores obsecro ut mei misereatur. Basileæ, 4 Aprilis.

Tuus quantus,

J. BUTLERUS.

INSCRIPTIO.

*Gravissimo viro domino Henrico
Bullingero.*

EPISTOLA CCXCI.

JOANNES BUTLERUS HENRICO BULLINGERO.

PAX et tranquilla conscientia in Christo! Indies Petersonii adventum expecto: nam sub festum Pentecostis me constanter susceperit, literis datis mense Martii, se adfore. Quod si non venerit, certum est interceptum esse dum Galliam transiverit. Meliora spero, Dei misericordia fretus. Age sit ita, nos tamen (Deo duce) Angli efficiemus, ne adeo magnam jacturam faciat Schentzius; nisi ipse una rerum mearum, quas in Anglia possideo, naufragium fecero. Tum ficulneum erit meum præsidium: adjuvabitur tamen ab aliis (non dubito) bonis. Istud ideo scribo, quia Angliæ status est jam nunc turbulentissimus. Sed de hoc nihil scribam, quia persuasum habeo brevi Petersonium viva voce omnia relaturum. Præterea angustia temporis non fert modo ut de hac re plura scribam. Pro tua tamen prudentia hinc reliqua facile conjicias mala, exoptatissime D. Bullingere. Tres enim optimi nostrum ministri captivi sunt in carcere, quod Londinense castellum aut, si mavis, Turrini Londinensem nuncupant. Porro proficiscar recta Francofordiam consolandi gratia quosdam fratres ex Anglia ultro

profugas. Ubi reversus fuero, plura cognosces, si Dominus voluerit. Vale quam felicissime in Christo pariter cum uxore et universa familia. Saluta, quæso, omnes tuos collegas meis verbis in Domino. Iterum vale.

Tuus ex animo,

J. BUTLERUS.

P. S. Ora Dominum nostræ sortis ut misereri dignetur, te obsecro.

INSCRIPTIO.

Gravissimo viro D. Henrico Bullingero.

Tiguri.

EPISTOLA CCXCII.

JOANNES BUTLERUS HENRICO BULLINGERO.

PAX et omnis benedictio a Deo Patre nostro per Jesum Christum Dominum nostrum !

SCRIPSIT nuper fratri meo Ricardo Hilles et mihi communes literas J. Burcherus frater noster ; quibus significavit tuam erga se benignitatem, videlicet quam sedulus fueris, carissime domine Bullingere, apud magistratum Tigurinum, ut promoveres suos conatus in comparandis lignis ad conficiendos arcus. Id autem genus ligni abunde provenire in quadam silva dominis Tigurinibus subdita asserebat : a quibus, tuæ humanitatis subsidio fretus, sperabat impetraturum se facultatem eligendarum arborum suo proposito aptarum. Imprimis igitur tuæ humanitati, amantissime D. Bullingere, pro isthoc tuo officio et studio in conterraneum nostrum agimus atque habemus immortales gratias ; porroque ei opitularier ut perseveres, uti cœpisti, per Dominum nostrum te oramus atque obsecramus. Est equidem probus adolescens nostro videre, atque pietatis studiosus, tibi que addictissimus religionis nostræ nomine. Quocirca non dubium est quin tuapte sponte eum esses alioqui adjuturus, quamvis super hac re nihil tibi in ejus gratiam scripsissemus. Quod quoque magis fecimus studio tui excitandi, ut inter undas laborum tuorum, quibus assidue obrutum te esse functionis tuæ ratione satis nobis constat, illius memor esses, quam quod diffideremus tuam integritatem illius ultro non habituram rationem, si quando tibi per tua negotia vacaret. Intermitteremus igitur super hac re fusius tecum agere. Quid multis opus ? aut qua ratione poterimus humanitati tuæ et tuorum cooperariorum officiis, in nos novissime, quum essemus Tiguri, collatis, esse respondendo ? Ignoramus profecto, nisi videbimur in hoc officio nostro satisfecisse, quod voluntas assidue prompta est, eritque (duce Deo), qualisqualis fuerit facultas, par pari referre. Rogamus igitur tuam gravitatem, ut nostrum omnium nomine tuis coadjutoribus, scilicet

D. Megandro, D. Pellicano, D. Erasmo, ceterisque omnibus accurate gratias agas. Præterea fratris conjux vestrum omnium conjuges plurima salute impertit. Agit etiam gratias ob literas tuæ conjugis tam humaniter ei Germanice scriptas; dicitque Teutonice rescripturam se quamprimum comode poterit.

Cupis fortassis certior fieri tam de turbis rerum Germaniæ, quam Angliæ. Germaniæ autem res nimio esse belli metu hinc inde perturbatas plusquam omnibus verum esse compertum est: quam ex reipublicæ utilitate sit, nemo non ignorat. Nec te latere arbitramur a Cæsarianis esse deprædatum ac devastatum incendio ac spoliis fere universum (miserabile dictu!) ducatum Juliæensis. In Hungaria etiam Argentorati signifer cum suis militibus una, et alius antesignanus, ut fertur, Ulmensis in expugnatione apud Pest funditus intercidere, quorum cæde reliqui animo sunt adeo consternato (uti sermo est) ut pedem retraxerint. Anglus porro bellum (quo spiriitu afflatus, tuo permitto judicio) indixit Scoto internecivum, nisi has pacis conditiones admiserit,—papam regno suo extruserit, monasteria stirpitus demolitus fuerit, ac divorum cultus interdixerit: quæ tamen Proteus ipse demptis monasteriis omnia in hodiernum diem plusquam tyrannica atrocitate mordicus in proprio imperio retinet. In summa, pax est Scoto receptis conditionibus nostris: alioqui immane bellum pro foribus est, milite armato sitiante sanguinem, tam bello terrestri quam navali, centum ac viginti millibus Anglorum et Hybernorum.

De statu nostro si quid cupias, hujuscemodi est: incolumis est frater cum conjuge. Ego, ut ingenue fatear, multo melius habeo quam promeritus sum; attamen jam est quartusdecimus mensis quod laboro febre quartana satis graviter (si Deo secus visum esset), nec sine magno rei nostræ dispendio. Nunc autem cælum mutare mihi est a quibusdam consultum, quia Argentoratensis aura hac hieme ob humiditatem mihi est valde inimica: id quoque mihi ratio dictat, inde quod ibidem magis me gravat paroxysmus quam alibi usquam. Hac itaque de causa Basileæ hibernare, favente Deo, institui: ubi si quid præstare possum in tui gratiam, promptissimum me semper experire, uti spero.

Oro te, mi domine Bullingere, ut dominum Theodorum Bibliandrum, compatrem meum et præceptorem, meis verbis officiosissime salutes, cupioque salvam et opto tuam conjugem totamque familiam. Vale optime. Christus te quam diutissime nobis conservet, ad gloriam suam propagandam. Basileæ, datæ Novem. 10, anno 1542.

Tuæ humanitati addictissimus,

J. BUTLERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Tigurinæ urbis episcopo vigilantissimo
D. Henrico Bullingero, amico suo et
in Domino fratri observandissimo.*

EPISTOLA CCXCIII.

JOANNES BUTLERUS THOMÆ BLAURERO.

S. QUAMVIS ab aliis multo certius, quod non dubito, de rebus Angliæ, quam ex mea relatione, informari potueris, vir clarissime; tamen pro veteri meo in te studio, simul ac tua erga me benevolentia, officio quoque meo desesse nolui, nec intermittere quin quæ mihi quoque inde perscripta sunt, tibi paucis delinearem. Itaque sic accipe. Joannes Hoperus ille, qui tam diu Tiguri sacris operam dedit literis, meisque in ædibus Constantiæ infelicissimæ nostra in clade qui versatus est, mihi nuper scripsit: Purioris religionis negotia, pro gentis nostræ infantia et ruditate non iniquo usque adeo in loco jam nunc Dei misericordia sunt. Baptismus videlicet et cœna Domini rite satis celebrantur, nisi quod ceremoniarum quarundam, utpote ornatus vestium, maculæ quædam hactenus non adhuc exolvere. Psalmi, hymni, et collectæ, in summa, quicquid in templis agitur, nostro idiomate profertur et canitur. Hoperus noster (hæc alius mihi denunciat) bis indies theologizatur Londini (est enim hic publicus professor, sed nostra lingua) bonorum omnium summa cum laude. Præterea frequenter concionatur tam in regia quam alibi passim Londini. In aula regis psalterium aliquamdiu prælegit. Seniorum autem senatus Londinensis complures veterani papistæ Christum sunt amplexi. Breviter, Londini præ ceteris locis omnibus regno maxime viget veritas. Alibi quoque messis magna, sed fidi operarii pauci; mercenarii vero (uti fere ubique) desidesque satis superque multi. Gubernator regni præterea qui olim fuit, regis ingenua erga se clementia, per Dei providentiam, cum omnium pene sententia capitis plectendum censuisset, ergastulo solutus, et non solum vita donatus, quin etiam fortunarum majori parti restitutus; ceterum ea lege, ut ad gubernacula regni deinceps admoneatur. Privatus tamen vivit, suisque maxima ex parte (annui census quotannis etenim illi adhuc 20,000 coronatorum, plures multo prius habuit, permittuntur) possessionibus.

Superest, vir amplissime, ut te de restituendis mutuo acceptis pecuniis ad præfixum diem, qui primus est Martii insequentis, commonefaciam, quod nihilominus (ut me Deus amet) peragere facio. Sed ita nunc fert res mea, ut iis diutius carere nequeam. Empturio namque exiguum prædiolum, quod si (uti spero propediem eventurum) successerit, opus erit quingentis florenis undecunque contractis. Itaque te quam possum impense oro, ne meam hac in re expectationem frustreris. Vale in Christo semper athleticce. Te et conjugem tuam mea plurimum salvere cupit una cum liberis. Æternum vale. Vintoduri, 16 Febr. 1550.

Tuus totus,

J. BUTLERUS.

EPISTOLA CCXCIV.

JOANNES BURCHERUS RODOLPHO GUALTERO.

IN Jesu Christo salus! Nisi scirem animi tui summam prudentiam una cum modestia conjunctam, Gualtere amicorum suavissime, multis contenderem hanc de amici tui mortē conceptam tristitiam (de Partrigii mortē loquor) discutere, et penitus te tibi totum reddere. Sed quoniam nimium eum consolari, qui ob singularem suam prudentiam solatio sibi esse potest, curiosum quid atque superōum videbitur; aliis omissis hoc solum adjunxisse sufficiet: quod multo felicius est, in tam corrupta atque instabili terra, honestam occubuisse mortem, quam cum summa turpitudine supervixisse. Nam quomodo turpe non est, ligna, lapides colere, panem pro Deo habere? At hoc, inquires, non fecit Partrigius. Fateor: et ne quando coactus invitussve faceret, praevenit illum Deus immatura morte. Itaque sublatus honeste perpetuoque vivit, ne cogereatur gentis suae experiri summam malitiam, futuramque pro sua malitia videret ultionem justissimam. Est ergo quod gaudeas. Sed dices: Quomodo gaudere possem tanti amici privatus consuetudine? Amicos huic similes haud sane multos reperiendos scio. Et tamen quid si hujus loco Burcherum tibi adsciveris, cui non minus unquam quam Partrigio gratus extitisti? Familiaritas haec cum illo similis nondum intercessit, sed amor fortasse huic comparandus. Age ergo, mi Gualtere, contendemus, quis alterum amicitiae officiis superabit. Est amicitia vinculum vitae; officia cum humanitate, diligentia, et amore conjuncta hoc vinculum tenacissime constringunt et tenent. Tu officia in me non parva exercuisti, dum matrem tuam mihi matrem fecisti, et patrem (de Myconio et uxore ejus loquor) patris loco mihi vendicasti: ut taceam interim suavissimos tuos mores, quibus longe Germanos quos ego viderim universos antecellis. Quod rependam pro tot amoris insignibus non habeo, nisi taciturnitate ne fiam ingratus ut studeam. Sed si quacunque in re opus habeas mea opera, haud me ingratum reperies. Ceterum tu, discussa quantum fieri potest omni tristitia, de novis amoribus cogita; et ne dubius, ubinam verser, diutius detinearis, apud Myconium jam per menses aliquot, relictā Argentina, vixi, ubi apud Opornum post reditum primo, deinde apud Michaelē Phalconem (quem vocant), inhabitans operam impendo. Vale.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglus.*

P. S. Saluta socios tuos omnes, nomine tamen Halerum.

INSCRIPTIO.

*Cum pio tum erudito juveni R. Gualtero,
amico suo carissimo. Marpurgi.*

EPISTOLA CCXCV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Christo Jesu! Postquam tanta rerum optimarum mutatio ..... contigerit, non potui quin tecum communicarem, Bullingere amice et domine carissime, quæ mala imminet ecclesiæ Germanicæ. Hodie Argentinam venit veredarius regis Angliæ, qui pridie quam scriberentur hæc reliquit castra Cæsariana atque ipsum Cæsarem apud Heilbrunnen in Wirtenbergensi terra. Is refert Cæsarem mire elatum victoria atque præter solitum hilarem: nam audivisse se rebelles vocare hos qui sese ultro dediderunt. "Licet," inquit, "rebelles estis, tamen quam sim misericors ostendam." Hæc verba fuere Cæsaris civitatis alicujus magistratui qui se dediderunt. Addit ad hæc ne verbum quidem de religione habere, atque solum pecuniæ mulctam eis inscribere. Callide nimirum, ne videatur sibi contrarius esse. Verum si conceditur, ut universam Germaniam superet, haud dubie ostendet, quam sit callidus. Ceterum timor ejus invasit universam hanc terram circum Argentinam jacentem, neque quicquam quam obsidionem sperat hæc civitas. Comes item de Buren civitatulam prope Francofordiam landgraviæ occupavit, Darmstat, ni fallor, vocatam. Hæc de Germania.

De Anglia nobis refert is nuncius æque jucunda atque hæc sunt tristia; nempe fuisse ducem aliquem, cujus imperium in septemtrionem Angliæ tendebat, vulgariter dux de Nordvolk nuncupatus, hostis infensissimus verbo Dei, qui tentabat cum filio et aliis regnum papæ et monachorum clam restituere: verum consilium eorum patet, et dux cum filio incarceratur; neque quicquam deest, quam unus Wintoniensis, qui nisi item capiatur, res evangelica restitui non potest. Oremus igitur Dominum, ut ecclesiam suam undique oppressam tueatur. Hæc tibi scribenda duxi. Ego recta hinc, Domino duce, tendam versus mare.

Bene vale. Uxori scripsi, quam ut soleris et consulas me absente oro. Argentinæ, pridie kalendas Januarias, 1546.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglus.*

P.S. Ricardus cum uxore te et conjugem plurimum salutant; filiamque ante septimanas plus minus sex acceperunt, eaque revaluit ex puerperio.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, Tigurinæ ecclesiæ
pastori vigilantissimo, amico et domino
suo carissimo. Tiguri.*

[¹ Aliqua verba desunt.]

EPISTOLA CCXCVI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. PARVA licet se obtulit occasio scribendi, non potui quin per otium te paucis inturbarem, Bullingere amice carissime. Misi ad te paulo post adventum meum Argentinam exemplar quoddam, jussu domini Ricardi viri integerrimi, responsi alicujus viri perquam docti et magni in scripturis judicii ad literas Bucer ad eum sæpius missas, quo eum ad suam de eucharistia opinionem traheret, et in hunc errorem de humanitate Christi duceret. Sed quoniam nos nunquam certos fecisti, an id acceperis, voluit D. Ricardus, ut sciremus, te interpellare. Atque hæc præcipua est causa cur scripserim. Nova nulla habemus ex Anglia, præterquam quod concilium, a nobis parliamentum vocatum, in calendas Apriles derogatum est. Bucerus, ut putatur, a Cæsare vocatus, hinc clam Augustam ante octo dies profectus est. Miramur discessus ejus silentium, atque timetur ne ægre redeat. De constantia Saxoniae ducis fama hic fertur, quod contra religionem omnino Cæsari consentire nolit. Dominus det omnibus piis in finem usque perseverantiam. Saluto fratres omnes Tigurinos. Bene vale. Argentinæ, 30 Januarii, 1548.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglo-Tigurinus.*

INSCRIPTIO.

D. Henrico Bullingero, Tigurinorum pastori vigilantissimo, domino meo observando. Tiguri.

EPISTOLA CCXCVII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. VICESIMO hujus mensis secundo Argentinam reliquit vir integerrimus, amicus noster communis et singularis, D. Ricardus Hilles, una cum uxore pia et liberis caris, Angliam versus profecturus. Hæc primum allatæ sunt tuæ literæ, vir præstantissime, quas, ut jusserat discedens, aperui et perlegi. Librum et literas ad Cantuariensem per impurum Judæum Michaellem Adam missas dudum et accepimus, et tuto ad eundem misimus. Judæus vero fefellit meam expectationem multo. A me accepit mutuo tres florenos, a domino Ricardo, me absente et inscio, octo doleros. Hinc discessit paulo post nundinas, sed tamen, quod audio, quum prius per aleam magnam pecuniæ vim amisisset: itaque hæc nostra, ni fallor, perdita

sunt, nisi forsan apud vos aliquid remanet, quocum et vestrates et nos possemus resolveri. Si quid est, oro ut nos juves. Jactitavit Froschoverum ei daturum florenos centum pro libro ab Hebraismo verso: sed hæc forsan vera non sunt. Age nostro nomine quicquid potes, si quid spei sit reliquum.

De Constantiensium clade dolemus valde, multo tamen magis, quod victores quum sint, de defectione cogitent. Dominus Jesus Christus nostri omnium misereatur. De statu Angliæ nihil dudum accepimus, neque quicquam de D. Joanne a Lasco. Si quid intellexero, audies. Incerta est de Scotis et Anglis fama; quare ea prætereo, usque dum certius quid audiatur.

D. Ricardus et uxor discessuri mandarunt, ut te tuamque et liberos quam officiosissime salutarem; doctos item universos ecclesiæ vestræ. Libellum, quem jam accepi, per proximam occasionem commodam ad eum mittam. Summam item literarum tuarum meis inscribam: ita enim præcepit et de tuis et de aliorum omnibus. Resalutatus es a mea quam diligentissime cum uxore, liberis, et familia. Dominus vos quam diutissime constantes servet in confessione nominis Domini nostri Jesu Christi, et nobiscum eandem gratiam impartiatur. Amen. Cæsar, ut audio, indies Spiræ expectatur. Vale. Argentina, 24 Augusti, 1548.

Tuus quem nosti,

J. B.

INSCRIPTIO.

*Doctissimo viro D. Bullingero, amico
colendo et caro. Tiguri.*

EPISTOLA CCXCVIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

LAUS Deo soli! Salutem et pacem in Christo Jesu Servatore nostro!

LITERÆ tuæ 20 hujus datæ¹ partim me exhilararunt, partim dolore affecerunt. Te tuosque valere, Bullingere carissime, non minima causa lætitiæ fuit: Constantiæ item in se et Deum Optimum Maximum tam inique egisse, summa tristitia est. Angliæ nostræ status is est, ut neque laudare multum neque vituperare possum. Cœpit feliciter florere sincerior atque purior religionis opinio; verum huic invisus Sathan conabatur dissidio inturbare omnia. Cantuariensis, haud dubie motus consilio Petri Martyris et aliorum Lutheranorum, catechismum alicujus opinionis Lutheranicæ in nostrum sermonem verti et edi jussit. Is libellus non parum dissidii peperit; adeo ut inter plebeios ob opinionum diversam sententiam sæpe pugnatum sit, etiam in ipsis concionibus. Hoc dissidio

[¹ *Literas tuas—datas, MS.*]

moti procures synodum episcoporum convocarunt, qui de religione consultant. Faxit Deus, ne monstrum aliquod pariant. Hactenus de religione.

Exercitus Anglorum ad hominum triginta millia mense elapso in Scotiam sunt profecti; ad cujus adventum fugerant Galli in suam Galliam. Eis in freto nostro occurrerunt aliquot nostratum naves, atque ex Gallis ceperunt triremem unum, hodie *Ein Galler* dictum, trecentis militibus ornatum; aliquot item naves, quas Caleti in portum adduxerunt. Fama hic est, abduxisse Gallos reginam Scotiæ; sed hac de re nihil certi ex Anglia habeo. Bellum minantur Galli Anglis; quid fiet ignoratur. Si qua natio perfida est, ea Gallia est, acceptura aliquando perfidiæ præmium, non dubito.

Argentina eo adhuc quo antehac statu manet, neque ulla in re mutatur. Quod si mali mores in bonos mutari possunt, non dubium quin propitium haberemus Deum et Patrem in cœlis. Clamant concionatores vehementissime, sed licet usque ad ravim clamitent, parum proficiunt. Multos tamen habemus bonos et honestos. Una certe ex parte felicissima Argentina est, quod nobiles maxima ex parte et ditiores eam reliquerunt. Dominus Deus sit nobis propitius: orate pro ecclesia hac nostra; opus enim habemus vestris assiduīs precibus et totius ecclesiæ vestræ. Literas, quas miseris, in Angliam fideliter curabo vehi. Dominus servet vos et civitatem vestram. Incumbe, ut soles, ut exstirpentur vitia, quo propitium habeamus Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Resalutat te et totam familiam uxor mea quam officiosissime. Omnia sancta et felicia precaberis eis meo nomine. Saluta fideles omnes. Bene vale. Argentinae, 29 Octobris, 1548.

Joannes a Lasco, tui simillimus, vir omni doctrina et pietate præditus, in Anglia est.

Tuus,

J. B.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, viro prudenti et
docto, amico multum colendo.*

EPISTOLA CCXCIX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SOLI Deo honor! S. P. Non possum satis admirari, Bullingere amice et domine carissime, quorundam vestratium negligentiam, ne dicam an exosam segnitiam, qui in literis dandis adeo sunt negligentes. Dedi filio senis Binderi ad familiarem amicum meum Joannem Hoperum literas: dedi item alias alicui manco manu altera civi vestro, arte, ni fallor, victor

antehac, qui jam hic pepla divendidit, ad eundem Hoperum; in quibus, quod otium non erat, inclusi literas Anglicas illuc mihi missas, quas volui ut tecum communicaret. Hinc item ante dies sex Basileam versus scripsi literas ad civem quendam Valentinum Nussbaum, quibuscum adjunxi meas ad tuam humanitatem scriptas, quas rogavi serio ut ad te tuto transmitteret. Adjunxi item Anglicas tuis, quas tibi interpretandas commisi D. Hopero. Si harum nulla ad vos pervenerit, infortunium erit, quod vindicabo præsentibus: nam breviter attingam quæcunque illic contenta sunt.

Atque principio literæ Anglicæ nostræ scriptæ, atque per mancum missæ, hæc continent: rex noster ad mensem Septembrem vel Octobrem præparatis aliquot navibus in Scotiam misit, ut alimentum deferrent operariis et militibus, qui castrum aliquod moliti sunt ædificare in præsidium portus alicujus (quod vi nacti sint) ad hostes ab introitu arcendos. Milites et nautæ posteaquam eo pervenerant, egressi navibus civitatem aliquam proxime adjacentem conati sunt expugnare, Dunbar nomine. Primo tamen impetu, cum de fuga cogitarent, ducum fortitudine revocati sunt; cæsi enim sunt ad triginta nostratum, id quod fugam peperit. Secundo igitur experti Martis aleam; dux civitatis interfectus est, ceterique tum cives tum milites fugam dederunt relicta civitate vacua. Itaque nostri ea potiti sunt. Verum quum eam non satis munitam cernerent, et Scotorum junctum exercitum adesse sequenti die explorassent, accepta spolia, mœnia subverterunt civitatemque incenderunt, proh dolor! Re itaque feliciter gesta ad naves cum magna tum auri, argenti, et supellectilis copia, tum maximo jumentorum, ovium, equorumque grege, ad suos reliquos et naves reversi sunt incolumes. Hac clade accepta Scoti legatis missis, ut creditur, cœperunt de pace agere.

Atque hæc continebant primæ: secundæ de rebus religionis, qualiter triduo disputatum sit a quatuor episcopis; nempe Cantuariensis et alterius doctor Pfarher nominatus a parte evangelii, et Worcestrensis et Westmonasteriensis a parte papistarum. Nihil tamen dum constitutum est, neque concionatur publice. Ceterum quoniam spero te easdem accepturum, prætereo cetera. Verum hoc unum et vere prudens juvenis nostri regis ad protectorem responsum non prætereundum duxi. Disputatione peracta accessit protector mirabundus regem, inquires, "Episcopus Westmonasteriensis quam fefellit expectationem meam!" "Tuam," inquit, "potuit fefellisse, at meam nunquam." Cum protector causam investigaret diligentius, "Nunquam aliud," inquit rex, "ab eo sperabam, quam ut Interim oleret, qui tam diu apud Cæsarem legatum egit, idque hoc seculo." Dignum certe juvene rege responsum, quod tacendum non putatam.

Ceterum ut Ricardum veniam, is orat, ut suam cunctationem boni consules, per otium scripturus. Negotia impediabant adhuc et a Londino absentia. Nam primo statim ingressu non ausus erat eo venire cum

uxore et liberis propter pestem, quæ maxime sæviebat isthic. Et jam in disponendis aedibus totus est. D. Hopeno et Butlero rogo ut quam diligentissime me commendatum habeas. Argentina nostra hucusque manet ut antehac. Dominus concedat, ut diuturnum et perpetuum fiat. Joannes à Lasco fuit in Anglia, nequē discessisse nec obiisse mortem a meis quicquam accepi; quod omnino non tacuisset dominus Ricardus. Gabriel Coriarius item nihil simile audivisse se narrat. Bene vale. Argentina, 22 Januarii, 1549.

Tuus,
J. B.

EPISTOLA CCC.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. GABRIEL amicus meus familiaris salutem a te, humanissime Bullingere, mihi impartiit; simulque narravit, te desideratissime meas expectare literas: verum quum antehac nihil haberem scriptu dignum, quid nœniis frivolisque commentis efficerem ut bonas disperderes horas? Verum quum jam qualiscunque se obtulit occasio, silere non possum. Scripsit ad me D. Ricardus, amicus mihi præcipuus tuique amantissimus, literas se accepisse tuas, præcepitque ut tibi id significem. Otium rescribendi non habuit, tum (quod ipse nosti) non libenter Latine scribit: brevi tamen responsurus est. Nova quæ scripsit, partim læta partim tristissima sunt. Læta, quod speratur aliquam saltem religionis emendationem futuram, licet non perfectam et absolutam. Interim tamen sub nomine religionis et libertatis carnalem imitantur licentiam ipsi, qui evangelicissimi (ut ita loquar) velint esse. Omne genus vitii apud eos viget, proh dolor! præcipue adulterii fornicationisque, quod peccatum (ut scribit) non ducunt. Nisi hujus mali correctio fiat, perimus. Scripsissem plura, verum tabellio non sinist; instat enim: quare quod reliquum est, per has literas inclusas Anglicas, ab Hopeno versas, intelliges. Scripsi ad eum de victoria Anglorum in Scotos, qualiter civitatem potiti sint. Spero eum tecum communicasse. Nostra Argentina manet ut antehac, falsa que sunt quæ de ea et episcopo feruntur. Orate assidue pro nobis.

Bene vale et saluta doctos omnes. D. Butlero quæso indicato, Ricardum literas etiam suas accepisse. Vale iterum. Argentina, 22 Januarii, 1549.

Tuus,
J. B.

EPISTOLA CCCI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Christo Jesu Salvatore nostro! Amen. Superioribus iis diebus allatæ sunt mihi per veredarium literæ istæ, Bullingere amice carissime, atque una cum literis horrenda mihi nova scripsit amicus noster Ricardus; sed quæ felicem nactæ sunt, ut spero, catastrophem, licet tristem et lugubrem. Avunculus regis nostri (non regni quem vocamus protectorem, sed fratrem ejus intelligo) non dicenda proditiōe innocentem nostrum regem conatus est propriis et sceleratis manibus in noctis summo silentio quam crudelissime interficere. Tragœdia ita acta est. A cubiculario regio sceleris conscio clavem nactus est, quo proxime per porticum ad regis cubiculum acceditur. Intempesta nocte ingreditur comitatus sui facinoris ministris. Inter ostium quo ingressus est et cubiculum regis intervallum fuit. Hic fidissimus pueri custos, caniculus regius, forte camera exclusus, latitabat; qui, quum latronem ad regis ostium accelerare senserat, latratu homicidam prodidit. Ira commotus latro canem primo interfecit, mox interfecturus et herum, ni Deus prohibuisset. Hoc strepitu expergefactus fidissimus regii corporis custos, excitatis aliquot a custodia regis, *Gardeknecht* dictis, prodiiit. Hic homicidam ante ostium cubiculi regii attonitus quum videret, quid isthic sibi negotii in tam proiundo noctis somno, postulavit. Respondit tremens latro, se experiri velle, an tute servaretur princeps. Sed neque hæc excusatio ei profuit: sequenti die ad castrum Londinensem ut proditor ductus est; atque paulo post is a cubiculo regis, qui ei commiserat clavem, quocum eo usque ingressus est. Et nisi forte fortuna rex interius cubiculi sui ostium repagulo conclusisset (quod raro fieri solet), certe actum fuisset de eo, priusquam alter ille concurrisset. Cum proditore captus est etiam miles auratus, qui præerat regis monetæ ad Bristow faciendæ: Bristow enim civitas est maritima Angliæ ditissima. Itaque habes universæ tragœdiæ felicem exitum. Dederunt non dubito tandem dignam¹ tanti sceleris pœnam condignam.

Literas has una junctas quæso dato aut mittito iis quibus debentur. Argentina nostra languet: exspectatur episcopus indies. Concionatoribus a magistratu proponebantur tria, ut Cæsari et principibus in concionibus ne maledicerent: consenserant: ut religionem, quam magistratus proponeret, acceptarent: annuerunt, modo ea sacræ scripturæ conformis fieret: tertio, ne verbum contra Interim massitarent. Hoc se posse facere negant. Responsum solum exspectant, atque vereor ne alio eis migrandum erit. Joannes à Lasco in Anglia vivit et valet. Et tu vicissim vive et vale. Argentinae, 15 Februarii, 1549.

Tuus,
BURCHERUS.

[¹ *Dignam* forsân aelenda.]

EPISTOLA CCCII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. RES quidem misera et lacrymis digna se nobis obtulit Argentinsibus scribenda. Bucerus, atque ille, tum eloquentior tum meo iudicio solide doctior, Paulus Fagius, ab concionatoris functionibus depositi sunt magistratus auctoritate, civitatemque cogentur relinquere, ni vellent in Cæsaris manus tradi. Reliquos adhuc concionatores habemus, nihilque immutatum est, quam quod cogimur piscibus quadragesima hac vesci, atque Veneris et Sabbati diebus per totum annum. Episcopus exspectatur indies, qui quicquid immutaverit, per literas meas intelliges. Accepi jam primum ab Anglia literas, in quibus nihil novi est. Nihil parlamenti decreto publicatum est. Cæsaris filius hodie, ut fertur, Heidelbergam venit, comitatus duce Mauritio et aliis. In Saxonia audio graviter ferre Saxones ab evangelio ad Interim trudi. Civitates maritimas fama est Cæsari respondisse, Interim se non posse recipere. Regem Daciæ, Poloniæ, et ducemali quem, ni fallor, Silesiæ, cum maritimis civitatibus fœdus iniisse fertur. Hæc habui, quæ modo paucis scriberem, ne te me oblitum accuses. Alio me vocant negotia, neque sinunt in iis diutius immorari. Scripsit ad me Hoperus noster bene convenisse Helvetios, quod utinam verum esset; verum eadem a te scire cupio. Bene vale. Argentinæ, 12 Martii, 1549.

Tuus quem nosti,

J. B.

EPISTOLA CCCIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. BINAS tuas quam amicissimas accepi literas, Bullingere amicissime; primas quidem per Pharelli fratrem, alias per amicum meum Joannem Hoperum, qui ante biduum huc cum familia salvus et incolumis, Deo duce, appulit: congratulorque vobis Helvetiis non solum, quod tam bene convenit inter vos, verum universæ Germaniæ; nam hoc omnibus Germanis summa futura est utilitas. Concedat Deus Optimus Maximus, ut pax inita diuturna, firma, et perpetua maneat. Nostra urbs indies in deterius vergit. Concionatores duo, Bucerus et Fagius, dimissi sunt auctoritate senatus: et Paulus discessit, alter brevi discessurus. Dominus servet nostram Angliam ab utrisque! Concionatur et non missatur adhuc apud nos; verum episcopus unctus est, et missavit semel. Sacrificos [-ci]item: universos [-si]ditionis suæ

Saberni eras convenient, et de supprimendo Christo et evangelio suo consultabunt. Verum Dominus disperdet concilia impiorum, non dubito.

Ex Anglia nihil novi habeo, quam quod mense Februario ultimo conflictum est inter Anglos et Scotos: nostri per prodicionem perdiderunt castrum quod prius acceperant; verum paulo post conflictum est, et in eodem conflictu Scotorum et Gallorum multi occubuerunt, multi capti sunt: inter quos duodecim sunt ex Gallorum nobilitate, et dux Gallorum præcipuus apud Scotos. Fama hic est nuptias futuras inter viduam relictam Lotaringiæ et fratrem regis Daciæ. Dominus det nobis suam gratiam, conservet suos. Amen. Argentinæ, primo Aprilis, 1549.

Tuus totus,

J. B.

P. S. Proditor, qui regis nostri mortem machinabatur, 12 Martii condemnatus erat ad mortem; atque haud dubie supplicium de eo sumptum est.

EPISTOLA CCCIV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERAS tuas proxime datas per Polonum nobilem accepi, Bullingere amice et domine carissime; per quas te mirari intelligo, quod neque a domino Ricardo, nec Hopero, nec ullo alio ab Anglia quid acceperis. Pro amico nostro Ricardo respondere ausus sim, quod tui immemor non est, sed per opportunitatem scripturus, ut promiserat. Impediunt tamen tum negotia valde magna, tum linguæ Latinæ et scribendi inesperienza, quam solet accusare; aut potius timor, ne quid scribendo peccet. Ad hæc non solet rumorum et famæ, sed veritatis esse scriptor; atque ob id perquam raro ad me nova scribit: sed quæ scribit solent esse vera. Non igitur dubito, quin quum verum aliquid noverit et certum de statu Angliæ nostræ, tum mihi tum tibi id sit scripturus. Religionis liber editus est, idque consensu procerum et totius concilii, quod nos parlamentum vocamus, verum nondum impressus: non dubito, quin mittat quum primum prodierit. Bucerus et Paulus Fagius tuto pervenerunt in Angliam, atque ab aula Cantuariensis huc scripserunt. Utinam eundem non pervertant aut pejorem reddant! Joannes à Lasco Angliam reliquit, sed reversurus eo. Joannes Hoperus cum suis salvi pervenerunt Andwerpiam, atque tandem in Anglia sunt. Ab Andwerpia mihi scripsit, ut te salutarem et totam ecclesiam illius et uxoris nomine.

De Cæsare nihil, quam quod Bruxellæ adhuc sit, licet fama fuit eum Gandavum fuisse profectum. Dictum præterea est, eum venturum Spi-

ram, atque certum est Spirenses præparasse hospitium sibi et suis; sed potior venit rumor, nempe eum non venturum.

Rex Galliæ, ut solet, cum Anglis fœdus et pacem violat. Septies namque uno die magno impetu Boloniam adortus est, sed suo malo; nam toties passus est repulsam cum militum jactura non parva. Scoti Gallorum promissis freti insolescunt, sed in illorum magnum malum: nam iterum a nostris cæsi sunt ducenti, quingenti capti. Cæsar, ut audio, concessit regi nostro in defensionem Boloniæ decem millia peditum, equitum quingentos. Utinam liceret de pace potius quam de bello scribere! Quod Helvetios in defensionem aut potius recuperationem Boloniæ vocat Gallus, non imprudenter facit; sed Helvetii imprudentissime, si consenserint, nam nimium a vobis distat. Utinam tamen Helvetii se inter hos duos principes interponerent, ut de pace agerent, atque id conditionibus aliquibus justis, per quas ea recuperari et firmari posset. Nam timendum est, ne dum mus et rana certent, aquila utrumque devoret. De Argentina nostra hæc sunt scribenda, nempe quod præter omnem humanam expectationem adhuc, ut antehac, manemus: nihil immutatum quam quod festi, Interim, dies, et jejunium præcipitur. Orate Dominum pro nobis assidue quum in privatis tum in publicis precibus vestris, atque gratias nobiscum agite pro hoc divino suo beneficio. Salutato uxorem et doctos quosque meo nomine. Bene vale. Argentinæ, 30 Maii, 1549.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Domino Henrico Bullingero, amico longe
caro. Tiguri.*

EPISTOLA CCCV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. POSTEAQUAM priores meas assignaveram literas, Bullingere amicissime, atque de nuncio omnino sollicitus essem, incidi forte fortuna in istum nobilem Gandavensem, qui sese ad vos profecturus destinavit. Vir est ut genere, ita moribus, fide et pietate nobilis. Vixit aliquandiu Argentinæ, hinc in Angliam profectus: unde propter balneandi necessitatem jam ad thermas huc ferinas venit. A balneis placuit ei invisere partes ignotas, Tigurum præ ceteris, tum fama tum doctrina pura celebre. Non abhorret a nostra religione, doctus alioqui et pii judicii. Per dies quatuordecim apud vos erit. Cupiebat commendationes meas. Igitur tibi, humanissime Bullingere, ita commendo, ut non ingrator tibi sit et ecclesiæ, quam mihi quivis Tigurinorum est, et ubivis erit. Gallorum ecclesiæ alumnus est, qui non abhorrent a vestra religione. Quod reliquum est, non dubito, quin

præstabis ultro, posteaquam hominem iterum et tertio conveneris. Bene vale. Argentinae, primo Junii, 1549.

Tuus totus,

BURCHERUS.

INSCRIPTIO.

*Docto juxta ac pio viro D. Bullingero,
amico colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCVI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Non dubium, quin fama malorum Angliæ nostræ ad vos etiam pervenerit tandem, humanissime Bullingere. Quæ quoniam incerta et inconstans esse solet, placuit certum aliquid et de seditiosorum petitionibus, et causa tumultus, et de eorundem pœna atque supplicio, quod pro meritis passi sunt, aliquid scribere. Occidentalis Angliæ pars, quæ in Cornwall et Devonshire dividitur, habuit seditiosos collectos iis mensibus præteritis Junii et Julii, ad numerum, ut creditur, sedecim millium armatorum. Duces seditionis primo libertatem proposuerunt populo consequendam ab injuria et oppressione nobilium, qui vi partim, partim dolo, pascua olim communia in proprios usus converterunt. Atque hanc ob causam seditio pervalluit per omnes Angliæ partes, adeo ut nulla pars erat fere, in qua non aliquot tumultuabantur hanc ob causam. Sed regis literis et promissis undique statim pacati sunt rustici, præterquam in dictis Cornwalliæ et Devonshire partibus. Istic quoniam auctores erant seditionis sacrificuli duo, statim admonuerunt plebeios periclitari religionem, pro [qua] defendenda et restauranda paratos esse convenit Christianos. Itaque nomine et auctoritate Christi et regis convocarunt papistarum tantum numerum. Scripsit ad eos rex admonens ut pater, quo desisterent ab incepto tumultu. Librum Butlero mitto, quem posset vobis exponere. Admonitionem despexerunt, atque palam profiteri cœperunt, alium se velle regem instituere, aliud concilium, aliam religionem, ut per articulos hos Latine versos patet. Coactus jam rex, ut inimicos aggreditur justo exercitu; millia tria aut quatuor prosternit: obsessam ab eis civitatem, quæ Exeter vocatur, liberat: seditionis auctores aliquot capti, reliqui dispersi sunt omnes. Sunt adhuc rebelles in alia Angliæ parte, qui confisi prædictorum auxilio tumultum movebant. Contra hos ipse protector regni hujus mensis initio cum magna militum copia profectus est. Dignam igitur, ut spero, seditionis pœnam acceperunt. Interea, dum hæc aguntur in Anglia, Gallorum tyrannus potius quam rex (non enim te latet, quanta tyrannide sævit in Christianos Lutetiæ non ita pridem, dum reciperetur pompa in civitatem, qualiter pro spectaculo et lusu quinque

miserrime concremari jussit) bellum regi nostro et regno indicit; sed prius paratis per maria militibus, qui statim post indictum bellum occidentem Angliæ invaderent, seseque seditiosis associarent. Sed Dominus prævenit huic malo. Nostris enim quum nuntiaretur Gallos appulisse atque exercitum terra posuisse, eo festinant, aditus ad naves diripiunt, in pugnam se parant, ibique Gallorum totus exercitus sternitur, adeo ut (mihi a fido scriptum est) ne unus superstes relinquitur. Numerus Gallorum arbitratur fuisse quinquies aut ut minimum quater mille.

Hæc habui, quod tibi in præsentem de nostra Anglia significarem. Ceterum fama est, universos Helvetios fœdus cum hoc immani Gallorum tyranno accepisse: quod quum ab auctore peterem an etiam Tigurini huic fœderi consensissent, affirmavit. Verum ego non possum credere vestrates adeo insanire, ut cum tyranno hoc fœdus acceperint, qui nihil quam pompam et ejus regnum stabilire conatur. Rei veritatem a te scire cupio. Te uxoremque jubet D. Ricardus et uxor salvere plurimum, qui mihi hæc omnia fere scripsit. Salutat vos etiam mea quam officiose. Orate pro nobis et Anglia nostra Dominum. Bene vale. Argentina, 25 Augusti, 1549.

Tuus ex animo,

JOANNES BURCHERUS.

EPISTOLA CCCVII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. COMMENDAVI tibi non ita dudum nobilem Gandevensem, humanissime Bullingere, multis nominibus et commendatione mea et tua amicitia dignum. Jam tibi iis commendo nobilem istum Anglum: nulla in re alteri inferior, vir est placidus et quietus moribus, fide vestræ ecclesiæ consentiens. Apud me aliquandiu convixit, nihilque inveni in homine, quod accusare possem. Valetudinarius est ob diuturnam tabem, qua laborat. Si igitur aër vester illi conveniat, rogo ne desit officium tuum in hospite parando, apud quem suo aliquantulum more liceat vivere. Cuperet apud dominum Gesnerum commorari: rogo igitur, ut ei a te commendetur. Nova quæ sunt ad te scripsi ante dies octo; cetera omnia is indicabit. Non sinunt negotia plura scribere: Deo igitur te et familiam commendo. Argentina, primo Septembris, 1549.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, multis
nominibus mihi caro. Tiguri.*

[EPIST. TIGUR.]

EPISTOLA CCCVIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. LITERAS tuas humanissimas¹ Francforti mihi datæ sunt, carissime Bullingere, ubi non licebat propter negotia rescribere. Officium tuum peramicum in promovendo affini meo mihi allatum duco, tibi que et tuis relaturus, quandocunque dabitur occasio. Juvenis mitissimi est ingenii, sed tardioris, ut solet hoc genus hominum ea dote præditum. Quo enim quis acrior ingenio, eo solet esse asperior moribus: mitis contra acumine ingenii nonnunquam caret. Id tamen industria adjuvari potest: quod etiam in isto affini meo expertus ipse sum. Nam olim, quum apud vos essem, plus ei profuit a me calcar additum, quam præceptoris remissior sine calcare addita industria. Igitur si cupiatis ut evadat doctus, acutus ei prospiciendus est præceptor, qui instimulet atque calcar addat necesse est: id quod tempestive monere volui, ne tardior admonitio frustret vos expectatione vestra, quam concepistis de juvene.

Nova mihi scripta sunt ex Anglia, certo omnem tumultum sedatum esse; ducesque sceleris indies dare pœnas, præcipue sacrificulos impuros, qui eo stimulabant plebem.

Aggeres duos inter Boloniam et Caletum per prodicionem obtinent Galli. Fama est venturum Cæsarem brevi Spiram, verum ego eam falsam esse judico. In literis postremis ad me datis scribis de panno lacero, quem receperis; sed quidnam velis per eundem pannum ignoro: nam ego, quod sciam, pannum ad te non misi. Valebis cum cara conjuge. Salutat te dominus Ricardus, cujus uxorem valde ægrotasse scripsit in penultimis suis literis: cupit ut a te Domino precibus commendetur. Vale iterum. Saluta D. Butlerum, cui dicas me accepisse et in Angliam dudum misisse literas suas. Ad te nullas ex Anglia recepi. Argentinae, 25 Septembris, 1549.

Tuus totus,

JOANNES BURCHERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, amico summo
et caro. Tiguri.*

EPISTOLA CCCIX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino nostro Jesu Christo perpetuam! Duplici nomine multum exhilararunt me tuæ literæ, Bullingere amice et domine colende,

[¹ Sic MS.]

tum quod cum tuis valeres meique haud immemor esses, tum quod Joannes affinis meus exceptis bonis omnibus sit acceptus. Ego admonitione non indigebo, quo satisfaciat vestrae expectationi. Præter segnitiam nihil juveni nocebit; isque morbus vobis cognitus facile medebitur. Vixit apud me honestissime olim, magnamque præbuit spem viri futuri boni; in quem ut evadat, Deum Optimum Maximum precor. Fama de novo tumultu in Anglia falsissima est: nam ante octiduum accepi per veredarium literas ab amico nostro D. Ricardo datas 18 Septembris, Londini; item alias ab Andwerpia 28 Septembris scriptas, in quibus nulla harum mentio erat, sed plane contrarium; nempe compositis jam rebus in Anglia, statuisse regem omnes suas vires in Gallos missurum, a Bolonia arcendos, Boloniisque subveniendis. Fama iterum pervenit ad nos, jam regem munitiones recepissee, copiasque Gallorum profigasse. Quæ utinam vera esset! Sed quamprimum rescribere particeps fies. De Anglis cæsis, dum caperentur arces a Gallis, fama fuit falsa; nam mihi scriptum fuit ab Andwerpia per prodicionem accepisse Gallum munitiones. De tormentis captis forsân quod relatum fuit verum erat.

Fama de venturo Cæsare ad nos hic frequens est. Certi nihil, quam quod audiveram a viro bono Jacobum Sturmium hujus auctorem fuisse. Pestis apud nos non adeo grassatur, sed febris acutissima, neque movere locum statuo, etiamsi vel millies adventaret pestis.

Infortunii nihil, quod ego sciam, contigit D. Hopero, sed valde occupatus est in confundendo Lutheranismò (quod vir fide dignus ad me scripsit) et veritatem plantando. Agit partes strenui Christiani. Prælegit publice Londini. Frequens habet auditorium. Laudatur ab omnibus bonis.

D. Ricardi uxor revaluit ex ægritudine periculosa; per mensem vix fuit spes vitæ. Bucerus etiam ex febre revaluit. Sed nulla spes fere vitæ Pauli reliqua erat, scripsit D. Ricardus. Christophoro Halesio, quæ nova vobis videntur, oro ut communiquees. Ejus gratia, quod tam sit vobis acceptus, habeo immortales gratias; eidemque et familiæ tuæ universæ una cum doctorum turba salutem ex me dicito. Precor ut Dominus vos incolumes diu servet. Argentinae, 16 Oct. 1549.

Tuus,

BURCHERUS.

Post literas has scriptas et nondum signatas accepi literas a D. Ricardo et ab Andwerpia, in quibus nulla seditionis mentio. Datæ tamen erant Londini, 27 Septembris; item aliæ Andwerpiæ, 5 Octobris. De episcopo Londiensi scripsit D. Ricardus, quod ductus sit in carcerem, quod pro concione noluit invehere in seditiosos, jussus tamen auctoritate regia. Hæc quæso communiquees Anglis nostris. D. Ricardus et uxor jubent te et familiam salvare, cujus valetudo confirmatur indices. Fama

de venturo Cæsare Spiram ad calendas Decembres spargitur, sed ab iis qui desciverunt a fide, et qui spem suam in eo collocant. Depositus est episcopus Londinensis sua dignitate; accusabatur ab Hopero et alio doctrinæ suæ.

EPISTOLA CCCX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM et pacem per Dominum nostrum Jesum Christum! Humanitatis tuæ præclara in me ostensa officia, quum jam Tiguri essem, non sinunt etiam inter maximam negotiorum turbam immemorem esse promissi. Cupiebas, Bullingere amicissime, ut sæpius scriberem: quod jam incipio, licet materia scribendi non fere supersit. Ex Anglia quicquid audiri potest, audies nimirum ex literis dilecti nostri Ricardi Hillis. Neque quicquid ego novorum percepi, quam quod Pagetus quidam, vir omnibus modis bonus, præses Walliæ sit creatus. Quænam Wallia sit, quis Pagetus, indicabunt tibi et Butlerus et Halesius. Cetera adhuc omnia manent eo quo fuerant statu et ordine a capto protectore, de quo ne verbum quidem adhuc scribitur, quam quod detineatur carcere. De Cæsaris ad nos adventu omnia incerta sunt, neque creditur ante ver venturum. Certant sacrificuli et episcopus, ut missa Natali die reducatur ad nos: quid fiet, exspectabitur. Dominus noster Jesus Christus propter misericordiam nos ab omni errore inviolatos servet! Amen. Tibi cum uxore habeo immortales gratias propter vestra in me beneficia, cui meo et uxoris nomine salutem dices. Literas, quas hic inclusi, oro per veredarios certos mittas, alias quidem ad Arow, alteras Constantiam. Est quædam honesta mulier, cujus maritus jam per annum Constantiæ inservivit viduæ. Promisit se venturum huc ad Natale Christi: jamque scripsit contrarium. Uxor rescribit, cupitque ut tuto et certo perferantur, idque quam citissime fieri potest. Bene vale. Argentinæ, 12 Decembris, 1549.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglus.*

EPISTOLA CCCXI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM et pacem per Dominum nostrum Jesum Christum unicum Servatorem et vitam nostram! In frequenti nundinarum Francofordiensium turba, Bullingere amicissime, attulit literas et libros ad me Froschoverus vester. Petiit, ut fideliter mitterem easdem per fidum aliquem in Angliam: quod et petierunt literæ tuæ, mihi certe perquam grata. Hoc officium lubens præstiti. Aderat forte servus domini Ricardi Hillis, amici nostri fidissimi, quem ob certa negotia eo ad me misit: huic librum et literas regi dicatas commisi una cum literis reliquis tuis omnibus. Libros reliquos non absque causa huic commendare nolui. Nam primum decet, ut aliis præferatur rex, atque suum ante alios accipiat, ne quod rarum et gratum esse posset, eo minus gratum futurum sit, quod multis commune est. Itaque reliquos duos, qui ad Hoperum et alium pertinent, inclusi mercibus, quæ ut recta ab Andwerpia mittantur curavi. Servum jussi domino Ricardo librum et literas dare; D. item Ricardo scripsi, ut eadem D. Hopero commendet. Hoperi nomen apud Anglos universos celebre est. Concionator regius effectus, inimicus Lutheranorum et Buceranorum, eximius fidei veræ defensor et promulgator. Ejus laus tum propter vitæ innocentiam, tum propter disciplinam, viget clare apud omnes. Dominus, quod cœpit per eum, perficiat.

Bucerus in veterem morbum periculosissime reincidit. Nullam, aut exiguam plane, spem vitæ esse scripsit Ricardus. Si moriatur, felix et beator omnibus terris Anglia, quæ uno anno liberabitur a duobus perniciosissimis ingeniis, Paulino et Bucerano. Novæ inde indies apud nos oriuntur sectæ, nova semper religionis facies est. Credo plane doctos nostros novitate et rerum varietate delectare. .... Paulo Fagio auctore. Habent suas conventiculas statutis diebus, in quibus inquiruntur a stulto plebeio multo stolidiores (ut audio) quæstiones, quam sint vel Thomistarum vel Scotistarum. Item novum genus confessionis, vel (ut vocant) præparationis ante sanctam cœnam, institutum est a concionatoribus absque magistratus aut populi consensu: nec cuiquam licet accedere sanctam communionem, qui prius se non ostenderit sacerdoti. Atque id defendunt solum hac evangelii sancti sententia, "Ego cognosco meas, et cognoscunt me meæ." Igitur non licet nisi concionatori cognito accedere synaxin. Marbachius hoc publice concionatus est, cui fero respondissem illud: "Et oves meas nomine voco;" igitur ut nomine proprio, qui accedant, voces necesse est. Ridicula sunt hæc sed plane miseranda, neque alio nomine scripta, quam ut intelligas in quos errores nova adhuc et tenera ecclesia incidat. Quid futurum arbitraris post centenos annos, si jam in aperta luce hallucinamur? Vos vestramque ecclesiam conservet Deus in-

corruptam; donetque suam gratiam, ut nostra Anglicana pure instituat et servetur. Initia, ut videras, inclusi quædam hic instituta, quæ possent per dominum Joannem Butlerum vobis exponi.

Habemus hic jam apud Sanctum Thomam concionatorem Helvetium, quem fama est propter adulterium olim a vobis expulsum aut effugatum: vobis deinde inimicus factus aufugit Bernam; ubi nescio quam seditionem et turbam conatus est, atque ob id, ut dicitur, a magistratu ejectus. Fama quidem satis mala, et quæ non parum offensionis mihi præbuit hactenus: cogito tamen falsam. Quam si certam intelligerem, hominem plane non alium quam ethnicum et publicanum ducerem, ni vobis et Bernensi ecclesiæ reconcilietur; neque dignus, qui assumat testamentum divinum per os suum, quandoquidem ipse odiat disciplinam. De hac re a te certior fieri cupio. Is præterea status Argentinensis ecclesiæ adhuc est, qui fuit a profligatis papistis. Magistratus legatum ad Cæsarem miserunt D. D. Copium, qui vir bonus creditur. Nova quæ certa sunt habemus de composita pace inter Anglos, Gallos, et Scotos. Conditiones pacis nondum accepi, accepturus brevi; quas vobiscum communicabo.

De statu et conditione affinis mei Joannis certior fieri cupio; an idoneus pronuntiatur vestræ ecclesiæ an non. Quod si minus aptus videbitur, id quod ego semper timui et timeo, conditio ei offertur, per quam se posset commode alere. Cupio igitur, ut censura de eo capiatur, quo certi simus, quid de eo sperandum sit. Si enim tempus præsens negligit, atque deinde a vobis rejiceretur, non facile ei consuli potest posthac. Usque ad festum Joannis futurum exspectabitur. Quod si idoneus vobis non videbitur, vellem ante eundem diem admoneri, quo ei perspicui potest: est enim luculenta satis et pro ingenio suo apta conditio præ manibus, quam si jam negligit et posthac vobis incommodus fuerit, certe non facile de reliquo ei prospicietur. Cupio igitur expressam vestram hac in re sententiam. Si vero eum non vultis, mittatur ad me. Bene vale cum conjugē tua cara et liberis. Argentinæ, 20 Aprilis, 1550.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

P. S. Literas, quas ab ecclesia vestra accepit D. Christophorus Hales, una cum bulgula amisit. Si quid igitur magni momenti a vobis in iisdem scriptum fuerit, poteritis per proximas repetere. Deus vos conservet! Has inclusas literas pridie accepi.

INSCRIPTIO.

D. Henrico Bullingero, A[mico] C[aro].

EPISTOLA CCCXII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

DEO soli honor! S. P. D. Ante biduum allatæ sunt mihi literæ tuæ Bullingere amicissime, 17 Maii Tiguri datæ. Gratificaris in iis de nescio qua diligentia et labore in transmittendis libris et literis in Angliam, officiumque rependere promittis. Ego certe nihil agnosco me fecisse, quin id pluraque tuæ humanitati debeam. Præterea in similibus auctoritatem præciendi penes te habebis. Ceterum libros, non literas, D. Hoperi in merces inclusi: literas tum ejus tum regias famulo D. Ricardi una cum libro regi dicato commendavi.

Verbum Dei opera et ministerio D. Hoperi promovetur indies, precorque Deum Optimum Maximum, ut confirmet quod cœperit. Scripsit ad me amicus quidam ex Anglia, regem post Pascha ad se vocasse Hoperum, atque episcopatu Glocestrensi eum remunerasse velle. Renuit Hoperus. Non ita pridem vocatus est a concilio, qui instant ut accipiat. Excusavit se non posse conscientia bona vestitu et rasura papistica (quod nondum abolitum est inter episcopos) se signari permittere. Concesserunt eum a rasura liberum; veste alba linea indui oportet, cum ingreditur parlamentum. Tamen et hoc auctoritate parlamenti abolendum ducunt.

Hæc de Hopero, jam ad alia. Beatus ille impurus concionator noster non aliter apud me censetur quam publicanus et ethnicus, nisi ecclesiæ vestræ et Bernensi reconciliatus fuerit. Bucerus in matrimonii causa plusquam licentiosus est. Audiui semel in mensa de hac quæstione disputantem, ubi affirmavit ob quamcunque leviusculam causam divortium concedendum fore; adeo ut non absque causa censetur a Wintoniensi nostro auctorem libri in gratiam Landgravii editi. In Anglia quid molliatur mercenarius Bucerus, qui, nondum inspecto lupo, aufugit ab hac ecclesia, ignoro. Valetudinarius est, et fama fert eum aut repuerascere, aut fere stultescere: quod solet munus esse inconstantis et vagi animi.

Affinis meus ex inexpectato ad me ante mensem venit. Vobis humaniter valedixisse gaudeo. Apud me de conditione ei prospectum est. Succensui, quod tibi non valedixerat et gratias egerat. Sed ignoscendum ei est, tum propter ætatem hanc alioqui timidam, tum propter educationem primam, satis rudem negligentioremq. De Cæsaris adventu certi nihil: ferebatur eum in fine Maii discessurum Bruxellam; jam tamen fama venit, eum tempore illo non discessisse. Literas tuas proxime missas per verdarium Andwerpiam misi; ante dies decem pervenient ad manus Hoperi. Novi nihil præterea, quam quod papistæ religionem suam redintegrarint in templis constitutis, fautoresque habeant non paucos. Dominus quod su-

perest cognitionis veræ servet et augeat! Uxorem tuam et doctos omnes a me quam officiosissime salutabis. Bene vale. Argentinae, 8 Junii, 1550.

Tuus,

BURCHERUS.

P. S. Hoperus certo episcopatum accepit; nam uxor Bucci reversa, ut matrem et liberos in Angliam ducat, hæc nuntiat. Cæsar properat Spiram versus certo.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, veræ religionis
pastori caro. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Non ita pridem scripsi humanitati tuæ, Bullingere amicissime, unaque literis meis adjunxi alias multas ab Anglia et Hopero acceptas. Eas Valentino Nussbaum Basiliensi misi, ut per eum tutius ad te veherentur; raro enim hic reperitur tabellio, quam in nundinis. In meis scripsi Hoperum nostrum ad episcopi munus electum a rege et senatu Angliæ: quod certissimum esse constat. Precor Deum, ut huic muneri bene præsit. Argentina nostra, ut fama est, interimisat; papistis enim tria templa conceduntur, in quibus libere suos errores exercent. Populus divisus in se; pars laudat papismum, major tamen pars adversatur. Senes nonnulli et matronæ præter omnium opinionem veritati adhærent. Libera manet adhuc religio, liberi concionatores. Quid monstri alat concilium Augustanum, multi dubitant. In Anglia tranquilla sunt omnia. Religio suum habet profectum. Quod vos infestaturus sit Cæsar, nulla apud nos fama est, neque aliunde apud vos ortam vaticinor quam ex opinione militum, qui Cæsarem ex suo quisque arbitrio metitur. Potius persuasum mihi habeo, quod civitatibus bellum inferet. Si quid sinistri audio de vestra Helvetia, non silebo. Orandus interim Deus est, ut pacem concedat. Vale, amice colendissime. Te et familiam resalutant mei. Argentinae, 10 Julii, 1550.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

P. S. Per Falknerum misi magnam literarum fasciculam D. Pellicano inscriptam, quem oro meo nomine salutes. Libri tui et literæ dudum in Anglia sunt allatæ. Accepi etiam a D. Theodoro literas, quas statim per veredarium misi, cui quæso me commendatum habeas et hæc narres. Vale

iterum. Turbæ nundinarum non me sinunt diutius immorari. Argentinae, 10 Julii.

Scripsit ad me D. Gualterus de pictis tabulis in gratiam D. Halesii paratis. Ego nihil ab ipso de iis unquam intellexi. Scribam tamen, et, si jusserit, pecuniam annumerabo. Misi ante 17 dies sarcinam ab Hopeno ad vos missam, et sportam ab Halesio D. Gualtero missam. Spero vos accepisse.

EPISTOLA CCCXIV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. MAGNA te affici cura et sollicitudine video, Bullingere amicissime, quod literas ab Anglia non accipis, quæ libros et literas tuas datas affirment: neque minus anxius videris, an intercepti an in itinere perierint libri. Omnem metum discute: nam certo scio merces, in quibus inclusa fuerat librorum pars, tuto in Angliam pervenisse. Servus præterea Ricardi, cui literas et librum regis commendavi, incolumis pervenit ad dominum suum, incolumisque reversus est Andverpiam. Quid cum libro et literis egerit regiis, sat indicabunt, non dubito, istæ literæ domini Ricardi.

Hopenum arbitror occupatiorem, quam ut vacet ei scribere. Martii 29 proximas ad me dedit, cum quibus literarum fasciculum acceperam ad vos, quem statim per Valentinum Nussbaum civem Basiliensem ad vos mitti curavi. Interea nullas misit. Episcopus est certo: utinam perpetuo invigilet gregi Dominico! Quas abs te jam accepi literas cras curabo ad veredarium transferri, antequam dies octo pervenient Andverpiam. Nuntius iste, qui has vobis adfert, honestus et fidelis est, mihiq; servus ante annum erat. Officium si quod humanitatis ei præstiteris, si opus habeat, gratum certe id mihi erit. Nova nulla sunt, quam quod audio diem concilii Augustani ad 24 hujus mensis prorogatum fore. In Anglia tranquilla sunt omnia. Apud nos inquieti sacrificuli noctu armati plateas obambulant, sed parum abfuit quin civibus dedissent pœnas, ni tempestive maturasset magistratus. Doctor Joannes Tischell, papistarum patronus, vulneratus erat. Quod si perrexerint sacrificuli seditiosos esse, spero id cedit in commodum verbi Dei. Erigunt cristas, dum vident Cæsarem tam vigilanti industria moliri, ut restituantur suis erroribus. Dominus concedat vobis gratiam suam et pacem! Amen.

Salutat te et uxorem mea quam diligentissime. Salvus sis tu et familia universa. Doctos quosque salutato. Bene vale. Argentinae, 10 Augusti, 1550.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

P. S. Lovanienses suam fidem scripto iterum ediderunt. Inter alia

prohibent vulgus a lectione sacræ bibliæ et evangelii. Inquisitio item nova et inaudita futura est per totam Germaniam inferiorem. Orate Dominum, ut suos conservet.

A nundinis Frankfordiensibus futuris statui proficisci in Angliam amicos invisurus, quos jam per annos duodecim non vidi: si quid tibi officii præstare possem, sum paratissimus.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, amico
carissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. VEHEMENTER gavisus sum, Bullingere amice et domine colende, quod literas ab Hopero accepisse te scripseras, per quas et de libris et de benevolentia regia certior eras. Gratitude tuæ munus a Froshovero magna cum gratia accipiam; referamque, si dabitur occasio. Per postam quum literas mitto, pro unciis singulis, quæ ex duabus Germanicis *lott* constant, decem cruciaros [crucigeri] pendendi: præter vecturam hinc Spiram, quæ solet ut minimum pro singulis fasciculis batzium cum dimidio, si majores fuerint. De turba orta in Gallia Belgica nihil audimus plane. Dominus det gratiam, ut quocunque modo Christus et imperium suum augeatur, antichristi diminuatur.

Quod imponis mihi de libris et literis, tum accipiendis a Froshovero tum in Anglia reddendis, libenter accipio. Non id grave sed pergratissimum mihi erit. Cupio enim tibi et Tigurinīs omnibus inservire; nam me ipsum Tigurino-Anglum duco. Libros igitur et literas fidelissime vel reddam ipse vel mittam iis, quibus commendasti. Miror tamen quod episcopo nullum exemplar miseris. Sed parum refert: nam eidem tuo nomine præsentabo quod mihi dederis. Literas tuas ad doctorem Montium Augustam misi: istic enim est cum legato Angliæ, verum in fine hujus mensis huc reversurus. Avocant negotia, nec sinunt diutius immorari; precor igitur ut parcas tenuitati meæ scribendi. Nova non habemus; si quid fuerit, Francofordiæ communicabo. Bene vale cum familia universa. Uxor mea quam officiose te et tuam resalutat. Salvi sunt fratres omnes. Argentiniæ, primo Septembris, 1550.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

P. S. Librum Lovaniensium reperire non possum, sed a Francofordia mittendus erit. Has literas quæso perferri cures Vitudurum.

EPISTOLA CCCXVI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. BINAS tuas literas, amice care, læto animo accepi, neque quod petis ullo modo mihi molestum erit. Libros et fasciculos literarum a domino Froshovero accepi: curaboque omni diligentia ut suis, quibus destinantur, reddi possint dominis, egoque hoc onus in me accipio.

Fama inanis et falsa ea est, quæ de novo Anglorum tumultu promulgatur. Inquisitionem (quam vocant) Lovaniensibus auctoribus, tum Flandrice tum Germanice scriptam, ad te mitto. Nova nulla sunt adhuc, quæ ut scribantur sunt digna. Quæ proposuit Cæsar statibus imperii perlegi: neque quicquam magis urget quam ut rebelles puniantur, religio sua stabiliatur. Urget item concilium Tridenti repetendum. Quid responsum sit, extat; verum nondum vidi. Cæsarem dicunt adversa valetudine graviter laborare. Gaudeo convenisse vobis cum confœderatis; idque maxime, quod castri possessio ad vos pervenerit. Magnum certe hoc commodum civitati est. Deus ampliet vestros agros, conservetque vos ab omni macula vitæ præsentis! Amen.

Saluta uxorem et doctos omnes meo et uxoris nomine. Non ero immemor salutationum tuarum ad amicos et notos Angliæ. Bene vale. Frankfordiæ, 14 Septembris, 1550.

Tuus,
BURCHERUS.

INSCRIPTIO.

*Insigni pietatis et eruditionis antistiti
D. Henrico Bullingero, amico multum caro. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXVII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. ANTE dies octo reversus sum ex Anglia, Bullingere amicissime, ubi notos et amicos nostros communes salvos incolumesque reliqui. Status Angliæ is est, ut repubescentem solam veritatem istic perspicere licet. Alicubi clare, alio obscurius prædicatur verbum: undique adhuc supersunt superstitionis papisticæ reliquiæ; tum publice, dum peraguntur in templis sacra, tum etiam clam in cordibus multorum, qui se evangelicos gloriantur: latet anguis in herba. Contentio est piis cum fictis et falsis fratribus de vestitus atque aliarum caeremoniarum fœce; atque dum hæc aguntur, negligitur ovile Christi. Sunt qui licentiam nimiam, tum in

opprimendis pauperibus, tum ad vitam omnino impuram, sibi assumpserunt, idque prætextu verbi Dei et evangelii Jesu Christi. Multis præterea cordi est veritas, qui vere ad perfectam et Christianam vitam, duce verbo Dei, contendunt. Pro iis orandum, ut perseverent; pro aliis, ut ad meliorem vitam ducantur. Et hæc quidem de communi Angliæ statu dicta sint: jam ad privata.

Rex indies, ut ætate, ita cognitione verbi Dei inclytisque moribus augeatur. Is miris amplexibus accepit tum literas tum librum tuum ei dicatum. Dedi ego, ut jusseras, ea Hopero, is alicui ei a secretis, per quem offerebantur regi. Non dubium, quin aliquando gratias accepturus es ab ipso rege. Reliquos omnes libros reliquasque literas dedi et misi destinatis. Pro libro, quem mihi dederas, habeo immortales gratias. Hoperus valet prospere satis, præterquam quod ei cum Londoniensi episcopo non satis convenit. Hoperus solum per manuum impositionem ut initietur admittit; alter contra, ut papistica aut papisticæ doctrinæ similia concedat, contendit, nempe ut biblia humeris gestet, atque veste linea se induat, atque ut ita indutus et libro oneratus tertio in circulum se vertat. Non parum nocet Christianæ reipublicæ hæc contentio; et anceps expectatur hujus tragœdiæ finis. Gaudent papistæ, male inter hos verbi Dei summos antistites convenire; sperantque exitium penitus hac controversia evangelio futurum. Quare non abs re foret, si uterque a te atque summis nostri temporis veritatis præconibus moneretur sui officii: inde forsán pax futura esset. Aut commodius multo sententiam tuam regi ascriberes, quid de hujusmodi profanis cæremoniis sentias.

Sed jam omissis iis ad D. Ricardum et suos veniam. Vivit et valet una cum uxore et liberis caris; teque cum uxore, liberis, et amicis jubet salvere plurimum. Non permittit tempus, ut plura scribam: quod omisi, suppediabant istæ Hoperi literæ. Bene vale. Saluta uxorem a nobis. Argentinae, 21 Novembris, 1550.

Tuus,

BURCHERUS.

EPISTOLA CCCXVIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino perpetuam, tibi que, familiæ, atque Helvetiæ universæ omnia futura prospera hujus anni precor, quo susceptum verbum maneat et floreat, ad laudem nominis Dei et honorem Jesu Christi, utilitatemque totius Christianismi! Amen. Amen. Quam postulas sententiam meam, Bullingere amicissime, an regi scribendum judicaverim, eam non detrectabo paucis aperire, nec dubito, quin candide accepturus sis, quicquid dicturus sim. Imminet magnum malum ecclesiæ Anglicanæ, atque bono

et puriores omnes maxime turbari scio. Potest tamen hoc malum facile auctoritate tua et ecclesiæ vestræ auferri aut mitigari, si regi scripseris. Certat Hoperus ut puram initio reddat ecclesiam: contra pudet episcopos alios, qui et docti sunt et profitentur verbum, quod errores suos non viderint. Hinc mordicus concertant, ut iisdem cum eis involvatur superstitionis cæremoniis. Objiciunt homini inobedientiam, cum se negat posse aliud admittere, quam quo usi sint apostoli initiando. Persuaserunt etiam regi primum, eum vestes et hujusmodi, quasi mala per se et simpliciter, condemnasse. Quum hac tamen non prævaluerint, mendacium aliud excogitarunt; nempe, quod vestes, rasuram, et alia hujusmodi quibus utuntur episcopi, res medias concesserit. Neutrum tamen fecit Hoperus: neque enim vestes condemnavit, ut res malas per se, neque concessit vestes et rasuras episcoporum medias et tolerabiles in ecclesia Dei. Jam enim lis in judice rege pendet; qui si per te instituatur solide de hac controversia, quatenus judicandum sit per verbum Dei, non dubito, quin multum proderit negotio religionis. Non tamen ut de hac controversia nominatim scriberes opus aut utile judico, sed quæ cæremoniæ in ecclesia sunt admittendæ et quatenus; ne forte videaris subornatus ab Hopero, ut hæc scriberes. Habes jam sententiam meam; et si scripseris literas, ego mittam per veredarium absque tuis expensis. Non ita pridem accepi literas contentionem nondum finitam esse. Habet Hoperus a partibus suis Joannem à Lasco atque paucos alios; contra, inimicos multos, et inter hos Bucerus, qui si tantæ auctoritatis esset, ut olim apud nos fuerat, actum esset de Hoperi dignitate; non futurus esset episcopus: quod timeo ne eveniat, et ut eveniat omnibus modis contendit Londoniensis.

D. Christophorus Montius jam mensibus fere sex integris Augustæ fuit, nec revertitur adhuc: expectatur indies. Bene vale. Resalutat te te uxorem mea quam officiose. Salva sit et a me. Argentinae, 28 Decembris, 1550.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo sapientissimo domino
Henrico Bullingero, concionatori,
meo faventi domino et amico.
Tiguri.*

EPISTOLA CCCXIX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. JAM allatæ sunt ex Anglia mihi literæ, Bullingere amicissime, quæ partim lugubria, majore tamen ex parte lata nunciant: lugubria et

tristia de morte Pauli Fagii, qui nuper, scilicet 23 Novembris, obiit diem extremum. Læta sunt hæc: inter Angliæ consiliarios præcipuos electi sunt jam duo viri Christiani, nempe Eliensis episcopus et marchio Dorcestriæ. Ricardus cum uxore valet. Supplicium sumptum est de principibus tumultus. De protectore vana et falsa sunt quæ spargebantur; nam non dedit pœnas adhuc. Fama item huc pervenit de novo tumultu in Anglia, quæ falsa est. Expectat nuncius, nec sinit plura scribere. Literas tuas universas misi in Angliam. In posterum quæso quam poteris paucissima eo scribe, nam non sine magno...eo mittuntur. Quicquid tamen ad Ricardum scripseris, libenter sumptibus meis mittam. Bene vale. Communica hæc Anglis, quibus non fuit otium scribendi. Argentinæ, 6 Januarii, 1550. [1551.]

Tuus,
BURCHERUS.

EPISTOLA CCCXX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. Ante biduum redditæ sunt mihi literæ tuæ, Bullingere cōlendissime, atque eo ipso die misi hinc ad veredarium literas regias et Hoperi. Commendavi eas diligentissime D. Ricardo amico nostro singulari, ut sua opera regi et Hopero dentur. Non detrectabit officium, sat scio, ob veteris inter nos amicitiae necessitudinem. Epistolæ tuæ argumentum ad regem probo, neque dubito quin proderit et Hopero et religioni. Hopero episcopi mandarunt silentium, accusantes eum hæreseos, ut scripsit mihi Thomas Knithus noster ex Anglia. Literas ad te mitto, quæ possint opera domini Butleri (cui millies me commendatum habeas) in Latinam linguam transferri. Inde senties quid moliatur Satan, cui summopere resistendum est. Petoque, quoniam renascenti ecclesiæ multum prodesse potestis, ut communi consensu tuum, Calvini, et aliorum doctorum scriptum edatur ad regem, quo instituat recte in hac controversia. Alias, ut vides, periclitatur veritas, pro qua defendenda summopere a vobis quum laboratum sit, ne sinatis eam apud Anglos jam pessum ire. Nova quæ habui de belli tumultu in partibus Saxoniae ad te mitto. Ea mihi ab amico scripta sunt Coloniensi. Scriptum hoc insuper addidit in literis suis gestari manu aureati hominis, quem gestant in vexillo: "Si Deus nobiscum, quis contra nos?" Gestant item virginem in alio insigni atque serpentem ante eam depictum, quem alloquitur virgo iis verbis: "Vah interim, Satan!" Quam vera hæc sint, non affirmo; tamen ab honesto et fide digno mihi scripta fuerunt. Si qua in re mea opera indiges, paratissimus sum. Salutat te et uxorem mea quam diligentissime. Salva sit et a me. Tibi et familiæ Tigurinisque omnibus opto felicem, quietum,

et pacatum futurum annum. Dominus pro sua misericordia concedat vobis et omnibus regnis pacem Jesu Christi! Bene vale. Argentinae, 21 Januarii, 1551.

Tuus,

JOANNES BURCHERUS.

EPISTOLA CCCXXI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino vitamque beatam! Ante biduum literas tibi inscriptas, quas ab Anglia acceperam, Basileam ad Valentinum Nussbaum mercatorem per Constantiensem nuncium vehendas curavi. Heri quas per Frisium miseras tuto accepi, D. Hoperi ad veredarium misi. Sed quandoquidem non sine sumptibus possent ultra citraque literæ vehi, humanitatis tuæ id erit hujusce rationem habere. Uncia quinque crucigeris a Spira Andwerpiam vehitur; ut taceam interim hinc Spiram nuncii mercedem, quæ, si paulo major sit schedula, minor batzio non assolet esse. Ita homines lucro sunt apud nos dediti, ut liberalitatis officiorumque sint immemores; nihilque agent, quin statim pecuniam, pecuniam vociferabunt: adeo ut justum præmium nonnunquam despicient, et nisi pro libidine postulantis dederis, literas recusabunt. Non vellem tibi hac in re molestus esse, si non undique tanta literarum adveheretur copia. Officium meum, fidemque, et diligentiam promitto, nec recusabo labores quoscunque in inquirendo nuncio. Ceterum deinceps quod exponendum erit, rationibus inseram, quas ubi commodum fuerit tibi mittam. Scio quam non desideras detrimentum meum. Proinde quas misi, harum tibi donabo pretium, idque lubens, quod noverim te patriæ meæ iis consuluisse et bonis. Quas posthac miseris, harum pondus pretiumque inscribam, si vis per veredarium mitti. Sin vero scribis, ut per proximum absque pretio mittam, diutius servabuntur; tamen possent in mense ut plurimum mitti. Igitur si tu ab aliis literas per veredarium mittendas acceperis, pretium veredarii una accipito. Hæc de literis ad te scribenda duxi: nunc ad alia.

Edidit D. Petrus Martyr librum de Eucharistia, cui disputationem cum Oxoniensibus nostris adjunxit. Hunc librum, si commode possem, ad te mittam. Laudes item Bucer defuncti celebrarunt tum carmine tum prosa Angli nostri. Studium et pietatem in qualitercunque meritum utinam vidisses; et ut videas, libellum iis inclusi. Bucer mors maximum concordiae commodum affert Angliæ. Cupiunt proceres Anglorum virum non minus eo doctum, qui vices ejus ageret: cupio ego illo sinceriores magisque stabilem. Si quem nosceres tanto onere dignum, fac sciam. Non dubitarem, quin posset facile ad tantum fastigium promoveri opera aliquo-

rum quos novi, et qui mecum hac de re colloquuti sunt. Non carebit amicis et honore, quisquis fuerit: ceterum ut solet veritas individuum habere comitem odium, ita a malis nil nisi mala expectabit. Consule patriæ nostræ et religioni, si potes. Patet locus docto, si is a partibus nostris est. Vicit veritas. De Magdeburgensibus nihil certi audio. Anglia tranquilla est. Invasit Londonienses pestilens sudor, Anglicus appellatus. Defuncti sunt ultra nongenti unica septimana: sed Deo favente cessat jam plaga iraque divina. Dominus concedat nobis suam gratiam! Uxorem, liberos, doctos et pios omnes diligenter salutato.

Tuus,

J. B.

P. S. Scripsit mihi hodie Coloniensis amicus, Magdeburgenses erupisse, maximamque victoriam reportasse; adeo ut omnis generis alimenti copiam magnam ab inimicis sint adepti.

Certo nunciatur apud nos, Magdeburgenses miro stratagemate hostes fefellisse 15 Junii. Juvenes indutos vestibus muliebribus emisere herbatum: præsidium militum adjunxerant. Adversa pars rata vere fuisse virgines, impetu facto, quasi certi de præda, incursionem faciunt. Fingunt fugam virgines: præsidium ut defendant properant. Tandem juvenes, abjecta larva, armatos se ostendunt: inimicum invadunt, atque in fugam compellunt. Ceciderunt Mauritiani milites ad octingentos. Post hanc victoriam, elatiores aliquantulum facti, inimicum iterum invadunt; ubi Magdeburgensium corpora occisa currubus tribus quatuorve plena in civitatem vexerant. Inimicorum non minus quingentos tamen occisos nunciatur. Hæc refert nuncius, qui a Magdeburg huc venit. Hæc quæso D. Sebastiano amico meo communicato. Argentinæ, 3 Augusti, 1551.

EPISTOLA CCCXXII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. Quod optaram proximis literis, Bullingere amicissime, en mitto ad te, D. P. Martyris disputationes et libellum de Eucharistia. Noli te fraudare tanta lætitia diutius. Nescio tamen an forsitan antea acceperis; quod si acceperis, functus tamen sum officio meo. Viri undequaque doctissimi laudabis diligentiam et labores. Acriter dimicatum est cum hominibus acutis nimium et perversis. Palmam tamen tulit, quod certe omnibus bonis gaudio maximo est. Simili si posset Cantabrigia ornari viro, quam felicissima foret Anglia nostra! Optant nonnulli primi ordinis in Anglia viri Musculum ejus loco substitui. Renuit tamen ipse, ut audio, conditionem. Ausim tamen ipse promittere, ut si velit hoc munus obire,

non minorem apud regem bonosque omnes assequuturum gratiam, quam ipse Bucerus. Neque tam perverse doctos Cantabrigiæ, atque Oxoniis D. Petrus, inveniet. Suspecti enim semper erant hujus academici alumni hæreseos, ut vocant, apud veteres doctos et indoctos; quo facile judicare posses, horum studia sinceriora Oxoniensibus semper fuisse. Inde enim eruperunt Coxei, Hoperi, et, quem primo loco nominare debui, Cranmeri, ceterique id genus doctissimi viri. Neque est, cur tam ab hac vocatione horreat; honestius enim est regno quam civitati subvenire. Quare omni dubio humano abjecto, officium meo judicio Christiani faceret, si toties vocatus tandem acquiesceret. Quod si non fecerit, vix suspicionem pusillanimitatis et minus strenui aufugiet. Quod superest, non dubito, quin tu cum viro acturus sis. Si posset persuaderi, fac sciam; curabo ut ei provideatur de viatico et quæ præterea necessaria sunt. Uxorem et liberos salvos cupio. Saluta amicos omnes. Bene vale. Nova proximis, ante triduum hinc ad Valentinum Nussbaum missis, omnia commemoravi quæ scirem: nec interea quicquam accidit. Vale. Argentinæ, 10 Augusti, 1551.

Tuus totus,

JOANNES BURCHERUS.

P. S. Libellum tuum, quo respondisti calumniis ultimis Lutheri, cum adjuncto ejusdem calumniæ libello, cuperem quam avide. Sunt qui habent responsum tuum, sed carent libello Lutheri: quare conjunctum utrumque vellem, quo possent et calumniæ erroresque Lutheri vestrumque responsum cerni.

INSCRIPTIO.

D. H. Bullingero amico caro. Tiguri.

EPISTOLA CCCXXIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. ERASMI Fabricii piæ memoriæ filius dedit mihi literas tuas gratissimas, Bullingere colendissime: si possem ei aut alii officio meo prodesse, non deero umquam; nam vel Tigurini nomine mihi commendatissimus est, qui a vobis huc proficiscitur. Francofordiæ pro Angliis literas et libros curavi in Angliam vehi. Conciones tuas in Jonam accepimus, in quibus valde delectatur uxor mea. Pecuniolam etiam dudum accepimus, ut nuper scripseram. Fasciculum ad D. D. Wolfgangum Wormacensem non attulerunt secum juvenes, sed incluserunt aliis suis rebus, neque adferentur ante nundinas nostras. Quum recepero, mittam tute. D. Christophorus Montius vivit et valet: absuit aliquandiu, quæ

fuit silentii occasio. Salutavi et admonui virum tuo nomine: promisit se scripturum.

Nova quæ certa sunt hæc habemus, quæ lubens scribo, quod nobiscum congratulari posses. Loco D. Hedionis defuncti nacti sumus virum tum doctum tum veræ religionis alumnum, qui in divinis proficitur et prælegit publice. Lutheranis adversatur, atque omnibus qui humanæ Christi naturæ proprietates attribuunt soli divinitati adscribendas. Confundunt Lutherani, etsi non verbis tamen re ipsa, Christi naturas. Oppugnat is publice, atque audet eos erroris arguere. Utinam possent aperiri eorum oculi, ne videntes cæcutiant! De rebus Germanicis et bello hæc audio. Maii 16 convenient principes et commissarii Cæsaris et Ferdinandi Francofordiæ ad componendam discordiam. Utinam id fieret! Marchio Brandenburgensis Albrechtus aliquot milites Pfafforum cecidit; ad quadringentos alii, alii quingentos affirmant. Alios spoliavit, juramento accepto, ne in eum aut Cæsarem per tres menses arma moveant. In Anglia sunt omnia quæta Dei maximo beneficio. Legatos jam secundo misit rex noster ad Cæsarem et Gallum ad bellum componendum. Utinam fieret! Quid factum sit, scribam quum rescivero. Saluta uxorem et liberos caros communi meo et uxoris nomine. Saluta doctos et pios quosque. Bene vale. Saluta Butlerum nostrum multies cum commatre cara. Argentinæ, primo Maii, 1553.

Tui deditissimus,

JO. BURCHERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Veræ religionis antistiti D. Henrico
Bullingero, amico et domino meo
colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXIV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. FAMA ad nos pervenit ingratissima, Bullingere colende, de rege nostro Christianissimo, (licebit attribuere huic vere christiano Christianissimi titulum, quam alteri, qui falso sibi id vendicat.) Hæc nos primo perterruit multum fama, et pene credidissem, si non aliter ad nos scripsisset amicus noster communis D. D. Montius, qui Bruxellis in aulam Cæsaris ab Angliæ legatis jussu regis vocatus est. Is tum ad me tum ad alios 24 Junii scripsit, Bruxellas pervenisse legatos Anglos, qui nuntiabant graviter ægrotasse regem, sed Dei beneficio revalescere, adeo ut vitæ nullum esset periculum. Igitur laudandus Deus, precandusque ut nobis hunc quo diutissime superstitem concedat. Tota ecclesia Anglicana

communi prece Deum Optimum Maximum orat, ut et restituatur sanitati et diu conservetur. Vos item oramus, ut Deo et regem et ecclesiam nostram assiduis precibus commendetis.

Scribit præterea Montius captam per insidias esse Turwan. Agebatur de pace inter cives et Cæsarem: emittebantur legati, qui de conditionibus consultarent: jussa sunt cessare arma. Interim dum hæc agerentur, ex improvise aggressi sunt urbem Cæsariani atque ingressi ea parte, qua prius bombardarum ictu muros straverant, ad 500 milites interfecerant, urbem incenderant, filium constabuli captum inde duxerant: ut merito jam Punica fides in Hispanicam verti posset. Hæc habui, quæ digna duxi ad te scribere, Bullingere amicissime. Uxorem, liberos, doctosque omnes salutabis millies meo et uxoris nomine. Bene vale. Argentina, 8 Julii, 1553.

Tuus,

J. B., *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, amico colendo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXV.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. QUÆ scripsi in prioribus iis literis, Bullingere colende, indies confirmantur, et scriptis optimorum virorum augentur. Horrenda portendaque aluit monstrum illud verius quam homo, dux Northumbriæ. Regem optimum nostrum, scribit quidam fide dignus, indignissime sublatum veneno. Priusquam mortuus est, deciderunt ungues et capillitium, adeo ut plane omnem amiserat formam, alioqui formosissimus. Puduit auctores veneficii corpus defuncti regis spectandum in exequiis populo (ut moris est) præponere. Proinde in vivario suo, palatio adjuncto, clam sepelierunt, et juvenem non adeo ei dissimilem, quem interfecerant ferro, ejus loco spectandum posuerunt. Hæc confessus est unus ex ducis Northumbriæ filiis. Dux cum quinque filiis ac nobilibus fere viginti captus est; inter quos est D. Chekus, D. doctor Coxeus, et episcopus Londinensis, cum aliis tibi neque nomine neque fama notis. Hos consentiisse creditur atque patrocinasse, ut Jobanna uxor filii ducis declarata foret regina: quod si verum fuerit, actum est de illis.

Rex Galliæ scripsit ad civitatem Calais et Guines, ut cives discederent sedibus, sibi que civitatem et castrum Guines vacuum relinquerent: id sibi promissum fuisse a consiliariis Angliæ. Dux una cum secum captivis arbitrantur hujus facinoris rei. In Anglia colligitur miles ad civitatem et territorium muniendum. Vereor ne Helvetii vestri in nostros fuerint collecti.

Vides, Bullingere amicissime, quam privatus sis omni expectatione tua de Anglia nostra: proinde vide quid statuendum de filio. Meæ ades ei patent, nec deerit auxilium. Bene vale, et diligenter, obsecro, salutes doctos omnes: gratiasque vobis omnibus habeo ingentes pro humanitate mihi ostensa. Argentinæ, 16 Aug. 1553.

Tuus,
BURCHERUS.

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, amico
colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXVI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. FAMAM seditionis turbatæ et afflictæ Angliæ ad vos pervenisse non dubito, Bullingere colende. Cujus cursum, initium, et exitum, vobis indicabit, qui has literas adfert: quem oro ut officiose accipias; nam quod huic feceris, Christo factum æstima. Vir est, ut doctus, ita pius et religiosus, jam ab Anglia propter verbum Dei et testimonium Jesu Christi profugus. Eum precor digneris tuis ædibus et hospitio; nam non diutius apud vos manebit, quam de quæstionibus in religione controversis cum doctis contulerit. Quietus est, paucissimis contentus, adeo ut non satis admirari possem ejus in victu parsimoniam. Quod scribo, comprobabunt experientiæ. Neque enim gratis apud te erit; habet enim, quod se posset alere. Ceterum doctrinæ ejus non pauca testimonia edidit. Concioniones exstant doctæ et piæ, quas ante regem defunctum et principes habuit. Tu, mi Bullingere, experientia discas, qualis sit, ut cetera taceam. Proinde, quæso, destituatur tuo auxilio.

Et, ut pauca commemorem quæ te audisse juvabit, trecentos sacrificulos jugulasse seditiosos fertur. In initio secunda usi sunt fortuna; tandem captum audio fuisse eorum ducem. Inter cetera scribitur (tamen incerta fama fuit) ducem Suffolciæ cum seditiosis conspirasse et fuisse. Quod opto falsum. Præterea audiui, reginam decollasse Annam, filiam ejus, cum marito. De ea Anna loquor, quæ declarata fuit regina. Ceterum quæcunque audivero, scripturus sum. Jam parce brevitati; nam is nuncius tibi referet omnia. Bene vale. Filius tuus vivit et valet Dei beneficio. Argentinæ, 3 Martii, 1554.

Me nosti.
(BURCHERUS.)

INSCRIPTIO.

*D. Henrico Bullingero, amico
colendo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXVII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. CIVITATEM vestram pertransiturus est in Italiam nobilis iste et doctus Antonius Cokus, opinione ductus humanitatis et doctrinæ vestræ. Rogo, ut sentiat commendationes meas ei profuisse nonnihil. In instituendo rege defuncto collaborator fuit Cheki. Sancte et perhumaniter aliquandiu convixit mecum in ædibus meis.

Famulum meum Joachimum ad vos remisi. Cui non annumerabis pecunias pro mensa filii, nisi id quam commodissime absque omni detrimento tui fieri potest. Vestes pro necessitate filii tui fieri faciam, neque eas aut scissas aut nimium pretiosas.

Nova ex Anglia posset tibi is nobilis me melius indicare. Cæsar, ut scripsi in proximis meis literis, magnam cladem accepit. Probant id Lantzkechti, qui indies inermes hanc civitatem transeunt, qui supererant a clade. Dominus consulat vos universos! Resalutat vos uxor mea. Argentina, 3 Septembris, 1554.

Nosti scriptorem.

(BURCHERUS.)

INSCRIPTIO.

*Præstantissimo viro D. Henrico
Bullingero, amico colendo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXVIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Domino nostro Jesu Christo perpetuam! Non dubito, domine et amice longe omnium carissime, quin anxio sollicitoque animo expectes nuncium lætum de meo salvo in Poloniam adventu. Lætus, sanus, incolumisque Dei Optimi Maximi beneficio ante octiduum Cracoviam veni, et a Cracovia Pinzoviam. D. Joannem à Lasco, virum omnibus modis observandum tuique amantissimum, salvum reperi. Is me propter commendationes tuas perhumaniter accepit, causamque meam diligenter apud ducem palatinumque Vlnensem per literas egit. Privilegium me consequuturum non dubito. Proinde hinc recta Vilnam ad ducem ipsum et regiam majestatem post paucos dies profecturus sum. Comitem itineris D. Gulielmum Barlo, olim Badensis sive Thermopolis Angliæ episcopum, reperio, quem mihi D. à Lasco adjunctum vult. Ex Vilna tuæ humanitati, quid promoverim, diligenter scripturus sum. Nova non sunt, quam

de victoria regis Poloniae in Livonenses. Verum deditio potius quam victoria dici potest, licet coacti se dediderunt. Pacis conditiones hae sunt: sumptus belli, nempe quadringenta millia aureorum, Livonenses acceperant se daturos. Sed rex eis haec munifice condonavit.

Certum numerum equitum regi in militiam dabunt, (de numero non constat, quamvis sint qui putant quatuor millia,) quodcumque iis opus habeat.

Homicidas, qui legatos regios interfecerant, mittant regi Poloniae.

Si quid vi aut dolo acceperint a ducatu Lithuaniae, id omne restituent. Hae de conditionibus pacis.

Ceterum, quoniam scio humanitatem tuam avide sententiam certam et apertam Melancthonis de humanitate Christi expectare, mitto tibi hanc quam D. à Lasco mihi describendam dedit. Ea est excerpta ex lectionibus viri et dictata; haecque sunt quae Lutherani cum recantare Wormatiae voluerunt. Dominus det gratiam ut aperte et palam veritatem tueatur! Hic in Polonia veritas Dei Optimi Maximi beneficio altius radices figit. Nobilitatem docet confidenter D. à Lasco: hodie per duas horas sermonem habuit de vero et genuino intellectu verborum Christi, "Hoc est corpus meum," in mensa nobilis. Convertit multos et confirmat veram, non Lutheranam, sententiam. Dominus orandus ut confirmetur. Apud principem Cracoviae septuagenarium jam fuit, quem eo duxit, ut vere fateatur papam antichristum esse. Neque quicquam eum moratur, quam abusus in quem vertuntur ecclesiastica bona, et cœnae Dominicae genuinus intellectus. De bonis ecclesiasticis, ut in pios usus vertantur, facile consentient; paulatimque ut imbibat verum intellectum verborum Christi sperat D. à Lasco. Vos commendate utrumque precibus Domino; nam si lucrari posset, magna spes est de tota Polonia hac minori. Vale bene cum familia universa. Hae quaeso qualiacunque sint communices D. Joanni Wolfio, D. Sebastiano, tuis generis, et nobilibus Poloniae, quibus omnibus officiosam salutem a me dicito. Pinsoviae, 4 Novembris, 1557.

Tuus,

BURCHERUS.

P. S. Uxorem meam tuo patrocinio commendo.

EPISTOLA CCCXXIX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. CERTO scio te, mi domine et amice colende, avide literas meas expectare, per quas certior esse potes, quibus in locis versor, et ad quem finem negotia mea tendunt. Ego hic Cracoviae conor artem iis qui

cerevisiam coquunt aperire, quorum ut minimum sunt quingenti. Sed me impedivit adhuc privilegium, quod a Vilna indies exspecto. Nam licet regia majestas idem mihi concesserit, tamen non potuit me præsente regia sua manu subscribi et regni sigillo signari. Sequenti enim die post concessum privilegium discessit venatum; nec ante quadragesima statuit reverti. Mihi consultius videbatur proficisci Cracoviam, atque quænam futura spes artis isthic esset experiri, quam universum tempus hoc otio Vilnæ consumere. Itaque hic nonnullos reperio qui contradicunt neque possibile æstimant, nonnullos qui lubenter artis experientiam desiderant. Solum impedimentum est mora privilegii. Exspecto tamen idem indies: nam statim a discessu meo ad funus matri defunctæ celebrandum revertebatur majestas regia, et meum negotium fidei perficiendum commisi; nempe D. Joanni Mantzinsky, nobili Polono et secretario D. palatini Vilnensis. Is se fideliter curaturum promisit, ut quum primum regia majestas rediret, sua manu et regni sigillo signaretur et muniretur. Is Mantzinskus anno 47 Tiguri operam dedit bonis literis, quod mihi spem dedit fidei et diligentiae ejus. D. Theodorum et humanitatem tuam probe novit: vobisque plurimam salutem impartit. Atque hæc de rebus meis hactenus.

Verbum Dei et evangelium Jesu Christi indies magisque radices profundiores Dei beneficio agit. Neque doctorum quenquam audio, qui errores Lutheranos non abhorreat. D. Joannes à Lasco vehementer in vinea Domini laborat; neque quicquam magis inculcat quam puritatem cœnæ Dominicæ. Habent suos conventus et conciones sacras, sed in nobilium ædibus. Nullum vidi templum expurgatum, quam in sola Pinzovia, ubi primos ortus habuit verbum Dei. Fortis enim heros Pinzoviensis, Nicolaus Olyesniczkus, magnis laudibus certe dignus, se primus opposuit antichristo et papistis. D. Palatinus Vilnensis in domo sua habet conciones sacras, baptismum et cœnam Dominicam, quo veniunt multi cives Vilnenses. Solus inter principes Poloniae æstus et labores vineæ Dominicæ portat. Male tamen audit, quod patrocinetur Judæis, a quibus se muneribus permittit corrumpi, ut aiunt. Quod si verum fuerit, certe non parvum scandalum pariet verbo Dei. Utinam posset admoneri, ut sibi et evangelio Jesu Christi posset consuli!

De gente Polonica et Lithuanica, eorum moribus et ritibus, multa essent scribenda, quæ differo in reditum meum ad vos. Hoc tamen de religionibus eorum placuit addere. In Polonia Judæi, papistæ, et evangelici sunt: in Lithuania præter hos Armeni, Tartari, Russi, Turci, Moscovitæ. Tartari Deum creatorem cœli et terræ agnoscunt, sed præterea solem, lunam, et stellas adorant. Turcarum fides et religio tibi nota existit. Armeni, Russi, Moscovitæ, Græcam habent religionem et fidem: patriarcham Constantinopolitanum supremum agnoscunt, hoc papistis feliciores quod communionem sub utraque specie et conjugium sacerdotum detinent. Item nulla alia quam veteri Rutenorum lingua sacra sua peragunt. Pictas, non

sculptas imagines in templis admittunt; sed candelis præfixis æque eas atque papistæ venerantur et adorant. Templum in tres partes dividitur, supremam, mediam, et infimam. Supremam sanctum sanctorum, ut Judæi, vocant: isthic nemo quam sacerdos et diaconus ingreditur. In media parte plebs est, quæ pura a conjugali munere sit: in infima parte sedent qui ea nocte carnali copula juncti sunt, quibus non liceat ingredi medium templi priusquam sacerdos induxerit. Stantes orant, atque ad instar monachorum capite usque ad terram ipsam declinantes: signant se in modum crucis, iis verbis replicatis, *Gospodi pomiluynah*, quod est *Kyrieleyson*, affatimque se signant et incurvant. Si quis eorum ritus deriserit, statim ejiciunt templo atque locum in quo steterit verrunt et mundant. Mortuos suos cum magno clamore et ejulatu sepeliunt, quos calceis et vestibus novis induunt; ad caput duo aut vini aut cerevisiæ canthara ponunt; insuper literas a sacerdote et a suis medium grossum accipit; pecuniam et literas D. Petro repræsentat, ut confestim janitor cœli portas ei patefaciat. Nullam concionem, nullam doctrinam admittunt, suisque ritibus æque hærent ac papistæ mordacissime.

In Moscovia excitavit Deus alterum Lutherum, aut potius Zuinglium. Is admonuit eos errorum: atque propter veritatem captus debuit comburi, nisi magnus dominus Moschoviæ impeditisset. Nam quum accusationes ejus ab episcopis suis ad eum deferrentur, non judicavit eum morte dignum, præcepitque ut carcere dimitteretur; qui dimissus una cum aliis sibi adjunctis monachis in Lithuaniam venit. A palatino Vilnensi perhumaniter acceptus est. Tandem a Rutenorum duce vocatus promovet in gentem illam ipsissimam veritatem. Confessionem suam edidit, nostræ fidei in omnibus plane consonam. Promisit quidam se eandem mihi missurum, quod si fecerit, tibi aut deferam aut mittam. Summas debemus Omnipotenti Deo gratias, qui per Spiritum suum Sanctum, nulla mediante doctrina humana, etiam Græcis regnum Filii sui et veritatis aperuit. Nam iste Latinam linguam, atque omnem aliam in qua nostro tempore placuit Deus revelare Filium suum, penitus ignorat.

Nova hæc sunt. Russiam invaserunt Tartari jam ante paucos dies, atque ultra quingentos pagos et villas deprædarunt et depopularunt. Captivos abduxerunt cum infinita præda ad numerum, ut fertur, triginta millium, virorum, mulierum, et infantium. Redierunt illæsi, neque quicquam hæc gens ea re movetur.

Quarta die Decembris præterita in itinere nostro Vilnam versus vidi mirabilem solis aspectum et formam. Neque id solus vidi, sed socii etiam itineris mei, D. Guilhelmus Barlo, et D. Georgius Niger, Francisci Nigri filius, una viderunt. Eo die ante diem horas tres exivimus hospitium. Inter equitandum, sæpius jam versus austrum, jam versus occasum, jam versus septentrionem, ortus est splendor magnus ad formam orientis solis, idque ex nubibus: nam nubes obduxerant cœlum. Tandem, depulsis

omnibus nubibus, claro et sereno cœlo adoritur sol, qui radios occidentem versus ad instar cometæ miserat. Utrinque apparuerat columna subfusca, præterquam quod solem versus splendor aliquis eis in modum iridis infuserat. Occidentem versus desinebant in pyramidem. Neque facile evanescebat iste aspectus, sed firmiter per tres integras horas duravit. Hoc me admonebat certe de adventu Filii Dei: quem certo propediem venturum spero. Dominus concedat gratiam ut respiscamus, atque cum fiducia eum exspectemus! Bene vale. Cracoviæ, 16 Februarii, 1558.

Tuus,

BURCHERUS.

Inscriptio deest.

EPISTOLA CCCXXX.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. Nox ita pridem misi hinc ad te literas, Bullingere amice et domine carissime, quibus adjunxi alias ad D. Jacobum Zwyckium et uxorem meam. Si non pervenerint ad manus tuas, possent a domino Joanni Lyner Santgallensi requiri; nam ad eum eas transmisi. Nunc vero, quum nulla scribendi occasio fuerat, venit D. Utenhovius amicus noster communis, atque pro suo jure ut scribam impellit. Is enim hac cum D. à Lasco versus Prussiam transiit, neque præ festinatione ei tempus scribendi supererat. Petrus Paulus Vergerius (utinam vere sive Petrus sive Paulus esset!) graves de D. à Lasco et Utenhovio accusationes ad quam plurimos Poloniæ nobiles scripsit. Accusantur enim ab ipso quasi parum candide aut Christiane de se suaque legatione in Poloniam futura scripsissent humanitati tuæ. Neque satis ducit hæc nobilibus privatim scripsisse, quin et apologiam suæ innocentiae in publicum edere minatur. Et quia magnam instare turbam in ecclesiis Polonicis vident sancti et pii viri, hanc Tigurinorum consilio, auctoritate, industria, pacatam cupiunt et sedatam. Vos igitur pro vigilantia et dexteritate vestra incumbite, ut a sua apologia desistat. Neque ut desistat ab hac solum admonendus, sed ut domi manens ecclesias sibi concreditas a deteriori Lutheranorum dogmate ad veram utriusque perfectamque in Christo naturæ cognitionem et confessionem deducendas persuadendus. Nam vocationem suam certam et manifestam relinquere et legationem mundanam quærere, et quæ sanæ doctrinæ nocumento esse posset, certe Christiani hominis non est. Inter Lutheranos misit eum Deus, ut eos convinceret erroris; non ut eorum erroribus aut consentiret, aut eos in bene institutas ecclesias induceret. Promisit hic universæ ecclesiæ, se non inducturum Augustanam confessionem; sed mutato nomine pejorem moliri audio, nempe Walden-

sium a Luthero corruptam. Polonia non indiget aut sua aut aliorum simili legatione. Per Dei gratiam bene et Christiane institutæ sunt ecclesiæ, neque quenquam hic video qui Lutheranismum sapiat. Vestri igitur erit virum admonere, ut et ab apologia et legatione desistat: nam valde timeo, ne sibi utrisque infamiam non delendam atque damnationem æternam, nisi respiscat, paret. Sed quandoquidem apologiæ suæ occasionem a literis D. Utenhovii tibi scriptis acceperit, rogat is obsecratque, ut exemplar omnium, quæ de Vergerio scripserat, digneris jubere fideliter describi et ad se mitti: nam nihil dignum apologia publica se scripsisse arbitratur.

Res meæ eodem loco sunt quo antehac. Nam licet sint aliqui, qui artem desiderant, tamen eam aperire vereor, priusquam privilegium acceperim. Causam moræ nullam aliam esse judico, quam quod non habeam quo labores remunerem. Neque quicquam certe huic nostro negotio magis obfuit aut oberit, quam quod non habeam et quæ rependam et quæ doriphagis dem. Absque munere enim frigent res omnium in aula principum. Et vereor ne tandem inopia me cogat infecta re redire, quod posset humanitas tua D. Jacobo Zwickio indicare; ut cognoscat, quam sit impossibile rem tanti momenti tam parvis impensis posse ad finem ducere.

Uxorem meam tuæ humanitati commendo, precorque ut paterno illo amore, quo nos hucusque in nostris rebus minus secundis amplexus es, digneris eam prosequi. Scio absentiam meam diuturnam eam contristari; sed soletur se: spero omnia ad Dei gloriam, sin minus, ad nostrum commodum cessura. Ego præstabo officium mariti fidelis: illa ne obliviscatur officium uxoris et bonæ matrisfamiliæ.

Joannem Billingerum admoneas promissi humanitati tuæ facti.....
.....Quod non fiet, nisi ab ebrietate et malo consortio abstineat, et studeat parvo absens vivere. Bene vale. Cracoviæ, primo Martii, 1558.

Tuus quem nosti,

J. B.

EPISTOLA CCCXXXI.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. ANTE paucos hos dies, Bullingere amice et domine colendissime, jussu et rogatu D. Utenhovii amici nostri communis scripsi humanitati tuæ de re quidem minus grata, necessaria tamen et ad conservandam pacem pullulantis ecclesiæ Polonicæ utilissima. Nunc quia tabellionum fides mihi suspecta est, eam paucis repeto. Invidet hostis

inveteratus crucis et evangelii Christi paci, successui, et felicitati, quæ hactenus usa est hæc sancta et noviter nata ecclesia. Videt suum regnum indies diminui, augerique cœtus credentium. Cui felicitati quum per suos papistas, licet strenue pro principis sui regno dimicent, obesse se non posse videt, movet per hos turbas et dissidia, qui membra ejusdem ecclesiæ videri dicique volunt. Petrus Paulus Vergerius, homo alias ad regnum papisticum depugnandum natus, parum se modeste in privatis dissidiis cum aliquibus membris ecclesiæ Christi gessit. Minus autem digne ferens admonitiones sanctas et fraternas, quas per te, Bullingere carissime, ei D. J. à Lasco et Utenhovius insinuari cupiebant, scripsit huc ad quam plurimos Poloniæ nobiles fideles graves utrorumque accusationes. Conqueritur enim se indigne per literas tibi scriptas læsum: atque injuriam per apologiam publicam se vindicaturum promittit, quam brevi se editurum minatur. Vident homines sancti quantam lætitiâ hæc inimicis, tristitiâ piis bonisque omnibus adferent: proinde admonitione et auctoritate vestra pacata sedataque cupiunt. Orant, ut virum admoneatis, se apologia sua non defendi, sed potius pacem ecclesiæ turbari et se incontinentiæ prodi. Non videt proculdubio, quantum sibi malum parabit. Nam non solum apud Poloniæ, sed apud universas ecclesias æstimationem quam hactenus habuit amissurus est; si prodierint in publicum quæ possent de eo scribi. Prodire autem necessarium erit, si apologiam ediderit. Neque tam dira scripsisse se arbitratur Utenhovius, quæ non potius privata admonitione, quam publica apologia, digna censeat. Sed quandoquidem nullum sui scripti exemplar servaverat, orat ut quæcunque de Vergerio habent literæ, cures fideliter describi et quam citissime huc mitti. Neque hæc solum ut scribas petit, sed quæcunque alia, quæ contra hunc impetum ad pacem ecclesiæ confirmandam et suam innocentiam defendendam inserviunt. Inserviunt autem quæcunque dici possunt de ambitione Vergerii. Nam certo creditur eum potius omnibus modis legationem in Poloniam ambire, quam quod divinitus ad hanc functionem vocatus sit. Et utinam æque a legatione atque ab apologia desisteret! Nam non video quid posset per legationem suam inferre aliud, quam quod olim Bucerus Basileam et Bernam intulit; nempe dissidium multis laboribus vix delendum. Promisit ecclesiæ Augustanam confessionem non moliendum; sed mutato nomine pro Augustana Waldensium à Lutherò corruptam invehere conatur. Quibus etiam indignis conatibus vos quam serio impedit. Hæc sunt quæ petunt D. J. à Lasco et D. Utenhovius, atque cum iis tota minoris Poloniæ ecclesia.

Res meæ eodem semper adhuc loco manent. Privilegium avide exspecto, quo adepto non parva spes est alicujus lucri. Nam sunt et nobiles aliquot et cives Cracovienses qui cerevisiam coquunt, qui artem desiderant. Contra sunt, qui mihi impedimento esse student, atque omnem operam navant ut ab incepto desistam. Omnes tamen difficultates superatas censeo, si privilegio potiar: sin minus, et operam et oleum perdidimus. Neque

quicquam huic nostro negotio magis obfuit, quam intempestiva dominæ ab Ulmis parsimonia. Nam certe ni defuissent munera scribis impartienda, dudum et privilegium et privilegii commodum non asperaandum obtinuissem; quum jam in dubio res sitæ sint nostræ, an posset sigillum regni Poloniæ obtineri: præcipue quum adversarii nostri, qui sibi artis inventum adscribunt, quingentos florenos cancellario promiserunt, si eis privilegium obtinuerit. Sed hoc mihi unicum solatur, quod regia majestas dudum hoc nobis concesserit. Faxit Deus, ut aliquando sigillo munitum mihi mittatur. Hæc, quæso, domino Jacobo Zwickio, si ad vos venerit, communicato.

Uxorem meam tuæ et fidei et patrocini commendo: neque minus tuæ humanitati commendatum cupio Joannem Billingerum affinem meum. Admoneatur, obsecro, per te et fidei et promissi tibi in rebus meis adversis facti: nam certe, si non defuerit ei voluntas, posset me in pristinos meos status restituere. At id non fiet, si non ab ebrietate edesierit: nam per eam ea consumit, quæ mihi subvenire possent, et sibi præmaturam mortem conciliat. Conjugi honestissimæ, Henrico filio, atque universæ familiæ salutem precor. D. Petrum Martyrem et generos omnes meo nomine plurimum salvere jubebis. Salva et incolumis sit civitas et ecclesia universa. Bene vale.

Si quando huc certo mittere literas tuas velis, posses eas Sanctgallum ..... Vadiani ... consanguineus. Si ad eum mittantur, tuto possent semper ad me vel D. Joannem à Lasco deferri. Vale iterum. Cracoviæ, 16 Martii, 1558.

Tuus quem nosti,

J. B., *Anglus.*

EPISTOLA CCCXXXII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. D. A VIENNA scripsi humanitati tuæ, Bullingere amice et domine carissime, tum de filiorum tuorum debito, tum de Christophori Rotacheri, affinis mei, parum candido minusque Christiano in me affectu. Hi mihi debent residuum, quod certe nondum, nisi me eo pelleret necessitas extrema, repostulassem: is contra officium Christiani, ne dicam concionatoris, quærit artem detinendi mea, quæ pro subvenienda necessitate sua ab uxore mea, me inscio et absente, ei amice mutuo data sunt. Filiorum tuorum debitum pro candore tuo uxori meæ, si necessitas expostulaverit, reddito; atque affinem meum Christophorum Christiani atque concionatoris officii commonefacias obsecro. Nam si non restituerit uxori meæ, quod jam anno fere elapso quasi per insidias ab ea extorserat, certo sciat me jure mea repetiturum, quum rediero. Hucusque dissimulavi,

ne omnium in nos moverem sermonem, atque fabula futuri essemus omnibus; idque eo lubentius egi, quod ipsemet id rogaverat, et mecum candide transacturum promiserat. Verum discedens quum id cupiveram, recusavit fere responsum dare. Florenos illos viginti, quos mihi debet, uxori, a qua extorserat, reddat; et pro debito affinis nostri Joannis Billingeri non recusabo expectare usque vendantur arcus. Hæc precor mei gratia cum eo agas.

De filio tuo Christophoro oblitus eram a Vienna tibi scribere. Is paulo antequam eo veneram discessit Venetiam. Causa discessus erat, quod non potuit in pistrinam Cæsaris recipi.

De regina Hungariæ, vidua relicta Widæ et sorore regis Poloniæ, incerta hic fama spargitur. Nam ante biduum constans erat fama, eam supplicio capitis affectam a nobili Hungaro, cujus consanguineos (quod eam voluissent cum filio Ferdinando imperatori prodidisse et in manus dedisse) decollaverat. Jam vero fama venit, eam cum filio in munitissimum castrum confugisse atque ab Hungaris obsessam esse.

Moschovitæ, ingressi fines Livonensium, castra quinque et aliquot civitates expugnaverunt. Jam vero Revell civitatem et portum maritimum obsident. Regi Poloniæ, ut eis suppetias ferret, legationem miserant. Quibus responsum est, si conditiones pacis, quas anno præterito in se servandas receperant, ratas et inviolabiles esse vellent, rex suis sumptibus eos ab hoste liberare obtulit. Legati id referendum principi suo deliberarunt.

Julius quidam Italus, qui Tiguri primum apud D. Frisium, deinde apud D. Sebastianum vixerat, quod non potuit præfici libris regiis aut Lutetiam ad studia mitti (licet alias potuisset frugaliter, Christiane, et libere educari), ad monachatum suum quasi canis ad vomitum redit. .... quod ipse propriis oculis vidi.

Regina graviter hic periculoso morbo laborat, neque fere spes ulla vitæ supererat; sed revaluit aliquantulum.

Comitia proclamata sunt, ut moris Polonorum est, ad diem Elizabethæ. Sed propter morbum reginæ differentur. Nam indies hic expectatur rex, qui alias Petrocoviæ erat, ubi celebranda erant comitia.

Legatus papæ a suis benigne, a nostris ludicare, hic receptus erat. Nam tibicen vigil civitatis tuba sua eo ingrediente cecinit melodiam cantilenæ: ..... Nobiles aliquot, qua ingressus est, cornubus ad instar bubulcorum boabant: alii insueto more vociferabant: ut satis intelligere potuit, quam gratus ejus adventus Polonis erat.

Episcopus Cracoviensis citaverat concionatorem evangelii, ut sisteret se judicio suo. Is ante biduum huc venit; atque ex improvise episcopum, qui poculos plenos cum legato papæ evacuaret, magna nobilium caterva stipatus adiit, atque causam citationis sciscitatur. Episcopus turba nobilium stupefactus respondet, se plane de citatione ignorare. Itaque

admonitus a nobilibus, ne posthac eorum concionatores quovis modo molestaret aut citaret, discesserunt.

Librum tuum D. Joanni à Lasco dedi, qui gratias immortales egit non tantum pro munere atque quod dedicatus sit palatino Vilnensi. Librum palatini curat compingi eleganter, quem, si dabitur occasio, ipse ei offeram; sin minus, mittam: distant enim hinc quadraginta milliaribus partes, in quibus versatur. D. Lelium hic reperi, cui dedi literas tuas. Bene vale, et familiam cum doctis amicisque omnibus meo nomine officiose saluta. Cracoviæ, 27 Octobris, 1558.

Tuus,

BURCHERUS, *Anglus.*

P. S. Non magna spes est commodi aliquid ex hac arte nos nancissuros. Nam privilegium sigillo Polonico signatum non est, sed Lithuanico, quod solum in Lithuania valet.

EPISTOLA CCCXXXIII.

JOANNES BURCHERUS HENRICO BULLINGERO.

S. P. POSTEAQUAM priores meas literas absolveram et signaveram, accepi literas D. à Lasco et D. Utenhovii, per quas se excusatos cupiunt, quod sigillatim omnibus ecclesiæ Tigurinæ ministris non scripserint. Nam utrisque impedimento erat angustia temporis; alteri cum temporis angustia valetudo valde adversa. D. enim à Lasco, ut fere semper a familiari suo morbo per totum hoc tempus quo hic fuerim graviter infestabatur, ita per hos octo dies multo et gravius et periculosius eodem laboravit. Commendetur igitur Deo Optimo Maximo communis ecclesiæ precibus.

Per literas hoc mihi negotii imposuerunt: ut universos ecclesiæ nostræ ministros exorem, ut communes ad regiam majestatem literas dent quibus et officii regii et religionis admoneretur. Adhortandos item ducunt et principes alios (puta D. palatinum Vilnensem et D. Cracoviensem) ad graviter perficiendum quod cœperint. Ad hæc si communibus omnium literis nobilitas Christiana animetur, non parvum inde commodum arbitrantur futurum. Vos agite quod deceat Christianos. Nam certe jam adest tempus, in quo Christi regnum et veritas promoveri potest, si nostra negligentia vel timor eo nos progredi non prohibeat, quo adversariorum præceps impudensque audacia eos ruere impellit. Rex natura sua facilis tractabilisque est, et facile in nostram sententiam duci potest: cujus non spernenda exempla non ita pridem edidit, qui per episcopos adduci non potuit, ut evangelicos tempore comitiorum alio ablegaret. Vos per Christum et salutem animarum vestrarum oro, obsecro, obtestor, ne hanc occasionem negli-

gatis. Literas vestras posset huc mittere tuto festinanterque D. Joannes Gualtherus ab Ulmis.

Præterea in rem evangelii foret, si D. Joannis à Lasco et D. Utenhovii tum ad regiam majestatem tum ad principes magnificam mentionem feceritis. Neque horum ad nobilitatem oblivisci oportet. Et si liceat profana sacris misceri, cuperem me negotiumque meum principibus saltem et nobilitati commendari. Valete in Christo Servatore nostro unico. Rap-
tim, ut supra. Cracoviæ, 30 Novembris, 1558.

Vestri deditissimus,

JOANNES BURCHERUS, *Anglus.*

INSCRIPTIO.

*Excellentissimo viro D. Henrico Bullingero
ceterisque ecclesiæ Tigurinæ ministris
D. colendissimis. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXXXIV.

JOANNES CALVINUS ANNÆ SEYMAURÆ.

Quod mihi nuper illustrissima princeps mater tua annulum dono miserit suæ erga me benevolentiae symbolum, idque fecerit nullo meo merito provocata; nullum gratitudinis signum dare meam saltem observantiam testando, valde absurdum foret. At rursum cum mihi lingua desit, qua debito hoc officii genere apud eam defungar, mihi nihil aptius visum est, quam si te mihi in subsidium advocarem, nobilissima domina, et virtute tua non minus quam genere illustris. Nam cum præ aliis omnibus idonea apud matrem interpret futura sis; hoc quoque obsequium pro eximia tua pietate libenter deferēs, præsertim quod ei non ingratum fore jam, nisi fallor, persuasum habes: sic enim audio, quam amico in me animo esset, te ex ejus sermonibus intellexisse. Quod si quid etiam apud te preces meæ valent, summopere te rogatam velim, ut humilem illi salutationem a me cum omnibus obsequiis offerre ne graveris; saltem ut intelligat se munus illud, quo me dignata est, non apud ingratum hominem collocare. Porro mihi apud te eo plus fiduciæ sumere ausus sum, quod non ingenuis modo disciplinis excultam esse intellexi (quod in hujus loci et generis puella singulare est), sed ita in Christi quoque doctrina esse eruditam, ut facilem ejus ministris aditum præbeas; e quorum numero me unum esse, nisi fallor, agnoscis.

Superest ut te ad persequendum adeo felicem cursum exhorter. Tametsi enim satis, ut audio, es voluntaria, et Dominum, qui hunc animum dedit, constantiam quoque, ut ad extremum usque perseveres, daturum spero; quia tamen inter tot mundi obstacula et remoras, deinde in tanta

carnis nostræ infirmitate, nunquam supervacui sunt stimuli, exhortationem meam boni consules. Certe inter tot eximia dona, quibus te præditam esse atque ornatam voluit Dominus, hoc facile primum est, quod tibi a tenera pueritia manum porrexit, ut ad Filium suum auctorem æternæ salutis honorumque omnium fontem adduceret : quo majori studio te eniti decet, ut vocantem alacriter sequaris ; præsertim cum ea adminicula simul addiderit, quibus non principum modo filias, sed principes quoque ipsos sæpe destitui videmus. Fratri, heroicæ indolis puero, et nobilissimis sororibus salutem. Dominus sua indies benedictione vos augeat, seque vobis perpetuum ducem toto vitæ decursu præstet. Vale, præstantissima domina mihi colenda. Genève, 15 Julii, 1549. Vere tuus et paratus ad tibi obsequendum,

JOH. C.

INSCRIPTIO.

Nobilissimæ ac summæ indolis puellæ dominæ Annæ, illustrissimi Angliæ proregis filiæ primogenitæ, dominæ imprimis honorandæ.

EPISTOLA CCCXXXV.

JEAN CALVIN AU PROTECTEUR D'ANGLETERRE.

MONSEIGNEUR, ce que j'ai si long-temps différé à vous écrire, n'a pas été par faute de bon désir, mais je m'en suis abstenu à mon grand regret, craignant que, durant les troubles qui ont été, mes lettres ne vous fussent occasion de nouvelle facherie. Maintenant je rends grâces à mon Dieu, qu'il m'a rendu l'opportunité, que j'ai attendu jusques ici. Et je ne suis pas seul qui me suis rejoui de la bonne issue que Dieu a donnée à votre affliction : mais tous vrais fideles desirant l'avancement du royaume de notre Seigneur Jesus Christ : d'autant qu'ils savent la peine et sollicitude que vous avez prise, à ce que l'evangile fut restituée en son entier par de là, et que toutes superstitions fussent abattues : et ne doutant pas que vous ne soyez prest à faire le semblable pour l'advenir en tant que vous en avez le moyen. Quant à vous, monseigneur, non seulement vous avez à reconnoître le bien que Dieu vous a fait en vous tendant la main pour vous delivrer, mais aussi avoir souvenance de sa visitation, pour en faire votre profit. Je sçais les regrets que vous pouvez avoir, et comment vous pouvez être sollicité de rendre la pareille à ceux que vous estimez avoir procuré plus grand mal beaucoup contre vous qu'il n'est advenu : mais vous savez la remontrance que St Paul nous fait sur cela, à savoir, que nous n'avons point à batailler contre le chair et le sang, mais contre les astuces cachés de notre ennemi spirituel : par quoy ne nous amusons point aux

hommes, mais plutôt adressons nous à Satan, pour résister à tout ce qu'il machine contre nous. Et comme il n'y a nulle doute qu'il n'ait été auteur du mal qui a été dressé contre vous, à fin que par ce moyen le cours de l'évangile fut empêché, et même que tout vint en confusion : ainsi, monseigneur, oubliant et pardonnant les fautes de ceux que vous pourriez juger avoir été vos ennemis, appliquez tous vos soins à repousser la malice de celui qui s'est servi d'eux, pour les aimer, quand ils ont taché à votre ruine. Cette magnanimité non seulement plaira à Dieu, mais elle vous rendra tant plus aimable aux hommes. Et je ne doute pas que vous n'ayez tel égard comme vous devez, mais si votre humanité s'étend jusque là, tant plus me dois je confier que vous recevrez benignement ce que je vous en dis, sachant qu'il n'y a rien qui m'incite à vous faire telles exhortations, si non l'amour que j'ai de votre bien et honneur. Et aussi c'est une vertu si difficile de surmonter nos passions, jusques à rendre bien pour le mal, que nous n'en pouvons être trop exhortés, même puisque le Seigneur a conduit la chose mieux que beaucoup ne pensoient.

Qu'il vous souvienne, monseigneur, de l'exemple de Joseph. A grand peine trouveroit on aujourd'hui au monde un tel miroir d'intégrité ; toutefois, voyant que Dieu a converti en bien ce qu'on avoit brassé de mal contre lui, il s'efforce à se montrer ministre de la bonté de Dieu envers ses frères qui l'avoient persecuté. Cette victoire sera plus excellente que celle que Dieu vous a déjà donné, quand il a sauvé et garanti et votre personne et vos biens et votre honneur. Cependant, monseigneur, vous avez aussi à penser, que si Dieu vous a voulu humilier pour un peu de temps, ce n'a pas été sans cause ; car combien que vous fussiez innocent quant aux hommes, vous savez que devant ce Grand Juge celeste il n'y a celui qui ne se trouve redevable. Voila comment tous les saints ont fait valoir les verges de Dieu, ploiant le col et baissant la tête sous la discipline : David avoit cheminé bien droit, mais encore confesse-t'il, qu'il luy a été bon d'estre humilié par la main de Dieu. Parquoy si tot que nous sentons quelque châtiment que ce soit, le bonnier est d'entrer en nous mêmes et bien examiner nostre vie, pour connoître les vices qui nous étoient cachés : car aucune fois la prospérité trop grande nous eblouit les yeux, même que nous n'apercevions pas pourquoi Dieu nous chatie, c'est bien raison que nous luy fassions pour le moins autant d'honneur qu'à un médecin : car c'est à luy de voir nos maux intérieurs, que nous sont inconnus, et procéder à la guérison, non pas selon nos souhaits, mais comment il sait et juge quel est propre. Qui plus est, il faut quelque fois qu'il use le remède preservatif, n'attendant pas que nous soyons déjà tombés au mal, mais pour y obvier avant coup. Dieu outre vostre état ordinaire, vous ayant colloqué en une haute dignité à fait de grand choses pour vous, et que possible seront plus loues après vostre mort, qu'elles ne sont prises vostre vie durant ; sur tout, il a fait que son nom ait été magnifié par vous. Or les plus vertueux et excellents

sont en plus grand danger que nul autre d'être tentés a s'oublier. Vous savez, monseigneur, ce qu'est écrit de ce S. Roi Ezechias, qu'après avoir fait des actes si memorables, tant pour la religion et service de Dieu, que pour le bien commun du pays, son cœur s'est élevé. Si Dieu a voulu prevenir cela en vous, c'est un bien singulier qu'il vous a fait, quand il n'y auroit autre cause, si non à ce qu'il fut glorifié en vostre delivrance, et qu'il fut connu tant de vous que de tous, en vostre personne, vrai protecteur des siens, cela vous doit bien suffire seul.

Il reste, monseigneur, puisque il vous a mis au dessus, que vous fassiez hommage de ce benefice, tel qu'il appartient. Si nous sommes relevés d'une maladie perilleuse, nous devons estre soigneux au double de benir et honorer le bon Dieu, que s'il nous avoit donnée une seconde vie. Vous n'en devez pas moins faire en cet endroit : vostre zele a exalter le nom de Dieu et restaurer la pureté de son évangile a été grand. Mais vous savez, monseigneur, qu'en une chose si digne, quand nous aurons etendu toutes nos forces, nous n'y pouvons satisfaire, a beaucoup près. Pourtant si Dieu en vous obligeant à soi de nouveau, a voulu par ce moyen vous inciter a faire mieux que jamais vostre office, et de vous evertuer et appliquer toutes vos études à ce que l'œuvre tant sainte qu'il a commencé par vous soit avancée, je ne doute plus que vous ne le fassiez : mais aussi je me confie, que sachant de quelle affection je suis induis a vous exhorter, vous recevrez le tout benignement, ce que vous avez accoutumé. Quand l'honneur de Dieu vous y a ainsi recommandé, sur tout il est certain qu'il veillera sur vous, et sur toute vostre maison, pour y repandre graces plus amplement ; et vous fera sentir que c'est que vaut sa benediction, car cette promesse ne veut nous faillir, Qui me honorera je le rendrai honorable. Vrai est, que ceux qui feront le mieux leur devoir, sont souvent fois les plus molestés de plusieurs assauts ; mais ce leur est bien assez que Dieu soit à leur secours pour les relever. Or combien qu'il vous convienne de regarder à Dieu, et vous contenter de ce qu'il a vostre service agreable, toutefois, monseigneur, ce vous est une grande consolation, de voir le roi si bien affectionné qu'il préfère la restauration de l'église et de la pure doctrine a tout le reste ; comme c'est une vertu admirable en lui, qu'en telle jeunesse les vanités de ce monde n'empêchent point que la crainte de Dieu, et la vraie religion ne domine dans son cœur, et un don singulier pour le royaume, aussi ce vous doit être une aide et confirmation grande que vous lui faites le principal service qu'il desire et demande au Roy celeste le Fils de Dieu.

Monseigneur, apres m'être très humblement recommandé a vostre bonne grace, je supplie nostre bon Dieu, qu'en vous maintenant en sa sainte garde, il vous augmente de plus en plus les dons de son Saint Esprit, et les face server a sa gloire : tellement que nous ayons tout de quoi nous rejouir.

EPISTOLA CCCXXXVI.

JEAN CALVIN AU ROI D'ANGLETERRE.

SIRE. Si j'avoie a m'excuser vers vostre majeste de la hardiesse que j'ai pris en vous dediant ces livres que je vous fais presenter maintenant, il me faudroit trouver advocat qui portat la parole pour moi. Car tant s'en faut que mes lettres eussent assez de credit pour ce faire, qu'elles auroient besoin d'excuse nouvelle. Et de fait, comme jamais je ne me fusse ingeré de vous adresser les commentaires que j'ai publié en vostre nom : aussi n'oseroie je pas maintenant vous écrire, n'estoit la confiance que j'avois déjà conçues que tous les deux seroient bien reçues. Car puisque me tenant du nombre de ceux qui mettent peine d'avancer le royaume du Fils de Dieu, vous n'avez point dedaigné de lire ce que je n'avoie pas nommement présenté a votre majesté, j'ai pensé que si en servant à Jesus Christ mon Maître je rendoye pareillement temoignage de la reverence et affection singulière que je vous porte, je ne pourrois faillir de trouver bon recueil et humain.

Qui plus est, sire ! comme me tenant assuré que mes lettres auront acces tel que je desire envers vous, je ne ferai difficulté de vous prier et exhorter, au nom de celui auquel vous donnez toute autorité et puissance, de prendre courage à poursuivre ce que vous avez si bien et si heureusement commencé, tant en vostre personne, qu'en l'état de vostre royaume. C'est que le tout soit consacré a Dieu, et a nostre bon Sauveur que nous a si cherement acquis. Car quant a la reformation commune, elle n'est pas encore si bien establie, qu'il ne soit bon métier de passer outre ; et de fait, il seroit bien difficile de purger en un jour un si grand abime de superstition que est en la papauté. La racine en est trop profonde, et s'est de longue main tant etendue, pour en venir si tot a bout : mais quelle difficulté ou longueur qu'il y ait, l'excellence de l'ouvrage est bien digne que jamais on ne se lasse a la poursuite. Je ne doute pas, sire, que Satan ne vous mette beaucoup d'empêchements au devant pour vous retarder et refroidir. Vos sujets pour une grande partie ne connoissent pas le bien que vous leur procurez. Les grands qui sont élevés en honneur sont quelquefois trop sages pour speculer au monde sans regarder à Dieu. Et journellement ils s'élèvent nouveaux combats, lesquels on n'avoit point premedités. Or j'espère bien, sire, que Dieu vous a garni d'une telle magnanimité et constance, que vous ne serez point lassé ni affaibli pour tout cela. Mais la chose est en soi de si grande importance qu'elle merite bien qu'on s'y employe pardessus toutes forces humaines. Et puis quand on s'y sera evertue jusqu'au bout, encore y reste il toujours besogne taillée.

Nous voyons comment du tems du bon roi Josias, qui a singulier temoignage du Saint Esprit, d'avoir fait tout devoir d'un prince excellent, en foi, en zele, et en toute sainteté, néanmoins le prophete Zophonie monstre qu'il y avoit encore quelque residu des superstitions passées voire en la ville de Jerusalem. Ainsi quoique vous travaillez avec votre conseil à grand peine, sire! pourrez vous jamais deraciner entierement tout le mal qui meriteroit bien d'être corrigé. Mais ce vous doit être une grande confirmation à vous animer et inciter, et encore que vous ne vinssiez pas à bout de tout, comme il seroit à desirer, ce vous est une consolation tres ample, quand vous voyez que la peine qu'a prise ce bon roi, est un service agreeable a Dieu; tellement que le Saint Esprit magnifie la reformation faite par lui, comme s'il n'y avoit que redire. Seulement donc, sire! tendez au blanc qui vous est proposé en exemple de ce saint roi, afin que vous ayez temoignage non seulement d'avoir abattu les impietés repugnantes a l'honneur et service de Dieu, mais aussi d'avoir aboli et racée tout ce qui ne sert qu'a nourrir superstition. Car quand Dieu veut louer comme a pleine bouche les princes fideles qui ont restaurés et remis au dessus la pureté de son service, notamment il ajoute ce mot qu'ils ont aussi rasé les hauts lieux, afin que la memoire des folles devotions s'aneantie.

Vrai est, sire! qu'il y a des choses indifferentes qu'on peut licitement souffrir. Mais si nous faut-il toujours garder cette règle, qu'il y ait sobriété et mesure aux cérémonies, en sort que la clarté de l'évangile n'en sort obscurcie, comme si nous étions encore sous les ombres de la loi; et puis, qu'il n'y ait rien si non accordant et conformé a l'ordre établi par le Fils de Dieu, et que le tout serve et soit propre a l'edification de l'église: car Dieu ne permet pas qu'on se joue sous son nom, melant choses frivoles parmi ses saintes et sacrées ordonnances. Or il y a des abus manifestes qui ne sont a supporter, comme de prier pour les ames des trespasés, comme de mettre en avant à Dieu l'intercession de saintes en nos prieres, comme de les adjoindre à Dieu en jurant. Je ne doute pas, sire! que vous ne soyez adverti; je vous supplie au nom de Dieu qu'il vous plaise y tenir la main, a ce que le tout soit reduit a sa droite intégrité.

Il y a un autre point, sire! qui doit vous être en singulière recommandation, a savoir, que les pauvres troupeaux ne soient destitués de pasteurs. L'ignorance et barbarie a été si lourde en cette maudite papauté, qu'il n'est pas aisé de recouvrer du premier coup gens propres et idoines à faire cette office. Toute fois la chose veut bien qu'on y prenne peine; et que vos officiers, sire! ayent l'œil dessus à ce que la pasture de vie soit donnée au peuple, comme il appartient. Sans cela toutes les saintes et bonnes ordonnances que vous pourrez faire, ne profiteront gueres pour reformer les cœurs a bon escient.

Au reste, d'autant que les écoles sont la semence de pasteurs, il est bien besoin de les tenir pures et nettes de toutes mauvaises herbes.

Je dis ceci, sire, pour ce qu'en vos universités, à ce qu'on dit, il y a plusieurs jeunes gens, nourris de bourses spondées, lesquels au lieu de donner bon espoir de servir à l'église. monstrent plutôt signe d'y vouloir nuire et la ruiner : ne dissimulant pas qu'ils ne soient contraires à la vraie religion. Parquoi, sire ! je vous supplie dereche au nom de Dieu, qu'il vous plaira y donner quelque ordre, à ce que le bien qui doit être comme sacré, ne soit converti à usage profane, et à nourrir bestes venimeuses, qui ne demanderoient qu'à tout infecter à l'advenir. Car par ce moyen l'évangile sera toujours reculé par les écoles, qui en doivent être comme les piliers.

Cependant, sire ! tous bons cœurs louent Dieu, et se sentent grandement obligés à vous, de ce qu'il vous a plu de votre grace, octroyer églises à vos subjects, qui sont de langue Française et Allemande, quant à l'usage des sacrements, et ce qui concerne l'ordre spirituel. J'espère que la permission qu'il vous a plu leur en faire aura son effet. Toutefois, sire, je ne me puis tenir de vous en prier encore, sachant combien cela est nécessaire, non seulement pour le repos et le contentement des bons, qui desirent de servir à Dieu et vivre paisiblement en votre obéissance, mais aussi pour tenir en bride gens vagabonds et debauchés s'ils sont retirés en votre royaume.

Je sais bien, sire ! que vous avez gens de savoir exquis à votre commandement, qui vous pourront déclarer ces choses de bouche beaucoup mieux que moi par lettre : aussi qu'en votre conseil vous avez gens de prudence et de zèle pour avancer tout ce qui est expédient. Entre les autres je ne doute pas que M. le duc de Somerset ne mette peine de poursuivre ce à quoi il s'est fidèlement employé jusqu'ici. Mais je crois, sire, que tout cela n'empêchera pas que ne receviez humainement ce que vous cognaitrez être procédé d'une même source.

Au reste, sire, pour ce que je crains de vous avoir déjà ennuyé par ma trop grande prolixité, je vous prie qu'en cet endroit comme au rest, il vous plaise m'excuser et pardonner de votre benigne grace, à laquelle très humblement je supplie d'être recommandé, après avoir supplié notre bon Dieu et Père de vous maintenir en sa sainte protection, vous garder par son Esprit, et faire que son nom soit de plus en plus glorifié par vous. De Genève, ce...

EPISTOLA CCCXXXVII.

CALVINUS CRANMERO ARCHIEP. CANTUARIENSI.

Tu quidem, illustrissime domine, vere et prudenter in hoc tam confuso ecclesiæ statu nullum aptius afferri posse remedium judicas, quam si inter se convenient pii, cordati, et in Dei schola probe exercitati homines, qui suum in pietatis doctrina consensum profiteantur. Videmus enim quam variis artibus Satan evangelii lucem, quæ mirabili Dei bonitate nobis exorta passim refulget, conetur obruere. Conductitii papæ canes latrare non desinunt, ne purus Christi sermo exaudiat. Tanta licentia passim ebullit et grassatur impietas, ut parum a manifestis ludibriis absit religio. Qui professi non sunt veritatis hostes, ea tamen protervia lasciviunt, quæ brevi, nisi obviam eatur, fœdam nobis confusionem pariet. Neque solum in hominum vulgo regnat hic tum stultæ curiositatis, tum intemperantis audaciæ morbus: sed, quod magis pudendum est, in ordine quoque pastorum nimis jam grassatur. Quibus deliriis seipsum deludat et quosdam alios fascinet Osiander, plus satis notum est. Et Dominus quidem, ut ab initio usque mundi solitus est, sinceræ fidei veritatem, ne laceretur hominum dissidiis, mirabiliter, et modo nobis incognito, servare poterit. Quos tamen ipse in excubiis locavit, minime torpere vult; quando et eosdem sibi destinavit ministros, quorum opera sanam in ecclesia doctrinam ab omnibus corruptelis purget, ac incolumem ad posteros transmittat. Tibi præsertim, ornatissime præsul, quo altiore in specula sedes, in hanc curam (ut facis) incumbere necesse est. Quod non ideo dico, quasi tibi addendum esse novum calcar existimem; qui non modo sponte præcurris, sed aliis quoque instas voluntarius hortator; verum ut te in tam fausto præclaroque studio mea gratulatione confirmem. Lætum quidem esse in Anglia evangelii successum audimus. Sed istic quoque usu venire, quod suo tempore expertus est Paulus, non dubito; ut, ostio ad recipiendam puram doctrinam aperto, multi repente adversarii contra insurgant. Etsi vero me non latet, quam multi sint vobis ad manum idonei ad refellenda Satanæ mendacia vindices; facit tamen eorum improbitas, qui ad turbandum satagunt, ut bonorum sedulitas hac in parte nunquam nimia sit aut supervacua. Deinde scio non ita unius Angliæ haberi abs te rationem, quin orbi simul universo consulas. Regis quoque serenissimi non modo generosa indoles, sed rara etiam pietas merito exosculanda, quod sanctum consilium de habendo ejusmodi conventu favore suo prosequitur, et locum in regno suo offert. Atque utinam impetrari posset, ut in locum aliquem docti et graves viri ex præcipuis ecclesiis coirent, ac, singulis fidei capitibus diligenter excussis, de communi omnium sententia certam posteris traderent scripturæ doctrinam. Ceterum in maximis seculi nostri malis hoc quoque numerandum

est, quod ita aliæ ab aliis distractæ sunt ecclesiæ, ut vix humana jam inter nos vigeat societas, nedum emineat sancta membrorum Christi communicatio, quam ore profitentur omnes, pauci reipsa sincere colunt. Quod si frigidius, quam par esset, se gerunt doctores, gravissima penes ipsos principes est culpa, qui vel, profanis suis negotiis impliciti, ecclesiæ salutem et totam pietatem negligunt; vel singuli privata pace contenti, aliorum cura non tanguntur. Ita fit, ut membris dissipatis lacerum jaceat ecclesiæ corpus.

Quantum ad me attinet, si quis mei usus fore videbitur, ne decem quidem maria, si opus sit, ob eam rem trajicere pigeat. Si de juvando tantum Angliæ regno ageretur, jam mihi ea satis legitima ratio foret. Nunc cum quærat gravis et ad scripturæ normam probe compositus doctorum hominum consensus, quo ecclesiæ procul alioqui dissitæ inter se coalescant; nullis vel laboribus vel molestiis parcere fas mihi esse arbitror. Verum tenuitatem meam facturam spero, ut mihi parcat. Si votis prosequar quod ab aliis susceptum erit, partibus meis defunctus ero. D. Philippus longius abest, quam ut ultro citroque commear brevi tempore literæ queant. D. Bullingerus tibi forte jam rescripsit. Mihi utinam par studii ardori suppeteret facultas! Porro quod me facturum principio negavi, ipsa rei quam sentis difficultas tentare me cogit: non ut te horter modo, sed etiam obtester ad pergendum, donec aliquid saltem effectum fuerit, si non omnia ex voto succedant. Vale, ornatissime præsul, et mihi ex animo reverende. Dominus te Spiritu suo regere, sanctosque tuos conatus benedicere pergat. Genève.

EPISTOLA CCCXXXVIII.

JEAN CALVIN AU ROI D'ANGLETERRE.

SIRE! Combien que je dois craindre d'importuner votre majeste, et que pour cela aussi je m'abstienne de vous écrire plus souvent, toutefois j'ai pris la hardiesse de vous envoyer une brieve exposition que j'ai faite sur le Psaume 87, esperant que vous y prendriez plaisir, et que la lecture aussi vous en profitera beaucoup. Comme je l'exposais quelque jour en sermon, l'argument me sembla tant propre pour vous, que je fus incontinent emu d'écrire la somme, telle que vous la verrez, quand il plaira a vostre majesté d'y employer seulement une heure de tems. Vrai est, que je traite la matière en general, sans l'adresser a votre personne, mais si n'ai je eu esgard qu'a vous en l'escrivant; comme de fait en l'appropriant selon vostre prudence a vostre usage, vous trouverez qu'il contient une leçon et doctrine bien utile a vostre majesté.

Vous savez, sire, combien il est dangereux aux rois et aux princes que

la hauteſſe en laquelle ils ſont élevés ne leur eblouiſſe les yeux, et ne les amuſe ici bas, leur faiſant oublier le royaume de cieux ; et je ne doute pas que Dieu ne faiſait tellement adverti de ce mal pour vous en preſerver, que vous le conſidererez cent fois mieux, que ceux qui en font experience, ſans le ſentir. Or au pſaume preſent, il eſt parlé de la nobleſſe et dignité de l'église, laquelle doit tellement ravir a ſoi et grands et petits, que tous les biens et honneurs de la terre ne les retiennent, ni empêchent qu'ils ne pretendent a ce but, d'être enrôllés au peuple de Dieu. C'eſt grand choſe d'être roy, même d'un tel pays, toutefois je ne doute pas, que vous eſtimiez ſans comparaiſon mieux d'être chretien. C'eſt donc un privilege in-eſtimable que Dieu vous a fait, ſire, que vous ſoyez roi Chretien, voire que lui ſerviez de lieutenant, pour maintenir le royaume de Jeſus Chriſt en Angleterre. Voila comme en reconnoiſſant le bien tant ſingulier que vous avez reçu de ſa bonte infinie, vous devez bien être incité à employer toutes vos forces à ce qu'il ſoit honoré et ſervi, donnant exemple a vos ſujets de faire homage à ce grand roi auquel voſtre majeſté n'a point honte de ſ'assujétir en toute humilité et reverence ſous le ſceptre ſpirituel de ſon évangile. Si juſques ici vous l'avez fait tellement, que nous avons de quoi en glorifier ce bon Dieu, le pſaume vous ſervira toujours de confirmation et de bouclier. Cependant je vous ſupplie, ſire, qui ce peu d'écrit me ſerve de proteſtation et temoignage envers voſtre majeſté du bon deſir que j'aurois à m'employer a faire mieux, quand le moyen m'en ſeroit donné.

Sire, apres m'être très humblement recommandé a voſtre bonne grace, je ſupplie noſtre bon Dieu de vous remplir des dons de ſon Saint Eſprit, vous guider en toute prudence et vertu, vous faire proſperer et florir à la gloire de ſon nom. De Genève, ce 4 Juillet, 1552.

EPISTOLA CCCXXXIX.

JOANNES CALVINUS ILLUSTRİ DOMINO JOANNI GRAYO.

ETSI fieri vix poteſt, clariffime vir, quin domus veſtræ calamitas, quæ triftis et funeſta paſſim bonis omnibus fuit, plus quam acerbum tibi inflixerit doloris vulnus, et hodie adhuc graviffimo te mœrore exercuit ; tamen, ut Chriſtiano homine dignum eſt, ſub hac ingenti tentationum mole te infractum firmumque ſemper ſteſiſſe et adhuc ſtare confido. Nam etſi pias mentes pro carnis infirmitate graviter levioribus quoque machinis interdum concuti videmus, nunquam tamen prorsus labefactatur, quæ in Chriſto recumbit, fides. Atque ita non dubito quin violenta iſta tempeſtate abreptus, defixa in cœlo anchora, fortiter illos undarum impetus exceperis, et conſtanter ſuſtinueris, qui te centies alioqui obruere poterant. Reſtat etiam aliquid majus, ut crucis militiam ad extremum

usque prosequaris. Neque enim Dominus tam duro certaminum genere te ad breve modo tempus exercuit, ut specimen excelsi animi ederes, sed etiam ut post hanc, qua fortunæ tuæ amplitudo et splendor concidit, dejectionem placida et æquabili animi moderatione residuum vocationis tuæ cursum peragas. Ad hæc, te quoque ad eam regulam, quam Paulus suo exemplo nobis præscribit, assuefacere voluit, ut non minus humilitatem ferre discas quam excellentiam: quo autem rarior et magis difficilis est hæc virtus, si in ea profeceris, non male compensata erit naufragii hujus jactura.

Etsi autem illustrissimo duci fratri tuo, neptique singulari et æterna memoria digni exempli fœminæ gratulor, quibus datum est in morte ipsa victrices animas in Dei manum fidelemque custodiam reponere; mihi tamen hoc in tristissimis tot nunciis non vulgaris solatii loco fuit, quod te audierim, e mediis mortis faucibus ereptum, nobis superstitem adhuc manere. Ac dolorem ex falso interitus tui rumore conceptum primi mihi nuper mitigarunt Immanuel Tremellius et Antonius ejus gener; qui quum tuam in se liberalitatem et multa humanitatis officia laudarent, in clade nobilissimæ familiæ magnam sibi causam esse dixerunt privati sui incommodi deffendi. Inter alia etiam questi sunt primo illius procellæ impetu sibi ereptam fuisse supellectilem, unde sperabant aliquod in suo exilio inopiæ levamen. Nunc quum sis restitutus, tuam illam quam tot modis experti sunt humanitatem implorant, si qua forte subsidii, quo plurimum egent, recuperandi spes sit, ac suppetat ratio. Quanquam autem sine meis precibus suæ illis doctrinæ et pietatis commendatio abunde sufficit, hoc officium, benevolentia erga me tua fretus, illis negandum non censui: nec vero dubito quin meæ fiduciæ facile ignoscas. Vale, clarissime vir et illustrissime, mihiq; observande domine. Deus, Pater Jesu Christi et noster, suo præsidio te tueatur, Spiritu gubernet, fortitudine sustineat, omnique benedictionum cœlestium genere locupletet. Genevæ, 13 Novembris, 1554.

Tuus,

JOANNES CALVINUS.

EPISTOLA CCCXL.

CONSUL SENATUSQUE URBIS BERNENSIS EDVARDO VI. REGI.

REGLE majestatis vestræ literas nobis reddidit legatus vester D. Christophorus Montius, quas primo . . . , deinde ea quæ nobis exposuit, et ex iis majestatis vestræ in nos summam benignitatem et benevolentiam sinceramque amicitiam intelleximus; ob quas ingentes majestati vestræ agimus gratias et habemus, nos offerentes, dum tempestas et occasio exegerit, paratis-

simis animis demerituros, et par pari relatuos. Ut autem majestas vestra super his affectuum deliberationumque nostrarum certior fiat, proculdubio cum felicissimæ memoriæ serenissimi patris vestri, tum majestatis vestræ, benignus amor erga nos nobis gratissimus fuit et semper erit: et si majestatibus vestris aliqua officia et servitia præstavimus, ea hilari animo progressa sunt. Proinde etiam nostrum erit (in quo promptissimi esse volumus) in majestatis vestræ rebus et negotiis omnibus, maxime ob Christianæ religionis vinculum, studium et operam impendere, grataque servitia, favorem et amicitiam præstare. Quantum ad futurum concilium attinet, non dubitamus majestatem vestram jamdudum percepisse in quo statu res Christianæ et evangelicæ religionis apud nos et in ecclesiis nostris a publica disputatione hic habita perstiterit; in quo, divino Numine favente, constantibus animis manere proposuimus et deliberavimus. Nihilominus si contigerit generale aut nationale concilium indici, et in Spiritu Domini celebrari, ad quod omnibus securus et liber aditus et reditus pateat, in quo solummodo sacra scriptura, veteris scilicet et novi testamentorum, locum habeat judexque existat; nos, ut veros Christianos decet, hoc facere non detrectabimus, idem alios Christiani nominis facturos minime ambigimus. Quare aliis consultationibus, considerationibus, aut nexibus opus aut operæ pretium esse non arbitramur: majestatem vestram obnixè precantes nos commendatissimos habere, et hæc boni consulere velit; quæ valeat faustiter in tranquilla, prospera, et diuturna florentissimorum regnorum administratione et Christianæ fidei propagatione ac defensione.

Datum 14 Dec., 1549.

INSCRIPTIO.

*Serenissimo, inclytissimo, ac potentissimo
domino Edtardo, regi Angliæ, Chris-
tianæ religionis propagatori et defen-
sori, domino nostro gratissimo.*

EPISTOLA CCCXLI.

CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS HENRICO BULLINGERO.

S. D. GRATIAM ac pacem a Domino nostro Jesu Christo! Cum diu suspenso animo hærerem, domine et pater reverendissime, et jam pene animus mihi in varias cogitationes esset distractus, deliberando videlicet, num mihi tanta provincia suscipienda foret, tuam ut dignitatem literis meis incomptis adgrederer; tandem cum nostros Joannem ab Ulmis et Joannem Rodolphum Stumphium ad te frequenter scribere viderem, et eorum scripta humaniter a te recipi intellexissem, tum sum ductus, ut breve illud epistolium ad te miserim: et nisi profecto hoc in causa fuisset,

et summa tua humanitas me animasset et beneficentia invitasset, manum calamo abstinuissem. Sum itaque bona spe fretus, te pariter æquali animo scripta mea suscepturum esse. Nihilominus tamen impudentiæ culpam deprecor, quod tantulus ego ad tantum heroea scripserim. Cum vero tam commodum nihil haberem, quod scriberem, paucis statum meum tibi exprimam. Quamprimum ergo Tigurum reliquissem, Marpurgum ad Hessos me recepi, ubi dimidium hæsi annum, et eo lætius, cum Philippum Fallenbergerum ad me descendere viderem, qui non parum utilitatis ex tua commendatione accepit. Deinceps vero, cum Burcherus ille, qui Argentinæ negotiatur, iter in Angliam instituisset, cum eo sum missus: hæreo ergo nunc in Oxoniensium academia cum nostris, scilicet Joanne ab Ulmis, et Joanne Rodolpho Stumphio, cui hospitium et studia aliqua ex parte conjunxi. Hac de re satis dictum puto; non enim dubito, quin a patruo jamdudum intellexeris. Ne etiam te diutius, quam oporteat, a tuis negotiis retineam, et tu dicenti aures præbere graveris; Laconica utar breviloquentia, et quæ velim uno referam verbo. Oro ergo obtestorque te, ut D. D. Petro Martyri meo nomine inter cetera, si ad illum scripseris, gratias agas, quod me tam humanissime suscepit, et omnem suam operam et auxilium mihi pollicitus sit; atque commendationem adjicias, quo illius firmior de me sit opinio. Rogo itaque te iterum atque iterum, ut hoc officium mihi præstare digneris, et patrocinium minime deesse patiaris. Hoc si fuero a te consecutus, arctius tibi astrictus et devinctus ero, et ad omnia promptissimus. Interim tamen, cum hoc impudentius a te petierim, veniam peto.

Quæ apud nos gerantur, quæque acta sint, ex aliis facile intelligere poteris: nam vix mensem in Anglia fui cum hæc scriberem; quare multa experiri non licuit, nec potui. Hæc itaque sive tibi probabuntur, sive non probabuntur, ab optimo tamen animo et tibi deditissimo scripta esse judices. Si quid denique in his meis literis aliquid reperiēs, quod tuam dignitatem offendat, pueritiæ meæ tribuas et adscribas; mihiq; pro tua facilitate et sapientia condones. Posthac, Deo favente, si sensero has gratas tibi fuisse, meliores et correctiores habebis. Has, si a seriis fueris occupationibus feriatas, perlegas. Filios tuos nominatim meo nomine salvere jubeas. Valeas et tu; tuamque dignitatem Christus Optimus instaurendæ novæ pietati, bonisque literis evehendis, diu tueatur incolumem. Datum Oxoniæ, 19 Novemb. 1550.

Tuæ dignitatis observantissimus atque deditissimus,
CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS.

INSCRIPTIO.

*Excellentissimo viro D. Ma. Henrico Bullingero,
Tigurinæ ecclesiæ summo episcopo, domino
ac patri suo colendissimo. Tiguri.*

EPISTOLA CCCXLII.

CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS RODOLPHO GUALTERO.

S. D. P. Cum te prius literis meis ineptissimis, præceptor animo meo carissime colendissimeque, te tuasque divinas occupationes frugiferaque studia, quibus te magno proventu bonarum literarum plane abditum esse novi, interpellem et inturbem quodammodo; non est quod meæ impudentiæ imputes, sed tuæ ab omnibus prædicatæ humanitati, quæ, inquam, mihi remississimæ fortunæ homunculo hanc una cum fuis tuis beneficiis conscientiaque officii mei debiti suggessit fiduciam, videlicet, ne officia tua in hominem parum gratum memoremque collocasse videaris. Sed licet sæviant in me fata mea, quæ afflictissimum reddere possunt, ingratum tamen non facient, neque poterunt. Cum vero seriæ rei nihil erat, nec dignum ac satis commodum quicquam occurreret, quod ad te scriberem, existinavi me rationem studiorum meorum scribi [scribere] oportere. Me itaque omnem operam et studium ad linguarum peritiam direxisse tibi persuadeas, puta ad Græcæ et Latinæ linguæ notitiam, siquidem nihil utilius et magis conveniens vocationi meæ esse possit. Atqui cum orationem concinnam, tersam, et nitidam hominem maxime commendare experiamur, optimum illum dicendi magistrum, scilicet styli exercitium, non negligo. Ad hæc, cum nostra studia omnesque hominum actiones majori fructu procedant indiesque augeantur, si illis Dei cognitio et timor conjuncta fuerit; D. D. Petri Martyris in sacris literis divinam lectionem (ut puto) recte adjungo. Ac etiam cum nullus [non] ignoret, quantum doctorum virorum familiaritas studiis addat, non puduit proximis literis commendationem a te ad D. D. Petrum Martyrem, virum undiquaque doctissimum et de studiis bene meritum, petere. Et plane confido te mihi in hac re liberali non defuturum, præsertim cum rem mihi maxime necessariam et tibi factu facillimam esse cognoveris.

Quæ de statu Angliæ scriberem, nesciebam: summa enim in tranquillitate est positus; bonæ literæ passim ibi efflorescunt, frustra reluctantibus veteris inscitæ patronis, et vera triumphat religio regis et episcoporum auxilio. Rabulis istis et Romanistis, qui tantum ad maledicendum linguam habent, est silentium impositum, quamvis nonnunquam miras excitent tragœdias; id tamen aperto Marte non fit, sed omnia technis et strophis aguntur. Episcopus Vintoniensis, qui nomen veræ pietatis indutum habebat, cum proxime fidei sui rationem redderet, nec in omnibus in sententiam aliorum episcoporum adduci posset, in carcerem est conjectus et episcopatu privatus. Mira nunc apud populum papistæ laborant invidia, et quidem tanta, ut sæpissime mirer istorum perviciam, qui tam sæpius moniti, frequenter etiam irrisi, non respiciant. Sed hæc auguria portendunt veram religionem adhuc florentissimam fore. Sic enim natum est Romanum imperium:

sic crevit Hebræorum gloria, sic orta, sic propagata. Summa, nulla res, quæ non difficilibus initiis nata, egregia est. Sparsus est apud nos rumor, Gallum denuo militem colligere contra Anglum, nimirum ut alteram navium stationem illi abripiat. Ex Germania multa nova quotidie ad nos perferuntur, sed, ut conjicio, non sine magno mendaciorum comitatu: quare ne et ego mendax habear, illa recensere nolo. Si quid tamen in posterum novi emergerit, quam celerrimis potero et quam creberrimis literis faciam te certior: modo ea, quæ nunc attulimus, boni consulas, non quæ digna erant tuis auribus, sed quæ non præmeditanti venerunt in mentem. Intensa enim hæc frigora, quibus adstringebar, in scribendo adeo inertem, adeo squallidum oscitabundumque reddidere, ut nihil aliud quam de fera (ut aiunt) comedisse videar. Nam, ut libere confitear, nihil est quod tantum me torqueat et vexet in Anglia, ac hyemis horror et quadragesimale sive jejunii tempus: prætendunt veterem patriæ morem; probarem et ego hanc consuetudinem, nisi quid aliud flagitaret venter. Ne autem longius tuas aures a studiis suspensas teneam, hæc in præsentia sufficiant: et interim te orans obtestansque ut mihi omnia pro tua singulari facilitate candide interpreteris. Cellarii adventum avide expectamus. Salutato mihi nomine meo uxorem tuam, fœminam optimam, necnon et honestissimam. Bene valentem et ad cœlestia anhelantem te servet ac provehat Christus, unica spes piarum mentium! Datum Oxonii, 21 Februarii, 1551.

Tuæ dignitatis observantissimus,

CHRISTOPH. FROSCHOVERUS.

INSCRIPTIO.

*Doctrina et pietate præstantissimo viro
D. Rodolpho Gualtero, Tigurinæ
ecclesiæ pastori vigilantissimo, et
præceptori suo semper colendo.
Tiguri.*

EPISTOLA CCCXLIII.

CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS RODOLPHO GUALTERO.

S. D. P. LITERÆ tuæ, præceptor observandissime, 19 Aprilis sunt mihi redditæ, quibus jucundius nihil obtingere potuisset; ex quibus didici, quanta tua erga me benevolentia sit. Præcipue vero in hac tua commendatione, qua me tam diligenter D. doctori Petro Martyri, melioris literaturæ antistiti, commendare voluisti, perspexi; quæ certe tantum effecit, ut non amicum modo mihi efficeret, sed potius ex amico amicissimum et patronum

ad juvandum promptissimum redderet; sic ut cuivis videre liceat, quanta illius de te (quæ certe est maxima) sit existimatio. Cum autem pro tuo hoc in me pietatis officio grates persolvere dignas non opis sit nostræ, illud mihi faciundum esse existimavi, ut de ratione, qua hominis ingrati notam effugere possim, cogitem; nimirum ut grata recordatione et memoria tua beneficia, quæ majora et illustriora se ostendunt quam solvendo iis esse possit tenuis et angusta supellex nostra, colam; speroque id omnium gratissimum esse fore. Dominum Christophorum Halesium, qui tibi jam ante per literas est pollicitus se mihi tuo nomine in quavis re benefacturum, quotidie exspecto. Oxoniam enim doctorum hominum conversationis gratia, ut ex illius famulo intellexi, est venturus, ibidemque per tempus aliquod mansurus: qui, ut confido, non injucundus nobis erit amicus, ut etiam patronus, multumque in eo tua nos juvabit dignitas. Proinde non minus animum tuum in me paternum in tua adhortatione perspicio, qua me tam fideliter ad studia adhortaris, quo spem de me conceptam non fallam; præcipue vero ut pietatis studiosus conspiciar, dum absque religionis studio omnes corporis et fortunæ bona nullius momenti esse experiamur: cujus adhortationis recordatio me officii mei oblivisci non sinet, quæ dies noctesque me commonebit, atque, ut spero, perficiet, ut aliquando excitatam de me opinionem tueri et sustinere possim. Omnem mearum rerum statum tibi nunc explicarem, ni diutius te a tuis negotiis suspensum tenerem; illud tamen unum te ignorare nolo, me proximo vere anni 52 statuisset cum Stumphio nostro, qui a patre est revocatus, per Gallias proficisci, ac ibidem per menses aliquot, si modo patruo placuerit, hærare, ut et Gallicarum rerum notitiam habeam. Rationem studiorum meorum proximis ad te datis literis reddidi, quas ex nundinis te recepisse suspicor.

Anglicana ecclesia indies magis ac magis cognitione veræ fidei roboratur, quamvis in morte D. Bucerii magnam fecerit jacturam; sua enim doctrina plurimum adhuc juvari poterat. In cujus locum quinam sint ex Germania vocati, te non latere existimo; in quorum numero sunt Bibliander noster, Musculus, Melancthon, et si qui sunt alii, qui precor in Germania maneant. Qua in re meo quidem judicio merito sunt accusandi Angli, utpote qui Germanis suos doctos subducere conentur, quo ipsi interim in otio vivere possint; nam si rem diligentius inspiciamus, illis ferme præclariora quam Germanis esse ingenia videbimus. Concederetur tamen etiam id, ni damno aliorum fieret, ut re vera hic fit. Germaniæ enim ecclesiam et Dei domum in tali statu nunc versari videmus, ut maximopere talium virorum institutione indigeat, ne jam ruinam minitans prorsus colabatur.

Extremum hoc erit, te orans ut omnia mihi pro tua in me facilitate candide interpreteris, nec solum rem ipsam, hoc est, epistolam, respicias, sed animum offerentis, qui certe erga te est optimus. Georgii adventum avidè exspectabamus, qui (ut intelligo) Patavium abiit. Gratulor pluri-

mum propter pignus matrimonii receptum. Ne graveris ex me quam studiosissime uxori tuæ salutem dicere, totam denique familiam salutare. Vale plurimum, præceptor colendissime, quem Deus diu nobis conservet incolumem. Me tibi commendatum habe. Datum Oxonii, 28 Maii, 1551. Raptim a me, cum Cantabrigiam versus iter instituerim.

Tuæ dignitatis deditissimus et observantissimus filius,

CHRISTOPH. FROSCHOVERUS.

INSCRIPTIO.

*Doctrina et pietate præstantissimo viro D.
Rodolpho Gualtero, Tigurinæ eccle-
siæ ministro, domino suo semper colen-
dissimo.*

EPISTOLA CCCXLIV.

CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS RODOLPHO GUALTERO.

S. D. QUOTIDIANA demum experientia intelligo, præceptor amandissime, grato animo nullum incommodum magis adversum accidere posse, quam si iis, quibus maximam gratiam debeat, ne mediocrem quidem referendi suppetat facultas: id quod mihi in te prorsus evenit; ejus ego cum immensa beneficia animo volvo, dispicioque anxius, si qua forte possim tantam tuam in nos humanitatem reponere, si non ex æquo, saltem tamen aliqua ex parte; toties fatis meis irascor, maleque precor, quæ me in hoc statu versari voluerint, ut ne minima quidem ex parte ea tua merita, quibus a te sum persecutus, remetiri possem, quo homini grato officia tribuisse conspiceres. Fit autem hoc præcipue, cum hanc tuam plane paternam commendationem, qua me D. D. Petro Martyri, viro præstantissimo, commendare voluisti, repeto; hanc enim non vulgarem fuisse intellexi, sed ita perfectam reperi, ut virum sanctissimum non solum amicum, verum etiam patronum singularem reddiderit. Præterea cum adhortationem tuam admodum piam, qua me ad honesta quæque studia adhortabar, revoco, ingens intimis visceribus obruitur æstus: cum et ardet animus referre beneficium, simulque occurrit, quam sit exiguum, quod nostra potest tenuitas, et quam immensum, quod tua possit humanitas: hinc enim conjecturam facere licuit, tuus ut sit animus erga me affectus, nimirum ut semper, qui me in honestis studiis exercitatum et versatum voluerit. Ut autem vices meas expleam, hoc solum dabitur, ut tuæ admonitionis ac regulæ præscriptæ maximam rationem mihi habendam esse ducam, atque hac, veluti aurum ad Lydium lapidem delatum, me ipsum probem, ne modica præceptoris mei colendissimi contempsisse videar, quod, quamdiu vitalis spiritus hos regit artus, non fiet. Quare cum alioquin duobus vincar modis, et referre ullam, nec pares agere possim; id unum, quod opis est nostræ, facere

non desinam, nempe meminero, amabo, gratias agam pro viribus, ne omnino ingratus videri possim.

D. Christophorus Halesius, quem Oxoniam venturum sperabamus, ne nunc quidem venit; at causam me novisse arbitror, nimirum propter turbulenta hæc tempora, quæ hactenus Angliam occuparunt. Nam non ita pridem hic morbus, quem Britannicum sudorem appellamus, totam pervasit Angliam. Nonnihil tamen remisit, et quidem non sine magna clade. Londini ad bis mille hominum obiere; Cantabrigiæ ducenti sunt mortui, ubi dux Suffolciæ una cum suo fratre natu se minore obiit; multique præterea præclari viri, quorum nomina non occurrunt. Has atque etiam multas alias ob causas lætor, nostros juvenes ex Anglia discessisse, qui per hos tres menses certe non parvo sumptu Oxonii nobiscum mansere. Sumptus enim omnium rerum indies magis ac magis ingravescent, et id propter monetæ diminutionem; quæ hactenus satis vilis, ut emendaretur publica regiæ majestatis atque totius concilii proclamatione, valoris suæ quartam partem amisit, quod maximam hominibus jacturam intulit. Comitatus sum nostros Londinum, eosque ibi dimisi. Regem videre non licuit, nec Halesium alloqui. Quæ gerantur apud nos, ex Josua intelliges. Plura scripsissem, ni abitum accelerassent. Tu tantum, vir præstantissime ac præceptor colendissime, hæc, quæ nunc attulimus, candido animo suscipias quæso, atque me, ut feceris, amare pergas. Tuam uxorem, foeminam optimam, ex me studiosissime salutes rogo, omnemque familiam. Vale, præceptor reverendissime. Datum Londini, ex officina Byrekmanni, 12 Aug., 1551.

Tuæ dignitatis deditissimus,

CHRISTOPHORUS FROSCHOVERUS.

INSCRIPTIO.

Doctrina et pietate præstantissimo viro D.

Rodolpho Gualtero, Tigurinæ ecclesiæ

ministro fidelissimo, præceptori suo

plurimum colendo. Tiguri.

EPISTOLA CCCXLV.

ANONYMUS QUIDAM HENRICO BULLINGERO.

NUPER tristia nova per amicos ex Anglia ad me descripta sunt, quæ cum apud vos quoque sparsa, ac horribilioribus affectionibus deformari et augeri non ambigam, vera sed succincta rerum tristium certa comprehensione dominationi tuæ communicabo. Procures regni Angliæ summo dolore et animorum agritudine videntes ea præsidia, quæ piæ memoriæ rex Henricus VIII. in Bulloniæ communionem et conservationem ingenti sumptu

extruxerat, modo a Galliæ rege parvo certamine expugnata esse, et eam præsidiorum jacturam et perditionem negligentia et sordibus D. protectoris accidisse; 8 Octobris, Londini populo per tibicines convocato, heraldos proclamare jusserunt, ne quis ullam posthac obedientiam vel fidem præstet ullis literis vel mandatis a duce Somerseti nuper dicti Protectoris publicatis, tametsi hujuscemodi mandata regia manu et sigillo confirmata conspiciantur: nam illius administrationem negligentissimam summa dedecora et regno detrimenta irreparabilia attulisse; ut qui, maturis et sedulis nobilium et egregiorum consiliariorum præmonitionibus posthabitis, tum etiam eorum præfectorum querelis, qui regionibus ultra mare concedita et commendata fuerunt, neglectis, eadem præsidia, qua cura et solertia ex officio oportuit, non communicarit atque instruxerit; adeoque ejus negligentia atque intermissione a Gallo expugnata sunt, in perpetuum regni dedecus et detrimentum: tum quod etiam pecuniam regiam, quam in tuitionem et communionem regni impensam oportuit, in sumptuosissimis ædibus extruendis per horum bellorum tempora prodegerit, militemque regium, tum contra Scotos, tum contra Gallos, et intra et extra regnum, suo periculo et sanguine pro regia majestate tutanda et honore regni conservando et ampliando depugnare cupientem, multorum mensium debito stipendio defraudavit: adeoque se, malis his permotos, perinde ut procures regni, et a parente filio tutores designatos, ex officio et fide data cogi ut, protectore a regni procuratione submoto, ipsi regni procurationem debita diligentia et sollicitudine obeant, ne olim ad tutelæ rationem dandam vocati graviores causæ dictionem sustinere cogantur quam ut reddere possint: adeoque se omnibus serenissimi regis subditis indicere, ne quisquam intercedat vel se commoveat; nam hanc mutationem nulla alia causa fieri quam boni publici studio. Hac proclamatione populo præmonito, tranquillitas in toto regno consecuta est.

Eo tempore dum hæc Londini aguntur, protector, qui in arce Windsora regem penes se habuit, ab omni nobilitate primum desertus, deinde rege per procures regni Londinum perducto, ipse tandem protector die 16 Octobris in arcem Londinensem asservandus abductus est, una cum aliis tribus, solis omnium actionum sociis ac censoribus. Hæc vera et succincta Angliæ mutationis occasio est. Et hanc mutationem primum amicorum literis, deinde edictis sub regio secreto publicatis, et omnium procerum regni et consiliariorum regionum subscriptione confirmatis, scio nulla ambitione vel religionis fastidio vel odio institutam, sed justo dolore et indignatione præsidiorum et propugnaculorum amissione, quæ pro Bullonia conservanda maximis impensis a rege Henrico piæ memoriæ ædificata fuerant, susceptam; adeoque regni necessitas et utilitas eos accuratiorem rebus administrandis ordinem dare adegit, quos privata et publica fides et commissæ tutelæ onus in hoc obligatos tenet. Hæc vero mutationis explicatione te ipsum et amicos solari poteris: scio enim vanissima et falsissima passim super hac commutatione, prout cuique cupido est, spargi.

EPISTOLA CCCXLVI.

FRANCISCUS A BURGUNDIA JOANNI CALVINO.

JAMDUDUM opinor meis ad fratrem et Utenhovii ad te literis certior factus es, Josiam nostrum Angliæ regem humanissime de tua valetudine ac ministerio ex me sciscitatum fuisse: cui cum te digna pro judicii mei modulo retulissem, satis et facie et verbis testatus est te tuaque omnia ipsi multo esse gratissima. Obiter incidit mentio literarum, quas aliquando ipsius avunculo, tum regni protectori, danda misisti, quas ipse pronuntiavit sibi oppido gratas venisse. Itaque ex eo tempore mihi visum fuit, te pretium operæ facturum, si vel hac occasione atque argumento motus (nisi quid fortasse melius habes, aut tu hic plus vides), scriptum aliquod ad ipsum transmiseris, quo currenti calcar addatur. Rex, quod in se est, puram religionem et pios doctosque colit ac promovet, longe meliora præstiturus si ipsi per ætatem liceret. Londini, prid. non. Dec. 1550.

EPISTOLA CCCXLVII.

FRANCISCUS A BURGUNDIA JOANNI CALVINO.

S. P. NISI dolorem animi leniret querimonia, ea præsertim quæ in sinum amici christianique viri injicitur, longe nunc mallem, vir animo meo carissime, cum Timone illo, aliquo abstrusus obticere, quam verbum ullum proloqui: aut si quid tentandum foret, elegis potius scribendis quam epistolæ calamum admoverem. Verum cum te eo loco habeam, ut qui christianius afflictorum malis indolescat putem esse neminem; partim etiam verear nunc tui suborta recordatione, ne in scribendi ad te officio tardior æquo fuerim hactenus; mihi visum fuit tacendum non esse diutius. Itaque ut luctus mei causam tibi in primis aperiam, hinc nostræ lacrymæ, hæc nostra hic omnino fere communis ægritudo est, quod hoc ipso die sub horam circiter nonam piæ memoriæ Somerseti dux, id exspectante aut subolescente fere nemine, in theatrum publicum ad capitis supplicium raptus fuerit. Equidem ei spectaculo non ipse interfui ob certas causas: sed ex nostris complures tibi minime ignoti, statim ubi res peracta fuit, mihi obviam in platea venere, qui vera atque audita non siccis oculis ex ordine retulerunt; inter quos pius noster ecclesiastes D. Ricardus Utenhovius, ejusque notæ plurimi, quorum nonnulli scientes Britannice verba pene singula statim morituri diligenter adverterant. Aiunt inter cetera dixisse ipsum circumstanti populo: "En morior, spectatores optimi, ac jure meritoque meo mori me fateor, quod in leges patrias regiasque constitutiones peccaverim, quarum me iugo eximi, cum omnibus datæ sint, nulla æquitas, nulla ratio postulabat. Ceterum hoc mihi laudis innocen-

tiaque testimonium Dei munificentia restare profiteor, quod in religionis causa meoque erga regem ac patriam officio inculpatum me haecenus præbuerim; quippe qui in hoc omnem fere operam omneque studium meum, Deo conscientiaque mea teste, contulerim, ut religionis negotio, regis educationi, regni commodis et incolumitati quam optime consultum prospiceretur. Quo fit ut mortem hanc æquissimo ac paratissimo animo feram: certus, quemadmodum et nunc ex animo Deum meum precor, ita mihi quæ admisi condonari peccata, sicut nunc omnibus omnia liberaliter condono. Vestri vero omnium officii fuerit, quod et vos ad unum omnes obnixè oro, ut pro me Dominum precemini, neque hoc meo supplicio tristes ac commoti turbæ quidquam excitetis, aut mihi vitam etiam optetis restitui, quam nec ipse longiorem agere cupiam; et vestrum alioqui unumquemque velim potius tam æque ac fortiter hoc ferre, quam ego sic mecum agi meaue sorte contentus sum. Quod superest, regi regisque satrapis et consiliariis per omnia obsequimini; Deum et Christi Jesu evangelium, ut par est, summo loco pretioque habetote; leges civiles ac politicas sanctiones, si meo saltem exemplo sapitis, diligenter observate, violare nunquam."

Hæc atque omnia sua dixisse ferunt vultu gestuque toto ad constantiam viro principe dignam et modestiam christianam composito; vestitum quidem splendide, ut regem aditurus, aut celebri aliquo die proditurus in publicum solebat, detractos e digitis annulos aliquot aureos dedisse carnifici dono cum toto vestitu quem gerebat; ense tantum cum veste suprema donasse nobili cuidam, arcis Londinensis, in qua captivus fuerat, præfecto. Quis fletus, ejulatus, planctus mortem principis hujus subsecutus sit, tam scriptu difficile est quam creditu! Asserunt nonnulli consiliariis regis familiares, et rerum aulicarum non prorsus inscii, indulgentia regia capitale supplicium cum omni culpa remissum fuisse captivo adhuc duci, neque id semel mandasse illi totum senatum regium; sed cum ille gratiam hanc et liberalitatem oblatam renuisset contempsissetque, nescio quo fretus, suane innocentia an regis et aliorum quorundam favore, propriæ auctoritate aut opibus aut dignitate, an alia aliqua fallaci persuasione, tandem hac re commotum universum senatorum ordinem statuuisse non diutius ferendam tantam hominis superbiam, ex qua satis constaret fore ut, si quando captivitate liberaretur, non temperaturum ulciscendi sui gratia a miris suscitandis toti quidem regno perniciosissimis tumultibus, turbis ingentibus, intestinisque dissidiis. Adde, verisimile esse, cum nemo illorum satis tutus fuerit et securus, quin posthac sibi quisque malum impendere a captivo suspicaretur, quem uno ore omnes capite damnarant, præsertim hujus mali auctores primarii, conquiescere non potuisse illorum animos (ut fit) nisi sublato eo e medio quem metuebant superstitem: sic habuisse locum illud Sinonidis apud poetam,

"Et quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere."

Utcunque sese habuerit res, clarum est meo quidem iudicio, defunctum principem, ut hominem, suis non caruisse vitiis, atque etiam gravioribus quam ut a Deo forte impunita præteriri potuerint in hoc seculo; ut hinc Deum insigne occulti sui iudicii mysterium intelligi voluisse colligam, et re accuratius expensa, te quoque ac pios omnes ita iudicaturos esse vix dubitem. Fuit vir ille summis Dei donis et corpore et animo exornatus locupletatusque, quod te quidem magna ex parte ab aliis cognovisse satis intelligo. Jam vero an non illud summum est, quod per illum Deus voluit evangelii lucem huic regno inclarescere, quod Filius Dei velut ipsius manu sese Britannis donaverit? Taceo nunc quomodo illum Deus humili loco natum ita extulerit, ut regius levir, reginæ frater, regis avunculus incedens, neminem hic ullo existimationis gradu superiorem haberet; tum præsertim, cum supremus hujus regni protector creatus, tantum non rex, imo vero rex regis, ab omnibus haberetur. Omitto quam prodigiose eum servaverit Deus a capitis supplicio, tum cum turbæ illæ tantæ de quibus audisti hic in ipsum excitatæ erant. Alia ejus generis permulta sciens, brevitatis gratia prætereo. Certe his Dei beneficiis christiane semper usum non fuisse illum, quin graviter potius ea scelestoque profanasse, multis modis compertum cognitumque habeo, quanquam te horum nihil unquam scivisse, aut suspicari etiam potuisse, existimo. Ipse D. à Lasco, quem nosti, mihi inter ceteros testis esse potest idoneus, illum in Christi negotio adeo refrixisse toto fere tempore quo hic ambo versati sumus, ut vix aliud quidquam minus curaret quam quo in statu hic esset religio. Neque quidquam hac in parte laude dignum retinuit, præterquam quod ore tenuis, si aliqua postularet occasio, semper evangelicum sese professus est; ita etiam ut revera culpari a quoquam non possit, quod rebus bonis christianisque sese adversum præstiterit. Sed neque hoc ei tribui potest, ab eo quod jam dixi tempore, serio et ex animo sua auctoritate usum fuisse ad promovendam pietatem; ac vereor, quantum hic ingenium hominis mihi perspectum esse potuit, si in rem ipsius magis fuisset diversas sequi partes, palinodiam aliquando fuisse cantaturum. Nam quod tibi ipsi, ut etiam novissime tuo Nicolao in tui gratiam, multisque aliis pietatem profitentibus amicum, munificum et liberalem esse se argumentis quibusdam declaravit; hominum magis causa quam Dei, neve partam hoc nomine gloriam amitteret, magis quam sincero pietatis studio, id factum fuisse certius quam vellem scio. Neque id me prorsus latebat, cum nuper essem apud te Genève: sed cum eo vivo adhuc non desperarem quacunque occasione annunciatum iri Christum ipsius auctoritate, magis quam ante fuerat, imo mutare ipsum posse vitam et resipiscere, quod per te magis quam per ullum alium (tanti te ille faciebat) fieri potuisse semper credidi; quo etiam factum est ut te ad ei scribendum hortarer magis, porro alieniorem te hoc meo nuncio ab ipso factum non amplius libuisse ad eum scribere suspicatus; id apud te tacendum esse putavi.

Quid quod omnibus hoc in regno ferme innotuit illum fraternæ cædi causam præbuisse; quum frater, indicta causa, proditiōis reus factus, quam nemo unquam legitime in ipsum probare potuit, et moriens a se patratam constanter negavit, ipso indice, nescio quo fratris odio emulationeque instigato, capite truncatus est? Jam quis hæc ita se habere sciens, non statim cogitat hic locum habere posse horribiles Dei voces et judicia adversus Cain, Gen. iv.? Atque ut ab iis diligenter didici, qui horum omnium spectatores auditoresque fuerunt, ab ea patrata cæde non fuit dux ille noster sui similis, quin cœpit iis malis omnino laborare, quæ paulo ante jam attigimus. Nec multo etiam post illi tumultus subsecuti sunt, qui e supremo regni protectore miserum captivum omnibus odiosissimum fecerunt et contemptissimum. Ac mulier quædam hujus regni pia et insigniter nobilis, mihi nota, tum fertur exclamasse: "Ubi est frater tuus? Ecce, sanguis ejus in te clamat ad Deum e terra." Postremo illud ipsum facinus, ob quod in carcerem novissime conjectus fuit, et indignum fuit Christiano qualem se profitebatur, et satis ostendit quam non falsa sint pleraque quæ hactenus in ipso reprehendenda protuli. Conjuratiōis enim cujusdam caput ipse atque auctor in totum senatum regium, ac præcipue in ducem quendam Nortumbriæ, qui nuper comes Varvicensis dicebatur, quem odio plusquam Vatiniano prosequabatur, quod ipsum protectoris dignitate privari præ ceteris curasset, protectoris fere loco inter consiliarios egios ab eo tempore habitans,—is, inquam, conjuratiōis hujus socios quosdam ex ipso etiam senatu ascivit, (qui nunc etiamnum captivi quid de ipsis fiat expectant,) qua inter ipsos convenerat, ut duce illo Nortumbriæ trucidato cum suis, si qui forte alii ipsorum votis obsisterent, aut vi, aut clam, aut alio quovis modo, regni gubernationem omnem penes se constituerent; dux vero Somersetensis primum dignitatis aut protectoris etiam denuo locum inter ipsos obtineret.

Nunc opus tibi non esse scio ut, proluxius facti hujus aliorumque circumstantias exagitans, pugnare hæc ostendam ex diametro cum Dei verbo christianæque religionis professione. Ipse enim pro tua prudentia non id solum, verum etiam mentem meam omnem et scopum horum omnium facile, opinor, intelliges. Huc itaque nunc mihi puto brevitatē causa descendendum esse, quod tametsi divini quadam judicii necessitate hoc defuncto principi supplicium obtigisse putem; quoniam tamen moriens egregia christianæ poenitentiae symbola edidit, existimo Deum hic non modo judicii sui mysterium nobis aperiri voluisse, verum etiam immensæ suæ misericordiæ, qua mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit; ut perdi corpus voluerit in animæ salutem, et deprimi eum in hoc seculo, quem in futuro exaltari voluit. Cujus quidem rei consideratio, quamvis mihi omnibusque non parum jucunda esse debet, mihi tamen mortis hujus luctum omnem statim excutere non

potest. Ac plus æquo etiam inhumanus fortasse sim et ἀπαθής, si tam tecens malum tam subita oblivione sepeliam. Duæ tamen causæ potissimum animo meo obversantur, quæ me affligant magis: altera, quod rantum virum amisimus, non usque adeo quidem corruptum, quin spes aliquanta restaret et emendatum iri, et ipsius alioqui auctoritate et præsidio rem evangelicam promoveri posse; quorum hic certe hominum raritas ac solitudo maxima est: deinde vitam illius, carcerem, supplicium, scandalo permultis fuisse et esse et fore, in summum evangelii pietatisque contemptum ac perniciem, id vero mihi maxima lamentatione tristitiaque dignum esse videtur. Nunc ad alia quædam venio.

D. archiepiscopus Cantuariensis, D. à Lasco, Utenhovius, Ricardus ecclesiæ nostræ minister, acceptis tuis ex me literis, orarunt ex animo, cum ad te scriberem, illos apud te excusarem, quod non statim ad te rescriberent varias ob causas, salutaremque te ipsorum omnium nomine quam officiosissime, polliciti quidem omnes rescripturos se, ubi plus otii et graviores scribendi causæ suppeterent.

Londini, 11 Cal. Feb. 1552.

Tuus,

FRANCISCUS A BURGUNDIA.

EPISTOLA CCCXLVIII.

VALERANDUS POLLANUS JOANNI CALVINO.

S. D. AMICUS quidam non vulgaris, idemque vir eruditus et pius, cum primis admonuit me atque instanter egit, ut te prima quaque occasione hujus commonefacerem. Aiebat intellexisse se quod mortem ducis Sommerseti admodum moleste ferres, uti confirmare audeo omnes pios qui hic sunt, atque adeo proceres ipsos summos, non sine maximo animi dolore tantum casum tanti viri tulisse. Verum hæc sunt exempla judicii Domini, quibus commonentur omnes timoris Dei, ut vere sine furo pietatem colant, et verbo evangelii non abutantur ad suas cupiditates. Ceterum addebat ille te in animo habere de ipsius morte nescio quid adversus nostros homines scribere, imo ad regem ipsum: id quod haud ita esse, qui tuam prudentiam satis novissem, respondi. Sed is tamen non destitit urgere ut de isto tecum agerem, ne quid temere in publicum edas, quo vel novus reaccendatur ignis, vel irritentur quorundam animi in evangelii professores. Causam porro totam nunc scriberem, si certum nuncium haberem, tametsi malletm verbis tantum fido alicui viro rem totam committere. Neque enim dubito multos varia scribere, prout affecti sunt, pauca cum judicio. Ego sane, si quisquam alius, maxime dolui ob hunc tantum casum, ut qui non

vulgariter ab ipso diligi me et ecclesiolam, quam in ipsius ducatu abhinc annum recollegeram, non obscuris argumentis agnovissem. Verum in Dei providentiam cum respicio, et judiciorum ipsius severitatem in suos primum, deinde in alienos ab electione sua, hic me compesco, contentus assiduis precibus ipsi ecclesiam suam commendare et universum ministerium, ut nos omnes possimus, ipsius adjuti Spiritu, recte in domo ejus versari, et vocationis nostræ memores nos totos ædificandæ ipsius ecclesiæ tradere. Plura volentem cogit finem facere temporis angustia. Bene vale, et meo nomine salutem omnibus symmystis tuis dicito cum omnibus piis. Si qua in re quidquam possem tuo nomine, omne obsequium defero. Londini, 7 Martii, 1552.

Tuus semper observantissimus discipulus,

VALERANDUS POLLANUS.

P. S. Si quid dignaberis rescribere, literas ad D. Ricardum compatrem meum, pastorem ecclesiæ Gallicæ Lond. mittito; nam in brevi egor redire Glastoniam, ubi me Deus per ducem, et nuper etiam per regem, constituit superintendentem ecclesiæ peregrinæ.

EPISTOLA CCCXLIX.

HENRICUS BULLINGERUS JOANNI BURCHERO.

S. D. TUAS, Burchere, 30 Maii et 1 Junii scriptas, accepi mature, et ago tibi gratias pro tua fide et diligentia. Librum religionis Anglicanæ cuperem ex animo videre. Proinde feceris mihi rem longe gratissimam, si nactus exemplum id mihi miseris. Si quid literarum ex Anglia ad me pertinentium acceperis, oro cures has ad me deferri tuto. Si quid certi accepisti de D. Hopero nostro, item quomodo se gerat in Anglia Bucerus, denique ut vivat Ricardus noster, et qualis sit status regni vestri, fac communices. Forte non ignoras, quid agat aut ubi jam sit Cæsar: nos hic nihil de ipso audimus. Gandavensis ille nobilis ab Utenhoven tuam superavit commendationem: vir est incomparabilis; ac ago tibi gratias, quod te auspice et Hopero nostro cum viro modis omnibus claro contraxerim amicitiam. De rebus nostris in Helvetia nihil aliud habe, quam quod omnia inter nos sunt pacata; nisi quod illæ respublicæ, quæ receperunt fœdus Gallicum, inter se nonnihil sunt discordes, quod multi inter eas reperiantur, qui adhuc damnent illud fœdus. Summa autem concordia est inter urbes christianas, quæ concorditer renunciarunt fœderi. Renunciarunt et aliæ quædam respublicæ: uce illi, qui receperunt, infensi sunt non recipientibus, quanquam optarunt omnes facere, quod fecerunt ipsi. Inter alia conti-

nentur in foedere hæc verba: "Und ob gedachte königlich majestat zu Eroberung der Stadt Bolange, und Herrschaft Belloners imm Picardij hilf bedärft, das die Eidgnossen imm die zu göben schuldig, wie anderer unserer inhabenden Landen hievor erlütet ist." Vides quo nos sanguinarii principes secum abripere tentent. O utinam rex Angliæ breve scriptum ad omnes Helvetios mitteret, quo nihil quidem peteret, sed jus tantum suum vindicaret atque defenderet, in fine hortando, ne pergerent bellum gerere contra nihil male meritum! Vale, mi Burchere, et de rebus omnibus diligenter rescribe: vale iterum atque iterum. In hoc sum, ut stipendium fratri uxoris tuæ pendatur; et cras id ipsum rursus experiar. Dominus novit quid sim effecturus. Valeat et uxor tua. Salutabis omnes in Anglia nostros amicos et sorores. Tiguri, 28 Junii, 1549.

Tuus quem nosti,

HENRICUS BULLINGERUS.

INSCRIPTIO.

*D. Joanni Burchero Anglo Argentinae
agenti, amico suo sincerissimo.*

EPISTOLA CCCL.

HENRICUS BULLINGERUS THEODORO BEZÆ.

S. D. In turba negotiorum deprehendit me puer ille qui tuas mihi gratissimas sane tradidit. Vix ergo hæc rescribere potui. Quid cum puero factum futurum sit, intellexisti ex Gualtero nostro. Is illi erit pater, sat scio; neque ego illi deero, vel propter Calvinum nostrum. Prædie accepi literas a Bassafontaneo regio oratore, 27 hujus Soloduri scriptas, qui inter alia commemorat, Soloduro transivisse nobilem Anglum, a Maria illa missum Romam, evocatum Reginaldum illum Polum, satis et nimis tibi et mihi notum. Regina enim illa Athaliaca cupit illius præsentia et consilio frui. Vix alia me res ita turbavit atque hæc Anglica. Exspecto in horas certiora, quæ certo communicabo. Quam vero misera sunt tempora, in quæ nos voluit bonus devenire Dominus! Oremus illius clementiam sedulo, ut nostri et afflictissimæ suæ miscreatur ecclesiæ. Ubi vero est Martyr noster? Ubi Joannes à Lasco, ubi Hoperus Vigorniensis, ubi Cranmerus Cantuariensis? Ubi Suffolciæ princeps? Ubi innumeri alii viri boni? Domine, miserere illorum. Non facile dixero quantopere hæc cor meum torqueant. Gallica classis multa oppida in Calabria diripuit et exussit. In Sicilia Aliacam cepit et exussit, in Sardinia Noram civitatem; nunc in mari Thusco Delbam ducis Florentini obsidet. In Germania nihil non est exulceratum et afflictum. Quid vero amplissimus senatus Genevensis ageret cum blasphemio illo nebulone Serveto? Si sapit

et officium suum facit, cædit, ut totus orbis videat Genevam Christi gloriam cupere servatam. Vive et vale, amicorum carissime. Valeat D. Calvinus, Viretus, Farellus, et optimus quisque. 30 Augusti, 1553.

Tuus,

BULLINGERUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo viro domino Theodoro Bezæ,
domino et amico suo colendissimo et
carissimo. Losannæ.*

EPISTOLA CCCLI.

HENRICUS BULLINGERUS JOANNI CALVINO.

Quo res vestræ habeant, mirum quam ex literis tuis, honorande domine et frater colendissime, scire cupiam. Allatum est tibi, sat scio, iudicium nostrum contra Servetum, et approbatio assensionis nostræ. Simul autem et amplissimus senatus noster vestro scripsit, adhortans graviter ut hanc pestem coerceat. Quid aliæ urbes et ecclesiarum ministri responderunt, ignoro adhuc. Dominum interea oramus ut servet et custodiat ecclesiam vestram. Quomodo autem res in Anglia habeant, intelliges ex hisce meis insertis literis, non ita multos ante dies ad me missis ex carcere Londinensi, a piissimo Vigornienti et Gloucestriensi episcopo, quem suspicor jam esse sublatum e vivis. Scribit is ad me divina omnia calcari, humana prævalere. Cæsus est dux Northumbriæ, conjectus in vincula dux Suffolciæ, sed mox dimissus quod innocens esset: mox autem correptus morbo ad Dominum migrasse scribitur. Optimus vir D. Cantuariensis depositus; in locum ejus Polus suffectus est. Celebrant modo comitia regni, post reginam coronatam, quæ hodie cœperunt.

De D. Joanne à Lasco, Martyre, Coxo, Sydallo, et reliquis Dei servis sanctissimis et fratribus carissimis, nihil dum certi habeo. Si tu ex amicis vel meliora vel pejora intellexeris, fac ne ignorem. Dominus visitet populum nostrum, et antichristi comam propediem dejiciat. Multa permittit, ut qui probati sunt probentur. Oremus Dominum ut is in tantis turbis servet suos, Sathanam supplantet. Vale æternum cum omnibus ministris et fratribus collaboratoribus nostris. Festinatissime. Tiguri. 15 Octobris, 1553.

Tuus,

BULLINGERUS.

INSCRIPTIO.

*Clarissimo D. Joanni Calvino, pio
ecclesiæ Genevensis pastori, domino
honorando et fratri carissimo suo.*

EPISTOLA CCCLII.

HENRICUS BULLINGERUS JOANNI CALVINO.

(78)

S. D. MAXIMAS tibi, colende domine et frater carissime, gratias ago, tum pro literis amicissimis, tum pro exemplo libri tui mihi dono dato. Hallerus, cui tu miseris illud, intra octiduum demum misit; unde nondum illud licuit perlegere. Tota enim hac septimana totus concionibus sacris fui occupatus. Obiter tamen inspexi, et reperi te nostram inseruisse epistolam non sine honorifica mentione nostræ ecclesiæ; pro qua re gratias tibi agimus. Nihil dubito quin omnia tractaris summa et integerrima fide. Unum metuo, ne liber parum sit gratus futurus multis simplicioribus, et tamen tui et veritatis studiosissimis, propter brevitatem, et ideo etiam propter obscuritatem gravitatemque argumenti. Et quidem stilus tuus, præsertim in hoc opere, videtur esse gravior. Nihilominus magnas tibi gratias debere omnes bonos fatemur, maximas vero eruditiores. Boni sat scio consulis hanc meam audaciam; nam ex animo te diligo. Quid Scoto isti a te nobis commendato responderimus, hisce inclusi. Remittes, cum per opportunitatem licuerit.

Commendo tuæ pietati et humanitati hos Anglos duos; quorum alter, D. Thomas Leverus, coram rege concionabatur, alter vero nobilis privatus est. Ille vir est doctus et insigniter pius: hospitati sunt apud me circiter dies 14. Vehementer illorum oblectatus sum pietate. Deceverunt apud vos aliquandiu habitare. Oro itaque ut digneris illis, si potes, hospites sanctos et commodos indicare. Quicquid in illos contuleris, in me collatum putabo: imo conferes in Christum. Spero te libros meos "De Gratia Dei justificante nos propter Christum per solam fidem, etc." dudum accepisse; nam miseram ad D. Hallerum. Vive et vale æternum, nostri semper memor in tuis precibus. Salvi sint omnes symmystæ. Grave bellum paratur a Cæsare contra Gallum: et Germani in multas dissecti partes pœnas dant suæ ingratitude. Tiguri. 26 Martii, anno 1554.

Tuus,

BULLINGERUS.

INSCRIPTIO.

Clarissimo viro D. Joanni Calvino, Genevensis ecclesiæ pastori fideli, domino meo et fratri colendo et caro. Genff.

Responsum Scoto cuidam datum, ad quæstiones aliquot de regno Scotiæ et Angliæ.

1. Utrum filius regis, patre rege mortuo, jure nativitatis, utcumque propter pueritiam regnum administrare non possit, habendas sit pro legitimo magistratu, cui jure divino oporteat parere?

Pro legitimo rege is mihi habendus videtur, qui secundum leges patrias non iniquas ordinatus est. Ita vero constat ordinatum esse beatæ memoriæ Edvardum VI. Hunc enim pater moriens designavit regem, ac ita deposcebat jus regni, quod aiunt esse hæreditarium: receperunt illum regni ordines: id quod coronatione testati sunt. Instruxerunt illum consiliariis, alioqui magnis Dei dotibus præditum. Nec defuit ei regno quicquam, quod in felicissimo alioqui regno requiri solet: legitimus ergo rex fuit, et parendum est illius legibus et constitutis. Sanctius ille regnum instituit, quam tres prudentissimi et felicissimi hujus regni reges, qui ante ipsum regnarunt.

2. Utrum fœmina jure divino regno præsidere et hoc gubernare possit, adeoque marito suo jus regni tradere?

Lex Dei fœminam subesse, et non dominari jubet: id quod clarum est in utriusque Testamenti libris. Si vero, legibus et ritibus regni permittentibus vel jubentibus, recipitur fœmina regina, jure hæreditario regni ita exigente, quæ marito nubat, interim per consiliarios moderetur imperii habenas; periculosum erit piis se objicere legibus politicis, maxime cum evangelium non videatur hæreditarium jus et regnorum leges politicas convellere aut abrogare: neque legimus Philippum jure evangelii deturbasse Candacem a regno Ethiopiæ. Si Debora non sit, sed impia magis quæ præest, et tyrannide consequuta imperium, habent pii exemplum et consolationem in Athalia. Injustas Dominus dominationes per suos, quos ad hoc instruit facultatibus, ut olim Jerubbaal et Machabæos et Joiadas, suo tempore deturbat.

An vero hæc tradere possit jus regni marito suo, commode respondunt, qui leges et ritus regni noverunt.

3. Utrum magistratui, imperanti idololatriam et damnanti veram religionem, obtemperandum sit; et an proceres, tenentes adhuc oppida et arces manu armata, vim istam impiam a se et suis propulsare possint?

Non obtemperandum esse regi aut magistratui impia contra Deum et cultum ejus legitimum mandanti, sed potius et corpus et vitam et fortunas in periculum objiendas esse, docet historia Danielis, et disertum Dei mandatum, Matth. x. et exemplum apostolorum, Act. iv. et v. et multa martyrum in ecclesiastica historia. Hæc potestas est potestas tenebrarum, ut dicit in evangelio Dominus. Ac Eusebius, Hist. Eccles. lib. ix. cap. viii. commemorat, Armenios arma sumpsisse contra legitimum suum magistratum, contra imperatores Romanos cogere volentes ad idololatriam. Nec improbatur illorum factum. Illi ipsi Armenii, multos post annos, propter impietatem regum Persicorum, defecerunt ad Justinum imperatorem, cæsis præsidibus impiis: quod commemorat Evagrius, Eccles. Hist. lib. v. cap. viii. Nam et scriptura sancta justam necessariamque defensionem non modo concedit, sed etiam mandat magistratui.

Ceterum cum sub assertionis vel defensionis justæ et necessariæ præ-

textu sæpe quarantur alia, et bonis se misceant pessimi, temporaque sint periculosissima, difficile est pronuciare de causis singularibus. Circumstantiæ enim bene cognitæ hic plurimum conferunt, quæ cum nobis perspectæ non sint, stultum esset jubere aut definire hic aliquid certi. Nam et Paulus Romanorum armis contra conjuratos legitur esse usus, et recte quidem usus, qui tamen alibi in eadem fere aut simili causa, patientia tantum pugnans, nullius armis usus legitur. Multis ergo hic precibus, multa sapientia opus est, ne quid præcipitantes et affectibus pravis tentemus, quod in multorum bonorum detrimentum vergat. Interim vero mori præstat quam idololatriam recipere.

4. Utri parti adhærendum sit piis, si religiosi proceres bello resistent regi idololatræ?

Hoc relinquimus piorum judicio æstimandum, qui et totum negotium perspectum habent, et in omnibus verbum Dei respiciunt, nihil tentant adversum legibus Dei, Spiritus Sancti suggestionibus obtemperant, et ex loco, tempore, occasione, personis, rebusque capiunt consilium, neque quicquam temere tentant, ideoque ex suis ipsorum quam alienis conscientiiis certius judicium petunt. Suademus tamen ante omnia, ut tollantur causæ, propter quas regnant hypocritæ, scelera; ut, inquam, per veram poenitentiam redeamus cum Deo in gratiam, et hujus auxilium et consilium imploremus. Hic est liberator unicus et verus; qui in libris Judicum et Regum, et in ecclesiasticis historiis, nunquam deficit suæ ecclesiæ. Ad hunc attollamus oculos, expectantes illius redemptionem. Abstineamus interim ab omni superstitione et idololatria, facientes illud quod verbo suo nobis revelat.

EPISTOLA CCCLIII.

SCRIPTUM MINISTRORUM ECCLESIE TIGURINÆ, PRO ANGLIS IN URBE TIGURINA EXULANTIBUS TEMPORE MARIANÆ PERSECUTIONIS, AD ANGLOS.

S. D. DOMINUS noster Jesus Christus non tantum a fidelibus requirit, ut exulibus suis faveant, sed ut eosdem etiam apud omnes pios commendent, et ubique causam ipsorum agendo, quibuscunque modis possunt, ipsos juvent. Ea de causa exules vestros Anglos, quos hic suscepit amplissimus magistratus noster, et quibus ex animo favemus, vestræ quoque pietati commendare non pigebit. Vixerunt illi apud nos hactenus in sincero Dei timore, in vera pietate, in sedulis precibus, in disciplina sancta, vitæque puritate et innocentia. Nemini, quod nos sciamus, ullam offensionis occasionem suppeditarunt: nemini nocuerunt aut molesti fuerunt: amant eos pii omnes: studiis literarum bonarum et divinarum sic

sunt addicti et ita proficiunt, ut non possit non expectari de iis fructus uberrimus. Quod si ita ut cœperunt perrexerint, dubium non est quin emolumento et ornamento futuri sunt inclyto Angliæ regno. Utcunque vero nunc Angliæ eos eorumque profectum in pietate et literis nec curet nec requirat, speramus tamen alia aliquando et meliora quidem fore tempora: maxime cum videamus creberrimam in regnis esse rerum vicissitudinem; denique Christi gratiam nemini negatam, adeo ut qui modo fuerat persecutor Christi et evangelii acerrimus, idem mox sit ardentissimus evangelii præco.

Prudentissime ergo et pientissime feceritis, viri fratres et amici colendi, si subsidia vestra bene meritis, summæque spei, et subventionem indigis Christi membris non subtraxeritis. Scitis quantam sibi laudem et gloriam coram Deo et hominibus paraverit Abdias, Achabi impii regis œconomus, quod summo cum rerum suarum vitæque discrimine (quippe difficillimis temporibus vivens, quibus Jezabel regina omnes Dei prophetas vel gladio tollere vel fame enecare cogitaret) aluit etiam integra in speluncis et locis abditis prophetarum collegia. Et quidem vestrates illi adeo nullo defluunt luxu, ut videantur prudentioribus ea etiam quæ vitæ sustentandæ necessaria sunt sibi subtrahere, et nimis sicce vivere. Utinam vero multis apud nos ea esset facultas, quæ alioqui erat exercendi beneficentiam voluntas: sic enim magis abundarent illi. Vobis vero quia benedixit Dominus, amplioresque contulit facultates, sed et opportunam hanc vestratibus benefaciendi dedit occasionem, intelligit caritas vestra, quam acceptum Deo sacrificium offeratis, et quantum res vestras augeatis, si pergatis in vestrates illos, vera Christi membra, esse liberales. Agnoscitis enim pro vestra illa pietate, sanctum Christi apostolum Paulum non uno loco collationem a ditioribus factam exulibus, et inopia propter Christi evangelium laborantibus, appellare odorem bonæ fragrantiae, hostiam acceptam gratamque Deo. Idem apostolus, "Deus," inquit, "meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secundum divitias suas cum gloria per Christum Jesum." Nam idem ille alibi, "Potens est Deus efficere, ait, ut totum beneficium in vos exuberet, ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, exuberetis in omne bonum: quemadmodum scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum." Certe in evangelio disertis verbis ait ipse Dominus Jesus, "Qui recipit vos me recipit; et qui me recipit, recipit eum qui misit me. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet; et quicumque ad bibendum dederit uni ex pusillis his poculum aque frigidae tantum nomine discipuli, amen dico vobis, non perditurus est mercedem suam." Alibi enim idem Dominus, "Esurivi, ait, et dedistis mihi edere: sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me: nudus eram, et operivistis me, &c.... Amen dico vobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis." Promittit autem talibus Christus

Dominus benedictionem omnimodam et vitam beatam. Nam et David cecinisse legitur, "Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem: in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet et vivificet eum, et beatum faciat in terra, et non tradat eum in manum inimicorum ejus. Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus: totum stratum ejus commutabis in infirmitate ejus, &c." Vera, firma, et indubitata sunt omnia verba Dei. Etenim cœlum et terra præteribunt; verbum Dei æternum in æternum non peribit, neque cadet ex eo vel iota vel apex.

Credentes ergo his Dei longe certissimis pronunciatis; contendite, viri fratres et amici in Domino colendi, copioso semine benignaque collatione vobis ipsis in diem illum parare messem et uberem et in æterna secula exsaturantem, per Christum Dominum nostrum. Vivite et valet, et exhortationem hanc nostram benigne a nobis amicis et fratribus vestris accipite.

Tiguri, 24 Augusti, anno 1554.

HENRICUS BULLINGERUS, Nomine omnium
pastorum, lectorum, et ministrorum ecclesiæ Tigurinæ.

EPISTOLA CCCLIV.

HENRICUS BULLINGERUS JOANNI CALVINO.

VALET Leverus: valent Angli reliqui peroptime, (Deo gratia!) sed non immerito immoderate affliguntur ingratitude miseræ Angliæ. Recepisse illam scis Hispanum, qui gubernationem suam sanguine initiavit, truncatis duobus nobilibus. Metuunt ne jam sublatis sint sanctissimi illi episcopi Latimerus, Cranmerus, Ridlæus, Hoperus, &c. Orandum nobis, vides, assidue pro ecclesia illa afflictissima.

EPISTOLA CCCLV.

HENRICUS BULLINGERUS JOANNI CALVINO.

SCRIBUNT amici optimos viros et carissimos fratres nostros, D. Latimerus et D. Ridlæus Londinensem episcopum, crematos, Cantuariensem habuisse spectatorem, testificantem tamen hoc ipsum ipsa morte gravius esse supplicium, quod non eodem in rogo cum fratribus imoletur Domino. Vincetus in carcerem reductus est: putant et illum jam redactum esse in cineres.

Aiunt Cæsarem navigaturum in Hispanias, prius tamen Angliæ coronam impositurum Philippo; existimant enim ex itinere ipsum deflexurum in Angliam. Dominus fideles suos tueatur, et rependat sanguinariis in capita sua!

EPISTOLA CCCLVI.

EXULES ANGLI MAGISTRATIBUS TIGURINIS.

Cum ex Anglia, carissima patria nostra divinæque veritatis luce nuper exornata, propter eandem exulemus, humiliter a vestra dignitate petimus, clarissimi consules, ut in hac celeberrima urbe vestro consensu, decreto, et protectione contra obmurmurantium et infestantium vim, si qui ejusmodi fuerint, freti ac muniti commoremur. Novit Dominus, propter quem nostra omnia reliquimus, quod nihil præter illum quæramus. Et propterea huc potissimum, ubi et sincerissime prædicatur, et purissime colitur, unanimis lubentesque accessimus. Quod cum ita sit, confidimus fore ut, quemadmodum religionis veræ christianæ acerrimi propugnatores estis, ita nos, propter eandem ejectos et certa sede destitutos, vestra auctoritate tueamini. Dominus Jesus vos, vestramque hanc præclaram sane rempublicam, diu incolumes florentesque servet.

Vestri precatores humillimi,

1. ROBERTUS HORNE ET
2. MARGERIA EJUS CONJUNX.
3. JACOBUS PILKINTONUS.
4. THOMAS LEVERUS.
5. JOANNES MULLENUS.
6. THOMAS BENTAMUS.
7. RICARDUS CHAMBERUS.
8. THOMAS SPENCERUS.
9. HENRICUS COCROFTUS.
10. MICHAEL RENIGERUS.
11. LAURENTIUS HUMFREDUS.
12. GULIELMUS COLUS.
13. NICOLAUS CARVILUS.
14. ROBERTUS BEAUMONTUS.
15. JOANNES PARKHURSTUS.

EPISTOLA CCCLVII.

EXULES ANGLI JOANNI CALVINO.

S. D. POSTQUAM carissimus frater noster Thomas Sampson literas tuas de communi nostra cum quibusdam fratribus controversia ad se scriptas nobis pridem communicasset; et officii nostri et pietatis erga te esse judicavimus, et quid, et quo quidque consilio actum esset, tibi quam primum significare. Etsi autem serum tibi fortasse videri possit, nunc demum

transacta re ad te scribere; tamen obsecramus te per Jesum Christum, ne id ea causa factum putes, quo nos auctoritatem tuam minoris, quam par erat, faceremus. Ea enim non tantum nobis, verum etiam orbi terrarum, gravissima et antiquissima et est et esse debet. Verum et quia pietas tua multorum dierum itineribus a nobis aberat, et quia magna spes erat, eam omnem controversiam inter fratres minori molestia componi posse, noluimus gravissimas cogitationes tuas frivolis et domesticis quaestionibus nostris impedire. Etsi autem ægre adducemur ut de fratribus nostris aliquid minus candide suspicemur, veremur tamen nonnihil, ne non satis explicate res omnis et causa summa tibi fuerit renunciata. Neque enim nos ita prorsus addicti sumus patriæ, ut ferre consuetudinem aliam non possimus. Neque nobis tanti est illorum patrum et Christi martyrum auctoritas, ut quicquam contra sentire aut statuere sit religio; id quod et verbis sæpe testati sumus, et reipsa postremo comprobavimus. Nam cum nuper magistratus nobis permisisset libere patriis ritibus uti, nos caeremonias eas, quæ fratribus illis nostris molestæ et importunæ videbantur, ultro omnes reliquimus. Omisimus enim privatos baptismos, confirmationes puerorum, dies festos sanctorum memoriæ dedicatos, *γονυκλισίας* in sacra communione, lineas ministrorum lacernas, cruces, et alia id genus. Atque hæc quidem omisimus, non ut impura et papistica, qualia ea esse quidam e fratribus nostris sæpe criminati sunt; sed quum natura sua essent *ἀδιάφορα*, et a piis patribus ad nostri populi ædificationem vel instituta vel permissa, tamen ea seponere maluimus, quam fratrum animos offendere aut minuere caritatem. Retinemus autem reliquam formam precationum et administrationis sacramentorum, quæ in libro nostro præscripta est, idque consensu fere totius ecclesiæ, cujus iudicium in his rebus contemnendum esse non putavimus. Ejusdem etiam ecclesiæ nostræ consensu statim electus est pastor unus, concionatores duo, seniores quatuor, diaconi duo, adhibita summa cautione, ut omnibus liberrima essent suffragia: nisi quod jussu magistratus, ante initam electionem, propositi sunt articuli, nuper Edouardi regis auctoritate publicati, qui summam doctrinæ nostræ continent, ut illis a nobis omnibus subscriberetur. Qualis enim, inquit, futura est electio, nisi ante suffragatores in doctrina consenserint? Illis articulis quidam, qui antea se offensos ostenderant, ultro subscripserunt. Pauci quidam abstinuerunt, de quorum tamen pacificatione bene speramus.

Hæc verbosius ad caritatem tuam scribere voluimus, ut a nobis ipsi seriem rerum nostrarum cognosceres. Exstat liturgia nostra Gallice versa, et articuli illi nuper admodum Tiguri impressi sunt. Ea nisi existimaremus apud vos posse inveniri, curarem exemplaria ad te deferri. Oramus autem caritatem tuam, ut nihil aliud nos in toto hoc negotio quaesivisse existimet (id quod coram Domino testamur) quam purificationem ecclesiæ nostræ et gravissimorum scandalorum, quæ alioqui impendere videbantur, evitationem.

Dominus Jesus pietatem tuam nobis et ecclesiæ suæ quam diutissime servet incolumem. Vale. Francofordiæ, quinto Aprilis.

Tuæ pietatis observantissimi,

Angli exules,

RIC. COXUS.

DAVID WHITHEDUS.

RIC. ALVEIUS.

THOMAS BECONUS.

EDWINUS SANDS.

EDMUNDUS GRINDALLUS.

JOANNES BALEUS.

ROB. HORNE.

THO. LEVER.

THO. SAMPSON.

EPISTOLA CCCLVIII.

DAVID WHITEHEAD, ETC. JOANNI CALVINO.

DUM exspectamus adventum quorundam fratrum nostrorum, ad quos imprimis quæ huc scripsisti pertinere videbantur, coacti sumus aliquanto serius literis tuis, Calvine doctissime, respondere, quam vel res ipsa postulabat, vel tu fortassis expectabas. Nunc vero, cum omnis nobis spes aliorum adventus adempta sit, visum est nobis qui hic sumus aliquid saltem tandem aliquando respondere; partim quidem ne silendo nostri erga te officii parum memores, partim vero etiam ne optimam causam nostram prodere videremur. Ac primum quidem isthuc tibi persuasissimum esse cupimus, nos te omni prorsus veneratione atque amore prosequi, cum ob singularem tuam pietatem, tum etiam ob eximiam istam optimarum artium præstantiam. Verum quod superiores nostræ literæ tibi non satisfecerint, omnemque prorsus scrupulum exemerint, id vero nobis imprimis dolendum arbitramur. Sed hoc illis acceptum ferre debemus, quibus tu potissimum visus es idoneus, quem dolis deludere aggredierentur, cujusque auctoritate ad ecclesiam nostram disturbandam non satis pudenter abuterentur. Nam hoc nobis plane constat, eos tantas turbas excitare nunquam fuisse ausuros, si tu illis tuis scriptis quasi aquam suffundere abstinuisses. Tuæ, tuæ literæ fuerunt illis instar Herculis clavæ, qua omnes sese prosternere posse facile confidebant. Ac merito quidem tuum nomen et apud nos, et apud omnes pios, gratiosum esse debet. Verum si probe cognitæ tibi fuissent illorum technæ, si satis perspexisses audaciam et improba consilia, nil dubitamus quin illos nunquam passus fuisses ad te propius accedere, nedum tam aperte tibi quasi

os oblinere. Nos quidem certe de tuo candore aequitateque, ubi res nostræ tibi satis perspectæ fuerint, atque illorum artes patefactæ, quicquam dubitare nefas esse ducimus. Etsi autem literæ tuæ non parum nobis sunt molestæ, quod tantorum criminum nos notare reosque facere videntur, speramus tamen alteram tuam aurem nostræ responsioni reservari. Ad literas ergo tuas hæc pauca accipe.

Nos præcise cæremonias Anglicas urgere et patriæ plus æquo addictos esse, amici isti tui queruntur. Cæremonias quidem Anglicas mordicus retinemus, cum sciamus valde esse pias: præcise tamen hoc a nobis nunquam factum est, cum nonnullas in amicorum tuorum gratiam rescuerimus, quæ tum pie usurpari potuissent. Sed patriæ amor hoc damus, cum illi scilicet nimium simus addicti. Tui quidem isti patriæ sunt omnino dedecori, qui quicquid in patriam hac in causa divinitus collatum est, tanta arrogantia (ne dicamus impudentia) conculcant. Nos, scito, nullam patriæ rationem habemus, quæ cum sacrosancto verbo Dei non conveniat. Neque tamen interim in patriam tam sumus ingrati, tamque omnem sensum humanitatis exuimus, ut ipsi collata a Deo dona temere contemnamus. Neque tamen tam abjecte sentimus de judiciis nostrorum hominum, qui ad sanguinem usque impietati restiterunt, ut ad levissimorum hominum clamores illis fœdissimas papisticæ impietatis notas inuramus. Rationes nostras audiebas, quæ nos a recepta forma recedere non paterentur. Audiebas quidem, sed non a nobis, neque fortassis omnes. Nec nos sane multum dubitamus, quin illarum apud te facilis fuerit refutatio: non diffidimus tamen, quin nobis nostri facti optimæ rationes constant apud Dei tribunal. Displicuisse tibi dicis nihil illis a nobis concessum vel remissum. Ac merito fortassis displicuisset, si nihil fuisset remissum. Sed cum hoc manifestum atque impudens sit illorum mendacium, quis tu illis fueris, tuum sit iudicium. Luminaria et cruces nobis objeicis. Luminaria nos quidem nunquam habuimus; et quod ad cruces attinet, si unquam illis usi sumus, amici illi tui tibi non illuserint. Tu vero iterum perpende, quanti illis fueris, quem tot manifestissimis mendaciis aggredi sint ausi. Falso etiam nos apud te deferunt, quasi frivolis et inutilibus cæremoniis ecclesiam onerare velimus. Cæremonias habemus paucissimas, easque omnes ad pietatem promovendam non parum utiles. Sed illis mirum non est cæremonias nostras videri nimias atque etiam onerosas, cum publicam lectionem verbi Dei cæremoniam molestam et inutilem esse clamitent. Sed tibi quidem res nostras pene omnes esse ignotissimas ex istis tuis verbis facile apparet: nihil enim nos habemus quod aut tuo iudicio, sat scimus, aut cujusquam pii, vel inutile vel noxium videri possit. Sed recte tu te cohibes, qui alioqui Andabatarum more, contra ea quæ nusquam extent, frustra fuisses pugnaturus. Cæremoniarumstrarum quibus hic utimur rationem tibi reddere, ubi voles, parati sumus; nobisque magis verendum putamus,

ne earum paucitas potius quam multitudo sit multis displicitura, quicquid tandem Momi nostri oggannierint. Nunc ad cetera tua redeamus.

Probabunt (inquis) omnes boni pastorem reliquosque ministros communibus suffragiis electos esse, modo ne querantur alii astute et obliquis artibus partem ecclesiæ fuisse oppressam. Aculeata sane est hæc oratio, nosque graviter sauciasset, nisi ejus obtusa fuisset acies, cum in nos incurreret. Imo fulmen esse fatemur, sed non quo missum est peritigisse. Homines male sibi conscios aliquod tandem commentos esse, nobis neque novum neque mirum videtur: te vero ita illis aures patefecisse, ut in illam partem nonnihil inclinaris, præter omnem plane expectationem nostram evenit. Qualis vero electio nostra fuerit, testem habemus Deum, conscientiam nostram, universam nostram ecclesiam, atque ipsos etiam magistratus, quorum auctoritate et consilio semper usi sumus. Sed quibus cuniculis alii ecclesiam oppugnare, atque adeo evertere aggressi sint, quam obliquis artibus usi, quam etiam interdum turbulenta ratione gloriolæ velificati sint suæ, alias, si urgebimur, aperiemus. Illud etiam quam grave est, quod insinuare videris, nos magistratus facilitate abuti! Utinam vero qui istiusmodi calumniis et sycophantiis tuas aures opulent, nunquam fuissent abusi et nostra lenitate, et magistratus bonitate, et tua auctoritate, quæ illis ad ciendas lites non mediocre calcar addidit! Deus meliora, quam ut quoquam mortalium nos abutamur, nedum optimis magistratibus de nobis tam bene meritis! Quod si nos tam perfrictæ frontis fuisse ut crederes, animum inducere potuisti; qui tamen factum est ut putares magistratus, homines sapientissimos lectissimosque, in nostra causa aut tam stupidos fuisse, ut dolos nostros non olfecerint, aut impune passos omne cum deprehendissent, imo majore nos quam antea benevolentia amplexos? In tuorum dolis deprehendendis, quos tamen illi multo ingeniosius quam nos et excogitare et tractare norunt, tam tersæ fuerunt naribus, ut statim sint subodorati, nec quid de illis sentiant obscurum est.

Sed his omissis ad Knoxi negotium descendimus, in quo tu pietatem et fraternalium amorem valde desideras in illis, qui ei sese implicuerunt. Quare nos breviter et vere totius rei historiam tibi hic texemus. Erant eo tempore in ecclesia nostra viri aliquot, qui, longo rerum usu et experientia exercitati, facile prospicere animoque præcipere valuerunt, quæ mala vel jam ecclesiæ nostræ ingruerent, vel in posterum accidere possent. Hi intellexerunt Knoxum edidisse scripta quædam, quæ universæ ecclesiæ evertendæ justam materiam hostibus viderunt suppeditatura. Inspersa enim erant illis scriptis atrocitas atque horribilia convicia in reginam Angliæ, quam nunc consceleratam Mariam, nunc monstrum, Knoxus vocavit. Nec multo minori verborum atrocitate Philippum regem irritavit. Hunc famosum libellum cum illi perlegissent, viri profecto et totius religionis et nostræ ecclesiæ amantissimi, neque nobis utile neque tutum

putabant, ut Knoxus in nostra ecclesia foveretur. Adiit ergo unus quispiam eorum amicos Knoxi intimos, ostenditque consultissimum esse ut Knoxus ab ecclesia alio discederet; idque ut fieret diligenter monuit. Hac non successit: nostri, cum periculum quod haud dubie immineret pressius perpendissent, alia aggrediendum putabant. Delata est tandem causa ad magistratum non alio nomine quam ut Knoxus discedere juberetur. Magistratus cum causam intellexisset, atque imperatorem etiam comperisset eo libello notatum esse, animadvertens talem hominem non solum nostræ ecclesiæ, sed suæ etiam civitati periculum posse facile conflare, urbe excedere jussit.

Habes totam rem ut gesta est: neque quicquam nostrorum hominum causa subterfugere reticendo volumus, aut obscurare narrando. Knoxo nonnihil datum est: nam quædam alia nostri in illo animadverterant, quibus adducti sunt ut illius discessum optarent, quæ nos hoc tempore consulto omisimus. Sed hæc plane fuerunt quæ nostros huc impulerint, hocque prorsus modo negotium illud explicuerunt. Quam vero inde occasionem spargendorum mendaciorum isti turbarum architecti arripuerint, quam horribiles voces ejaculati sint, quantam etiam tragediam excitarit, quis non miretur cui illorum ingenium est ignotum?—præsertim cum te etiam huc perpulerint, ut scriberes in homines per omnia innoxios satius fuisse in patria illos manere, quam injustæ sævitæ faciem in longinquas regiones afferre. Si tibi fuissent ulla ex parte noti, qui ut Knoxus hinc discederet curaverunt, clementius profecto cum illis agendum duxisses. Vix enim quisquam mortalium a crudelitate longius abest, quam illi per Dei gratiam et sint et fuerint. Certe cum ab illis sui facti ratio a pastore nostro exigeretur, eam tam honestam reddiderunt, ut nihil ille, homo alioqui scrupulosus, habuerit quod reprehenderet. Non enim te latet, quam nos non deceat in magistratus pene inauditis conviciis impotenter debacchari; non quod illi talia fortassis non mereantur, sed propter impositam illis a Deo personam. Hoc tibi affirmare possumus, vesanum illum Knoxi libellum plurimum olei igni persecutionis in Anglia addidisse. Nam ante illum editum libellum, ne unus quidem ex fratribus nostris mortem fuerat perpessus: simul atque ille prodiit, in quam multos optimos viros flammis sævitum sit, ad vos pervenisse non dubitamus. Ut taceamus quot alii præterea pietatis studiosi viri hoc tantum nomine in discrimen omnium fortunarum et capitis vocati sint, quod illum libellum vel apud se habuerint, vel legerint, qui fortassis gladio pejus et majori cum animæ dispendio erepti sunt, quam illi jugulum obtulissent. Sed de his satis.

Pie quidem hortaris ut, si quorundam hominum animos jure exulceratos sentimus, eorum offensioni placandæ operam demus. Sed cum omnem moveris lapidem ut eis mederi queas, qui ipsi sibi vulnera inflixerunt, et omnem operam luseris tamen, quid per Christum Jesum illis

facias? Diligenter te illos admonuisse dicis qui discessum cogitant, ne illorum discessus fratrum consensum dissiparet. Utinam hoc prævidisset tua prudentia, nec priori contentioni animos addidisset literarum tuarum auctoritas, altera parte nondum audita! Utinam præsensisset tua sagacitas quorsum tenderent illorum consilia,—nimirum in manifestam factionem, ut ne quid præterea addamus. Nam illi ipsi jam scribere audent, se defensuros suam secessionem ab ecclesia nostra legitimam esse. Speravimus quidem certe, cum tibi scriberemus, reconciliatam gratiam perpetuam fore. Et tuus Whittinghamus cum omnibus aliis ejus factionis, præter tres aut quatuor, nostræ ecclesiæ subscripserat. Sed O vere Proteos! jam subterfugiunt, et fœde deficiunt nescio quid causati. Unde illis novi animi sint additi nescimus; sed tibi judicandum relinquimus, quid de illis sentiendum sit, qui se ab ecclesia secedere dicant ob ritus tantum, quos nec ipsi impios jam amplius dicere audeant, nec a verbo Dei dissentaneos, aut ullo modo inutiles esse ostendere possint. Deum precamur ut illis det meliorem mentem; teque magnopere rogamus, ut tam odioso negotio te non amplius admisceas, ne aliquid de existimatione tua, quam cupimus esse semper clarissimam sanctissimamque, detrahatur. Dominus Jesus te servet ecclesiæ suæ singulare decus. Francoforti, 23 Septemb., 1555.

Tui studiosissimi,

DAVID WHITHEDUS, Pastor.

RIC. COX.

THOMAS BECONUS, Verbi Dei Minister.

RICARDUS ALVEY.

HENRICUS PARREY.

BARTHO. TRAHERON.

THOMAS COTSFORDUS.

INSCRIPTIO.

*Eruditissimo viro fratrique vere colendo,
D. Joanni Calvino. Genevæ.*

EPISTOLA CCCLIX.

DAVID WHITEHEAD, ETC. HENRICO BULLINGERO.

SALUTEM in Christo Jesu! Principibus viris, quorum vel auctoritate sese tueantur vel opibus etiam ditescant, alii ingenui sui monumenta inscribunt. Tu tuas, vir doctissime atque idem optime, sanctissimas vigilias miseris atque afflictis exulum ecclesiis, ex quibus nihil humani prædii aut commodi mundani sperari potest, consecras: in hoc profecto perfectæ caritatis regulam sequutus, quæ non quæ sua, sed quæ aliena sunt, quærit. Nullum enim tu emolumentum tuum, sed gementium sub cruce ecclesiarum consolationem, quasi manum oneri supponens, et in partem

ac sensum ærumnarum nostrarum succedens, quævivisti. Quod destinatum animi istius tui clementissimi propositum abunde profecto, sicuti ex nobis ipsis conjecturam facimus, consequutus es. Nam in Domini de ecclesiis suis apocalypsim aperta per te janua, quasi in rem præsentem inspiciendam introducti, et ex Dei Optimi Maximi voluntate, cujus ista permissu nutuque aguntur, et ex hoc tuo officio atque beneficio, quem ut Dei angelum ad nos agnoscimus, plurimum sane consolationis percipimus. Pro quibus tuis in nos meritis, sicuti tu nihil omnino a nobis præmii expectas, ita nullum nos aliud rependere possumus, nisi quod pro hominum non ingratorum officio gratias tibi quantas possumus maximas, sicuti debemus, ex animo habemus atque agimus, Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi ardentibus atque assiduis votis interim apprecaturi, ut talem gregi suo pastorem, talem afflictæ ecclesiæ suæ consolatorem, perpetuo tueri ac servare velit.

Datum Francofordiæ, 15 calendas Octobres, 1557.

Tuæ pietati addictissimi Anglorum exulum ecclesiæ, quæ est Francofordiæ ad Mœnum, minister, seniores et diaconi,

DAVID WHITHEDUS.
JOANNES WILFORDUS.
THOMAS SOERBY.
JO. TAVERNERUS.
JOANNES HALESIUS.
GULIELMUS MAISTERUS.
GREGORIUS RAILTON.
EDMUND SUTTON.

INSCRIPTIO.

*Pietate et eruditione præstantissimo viro
D. Henrico Bullingero, Tigurinæ
ecclesiæ ministro, et amico suo incom-
parabili.*

EPISTOLA CCCLX.

GULIELMUS WHITTINGHAMUS JOANNI CALVINO.

Quod tempus summam nobis consolationem ex gravissimis tuis literis afferre debuit, idem fere nos in maximum squalorem et luctum coniecit. Nam cum nullus finis tam obstreperis contentionibus futurus videbatur, atque magistratus ob id præceperat, ut omnes Gallicanæ ecclesiæ ritus sequeremur (nisi fortasse quid esset quod merito reprehenderetur), adeo nonnullos hæc res pupugit, ut, derelicta cæremoniarum lite, ad accusationes forenses se converterent. Dominus enim Knoxus, iniquissime apud magistratum læsæ majestatis Cæsarianæ accusatus, jussus est secedere,

non sine bonorum omnium ac etiam magistratus ipsius dolore. Itaque ad vos perveniens rem totam ordine explicabit. Hoc tantum expertus loquor, nunquam bonis viris quicquam majorem aegritudinem et pudorem attulisse, quam istud scelus. Sed nec ego propter dolorem ista possum nunc commemorare, et ipsemet melius et explicatius coram disseret, ac etiam de aliis rebus omnibus, quarum ego progressionem est exitum fusius post nundinas describam. Vale in Christo, ac pro pietate tua nos precibus ac consilio adjuva. Francoforti, 25 Martii.

GULIEL. WHITTINGHAMUS.

INSCRIPTIO.

*Carissimo viro D. Joanni Calvino, Generensi
pastori vigilantissimo.*

EPISTOLA CCCLXI.

GULIELMUS WHITTINGHAMUS JOANNI CALVINO.

Quod putabam has literas vix paulo citius ad te perferri potuisse, quam ipsemet adessem, non tam copiose quam res ipsa postulet, et ut ego cuperem, conscribo: nam, transmissa jam suppellectile omni, ipsi quantis possumus maximis itineribus ad vos contendimus. De illis qui Basileæ sunt speramus fore, ut post habitum mutuo colloquium, una nobiscum et tua præstanti fruantur opera, et divino illo apud vos beneficio non solum gaudeant, sed amplectantur etiam et colant. De literis tuis ad nostros, deque decessu nostro ac summo cum communi ecclesiarum fructu hic se gessit. D. Joannes a Glauburg honorifice (ut debet) tui mentionem fecit, rogans ut te quam diligentissime suo salutarem nomine, qui negotiorum multitudine implicatus, hoc præsertim tempore, ad te scribere supersedit. Nostri omnes te salutant, venerantur ac meritis colunt. Deus Optimus Maximus te servet quam diutissime, et ad suam gloriam et ad communem tam nostrum quam omnium consolationem! Francoforti, 21 Sept.

Discipulus tuus,

WHITTINGHAMUS.

INSCRIPTIO.

*Ornatissimo viro D. Joanni Calvino,
theologo integerrimo. Genewæ.*

EPISTOLA CCCLXII.

JOANNES FOXUS BONIFACIO AMERBACHO.

SALUTEM cum multa pace in Christo! Librum locorum communium academicæ juventuti vestræ inscriptum, quoniam illis nequibam universis, ad te publico illorum nomine mitto et depono, suspiciende D. rector simul ac decus academicæ, non quod hic quicquam te dignum aut usibus accommodum inesset, sed ut nostræ erga illos observantiæ extaret testificatio. Eum ut comiter benigneque recipias, rogare non ausim; minus etiam, ut favore tuo subleves, si res ipsa non promereatur. Ceterum quum nihil est ferme in humanis rebus hujusmodi, quantumvis per se utile aut laboratum, quod non aliquo inter homines patrono egeat, quanto magis mihi hac in re patrocinii tui adminiculo est opus! Quod si præstiteris, rem si non laboribus nostris, tua certe humanitate dignam feceris. Basileæ.

Tuus in Christo,

J. FOXUS.

INSCRIPTIO.

*Magnifico viro D. Amerbachio, academicæ
Basiliensis gymnasiarchæ.*

EPISTOLA CCCLXIII

CHRISTOPHORUS GOODMANUS PETRO MARTYRI.

QUAM carus semper tibi fuerim, colende præceptor, sæpius ineliusque re ipsa expertus sum, quam scriptis nunc, si vacaret, exprimere queam. Et, quod mihi perinde jucundum fuit, ex postremis literis tuis, quas sub finem Junii acceperim, abunde intellexi per te non fore, quin in eodem favoris gradu apud te persistam. Quare si hoc nomine tibi adeo jucundæ fuerint meæ homuncionis literæ, tuæ vicissim non poterant non esse jucundissimæ. Nam tametsi sententiam tuam, quæ in illo negotio instar multorum fuisset, maxime desiderabam, tamen paternam illam affectionem erga me agnosco et (ut deceat) amplector. Verum enimvero quid displicuerit, meum non est pietatem tuam celare. Scio equidem id me facturum coram te bona venia, ita tamen ut paternæ correctioni et calculo tuo, quicquid sit, subdatur, sicuti æquum est. Primum quidem ita mihi semper visum fuit, nulli rei obnixius studendum quam veritati propugnandæ, quæcunque illa demum sit, aut inter quoscunque suscipiatur controversia, sive illi a nostris stent ut amici, sive contra nos ut aperti

hostes, modo omnis temeritas et animorum acerbitas abfuerit. Huc nos quum ethnici hominis nunquam satis laudata sententia trahat, qui in rebus profanis veritatem tamen carissimis amicis virisque simul gravissimis prætulit; quomodo in sacris literis, ubi summa ejus majestas et auctoritas fulget, in sui desiderium nos raperet! Et recte ut papistis infensissimis hostibus nunquam parcendum sit, ita quoque ignorantia fratrum semper pro viribus sublevanda est: quod fit quando doctorum hominum industria et auctoritate in publicum producta veritas oculis omnium contemplanda appareat. Scio quidem offensionem multorum semper, et quandoque amicorum, tales incurrere: verum quoniam hæc ejus semper conditio fuit, ut odium apud complures pariat, majori laude (meo judicio) habendi sunt, quo sæpius offensionem hominum sustinuerint; quod veritas nunquam, suo patrocínio destituta, malorum conviciis obnoxia relinqueretur. Deinde usu venit sæpissime, ut cum utrique parti tacendo prodesse cupimus, neutri prosimus; Deo ita disponente omnia, cui justa obedientia non datur, quoties veritati plenum negatur obsequium. Siquidem in causa religionis (ut nosti) non admittitur tertia pars, sed in ea perpetuo ut calidi simus aut frigidi, ut colligamus aut spargamus, exigitur: modo in agendo, quantum fieri potest, servetur modestia et caritas inter fratres. Quo jure, ut non dissiteor multum a nobis in illa Francofordiana contentione desideratum fuisse, ita certe, quamvis inter ceteros mihi fuerit admodum molesta, nunc me omnino non pœnitet cum aliis in ea causa stetisse vel laborasse, quæ¹ tam felicis concordiae et solidæ pacis, qua Dei maximo beneficio hic fruimur, præcipua occasio fuerit. Quod mihi persuadeo nunquam contigisset, si in alterius partis gratiam religionis puritatem papisticis fœcibus, quas urgebat, contaminari permissum fuisset. Nam hoc pacto nos merito veritatis proditores, idque contra conscientiam nostram, diceremur; et illi non tam facile ad peccati sui agnitionem venirent, qui liberas fratrum conscientias inutilibus cæremoniis et sordidis hominum decretis onerare tam pertinaciter studuerunt. Si Paulus et Barnabas fratribus Hierosolyma Antiochiam venientibus locum dedissent, et totis viribus doctrinæ illorum non restitissent, quanta pestis per universas ecclesias grassata esset! Deinde si Petrus, Jacobus et reliqui sententiam suam Paulo et Barnabæ petentibus negassent, quomodo in fratres ipsi non fuissent crudeles, et coram Deo perfidi? Sic igitur infirmitati fratrum condonandum judicarunt, ut veritati interim non negarint manifesta suffragia. Imo quæ tunc videbatur tristes et calamitosa contentio, paulo post constat, quam fuit illis ecclesiis necessaria, et nobis posteris eorum utilis. Quamobrem nobis in exemplum cum ipsi proponantur in eis quæ Deum spectant negotiis, eos tuto imitari permittitur; non solum ut fortiter pro veritate pugnemus, sive id fiat contra apertos hostes, sive contra eos qui fratres dici volunt, verum etiam ut

[¹ MS. *cujus*.]

nostra suffragia non negemus, quotiescunque simpliciter et veritatis gratia cognoscendæ poscantur. Et quamvis contentiosorum appellationes difficulter in eo vitemus, tamen quando nobis conscientia testimonium exhibeat nos a contentionibus abhorrrere, et non voces hominum sed causam ipsam contentiosos decernere, præstandum nobis est fideliter officium nostrum, et successum Deo Optimo Maximo, qui causam suam tuebitur. permittimus.

Hæc non scribo, quod bono animo responsionem tuam tam amicam non acceperim; neque quod mihi presumam, tuæ presertim prudentiæ, quam veneror, quid faciendum sit præscribere: scio enim quam longe absim ab hoc officio, cui maxime omnium monitore opus sit: neque etiam ut hoc pacto sententiam tuam quam petii extorquerem, quamvis eam summo opere desiderabam et etiam desidero: sed ut ea sive mecum fecisset, sive contra me, gratissima fuisset et utilis (nam non tam consensus tuus me in ea opinione confirmasset, quam dissensio, si qua foret, ad diligentiorum examinationem me revocasset); ita quod mihi videbatur in hoc negotio faciendum, solummodo tuæ considerationi proposui, mihi non assumens, sed tibi soli relinquens (ut par est) iudicium. Domini Calvinii censuram, cui non immerito plurimum tribuis, antequam in lucem prodiit libellus, petii, easque illi, quas ad te mittebam, propositiones ostendi: quas tametsi duras, iis potissimum qui in honore præficiuntur, existimavit, et propterea caute tractandas, veras nihilominus fuisse confessus est.

Novorum nihil hic, cuius te ignarum credo: nam quæ vestratium ecclesiæ apud nos nuper acciderint, ad te delatum scio; potissimum vero de nostro Silvestro, cuius vicem non parum doleo, non quod de illo non bene sperem, sed quod ullam occasionem dederit qua merito de tam horrenda hæresi suspectus foret. Precor Deum ut ecclesiam eorum cito de tali peste purget, et nostrum Silvestrum revocatum ex animo ad nos ab hac suspitione, qua adhuc etiam laborat, omnino liberet.

Salutat te D. Whittinghamus, et gratias ex animo agit, quod tam humaniter sui mentionem in literis feceris. Saluta, obsecro, nostro nomine Julium tuum cum uxore, Juellum, Parkurstum cum sua, Ælmerum, Frenchamum, et Ulmum. Dominus Jesus te Spiritu suo perpetuo corroboret, et ad ecclesiæ utilitatem diutissime servet incolumem. Genevæ, 20 Augusti. Anno D. 1558.

Tuus discipulus,

CHRISTOPHORUS GOODMANUS.

INSCRIPTIO.

Doctissimo clarissimoque viro D. Doctori Petro Martyri, sacrarum literarum Professore. Tiguri.

EPISTOLA CCCLXIV.

ANONYMI CUJUSDAM.

1555.

1. JOANNES Hoper, Rolandus Taylor, Joannes Rogers, Laurentius Saunders, Joannes Bradford, veri Dei ministri, quorum cum verbi constanti professione æque pia eandem exprimens conjuncta est vitæ innocentia, propter veritatem evangelicam confidenter ore contestatam, sicut corde vere creditam, ad ignem condemnati sunt. Glocestriæ Hoperus, Hadlæ in comitatu Suffolciæ Taylorus, Londini Rogerus, Coventriæ Saunders, Manchestriæ in comitatu Lancastriensi Bradfordus, Februarii ultimo a crudelibus tyrannis commissi sunt flammis torrendi: et ita innocentissimi Dei agni ad mactationem ducti, nullis potuerunt minis frangi, nec blanditiis emolliri, quo minus doctrinam Christi, quam tum vivendo, tum prædicando prius vere professi sunt, suo sanguine confirmarent. Nam sæpius oblatas et in ipso martyrii suscipiendi articulo propositas indulgentias reginæ recusare volebant potius, quam agnitam veritatem negare. Itaque viriliter et animose indulgentiis rejectis, vitæque contempta, adhortati prius alios ad veritatem amplectendam, victoriosissime ultimam militiæ suæ diem obierunt.

2. Magistratus cui tradebatur Saunders, quique in mandatis habebat, ut tortoribus eum tradendum curaret, jussum reginæ ita tyrannicum, viri integritate et constantia motus, exsequi salva conscientia nec potuit nec voluit. Hic ergo accusatus, arreptus, custodiæque seu carceri commissus est.

3. Thomas Ros, qui multis jam annis constans fuit evangelii præco, 1° Januarii cœnam Dominicam pie, et secundum institutionem Christi legitime, congregatis clam quibusdam fratribus administravit, præmissa concione, in qua quoniam pro conversione reginæ oravit ita, ut vel cito eam Deus converteret, vel illius jugum a cervicibus piorum tolleret, tanquam proditor a Vintoniensi judicatus, velut læsæ majestatis reus, tenetur in carcere cum omnibus iis qui una communicarunt, numero viginti octo, omnesque ad ignem condemnati sunt, nisi prædictus forte Ros pro proditorum more crudelius mortis genus subire compellatur.

4. Duæ virgines piæ, et una sobria matrona, ita modeste, et tamen sancte, religiose, constanter, se gesserunt coram tyrannis in causa evangelica, ut bonis omnibus suspiciendæ, a nostris tamen tyrannis ad ignem condemnandæ viderentur.

5. Regina edictum promulgavit de apprehendendis secundum statutum ex officio (ut vocant canonici) hæreticis, eisdemque puniendis; deque libris suspectæ (ut vocant) doctrinæ investigandis, ut hii, apud quos fuerint reperti, vel capite plectantur, si in his contenta negare velint, vel igni torreantur, si defendere.

6. Imperator ejusque soror Antwerpiae sunt cum tribus millibus armorum; quorum consilium, quidve adhuc meditentur, ignoratur.
